

158.4

๖๖๖๓

1.9

คุณลักษณะทางจิตใจของปราชญ์ชาวบ้าน :
การศึกษารายกรณีเกษตรกรที่ดำเนินเกษตรกรรมทางเลือก

ปริญญาพนธ์

ของ

จุลพงศ์ คมกฤส

9 ก.ย. 2536

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกจิตวิทยาพัฒนาการ

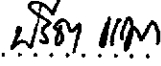
กุมภาพันธ์ 2536

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

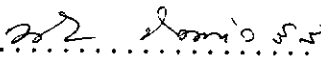
185617

คณะกรรมการควบคุมและคณะกรรมการสอบได้พิจารณาปัญหานี้อย่างถี่ถ้วนแล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชา
เอกจิตวิทยาพัฒนาการ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการควบคุม

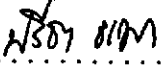
..... ประธาน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา ธรรมา)

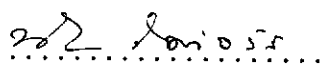
..... กรรมการ

(ดร.นิยะดา จิตต์จรัส)

คณะกรรมการสอบ

..... ประธาน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา ธรรมา)

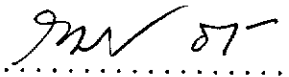
..... กรรมการ

(ดร.นิยะดา จิตต์จรัส)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(อจ.สมเกียรติ ทิพย์ทัศน์)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปัญหานี้อย่างถี่ถ้วน เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกจิตวิทยาพัฒนาการ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ศาสตราจารย์ ดร.สมพร บัวทอง)

วันที่ ..5.. เดือน ..มิถุนายน..... พ.ศ. 2536

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์เรื่อง คุณลักษณะทางจิตใจของปราชญ์ชาวบ้าน : การศึกษารายกรณี
เกษตรกรที่ดำเนินเกษตรกรรมทางเลือก สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาอย่างสูงของ ผู้ช่วย
ศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา อรรมา และดร.นิยดา จิตต์จรัส ที่ให้ทั้งคำปรึกษาแนะนำและ
กำลังใจแก่ผู้วิจัยนับแต่จุดเริ่มต้นจนสำเร็จบริบูรณ์ ซึ่งผู้วิจัยขอขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้
และขอขอบพระคุณ อาจารย์สมเกียรติ ทิพย์ทัศน์ ที่กรุณาเป็นกรรมการสอบปากเปล่าให้
ขอขอบพระคุณ ผู้ใหญ่บุญชัย เข้มเฉลิม ที่ยินดีให้ผู้วิจัยศึกษาเป็นกรณีศึกษา รวมทั้ง
ขอขอบคุณครอบครัวของท่านที่ได้ให้การต้อนรับและเอื้อเฟื้อแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดี

ขอขอบคุณ คุณวิจิตร เข้มเฉลิม คุณจำนงค์ คุณคำ คุณขวัญชัย รักษาพันธุ์
คุณสุรพล คุณน้ำค้าง คุณสุพจน์ อัสวพันธ์สุนกุล คุณรสนา โตสิตรสกุล คุณทองแก่ง ชู
วาทิวัฒน์ คุณวิจิต นันทสุวรรณ คุณนิคม พุทธา และคุณธวัชชัย โตสิตรสกุล ที่กรุณาสละ
เวลาอันมีค่าในการให้สัมภาษณ์กับผู้วิจัยเพื่อตรวจสอบข้อมูล

และที่มิอาจจะละเลยการกล่าวถึงได้ ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในน้ำใจไมตรีอันใหญ่หลวง
ของกัลยาณมิตร ๒ ท่าน คุณนันทนา พรหมมลมาศ และคุณสมชาย สิริวรวิทย์ ที่ได้เอื้อ
อาทรทุกสิ่งทุกอย่างแก่ผู้วิจัย นอกจากนี้ยังรวมถึงมิตรผู้ห่วงใยอีกหลายท่านที่ได้เกื้อหนุนทั้ง
กำลังกาย กำลังใจ แก่ผู้วิจัยตลอดมา นับแต่เริ่มต้นการศึกษา

ขอขอบคุณ อาจารย์ชรินทร์ งามกุล แห่งมหาวิทยาลัยสยาม ที่เป็นทั้งหัวหน้างาน
และเพื่อน ผู้สนับสนุนส่งเสริมให้ผู้วิจัยได้ใช้เวลาอย่างเต็มที่ โดยที่ท่านต้องทำงานหนักขึ้น
ในระหว่างที่ผู้วิจัยทำการศึกษาอยู่

ขอขอบคุณ คุณธารณี เสรีพัฒนผล ที่เสียสละและอดทนเป็นอย่างสูง ตลอดระยะเวลา
เวลาการศึกษาของผู้วิจัย

และท้ายที่สุดผู้วิจัยขอกราบระลึกพระคุณบิดา มารดา และครูทุกท่าน ผู้ให้ชีวิตและ
สติปัญญาแก่ผู้วิจัย จนกระทั่งมาถึงวันนี้

จุลพงศ์ คมกฤส

กุมภาพันธ์ 2536

สารบัญ

บทที่

หน้า

1	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	8
	ประโยชน์ของการวิจัย	8
	ขอบเขตของการวิจัย	9
	นิยามศัพท์เฉพาะของการวิจัย	10
	นิยามปฏิบัติการ	11
2	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	15
	ปัญหาของระบบเกษตรกรรมปัจจุบัน	16
	หลักการพื้นฐานและลักษณะของเกษตรกรรมทางเลือก	21
	แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการคิด	30
	แนวคิดเกี่ยวกับการยอมรับนวัตกรรม	37
	เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับคุณลักษณะทางจิตใจของเกษตรกร	55
	สมมติฐานของการวิจัย	75
3	วิธีดำเนินการวิจัย	77
	กรณีศึกษา	77
	วิธีดำเนินการวิจัย	78
4	ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	84
	ข้อมูลพื้นฐาน	85
	คุณลักษณะทางจิตใจของผู้ใหญ่วัยผู้ใหญ่	102

กระบวนการเคลื่อนเปลี่ยนจากเกษตรกรรมสมัยใหม่มาสู่	
เกษตรกรรมทางเลือกของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม	128
ภาพรวมของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม จากอดีตสู่ปัจจุบันและอนาคต ...	134
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	137
บทย่อ	137
ความมุ่งหมายของการวิจัย	137
วิธีดำเนินการวิจัย	138
สรุปผลการวิจัย	138
อภิปรายผล	142
ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติ	144
ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป	145
บรรณานุกรม	146
ภาคผนวก	151
ประวัติย่อของผู้วิจัย	407

บัญชีตาราง

ตาราง		หน้า
1	เปรียบเทียบเกษตรกรรมกระแสหลักกับเกษตรกรรมทางเลือก	25
2	เปรียบเทียบผลการศึกษาของเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับ คุณลักษณะทางจิตใจของเกษตรกร	60
3	แสดงเนื้อหาการปลูกพืชเศรษฐกิจของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม	90
4	สรุปความหมาย คุณค่า และหลักการในการทำวนเกษตร ของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม	101

บัญชีภาพประกอบ

	ภาพประกอบ	หน้า
1	แสดงกระบวนการยอมรับนวัตกรรม	53
2	แสดงองค์ประกอบของวิถีชีวิตในทฤษฎีเกษตรกรรม	55
3	แสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรการศึกษา	76
4	แสดงระยะเวลาที่รับรู้ของผู้ใหญ่วัยขบถ์ เติมเฉลิม ของผู้ให้สัมภาษณ์ เพื่อตรวจสอบข้อมูลแต่ละราย	81
5	แสดงกระบวนการของการวิจัย	83
6	แสดงเหตุการณ์ช่วงก่อนที่จะทำเกษตรกรรมสมัยใหม่ ของผู้ใหญ่วัยขบถ์ เติมเฉลิม	87
7	แสดงเหตุการณ์ช่วงที่ทำเกษตรกรรมสมัยใหม่ ของผู้ใหญ่วัยขบถ์ เติมเฉลิม	92
8	แสดงเหตุการณ์ช่วงที่เปลี่ยนจากเกษตรกรรมสมัยใหม่ มาสู่เกษตรกรรมทางเลือกของผู้ใหญ่วัยขบถ์ เติมเฉลิม	95
9	แสดงกระบวนการคิดในการมองหาของเกษตรกร ของผู้ใหญ่วัยขบถ์ เติมเฉลิม	104
10	แสดงกระบวนการคิดในการนำเสนอแนวคิดวนเกษตร ของผู้ใหญ่วัยขบถ์ เติมเฉลิม	106
11	แสดงกระบวนการเคลื่อนเปลี่ยนจากเกษตรกรรมสมัยใหม่ มาสู่เกษตรกรรมทางเลือกของผู้ใหญ่วัยขบถ์ เติมเฉลิม	133

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัญหาของเกษตรกรไทย เป็นปัญหาพื้นฐานสำคัญของสังคมไทยติดต่อกันมาเนิ่นนาน ความทุกข์ยากของเกษตรกรเป็นสิ่งที่ทุกฝ่ายต่างยอมรับ และพยายามแสวงหาแนวทางแก้ไข "เกษตรกรรมทางเลือก" เป็นแนวคิดในการแก้ไขและพัฒนาเกษตรกรรมและชนบทแนวหนึ่ง ที่ได้รับการกล่าวถึงมากขึ้น ทั้งจากหน่วยงานของรัฐและองค์การพัฒนาเอกชนในช่วงทศวรรษ ที่ผ่านมา

เกษตรกรรมทางเลือก (Alternative Agriculture) หมายถึง ระบบ การเกษตรที่แตกต่างหรือตรงข้ามกับการเกษตรกระแสหลักที่ดำเนินอยู่เป็นส่วนใหญ่ในปัจจุบัน (วิจิต ถิ่นวัฒนากุล. ม.ป.ป. : 20)

สาเหตุที่มีการกล่าวถึงเกษตรกรรมทางเลือกเพราะว่า การเกษตรที่ทำกันอยู่ส่วนใหญ่ในปัจจุบันเป็นระบบการผลิตแบบที่เรียกว่า "เอกเกษตร" (mono-agriculture) คือ การปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์อย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียวในพื้นที่กว้างโดยใช้สารเคมีและ เครื่องจักรกลการเกษตรเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ แบบแผนการผลิตเช่นนี้ได้รับการยอมรับโดยคนทั่วไปคนหนึ่งว่าเป็นระบบการผลิตที่มีประสิทธิภาพ ให้ผลผลิตต่อไร่และผลกำไรสูงสุด อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันแบบแผนการผลิตแบบนี้ได้ถูกตรวจสอบว่าเป็นระบบการผลิตที่มี ประสิทธิภาพจริงหรือไม่ เนื่องจากได้เกิดปัญหาหลายประการจากแบบแผนการผลิตเช่นนี้ (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. 2534 : 4)

นักวิชาการทางสังคมหลายท่าน อาทิ ประเวศ วะสี นิธิ เอียวศรีวงศ์ และนักกิจกรรมในแวดวงองค์การพัฒนาเอกชนจำนวนมาก ได้ทำการศึกษาและวิจารณ์ระบบ เกษตรกรรมปัจจุบันไว้หลายประการ ซึ่งสรุปได้ว่า

ระบบเกษตรกรรมปัจจุบันมีจุดหมายในการผลิตเพื่อขายส่งออกต่างประเทศเป็นหลัก โดยคาดหวังผลกำไรเป็นสิ่งที่ตอบแทน ดังนั้นเพื่อให้ได้กำไรมาก ๆ เกษตรกรในกระแสการผลิตแบบนี้จึงใช้ประโยชน์ในที่ดินอย่างเข้มข้น โดยการปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์เพียงชนิดเดียวในพื้นที่กว้าง และใช้เครื่องจักรกลการเกษตรและสารเคมีเข้าช่วย เพื่อให้ได้ผลผลิตสูง ๆ ในเวลาอันรวดเร็ว ซึ่งทั้งเครื่องจักรกลการเกษตรและสารเคมีเหล่านี้เกษตรกรล้วนต้องซื้อในราคาสูง ในขณะที่มักจะขายผลผลิตได้ในราคาที่ไม่น่าพอใจเพราะไม่สามารถกำหนดราคาได้เอง และเมื่อใช้เครื่องจักรกลและสารเคมีเหล่านี้ไประยะหนึ่ง ร่วมกับการปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์เพียงชนิดเดียว จะส่งผลให้ความอุดมสมบูรณ์ของดินและความสมดุลของธรรมชาติเสียไป ซึ่งเกษตรกรก็มักแก้ปัญหาด้วยการเพิ่มปริมาณการใช้เครื่องจักรกลและสารเคมีเหล่านี้มากยิ่งขึ้น นำมาซึ่งการต้องกู้หนี้ยืมสินมากขึ้นและธรรมชาติก็เสื่อมลงไปมากยิ่งขึ้น (ประเวศ วะสี, 2530 : 12-14)

ลักษณะเช่นเกิดขึ้นเป็นวงจรติดต่อกันมาเป็นเวลานาน จนปัจจุบันเกษตรกรมีภาระหนี้สินสะสมโดยเฉลี่ยครัวเรือนละประมาณ 20,000 บาทหรือเฉลี่ยหมู่บ้านละ 2 ล้านบาท (เสรี พงศ์พิศ และคณะ, 2531 : 139) และเมื่อภาระหนี้สินพอกพูนมากขึ้นจนถึงระดับหนึ่ง เกษตรกรก็จำต้องสูญเสียกรรมสิทธิ์ในที่ดินของตนไป

เมื่อเกษตรกรเกิดล้มละลายทางเศรษฐกิจ เป็นเหตุให้ส่วนหนึ่งอพยพแรงงานเข้าสู่เมืองมาเป็นคนรับใช้ กรรมกรในโรงงานอุตสาหกรรม โสเภณีหรือหญิงบริการ กรรมกรก่อสร้าง คนขับรถรับจ้าง ขณะที่อีกส่วนหนึ่งเคลื่อนย้ายแรงงานไปสู่ท้องถิ่นอื่น ไปเป็นกรรมกรในไร่อ้อย กรีดยาง ลุงเรือประมง หรือไปทำงานต่างประเทศในตะวันออกกลาง ในสิงคโปร์ เป็นต้น เหลือไว้แต่คนเฒ่าคนแก่และเด็กในหมู่บ้าน ชาวคนวัยหนุ่มสาวที่จะคอยสืบทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของท้องถิ่น เกษตรกรไทยซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ จึงนอกจากจะล้มละลายทางเศรษฐกิจแล้ว ยังเกิดการล่มสลายทางสังคมและวัฒนธรรมไปพร้อมกันด้วย (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2534 : 3)

นอกจากระบบเกษตรกรรมปัจจุบันจะส่งผลต่อการล้มละลายของเกษตรกรแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อการเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมและปัญหาคุณภาพชีวิตของประชาชนอีกหลายประการ (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. 2534 : 5-9) เช่น เกิดการสะสมของสารพิษในอาหารประเภทต่าง ๆ และในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ชาติอาหารในดินและหน้าดินถูกทำลายเนื่องจากการใช้สารเคมีและเครื่องจักรกลการเกษตรมากเกินไป เป็นต้น

จากสภาพปัญหาของระบบเกษตรกรรมปัจจุบันที่กล่าวมาทั้งหมด ทำให้มีการกล่าวถึงเกษตรกรรมทางเลือกมากขึ้น และได้เริ่มมีการกล่าวถึงอย่างจริงจังเป็นครั้งแรกในประเทศไทย หลังจากเกิดวิกฤตการณ์ราคาข้าวตกต่ำครั้งร้ายแรงเป็นประวัติการณ์เมื่อปี พ.ศ. 2528 ในครั้งนั้นองค์การพัฒนาเอกชนในประเทศไทยได้นำเสนอแนวทางเลือกเกี่ยวกับการทำเกษตรแบบผสมผสาน และนำเสนอกรณีศึกษาประสบการณ์ของเกษตรกรบางรายออกสู่สาธารณะ การผลักดันขององค์การพัฒนาเอกชนได้รับการยอมรับทั้งจากเกษตรกรและหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐหลายระดับ ดังจะเห็นได้จากมีการบรรจุแผนการกระจายการผลิตทางการเกษตรลงในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 มีการบรรจุแผนเกี่ยวกับการส่งเสริมและวิจัยการเกษตรแบบผสมผสาน อันเป็นรูปแบบหนึ่งของเกษตรกรรมทางเลือก ลงเป็นแผนในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา รวมทั้งธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ได้เปิดให้สินเชื่อเพื่อสนับสนุนแก่เกษตรกร ที่ต้องการเปลี่ยนรูปแบบของการทำไร่นามาเป็นการทำไร่นาแบบผสมผสานด้วย (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. 2534 : 1)

ลักษณะสำคัญของเกษตรกรรมทางเลือกที่แตกต่างไปจากเกษตรกรรมปัจจุบัน คือ เกษตรกรรมทางเลือกเน้นความสมดุลของทรัพยากรในท้องถิ่น รูปแบบของเกษตรกรรมทางเลือกจึงไม่ใช่ว่าการปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์อย่างใดเพียงอย่างเดียว แต่จะเน้นความผสมผสานกันอย่างสมดุลของการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์หลาย ๆ อย่างร่วมกัน ดังนั้น เกษตรกรรมทางเลือกจึงปฏิเสธการใช้สารเคมีการเกษตรโดยสิ้นเชิง โดยหันมาใช้พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ที่มีความต้านทาน และใช้ชีววิธีในการควบคุมศัตรูพืชและให้ความสำคัญต่อการใช้แรงงานคนมากกว่าเครื่องจักรกลการเกษตร นอกจากนั้นเกษตรกรรมทางเลือกมิได้มี

เป้าหมายการผลิตเพื่อการตลาดเป็นหลัก หากแต่มุ่งตอบสนองต่อความต้องการด้านอาหาร สุขภาพและวิถีชีวิตที่ดีของเกษตรกรเป็นสำคัญ (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. 2534 : 12-15)

จะเห็นได้ว่าในส่วนหนึ่งนั้นเกษตรกรรมทางเลือกได้เสนอเทคนิควิถีที่แตกต่างออกไป โดยสิ้นเชิงจากเกษตรกรรมปัจจุบัน อีกส่วนหนึ่งที่นอกเหนือไปจากเทคนิควิถีคือ เกษตรกรรมทางเลือกยังแฝงไว้ด้วยทัศนคติ อันเป็นอีกส่วนที่จะต้องมีความคู่ไปกับเทคนิควิถีเหล่านั้น ด้วยซึ่งหากขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไปย่อมไม่อาจเป็นเกษตรกรรมทางเลือกได้ (เสวี พงศ์นิศ และคนอื่น ๆ. 2531 : 85) กล่าวคือแม้เกษตรกรรมจะมีทัศนคติที่สอดคล้องกับเกษตรกรรมทางเลือก แต่หากยังทำไร่นาโดยใช้เทคโนโลยีซึ่งทำลายสมดุลธรรมชาติและยังต้องพึ่งพิงตลาดทั้งในด้านการผลิตและการบริโภคจนเกิดภาวะหนี้สินรอกนุญ เกษตรกรรมดังกล่าวไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นเกษตรกรรมทางเลือก ในทำนองเดียวกัน การทำการเกษตรไม่ว่าในรูปแบบใดก็ตาม แต่ยังมีทัศนคติแบบวัตถุนิยม ออกร้าออกรวย โดยคิดว่าวิธีการปลูกพืชแบบนี้จะสามารถตอบสนองความต้องการดังกล่าวได้ การเกษตรแบบนี้ก็มีอาจเรียกว่าเกษตรกรรมทางเลือกได้

ท่ามกลางกระแสหลักแห่งการพัฒนาเศรษฐกิจไปสู่ระบบทุนนิยม ที่ครอบงำวัฒนธรรมและวิถีการผลิตของเกษตรกรไทยอยู่อันนำมาซึ่งปัญหามากมายดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เกษตรกรรมทางเลือกจึงเป็นทางออกหนึ่งของเกษตรกร โดยการหันกลับไปสู่การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ทำการผลิตเพื่ออยู่เพื่อกินเป็นหลัก ไม่เน้นการเพาะปลูกเพื่อตลาด แต่มุ่งทำการเพาะปลูกเพื่อให้ได้อาหารและปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตอย่างพร้อมมูล เฉพาะส่วนที่เหลือจากการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้นที่จะขายออกสู่ตลาด ซึ่งเมื่อหันไปสู่การผลิตแบบนี้ เกษตรกรจะไม่จำเป็นต้องพึ่งพาเทคโนโลยีที่นำสมัยซึ่งตนเองขาดความรู้ ไม่ต้องพึ่งพาการลงทุนในเกษตรกรรมอย่างหนัก ซึ่งทำให้ต้องเป็นหนี้สินและขาดทุนในการประกอบการอยู่เสมอ ซึ่งในขณะนี้ได้มี "ชาวบ้าน" ซึ่งเป็น "ชาวไร่ ชาวนา" ส่วนหนึ่ง "ได้คิด" และ "กลับลำ" มาแสวงหาการพึ่งตนเองเช่นนี้ และประสบความสำเร็จสามารถปลดเปลื้องภาระหนี้สินที่มีอยู่เดิมไปได้จนหมด ประสบความสุขในชีวิตด้วยความเป็นอยู่ที่ยั่งยืนและมีหลักประกันที่มั่นคงแก่ครอบครัว (เสวี พงศ์นิศ และคนอื่น ๆ. 2531 : 35-36)

สิ่งที่ชาวบ้านคิดได้เองและนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นโดยอาศัยศักยภาพที่ตนมีอยู่เช่นนี้เรียกว่า "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" หรือ "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" (Popular Wisdom or Local Wisdom) และเรียกชาวบ้านที่มีภูมิปัญญาเช่นนี้ว่า "ปราชญ์ชาวบ้าน" (Popular Wiseman or Local Wiseman) (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2534 : 88-90)

สามารถ จันทรสूरย์ เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน กองวิจัยและวางแผน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้ยกตัวอย่างปราชญ์ชาวบ้านไว้ในเอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" ซึ่งจัดโดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2534: 90-92) ไว้ 4-5 ท่าน เช่น

พ่อบาอยู่ สุนทรธัย บ้านตะแบก ตำบลสลักได อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เป็นผู้ที่หันหลังให้งานราชการในสมัยหนุ่ม แม้ว่าจะมีความรู้มากและมีโอกาสรับราชการลงมือบุกเบิกพื้นดินอันเป็นมรดกที่สืบทอดมาอย่างขากันและสมคูล มีการปลูกพืชหมุนเวียนตามฤดูกาลในบริเวณเดียวกันให้เกื้อกูลอาศัยซึ่งกันและกันอย่างสมคูล ท่านได้วางแผนแก้ปัญหาการขาดแคลนอาหารและน้ำเพื่อการเกษตรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปลูกพืชโดยไม่ใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง เลี้ยงปลาโดยวิธีธรรมชาติและได้ผลผลิตสูง โดยอาศัยหลักธรรมของศาสนาเป็นแนวทาง และใช้ภูมิปัญญาศึกษาสภาพแวดล้อมจากอดีตเชื่อมโยงแก้ปัญหาในภาวะปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม จนเป็นตัวอย่างต้นแบบแก่การเกษตรผสมผสานที่ใช้กันอยู่ทั่วไปในขณะนี้

ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม แห่งบ้านห้วยหิน ตำบลลาดกระโทง อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นปราชญ์ชาวบ้านอีกผู้หนึ่งที่สามารถกลับล้ามาหาทางเลือกใหม่ได้สำเร็จ หลังจากหลงตามการเกษตรแผนใหม่ที่ส่งเสริมให้ปลูกพืชชนิดเดียวที่เน้นผลผลิตและรายได้มากเป็นหลัก แต่ไม่พอกับค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้น ทำให้เกิดหนี้สินจนในที่สุดต้องขายที่ดิน 200 ไร่ของตนเองไปให้หนี้จนเกือบหมดเหลือเพียง 9 ไร่เท่านั้น หันกลับมาสร้างระบบการเกษตรแบบพึ่งตนเองที่เรียกว่า "วนเกษตร" ซึ่งเป็นการปลูกพืชหลายอย่างในพื้นที่ 9 ไร่ที่พืชดินแต่ละชนิดช่วยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และช่วยระบบนิเวศของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

ด้วย ผลผลิตที่ได้จากการเกษตรแบบนี้ทำให้ผู้ใหญ่วัยชราและครอบครัวมีกินตลอดชีพอย่าง มีความสุขตามอัตภาพของตนเอง

พ่อชาลี มารมแสง บ้านกุดชวย ตำบลคำพระ อำเภอห้วยคชพาน จังหวัดอุบลราชธานี นับว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่มีชื่อต่อแห่งความทรหดอดทน เป็นผู้นำการสร้างแหล่งน้ำให้มีขึ้นท่ามกลางพื้นที่แห้งแล้งของท้องถิ่นอีสาน โดยการขุดคันดินกั้นน้ำด้วยมือของตนเองด้วยความมานะพยายาม จนพื้นที่แห้งแล้งและลาดเอียงมีน้ำอย่างอุดมสมบูรณ์ ใช้เวลานานถึง 18 ปี รอบ ๆ คูน้ำและคันนาปลูกพืชผักผลไม้ให้มีกินตลอดปี เลี้ยงปลาในแหล่งน้ำและเลี้ยงสัตว์อื่น ๆ ให้มีความพอเหมาะ กับสภาพพื้นที่ที่มีอยู่อย่างเหมาะสม

เหล่านี้คือตัวอย่างของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมทางเลือก ที่ได้รับการกล่าวถึงในแวดวงวิชาการและนักพัฒนาอย่างกว้างขวาง และเคยได้รับเชิญเข้าร่วมในการสัมมนาทางวิชาการที่จัดขึ้นทั้งโดยหน่วยงานของรัฐและเอกชนหลายครั้ง อย่างไรก็ตาม ปราชญ์ชาวบ้านหาได้มีจำกัดเพียงท่านเหล่านี้เท่านั้น สถาบันพัฒนาชนบท มูลนิธิหมู่บ้าน (2534 : 200-203) ได้รายงานกรณีศึกษาปราชญ์ชาวบ้านด้านการเกษตร ที่ได้สำรวจพบอีกในช่วงปี พ.ศ. 2531-2533 ไว้ถึง 62 ราย

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2534 : 92-93) ได้ตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาชาวบ้านและปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ และได้เสนอแนวทางในการศึกษาและเผยแพร่ชีวิตและผลงานของปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ไว้หลายประการ เช่น ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัยเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ในรากเหง้าพื้นเพของภูมิปัญญาในแต่ละด้านในแต่ละท้องถิ่นอย่างแท้จริง เป็นต้น

ม.ร.ว.อคิน รณิพัฒน์ นักวิชาการผู้รู้ว่าสอดคล้องกับการพัฒนาชนบทมาเป็นเวลานาน กล่าวถึงปราชญ์ชาวบ้านว่า “เมื่อศึกษาเกษตรกรที่สามารถสร้างตนเองขึ้นมาได้โดยการทำการเกษตรและสามารถพึ่งตนเองได้ ก็น่าแปลกใจที่ทุกคนมีพื้นฐานยึดมั่นในหลักธรรมเดียวกัน และอาศัยหลักธรรมนี้เป็นจุดเริ่มต้นในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตใหม่ คือ แทนที่อยากจะเป็นคนทันสมัย กลับพยายามทำการเกษตรให้พอกินพออยู่ของครอบครัว แล้วที่เหลือจึงขาย ระมัดระวังการใช้จ่ายสิ่งไม่จำเป็น” (ประเวศ วะสี และคนอื่น ๆ. 2531 : 14)

ซึ่งสอดคล้องกับทัศนะของ ประเวศ วะสี (2530 : 33-34) ว่า "จิตใจที่มีธรรมะ มีความขยันหมั่นเพียร ไม่กลัวลำบาก ไม่โลภมาก มีสันโดษธรรม ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือย" เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่จะทำให้ชุมชนชนบทพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้

เช่นเดียวกับพระไพศาล วิสาโล พระสงฆ์ผู้ใกล้ชิดกับแวดวงองค์การพัฒนาเอกชน กล่าวว่า "เกษตรกรจะสามารถล้มตาอาปากได้เมื่อเป็นอิสระภาพจากการครอบงำของตลาด ให้มากขึ้น ซึ่งมีได้จำกัดเฉพาะด้านรูปธรรมอันได้แก่ การลดการพึ่งพิงสินค้าทุน ปัจจัยการผลิต และลดการผูกติดกับราคาในตลาดเท่านั้น แต่ยังคงควรเป็นอิสระจากทัศนคติและค่านิยมของเศรษฐกิจการตลาดให้มากขึ้นด้วย" (เลวี พงศ์พิศ และคนอื่น ๆ. 2531 : 83-84)

สำหรับในช่วงหลายปีที่ผ่านมาได้มีนักวิชาการและนักพัฒนาจำนวนหนึ่งให้ความสนใจศึกษาชีวิตของปราชญ์ชาวบ้านหลายราย โดยมุ่งศึกษาถึงประสบการณ์ความสำเร็จในการพึ่งตนเองและเทคนิควิธีเป็นสำคัญ ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2528 : 3) กล่าวว่า การวิจัยเพื่อหาคุณลักษณะทางจิตใจของเกษตรกรไทยที่มีความสามารถในการประกอบอาชีพ มีความสำคัญมาก เพราะการทราบถึงคุณลักษณะทางจิตใจที่คงทน และมีลักษณะเป็นแกนหลักของพฤติกรรมที่น่าปรารถนาในสังคมไทย จะมีประโยชน์มากต่อการพัฒนาเกษตรกรประเภทอื่น และยังนำไปใช้เป็นนโยบายสำคัญของการศึกษาในระดับประถมศึกษาภาคบังคับได้อีกด้วย จากเหตุทั้งหมดนี้ก็กล่าวมาทำให้ผู้วิจัยสนใจจะศึกษาว่า ปราชญ์ชาวบ้านที่ดำเนินเกษตรกรรมทางเลือกมีคุณลักษณะทางจิตใจเช่นใด เพื่อจะหาคุณลักษณะทางจิตใจที่เป็นแกนหลักในการดำเนินเกษตรกรรมทางเลือก อันจะเป็นการนำเสนอแนวทางไว้สำหรับการศึกษาในระดับที่มากขึ้นในโอกาสต่อไป นอกจากนั้นผู้วิจัยยังสนใจจะศึกษาเป็นรายกรณี เพราะจะทำให้ทราบถึงความเป็นมาในรายละเอียดของคุณลักษณะทางจิตใจประการที่ค้นพบด้วย ซึ่งในตลอดระยะเวลาที่ทศวรรษที่เกษตรกรรมทางเลือกถูกกล่าวถึงมานั้น ผู้ไทยวิบูลย์ เข็มเฉลิม แห่งบ้านห้วยหิน ตำบลลาดกระบัง อำเภอสนมชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา นับเป็นปราชญ์ชาวบ้านท่านหนึ่งที่ได้รับการยอมรับอย่างมาก แนวคิด "วนเกษตร" ของท่านได้ถูกจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือมาแล้วหลายครั้งหลายเล่ม ในแต่ละปีจะมีกลุ่มบุคคลต่าง ๆ

แนวเขียนไปศึกษาหาความรู้ที่บ้านของท่านแทบไม่ขาดสาย และนอกจากจะเป็นที่สนใจของบุคคลทั่วไปแล้ว ผู้ใหญ่วิบูลย์ ยังได้รับการยอมรับจากหน่วยงานรัฐหลายหน่วยงาน อาทิ ได้รับเชิญเป็นกรรมการแห่งชาติ ว่าด้วยการศึกษานอกโรงเรียน ของกระทรวงศึกษาธิการ หรือได้รับเชิญเป็นที่ปรึกษานายกรัฐมนตรีด้านการพัฒนาชนบทในบางสมัยด้วย ด้วยคุณสมบัติที่น่าสนใจเหล่านี้ ผู้วิจัยจึงเฉพาะเจาะจงเลือก ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม เป็นกรณีศึกษาของการวิจัยครั้งนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาคุณลักษณะทางจิตใจของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ในฐานะปราชญ์ชาวบ้านที่ดำเนินกิจกรรมทางเลือกท่านหนึ่ง
2. เพื่อศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมสมัยใหม่ มาสู่กิจกรรมทางเลือกของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ในแง่ของความสัมพันธ์ทางความรู้สึนึกคิดและปัจจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
3. เพื่อเสนอภาพรวมของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม จากอดีต สู่ปัจจุบัน และอนาคต

ประโยชน์ของการวิจัย

1. การทราบถึงคุณลักษณะทางจิตใจของ ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ในฐานะปราชญ์ชาวบ้านที่ดำเนินกิจกรรมทางเลือกท่านหนึ่ง และทราบถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงมาสู่การดำเนินกิจกรรมทางเลือกของท่าน รวมทั้งปัจจัยที่เกี่ยวข้อง จะเป็นประโยชน์ต่อบุคคลและหน่วยงานที่ทำการเผยแพร่และส่งเสริมแนวคิดนี้ ในแง่ของการได้เข้าใจในรายละเอียดว่า การที่เกษตรกรท่านหนึ่งเปลี่ยนมาทำกิจกรรมทางเลือกนั้น มีปัจจัยใดเกี่ยวข้องอยู่บ้าง

2. เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาครั้งต่อ ๆ ไป ในแง่ของการนำไปเป็นกรอบความคิดในการดำเนินการวิจัย หรือพัฒนาเครื่องมือวัดคุณลักษณะทางจิตใจของเกษตรกรเพื่อใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

1. กรณีศึกษาของการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม แห่งบ้านห้วยหิน ตำบลลาดกระบัง อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งผู้วิจัยเฉพาะเจาะจงเลือกมา

2. กรอบความคิดเบื้องต้นในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดคุณลักษณะทางจิตใจซึ่งจะใช้เป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาไว้ 8 ประการ คือ

- ก. กระบวนการคิด
- ข. แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์
- ค. ความกล้าเสี่ยง (อย่างมีเหตุผล)
- ง. ความเชื่ออำนาจภายในตน
- จ. การควบคุมตนเอง
- ฉ. ความสันโดษ
- ช. ความรักธรรมชาติ
- ซ. ความร่วมมือร่วมใจ

คุณลักษณะทั้ง 8 นี้ ได้มาจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตาม ในขณะที่ดำเนินการเก็บข้อมูลอยู่ อาจมีการค้นพบคุณลักษณะทางจิตใจประการอื่น ๆ เพิ่มขึ้นก็ได้

3. ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ผลการวิจัยครั้งนี้ เป็นข้อมูลที่ได้มาจากเอกสารและจากการสัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ ในระหว่างวันที่ 6 สิงหาคม 2535 จนถึงวันที่ 26 มกราคม

นิยามศัพท์เฉพาะของการวิจัย

1. **ปราชญ์ชาวบ้าน** (Local Wiseman) หมายถึง ชาวบ้านผู้มีภูมิปัญญา ผู้มีความเข้าใจวัฒนธรรมเดิมอย่างลึกซึ้ง และรู้เท่าทันวัฒนธรรมภายนอกที่เข้ามากระทบเป็นอย่างดี จึงสามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของอดีตกับปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม ดังนั้นปราชญ์ชาวบ้านจึงเกิดขึ้นได้ในหลาย ๆ ด้าน เช่น ด้านศิลปวัฒนธรรม หรือด้านการเกษตร เป็นต้น ซึ่งในการวิจัยนี้ปราชญ์ชาวบ้านก็คือเกษตรกรที่ดำเนินเกษตรกรรมทางเลือกนั่นเอง

2. **ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น** (Local Wisdom) หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งในทางกว้างและในทางลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

3. **เกษตรกรรมทางเลือก** (Alternative Agriculture) หมายถึง ระบบการเกษตรที่แตกต่างหรือตรงข้ามกับการเกษตรกระแสหลักที่ดำเนินอยู่เป็นส่วนใหญ่ในปัจจุบัน มีลักษณะที่สำคัญคือ -ปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์หลายชนิดร่วมกัน

- เน้นการใช้แรงงานคนเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ และใช้ชีววิธีในการควบคุมบำรุงพืช/สัตว์
- มุ่งการผลิตเพื่อบริโภคเองในครัวเรือนเป็นสำคัญ

ระบบการเกษตรที่จัดอยู่ในเกษตรกรรมทางเลือก มีหลายระบบ อาทิ

- การเกษตรแบบผสมผสาน
- วนเกษตร
- ไร่นาสวนผสม
- เกษตรอินทรีย์
- เกษตรกรรมถาวร
- เกษตรกรรมธรรมชาติ
- พหุเกษตรกรรม

4. เกษตรกรรมกระแสหลัก (Conventional Agriculture) หรือเกษตรกรรมสมัยใหม่ หมายถึง เกษตรกรรมที่ดำเนินอยู่เป็นส่วนใหญ่ในปัจจุบัน มีลักษณะที่สำคัญ

- คือ
- ปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ชนิดเดียวในพื้นที่กว้าง
 - อาศัยเครื่องจักรกลการเกษตรและสารเคมีเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ
 - มุ่งเน้นการผลิตเพื่อขายเป็นเป้าหมายหลัก

5. คุณลักษณะทางจิตใจ (Psychological Traits) หมายถึง สาเหตุของพฤติกรรมที่เป็นสาเหตุภายใน เป็นลักษณะทางจิตใจของมนุษย์ เช่น บุคลิกภาพ ทักษะสติแรงจูงใจ การรับรู้ที่ฐานของกลุ่มและสังคม การเห็นความสำคัญของตนเอง และของผู้อื่นที่แวดล้อมหรือของส่วนรวม เป็นต้น คุณลักษณะทางจิตใจที่จยใช้เป็นจุดเริ่มต้นของการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งได้จากการวิเคราะห์เอกสารและงานวิจัย มีดังนี้

1. กระบวนการคิด	5. การควบคุมตนเอง
2. แรงจูงใจไม่สัมฤทธิ์	6. ความสิ้นโคห
3. ความกล้าเสี่ยง	7. ความรักธรรมชาติ
4. ความเชื่ออำนาจภายในตน	8. ความร่วมมือรวมใจ

นิยามปฏิบัติการ

1. กระบวนการคิด (Cognitive Process) หมายถึงแบบการคิด (Cognitive style) อันเป็นกระบวนการที่บุคคลใช้ในการรับรู้ จัดระเบียบ และตอบสนองต่อสิ่งเร้าต่าง ๆ

กระบวนการคิดสามารถพิจารณาได้จากประวัติชีวิตความเป็นมาและทัศนคติที่สะท้อนออกมาของบุคคลว่า เมื่อเขาเผชิญสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง เขามีกระบวนการในการรับรู้สถานการณ์นั้นอย่างไร เช่น วิเคราะห์แยกแยะองค์ประกอบต่าง ๆ ของสถานการณ์นั้น หรือจัดประเภทของสถานการณ์นั้นเทียบกับประสบการณ์เดิม เป็นต้น และหลังจากนั้นเขามีการตอบสนองออกไปอย่างไร

2. **แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ (Achievement Motivation)** หมายถึง แรงจูงใจของบุคคลที่มุ่งได้รับความสำเร็จในการควบคุมและจัดระเบียบสิ่งแวดล้อมทางสังคม ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เพื่อเอาชนะอุปสรรคและคงมาตรฐานระดับสูงในการทำงาน และทุ่มเทความสามารถในการทำงานด้วยความมุ่งมั่น ขากัน

แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ สามารถพิจารณาได้จากประวัติชีวิตความเป็นมาและทัศนคติที่สะท้อนออกมาของบุคคล ซึ่งปรากฏในเอกสารและในการสัมภาษณ์บุคคลผู้นั้นและผู้อื่นที่เกี่ยวข้องว่า เขามีความพยายามที่จะเอาชนะอุปสรรคหรือข้อจำกัดต่าง ๆ อย่างไม่ท้อถอย แม้จะต้องต่อสู้เป็นเวลานาน มีความมุ่งมั่นที่จะบรรลุถึงระดับความสำเร็จที่มากกว่าบุคคลในสถานะเดียวกัน

3. **ความกล้าเสี่ยง (Risk Taking)** หมายถึง ลักษณะที่บุคคลเลือกกระทำเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งต้องลงทุนหรือใช้ความพยายามในด้านกำลังกายกำลังใจไม่มากนักอยู่ในวิถีทางซึ่งผลที่เกิดขึ้นนั้นอาจไม่แน่นอนตามที่ตนต้องการ อาจแปรปรวนไปในทางบวกหรือลบก็ได้

ความกล้าเสี่ยงสามารถพิจารณาได้จากประวัติชีวิตความเป็นมาและทัศนคติที่สะท้อนออกมาของบุคคล ซึ่งปรากฏในเอกสารและในการสัมภาษณ์บุคคลผู้นั้นและผู้อื่นที่เกี่ยวข้องว่า เมื่อเผชิญสถานการณ์ที่ต้องตัดสินใจ เขาได้ใช้เหตุผลจากประสบการณ์และความชำนาญของตนคิดหาทางออกจากสถานการณ์นั้น ๆ และกล้ากระทำลงไปแม้จะตอบไม่ได้ในทีเดียวว่าจะประสบผลสำเร็จ

4. **ความเชื่ออำนาจภายในตน (Locus of Control)** หมายถึง ความเชื่อหรือทัศนคติของบุคคลที่รับรู้ความสำเร็จหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนนั้น เป็นผลเนื่องมาจากการกระทำหรือลักษณะประจำตัวของตนเอง

ความเชื่ออำนาจภายในตนสามารถพิจารณาได้จากประวัติชีวิตความเป็นมาและทัศนคติที่สะท้อนออกมาของบุคคล ซึ่งปรากฏในเอกสารและในการสัมภาษณ์บุคคลผู้นั้นและผู้อื่นที่เกี่ยวข้องว่า เขาเห็นว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนนั้นเป็นผลเนื่องมาจากการกระทำของตนเอง และความสำเร็จที่เกิดขึ้นนั้นก็จะต้องได้มาด้วยการกระทำของตนเอง โดยการพึ่งตนเองเป็นหลัก

5. การควบคุมตนเอง (Self Control) หมายถึง ความสามารถที่จะเว้นจากการกระทำผิดกรรมบางชนิด หรือความสามารถที่จะกระทำผิดกรรมที่ต้องใช้ความเสื่อสละหรืออดทนในคุณภาพและปริมาณที่เหมาะสม เป็นเวลานานพอที่จะนำไปสู่ผลในอนาคตได้

การควบคุมตนเองสามารถพิจารณาได้จากประวัติชีวิตความเป็นมา และทัศนคติที่สะท้อนออกมาของบุคคล ซึ่งปรากฏในเอกสารและในการสัมภาษณ์บุคคลผู้นั้นและผู้อื่นที่เกี่ยวข้องว่า เขาได้ละ เลิกการปฏิบัติที่เคยกระทำติดต่อกันมาเป็นเวลานาน ด้วยความคิดเห็นว่าที่ตนทำมานั้นเป็นการกระทำที่เกิดจากการเห็นผิด หรือเห็นคล้อยตามกระแสของคนหมู่มากโดยขาดความเห็นที่เป็นของตัวเอง

6. ความสันโดษ (Self Content) หมายถึง ความพอใจ ความยินดีในของของตนที่ได้มาด้วยเรี่ยวแรงความเพียรโดยชอบธรรม เป็นความยินดีในปัจจุบันสิ่งที่ตามีตามได้รู้จัก อิ่มรู้จักพอ

ความสันโดษสามารถพิจารณาได้จากประวัติชีวิตความเป็นมา และทัศนคติที่สะท้อนออกมาของบุคคลว่า เขามีความพึงพอใจในสถานะความเป็นอยู่ของตน ที่เขาหามาได้ด้วยแรงงานของตนเอง ไม่เคียดแค้นกร่นกรวยกรวยอยากได้อะไรก็ตามที่ผู้อื่นเขาได้เขามี

7. ความรักธรรมชาติ (Love in Nature) หมายถึง ความต้องการมีชีวิตอยู่กับธรรมชาติ เกื้อกูลธรรมชาติ ตลอดจนช่วยรักษาสสมดุลธรรมชาติ

ความรักธรรมชาติสามารถพิจารณาได้จากประวัติชีวิตความเป็นมา และทัศนคติที่สะท้อนออกมาของบุคคล ซึ่งปรากฏในเอกสารและในการสัมภาษณ์บุคคลผู้นั้นและผู้อื่นที่เกี่ยวข้องว่า เขามีความเห็นว่สิ่งแวดลอมตามธรรมชาตินั้นมีคุณประโยชน์ เมื่อได้อยู่กับธรรมชาติทำให้เขามีความรู้สึกสดชื่นและเป็นสุข จึงไม่คิดอยากทำลายหรือเบียดเบียนสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติหากไม่จำเป็น

8. ความร่วมมือร่วมใจ (Cooperation) หมายถึง ลักษณะที่บุคคลสละแรงกายแรงใจและทรัพย์สินในการที่จะทำกิจกรรม หรือช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความทุกข์ยากลำบากหรือเป็นการทำงานชนิดร่วมแรงร่วมใจด้วยความยินดีและเต็มใจ

ความร่วมมือร่วมใจสามารถพิจารณาได้จากประวัติชีวิตความเป็นมา และทัศนคติที่สะท้อนออกมาของบุคคล ซึ่งปรากฏในเอกสารและในการสัมภาษณ์บุคคลผู้นั้นและผู้อื่นที่เกี่ยวข้องว่า เขาได้เสียสละกำลังกาย กำลังความคิด หรือกำลังทรัพย์สินในการเอื้อประโยชน์ต่อส่วนรวม

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แบ่งเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องออกเป็น 5 หัวข้อ ดังนี้

1. ปัญหาของระบบเกษตรกรรมปัจจุบัน
2. หลักการพื้นฐานและลักษณะของเกษตรกรรมทางเลือก
3. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการคิด
4. แนวคิดเกี่ยวกับการยอมรับนวัตกรรม
5. เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับคุณลักษณะทางจิตใจของเกษตรกร

โดยในหัวข้อที่ 1 และ 2 จะได้กล่าวถึงปัญหาของระบบเกษตรกรรมปัจจุบัน อันนำมาสู่การเสนอทางออก คือ เกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งถือเป็นนวัตกรรมทางการเกษตรที่เกษตรกรผู้เลือกแนวทางนี้จะต้องผ่านกระบวนการคิดการตัดสินใจที่มากพอสมควร ในหัวข้อที่ 3 จึงจะได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการคิด เพื่อให้เห็นในเบื้องต้นถึงวิธีคิดแบบต่าง ๆ ซึ่งเป็นคุณลักษณะทางจิตใจตัวหนึ่งที่งานวิจัยนี้ต้องการศึกษา และในหัวข้อที่ 4 ได้ขยายความถึงกระบวนการคิดการตัดสินใจเฉพาะด้านในเรื่องการยอมรับหรือไม่ยอมรับนวัตกรรม รวมทั้งคุณลักษณะทางจิตใจของผู้ยอมรับนวัตกรรมก่อน-หลังด้วย เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาคุณลักษณะทางจิตใจประการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยในหัวข้อที่ 5 จะได้กล่าวถึงแนวคิดและงานวิจัยเกี่ยวกับคุณลักษณะทางจิตใจของเกษตรกรที่มีแบบแผนการดำเนินชีวิตบางประการ ที่สอดคล้องกับหลักการของเกษตรกรรมทางเลือก เพื่อหาข้อสรุปว่าคุณลักษณะทางจิตใจประการใดที่น่าสนใจจะศึกษา ต่อจากนั้นในช่วงท้ายของหัวข้อที่ 5 จึงจะได้กล่าวถึงความหมายและรายละเอียดของคุณลักษณะทางจิตใจแต่ละประการ อันนำไปสู่การตั้งสมมติฐานของการวิจัยในลำดับต่อไป

1. ปัญหาของระบบเกษตรกรรมปัจจุบัน

ประเวศ วะสี (2530 : 12-14) ได้อธิบายถึงความเป็นมาของระบบเกษตรกรรมปัจจุบันรวมทั้งปัญหาที่เกิดขึ้นตามมา โดยสรุปได้ดังนี้

ระบบเกษตรกรรมปัจจุบัน เริ่มขึ้นมาตั้งแต่ประเทศไทยเปิดประตูทำการค้ากับประเทศตะวันตก ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจไทย ซึ่งมีภาคเกษตรกรรมเป็นฐานที่สำคัญได้เปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อกินเพื่ออยู่เป็นหลัก มาเป็นการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก ระบบนี้ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่ชีวิตและสังคมหลายประการ คือ

1. ระบบการผลิตเพื่อขายนี้เป็นระบบที่กระตุ้นกิเลสและความโลภ เพราะมุ่งหวังผลกำไรเป็นสำคัญ และเมื่อจะผลิตเพื่อขาย เกษตรกรจึงหันมาปลูกพืชชนิดเดียวเป็นหลัก โดยหันมาใช้เครื่องจักรและสารเคมีเข้าช่วย เพื่อให้ได้ผลผลิตสูง ๆ ในเวลาอันรวดเร็ว

2. การปลูกพืชชนิดเดียวทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ และทำให้สมดุลธรรมชาติเสียไป เป็นเหตุให้เกษตรกรต้องใช้ปุ๋ยเคมีและยากำจัดศัตรูพืชเพิ่มขึ้น ซึ่งจะยิ่งทำให้ดินเสื่อมคุณภาพเร็วขึ้น และเมื่อดินเสื่อมคุณภาพมาก ๆ เกษตรกรก็จำเป็นต้องแผ้วถางทำลายป่าเพื่อแสวงหาพื้นที่ทำกินใหม่

3. การที่เกษตรกรต้องใช้สารเคมีและเครื่องจักรกลการเกษตร ล้วนต้องซื้อด้วยราคาแพง ทำให้เกษตรกรต้องลงทุนสูง

4. เกษตรกรมักจะขายผลผลิตได้ในราคาต่ำ เพราะไม่สามารถกำหนดราคาได้เอง ต้องขึ้นกับราคาตลาดซึ่งถูกกำหนดมาจากความต้องการของตลาดโลก

5. เมื่อต้องลงทุนสูงแต่ขายผลผลิตได้ในราคาต่ำ ทำให้อาชีพเกษตรกรซึ่งเดิมเป็นระบบพึ่งตนเอง กลายเป็นธุรกิจที่ขาดทุน เกษตรกรจึงต้องกู้หนี้ยืมสินและเป็นหนี้เป็นสินมากขึ้น ๆ ในแต่ละปีจากภาระดอกเบี้ย ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปของตัวเงินหรือผลผลิต และเมื่อเป็นหนี้สินมากถึงระดับหนึ่ง เกษตรกรจึงจำต้องเสียกรรมสิทธิ์ในที่ดินไป

พระไพศาล วิสาโล กล่าวไว้อย่างสอดคล้องกันว่า แบบแผนการผลิตและการตลาดแบบปัจจุบันเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกษตรกรเป็นอันมากล้มละลาย กล่าวคือ ในขณะที่

ชาวนาชาวไร่ถูกผลักดันให้เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อขาย และถูกกระตุ้นให้เพิ่มผลผลิตด้วยเทคนิคอย่างใหม่ที่ต้องพึ่งพิงปุ๋ยเคมี ยากำจัดศัตรูพืช เครื่องจักร อันล้วนมีราคาสูงขึ้นทุกที แต่ปรากฏว่าราคามลผลตกต่ำ หาลักประกันไม่ได้ ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวนาชาวไร่จึงไร้เสถียรภาพ ยิ่งปีไหนฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกิดเจ็บไข้ได้ป่วย ก็ต้องกู้หนี้ยืมสินประทังชีวิต ในสภาพเช่นนี้ชาวนาชาวไร่จึงได้ก้าวเข้าไปในวังวนแห่งหนี้สินยิ่งขึ้นทุกที และนี่คือจุดเริ่มต้นของวัฏจักรแห่งหนี้สิน ซึ่งครอบงำชาวนาชาวไร่ทั้งประเทศอย่างยากที่จะถอนตัวออกมาได้ (เลวี พงศ์นิต และคนอื่น ๆ. 2531 : 80)

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ (2534 : 5-9) ได้รายงานการศึกษาเกษตรกรรมทางเลือก โดยกล่าวถึงปัญหาของระบบเกษตรกรรมปัจจุบันไว้ดังนี้

1. ปัญหาพิษตกค้างในผลผลิตการเกษตร

การใช้สารเคมีการเกษตรในระบบเกษตรกรรมปัจจุบัน ได้ทำให้เกิดการสะสมของสารพิษในอาหารประเภทต่าง ๆ ในระดับที่สูง จากการสำรวจของหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐหลายหน่วยงาน ระบุว่าพืชผักที่วางขายอยู่ในท้องตลาดนั้น อยู่ในระดับที่ไม่ปลอดภัยเป็นส่วนใหญ่

นอกจากนี้จากสารเคมีจะตกค้างอยู่ในผลผลิตทางการเกษตรแล้ว ยังมีผลทำให้เกษตรกรที่ใช้สารเคมีนั้นเป็นอันตรายถึงแก่ชีวิตด้วย ปัจจุบันมีคนทั่วโลกตายลงประมาณ 10,000-40,000 คนจากผู้ป่วยทั้งหมดประมาณสี่แสนถึงสองล้านคน ตัวเลขขององค์การอนามัยโลกระบุว่า ประเทศไทยมีผู้เสียชีวิตเนื่องจากสารพิษ จำนวน 248 คนในปี พ.ศ. 2524

ที่ประเทศสหรัฐอเมริกา สถาบันมะเร็งแห่งชาติได้รายงานว่า เกษตรกรที่ใช้ยากำจัดวัชพืชมีโอกาสเป็นมะเร็งสูงกว่าคนทั่วไปถึง 6 เท่า นอกจากนี้ยากำจัดศัตรูพืชในอาหารอาจทำให้คนอเมริกันเป็นมะเร็งมากกว่า 1 ล้านคนในช่วงชีวิตของตน รายงานของสภาองเกรสเมื่อปี 1982 ระบุว่าประมาณร้อยละ 82-85 ของยาควบคุมศัตรูพืชที่จดทะเบียนในอเมริกายังมิได้รับการตรวจสอบอย่างถูกต้องว่ามีใช้สารก่อมะเร็ง

การผสมของสารเคมีในผลผลิตการเกษตรมีใช้จะมีเฉพาะจากสารเคมีปราบศัตรูพืชเท่านั้น แต่มีการพบว่าผลผลิตจากเกษตรกรรมเป็นจำนวนมากมีสัดส่วนของธาตุไนโตรเจนเป็นองค์ประกอบอยู่ในปริมาณมาก อันเนื่องมาจากการใช้ปุ๋ยไนโตรเจนซึ่งเป็นปุ๋ยที่มีการใช้สูงที่สุดในโลก ผลผลิตที่มีธาตุไนโตรเจนผสมอยู่ในปริมาณที่มากเกินไป เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดโรคมะเร็งขึ้นแก่ผู้บริโภค

2. ปัญหาความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศและทรัพยากร

เกษตรกรรมที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบัน ได้ทำลายสภาพแวดล้อมไปอย่างมากในขอบเขตทั่วโลก เนื่องจากมุ่งเอาผลผลิตระดับสูงในช่วงเวลาสั้น ๆ ธาตุอาหารในดินถูกสูบเอาความอุดมสมบูรณ์ไปอย่างรวดเร็วโดยการกระตุกจากปุ๋ยเคมี หน้าดินเป็นจำนวนมากถูกทำลาย อันเนื่องมาจากการใช้เครื่องจักรกลมากเกินไป ทำให้หน้าดินแน่นจนน้ำไม่สามารถไหลซึมไปสู่ดินชั้นล่างได้ จึงเกิดการชะล้างหน้าดิน ในขณะที่ในบางท้องถิ่น การปลูกพืชชนิดเดียวทำให้หน้าดินแห้ง หลังจากการเก็บเกี่ยวหน้าดินจึงถูกกัดกร่อนจากการพัดพาของลม ปัญหาเหล่านี้รุนแรงมากไม่เว้นแม้แต่ประเทศที่พัฒนาแล้วที่เป็นผู้นำเกษตรกรรมแบบเคมี เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา

ปกติหน้าดินหนาเพียง $1/3$ นิ้ว ต้องใช้เวลาในการสร้างตั้งแต่ 100-200 ปี แต่เกษตรกรรมสมัยใหม่ได้ทำลายหน้าดินซึ่งเต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์นี้ในเวลาเพียงไม่กี่ปีเท่านั้น ในสหรัฐอเมริกาพื้นที่เพาะปลูกทุกเอเคอร์ โดยเฉลี่ยจะสูญเสียหน้าดินถึง 7 ตันต่อปี ซึ่งเป็นอัตราที่รุนแรงกว่าธรรมชาติถึง 5 เท่า นับตั้งแต่ปี 1977 เป็นต้นมาอเมริกาสูญเสียหน้าดินคิดเป็นน้ำหนัก 1,700 ล้านตันต่อปี

ความเสื่อมโทรมของดิน จะทำให้ประสิทธิภาพในการใช้ปุ๋ยเคมีเกิดภาวะถดถอย กล่าวคือ การใช้ปุ๋ยเพิ่มขึ้นหนึ่งหน่วยเท่านั้น แต่ผลผลิตที่ได้จะลดลงตามลำดับในปีหลัง ๆ ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นทั่วโลก เช่น ที่ประเทศอินโดนีเซีย การใช้ปุ๋ยเพิ่มขึ้นทุก ๆ 1 ตันเมื่อ 20 ปีที่แล้วจะทำให้ได้ผลผลิตธัญญาหารเพิ่มขึ้น 10 กิโลกรัม แต่ปัจจุบันการใช้ปุ๋ยเพิ่มขึ้น 1 ตันจะได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นเพียง 2 กิโลกรัมเท่านั้น

นับว่าการใช้ปุ๋ยเคมีจะได้ผลตอบแทนน้อยลงทุกปี ๆ จนไม่คุ้มค่าในที่สุด การใช้ปุ๋ยเคมีจะได้ผลในกรณีดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ของธาตุอาหารอยู่ก่อนแล้วเท่านั้น เมื่อมีการใช้ปุ๋ยเคมีไปนาน ๆ ธาตุอาหารรอง ๆ ในดินจะถูกใช้ไปหมดสิ้น การเพิ่มธาตุอาหารหลักก็จะไม่เกิดประโยชน์ใด ๆ เนื่องจากพืชต้องการอาหารในการเจริญเติบโตอย่างน้อยที่สุด 16 ธาตุ นอกเหนือจากนี้การใช้ปุ๋ยเคมีมาก ๆ ยังมีผลทำให้เกิดการเสื่อมผลของดิน อาทิ โครงสร้างของดินเสียไป ดินแน่นและเหนียวขึ้น การระบายน้ำไม่ดี สิ่งมีชีวิตในดินถูกทำลาย เกิดสภาพความเป็นกรดต่างที่ไม่เหมาะสมต่อการปลูกพืช เป็นต้น

3. ผลกระทบของสารเคมีทางการเกษตรต่อสภาพแวดล้อม

มลภาวะเกี่ยวกับการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงในการเกษตร ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างมาก เช่น เกิดการสะสมของสารเคมีในแม่น้ำลำคลอง เกิดการสะสมของไนโตรเจนในชั้นน้ำใต้ดิน เป็นต้น สาเหตุเหล่านี้จะนำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ ดังเช่นในปัจจุบัน การประปานครหลวงได้ประสบปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพของน้ำที่จะนำมาผลิตเป็นน้ำประปาเพื่ออุปโภคและบริโภคในกรุงเทพมหานคร

สารเคมีกำจัดแมลงที่ใช้ในการเกษตร ได้ทำให้เกิดปัญหาอย่างสำคัญต่อระบบนิเวศการเกษตร 2 ประการ คือ ประการแรก ได้ทำลายแมลงที่มีประโยชน์ไปจำนวนมาก ประการที่สอง ได้ทำให้แมลงศัตรูพืชเป็นจำนวนมากต้านทานต่อสารเคมีปราบศัตรูพืชมากขึ้น ผลด้านลบของยาฆ่าแมลงทั้งสองประการ ทำให้เกิดผลกระทบยาวต่ออนาคตของการใช้สารเคมีการเกษตรเอง กล่าวคือ ประสิทธิภาพในการควบคุมแมลงต่ำลงจนไม่คุ้มค่าต่อการใช้ในที่สุด ในขณะที่การใช้สารเคมีปราบศัตรูพืชจะได้ไม่คุ้มเสียมากขึ้น ๆ เนื่องจากต้องใช้ความเข้มข้นในปริมาณที่สูงขึ้น ในขณะที่ยาก็ยังเป็นอันตรายต่อเกษตรกรและผู้บริโภคมากยิ่งขึ้นด้วย

ดัชนีของสหรัฐอเมริกา นับตั้งแต่ปี 1940 เป็นต้นมาอเมริกาได้ใช้สารเคมีการเกษตรเพิ่มขึ้นถึง 10 เท่าตัว แต่แทนที่ผลผลิตที่เสียหายจากแมลงจะลดลงกลับเพิ่มขึ้นถึง 2 เท่าตัว

4. การล้มละลายของเกษตรกร

ภายใต้โครงสร้างการทำเกษตรที่ขึ้นต่อการใช้สารเคมีการเกษตร เครื่องจักรกลการเกษตรและน้ำมัน ได้ทำให้เกษตรกรทั่วโลกตกอยู่ในภาวะล้มละลาย

ในประเทศสหรัฐอเมริกา ตั้งแต่ปี 1960-1976 ไร่ขนาดเล็กต้องเลิกกิจการโดยเฉลี่ย 1,400 แห่งต่อสัปดาห์ ในช่วงเวลาเพียง 30 ปีไร่ในอเมริกาลดลงจาก 5-6 ล้านแปลง เหลือเพียง 2.7 ล้านแปลงเท่านั้น เกษตรกรที่เหลืออยู่ก็แบกรับหนี้สินอย่างหนัก ในปี 1983 หนี้ที่รายได้รวมของเกษตรกรอเมริกามีประมาณ 22,000 ล้านเหรียญ แต่กลับมีหนี้สินรวมถึง 215,000 ล้านเหรียญ นั่นคือ มีหนี้สินสูงกว่ารายได้ถึง 10 เท่า สำหรับประเทศไทยก็อยู่ในลักษณะเดียวกัน หนี้สินการเกษตรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังจะพบว่าครัวเรือนในชนบทส่วนใหญ่ โดยเฉลี่ยในเขตชนบทยากจน มีภาระหนี้สินสะสมมากขึ้น โดยเฉลี่ยประมาณครัวเรือนละ 20,000 บาท หรือเฉลี่ยหมู่บ้านละ 2 ล้านบาท (เสรี พงศ์พิศและคนอื่น ๆ. 2531 : 139)

จากทั้งหมดที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ระบบเกษตรกรรมปัจจุบันนำมาซึ่งปัญหาต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรที่อยู่ภายใต้กระแสการผลิตเช่นนี้จะต้องเผชิญปัญหาภาวะหนี้สิน อันเนื่องมาจากความไม่สมดุลกันระหว่างรายจ่ายในการลงทุนกับรายได้จากการขายผลผลิต และจะตามมาด้วยการล้มละลายของชุมชนเกษตรกรในชนบทในที่สุด หากไม่มีช่องทางใดที่เป็นทางเลือกใหม่ของเกษตรกร ด้วยเหตุนี้การกล่าวถึง "เกษตรกรรมทางเลือก" จึงเป็นการพยายามหาทางออกจากวังวนปัญหาของเกษตรกรในปัจจุบัน

2. หลักการพื้นฐานและลักษณะของเกษตรกรรมทางเลือก

หลักการพื้นฐาน และลักษณะที่สำคัญของเกษตรกรรมทางเลือกมี 8 ประการ ดังนี้
(วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. 2534 : 12-15)

1. ระบบเกษตรกรรมทางเลือก ดำเนินงานโดยใช้ทรัพยากรภายในไร่อย่างมีประสิทธิภาพ มีรูปแบบการผลิตและการจัดการหมุนเวียนทรัพยากรได้อย่างสมดุล โดยหลีกเลี่ยงการใช้ทรัพยากรจากภายนอก

การพิจารณาความสมดุลของการหมุนเวียนทรัพยากรนั้น ให้ความสำคัญกับความสมดุลในระดับไร่หรือระดับท้องถิ่น รูปแบบของไร่ส่วนใหญ่จึงมิใช่ไร่ที่มีการปลูกพืชอย่างเดียวหรือเลี้ยงสัตว์อย่างเดียว แต่มีการสร้างความสมดุลของการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ มีการหมุนเวียนการใช้ประโยชน์จากมูลสัตว์มาเป็นปุ๋ยแก๊พพืช ในขณะที่พยายามที่จะใช้อาหารสัตว์ที่ผลิตได้เองในไร่ให้มากที่สุด โดยไม่ต้องพึ่งพียงอาหารสัตว์จากภายนอก การดำเนินงานในข้อนี้ก็คือ การพิจารณาความสมดุลของแร่ธาตุและพลังงานภายในไร่ นั่นเอง

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นหลัก รวมไปถึงการต้องระวังอย่างรอบคอบในการนำพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ในท้องถิ่นอื่นเข้ามาด้วย ทั้งนี้เนื่องจากพืชและสัตว์แต่ละชนิด มักจะได้รับการควบคุมตามธรรมชาติจากระบบนิเวศดั้งเดิมของตน การนำพันธุ์พืช สัตว์ รวมทั้งแมลงไปสู่ระบบนิเวศใหม่อาจเกิดผลกระทบในด้านลบได้ ทั้งนี้ไม่ต้องกล่าวถึงการใช้พันธุ์พืชหรือสัตว์ที่ผสมพันธุ์โดยบริษัทข้ามชาติ ที่ต้องพึ่งพาปัจจัยในการผลิตจากภายนอกมากยิ่งขึ้นไปอีก

2. ให้ความสำคัญอย่างสูงต่อดินเพื่อประโยชน์ที่ยั่งยืน

เกษตรกรรมทางเลือกไม่ว่าที่ใด ล้วนให้ความสำคัญสูงสุดต่อดินเสมอ การรักษาดินนั้น หมายถึง การป้องกันมิให้มีการใช้ประโยชน์จากดินจนเกินความสามารถตามธรรมชาติของดิน และเกินระดับความสามารถจัดการของเกษตรกรจะสามารถฟื้นความอุดมสมบูรณ์ขึ้นมาใหม่ได้

การจัดการเรื่องดินครอบคลุมเรื่องสำคัญหลาย ๆ เรื่อง เช่น การปลูกพืชที่มีระดับของรากหลายระดับ การปลูกพืชคลุมดิน การปลูกพืชตระกูลถั่วเพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน การปลูกพืชป้องกันการชะล้าง การจัดการให้สิ่งมีชีวิตในดินไม่ถูกทำลาย การรบกวนผิวหน้าดินโดยเฉพาะอย่างยิ่งการไถให้น้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

เกษตรกรรมทางเลือกปฏิเสธการใช้ปุ๋ยเคมี ทั้งที่เป็นปุ๋ยเดี่ยวหรือปุ๋ยผสม แต่อาจอนุญาตให้มีการใช้แร่ธาตุบางชนิด เช่น หินฟอสเฟตซึ่งเป็นแร่ธาตุที่ค่อนข้างละลายตัวช้า ไม่ทำลายความสมดุลของดินและสิ่งมีชีวิตในดิน นอกเหนือจากนี้เกษตรกรรมทางเลือกจะใช้ปุ๋ยคอกด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง เนื่องจากปุ๋ยคอกบางชนิด เช่น ปุ๋ยคอกจากสัตว์ปีก มักจะมีธาตุอาหารเข้มข้นเกินไป

3. ปกป้องมลภาวะที่เกิดเนื่องจากวิธีการทำการเกษตร

เกษตรกรรมทางเลือกงดการใช้ปุ๋ยเคมี ยาควบคุมวัชพืชและแมลง ออร์โมน กระตุ้นการเจริญเติบโต ตลอดจนวัคซีนและสารเคมีอื่น ๆ โดยสิ้นเชิง โดยหันมาใช้พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ที่ต้านทาน การใช้สมุนไพรควบคุมแมลง การควบคุมศัตรูพืชโดยชีววิธี เป็นต้น

เกษตรกรรมทางเลือกเชื่อว่าการระบาดของโรคแมลงหรือวัชพืช เป็นเพียงอาการของการขาดความสมดุลของระบบนิเวศ การขาดความสมดุลของแร่ธาตุ อาหาร และความอ่อนแอของพืชและสัตว์ ซึ่งปัญหาเหล่านี้มักเกิดขึ้นจากเทคนิคการทำเกษตรแบบเคมี เกษตรกรรมทางเลือกมักจะไม่เกิดปัญหาเหล่านี้ แม้จะเกิดขึ้นก็ไม่รุนแรงและไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อเกษตรกรหรือระบบไร่นาทั้งหมด ดังที่เกิดขึ้นในเกษตรแบบเคมี

4. เกษตรกรรมทางเลือกมุ่งผลิตอาหารที่มีคุณภาพทางโภชนาการ มีธาตุอาหารครบถ้วน ในปริมาณที่พอเพียงแก่ความต้องการ

เป้าหมายการผลิตมิใช่เน้นที่ปริมาณแต่เพียงอย่างเดียว ดังที่เกษตรกรรมปัจจุบันกำลังดำเนินอยู่ แต่ต้องเน้นที่ "คุณภาพ" ของผลผลิตการเกษตร "คุณภาพ" ตามความหมายนี้มีใช้ "คุณภาพ" ภายนอก เช่น รูปร่าง ความสม่ำเสมอ หรือสีส้ม ดังที่ใช้เป็นเกณฑ์สำหรับการส่งออกสินค้าการเกษตรปัจจุบัน หากแต่เป็น "คุณภาพทางโภชนาการ" ซึ่งเป็นคุณภาพที่แท้จริง

5. ลดการใช้น้ำมันปิโตรเลียมและผลิตภัณฑ์จากเชื้อเพลิงดึกดำบรรพ์ทุกรูปแบบ

ผลิตภัณฑ์จากเชื้อเพลิงดึกดำบรรพ์ที่ใช้อยู่ในวงการเกษตรปัจจุบันก็คือ ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงนั่นเอง การลดการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงนั้น เป็นวิธปฏิบัติพื้นฐานของไร่นาเกษตรกรรมทางเลือกเหมือนกันทั่วโลก แต่การใช้น้ำมันที่ใช้เป็นเชื้อเพลิงสำหรับเครื่องจักรกลการเกษตรนั้นยังมีระดับที่แตกต่างกันอยู่บ้าง โดยทั่วไปไร่นาเกษตรอินทรีย์ในอเมริกาซึ่งเป็นไร่นาขนาดใหญ่ก็ยังมีการใช้น้ำมันเชื้อเพลิงในการทำไร่นาอยู่ อย่างไรก็ตาม โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ไร่นาเกษตรกรรมทางเลือกมีการใช้น้ำมันเชื้อเพลิงน้อยมากโดยหันมาใช้แรงงานคนแทน

6. ปฏิบัติต่อสัตว์และสิ่งมีชีวิตภายในไร่นาโดยยึดหลักมนุษยธรรม

ความคิดทางจริยธรรมเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อสัตว์อย่างมีเมตตา และความเชื่อเกี่ยวกับการบริโภคเนื้อสัตว์เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกัน การเลี้ยงสัตว์ในระบบเกษตรกรรมปัจจุบันส่วนใหญ่ดำเนินไปอย่างไม่เหมาะสม สัตว์ถูกเลี้ยงในกรงขังในอัตราที่คับแคบแออัดจนแทบกระดิกตัวไม่ได้ การเลี้ยงสัตว์มุ่งไปที่การผลิตสัตว์ให้ได้ปริมาณมากในระยะเวลาอันสั้น สัตว์ไม่ได้รับอาหารตามความต้องการตามธรรมชาติ แต่ได้รับอาหารเพื่อให้มีคุณสมบัติตามที่ตลาดต้องการ ในหลายกรณีสัตว์ถูกเลี้ยงอย่างทารุณไร้มนุษยธรรม วิธีการเลี้ยงสัตว์ดังที่เป็นอยู่ทำให้สัตว์มีความเครียด อ่อนแอจนต้องใช้ฮอร์โมน วัคซีน และสารเคมีนานาชนิด

การเลี้ยงสัตว์ตามแนวทางเกษตรกรรมทางเลือก ต้องจัดพื้นที่การเลี้ยงอย่างเหมาะสม สัตว์สามารถออกกำลังกาย ได้รับอาหารที่ทำให้มีสุขภาพแข็งแรง ไร่นาเกษตรกรรมจำนวนมากที่มีได้มีการเลี้ยงสัตว์เพื่อเอาเนื้อ แต่เลี้ยงเพื่อผลพลอยได้อื่น ๆ เช่น เพื่อย่อยเศษพืชให้กลายเป็นปุ๋ย เป็นแหล่งวัตถุดิบสำหรับการผลิตแก๊สชีวภาพ ใช้เป็นแรงงาน ตลอดจนเพื่อผลิตอาหารประเภทนมและไข่ เป็นต้น

7. ไม่ได้มีเป้าหมายการผลิตเพื่อการตลาดแต่เพียงประการเดียว

เกษตรกรรมต้องตอบสนองต่อความต้องการด้านอาหาร สุขภาพ และวิถีชีวิตที่ดี เกษตรกรรมแบบนี้ เอื้อให้เกษตรกรตระหนักต่อความสำคัญและประโยชน์ของการใช้แรงงานไปพร้อม ๆ กันด้วย

๘. เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการรักษาระบบนิเวศของชนบท และชุมชน

เกษตรกรรมไม่อาจแยกออกจากการจัดการทรัพยากรในชนบทได้ การดำรงอยู่ของระบบเกษตรกรรมทางเลือก จึงขึ้นอยู่กับการรักษาป่าไม้ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์พื้นบ้าน สัตว์ป่า และอื่น ๆ เนื่องจากเป็นระบบเกษตรกรรมที่เน้นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่น

รูปแบบเกษตรกรรมทางเลือก เช่น ระบบวนเกษตร นอกเหนือจากจะตอบสนองต่อเกษตรกรแล้ว ยังช่วยฟื้นฟูระบบนิเวศของท้องถิ่นไปพร้อม ๆ กันด้วย

จากปัญหาของระบบเกษตรกรรมปัจจุบัน และหลักการพื้นฐานของเกษตรกรรมทางเลือกที่ได้กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น สามารถนำมาสร้างตารางเปรียบเทียบระหว่างเกษตรกรรมปัจจุบันที่ดำเนินอยู่เป็นกระแสหลัก กับเกษตรกรรมทางเลือก ได้ดังนี้

ตาราง 1 เปรียบเทียบเกษตรกรรมกระแสหลักกับเกษตรกรรมทางเลือก

เกษตรกรรมกระแสหลัก	เกษตรกรรมทางเลือก
<u>จุดมุ่งหมาย</u> -ผลิตเพื่อขายเป็นหลัก	<u>จุดมุ่งหมาย</u> -ผลิตเพื่อกินเองใช้เองเป็นหลัก
<u>ลักษณะ</u> -ปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ชนิดเดียว ในพื้นที่กว้าง -ใช้สารเคมีและเครื่องจักรกลการ เกษตรเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ เพื่อให้ได้ผลผลิตสูง ๆ ในเวลาสั้น	<u>ลักษณะ</u> -ปลูกพืชและ/หรือเลี้ยงสัตว์หลายชนิด ร่วมกัน โดยยึดหลักสมดุล -ใช้ชีววิธีในการควบคุม/บำรุงพืชและสัตว์ และใช้แรงงานคนเป็นหลัก เพื่อให้ได้ ผลผลิตที่มีคุณภาพทางโภชนาการ ในปริ- มาณที่พอเพียงแก่ความต้องการ
<u>ผลที่ตามมา</u> -ระบบนิเวศวิทยาและทรัพยากร ธรรมชาติเสื่อมโทรม เสียสมดุล -พืชตกค้างจากสารเคมีการเกษตร เป็นอันตรายต่อเกษตรกร และ ผู้บริโภค -เกษตรกรล้มละลายจากภาระหนี้ สิน เนื่องจากต้องลงทุนสูง แต่ ขายผลผลิตได้ราคาต่ำ	<u>ผลที่ตามมา</u> -ช่วยฟื้นฟูระบบนิเวศและอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ -ปกป้องมลพิษที่จะเกิดเนื่องจากวิธีการ ทำเกษตร ปลอดภัยต่อเกษตรกรและ ผู้บริโภค -เกษตรกรพึ่งตนเองได้ สามารถเลี้ยง ครอบครัวของตนได้อย่างสุขสบายตาม อัตภาพ โดยปราศจากหนี้สิน

จะเห็นว่าเกษตรกรรมทางเลือก เป็นระบบเกษตรกรรมที่มีพื้นฐานการดำเนินกิจกรรมที่สอดคล้องกับระบบนิเวศ โดยสามารถดำเนินต่อไปได้อย่างยั่งยืน และไม่ก่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตของเกษตรกร รวมทั้งผู้บริโภคด้วย

อย่างไรก็ตาม เกษตรกรรมทางเลือกนั้นเป็นชื่อเรียกรวม ๆ ของระบบการเกษตรที่แตกต่างหรือตรงข้ามกับเกษตรกรรมกระแสหลัก ที่ดำเนินอยู่เป็นส่วนใหญ่ในปัจจุบัน ระบบเกษตรกรรมที่จัดอยู่ในการเกษตรกรรมทางเลือก อาทิ (วิจิต ถิ่นวัฒนากุล. มปป. | 17-20)

-การเกษตรแบบผสมผสาน (Integrated Farming) หมายถึง ระบบเกษตรกรรมที่ทำกิจกรรมหลาย ๆ อย่างในที่เดียวกัน แต่ละอย่างสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ลักษณะเกื้อกูลซึ่งกันและกันอย่างเป็นระบบ โดยไม่เกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม ลักษณะการผสมผสานอาจเป็นการผสมผสานกันระหว่างพืช พืชกับสัตว์ หรือสัตว์กับสัตว์ด้วยกันเอง เช่น การปลูกถั่วดำแซมในแถวข้าวโพด การเลี้ยงปลาในนาข้าว การเลี้ยงหมู/ไก่บนบ่อปลา การปลูกผลไม้บนคันดินรอบบ่อปลา เป็นต้น การผสมผสานกันระหว่างกิจกรรมเหล่านี้เพื่อลดต้นทุนการผลิตให้ต่ำที่สุด แต่ได้ผลเต็มเม็ดเต็มหน่วย ปัจจุบันมีการพยายามใช้ชื่อเรียกใหม่ว่า "การเกษตรเกื้อกูล"

-ไร่สวนผสม (Polyculturey, Mixed Farming) เป็นการทำการผลิตหลาย ๆ อย่างคล้ายกับการเกษตรแบบผสมผสาน แต่ไม่ได้เน้นการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เช่น การปลูกพืชไร่ในสวนผลไม้ การปลูกผักสวนครัวหลายชนิดปะปนกัน ลักษณะเช่นนี้เป็นรูปแบบการเกษตรดั้งเดิม (Traditional Agriculture) ซึ่งมีอยู่ในทุกภาคของไทย

-เกษตรอินทรีย์ (Organic Farming, Organiculture) เป็นระบบการเกษตรที่หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืชและฮอร์โมนต่าง ๆ ในการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ เน้นการใช้อินทรีย์วัตถุ เช่น ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสด ในการปรับปรุงบำรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ เพื่อให้ดินพืชมีความแข็งแรงสามารถต้านทานโรคและแมลงได้ด้วยตนเอง ผลผลิตที่ได้จะมีอาหารครบถ้วนโดยไม่มีสารพิษใด ๆ เจือปน ซึ่งปลอดภัยทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค

-เกษตรกรรมถาวร (Permaculture) เป็นระบบนิเวศน์วิทยาทางการเกษตรที่เน้นความอุดมสมบูรณ์ในตัวเอง โดยใช้พื้นที่น้อยที่สุดและอยู่ได้นานที่สุด มีการวางแผนในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างประหยัด และมีประสิทธิภาพสูงที่สุด รักษาสภาพแวดล้อมให้คงที่หรือฟื้นฟูให้ดีขึ้น เพื่อตอบสนองต่อมนุษย์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ เกษตรกรรมถาวรให้ความสำคัญต่อพื้นดินอย่างสูง โดยเฉพาะความอุดมสมบูรณ์ของหน้าดิน ใช้ประโยชน์จากไม้ยืนต้นเป็นหลัก เน้นผลผลิตจากห่วงโซ่อาหารต้น ๆ รวมทั้งผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ด้วย

-เกษตรกรรมธรรมชาติ (Natural Farming) เป็นระบบการเกษตรที่ต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจต่อธรรมชาติทุกแง่มุมอย่างถ่องแท้ แล้วจึงจัดระบบการปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ให้สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติ หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมี และการกระทำใด ๆ ที่ไม่จำเป็น ทั้งโดยการใช้เครื่องจักร แรงงานสัตว์ และโดยเฉพาะแรงงานคน เพราะเมื่อเกิดสภาพสมดุลแล้วธรรมชาติจะมีระบบการควบคุมและกำจัดการกันเองทั้งพืชและสัตว์

เกษตรกรรมธรรมชาติมีหลักการใหญ่ ๆ อยู่ 4 ประการ คือ

1. ไม่ไถพรวนดิน
2. ไม่ใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์
3. ไม่กำจัดวัชพืช
4. ไม่ใช้สารเคมีและยาฆ่าแมลงทุกชนิด

หลักการทั้ง 4 ข้อนี้เป็นการเลียนแบบธรรมชาติ เพราะเกษตรกรรมธรรมชาติเชื่อว่ามนุษย์เป็นเพียงผู้คอยเก็บเกี่ยวผลผลิตจากความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติเท่านั้น ดังนั้นเมื่อมีดินที่สมบูรณ์ มีสิ่งแวดล้อมที่สมดุล มนุษย์ก็เพียงหว่านเมล็ดพันธุ์ลงไปในดิน และคอยเก็บเกี่ยวผลผลิตเท่านั้น ไม่จำเป็นต้องไปจัดการใด ๆ กับธรรมชาติมากนัก

-วนเกษตร (Agroforestry) หมายถึง การใช้ที่ดินทำประโยชน์ให้มีสภาพคล้ายกับป่าที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ด้วยพื้นฐานความเชื่อว่า ธรรมชาติได้สร้างทุกอย่างขึ้นมาเพื่อให้เกิดความสมดุล ฉะนั้น ชีวิตที่เข้าไปอยู่ในสิ่งที่สมดุลจะมีความสมดุลไปด้วย

วนเกษตรเป็นรูปแบบหนึ่งของเกษตรกรรมธรรมชาติ ไม่ใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ สารเคมีและยาฆ่าแมลง อันจะทำให้สารพิษตกค้างในสภาพแวดล้อม ไม่ไถพรวนดิน เพราะผิวดินโดยธรรมชาติมีการไถพรวนอยู่แล้วโดยรากไม้ ไล้เถื่อนและสัตว์ต่าง ๆ ไม่ทำให้

พื้นดินเตียนโล่ง เพื่อรักษาหน้าดินไม่ให้ถูกทำลายด้วยลมและฝน หากพื้นที่เป็นที่รกรกร
ปล่อยไว้เช่นนั้นก่อน เมื่อจะปลูกต้นไม้ค่อยทำให้เตียนลง ถ้าเป็นที่ขาดแคลนน้ำควรเริ่ม
ปลูกพืชที่ทนแล้งได้ดึกก่อน โดยเฉพาะไม้ประเภทที่ช่วยค้ำกันบังแดดบังลมได้ จากนั้นจึง
ปลูกพืชอาหารที่เก็บกินได้เร็ว พร้อมกับปลูกพืชที่เป็นอาหารนกและสัตว์ เพื่อฟื้นฟูระบบชีวิต
ในธรรมชาติให้ทั้งพืชและสัตว์อาศัยอยู่ร่วมกัน ก่อให้เกิดสมดุลทางธรรมชาติ พืช
ทุกชนิดที่เป็นไม้สูง ไม้ระดับกลาง ไม้พุ่ม และพืชคลุมดิน จะอยู่ปะปนกันไป เพื่อให้มี
การอาศัยเกื้อกูลกันตามธรรมชาติ เช่น พืชที่อยู่ระดับบนหรือไม้ใหญ่ นอกจากจะให้ร่มเงา
แล้วยังช่วยนำน้ำและธาตุอาหารจากดินที่ลึกลงไปขึ้นมา เมื่อใบของไม้ใหญ่แก่และร่วง
ลงบนดินก็จะย่อยสลายกลายเป็นปุ๋ยของพืชระดับผิวดิน ในขณะที่พืชชั้นล่างจะช่วยควบคุม
วัชพืชและรักษาความชื้นของหน้าดินไว้ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและสภ
าพัฒนาชนบท มูลนิธิหมู่บ้าน. 2534 : 25)

-พุทธเกษตรกรรม (Buddha Agriculture) หมายถึง แบบแผนการผลิตที่
มีพุทธธรรมเป็นพื้นฐาน มีลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. มุ่งความเจริญงอกงามของชีวิตด้านใน ไม่เน้นความมั่งคั่งทางวัตถุ
2. ร่วมมือกับธรรมชาติ อาศัยสมดุลในระบบนิเวศน์
3. ไม่ใช้ทุนมาก เน้นแรงงานและทรัพยากรท้องถิ่นที่หาได้ง่าย
4. ใช้เนื้อที่พอประมาณ ไม่ใหญ่โตจนต้องพึ่งพิงเครื่องจักรหรือแรงงานมากดูแล
5. พึ่งตนเอง ในเบื้องต้นคือ การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ สามารถยังชีพได้
ด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนเอง ไม่ผิดเคือง ยากไร้หรือเป็นหนี้สิน ขั้นตอนต่อมาคือ การพึ่ง
ตนเองทางสติปัญญา สามารถจะดำเนินชีวิตโดยอาศัยวิจารณ์ญาณของตนเองอย่างถูกต้อง
ตามความเป็นจริง ไม่ถูกผู้อื่นครอบงำกำหนด หรือมีชีวิตขึ้นกับวัตถุนิยมแต่อย่างเดียว
สามารถมีความสุขจากภายใน (เสรี พงศ์พิศและคนอื่น ๆ. 2531 : 86-87)

จากทั้งหมดที่กล่าวมาจะเห็นว่า เกษตรกรรมทางเลือกเป็นระบบเกษตรกรรมที่
แตกต่างหรือตรงกันข้ามกับเกษตรกรรมกระแสหลักที่ดำเนินอยู่เป็นส่วนใหญ่ในปัจจุบัน ความ
ต่างนี้มีไม่เพียงแต่ในด้านเทคนิควิธีการเท่านั้น หากแตกต่างกันตั้งแต่จุดมุ่งหมายเริ่มต้น

ซึ่งน่าจะถูกกำหนดมาจากกระบวนการภายในจิตใจของบุคคล ที่ต้องผ่านกระบวนการคิด การตัดสินใจที่มากพอสมควร ดังนั้น ในการวิจัยครั้งนี้จึงสนใจจะศึกษากระบวนการคิด การตัดสินใจของเกษตรกรที่หันมาทำเกษตรกรรมทางเลือกด้วยว่า ในสถานการณ์ที่เขาตัดสินใจหันมาทำเกษตรกรรมทางเลือกนั้น เขามีกระบวนการคิดอย่างไร ในหัวข้อต่อไปจึงจะได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการคิด เพื่อจะเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ในลำดับต่อไป

3. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการคิด

ในการศึกษากระบวนการคิดของบุคคลนั้น แนวคิดสำคัญที่จะช่วยอธิบายเรื่องนี้ได้ คือ แนวคิดเรื่องแบบการคิด (Cognitive Styles) เพราะแบบการคิดเป็นพื้นฐานของกระบวนการคิดของบุคคล (รัตนภรณ์ วงศาโรจน์. 2533 : 1 อ้างอิงมาจาก ปฐม นิคมานนท์. 2514 : 8)

แบบการคิดนั้น หมายถึง กระบวนการที่บุคคลใช้ในการรับรู้ จัดระเบียบและตอบสนองต่อสิ่งเร้าต่าง ๆ แบบการคิดจึงมีได้หลายแบบแตกต่างกันไปตามแต่ลักษณะของบุคคล และแนวคิดในการอธิบายแบบการคิดก็มีอยู่หลายแนว ดังในที่นี้จะได้ยกมากล่าวถึง 3 แนวด้วยกัน ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดของชัคแมน
2. แนวคิดของวิกิตินและคณะ
3. แนวคิดทางพุทธศาสนา

3.1 แนวคิดของชัคแมน

ชัคแมน (Suchman) ได้แบ่งแบบการคิดของบุคคลทั่วไปออกเป็น 3 แบบใหญ่ คือ (รัตนภรณ์ วงศาโรจน์. 2533 : 14-15 ; อ้างอิงมาจาก Suchman. 1967 : 5)

1. การคิดแบบวิเคราะห์ (Analytical Style) เป็นแบบการคิดที่ต้องอาศัยข้อเท็จจริงที่ปรากฏในสิ่งเร้าเป็นเกณฑ์ ส่วนใหญ่การคิดแบบนี้มักจะรับรู้สิ่งเร้าในรูปของส่วนย่อย ๆ มากกว่าส่วนรวม แล้วอาศัยส่วนย่อยต่าง ๆ เหล่านั้นมาประกอบในการคิด บุคคลที่มีการคิดแบบวิเคราะห์จะมีลักษณะในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ในทางริเริ่มสร้างสรรค์ มีความละเอียดรอบคอบ ผลงานต่าง ๆ ที่ทำมักจะมีประสิทธิภาพสูง มีระดับความเชื่อถือได้สูง เป็นความคิดในเชิงวิทยาศาสตร์ มีความมั่นคงทางอารมณ์ มองสิ่งต่าง ๆ โดยไม่ถือตนเองเป็นใหญ่

2. การคิดแบบจำแนกประเภท (Categorical Style) เป็นแบบการคิดที่พยายามจัดแบ่งสิ่งเร้าออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามความรู้หรือประสบการณ์ที่เคยได้รับมา โดยไม่คำนึงถึงข้อเท็จจริงที่ปรากฏในสิ่งเร้านั้น แต่จะพิจารณาในส่วนรวม ๆ วัตถุแต่ละชิ้นในกลุ่มถือว่าเป็นอิสระไม่ขึ้นแก่กัน และสามารถให้ข้อใดข้อหนึ่งเพื่อรวมเป็นประเภทเดียวกันได้ บุคคลที่มีความคิดแบบจำแนกประเภทนี้จะมีลักษณะในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยการพิจารณาแยกแยะงานให้เป็นประเภทหมวดหมู่ได้ดี จากการที่อาศัยประสบการณ์เดิมเป็นพื้นฐาน

3. การคิดแบบโยงความสัมพันธ์ (Relational Style) เป็นแบบการคิดที่พยายามเชื่อมโยงสิ่งเร้าต่าง ๆ ให้สัมพันธ์กัน โดยจะรับรู้สิ่งเร้าต่าง ๆ ในรูปของส่วนรวม จะพยายามค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้าเหล่านั้น บุคคลที่มีความคิดแบบโยงความสัมพันธ์นี้ จะมีลักษณะบุคลิกภาพทั่วไปซึ่งแสดงออกในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยการเปรียบเทียบ ใคร่ครวญ พยายามคิดโดยเชื่อมโยงสิ่งที่พบเห็นกับประสบการณ์เดิม และจะมองสิ่งต่าง ๆ โดยยึดถือประสบการณ์ตนเองเป็นใหญ่

โดยทั่ว ๆ ไปคนเราจะใช้วิธีการคิดทั้ง 3 แบบแต่แตกต่างกันในปริมาณ บางคนจะใช้วิธีการคิดแบบวิเคราะห์มากกว่าแบบอื่น ๆ บางคนใช้วิธีการคิดแบบเชื่อมโยงความสัมพันธ์มากกว่า และบางคนใช้วิธีการคิดแบบจำแนกประเภทมากกว่า การที่จะทราบว่าใครใช้วิธีการคิดแบบไหนมากน้อยเพียงใด อาจสังเกตได้จากพฤติกรรมที่เขาตอบสนองต่อสิ่งเร้าและสถานการณ์ต่าง ๆ

3.2 แนวคิดของวิทกินและคณะ

วิทกิน (Witkin) และคณะได้แบ่งแบบการคิดของบุคคลออกเป็น 2 แบบ คือ (แน่งน้อย แจ่งศิริกุล. 2530 : 10-11 : อ้างอิงมาจาก Witkin and others. 1974: 39)

1. การคิดแบบไม่ขึ้นกับสภาพรอบข้าง (Field Independence) เป็นการคิดที่ยึดถือเอาตนเองเป็นศูนย์กลาง การคิดแบบนี้ไม่อาศัยข้อมูลจากภายนอกหรือจากสภาพรอบข้าง การตัดสินใจหาจะตัดสินใจด้วยเหตุผลโดยถือเอาสิ่งที่ปรากฏอยู่จริงในสิ่งเราเป็นเกณฑ์

2. การคิดแบบขึ้นกับสภาพรอบข้าง (Field Dependence) เป็นการคิดที่บุคคลไม่ยึดถือเอาตนเองเป็นศูนย์กลาง อาศัยข้อมูลจากภายนอกหรือสภาพรอบข้างโดยอาศัยความรู้และประสบการณ์ของตนเป็นส่วนประกอบช่วยในการตัดสินใจหา

จากงานวิจัยหลาย ๆ ชิ้นพบว่าบุคคลที่มีแบบการคิดต่างกันจะมีบุคลิกภาพต่างกันด้วย เช่น บุคคลที่มีการคิดแบบขึ้นกับสภาพรอบข้างจะชอบปะสังสรรค์กับบุคคลอื่น และคิดว่าบุคคลอื่นเป็นแหล่งที่ให้รายละเอียดแก่ตนได้ในยามที่ต้องการคำแนะนำ ส่วนบุคคลที่มีการคิดแบบไม่ขึ้นกับสภาพรอบข้าง ส่วนมากจะถือตนเองเป็นใหญ่ มีลักษณะของผู้ที่มีความรับผิดชอบ เชื่อมั่นในตนเอง สามารถคิดด้วยตนเอง ไม่ทำตามกฎเกณฑ์ของสังคมเสมอไป และแยกตนเองออกจากสังคม เป็นต้น (เน่งน้อย แจงศิริกุล. 2530 : 15)

3.3 แนวคิดทางพุทธศาสนา

สำหรับแบบการคิดในทางพุทธศาสนานั้น จะแตกต่างจากสองแนวแรกที่เราได้กล่าวมาแล้ว แนวคิดเรื่องแบบการคิดกล่าวอยู่ในเรื่อง โยนิโสมนสิการ - องค์ประกอบหนึ่งของการเกิดสัมมาทิฐิ โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย หมายถึง การคิดตามแนวทางของปัญญา รู้จักมองและพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะที่เป็นจริง วิธีคิดตามแนวของโยนิโสมนสิการจึงเป็นการเสนอวิธีคิดแบบต่าง ๆ ที่จะฝึกให้เกิดปัญญา มากกว่าจะเป็นการจำแนกแยกแยะแบบการคิดเหมือนกับ 2 แนวแรก

พระราชมุนี (2530 : 158-184) ได้กล่าวยกตัวอย่างวิธีโยนิโสมนสิการไว้หลายวิธี ดังนี้

1. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ พิจารณาปรากฏการณ์ต่าง ๆ ให้รู้จักสภาวะที่มันเป็นจริง หรือพิจารณาปัญหา ค้นหาหนทางแก้ไขด้วยการสืบสาวหาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา อาจเรียกในอีกชื่อหนึ่งได้ว่า วิธีคิดแบบอภิปัจจยตา หรือวิธีคิดแบบปัจจยการก็ได้ ในทางปฏิบัติอาจแยกวิธีคิดนี้ได้ 2 อย่างคือ

ก. คิดแบบปัจจัยสัมพันธ์ คือ เมื่อพบกับปรากฏการณ์ หรือเรื่องที่พิจารณาอย่างหนึ่งอย่างใด ก็มองหยังฮ่อนและสืบสาวชักโยงไปถึงปัจจัยต่าง ๆ ทั้งหลายที่เข้ามาสัมพันธ์กันก่อให้เกิดผลหรือปรากฏการณ์นั้น ๆ ขึ้น

ข. คิดแบบสอบสวน หรือตั้งคำถาม คือ เมื่อประสบพบเห็นสิ่งใด ๆ ที่ควรพิจารณา ก็คอยตั้งคำถามแก่ตนว่า ทำไม เพราะอะไร แล้วคิดสืบสาวหาเหตุปัจจัยต่อไป

2. วิธีคิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ เป็นวิธีคิดที่มุ่งจะเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามสภาวะของมัน ตามปกติเรื่องราวต่าง ๆ จะเกิดจากส่วนประกอบย่อย ๆ มาประมวลเข้าด้วยกัน เมื่อแยกแยะเห็นองค์ประกอบย่อย ๆ ต่าง ๆ ได้ จะทำให้รู้จักเรื่องราวนั้น ๆ ได้ถูกต้อง จึงจับจุดที่เป็นปัญหาได้ แล้วจึงจะแก้ไขได้

3. วิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา คือ มองความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายโดยเข้าใจธรรมดาธรรมชาติของมัน ซึ่งจะต้องเป็นไปอย่างนั้นในฐานะที่มันเป็นสิ่งซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ ประดังกัน จึงจะต้องดับไป ไม่เที่ยง ไม่คงที่ ขึ้นกับเหตุปัจจัยของมัน ลักษณะเหล่านี้ก็คือ ไตรลักษณ์หรือสามัญลักษณ์นั่นเอง

4. วิธีคิดแบบแก้ปัญหาหรือวิธีคิดแบบอริยสัจ เป็นวิธีคิดที่ต่อเนื่องจากแบบที่สาม คือ เมื่อเข้าใจคติธรรมของสิ่งทั้งหลาย จากนั้นก็ดำเนินความคิดต่อไปตามวิธีคิดแบบอริยสัจนี้ วิธีคิดแบบนี้หลักการสำคัญคือ การเริ่มต้นจากปัญหาหรือทุกข์ โดยกำหนดรู้ ทำความเข้าใจปัญหาหรือความทุกข์ให้ชัดเจน แล้วสืบค้นหาสาเหตุ(สมุทัย) เพื่อเตรียมแก้ไข พร้อมกันนั้นก็กำหนดเป้าหมายของตนให้แน่ชัดว่าคืออะไร จะเป็นไปได้หรือไม่ จะเป็นไปได้อย่างไร (นิโรธ) แล้วคิดวางวิธีปฏิบัติ (มรรค) ที่จะกำจัดสาเหตุของปัญหา โดยสอดคล้องกับการที่จขบรล จดหมายที่ได้กำหนดไว้นั้น

5. วิธีคิดแบบบรรณธรรมสัมพันธ์หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย เป็นวิธีคิดในระดับปฏิบัติหรือลงมือทำ คือ การที่จะปฏิบัติกิจกรรมทำการต่าง ๆ โดยรู้เข้าใจถึงหลักการและความมุ่งหมายของเรื่องนั้น ๆ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างหลักการกับจุดมุ่งหมายว่า หลักการนั้น ๆ จะดำเนินไปเพื่อจุดหมายอะไร เพื่อให้เป็นการปฏิบัติที่ได้ผลตรงตามความมุ่งหมายนั้น ไม่กลายเป็นการปฏิบัติที่คลาดเคลื่อน เลื่อนลอย แล้งมงาย

6. วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก คือ มองให้ครบทั้งข้อดีข้อเสีย และทางแก้ไข ทางออกให้หลุดพ้นจากข้อบกพร่องต่าง ๆ เป็นวิธีมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเน้นการศึกษาและยอมรับความจริงตามที่สิ่งนั้น ๆ เป็นอยู่ทุกแง่ทุกด้าน เพื่อจะปฏิบัติเกี่ยวกับสิ่งนั้น ๆ ได้ออเหมาะไม่ผิดพลาด

7. วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม เป็นวิธีคิดแบบสัจหรือบรรเทาตัณหา เป็นขั้นฝึกหัดขัดเกลากิเลสหรือตัดทางไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจแล้วชักจูงพฤติกรรมต่อ ๆ ไป วิธีคิดแบบนี้ใช้มากในชีวิตประจำวัน เพราะเกี่ยวข้องกับการบริโภคการใช้สอยปัจจัย 4 และวัสดุอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ทางเทคโนโลยี มีหลักการโดยย่อว่า คนเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ เพราะเรามีความต้องการและเห็นว่าสิ่งนั้น ๆ จะสนองความต้องการของเราได้ สิ่งนั้นก็มียุคค่าแก่เรา วิธีคิดแบบนี้มุ่งให้เข้าใจและเลือกเสวยคุณค่าแท้หรือคุณค่าที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิตอย่างแท้จริง เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ซึ่งต่างจากคุณค่าที่สนองตัณหาหรือคุณค่าเทียม ซึ่งไม่ค่อยเกื้อกูลแก่ชีวิตเท่าใดนัก บางทีเป็นอันตรายต่อชีวิต เป็นบ่อเกิดอกุศลธรรม เช่น ความโลภ ความมัวเมา ริษยา เป็นต้น

8. วิธีคิดแบบขยายปลูกเร้าคุณธรรม เป็นวิธีคิดในแนวสะกิดกันหรือบรรเทาขัดเกลากิเลส มีหลักการว่า เมื่อบุคคลได้ประสบบางสิ่งบางอย่าง จะเกิดความนึกคิดปรุงแต่ง หากคิดปรุงแต่งไปในทางดีงาม เป็นประโยชน์ เป็นกุศลตั้งแต่เริ่มต้น ก็จะเป็นการชักนำความคิดให้เดินไปในทางที่ดีงามและเป็นประโยชน์ต่อเนื่องมา

9. วิธีคิดแบบวิภาษวาท หมายถึง การมองและแสดงความจริงโดยแยกแยะออกให้เห็นครบทุก ๆ ด้าน ไม่จับเพียงด้านใดด้านหนึ่งมาวินิจฉัยครอบคลุมไปทั้งหมด วิธีคิดแบบนี้มีการจำแนกสิ่งต่าง ๆ ออกได้หลายวิธี เช่น

ก. จำแนกโดยด้านของความจริง คือ มองความจริงให้ตรงตามที่เป็นอยู่ เห็นด้านใดเป็นอย่างไร ก็ว่าไปตามนั้น ไม่เอาความจริงในด้านหนึ่งตีความครอบคลุมไปยังด้านอื่น เช่น สิ่งใดมีข้อดีอย่างไร ก็เห็นว่าข้อดีอย่างนั้นจริง แต่ไม่ได้หมายความว่าดีไปในทุกด้าน เป็นต้น

ข. จำแนกโดยส่วนประกอบ คือ วิเคราะห์แยกแยะให้รู้เท่าทันภาวะที่สิ่งนั้น ๆ เกิดขึ้นจากองค์ประกอบย่อย ๆ ต่าง ๆ มาประสมกันเข้า ไม่ติดอยู่กับภาพภายนอกหรือภาพโดยรวมของสิ่งนั้น ซึ่งตรงกับวิธีคิดแบบที่ 2 ที่กล่าวข้างต้น

ค. จำแนกโดยลำดับขั้น คือ แยกแยะวิเคราะห์ปรากฏการณ์ตามลำดับความสลับทอดแห่งเหตุปัจจัย ว่าแต่ละขั้นจะมีสิ่งใดเป็นเหตุปัจจัยอยู่

ง. จำแนกโดยความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย คือ สืบสาวหาเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์สลับทอดกันมา ซึ่งตรงกับวิธีคิดแบบที่ 1 ที่ได้กล่าวมาแล้ว

วิธีคิดแบบวิถีชีวิตนี้ เป็นชื่อเรียกระบบความคิดของพุทธศาสนาทั้งหมด วิธีคิดแบบนี้จึงมีความหมายครอบคลุมวิธีคิดที่ได้กล่าวมาข้างต้นหลาย ๆ วิธี

ที่กล่าวมาเป็นตัวอย่างแนวคิดต่าง ๆ ที่อธิบายกระบวนการคิดหรือแบบการคิดของบุคคลว่า เมื่อเผชิญสิ่งเร้าใด ๆ บุคคลจะมีวิธีการจัดระเบียบความรับรู้ของตนต่อสิ่งเร้านั้นอย่างไร และหลังจากนั้นจึงจะมาสู่ขั้นตอนการตัดสินใจตอบสนองต่อสิ่งเร้าว่า จะตอบสนองอย่างไรจึงจะเหมาะสม ดังนั้น ขั้นตอนของการคิดจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดบุคลิกภาพและวิถีชีวิตของบุคคล ด้วยเหตุที่ก่อนที่บุคคลจะแสดงพฤติกรรมตอบสนองต่อสิ่งเร้าใด ๆ ย่อมจะต้องคิดพิจารณาสิ่งเร้านั้นก่อน แล้วจึงตัดสินใจตอบสนองออกไป สำหรับในงานวิจัยนี้ ให้ความสนใจกระบวนการคิดของปราชญ์ชาวบ้านที่ดำเนินเกษตรกรรมทางเลือกว่า มีกระบวนการคิดหรือแบบการคิดอย่างไรเมื่อเผชิญปัญหาหรือสถานการณ์สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงจากการทำเกษตรกรรมสมัยใหม่มาสู่เกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งแนวคิดหนึ่งที่จะช่วยอธิบายกระบวนการคิดและบุคลิกภาพของบุคคลในเรื่องนี้ได้ คือ แนวคิดเกี่ยวกับการยอมรับนวัตกรรม ทั้งนี้โดยถือว่าลักษณะของเกษตรกรรมทางเลือกที่แตกต่างออกไปจากเกษตรกรรม

กระแสหลัก ก็คือลักษณะที่เป็น "นวัตรรม" ของเกษตรกรรมทางเลือกนั่นเอง ดังนั้น ในหัวข้อต่อไปจะได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการยอมรับนวัตรรม เพื่อจะได้เห็นถึงคุณลักษณะของผู้ที่ยอมรับนวัตรรมก่อน-หลัง และกระบวนการของการคิดการตัดสินใจยอมรับหรือไม่ยอมรับนวัตรรม อันจะทำให้เข้าใจคุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านหรือเกษตรกรที่ดำเนินเกษตรกรรมทางเลือกมากขึ้น

4. แนวคิดเกี่ยวกับการยอมรับนวัตกรรม

นวัตกรรม (Innovation) หมายถึง ความคิด การกระทำ หรือสิ่งของ ซึ่งบุคคล เห็นว่าเป็นของใหม่ ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นของใหม่โดยนับเวลาตั้งแต่แรกพบหรือไม่ แต่ขึ้นอยู่กับ การที่บุคคลรับรู้ว่ามันเป็นของใหม่หรือไม่ โดยความเห็นของบุคคลเองจะเป็นเครื่อง ตัดสินการตอบสนองของบุคคลที่มีต่อสิ่งนั้น ถ้าคนเห็นว่าอะไรเป็นสิ่งใหม่สำหรับเขา สิ่ง นั้นก็จะเป็นนวัตกรรม คำว่า "ใหม่" ในเรื่องของนวัตกรรม ไม่จำเป็นต้องเป็นความรู้ ใหม่ของบุคคล บุคคลอาจมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งนั้นมาชั่วยาวหนึ่งแล้วก็ได้ แต่ยังไม่ได้นำมาใช้จนคิดว่ามันจะชอบ หรือไม่ชอบ และจะรับหรือปฏิเสธ "ความใหม่" ของนวัตกรรมจึง อาจเป็นความใหม่ในเรื่องของความรู้ ทักษะ หรือเกี่ยวกับการตัดสินใจที่จะใช้นวัตกรรม (พนนธ์ สัมมา. 2523 : 13 : อ้างอิงมาจาก Rogers. 1971 : 19) ความคิด ทุกอย่างอาจเป็นนวัตกรรมในช่วงเวลาหนึ่ง รายการของนวัตกรรมจึงต้องเปลี่ยนแปลงไปกับ เวลา เช่น การใช้ปฐพีวิทยาศาสตร์ในการเกษตร อาจเป็นนวัตกรรมอยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง แต่เมื่อคนรู้จักแพร่หลายทั่วไป ก็กลายเป็นของธรรมดาอย่างที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน

4.1 ผู้ยอมรับนวัตกรรม

โรเจอร์ส (Rogers) ได้แบ่งผู้ยอมรับนวัตกรรมออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้แก่ ผู้บุกเบิก ผู้นำในการยอมรับ ผู้ยอมรับก่อนส่วนใหญ่ ผู้ยอมรับทีหลัง และพวกล่าหลัง (พนนธ์ สัมมา. 2523 : 13-25 : อ้างอิงมาจาก Rogers. 1971 : 183-191)

ผู้บุกเบิก (Innovators : Venturesome) เป็นผู้ที่มีความกล้าเสี่ยง มีความกระหายที่จะได้ทดลองความคิดใหม่ ๆ ไม่ฝังตัวอยู่ในหมู่พวกเดียวกัน แต่ชอบ ตระเวนไปในที่ต่าง ๆ ชอบมีความสัมพันธ์กับกลุ่มผู้ที่เป็นผู้บุกเบิกด้วยกัน แม้ว่าจะอยู่ ห่างกันมาก ค่านิยมของบุคคลเหล่านี้ คือ ความกล้าเสี่ยง มีความปรารถนาที่จะเสี่ยงภัย มีความคล่องตัวสูง มีความกล้าหาญ ผู้บุกเบิกนี้มีความพร้อมที่จะยอมรับความสูญเสีย

ที่อาจเกิดขึ้นได้จากการยอมรับความคิดใหม่ มีฐานะทางเศรษฐกิจดี การศึกษาสูง
บุคคลประเภทนี้จึงเป็นพวกแรกที่ยอมรับนวัตกรรม มีจำนวนประมาณร้อยละ 2.5 ของมวล
ประชากร

เนื่องจากผู้บุกเบิกนี้เป็นผู้ที่มีความกล้าเสี่ยง ซึ่งเป็นลักษณะที่สอดคล้องกับทฤษฎี
แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ที่เชื่อว่า ผู้ที่มีความกล้าเสี่ยงสูง คือผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงกว่า
ความกลัวความล้มเหลว จึงเชื่อได้ว่าคนกลุ่มนี้จะเป็นผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง และมี
ความกลัวความล้มเหลวต่ำ อนึ่ง การมีความพร้อมที่จะยอมรับความสูญเสียที่อาจเกิด
ขึ้นได้จากการยอมรับนวัตกรรม ก็แสดงให้เห็นว่าพวกนี้มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง และมี
ความกลัวความล้มเหลวต่ำเช่นเดียวกัน เพราะบุคคลเช่นนี้จะมีความยินดีมากถ้าเขา
ประสบความสำเร็จ แต่จะเสียใจเพียงเล็กน้อยถ้าประสบความล้มเหลว บุคคลเหล่านี้จึง
เป็นบุคคลที่กล้าเสี่ยง อย่างไรก็ตาม การที่เขามีฐานะทางเศรษฐกิจดีก็เป็นการ
สนับสนุนให้เขาอยู่ในฐานะที่จะเสี่ยงได้ เพราะถึงแม้เขาจะล้มเหลว ก็ไม่ทำให้เขาถึงกับ
เดือดร้อน เพราะเขายังมีทุนทรัพย์เหลืออยู่

การที่บุคคลเหล่านี้ได้รับการศึกษาสูงและชอบตระเวนไปในที่ต่าง ๆ ทำให้เขา
ได้รับความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรม และมีความกระหายที่จะได้ทดลองความคิดใหม่ ๆ แสดงว่า
เขามีทัศนคติที่ดีต่อการเปลี่ยนแปลงทั่ว ๆ ไป และมีทัศนคติที่ดีต่อนวัตกรรมต่าง ๆ แต่มัก
จะไม่ยอมตามปทัสฐานทางสังคม คนประเภทนี้จึงมักจะถูกสังคมเห็นว่า เป็นประเภทหัว
ก้าวหน้าในสังคมนั้น

ผู้นำในการยอมรับ (Early Adopters : Respect) เป็นผู้ที่มีส่วนร่วมใน
ระบบสังคมมากกว่าผู้บุกเบิก เป็นผู้นำในความคิดเห็นของสังคมมากกว่าคนอื่น ๆ เป็นผู้ที่
คนอื่น ๆ จะต้องมาขอความเห็นก่อนที่จะยอมรับนวัตกรรม ผู้นำเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับนับ
ถือจากสมาชิกในกลุ่มเดียวกันมาก เขาเป็นผู้ที่แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จหรือล้มเหลว
ของความคิดใหม่ เป็นตัวแบบให้แก่ผู้อื่น มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์และความกล้าเสี่ยง
สูงกว่าคนอื่น ๆ โดยทั่ว ๆ ไป มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีการศึกษาสูง และมีทัศน-
คติที่ดีต่อการเปลี่ยนแปลง และการที่บุคคลประเภทนี้ยอมรับนวัตกรรม เพราะการยอมรับ

นวัตกรรมต่าง ๆ ก่อนผู้อื่น จะช่วยรักษาสถานะในการเป็นผู้นำของเขาไว้ด้วย บุคคลเหล่านี้ยังมีการยอมตามปทัสฐานทางสังคมมากกว่ากลุ่มผู้บุกเบิก มีจำนวนประมาณร้อยละ 13.5 ของมวลประชากร

ผู้ยอมรับก่อนส่วนใหญ่ (Early Majority : Deliberate) คือผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมก่อนผู้อื่นโดยเฉลี่ย มีความสัมพันธ์ในกลุ่มเดียวกันสูง แต่ไม่ได้เป็นผู้นำ มีความรอบคอบ ไตร่ตรองเหตุผลก่อนที่จะยอมรับนวัตกรรม แม้บุคคลประเภทนี้จะยอมรับนวัตกรรมที่หลังผู้บุกเบิกและผู้นำ แต่การยอมรับนวัตกรรมนั้นเกิดจากการพิจารณาอย่างรอบคอบของเขาเอง แสดงว่าบุคคลประเภทนี้มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง แต่มีความกลัวความล้มเหลวอยู่ในระดับค่อนข้างสูงด้วย การที่จะยอมรับนวัตกรรมซึ่งเป็นการเสี่ยงนั้น เขาจึงต้องพิจารณาอย่างรอบคอบเสียก่อนเพื่อให้โอกาสที่จะล้มเหลวน้อยที่สุด ส่วนในด้านทัศนคตินั้น ยังมีทัศนคติต่อการเปลี่ยนแปลงและการยอมรับนวัตกรรมในทางที่ดี และเป็นทัศนคติที่เกิดจากการพิจารณาของตนเอง สำหรับในเรื่องปทัสฐานของสังคมจะเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในบุคคลประเภทนี้ เพราะบุคคลลักษณะนี้มีความสัมพันธ์กับกลุ่มเดียวกันสูง และได้เห็นแบบอย่างของผู้นำมาแล้ว ผู้ยอมรับนวัตกรรมก่อนส่วนใหญ่มีจำนวนประมาณร้อยละ 34 ของมวลประชากร

ผู้ยอมรับทีหลัง (Late Majority : Skeptical) คือ ผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมทีหลังคนอื่น ๆ โดยเฉลี่ย การยอมรับเกิดจากความจำเป็นทางเศรษฐกิจ หรือแรงกดดันของสังคม แรงกดดันของกลุ่มเดียวกันมีความสำคัญมากสำหรับบุคคลลักษณะนี้ เขาจะยอมรับก็ต่อเมื่อเสียงส่วนใหญ่ในสังคมยอมรับว่านวัตกรรมนั้นดี ผู้ยอมรับทีหลังมีความลังเลสงสัยสูง จึงน่าจะมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ต่ำ มีความกลัวความล้มเหลวสูง มีการศึกษาต่ำ ถ้าปราศจากปทัสฐานทางสังคมและทัศนคติของคนอื่น ๆ เป็นแรงกดดันแล้ว เขาจะไม่ยอมรับนวัตกรรมเลย ผู้ยอมรับทีหลังนี้มีจำนวนประมาณร้อยละ 34 ของมวลประชากร

ผู้ล่าช้า (Laggards : Traditional) เป็นบุคคลกลุ่มสุดท้ายที่ยอมรับนวัตกรรม มีความยึดมั่นอยู่กับประเพณีอย่างเหนียวแน่น สิ่งที่เขายึดถือเป็นแนวทางคืออดีต การตัดสินใจเป็นไปตามที่เคยมาแล้วในสมัยก่อน ๆ บุคคลประเภทนี้มีความระมัดระวังสงสัย

ในนวัตกรรม ผู้บุกเบิกและผู้ทำหน้าที่เปลี่ยนแปลง (Change Agents) โดยจะอยู่แต่ในโลกของตนเอง ไม่สนใจต่อโลกภายนอก การยอมรับนวัตกรรมจะเป็นการยอมรับโดยไม่ทราบถึงเหตุผลและความคิดในการยอมรับนั้น บุคคลประเภทนี้จึงมีแรงจูงใจไม่สัมฤทธิ์ต่ำ มีความกลัวความล้มเหลวสูง มีทัศนคติที่ไม่ดีต่อการเปลี่ยนแปลงและการยอมรับนวัตกรรม ฐานะทางเศรษฐกิจและการได้รับการศึกษาน้อยกว่ากลุ่มอื่น ๆ ที่กล่าวมาทั้งหมด กลุ่มผู้ล่าช้าจะเป็นผู้ที่มีความเครียดในจิตใจมาก และท้ายสุดจะยอมรับนวัตกรรมโดยไม่ทราบเหตุผล การที่คนกลุ่มนี้มีความเครียดมาก อาจมีสาเหตุมาจากการไม่ยอมรับนวัตกรรมตามคนส่วนใหญ่ จึงอาจมีผลผลิตต่ำ รายได้จึงน้อย และยังไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม เพราะเป็นผู้ที่ไม่ยอมตามกลุ่ม จึงถูกอิทธิพลกดดันจากกลุ่มมาก เมื่อเกิดความเครียดขึ้นจึงยอมรับนวัตกรรม โดยไม่ได้เห็นประโยชน์จากนวัตกรรมนั้นอย่างแท้จริง แต่ยอมรับนวัตกรรมเพื่อลดความเครียดเท่านั้น คนกลุ่มนี้มีจำนวนประมาณร้อยละ 16 ของมวลประชากร

ตามที่กล่าวถึงลักษณะต่าง ๆ ทางจิตวิทยาของผู้ยอมรับนวัตกรรมก่อน/หลังตามลำดับนี้ อาจสรุปได้ว่า ผู้ยอมรับนวัตกรรมก่อนมีลักษณะดังนี้

- มีแรงจูงใจไม่สัมฤทธิ์สูง
- มีความกล้าเสี่ยงสูง
- มีทัศนคติที่ดีต่อการเปลี่ยนแปลง
- มีการยอมรับตามปทัสฐานทางสังคมน้อย

ปัจจัยส่วนตัวของผู้ยอมรับนวัตกรรม โรเจอร์ส กล่าวว่า ปัจจัยส่วนตัวของผู้ยอมรับนวัตกรรม สามารถแบ่งออกเป็นปัจจัยย่อยได้ดังนี้ (สมใจ สังข์แสงม. 2526: 10-18 ; อ้างอิงมาจาก Rogers. 1964: 172-183)

1. ปัจจัยที่เกี่ยวกับลักษณะส่วนตัว (Personal Characteristics) ปัจจัยส่วนนี้ประกอบไปด้วย ระดับอายุ (Age) สถานภาพทางสังคม (Social Status) ฐานะทางเศรษฐกิจ (Financial Position) หมายถึงรายได้ รวมถึงขนาดการถือครองที่ดินหรือทรัพย์สินต่าง ๆ ที่ครอบครองอยู่ ความสามารถเฉพาะอย่าง (Spe-

cialization) หมายถึง ระดับการศึกษา รวมถึงความสามารถทางจิตใจ (Mental Ability)

2. ปัจจัยทางด้านพฤติกรรมสื่อสาร (Communication Behavior) พฤติกรรมสื่อสารของแต่ละบุคคล ประกอบด้วย พฤติกรรมการติดตามข่าวสาร ซึ่งมีทั้งข่าวสารที่มาจากแหล่งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ข่าวสารที่มาจากภายในและภายนอกชุมชน และระดับความใกล้ชิดกับข่าวสาร โรเจอร์ส กล่าวว่า พฤติกรรมสื่อสารของแต่ละบุคคลจะประกอบด้วย ผู้สื่อสารหรือแหล่งกำเนิดข่าวสาร สาร ช่องทางการสื่อสาร และผู้รับสาร

นอกจากนี้พฤติกรรมสื่อสารของบุคคลยังสัมพันธ์กับปัจจัยอื่น ๆ อีก คือ การอ่านออกเขียนได้ (Literacy) ระดับการศึกษา (Education) การติดต่อกับสังคมภายนอก (Cosmopolitan) สถานภาพทางสังคม (Social Status) และระดับอายุ (Age) ด้วย

3. ปัจจัยทางด้านความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relationship) ปัจจัยนี้ขึ้นอยู่กับว่า บุคคลแต่ละคนมีความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกและภายในชุมชนมากน้อยเพียงใด นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับลักษณะความเป็นผู้นำทางความคิด (Opinion leadership) ของแต่ละบุคคลด้วย

4.2 กระบวนการยอมรับนวัตกรรม

บิลและโบเลน (Beal & Bohlen) ได้รวบรวมความคิดเห็นเกี่ยวกับความหมายของกระบวนการแพร่กระจายนวัตกรรมจากผลงานวิจัยหลายเรื่อง ที่ทำผ่านมาภายใน 20 ปี เขาสรุปว่า (สิริรัตน์ บำรุงกรณ. 2532 : 6-8 อ้างอิงมาจาก Beal & Bohlen, 1957)

1. กระบวนการแพร่กระจายนวัตกรรม (Diffusion) มีขั้นตอนทั้งหมด 5 ขั้นตอน คือ รับรู้ สนใจ ประเมินค่า ทดลองทำ และยอมรับ พฤติกรรมในแต่ละขั้นตอนแตกต่างกันและสามารถวัดได้

2. มีความแตกต่างเกี่ยวกับนวัตกรรมในด้านความซับซ้อน (Complexity) ซึ่งสามารถแบ่งระดับความซับซ้อนออกได้เป็น 4 ระดับ ดังนี้

ก. ระดับที่ง่ายที่สุด คือ การเปลี่ยนวัสดุและเครื่องมือเครื่องใช้

ข. ระดับที่สอง คือ ปรับปรุงวิธีการให้ดีขึ้น

ค. ระดับที่สาม คือ การเปลี่ยนจากวิธีเดิมไปใช้นวัตกรรมที่มีประสิทธิภาพมากกว่า

ง. ระดับที่สี่ คือ เป็นระดับที่ยอมรับยากที่สุด ได้แก่ การเปลี่ยนกิจการ

ความซับซ้อนนั้นนอกจากจะมีผลต่อความไวในการยอมรับ (Innovativeness) ซึ่งหมายถึง "ระดับที่แต่ละคนยอมรับแนวคิดใหม่ไปปฏิบัติก่อนคนอื่น ๆ ในชุมชน" แล้วยังมีผลต่ออัตราความเร็วในการยอมรับ (Rate of Adoption) ซึ่งหมายถึง "การยอมรับของชุมชนคือในช่วงระยะเวลาหนึ่งมีจำนวนผู้ยอมรับเท่าใด และจะต้องใช้เวลานานเท่าใดที่คนในชุมชนทั้งหมด หรือเกือบทั้งหมดยอมรับ" อีกด้วย

3. มีความแตกต่างเกี่ยวกับแหล่งข้อมูลที่บุคคลจะรับในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการแพร่กระจายนวัตกรรม เป็นต้นว่า ขั้นตอนการรับรู้ซึ่งถือเป็นระดับต่ำสุด ข้อมูลมักจะได้แก่สื่อสารมวลชน แต่ในระดับที่สูงขึ้นมาข้อมูลมักจะได้จากการถ่ายทอดโดยตรงจากบุคคล โดยเฉพาะในขั้นทดลองจำเป็นต้องอาศัยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมและประสบการณ์ของเพื่อนบ้าน

4. มีความแตกต่างกันในแต่ละบุคคลในกระบวนการแพร่กระจายนวัตกรรม เช่น ผู้บุกเบิก ผู้นำในการยอมรับ ผู้ยอมรับก่อนส่วนใหญ่ ผู้ยอมรับทีหลัง ผู้ล่าช้า ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ส่วนโรเจอร์ส กล่าวถึงกระบวนการของการตัดสินใจยอมรับหรือไม่ยอมรับนวัตกรรมว่าเป็นกระบวนการทางจิตใจที่เกิดขึ้น เริ่มตั้งแต่บุคคลได้รู้จักนวัตกรรมนั้นเป็นครั้งแรกจนถึงขั้นตัดสินใจยอมรับหรือไม่ยอมรับนวัตกรรม บุคคลจึงเป็นผู้ตัดสินใจด้วยตนเองว่าจะยอมรับหรือไม่ยอมรับถ้าเขายอมรับเขาก็จะเริ่มใช้ของใหม่แทนของเก่า กระบวนการของการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรมมีลักษณะพิเศษจากกระบวนการของการตัดสินใจธรรมดา เพราะในกรณีที่บุคคลยอมรับนวัตกรรมอย่างหนึ่ง เขาจะต้องเลือกตัวเลือกใหม่อย่างหนึ่งในจำนวนตัวเลือกซึ่งมีทั้งเก่าและใหม่ ดังนั้น ความใหม่ของตัวเลือกจึงเป็นลักษณะพิเศษของกระ-

บวนการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรม เพราะผู้เลือกยังไม่ทราบผลที่แน่นอนของสิ่งที่เขาเลือก การเลือกของใหม่จึงมีลักษณะของการเสี่ยงมากกว่าการเลือกของเก่า ๆ ที่เคยทราบผลของ มันดีอยู่แล้ว ดังนั้นผู้ที่เลือกทางเลือกใหม่นอกจากจะต้องสร้างทัศนคติที่ดีต่อทางเลือกใหม่ แล้วยังจะต้องเป็นผู้ที่มีแรงจูงใจไม่ล้มถอยสูงกว่ความกลัวความล้มเหลวอีกด้วย

โรเจอร์ส ได้วิเคราะห์กระบวนการของการยอมรับนวัตกรรม ซึ่งเป็นกระบวนการ เปลี่ยนแปลงทางจิตใจของบุคคลว่าประกอบด้วยขั้นตอน 5 ขั้นตอน คือ ขั้นตระหนัก ขั้นสนใจ ขั้นประเมิน ขั้นทดลอง และขั้นยอมรับ ซึ่งมีรายละเอียดในแต่ละขั้นดังนี้

ขั้นตระหนัก (Awareness Stage) เป็นขั้นที่บุคคลรับรู้เกี่ยวกับนวัตกรรม แต่ยังไม่เข้าใจข้อมูลที่สมบูรณ์ ยังไม่ถูกจูงใจให้หาข้อมูลเพิ่มเติม หน้าที่สำคัญของขั้นตระหนัก คือ การก่อให้เกิดผลต่อไปในขั้นหลัง ๆ ซึ่งจะนำไปสู่การยอมรับหรือปฏิเสธนวัตกรรม ผู้ที่มี แรงจูงใจไม่ล้มถอยสูง มีทัศนคติที่ดีต่อการเปลี่ยนแปลงทั่ว ๆ ไป จะมีความไวต่อการเกิด ขั้นตระหนักสูง ส่วนพวกที่มีความกลัวความล้มเหลวสูง มีทัศนคติที่ไม่ดีต่อการเปลี่ยนแปลง จะไม่มีความรู้สึกในขั้นนี้ หรือกว่าจะมีความรู้สึกก็ต่อเมื่อคนอื่น ๆ ส่วนใหญ่ยอมรับนวัตกรรม ไปหมดแล้ว ความรู้สึกตระหนักของเขาจึงไม่ใช่ความรู้สึกต่อนวัตกรรมโดยตรง แต่เป็น ความรู้สึกที่มีต่อแรงกดดันทางสังคมเป็นส่วนใหญ่ ในขั้นนี้บุคคลยังไม่มีทัศนคติต่อการยอมรับ นวัตกรรมนั้น เพราะยังขาดข้อมูลอยู่ การศึกษาของบุคคลจะเข้ามามีบทบาทตั้งแต่นี้ขึ้น นี้ โดยช่วยให้บุคคลได้มีช่องทางที่จะได้รับรู้นวัตกรรมใหม่ ๆ ได้มากขึ้น เช่น จากสื่อมวลชนต่าง ๆ

ขั้นสนใจ (Interest Stage) ในขั้นนี้บุคคลจะค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับนวัตกรรม ที่เขารับรู้มากขึ้นจนได้ข้อมูลครบถ้วนพอสมควร บุคคลจะรู้สึกชอบนวัตกรรมนั้นอย่างกว้าง ๆ แต่เขายังตัดสินใจไม่ได้ว่ามันจะเหมาะสมกับตัวเขาหรือไม่ หน้าที่สำคัญของขั้นนี้ก็คือ ทำให้ บุคคลได้ข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับนวัตกรรมมากขึ้น ความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมของบุคคลกับ การใช้นวัตกรรมก็รวมอยู่ในขั้นนี้ ลักษณะทางจิตใจของบุคคลมีความสำคัญต่อขั้นนี้มากกว่า ขั้นตระหนัก ขั้นก่อนนี้บุคคลได้ฟังได้อ่านเรื่องเกี่ยวกับนวัตกรรม แต่ในขั้นนี้บุคคลจะหา ข้อมูลเกี่ยวกับนวัตกรรมเพิ่มขึ้น พฤติกรรมของเขาในตอนนี้มีจุดมุ่งหมายที่แน่นอน บุคลิก-

ภาพ คำนิยม และปทัสฐานทางสังคม มีความสำคัญมากในขั้นนี้ นั่นคือ ผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงกว่าความกลัวความล้มเหลว มีทัศนคติที่คัดต่อการเปลี่ยนแปลงทั่ว ๆ ไป และมี การยอมรับตามปทัสฐานทางสังคมต่ำ จะมีพฤติกรรมมุ่งหาข้อมูลในขั้นนี้มาก ส่วนผู้ที่มีความกลัวความล้มเหลวมาก มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์น้อย มีทัศนคติที่ไม่คัดต่อการเปลี่ยนแปลง และมีการยอมรับตามปทัสฐานทางสังคมสูง จะปฏิเสธข้อมูลเกี่ยวกับนวัตกรรม และไม่แสวงหาข้อมูลเกี่ยวกับนวัตกรรมในขั้นนี้ อย่างไรก็ตาม ในขั้นนี้บุคคลจะยังไม่เกิดทัศนคติที่แน่นอนต่อการยอมรับนวัตกรรม การศึกษาจะมีบทบาทมากในขั้นนี้ เพราะจะเป็นเครื่องช่วยในการหาข้อมูลได้จากหลาย ๆ ทาง และช่วยในการแปลความหมายของข้อมูลเหล่านั้นให้ถูกต้องด้วย

ขั้นประเมิน (Evaluation Stage) ในขั้นนี้บุคคลจะพิจารณาพฤติกรรมตามข้อมูลที่ได้มาร่วมกับสภาพการณ์ในปัจจุบันและอนาคต เช่น สถานะทางเศรษฐกิจของตน เพื่อคาดการณ์หรือทำนายผลที่จะเกิดขึ้นกับตน ถ้าบุคคลรู้สึกว่าการกระทำนั้นจะทำให้เขาก้าวหน้ามากกว่าถอยหลัง เขาก็จะตัดสินใจลงใจซึ่งเป็นขั้นต่อไป แต่ถ้าเขารู้สึกว่าการใช้นวัตกรรมนั้นจะประสบความล้มเหลว เขาก็จะหยุดเพียงแค่นี้ ในขั้นนี้บุคคลจะพัฒนาทัศนคติที่มีต่อพฤติกรรมนั้นอย่างค่อนข้างมั่นคงแล้ว แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์และความกลัวความล้มเหลวก็มีอิทธิพลมากในขั้นนี้ เพราะผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงกว่าความกลัวความล้มเหลว จะเป็นผู้ที่ประเมินนวัตกรรมไปในทางที่ก้าวหน้ามากกว่าผู้ที่มีความกลัวความล้มเหลวสูงกว่าแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ การศึกษาก็มีความสำคัญยิ่ง เพราะบุคคลจะต้องคิดอย่างมีเหตุผลและชั่งน้ำหนักระหว่างผลดีผลเสีย แล้วจึงจะประเมินได้ว่าจะก้าวหน้าหรือไม่ อิทธิพลของกลุ่มวัยเดียวกันมีมาก เพราะความเห็นของกลุ่มวัยเดียวกันเป็นสิ่งที่จูงใจ (Incentive) อย่างหนึ่ง ส่วนฐานะทางเศรษฐกิจก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน เพราะผู้ที่มีทุนทรัพย์น้อยจะไม่กล้าเสี่ยง เพราะถ้าล้มเหลวก็อาจทำให้ลำบากมาก ส่วนผู้ที่มีฐานะดีกว่าอาจเสี่ยงได้ เพราะถ้าล้มเหลวก็ยังมั่งคั่งสำรองอยู่

ขั้นนี้ยังมีความสำคัญยิ่งในการยอมรับนวัตกรรม เพราะถ้าบุคคลผ่านไปได้แล้วก็จะก้าวเข้าสู่ขั้นต่อไปซึ่งเป็นขั้นทดลองที่จะต้องมีการเสี่ยงจริง ๆ ผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง

กว่าความกลัวความล้มเหลว และมีทัศนคติที่ดีต่อการยอมรับนวัตกรรมเท่านั้นจึงจะผ่านไปได้

ขั้นทดลอง (Trial Stage) ในขั้นนี้บุคคลจะทำการทดลองผลเพื่อหาความจริงว่าการทำงานในขั้นประเมิณนั้นมันถูกต้องเพียงใด หน้าที่สำคัญของขั้นนี้ คือ การสาธิตการใช้นวัตกรรมในสถานการณ์ของผู้ทำการทดลองเอง เพื่อความมั่นใจประโยชน์ที่จะยอมรับอย่างเต็มที่หรือไม่ การตัดสินใจทดลองนี้เกิดจากขั้นประเมิณแล้ว การทดลองนี้จะได้ผลหรือไม่ ขึ้นอยู่กับความขยันขันแข็งและความเอาใจใส่จริงจังต่อนวัตกรรมที่ทำการทดลองด้วย แรงจูงใจไม่ล้มฤทธิ์จึงนับว่ามีบทบาทมากในขั้นนี้ เมื่อผ่านขั้นขั้นนี้ไปแล้ว บุคคลจะมีทัศนคติที่แน่นอนต่อการยอมรับนวัตกรรมนั้นยิ่งขึ้น อันจะนำไปสู่การยอมรับอย่างเต็มที่ในขั้นต่อไป

ขั้นยอมรับถาวร (Adoption Stage) ในขั้นนี้คือการยอมรับเอามาใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่และถาวรต่อไป ตามปกติขั้นสุดท้ายนี้จะเกิดในบุคคลได้ก็ด้วยการที่บุคคลนั้นจะต้องเกิดกระบวนการทางจิตใจตั้งแต่ขั้นที่หนึ่งถึงขั้นที่สี่ตามลำดับจนครบถ้วนเสียก่อน ส่วนผู้ที่ตกหล่นอยู่ตามขั้นต่าง ๆ ไม่มาถึงขั้นที่สี่จะถึงขั้นการยอมรับถาวรไม่ได้ แต่ในเหตุการณ์ที่ผิดไปจากปกติ เช่น ในกรณีของผู้ล่าหลังจากข้ามขั้นจากขั้นตระหนักมายังขั้นยอมรับถาวรเพื่อลดความเครียดของตน โดยไม่ผ่านขั้นสนใจ ขั้นประเมิณ และขั้นทดลอง

กระบวนการของการยอมรับนวัตกรรมนี้ เป็นที่นิยมของนักวิจัยเป็นอย่างมากถึงในระยะแรก แต่ต่อมาได้มีผู้พบว่ามิชอบพร้อมหลายประการ คือ ประการแรก กระบวนการนี้มักจะจบลงด้วยการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรม ซึ่งตามความจริงอาจจะมีการปฏิเสธก็ได้ ดังนั้นจึงน่าจะหาคำที่มีความหมายเหมาะสมกว่าคำว่า "กระบวนการของการยอมรับนวัตกรรม" (Adoption Process) มาใช้แทน เพื่อให้เข้าใจได้ว่าเมื่อผ่านกระบวนการแล้วจะยอมรับหรือไม่ยอมรับก็ได้ ประการที่สอง ขั้นทั้งห้าอาจจะไม่เกิดขึ้นตามลำดับก็ได้ บางขั้นอาจถูกข้ามไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งขั้นทดลอง ส่วนการประเมิณนั้นก็อาจจะเกิดขึ้นตลอดกระบวนการมากกว่าที่จะมาเกิดขึ้นเพียงขั้นเดียวในห้าขั้น ประการที่สาม กระบวนการนี้มักจะไม่น่าจบลงด้วยการยอมรับนวัตกรรมถ้ายังมีการหาข้อมูลเพิ่มเติมอยู่เพื่อยืนยันหรือสนับสนุนการตัดสินใจ หรือบุคคลอาจเปลี่ยนใจจากการยอมรับเป็นปฏิเสธก็ได้ ด้วยเหตุนี้

โรเจอร์ส จึงได้เสนอกระบวนการของการตัดสินใจยอมรับหรือไม่ยอมรับนวัตกรรม (Innovation - Decision Process) ซึ่งประกอบไปด้วยขั้นตอนต่าง ๆ 4 ขั้นตอน คือ
 ขั้นความรู้ ขั้นความรู้ลึก ขั้นตัดสินใจ และขั้นยืนยัน

ขั้นความรู้ (Knowledge) คือ ขั้นที่บุคคลได้รู้จักกับนวัตกรรมเป็นครั้งแรก และ
 ได้แสวงหาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับนวัตกรรมนั้น ในขั้นนี้มีข้อถกเถียงกันในหมู่นักวิจัยว่า
 บุคคลเกิดความต้องการที่จะใช้นวัตกรรมก่อนจึงแสวงหาความรู้ และทำความรู้จักกับนวัตกรรม
 หรือว่าบุคคลเกิดความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมก่อนแล้วจึงเกิดความต้องการที่จะใช้นวัตกรรม ซึ่ง
 ยังเป็นข้อถกเถียงที่ยังหาข้อยุติไม่ได้ เพราะจากการวิจัยที่ผ่านมาพบว่า ในบางกรณีบุคคล
 เกิดความต้องการก่อน แล้วจึงแสวงหานวัตกรรมเพื่อนำมาตอบสนองความต้องการนั้น แต่ใน
 บางกรณีบุคคลได้รู้จักกับนวัตกรรมก่อน จึงเกิดความต้องการที่จะใช้นวัตกรรมนั้น

อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ชัดว่าความต้องการมีความสำคัญยิ่งในขั้นนี้ โดยเฉพาะ
 อย่างยิ่งความต้องการมุ่งไปสู่ความล้มเหลวหรือแรงจูงใจไม่ล้มเหลว เพราะการใช้
 นวัตกรรมต่าง ๆ ก็เพื่อมุ่งไปสู่ความล้มเหลวในขั้นสุดท้ายนั่นเอง แรงจูงใจไม่ล้มเหลวจึงมี
 อิทธิพลผลักดันให้บุคคลแสวงหาความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับนวัตกรรม เพื่อจะนำนวัตกรรมนั้นมาใช้

ความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมในขั้นนี้แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ ความรู้หรือความ
 ตระหนักว่านวัตกรรมนั้นมีอยู่ เป็นลักษณะแรก ลักษณะที่สอง คือ ความรู้ว่าจะใช้นวัตกรรมนั้น
 อย่างไรจึงจะเหมาะสม เช่น จะต้องเข้าใจถึงปริมาณที่ปลอดภัยของการใช้ยาฆ่าแมลง
 วิธีการใช้ที่ถูกต้อง ในกรณีเช่นนี้ปริมาณของความรู้จะต้องมากขึ้นตามระดับความซับซ้อน
 ของนวัตกรรม คือ นวัตกรรมยิ่งซับซ้อนมาก ผู้รับนวัตกรรมก็ต้องมีความรู้มากกว่านวัตกรรมที่ซับซ้อน
 น้อย การขาดความรู้ในด้านนี้จะนำไปสู่การปฏิเสธนวัตกรรมได้มาก ความรู้ด้านนี้
 ได้จากการติดต่อกับสื่อสารมวลชน การท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ และการติดต่อกับหน่วย
 ราชการที่ทำการเผยแพร่นวัตกรรม หรือการเข้าร่วมประชุม ซึ่งจัดว่าเป็นการศึกษานอกแบบ
 ส่วนความรู้ลักษณะที่สาม คือ ความรู้ถึงกฎเกณฑ์เบื้องหลังของนวัตกรรม เช่น ความรู้
 ในเรื่องทฤษฎีจุลินทรีย์ ซึ่งอยู่เบื้องหลังของการใช้วัคซีน ทฤษฎีการเพิ่มของผลเมือง ซึ่ง
 อยู่เบื้องหลังของการวางแผนครอบครัว ทฤษฎีเกี่ยวกับการเจริญเติบโตของพืช ซึ่งอยู่

เบื้องหลังการใช้บ่อย เป็นต้น บุคคลที่ยอมรับนวัตกรรมไปใช้อาจไม่มีความรู้ในลักษณะนี้เลยก็ได้ แต่การที่บุคคลมีความรู้ในลักษณะนี้ก็มีความสำคัญ เพราะจะช่วยให้บุคคลเข้าใจวิธีใช้นวัตกรรม และทำให้ยอมรับนวัตกรรมอย่างมีเหตุผลมากขึ้น ความรู้ลักษณะนี้ได้จากการศึกษาเล่าเรียนในระบบโรงเรียนเป็นส่วนใหญ่ ระบบการศึกษาจึงนับว่าเข้ามามีบทบาทมาก นอกจากนี้ ผู้ที่ได้รับการศึกษาสูงยังมีความสามารถในการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมด้านอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้วได้มากกว่าผู้ที่มีการศึกษาค่ำ หรือไร้การศึกษาด้วยโรเจอร์ส เชื่อว่าผู้ที่มีความเข้าใจเกี่ยวกับนวัตกรรมก่อน ได้รับการศึกษามากกว่าผู้ที่มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับนวัตกรรมทีหลัง นอกจากนี้ ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในนวัตกรรมก่อน ยังเป็นผู้ที่ติดต่อบริษัทข่าวสารจากสื่อมวลชนต่าง ๆ มีการติดต่อกันระหว่างบุคคล ติดต่อกับผู้ที่ทำหน้าที่เปลี่ยนแปลง มีส่วนร่วมในสังคม และชอบท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ มากกว่าผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในนวัตกรรมทีหลัง ซึ่งการติดต่อบริษัทต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ก็คือ การศึกษานอกระบบนั่นเอง จึงอาจสรุปได้ว่า ผู้ที่ได้รับการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนมากกว่า คือผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในนวัตกรรมก่อน และดีกว่าผู้ที่ได้รับการศึกษาน้อยกว่า ถ้าอยู่ในสภาพแวดล้อมที่คล้ายคลึงกัน

ขั้นความรู้ลึก (Persuasion) เป็นขั้นที่บุคคลเกิดความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบการยอมรับนวัตกรรมนั้น หรือคือขั้นที่บุคคลมีทัศนคติที่ดีหรือไม่ดีต่อนวัตกรรมนั้นนั่นเอง ความสำคัญของขั้นนี้ จึงเป็นเรื่องของการสร้างความรู้ลึกหรือทัศนคติต่อนวัตกรรมของบุคคล

ในขั้นนี้บุคคลจะมีความผูกพันทางจิตใจกับนวัตกรรมมากขึ้น เขาจะแสวงหาข้อมูลเกี่ยวกับนวัตกรรมต่าง ๆ อย่างกระตือรือร้น บุคลิกภาพและพื้นฐานทางสังคมของเขาอาจจะมีผลต่อการแสวงหาข้อมูลว่าเขาได้ข้อมูลมาอย่างไร และเขาตีความข้อมูลนั้นอย่างไร และในการสร้างทัศนคติที่มีต่อนวัตกรรมนั้นขึ้นมา จะต้องนำข้อมูลเหล่านี้เข้ามาพิจารณา ร่วมกับสภาพการส่วนตัวของเขาทั้งในปัจจุบันและอนาคตว่าการที่เขาจะรับนวัตกรรมนั้นมาใช้จะก่อให้เกิดผลดีหรือผลเสียอย่างไร ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

บุคคลจะรับรู้ว่านวัตกรรมทุกอย่างมีลักษณะของการเสี่ยงรวมอยู่ด้วย เพราะเขาไม่แน่ใจว่าผลของการใช้นวัตกรรมนั้นจะเป็นอย่างไร เขาจึงต้องการการเสริมแรง

(Reinforcement) ของทัศนคติของเขาที่มีต่อนวกรรมนั้น เขาจะแสวงหาแรงเสริมนี้ได้จากเพื่อน ๆ ของเขา โดยนำเรื่องราวเหล่านี้ไปปรึกษาหารือ หรือโดยการติดต่อกันระหว่างบุคคล ปทัสถานทางสังคมจึงเข้ามามีบทบาทมากในขั้นนี้ เพราะจะทำให้บุคคลมีทัศนคติที่ดีหรือไม่ต่อนวกรรมนั้นได้มาก ซึ่งถ้าเทียบขั้นนี้กับกระบวนการยอมรับนวกรรมที่กล่าวมาแล้ว ก็คือขั้นประเมินนั่นเอง

ขั้นตัดสินใจ (Decision) ในขั้นนี้บุคคลได้ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ มาจนถึงการที่จะต้องตัดสินใจว่าจะยอมรับหรือไม่ยอมรับนวกรรม การตัดสินใจนี้รวมถึงการตัดสินใจว่าจะลองใช้นวกรรมหรือไม่ด้วย ถ้านวกรรมนั้นเป็นสิ่งที่สามารถทดลองได้ บุคคลส่วนมากจะไม่ยอมรับนวกรรมก่อนที่จะได้ทดลองดูเสียก่อน เพื่อที่จะเป็นประโยชน์ต่อตัวเขามากน้อยเพียงใด และเหมาะสมกับสภาพการณ์ของตัวเขาหรือไม่ การทดลองดูเป็นจำนวนน้อย ๆ ก่อนหน้านี้จะช่วยให้เกิดการตัดสินใจยอมรับมากขึ้น และมีความสำคัญในฐานะที่ทำให้บุคคลเห็นว่า การรับนวกรรมนั้นมีการเสี่ยงน้อยลง เพราะได้เห็นผลของการใช้นวกรรมนั้นแล้ว

จะเห็นได้ว่าบุคคลจะตัดสินใจยอมรับหรือไม่ยอมรับนวกรรมนั้น ขึ้นอยู่กับขั้นตอนทั้ง 2 ขั้นที่ผ่านมาแล้ว นั่นคือ บุคคลได้สร้างทัศนคติที่ดีต่อการยอมรับนวกรรมนั้นมาแล้ว ในขั้นนี้บุคคลจะมีแนวโน้มของพฤติกรรมอย่างไร จึงขึ้นอยู่กับทัศนคติที่เขาสร้างขึ้นมา

ลักษณะทางจิตวิทยาที่สำคัญที่สุดในขั้นนี้ก็คือ แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ความกลัว ความล้มเหลว และการรับรู้ความเป็นไปได้ที่จะประสบความสำเร็จ ในขั้นตัดสินใจยอมรับหรือไม่ยอมรับนวกรรมนี้ ทัศนคติและแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์มีอิทธิพลอย่างมาก ถ้าทัศนคติกับแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สอดคล้องกัน คือ มีทัศนคติดีและแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง ก็เชื่อว่าบุคคลจะต้องยอมรับนวกรรม แต่ถ้ามีทัศนคติดีแต่แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ต่ำ มีความกลัวความล้มเหลวสูง บุคคลก็จะไม่ยอมรับนวกรรม ถ้าเทียบขั้นนี้กับกระบวนการยอมรับนวกรรมก็พอจะเทียบได้กับขั้นทดลอง

ขั้นยืนยัน (Confirmation) ในขั้นนี้บุคคลจะแสวงหาแรงเสริม (Reinforcement) เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจของเขา แต่เขาอาจจะเปลี่ยนการตัดสินใจเป็นตรงกัน

ข้าม ถ้าเขาได้รับข้อมูลที่ขัดแย้งกับข้อมูลเดิมที่เขาได้รับมา ขึ้นยืนขึ้นนี้จะเกิดขึ้นหลังจากการตัดสินใจชั่วระยะเวลาหนึ่ง ในช่วงเวลานี้บุคคลจะหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง (Dissonance) หรือลดความขัดแย้งลงถ้ามันเกิดขึ้น การให้การศึกษาอบรมเพิ่มเติม การเอื้อมเอื้อนให้คำแนะนำของผู้เผยแพร่แนวกรรม ตลอดจนคำแนะนำจากเพื่อนบ้าน จะมีอิทธิพลมากในรายนี ถ้าเทียบขั้นนี้กับกระบวนการของการยอมรับแนวกรรม ก็พอจะเทียบได้กับขั้นการยอมรับอย่างถาวรนั่นเอง

เมื่อผ่านกระบวนการของการตัดสินใจเกี่ยวกับแนวกรรมมาแล้ว จะทำให้เกิดบุคคลสองกลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มที่ตัดสินใจยอมรับแนวกรรม กับกลุ่มที่ตัดสินใจไม่ยอมรับแนวกรรม อย่างไรก็ตาม ผู้ที่ตัดสินใจยอมรับแนวกรรมอาจเปลี่ยนใจหยุดรับแนวกรรมในภายหลังก็ได้ เช่นเดียวกัน ผู้ที่ตัดสินใจไม่ยอมรับแนวกรรมอาจเปลี่ยนใจหันกลับมายอมรับแนวกรรมในภายหลังก็ได้ กระบวนการของการยอมรับแนวกรรมจึงดำเนินอยู่ตลอดเวลาไม่หยุดนิ่ง อนึ่ง ช่วงระยะเวลาที่ใช้ไปในกระบวนการตัดสินใจของแต่ละบุคคลก็ยาวนานไม่เท่ากัน ผู้ที่ตัดสินใจได้ก่อนก็จะเป็นผู้ยอมรับแนวกรรมก่อน ส่วนผู้ที่ตัดสินใจทีหลังก็จะเป็นผู้ยอมรับแนวกรรมทีหลัง ด้วยเหตุนี้กระบวนการทางการตัดสินใจจะช้าหรือเร็ว จึงขึ้นอยู่กับลักษณะทางจิตใจ เช่น แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ความกลัวความล้มเหลว การรับรู้ว่าจะประสบความสำเร็จได้ ทศนคติ และการรับรู้พื้นฐานทางสังคม เป็นต้น

4.3 งานวิจัยด้านปัจจัยที่เกี่ยวกับการยอมรับแนวกรรม

งานวิจัยด้านปัจจัยที่เกี่ยวกับการยอมรับแนวกรรม มีผู้ทำการศึกษาไว้มากพอสมควร สมใจ สังข์แสงตม (2526) สิริรัตน์ บำรุงกรณ์ (2532) และอลงกรณ์ เหล่างาม (2534) ได้ศึกษารวบรวมงานวิจัยในด้านนี้ไว้ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้มีดังนี้

แคทรีน แมคโดล (Catherine McDole : 1969) ได้ศึกษาสภาพสังคมและวัฒนธรรมของประชาชนในเขตโครงการสร้างเขื่อนมามองซึ่งครอบคลุมพื้นที่จังหวัดหนองคาย ขอนแก่น อุดรธานี สกลนครและกาฬสินธุ์ พบว่าบุคคลที่มีการถือครองที่ดินขนาดใหญ่จะ

ยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรมากกว่าผู้ที่ถือครองที่ดินน้อย

จากบทความเรื่อง Beliefs, Values and Goals of Farmers in Relation to Agricultural Development ของ พัทยา (Patya. 2517 : 39-52) ที่เสนอในการสัมมนาเกี่ยวกับปัญหาของการพัฒนาทรัพยากรทางการเกษตร ในส่วนของความเชื่อ ค่านิยม และเป้าหมายของชาวนาที่มีส่วนสัมพันธ์กับการพัฒนาทางการเกษตร จากการศึกษาพบว่า ระบบสังคม ค่านิยมและเป้าหมายของเกษตรกรมีอิทธิพลต่อการกำหนดความต้องการและการตัดสินใจของชาวนา ที่จะยอมรับการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตและสภาพความเป็นอยู่

จากการศึกษาของ เจรัล ฟิสเตอร์ (Jeral J. Feasters. 1968 : 339-348) เกี่ยวกับการเกษตรในเมืองซานอันโตนิโอ บริติชออนครัล พบว่าปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการยอมรับนวัตกรรม คือ อายุ การศึกษา และระดับการครองชีพ การติดต่อกับหน่วยให้บริการของรัฐ และความคาดหวังในอาชีพ

ลืออนเบอร์เกอร์ (Lionberger. 1960) พบว่าการยอมรับนวัตกรรมขึ้นอยู่กับ ก.แนวคิดและวิธีปฏิบัติของนวัตกรรม ต้องสามารถนำมาผสมผสานกับแนวคิดและการปฏิบัติตามวิธีการเดิมได้ ข.ความต้องการอันแท้จริงของเกษตรกร ค.ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการปฏิบัติตามนวัตกรรม ง.ความล้มเหลวของนวัตกรรม จ.ระดับการศึกษาของเกษตรกร และฉ.อิทธิพลของกลุ่มทางสังคม ที่ค่านิยมและค่านิยมของเกษตรกร

ดวาร์กินาถ (Dwarkanath. 1973) ได้สรุปผลงานวิจัยของนักวิชาการต่าง ๆ ซึ่งได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรเกี่ยวกับบุคคลหรือคุณลักษณะของเกษตรกร ตัวแปรเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและตัวแปรด้านพฤติกรรมการสื่อสารกับการยอมรับนวัตกรรม พบว่าตัวแปรการศึกษาและขนาดที่ดินที่ถือครอง เป็นตัวแปรที่มีผู้ศึกษามากที่สุดและพบว่ามีนัยสำคัญทางสถิติกับการยอมรับนวัตกรรม รองลงมาคือ ตัวแปรอายุและแหล่งให้ข่าวสาร และกลุ่มตัวแปรอันดับสามที่มีผู้สนใจศึกษาและพบว่ามีนัยสำคัญทางสถิติเช่นเดียวกันคือ การมีส่วนร่วมทางสังคม ชั่วคราว การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริม สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม

นุธรรม คำพอ (2520) ได้ศึกษาถึงความแตกต่างระหว่างผู้ยอมรับและไม่ยอมรับ
 นวัตกรรมเกษตรที่หมู่ที่ 10 ตำบลโพธิ์งาม อำเภอสุวรรณบุรี จังหวัดชัยนาท พบว่า
 เกษตรกรที่มีการศึกษาสูง มีการถือครองที่ดินสูง มีการติดต่อกับบุคคลภายในและภายนอก
 ชุมชนสูง และมีการติดตามข่าวสารต่าง ๆ เป็นประจำ จะยอมรับนวัตกรรมมากกว่า
 เกษตรกรที่มีลักษณะดังกล่าวน้อยหรือไม่มีลักษณะดังกล่าวเลย

เอนก นิคมภักดี (2520) ได้ศึกษาถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่คาดว่าจะมีผลทำให้ฐานะ
 ของแต่ละครอบครัวแตกต่างกันไป พบว่าปัจจัยทางด้านนวัตกรรมมีอิทธิพลเกี่ยวข้องกับอยู่
 โดยตรงที่ครอบครัวที่มีฐานะดีจะมีความคิดในการปรับปรุงสภาพที่ดิน ปรับปรุงพันธุ์พืช
 รวมทั้งมีการรวมกลุ่มในการทำงาน หัวหน้าครอบครัวที่มีฐานะดี ได้รับการศึกษาและ
 ความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมจากสื่อมวลชน ทำให้ยอมรับนวัตกรรมใหม่ ๆ มากกว่า ในขณะที่
 ครอบครัวที่มีฐานะไม่ดียังมีความเชื่อและค่านิยมแบบเดิมอยู่ ส่วนครอบครัวที่มีฐานะดี มี
 ความเชื่อและค่านิยมแบบมีเหตุผล นอกจากนี้ครอบครัวที่มีฐานะดีมักมีจำนวนสมาชิกในครัว
 เรือนโดยเฉลี่ยน้อยกว่าครอบครัวที่มีฐานะไม่ดี

พินิจ กระแสอินทร์ (2518) ศึกษาถึงปัจจัยบางประการที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับ
 นวัตกรรมของเกษตรกรเจ้าของสวนยางหมู่ที่ 2 ตำบลนาบอน อำเภอทุ่งสง จังหวัด
 นครศรีธรรมราช พบว่าเกษตรกรที่มีอายุน้อย มีการติดต่อกับหน่วยส่งเสริมการเกษตรสม่ำเสมอ
 จะมีการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรมากกว่าเกษตรกรที่มีอายุมากและไม่ค่อยติดต่อกับ
 หน่วยส่งเสริมการเกษตร

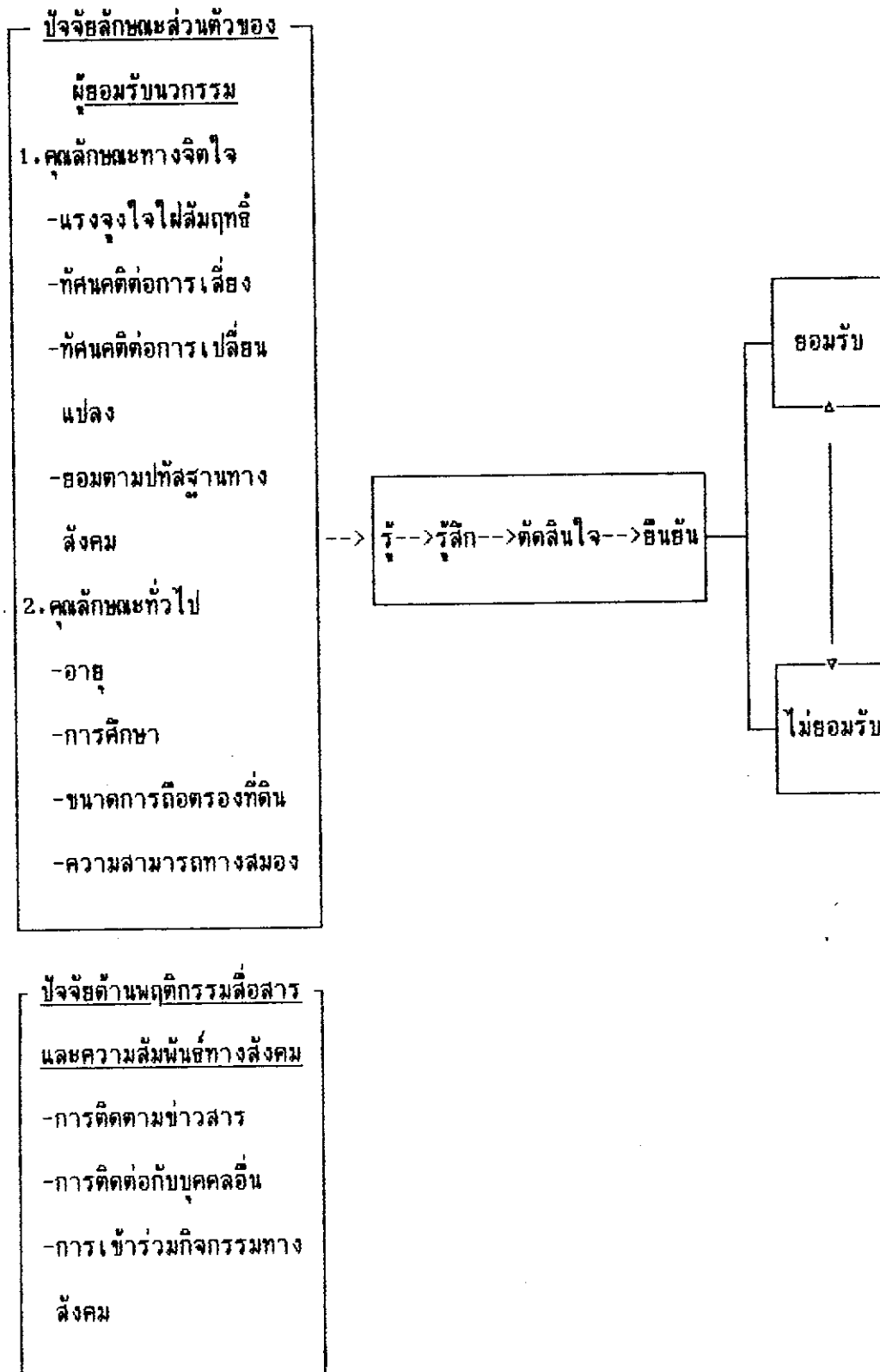
สมใจ สังข์แสงม (2526) ได้ศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับนวัตกรรมของ
 เกษตรกรภาคใต้ในจังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน 3 หมู่บ้าน พบว่าระดับอายุ ระดับ
 การศึกษา ระดับรายได้ ลักษณะค่านิยม และความเชื่อเกี่ยวกับนวัตกรรม มีความสัมพันธ์
 กับการยอมรับนวัตกรรม ส่วนขนาดเนื้อที่ถือครองไม่มีความสัมพันธ์กับการยอมรับนวัตกรรม

สิริรัตน์ บำรุงกรณ์ (2532) ศึกษาถึงการยอมรับและการไม่ยอมรับนวัตกรรม
 ของเกษตรกรในจังหวัดปัตตานี พบว่าปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการยอมรับนวัตกรรมมากที่สุด
 คือ ปัจจัยด้านการติดตามข่าวสารของชาวนา ส่วนปัจจัยที่อธิบายการยอมรับและไม่ยอมรับ

นวกรรมของเกษตรกร คือ ศาสนา ขนาดที่ดิน วัตถุประสงค์ในการทำเกษตร และการติดตามข่าวสาร

อลงกรณ์ เหล่างาม (2534) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับนวกรรมของชาวบ้านในหมู่บ้านเทคโนโลยี ของกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและการพลังงาน พบว่าสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมด้าน เพศ อายุ การเข้าร่วมกิจกรรมของชาวบ้านมีความสัมพันธ์กับการยอมรับนวกรรม

จากแนวคิดเกี่ยวกับการยอมรับนวกรรมที่กล่าวมาทั้งหมด สามารถนำมาเขียนแผนภาพแสดงกระบวนการยอมรับนวกรรมได้ ดังนี้

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกระบวนการผลที่เกิดขึ้น

จากแนวคิดเกี่ยวกับการยอมรับนวัตกรรมที่กล่าวมาทั้งหมด "เกษตรกรรมทางเลือก" ในการวิจัยนี้จึงเปรียบได้เท่ากับ "นวัตกรรม" โดยมีความซับซ้อนอยู่ในระดับที่ 4 หรือระดับสูงสุดตามความคิดของ บีสและโบลิน (Beal & Bohlen) เพราะผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมนั้นจะต้องเปลี่ยนแปลงทั้งเป้าหมาย ทักษะและวิธีการ ในขณะที่ "ปราชญ์ชาวบ้าน" หรือเกษตรกรที่ดำเนินเกษตรกรรมทางเลือกเปรียบได้กับ "ผู้ยอมรับนวัตกรรมก่อน" ซึ่งมีความหมายรวมถึงแต่ ผู้บุกเบิก ผู้นำในการยอมรับ และผู้ยอมรับก่อนส่วนใหญ่ ตามแนวคิดของ โรเจอร์ส ซึ่งมีคุณลักษณะทางจิตใจและมีคุณลักษณะทั่วไป รวมทั้งปัจจัยที่เกี่ยวข้องดังภาพประกอบ 1 ที่ได้แสดงให้เห็น

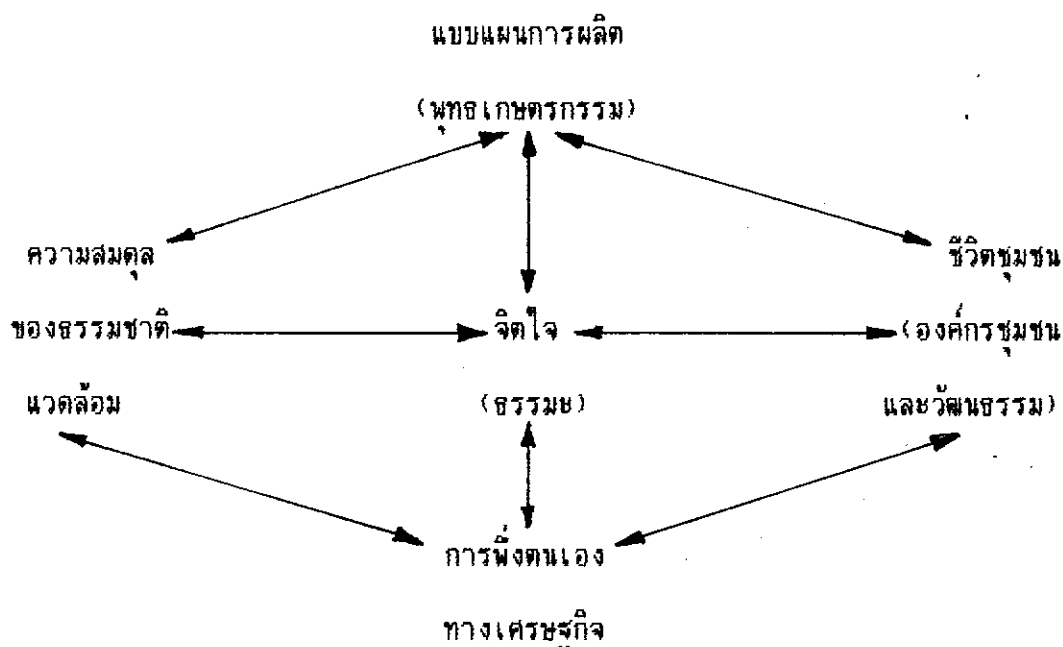
อย่างไรก็ตาม เพื่อให้ได้กรอบความคิดในการทำวิจัยที่ละเอียด ชัดเจน และน่าเชื่อถือมากขึ้น จึงยังสมควรสรุปว่า ปราชญ์ชาวบ้านหนึ่งจะต้องมีคุณลักษณะทางจิตใจและคุณลักษณะอื่น ๆ ตามที่กล่าวมา ผู้วิจัยเห็นว่าควรจะต้องศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับคุณลักษณะทางจิตใจของเกษตรกรและพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องเสียก่อน แล้วจึงนำมาสู่การตั้งสมมุติฐานในลำดับต่อไป

5. เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับคุณลักษณะทางจิตใจของเกษตรกรและพฤติกรรมที่เกี่ยวข้อง

ประเวศ วะสี (2530 : 36) กล่าวถึง วิถีชีวิตในพุทธเกษตรกรรมซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของเกษตรกรรมทางเลือกว่าต้องอาศัยหลักพุทธธรรมอย่างน้อย 7 ประการ ดังนี้

1. ทัศนคติมองเหตุปัจจัยทั้งหลายเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน (อทิปปัจจยตา)
2. การพึ่งตนเอง (อิตตาหิ อัตโน นาโถ)
3. วินัยในศีล (ศีล)
4. อิทธิบาท 4
5. สันติธรรม
6. การบริหารจัดการ (กัมมภูมฺวาน)
7. สามัคคีธรรม

หลักพุทธธรรมเหล่านี้ต้องประกอบอยู่ในจิตใจ และต้องเชื่อมโยงกันอย่างเหมาะสมกับองค์ประกอบอื่น ๆ อีก 4 องค์ประกอบ จึงจะเกื้อกูลต่อชีวิตและธรรมชาติให้เป็นไปอย่างถูกต้อง องค์ประกอบทั้งหมดสามารถแสดงเป็นภาพได้ ดังนี้

ภาพประกอบ 2 แสดงองค์ประกอบของวิถีชีวิตในพุทธเกษตรกรรม

สุนทร จินธรรม (2531) ได้ศึกษาองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชนในหมู่บ้านโครงการปรุมอโคก ตำบลพระพรหม อำเภอมือง จังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นโครงการที่ยึดหลักการใช้ชีวิตเรียบง่ายพึ่งเทคโนโลยีให้น้อยที่สุด มีอุดมการณ์และค่านิยมในการประพฤติปฏิบัติเพื่อให้ชีวิตกลับคืนสู่ธรรมชาติ (Back to Nature) ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนในหมู่บ้านโครงการปรุมอโคก มีค่านิยมทางสังคมวัฒนธรรมอยู่ในระดับสูง ค่านิยมทางสังคมวัฒนธรรมนี้ แบ่งเป็น 4 ด้านคือ

1. ความมักน้อยสันโดษ หมายถึง ความต้องการสันโดษในปัจจุบัน มีชีวิตเรียบง่าย ประหยัด และมีความขยันในการทำงาน

2. การมีหลักธรรมทางศาสนา หมายถึง ความสำคัญต่อการถือศีลอย่างเคร่งครัด ปฏิบัติตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา

3. ความมีภราดรภาพ หมายถึง การให้คุณค่าต่อความเป็นพี่น้องกัน มีความรักเมตตาต่อสัตว์และสิ่งแวดล้อม

4. ความรักธรรมชาติ หมายถึง ความต้องการมีชีวิตอยู่กับธรรมชาติ เกื้อกูลธรรมชาติ ตลอดจนช่วยรักษาธรรมชาติ

สมตุล ชานนวงศ์ (2533) ได้ศึกษาคุณลักษณะทางจิตใจของประชากรที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ถือแบบอย่างได้ในเรื่องการพึ่งตนเอง พบว่า ประชากรในหมู่บ้านโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองมีคุณลักษณะทางจิตใจเหล่านี้อยู่ในระดับสูง คือ

1. มีสุขภาพจิตดี คือ มีความวิตกกังวลที่มีปริมาณเหมาะสมกับเหตุการณ์

2. มีประสบการณ์ทางสังคมสูง คือ รู้ถึงสถานการณ์ดำเนินชีวิต ปัญหาอุปสรรค ความต้องการของคนในสังคม ตลอดจนสภาพแวดล้อมทางกายภาพและทางสังคมของบุคคล

3. ความเชื่ออำนาจภายในตน คือ เชื่อว่าสิ่งที่เกิดขึ้นกับตนเป็นเพราะการกระทำของตนมากกว่าเกิดจากความบังเอิญ หรือโชคเคราะห์ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์

4. การมุ่งอนาคตและการควบคุมตนเอง คือ รู้จักคาดการณ์ไกล สามารถอดได้

รอได้ และมีจิตใจแข็งแกร่ง

5.ทัศนคติที่ดีต่อพฤติกรรมที่สังคมปรารถนา คือ มองเห็นประโยชน์ของพฤติกรรมทางคุณธรรม เช่น ความซื่อสัตย์ ฯลฯ และมีความพร้อมที่จะกระทำตามพฤติกรรมนั้น ๆ

6.มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง คือ การยอมรับที่จะแก้ปัญหา มีความมุ่งมั่น ขากันฝ่าฟันอุปสรรค ทำงานหรือแก้ปัญหาจนประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ซึ่งเหมาะสมกับความรู้ความสามารถของตน

และยังพบว่า ประชากรเหล่านั้นมีพฤติกรรมการรับรู้ข่าวสาร ความมุ่งมั่นที่จะเปลี่ยนแปลง และการยอมรับนวัตกรรม อยู่ในระดับสูงด้วย

พนธ์ สัมมา (2523) ได้ศึกษาจิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตร พบว่ามีจิตลักษณะหลายประการที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับนวัตกรรม คือ

1.ทัศนคติที่มีต่อนวัตกรรมนั้น หมายถึง จิตลักษณะที่ประกอบด้วยองค์ประกอบเกี่ยวกับนวัตกรรมนั้น 3 ประการคือ ความเชื่อเชิงประมาธค่าเกี่ยวกับนวัตกรรมนั้น ความรู้สึกเกี่ยวกับนวัตกรรมนั้น และความตั้งใจที่จะใช้นวัตกรรมนั้น

2.แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ หมายถึง จิตลักษณะอย่างหนึ่งของบุคคล ที่จะเป็แรงผลักดันให้บุคคลมีพฤติกรรมมุ่งไปสู่ความสัมฤทธิ์ผลของงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามมาตรฐานอันสูงสุด หรือเป็นไปตามที่บุคคลได้วางไว้ โดยที่บุคคลนั้นได้ใช้ความพยายามอย่างเต็มความสามารถ เมื่อพบอุปสรรคก็คิดหาหนทางแก้ปัญหาโดยไม่ย่อท้อ

3.ความกลัวความล้มเหลว ก็คือ ความวิตกกังวล ซึ่งหมายถึง สภาพอารมณ์ที่บุคคลรู้สึกอึดอัด ไม่สบายใจ เคร่งเครียด ไม่มั่นคงปลอดภัย หรือเกิดความเกรงกลัว เมื่อบุคคลอยู่ในสภาพอารมณ์เช่นนี้ จะแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมาได้มากมาย

ซึ่งผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมมากเป็นผู้นที่มีทัศนคติที่ดีต่อนวัตกรรมนั้น มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง และมีความกลัวความล้มเหลวต่ำ

กุเทพ กระจำโล (สมดุลย์ ชาญวงศ์. 2533 : 27 : อ้างอิงมาจาก กุเทพ กระจำโล. 2529) ได้เข้าไปศึกษาสังคมชนบทและระบบสหกรณ์การเกษตรของญี่ปุ่นพบว่า ประชาชนญี่ปุ่นมีลักษณะทางจิตใจที่สำคัญหลายประการ คือ

1. ความขยัน ทดมเทเวลาเพื่อการทำงานสูงมาก
 2. ความมีฮัสต์ เพราะมีคุณลักษณะทางจิตใจมุ่งอนาคตมองการณ์ไกล ทำให้สามารถมีเงินตอออมเพื่อการลงทุนได้มาก
 3. ความมีระเบียบวินัย ซึ่งได้เข้าไปอยู่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของบุคคล
 4. ความรับผิดชอบต่อนหน้าที่มีสูงมาก
 5. ความรักธรรมชาติ มีการทนุบำรุงป่าไม้และสัตว์ป่า
 6. ความรักในความเป็นญี่ปุ่น เป็นความรู้สึกชาตินิยมรักษาศิลปวัฒนธรรมเดิมของตน
- นาง พันธมนาวิน (2518) ได้ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะและพฤติกรรมบางประการของผู้นำทางการเมืองและผู้ที่มิใช่ผู้นำเกี่ยวกับการยอมรับนวัตกรรม พบว่าผู้นำทางการเมืองมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์และพฤติกรรมกล้าเสี่ยงโดยอาศัยความชำนาญอยู่ในระดับสูง
- นุชทัน ดอกไธสงและชเนศ ต่วนชเชม (2527) ได้ทำการวิจัยกระบวนการและวิธีการพัฒนาจิตใจเพื่อพัฒนาสังคมไทย โดยศึกษาจากการจัดโครงการฝึกอบรมของหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งมีชาวชนบทเข้ารับการฝึกอบรมเป็นส่วนใหญ่ ผู้วิจัยได้เสนอคุณลักษณะทางจิตใจที่พึงพัฒนาไว้ 5 ประการอันเป็นตัวแปรหลักที่การวิจัยครั้งนั้นมุ่งศึกษา คือ

1. การพึ่งตนเอง หมายถึง การกระทำกิจกรรมหรือดำเนินงานอย่างใดจะกระทำหรือดำเนินงานด้วยกำลังกาย ทรัพย์สิน ความสามารถและสติปัญญาของตนเอง โดยไม่ร้องขอหรือรอคอยความช่วยเหลือจากบุคคลอื่น

2. การร่วมมือร่วมใจ หมายถึง การสละแรงกายแรงใจและทรัพย์สินในการที่จะทำกิจกรรม หรือช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความทุกข์ยากลำบาก หรือเป็นการทำงานชนิดร่วมแรงร่วมใจด้วยความยินดีและเต็มใจ

3. ความขยัน หมายถึง ความพากเพียรพยายามในการที่จะทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งให้สำเร็จ แม้ว่าจะเห็นคเหนื่อยเพียงไรก็ตาม

4. การมีวินัย หมายถึง การปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับและกติกาต่าง ๆ ของสังคม ซึ่งจะทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันด้วยความสันติสุขและปลอดภัย

5. การละอขายมุข หมายถึง การที่บุคคลสามารถละเว้นหรืองดเว้นจากอขายมุข

ได้อย่างเด็ดขาด

อาณัติ (2529) ได้ศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบที่นำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาชนบทของโครงการพัฒนาอ่าวตอนล่างของประเทศไทย พบว่าบทบาทของชาวบ้านเป็นองค์ประกอบที่สำคัญลำดับต้น ๆ จริยธรรมในการทำงานของชาวบ้านเกาหลีที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของโครงการนี้ คือ ช่วยตัวเอง ยึดมั่นเพียร และร่วมมือร่วมใจ

จากแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการยอมรับนวัตกรรมที่ได้กล่าวถึงในหัวข้อที่ 3 และเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับคุณลักษณะทางจิตใจของเกษตรกรที่เพิ่งกล่าวนำมา นำมาสร้างตารางเปรียบเทียบผลการศึกษาของงานทุกชิ้น เพื่อแสวงหารอบความคิดที่ชัดเจนขึ้นเกี่ยวกับคุณลักษณะทางจิตใจของเกษตรกร อันจะนำมาซึ่งการเชื่อมโยงถึงคุณลักษณะทางจิตใจของปราชญ์ชาวบ้านที่จะได้ศึกษาต่อไป การเปรียบเทียบผลการศึกษาของงานทั้งหมดที่ได้อ้างถึง แสดงเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 2 เปรียบเทียบผลการศึกษาของเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับคุณลักษณะทางจิตใจของเกษตรกร

	ผู้ศึกษา								
	โรเจอร์ส	สมคณย์*	พนนธ์*	นาถ*	ประเวศ	สุนทรี*	กุเทพ	บุญทัน*	ลี*
<u>คุณลักษณะทางจิตใจ</u>									
1. มีแรงจูงใจไม่ล้มฤทธิ์สูง/ขยัน	✓	✓	✓	✓	✓ ¹		✓	✓	✓
2. มีทัศนคติดีต่อการเลี้ยง/กล้าเลี้ยง	✓			✓					
3. มีทัศนคติดีต่อการเปลี่ยนแปลง	✓								
4. ยอมรับปัญหาทางสังคมน้อย	✓								
5. มีสุขภาพจิตดี		✓							
6. มีประสบการณ์ทางสังคมสูง		✓							
7. เชื่ออำนาจภายในตน/พึ่งตนเอง		✓			✓			✓	✓
8. มุ่งอนาคต		✓							
9. ควบคุมตนเอง/มีวินัยในชีวิต		✓			✓	✓	✓	✓	
10. มีทัศนคติดีต่อพฤติกรรมที่สังคมปรารถนา		✓							
11. มีทัศนคติดีต่อนวัตกรรมนั้น			✓						
12. กลัวความล้มเหลวต่ำ			✓						
13. มองเหตุปัจจัยเชื่อมโยงกัน					✓				
14. มีอิทธิบาท 4					✓				

ตาราง 2 (ต่อ) เปรียบเทียบผลการศึกษาของเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับคุณลักษณะทางจิตใจของเกษตรกร

	ผู้ศึกษา								
	โรเจอร์ส	สมคูลย์*	พนธ์*	นาถ*	ประเวศ	สุนทร*	กุเทพ	บุญทัน*	ลี*
<u>คุณลักษณะทางจิตใจ</u>									
15. มีความสันโดษ/มัธยัสถ์					✓	✓	✓		
16. มีการบริหารจัดการ					✓				
17. มีสามัคคีธรรม/ร่วมมือ					✓			✓	✓
18. มีภราดรภาพ						✓			
19. รักธรรมชาติ						✓	✓		
20. มีความรับผิดชอบ							✓		
21. รักษาดี							✓		
22. ละอายมุข								✓	

หมายเหตุ! -ช่องที่มี * หมายถึง เป็นผลงานวิจัย ส่วนช่องอื่นเป็นเอกสารทั่วไป

- (✓) ความขยันเป็นองค์ประกอบหนึ่งในอิทธิบาท 4 ตรงกับ วิริยะ - พากเพียรทำ
คือ ขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ทอดย
(พระราชวรมณี. 2527: 3)

จะเห็นได้ว่าคุณลักษณะทางจิตใจที่สำคัญ ๆ ที่ศึกษานับมาจากเอกสารและงานวิจัย
เหล่านี้ คือ

1. แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์
2. ความกล้าเสี่ยง
3. ความเชื่ออำนาจภายในตน
4. การควบคุมตนเอง
5. ความสนใจ
6. ความรักธรรมชาติ
7. ความร่วมมือร่วมใจ

สำหรับคุณลักษณะทางจิตใจที่สำคัญ 7 ประการที่สรุปได้นั้น ได้มีการให้ความหมาย
และศึกษาวิจัยเกี่ยวกับคุณลักษณะเหล่านี้มากพอสมควร เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ดังนี้

แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ หมายถึง แรงจูงใจของบุคคลที่มุ่งได้รับความสำเร็จใน
การควบคุมและจัดระเบียบสิ่งแวดล้อมทางสังคม ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เพื่อเอา
ชนะอุปสรรคและคงมาตรฐานระดับสูงในการทำงาน และทุ่มเทความสามารถในการทำ
งานด้วยความมุ่งมั่น ขากัน (สมดุสย์ ชาญวงศ์. 2533 : 43)

ส่วนความหมายของ "ความขยัน" หมายถึง ลักษณะที่บุคคลหมั่นประกอบสิ่งใดสิ่ง
หนึ่งด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน ไม่ท้อถอย (พระราชวรณี. 2527 : 34)
ซึ่งบุษกัณ ดอกโสดและธเนศ ต่วนชยเอม (2527 : 128-129) กล่าวว่า องค์ประกอบ
ของความขยัน ไม่เกียจคร้าน มี 3 ประการ คือ สร้างความกระตือรือร้นอยู่ทุกขณะจิต
ทำงานติดต่อกันอยู่เสมอ และคิดถึงความสำเร็จของงานไว้เสมอ

สำหรับการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นของการ
วิจัยครั้งนี้ดังนี้

นาถ พันธมนาวิน (2518. 21-22) ได้อ้างถึงการศึกษาของ แมคเคลแลนด์
(McClelland) ที่ได้ศึกษาสำรวจความแตกต่างระหว่างผู้ที่มีความต้องการสัมฤทธิ์ผลสูงกับ

ผู้ที่มีความต้องการสัมฤทธิ์ผลต่ำ พบข้อเท็จจริงต่อไปนี้

1. ผู้ที่ต้องการสัมฤทธิ์ผลสูง มีความกล้าเสี่ยงปานกลาง (Moderate Risk Taking) ส่วนผู้ที่ต้องการสัมฤทธิ์ผลต่ำนั้นมีความกล้าเสี่ยงน้อยหรือมากจนเกินไป ทั้ง ๆ ที่ทำไม่ได้

2. ผู้ที่มีความต้องการสัมฤทธิ์ผลสูงนั้นหาได้ขยันขันแข็งในทุกกรณีไม่ เขายังมีความมานะบากเพียรก็ต่อเมื่อสิ่งที่กระทำนั้นมีความท้าทาย (Challenging) ความสามารถของเขา และจะทำให้เขาเกิดความรู้สึกว่าได้ทำงานที่สำคัญให้สำเร็จลุล่วงไปเท่านั้น ผู้ที่มีความต้องการสัมฤทธิ์ผลสูงมักไม่ขยันขันแข็งในงานอันเป็นกิจวัตร แต่จะขยันขันแข็งเฉพาะงานที่ต้องใช้สมองขบคิด (Mental Manipulation) งานที่ไม่ซ้ำแบบใคร (Originality) หรือวิธีการใหม่ ๆ ที่จะแก้ปัญหาให้สำเร็จลุล่วงไป

3. ผู้ที่ต้องการสัมฤทธิ์ผลสูง มักพยายามทำงานให้สำเร็จเพื่อความพึงพอใจของตนเอง มิใช่เพื่อหวังจะให้คนอื่นยกย่อง ชอบมีเสรีภาพพอสมควรในการที่จะคิดหรือทำอะไรเอง ไม่ชอบให้ผู้อื่นบงการว่า ตนควรที่จะทำเช่นนั้นเช่นนั้น

4. ผู้ที่มีความต้องการสัมฤทธิ์ผลสูง ย่อมต้องการทราบให้แน่ชัดว่าการตัดสินใจของตนมีผลอย่างไรและพยายามปรับตนให้ดีขึ้นเมื่อทราบแน่ชัดว่าการกระทำของตนยังเกิดผลประการใด มากกว่าผู้ที่มีความต้องการสัมฤทธิ์ผลต่ำ

5. ผู้ที่มีความต้องการสัมฤทธิ์ผลสูงมักจะเป็นผู้ที่มีแผนการระยะยาว เพราะเล็งเห็นการณ์ไกลกว่าผู้ที่มีความต้องการสัมฤทธิ์ผลต่ำ

นอกจากนี้ แมคเคลแลนด์ ยังได้กล่าวว่า แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ประกอบด้วยลักษณะ

3 ประการ คือ

1. ความต้องการให้งานที่ตนทำมีความสำเร็จในระดับสูง หรือมีมาตรฐานในการทำงานสูง (Standard of Excellence)

2. ต้องการผลงานที่เป็นเอกลักษณ์ (Uniqueness of Characteristic) หมายถึง เป็นงานที่ได้ทำจนสำเร็จเป็นอย่างดี และมีลักษณะเป็นของตนเอง ซึ่งจะชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จของบุคคลนั้นที่แตกต่างไปจากธรรมดา

3. งานที่ต้องใช้เวลานาน (Long Term of Work) ลักษณะหนึ่งของแรงจูงใจ
 ใฝ่สัมฤทธิ์ คือ ความต้องการต่อสู้ฝ่าฟันอุปสรรคที่ใช้เวลานาน และมีผลงานคงทนถาวรด้วย
 ในด้านบุคลิกภาพของผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงนั้น แอทกินสัน (นพนธ์ สัมมา.
 2523 : 50 ; อ้างอิงมาจาก Atkinson. 1966 : 368) ได้สรุปว่า ผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่
 สัมฤทธิ์สูงมักจะสนใจกิจกรรมที่จะทำให้สำเร็จได้ด้วยความชำนาญ แต่จะไม่สนใจเล่นการ
 พนันซึ่งอาศัยโชคเท่านั้น เขาจะใช้ความสามารถและความพยายามในการทำงานให้ดีกว่า
 คนอื่น ๆ หรือให้ถึงมาตรฐานอันสูงสุด เขาสนใจที่จะทำงานที่มีความง่ายปานกลาง คือ
 มีโอกาสที่จะสำเร็จหรือล้มเหลวครั้งต่อครั้งมากกว่างานที่ง่ายมากหรือยากมาก ถ้าเขาทำ
 งานได้สำเร็จเขาจะขยับทำงานที่ยากกว่าขึ้นไปอีก แต่ถ้าเขาล้มเหลวเขาจะลดลงมาทำ
 งานที่ง่ายกว่า ผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงเป็นคนที่อยู่ในโลกของความเป็นจริง แม้ว่า
 เขาจะไม่สนใจงานที่ยากมากหรือง่ายมาก แต่เขาก็ยังชอบทำงานนี้มากกว่าคนอื่น ๆ เมื่อ
 เขาไม่มีโอกาสเลือกที่จะทำงานอื่น เขาชอบงานนี้เพราะเขาชอบความท้าทาย และมี
 ความรู้สึกว่าเขาจะต้องทำให้ได้ดีกว่าที่คนอื่น ๆ ทำ เมื่อเขาทำงานที่ท้าทายเขาจะต่อสู้
 อย่างอดทนกว่าคนอื่น ๆ ทั้ง ๆ ที่มีโอกาสที่จะหยุดและทำงานอื่นทดแทน แต่เขาจะ
 ไม่ยอมเสียเวลาติดตามงานที่เห็นได้ชัดว่าเป็นไปไม่ได้ หรือพอใจอยู่กับงานที่เขาทำได้ดี
 แล้วเมื่อมีงานใหม่ที่จะทำต่อไปและเป็นงานที่มีทางจะทำให้สำเร็จได้ แม้ว่าเขาจะไม่
 ติดตามงานที่ยากมาก แต่เขาก็เชื่อว่าผู้ที่ทำงานยากมาก ๆ ได้สำเร็จจะได้รับผลตอบแทน
 มากกว่าผู้ที่ทำงานง่าย ๆ เมื่อเขาทำงานสำเร็จเขาจะภูมิใจในความสำเร็จนั้น
 มากกว่าคนอื่น ๆ ซึ่งอาจเป็นเพราะเขาเคยพบความท้าทายมาในอดีตและเรียนรู้ว่า
 ความมุ่งมั่นและความอดทนทำให้เขาได้รับความสำเร็จมากกว่าคนอื่น ๆ เขานำเอา
 ประสบการณ์ที่เขาได้รับความสำเร็จเหล่านั้นมาใช้กับปัญหาใหม่ ๆ ที่เขาได้พบ ดังนั้น
 งานที่คนอื่น ๆ เห็นว่ายากมากอาจเป็นงานที่ยากปานกลางเท่านั้นสำหรับเขา

ในส่วน of แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของเกษตรกร นพนธ์ สัมมา (2523 : 50-52)
 ได้ค้นคว้าจากงานศึกษาวิจัยหลายชิ้น สรุปสาระสำคัญได้ว่า เกษตรกรโดยทั่วไปจะมี
 แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ต่ำมาก เพราะชีวิตของพวกเขาอยู่ในสภาพที่มีทรัพยากรจำกัด ไม่มี

โอกาสที่จะทำอะไรให้สำเร็จได้มากนัก และมักจะถูกกดขี่ข่มเหงจากคนอื่น ๆ อยู่เสมอ
อย่างไรก็ตาม ก็น่าจะเชื่อได้ว่า มีเกษตรกรอยู่จำนวนหนึ่งที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงแตกต่าง
จากลักษณะของเกษตรกรทั่ว ๆ ไป และน่าจะเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จในอาชีพ
เกษตรกรด้วย

ความกล้าเสี่ยง หมายถึง ลักษณะที่บุคคลกระทำเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งต้องลง
ทุนหรือใช้ความพยายามในด้านกำลังกายกำลังใจไม่มากนัก ในวิถิทางซึ่งผลที่เกิดขึ้นนั้น
อาจไม่แน่นอนตามที่ตนต้องการ อาจแปรปรวนไปในทางบวกหรือลบก็ได้ (นาถ พันธุม-
นาวัน. 2518 : 8)

นาถ พันธุมนาวัน (2518 : 23-26) ได้กล่าวถึงลักษณะของความกล้าเสี่ยงไว้ว่า
ในการที่จะประกอบการได้ผลเพียงไรนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ แต่ที่สำคัญประการ
หนึ่งก็คือ ขึ้นอยู่กับการที่ผู้ประกอบการจะมีความกล้าเสี่ยงอย่างมีเหตุผลเพียงไรหรือไม่
แมคเคลแลนด์ได้พบว่าลักษณะการกล้าเสี่ยงเป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ
ทั้งนี้จากการวิจัยของ แมคเคลแลนด์ ได้พบข้อเท็จจริงที่แตกต่างกันระหว่างผู้ประกอบการที่มี
ความต้องการผลสัมฤทธิ์สูงกับผู้ที่ต้องการผลสัมฤทธิ์ต่ำหลายประการ ผลการวิจัยประการ
หนึ่งที่แมคเคลแลนด์ได้ให้ความสำคัญไว้ คือ ความกล้าเสี่ยงในระดับปานกลาง (Moderate
Risk Taking) กล่าวคือ ผู้ที่มีความต้องการสัมฤทธิ์ผลสูงจะมีความกล้าเสี่ยงพอประมาณ
คือไม่กล้าเสี่ยงอย่างไร้เหตุผล แต่ในขณะเดียวกันก็กล้าเสี่ยงในปริมาณที่ไม่น้อยเกินไปจน
กลายเป็นคนขลาด ส่วนผู้ที่มีความต้องการสัมฤทธิ์ผลต่ำเป็นคนที่ขลาดขี้หนายมีความกล้าเสี่ยง
อย่างไม่มีเหตุผลขาดความยั้งคิด แต่ในบางขณะก็ไม่กล้าเสี่ยงเลย หรือตั้งความทะเยอ
ทะยานไว้ต่ำมาก หรือในบางครั้งสูงจนเกินไป ทำให้เลิกความพยายามตั้งแต่เริ่มต้นหรือ
หวงพั้งโชค จากผลการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า การกล้าเสี่ยงเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้การพัฒนา
ไปได้ไกล เพราะหากผู้ประกอบการในกลุ่มใดอยู่กับที่โดยไม่มีการกล้าเสี่ยงที่จะยอมรับ
สิ่งใหม่ ๆ หรือไม่ยอมลงทุน กิจการของเขาจะจมอยู่กับที่ ไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร

มนุษย์ สัมมา (2523 : 61-62) กล่าวถึงเกษตรกรกับความกล้าเสี่ยงไว้ว่า สำหรับเกษตรกร การมีชีวิตอยู่ท่ามกลางทรัพยากรอันจำกัดตัดขาดแคลน ทำให้เขารู้ว่า ถ้าปีใดพืชผลที่ปลูกได้ผลดี เขาก็จะมีกินอิ่ม ถ้าปีใดฝนฟ้าไม่อำนวย เขาจะต้องเผชิญกับความอดอยาก ประสบการณ์แบบนี้สอนให้เขากลัวความล้มเหลว และไม่กล้าเสี่ยง มีผลงานการวิจัยมากมายที่แสดงให้เห็นว่า เกษตรกรมีความกลัวความล้มเหลวมากและมีความกล้าเสี่ยงน้อย เช่น แมคกี (Mackie) พบว่าเกษตรกรมีความกลัวความล้มเหลวจึงไม่พยายามใช้วิธีทำเกษตรใหม่ ๆ สำหรับเกษตรกรไทยก็มีสภาพไม่แตกต่างไปจากที่กล่าวมา คือมีความกลัวความล้มเหลวมาก กลัวเสี่ยงน้อย เช่นเดียวกัน

ความเชื่ออำนาจภายในตน หมายถึง ความเชื่อหรือทัศนคติของบุคคลที่รับรู้ถึงความสำเร็จหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนนั้นเป็นผลเนื่องมาจากการกระทำหรือลักษณะประจำตัวของตนเอง (กรรณ กิจยธิน. 2517 : 6)

สมคัลย์ ชาญวงศ์ (2533 : 43-44) ได้รวบรวมผลงานการศึกษาที่กล่าวถึงลักษณะของความเชื่ออำนาจภายในตนไว้ ดังนี้

สตรีกแลนด์ (Strickland. 1977 : 221) และรอตเตอร์ (Rotter. 1966 : 1) กล่าวไว้อย่างสอดคล้องกันว่า บุคคลที่มีความเชื่ออำนาจภายในตนจะรับรู้ในลักษณะของผลอันเนื่องมาจากการกระทำของตนโดยตรงหรือจากความสามารถในตัวของเขา ส่วนคนที่มีความเชื่ออำนาจนอกตนจะรับรู้ในลักษณะโชคชะตา เคราะห์กรรม ความบังเอิญ ผู้มีอิทธิพลบันดาลให้เป็นไป หรือเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นอย่างไม่คาดฝันด้วยอำนาจใด ๆ ที่อยู่รอบตัว

โซโลมอนและโอเบอร์แลนเดอร์ (Solomon & Oberlander. 1984 : 1119) อธิบายว่า บุคคลมีแรงจูงใจอันดับแรกเพื่อพัฒนาสภาพแวดล้อมให้เป็นผล กล่าวคือ มนุษย์ต้องการควบคุมสภาพแวดล้อมเพื่อความบรรลุผลตามที่คาดไว้ ในบุคคลที่เชื่ออำนาจภายในตนจะควบคุมโดยใช้ความสามารถ ใช้ทักษะ และความรู้ความสามารถของตนเพื่อควบคุมผลดังกล่าว ส่วนบุคคลที่เชื่ออำนาจนอกตนจะควบคุมผลโดยใช้ความเชื่อในโชคกลาง เชื่อในโอกาส และการกระทำของบุคคลอื่น

สรุปแล้ว ความเชื่ออำนาจภายในตน เป็นคุณลักษณะทางจิตใจที่ส่งเสริมให้บุคคลมีการพึ่งตนเอง ไม่เป็นคนเลื่อยขา ปลอ่ยให้วิถีชีวิตเป็นไปตามโชคเคราะห์ หรือหวังพึ่งคนอื่นมากกว่าพึ่งตนเอง

ส่วนงานวิจัยเกี่ยวกับความเชื่ออำนาจภายในตนของเกษตรกรทั่วไป สุนทร โคมิน และสนิท สัมครการ (2522) ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับค่านิยม และระบบค่านิยมไทยในด้านต่าง ๆ รวมทั้งตัวแปรเกี่ยวกับเพศ อาชีพ ระดับการศึกษากับความเชื่ออำนาจภายในตน โดยศึกษาทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดจากกลุ่มประชากรที่มีอายุ 15 ปีจนถึง 80 ปี กลุ่มตัวอย่างมีทั้งอาชีพชาวนา กรรมกร ค้าขาย นักศึกษาและข้าราชการระดับต่าง ๆ ผลการวิจัยพบว่า ผู้มีอาชีพชาวนาชาวไร่ ผู้มีรายได้น้อย มีระดับการศึกษาต่ำ มีความเชื่ออำนาจภายในตนมากกว่าผู้มีอาชีพอื่น ๆ รวมทั้งผู้มีรายได้สูงและผู้มีระดับการศึกษาสูงด้วย

การควบคุมตนเอง หมายถึง ความสามารถที่จะเว้นจากการกระทำพฤติกรรมทางชนิด หรือความสามารถที่จะกระทำการพฤติกรรมที่ต้องใช้ความเสียสละหรืออดทนในคุณภาพ และปริมาณที่เหมาะสมเป็นเวลานานพอที่จะนำไปสู่ผลในอนาคตได้ (สมคุลย์ ชาญณรงค์. 2533 : 52)

ในความหมายทางพุทธศาสนานั้น การควบคุมตนเองคือ การมีวินัยในชีวิตซึ่งหมายถึง การมีศีลนั่นเอง พระราชวรมุนี (2527 : 4) ได้บรรยายถึงคุณสมบัติของคนมีศีลไว้ดังนี้

ก. กายสุจริต ความสุจริตกาย ทำสิ่งดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยกาย

ข. วาจาสุจริต ความสุจริตทางวาจา พูดสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยวาจา

ค. มโนสุจริต ความสุจริตทางใจ คิดสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยใจ

ซึ่งการมีสุจริตทั้ง 3 ด้านนี้จะทำคนให้เจริญขึ้นพร้อมทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ แต่หากผู้ใดยังไม่มีใจมั่นคงพอ ก็พึงควบคุมตนเองให้ได้ในทางกายและวาจาก่อนเป็นอย่างน้อย ด้วยการประพฤติดตามหลัก ศีล 5 ซึ่งจดยังได้ชื่อว่าเป็นคนมีศีลเช่นกัน

สำหรับในทางด้านจิตใจหรือมโนสัจธรรม มีลักษณะดังนี้

ก. ไม่ละโมภ ไม่เพ่งเล็งคิดหาทางแต่จะได้ แต่คิดให้ คิดเสียสละ ทำใจให้
เพื่อแผ้วถางขวาง

ข. ไม่คิดร้ายมุ่งเบียดเบียนหรือเพ่งมองในแง่ที่จะทำลาย มีแต่ความปรารถนาดี
แผ้วถาง มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน

ค. มีความเห็นถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ เข้าใจในหลักกรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมี
ผลชั่ว เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าความหมายของการควบคุมตนเองในทางพุทธศาสนา หรือการมีวินัยใน
ศีลนั้น ก็อยู่ในแนวเดียวกันกับความหมายที่ได้กล่าวในข้างต้น คือ ความสามารถที่จะเว้น
จากการกระทำพฤติกรรมบางชนิดนั่นเอง

การที่บุคคลจะสามารถควบคุมตนเองได้หรือไม่นั้นอาจมีสาเหตุมาจากหลายประการ
ในมุมมองทางพุทธศาสนา การที่บุคคลไม่สามารถควบคุมตนเองได้นั้น ก็เพราะบุคคลมีเหตุ
ปัจจัยบางประการที่ทำให้เห็นผิด หรือยอมตามหรือคล้อยตามสิ่งชั่ว หรืออบายมุข เป็นต้น
ส่วนในทางพฤติกรรมศาสตร์นั้น สาเหตุที่ทำให้บุคคลควบคุมตนเองไม่ได้ส่วนหนึ่งมาจาก
อิทธิพลของกลุ่ม เช่น คนหนุ่มมากทำให้เกิดการคล้อยตามมากกว่ากลุ่มคนกลุ่มเล็ก
การเห็นพ้องของกลุ่มในทางที่ถูกหรือผิด ทำให้บุคคลในกลุ่มนั้นปฏิบัติตาม เชื่อ หรือเห็นด้วย
ทั้งสิ้น ความผูกพันในกลุ่มหรือความสามัคคีของกลุ่มก็เป็นอีกเหตุหนึ่งที่ทำให้บุคคลขาด
การเป็นตัวของตัวเอง และอาจประพฤติดีทำนองคลองธรรมได้ นอกจากสภาพของกลุ่ม
แล้วยังมีองค์ประกอบเกี่ยวกับสถานการณ์และสิ่งเร้าอีกด้วย เช่น ถ้าสิ่งเร้านั้นเป็นสิ่งคลุม
เครือ ประเมินผลยาก บุคคลจะคล้อยตามกลุ่มมาก ในสถานการณ์ที่ต้องเปิดเผย
ความคิดเห็น บุคคลมักจะคล้อยตามความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่ นอกจากนั้นสภาพ
ของการรับรู้ตนเองก็อาจเป็นเหตุให้บุคคลไม่สามารถควบคุมตนเองได้หรือสามารถควบคุม
เองได้ เช่น ถ้าบุคคลรับรู้ว่าคุณภาพ มีตำแหน่งสูงกว่าคนอื่น ๆ หรือรู้ว่าตน
เองมีความรู้ความสามารถ มีความชำนาญกว่าคนอื่น ๆ จะทำให้บุคคลมีความเชื่อมั่นใน
ความคิดและการตัดสินใจของตนเอง และสามารถตัดสินใจด้วยตนเองได้ ไม่คล้อยตามกลุ่ม

ซึ่งในทางตรงกันข้าม ถ้าบุคคลรับรู้ว่าตนเองขาดความรู้ความสามารถก็จะทำให้เขาคล้อยตามกลุ่ม นอกจากนี้ อายุ และวัฒนธรรมก็มีส่วนเข้ามาเกี่ยวข้องได้ด้วย กล่าวคือ เมื่ออายุมากขึ้นก็จะมีส่วนทำให้บุคคลมีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น ส่วนในวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน บุคคลก็จะมีลักษณะการควบคุมตนเองแตกต่างกัน เช่น มีการศึกษาพบว่า ในสังคมที่มีการพัฒนาสูง มีความทันสมัย บุคคลสามารถควบคุมตนเองได้มากกว่าในสังคมเกษตรกรรมซึ่งล้าหลัง เป็นต้น (สมคณีย์ ชาญวงศ์. 2533 : 53-54 : อ้างอิงมาจาก สงวนศรี วิรัชชัย. 2527 : 120)

จากคุณลักษณะทางจิตใจทั้ง 4 ประการที่กล่าวมา จะเห็นว่า ความกล้าเสี่ยง ความเชื่ออำนาจภายในตน และการควบคุมตนเอง ล้วนแต่มีความสัมพันธ์กับแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ทั้งสิ้น กล่าวคือ

-ลักษณะของผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง จะมีความกล้าเสี่ยงพอประมาณ คือ กล้าเสี่ยงอย่างมีเหตุผล และกล้าเสี่ยงในปริมาณที่ไม่น้อยเกินไปจนกลายเป็นคนขลาด ส่วนผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ต่ำเป็นคนที่บางขณะมีความกล้าเสี่ยงอย่างไม่มีเหตุผล ขาดความยั้งคิด แต่ในบางขณะก็ไม่กล้าเสี่ยงเลย

-ลักษณะของผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง คือ ต้องการควบคุมสภาพแวดล้อมเพื่อความบรรลุผลตามที่คาดหวัง ในบุคคลที่เชื่ออำนาจภายในตนจะควบคุมโดยใช้ความสามารถ ใช้ทักษะและความรู้ความสามารถของตนเพื่อควบคุมผลดังกล่าว ส่วนบุคคลที่เชื่ออำนาจภายนอกตนจะควบคุมผลโดยใช้ความเชื่อในโชคกลาง เชื่อในโอกาสและการกระทำของบุคคลอื่น

-ลักษณะของผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง จะต้องการต่อสู้ฝ่าฟันอุปสรรคที่ใช้เวลานาน ซึ่งจะต้องมีลักษณะเป็นผู้ที่ควบคุมตนเองได้สูงด้วย และผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงจะทำงานเพื่อความพึงพอใจของตน มิใช่ทำเพื่อความพึงพอใจของกลุ่มหรือคล้อยตามอิทธิพลของกลุ่ม ซึ่งก็เป็นลักษณะของผู้ที่ควบคุมตนเองได้ด้วย

เมื่อคุณลักษณะดังกล่าวมีความสัมพันธ์กันเช่นนี้ การจะศึกษาวิเคราะห์คุณลักษณะทางจิตใจประการหนึ่งประการใด อาจไม่สามารถแยกออกจากอีกคุณลักษณะหนึ่งได้อย่าง

เด่นชัดนัก ดังนั้น ในบางกรณีอาจเรียกรวม ๆ ว่าเป็นลักษณะของผู้ที่มีแรงจูงใจ
ไม่ล้มเหลวถึงเพียงประการเดียวเท่านั้น

ความสิ้นโตษ หมายถึง ความพอใจ ความยินดีด้วยของของตน ซึ่งได้มาด้วย
เร็วแรงความเพียรโดยชอบธรรม เป็นความยินดีด้วยปัจจัยสี่ตามมีตามได้ รู้จักอ้อม
รู้จักพอ (พระราชนิพนธ์ 2528 : 125-126) ประกอบด้วย

1. ความยินดีตามที่ได้-ยินดีตามที่พึงได้ คือ ตนได้สิ่งใดมา หรือเพียรหาสิ่งใดมา
ได้ เมื่อเป็นสิ่งที่ตนพึงได้ ไม่ว่าจะหยาบหรือประณีตแค่ไหน ก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่
คิดใจอยากได้สิ่งอื่น ไม่เดือดร้อนกระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้ ไม่ปรารถนาสิ่งที่
ตนไม่พึงได้หรือเกินไปกว่าที่ตนพึงได้โดยถูกต้องชอบธรรม ไม่เพ่งเล็งปรารถนาของที่คนอื่น
ได้ ไม่ริษยาเขา

2. ยินดีตามกำลัง คือ ยินดีแต่พอแก่กำลังร่างกายและสุขภาพและวิสัยแห่งการใช้
สอยของตน ไม่ยินดีอยากได้เกินกำลัง ตนมีหรือได้สิ่งใดมาอันไม่ถูกกับกำลังร่างกายหรือ
สุขภาพ หรือเกินกำลังการบริโภคใช้สอย ก็ไม่ห่วงแหนเสียดายเก็บไว้ให้เสียเปล่า หรือฝืน
ใช้ให้เป็นโทษแก่ตน ยอมสละให้ผู้อื่นที่จะใช้ได้ และรับหรือแลกเอาสิ่งที่ถูกกับตนแต่
เพียงพอแก่กำลังการบริโภคใช้สอยของตน

3. ยินดีตามสมควร คือ ยินดีตามที่เหมาะสมกับตน อันสมควรแก่ภาวะ ฐานะ
แนวทางชีวิต และจุดมุ่งหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน เช่น ไม่ปรารถนาสิ่งของอัน
ไม่สมควรแก่ภาวะของตน รู้จักใช้แต่สิ่งอันพอประมาณที่เหมาะสมกับตน และสละสิ่งอันไม่
เหมาะสมกับตนหรือสิ่งอันเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นให้เขาไป

กล่าวโดยสรุป การมีสิ้นโตษธรรม ก็คือ การมีความยินดีหรือพอใจในปัจจุบัน
ที่ตนมีหรือได้มาด้วยความเพียรพยายามของตนเองโดยชอบธรรม และมีความรู้จักพอใน
สิ่งเหล่านั้น

สำหรับการมีสิ้นโตษธรรมของเกษตรกรทั่ว ๆ ไปนั้น มีงานวิจัยหลายชิ้น อาทิ
งานวิจัยของเพ็ญแข ประจันปัจฉิมและอ้อมเดือน สดมณี (2529) งานวิจัยของปก

แก้วกาญจน์ (2530) และงานวิจัยของสวีย์ ชีรศาสตร์และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2529) พบว่า เกษตรกรไทยให้ความสำคัญแก่เรื่องการเงินทองใช้จ่ายใช้สอยตลอดจนวัสดุอุปกรณ์ ที่ทันสมัยที่ใช้ในชีวิตประจำวันและที่ใช้ในการประกอบอาชีพอย่างมาก ทั้งอุปกรณ์ไฟฟ้าในครัวเรือนและเครื่องทุนแรงในทางเกษตรกรรม ความต้องการสิ่งของเหล่านี้ส่วนหนึ่งเกิดจากความกดดันในเรื่องความขาดแคลนที่มีอยู่แต่เดิม อีกส่วนหนึ่งเกิดจากความต้องการมีหน้ามีตา (เพ็ญแข ประจักษ์ปัจฉิมและอ้อมเดือน สดมณี. 2529 : 72)

ความรักธรรมชาติ หมายถึง ความต้องการมีชีวิตอยู่กับธรรมชาติ เกื้อกูลธรรมชาติ ตลอดจนช่วยรักษาดุลธรรมชาติ (สุนทรี จินธรรม. 2531 : 39)

พระราชวรมนิ กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติว่า ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์จะต้องมีการปฏิบัติตนที่ถูกต้องสอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติ โดยจะต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบ 3 ส่วน ที่เกี่ยวข้องกัน คือ ตัวมนุษย์-ธรรมชาติ-สังคม อยู่เสมอ ถ้าวัดองค์ประกอบทั้ง 3 นี้สัมพันธ์กันอย่างได้สัดส่วน มีความสมดุล ก็จะทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตในโลกนี้ด้วยดี (อรศรี งามวิทยาพงศ์. 2531 : 35)

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาตินั้น มนุษย์จะต้องสัมพันธ์กับธรรมชาติในฐานะที่เป็นชีวิตซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ กล่าวคือจะต้องอยู่อย่างเกื้อกูลกับธรรมชาติ เมื่อมนุษย์ได้รับประโยชน์จากธรรมชาติ ก็ต้องรู้จักรักษาธรรมชาติให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ จะได้เกื้อกูลเป็นประโยชน์แก่ชีวิตมนุษย์ต่อไป (พรเทพเวที. 2533 : 66)

หลักการใหญ่ในการพัฒนาชีวิตประชากรหนึ่งคือ กายภาวนา ซึ่งในความหมายหนึ่งหมายถึง การพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทั้งหมด ทั้งทางธรรมชาติและวัตถุต่าง ๆ ให้เป็นไปในทางที่เกิดประโยชน์แก่ชีวิต โดยมีความสัมพันธ์ที่ดีกับวัตถุสิ่งแวดล้อม เริ่มตั้งแต่ปัจจัยสี่จนถึงความสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อมโดยทั่วไป เพื่อให้มนุษย์ได้รับความดีงามจากธรรมชาติแวดล้อม เพราะหากมนุษย์รู้จักกับความงามของธรรมชาติ รู้จักกับความสดชื่นของธรรมชาติ เป็นสุขที่จะอยู่กับธรรมชาติ ในทางกลับกัน ก็จะเกิดความรักและรู้จักรักษาธรรมชาติไว้ ทำให้ธรรมชาติอยู่ในสภาพที่ดี มีความสวยงาม

มีความร่วมมือ (พระเทพเวที. 2533 : 10)

อย่างไรก็ตาม ตามความเข้าใจของมนุษย์ สิ่งที่ยากัดบีบบังคับมนุษย์ก็คือ ธรรมชาติ ที่แวดล้อมมนุษย์อยู่นั่นเอง มนุษย์จึงพัฒนาเทคโนโลยีขึ้นมาเพื่อมาเอาชนะธรรมชาติ ด้วยทัศนคติที่ถือเอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง มุ่งจะใช้ประโยชน์จากธรรมชาติแต่อย่างเดียว เพื่อตอบสนองความต้องการอันไม่มีขีดจำกัดของตน โดยหาคุณค่าในคุณค่าของ ธรรมชาติไม่ (พระไพศาล วิสาโล และคนอื่น ๆ. 2533 : 104) ฉะนั้น ในหลาย ๆ กิจกรรมของมนุษย์จึงเป็นการทำเพื่อตัวมนุษย์เองเป็นหลัก ไม่ได้คำนึงถึงธรรมชาติและสรรพชีวิตอื่น ๆ เช่น ในการเพาะปลูกพืช มนุษย์เห็นสิ่งมีชีวิตอื่นเป็นศัตรู เห็นแมลงเห็นต้นหญ้าเป็นศัตรู จึงคิดค้นสิ่งต่าง ๆ มาให้เกษตรกรผู้เพาะปลูกใช้ทำลายสิ่งมีชีวิตเหล่านั้น

มาชาโนบุ ฟูกุโอกะ ปรารภผู้ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมธรรมชาติชาวญี่ปุ่น กล่าวว่า "สิ่งมีชีวิตทั้งหมดมีสิทธิ์ในแผ่นดินนี้เหมือนกับเรา หลักของเกษตรกรรมจะต้องไม่ใช่ทำเพื่อตัวเราเองเท่านั้น แต่ต้องเพื่อสรรพชีวิตทั้งมวล ไม่ว่า นก หนู แมลงก็มีสิทธิ์ในแผ่นดินนี้เหมือนกัน ถ้าเราเริ่มทำเกษตรกรรมจากพื้นฐานเพื่อตัวเราเอง นั่นก็คือ จุดเริ่มต้นของการเกิดทะเลทราย เพราะว่าทะเลทรายมันเริ่มต้นขึ้นจากใจของเรา" (พระไพศาล วิสาโล และคนอื่น ๆ. 2533 : 37)

ดังนั้น กล่าวโดยสรุปความรักธรรมชาติดีก็คือ การอยู่ร่วมกับธรรมชาติด้วยความเคารพในคุณค่าของสิ่งที่เป็นอยู่ในธรรมชาติทั้งปวง เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องเกื้อกูลเกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ไม่ทำร้ายหรือเบียดเบียนธรรมชาติเพียงเพราะการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนเท่านั้น

ความร่วมมือร่วมใจ หมายถึง ลักษณะที่บุคคลสละแรงกายแรงใจ และทรัพย์สิน ในการที่จะทำกิจกรรม หรือช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความทุกข์ยากลำบาก หรือเป็นการทำ งานชนิดร่วมแรงร่วมใจด้วยความยินดีและเต็มใจ (บุญทัน ดอกไธสงและชเนศ ต่วนชช เอม. 2527 : 20)

จากความหมายของความร่วมมือร่วมใจที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าลักษณะของผู้ที่มีความร่วมมือร่วมใจ คือ ผู้ที่มีความยินดีและเต็มใจที่จะสละร่างกาย กำลังความคิด รวมถึงทรัพย์สิน ในการที่จะทำกิจกรรมใด ๆ ร่วมกับผู้อื่นหรือเป็นกิจกรรมที่ช่วยเหลือผู้อื่น

สำหรับคุณลักษณะทางจิตใจประการนี้ เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์กันมากกว่าประชาชนคนไทยโดยทั่วไปขาดคุณลักษณะเช่นนี้ แพร่งซ์ แกงกอล์ฟ โฮม ม.ร.ว.อศิน รพีพัฒน์ และเจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2524 : 18) กล่าวว่า ประชาชนคนไทยโดยทั่วไปและโดยเฉพาะเกษตรกรไทยขาดความร่วมมือกันในระยะยาว จะเห็นได้ว่ากิจกรรมหรืองานของชุมชนเกษตรกรรมจะมีลักษณะเป็นงานประจำ ซึ่งสามารถทำได้สำเร็จในระยะเวลาอันสั้น และเป็นงานที่ต้องการความร่วมมือจากเกษตรกรในชุมชนเป็นครั้งคราวเท่านั้น แต่การรวมกลุ่มกันเป็นการถาวรในระยะยาวเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากมาก

สุรัสวดี หุ่นพนธ์ (2528) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนของประชาชนยากจนในชนบท พบว่าประชาชนยังมิได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนมากเท่าที่ควร โดยจะเข้าร่วมมากในรูปของการใช้แรงงาน ในขณะที่ในขั้นของการค้นหาปัญหา วิเคราะห์สาเหตุ และพิจารณาแนวทางแก้ไข รวมถึงขั้นตอนการตัดสินใจเลือกแนวทางแก้ไขและวางโครงการแก้ไขเหล่านั้น มีประชาชนเข้าร่วมน้อย นอกจากนั้นในการเข้าร่วมขั้นตอนที่ต้องมีการประชุมปรึกษาหารือ ประชาชนส่วนใหญ่จะมาเข้าร่วมเพื่อรับทราบมากกว่า มิได้แสดงความคิดเห็นใด ๆ ทั้งสิ้น การแสดงความคิดเห็นมักจะมาจากผู้นำท้องถิ่นเท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของบัวพันธ์ พรหมกิจและคณะ (2532) ที่พบว่า พฤติกรรมการเข้าร่วมในโครงการพัฒนาชุมชนที่มาจากภาครัฐ ชาวบ้านโดยทั่วไปจะเข้าร่วมในเพียงบางขั้นตอน เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่รู้สึกว่าโครงการต่าง ๆ เหล่านั้นเป็นความรับผิดชอบของทางราชการหาใช้ความรับผิดชอบของตน ดังนั้น เมื่อจะมีการพัฒนาหมู่บ้านแต่ละครั้งโดยเฉพาะกิจกรรมที่ไม่มียงบประมาณ ผู้ใหญ่บ้านต้องไปยกเกณฑ์ชาวบ้านให้เข้าร่วม

จากทั้งหมดที่กล่าวมาในบทที่ 2 หัวข้อที่ 1 และ 2 ได้กล่าวถึงปัญหาของระบบ
 เกษตรกรรมปัจจุบัน อันนำมาสู่การเสนอทางออก คือ เกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งถือเป็น
 นวัตกรรมทางการเกษตร ที่มีความแตกต่างจากการทำเกษตรกรรมแผนใหม่ในปัจจุบันอย่าง
 ลึ้นเชิงตั้งแต่จุดมุ่งหมายเริ่มต้น ซึ่งน่าจะถูกกำหนดมาจากคุณลักษณะภายในจิตใจของบุคคลที่
 ต้องผ่านกระบวนการคิดการตัดสินใจมากมายพอสมควร ในหัวข้อที่ 3 จึงได้กล่าวถึงแนว
 คิดเกี่ยวกับกระบวนการคิดหรือแบบการคิด เพื่อให้เห็นในเบื้องต้นถึงวิธีคิดแบบต่าง ๆ
 ว่า เมื่อบุคคลเผชิญสิ่งเร้า เขาจะมีการจัดระเบียบการรับรู้เช่นใด ก่อนที่จะมีการตอบ
 สนองเป็นพฤติกรรมออกมา และในหัวข้อที่ 4 ได้ขยายความถึงกระบวนการของการ
 ตัดสินใจเฉพาะด้านในเรื่องการยอมรับหรือไม่ยอมรับนวัตกรรม รวมทั้งคุณลักษณะทางจิตใจ
 ของผู้ยอมรับนวัตกรรมก่อน-หลัง ส่วนในหัวข้อที่ 5 ได้กล่าวถึงแนวคิดและงานวิจัยอื่น ๆ
 เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ชัดเจนและน่าเชื่อถือยิ่งขึ้นเกี่ยวกับคุณลักษณะทางจิตใจ ที่จะใช้เป็นจุดเริ่ม
 ต้นของการศึกษาคั้งนี้ คุณลักษณะทางจิตใจเหล่านั้นเริ่มต้นจาก กระบวนการคิด เป็น
 อันดับแรก ก่อนจะโยงไปถึงคุณลักษณะอื่น ๆ อีก 7 ประการ เหตุที่สนใจศึกษากระบวนการ
 การคิดก่อนก็เพราะกระบวนการคิดเป็นคุณลักษณะพื้นฐานที่สำคัญ อันจะนำไปสู่คุณลักษณะอื่น ๆ
 ตามมา กล่าวคือ เมื่อบุคคลเผชิญสิ่งเร้า กระบวนการคิดจะทำหน้าที่จัดระเบียบความรับรู้
 ต่อสิ่งเร้านั้นก่อน แล้วจึงตัดสินใจสนองตอบเป็นพฤติกรรมออกมา กระบวนการคิดจึงเป็น
 พื้นฐานของบุคลิกภาพของบุคคล การศึกษากระบวนการคิดจึงเปรียบเสมือนเป็นขั้นเริ่ม
 ต้นของการศึกษาคุณลักษณะทางจิตใจอื่น ๆ ที่มีลักษณะอันเฉพาะตัวมากขึ้นนั่นเอง สำหรับ
 คุณลักษณะทางจิตใจอื่น ๆ ในการวิจัยนี้ ได้แก่ แรงจูงใจไม่ล้มฤทธิ์ ความกล้าเสี่ยง
 ความเชื่ออำนาจภายในตน การควบคุมตนเอง ความล้นโตช ความรักธรรมชาติ และ
 ความร่วมมือร่วมใจ รวมทั้งตัวอื่น ๆ ด้วย ซึ่งได้มาจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัย
 ที่เกี่ยวกับคุณลักษณะทางจิตใจของเกษตรกรในชุมชนที่มีแบบแผนในการพึ่งตนเอง หรือ
 เกษตรกรที่มีความพยายามในการพัฒนาตนเอง ซึ่งผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่ามึลักษณะที่
 สอดคล้องกับปราชญ์ชาวบ้านที่ดำเนินเกษตรกรรมทางเลือก คุณลักษณะทางจิตใจเหล่านั้น
 ถูกนำมาเปรียบเทียบลงในตารางให้เห็นชัดเจน เพื่อหาข้อสรุปว่าคุณลักษณะทางจิตใจประ

การใดที่มีการกล่าวถึงตรงกันในเอกสารตั้งแต่ 2 ขึ้นขึ้นไป ถือว่าคุณลักษณะทางจิตใจ ประการนั้นเป็นตัวแปรที่น่าสนใจจะศึกษา ซึ่งสามารถสรุปออกมาได้ทั้งหมด 7 ประการ ต่อจากนั้นในช่วงท้ายของหัวข้อที่ 5 ได้กล่าวถึงความหมายและรายละเอียดของคุณลักษณะทางจิตใจแต่ละประการ ทั้งนี้ก็นำมาสู่การตั้งสมมติฐานเบื้องต้นทางทฤษฎีต่อไป ความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะทางจิตใจต่าง ๆ กับปราชญ์ชาวบ้านหรือเกษตรกรที่ดำเนินเกษตรกรรมทางเลือก สามารถแสดงเป็นภาพได้ ดังในหน้า 76

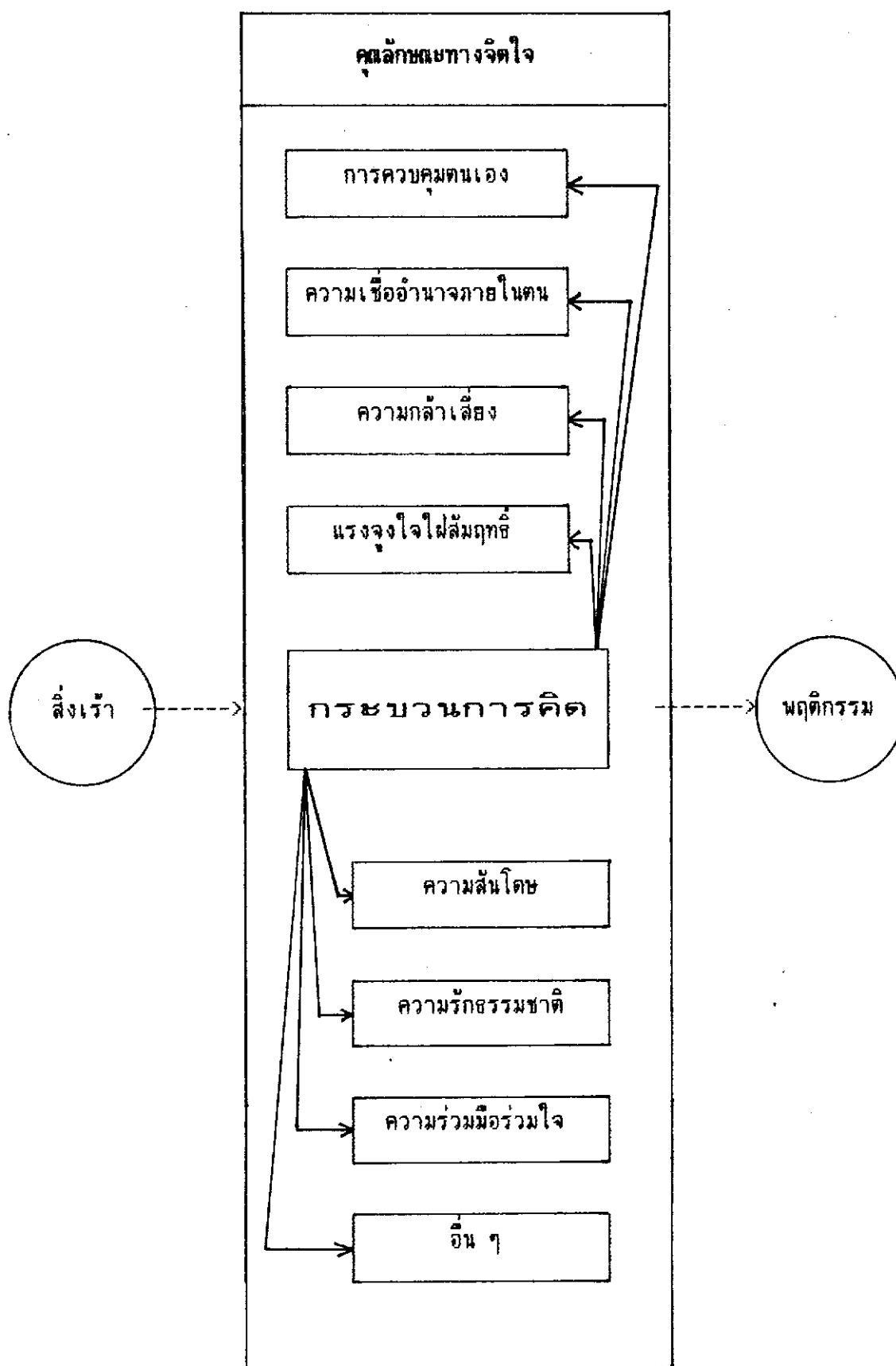
จากทั้งหมดที่กล่าวมาสามารถตั้งสมมติฐานเบื้องต้นของการวิจัยครั้งนี้ ได้ดังนี้

สมมติฐานของการวิจัย

สมมติฐานเบื้องต้นของการวิจัยครั้งนี้ มีดังนี้

1. ปราชญ์ชาวบ้านมีคุณลักษณะทางจิตใจที่สำคัญอย่างน้อย 7 ประการ คือ

- 1.1 มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์
- 1.2 มีความกล้าเสี่ยง (อย่างมีเหตุผล)
- 1.3 มีความเชื่ออำนาจภายในตน
- 1.4 มีการควบคุมตนเอง
- 1.5 มีความสันโดษ
- 1.6 มีความรักธรรมชาติ
- 1.7 มีความร่วมมือร่วมใจ

ภาพประกอบ 3 แสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษารายกรณี (Case Study) โดยสนใจที่จะศึกษาปราชญ์ชาวบ้านหรือเกษตรกรที่ดำเนินเกษตรกรรมทางเลือก สาเหตุที่ใช้วิธีการศึกษาแบบนี้ด้วยสาเหตุว่า การศึกษารายกรณีจะช่วยให้ทราบข้อมูลทั้งในแง่ประวัติชีวิตความเป็นมาและในแง่ความรู้สึกนึกคิดของกรณีศึกษา ซึ่งจะทำให้สามารถเข้าใจองค์ประกอบและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินเกษตรกรรมทางเลือกของเกษตรกรได้อย่างละเอียด อันจะนำมาซึ่งความเข้าใจที่มากขึ้นต่อเรื่องนี้

3.1 กรณีศึกษา

กรณีศึกษาของการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม แห่งบ้านห้วยหิน ตำบลลาดกระโทง อำเภอสวนชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งผู้วิจัยเฉพาะเจาะจงเลือกมา ทั้งนี้เพราะ ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม นับเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางมากที่สุดรายหนึ่ง แนวคิด “วนเกษตร” ของท่านได้ถูกจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือมาแล้วหลายครั้งหลายเล่ม ในแต่ละปีจะมีกลุ่มบุคคลต่าง ๆ แวะเวียนไปศึกษาหาความรู้ที่บ้านของท่านแทบไม่ขาดสาย ซึ่งนอกจากจะเป็นที่สนใจของบุคคลทั่วไปแล้ว ผู้ใหญ่วิบูลย์ ยังได้รับการยอมรับจากหน่วยงานรัฐและเอกชนหลายหน่วยงาน อาทิ ท่านได้รับเชิญเป็นกรรมการแห่งชาติ ว่าด้วยการศึกษานอกโรงเรียน ของกระทรวงศึกษาธิการ ได้รับรางวัลคนดีศรีสังคม ซึ่งจัดโดย มูลนิธิหนังสือพิมพ์ไทยรัฐร่วมกับมูลนิธิหมู่บ้านและสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ หรือแม้กระทั่งได้รับเชิญเป็นที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี ด้านการพัฒนาชนบทในบางรัฐบาลด้วย ด้วยคุณสมบัติที่น่าสนใจเหล่านี้ ผู้วิจัยจึงเฉพาะเจาะจงเลือก ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม เป็นกรณีศึกษา

3.2 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล 1 เป็นการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารเกี่ยวกับประวัติชีวิต แนวคิดและการปฏิบัติของผู้ใหญ่วิบูลย์จากแหล่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นหน่วยงานของรัฐ เช่น สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และที่เป็นหน่วยงานของเอกชน เช่น สถาบันพัฒนาชนบท มูลนิธิหมู่บ้าน เป็นต้น ซึ่งพบเอกสารที่น่าสนใจ หิงนำมาอ้างอิง ดังนี้

ก. บทสัมภาษณ์ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม เรื่อง "จากสายพานชีวิตสู่ส่วนเกษตร" เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน 2532 ตีพิมพ์ลงในหนังสือ "สายพานชีวิต" (ศุภาคมนวก ข)

ข. ข้อมูลจากหนังสือ "สู่สังคมวนเกษตร : สำนักอิสระของชาวนาชาวไร่" ซึ่งเป็นหนังสือที่เรียบเรียงประวัติชีวิตและแนวคิดของผู้ใหญ่วิบูลย์ไว้มากที่สุดเล่มหนึ่ง ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้คัดตอนออกมาเฉพาะส่วนที่เห็นว่าเกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้ (ศุภาคมนวก 3)

2. ขั้นย่อยข้อมูล 1 นำข้อมูลที่ได้มาย่อย แยกเป็นประเด็นหรือหมวดหมู่ต่าง ๆ ได้ ดังนี้

ก. ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติชีวิต โดยแบ่งเป็นเหตุการณ์ช่วงต่าง ๆ 3 ช่วง คือ ช่วงก่อนหน้าที่จะมาทำเกษตรกรรมสมัยใหม่ ช่วงที่มาทำเกษตรกรรมสมัยใหม่ และช่วงที่เปลี่ยนมาทำเกษตรกรรมทางเลือก

ข. ข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิด โดยแบ่งเป็น ความหมายและคุณค่าของเกษตรทางเลือกที่ท่านทำอยู่ และหลักการในการทำเกษตรทางเลือกของท่าน

3. ขั้นเตรียมการลงภาคสนาม นำข้อมูลที่ได้จากขั้นที่ 2 มาพิจารณาว่าข้อมูลส่วนใดที่ยังไม่ชัดเจน ยังขาดรายละเอียดที่เพียงพออันอาจนำมาซึ่งความเข้าใจที่ไขว้เขว ได้หากนำข้อมูลไปใช้ แล้วจึงตั้งเป็นคำถามเพื่อใช้สำหรับการสัมภาษณ์ในภาคสนาม

ลักษณะของคำถามในการสัมภาษณ์จะเป็นการถามถึงประวัติชีวิตความเป็นมานับจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ลักษณะของการสัมภาษณ์จึงไม่ใช่การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างคำถามที่แน่นอน แต่จะเป็นการตั้งคำถามที่ต่อเนื่องจากคำบอกเล่าของผู้ให้สัมภาษณ์

ตัวอย่างของคำถามที่ใช้ถามผู้ให้ข้อมูล เช่น

1. ขอให้เล่าถึงสภาพชีวิตในวัยเด็กว่าเป็นอย่างไร ? (ข้อคำถามถึงความถึง พ่อ แม่ พี่น้อง ฐานะครอบครัว สภาพของชุมชนในขณะนั้น รวมถึงความรู้สึกนึกคิดที่มีต่อ สภาพชีวิตในตอนนั้น)

2. เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว มีผลต่อชีวิตในช่วงต่อมาอย่างไร ? (เป็นการเชื่อมโยง ความสัมพันธ์จากเหตุการณ์หนึ่งมาสู่อีกเหตุการณ์หนึ่ง) เป็นต้น

ตัวอย่างคำถามที่ใช้ถามบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น

1. รู้จักกับผู้ให้ข้อมูลได้อย่างไร ? (เป็นการถามถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อกันใน ขณะนั้น)

2. ตอนนั้นผู้ให้ข้อมูลมีฐานะอย่างไร ? (เป็นการถามเพื่อจะเชื่อมโยงมาสู่ เหตุการณ์ในช่วงต่อไป) เป็นต้น

4. ขั้นรวบรวมข้อมูล II เป็นการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์ผู้ให้ข้อมูลที่บ้านพัก เมื่อวันที่ 6-8 สิงหาคม 2535 (ดูภาคผนวก ง) และได้สัมภาษณ์บุคคลอื่น ๆ ที่มีความใกล้ชิดหรือรู้จักคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูล นับตั้งแต่บุคคล ในครอบครัว เช่น ภรรยา บุตรและพี่ชายของท่าน หรือบุคคลในชุมชนเช่น ชาวบ้านที่ใน อดีตเคยร่วมทำงานกับท่าน และชาวบ้านที่ปัจจุบันยังทำงานร่วมกับท่านอยู่ (ดูภาคผนวก จ)

5. ขั้นย่อยข้อมูล II เมื่อได้สัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ อย่างพอเพียงในระดับหนึ่งแล้ว ผู้วิจัยจึงนำข้อมูลทั้งหมดมาถอดคำสัมภาษณ์จากแถบบันทึกเสียง ออกมาเป็นเอกสารบันทึกคำ สัมภาษณ์ หลังจากนั้นจึงนำข้อมูลมาแยกเป็นประเด็นหรือหมวดหมู่ต่าง ๆ เช่นเดียวกับที่ได้ กระทำไว้ในขั้นย่อยข้อมูล I

6. ขั้นแสดงข้อมูล นำข้อมูลที่ได้จากขั้นที่ 2 และขั้นที่ 5 มาเรียบเรียงเชื่อมโยง เหตุการณ์และเรื่องต่าง ๆ เข้าด้วยกัน รวมทั้งเรียบเรียงที่sceneต่าง ๆ ออกมาเป็น ด้วน ๆ แล้วแสดงข้อมูลอย่างสังเขปโดยใช้แผนภาพ ตารางหรืออื่น ๆ เป็นสื่อในการ แสดง เพื่อจะได้สามารถนำข้อมูลเหล่านั้นมาใช้ได้สะดวกในภายหลัง

7. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล เป็นขั้นที่ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นการเบื้องต้น จากข้อมูลทั้งหมดที่ได้มา โดยในขั้นต้นจะจำแนกการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ลักษณะตามข้อมูลที่แยกไว้ คือ

ก. วิเคราะห์จากประวัติชีวิต

ข. วิเคราะห์จากทัศนคติที่สะท้อนออกมาเกี่ยวกับแนวคิด "วนเกษตร"

โดยตั้งเป็นคำถามของการวิจัย 2 ประการ ดังนี้

1. ทำไมผู้ใหญ่วิบูลย์จึงเปลี่ยนจากการทำเกษตรกรรมสมัยใหม่มาสู่การทำวนเกษตร

2. ผู้ใหญ่วิบูลย์ให้ความหมายและคุณค่าของวนเกษตรที่ท่านทำอยู่อย่างไร และมี

หลักการในการทำอย่างไร

การวิเคราะห์จะเริ่มจากการวิเคราะห์ประวัติชีวิต นับแต่อดีตก่อนที่จะทำวนเกษตร จนมาถึงช่วงที่ท่านทำวนเกษตรและในช่วงปัจจุบัน หลังจากนั้นจึงวิเคราะห์ทัศนคติของผู้ใหญ่วิบูลย์เกี่ยวกับแนวคิดในการทำวนเกษตร ที่สะท้อนออกมาในการให้ความหมาย คุณค่า ตลอดจนหลักการในการทำ ผลการวิเคราะห์ที่ได้จะเป็นข้อมูลพื้นฐานที่แสดงให้เห็นถึง ภาพโดยรวมของผู้ใหญ่วิบูลย์ทั้งในแง่ชีวิตความเป็นมา นับแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน และแนวคิดของท่าน อันจะเป็นพื้นฐานในการบรรยาย เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้ง 3 ประการ และเป็นข้อมูลพื้นฐานในการตรวจสอบและแสวงหาข้อมูลเพิ่มเติมในการดำเนินการขั้นต่อไป

8. ขั้นตรวจสอบข้อมูล เป็นการสัมภาษณ์ความเห็นจากบุคคลผู้รู้หลาย ๆ ท่าน ที่รู้จักกับผู้ใหญ่วิบูลย์เป็นอย่างดี โดยมีเกณฑ์ในการเลือกบุคคลเหล่านั้นว่า เป็นผู้ที่มีระยะเวลาในการรู้จักกับผู้ใหญ่วิบูลย์มาไม่น้อยกว่า 5 ปี และได้ร่วมกิจกรรมกับท่านมามากพอสมควร ทั้งนี้จากการสืบทราบของผู้วิจัยเองและจากคำแนะนำของบุคคลที่เชื่อถือได้ ในการนี้ผู้วิจัยได้รับความร่วมมือจากบุคคลต่าง ๆ 9 ท่าน ดังที่ได้แสดงในภาพประกอบ 4 โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์บุคคลเหล่านั้น ในช่วงระหว่างวันที่ 18 พฤศจิกายน และ 7 -13 ธันวาคม 2535 (ดูภาคผนวก ก) และท้ายสุดผู้วิจัยได้ไปสนทนากับผู้ใหญ่วิบูลย์ อีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 28 มกราคม 2536 เพื่อตรวจสอบในประเด็นที่ผู้วิจัยยังไม่เข้าใจ ชัดเจน

การได้สัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ เช่นนี้ นอกจากจะทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลเพิ่มเติมแล้ว ยังเป็นการตรวจสอบความเที่ยงตรงของข้อมูลด้วยว่า สิ่งที่ผู้วิจัยได้สรุปและวิเคราะห์ไว้นั้น ตรงกับสภาพความเป็นจริงในสายตาของผู้ที่รู้จักผู้ใหญ่วิบูลย์หลาย ๆ ท่านหรือไม่ มีส่วนใด ผิดแก้ไข ตัดทอนหรือหาข้อมูลเพิ่มเติมหรือไม่/อย่างไร ซึ่งนำไปสู่ "การกระทำซ้ำ" ตามขั้นตอนที่ 1 และขั้นตอนอื่น ๆ อีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ จากการพูดคุยกับบุคคลต่าง ๆ ผู้วิจัยยังได้รับคำแนะนำให้ไปค้นหาข้อมูลเอกสารเพิ่มเติม เช่น เอกสารคำสัมภาษณ์ผู้ใหญ่วิบูลย์ ทั้งในอดีตและที่เพิ่งให้สัมภาษณ์ครั้งหลัง ๆ ในปัจจุบัน หรือได้รับคำแนะนำให้เข้าร่วมการสัมภาษณ์ผู้นำชาวบ้าน เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2535 ซึ่งผู้ใหญ่วิบูลย์เข้าร่วมด้วยและได้กล่าวปาฐกถานำการสัมมนาครั้งนี้ด้วย (ดูภาคผนวก ข)

กล่าวโดยสรุปแล้ว ขั้นตอนใหญ่ ๆ ของการวิจัยนี้ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล (Data collection) ซึ่งมีทั้งข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคล

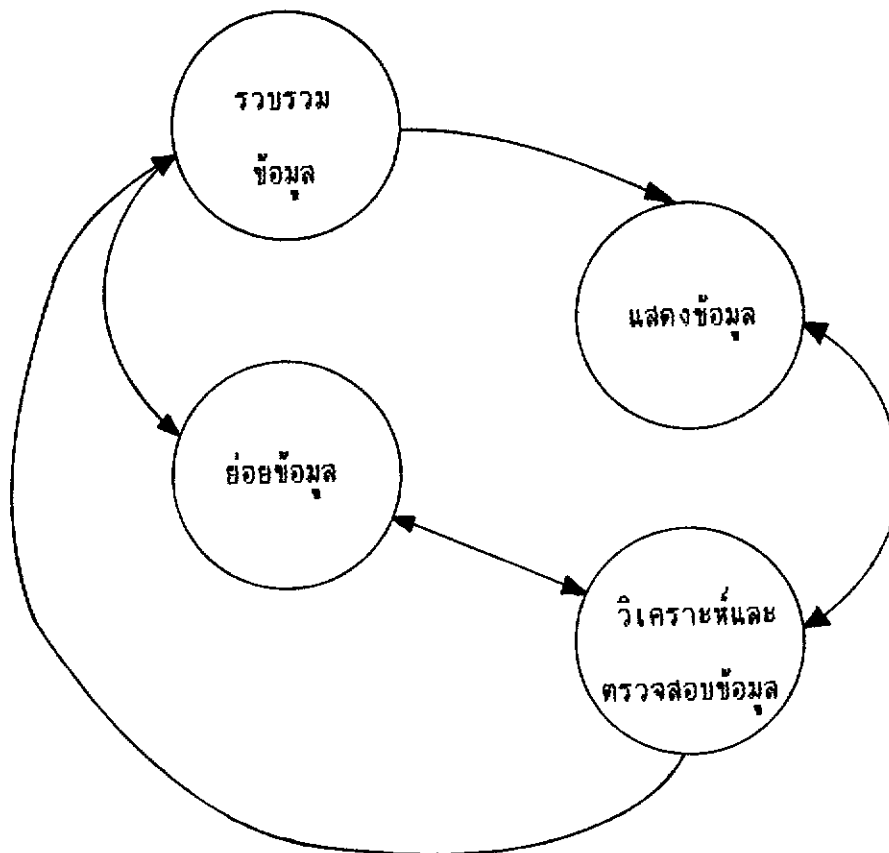
2. ขั้นย่อยข้อมูล (Data reduction)

3. ขั้นแสดงข้อมูล (Data display)

4. ขั้นวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูล (Data analysis & verification)

โดยได้ "กระทำซ้ำ" ในบางขั้นตอนอีก เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เพียงพอ เที่ยงตรงและเชื่อถือได้มากที่สุด

กระบวนการของการวิจัยทั้งหมดแสดงเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ภาพประกอบ 5 แสดงกระบวนการของการวิจัย

คัดแปลงจาก :

Miles & Huberman. Qualitative Data Analysis. 4th ed., California

: SAGE Publications, Inc., 1986. P 23.

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การรายงานผลการวิเคราะห์ข้อมูล มีลำดับดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐาน เป็นการตอบคำถามของการวิจัย 2. คำถามที่ตั้งไว้เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น ซึ่งจะเป็นการแสดงให้เห็นประวัติชีวิตความเป็นมา และแนวคิดของผู้ใหญ่ วิบุลย์อย่างละเอียด อันจะนำไปสู่การตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยต่อไป

คำถามเบื้องต้นของการวิจัย คือ

1.1 ทำไมผู้ใหญ่วิบุลย์ถึงเปลี่ยนจากการทำเกษตรกรรมสมัยใหม่ มาสู่ "วน-เกษตร"

1.2 ผู้ใหญ่วิบุลย์ให้ความหมายและคุณค่าของ "วนเกษตร" ที่ตนทำอยู่อย่างไร และมีหลักการในการทำอย่างไร

2. การตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย 2 ประการ คือ

2.1 คุณลักษณะทางจิตใจของผู้ใหญ่วิบุลย์

2.2 กระบวนการเคลื่อนเปลี่ยนจากเกษตรกรรมสมัยใหม่มาสู่เกษตรกรรมทางเลือกของผู้ใหญ่วิบุลย์

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด ปรากฏดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐาน

1.1 ทำไมผู้ใหญ่วิบูลย์ถึงเปลี่ยนจากการทำเกษตรกรรมใหม่มาสู่ "วนเกษตร"

จากคำถามนี้สามารถแตกออกเป็น 3 คำถามย่อย ๆ ตามลำดับเหตุการณ์ได้ ดังนี้

- 1.1.1. ช่วงก่อนที่จะเริ่มทำเกษตรกรรมสมัยใหม่ ท่านทำอะไร และทำไมถึงหันมาทำเกษตรกรรมสมัยใหม่
- 1.1.2. ช่วงที่ทำเกษตรกรรมสมัยใหม่ ท่านทำอะไร อย่างไร และผลเป็นอย่างไร
- 1.1.3. ช่วงที่เปลี่ยนจากเกษตรกรรมสมัยใหม่มาสู่ "วนเกษตร" เปลี่ยนอย่างไร

1.1.1 ช่วงก่อนที่จะเริ่มทำเกษตรกรรมสมัยใหม่

ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม เกิดเมื่อวันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2479 ที่ตำบลเกาะขนุน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา บิดาเป็นหมอสุนไทร เปิดร้านขายยาแผนโบราณ ส่วนมารดาเป็นเกษตรกร เมื่อท่านอายุได้ 5 ขวบ มารดาได้เสียชีวิตลง ชีวิตในวัยเด็กของท่านจึงไม่สมบูรณ์เท่าใดนัก (ดูภาคผนวก ง หน้า 2-3)

หลังจากจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่บ้านเกิดแล้ว เมื่อย่างเข้าสู่วัยรุ่น อายุประมาณ 14 ปี ผู้ใหญ่วิบูลย์ได้เข้ามารับจ้างในกรุงเทพ ด้วยความทะเยอทะยานที่เกิดจากการได้อ่านหนังสือเล่มหนึ่ง หนังสือเล่มนั้นคือ อัตชีวประวัติของอับราฮัม ลินคอล์น (ดูภาคผนวก ง หน้า 4)

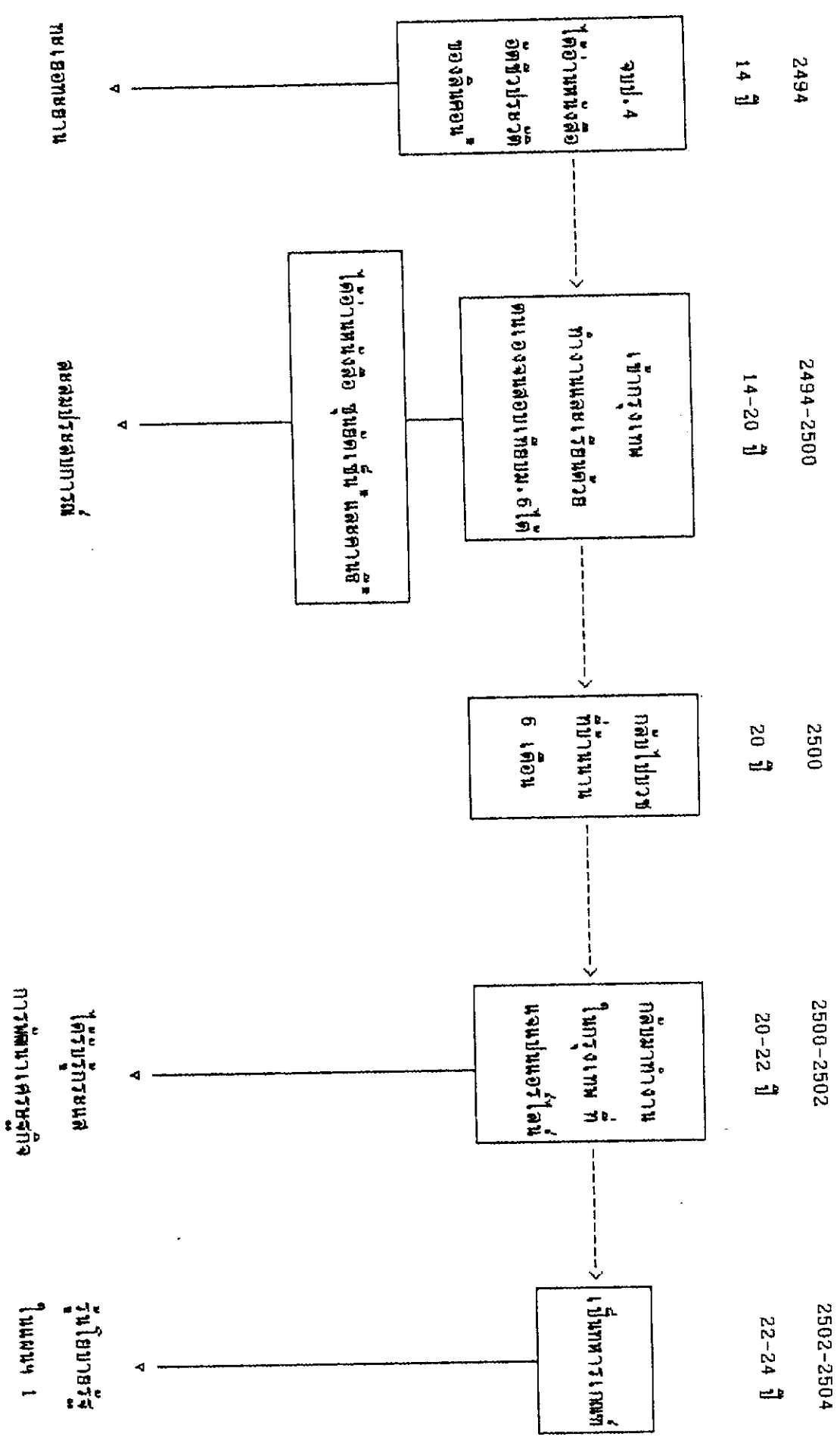
ชีวิตในกรุงเทพของผู้ใหญ่วิบูลย์ นับเป็นการเรียนรู้ที่สำคัญ ท่านต้องใช้ชีวิตแบบผู้ใหญ่ ทำงานหาเลี้ยงตัวเอง ในขณะเดียวกันก็พยายามขวนขวายหาหนทางเรียนหนังสือด้วยตนเอง ชีวิตช่วงนี้จึงเปลี่ยนงานอยู่หลายที่ เพื่อให้ได้งานที่จะมีเวลาได้อ่านหนังสืออย่างจริงจัง จนกระทั่งท่านสามารถสอบเทียบชั้นมัธยม 6 ได้เมื่ออายุประมาณ 20 ปี อันเป็นอายุครบเกณฑ์ที่ควรจบตามประเพณีไทยพอดี

หลังจากบวชอยู่ 6 เดือน ผู้ใหญ่บุญลย์จึงลาสิกขาบท กลับมาหางานทำในกรุงเทพ อีกครั้งหนึ่ง คราวนี้ได้ทำงานในสาขการบินแชนแปนแอร์ไลน์ ฝ่ายผลิต เมื่อประมาณปี.ศ. 2500 ซึ่งเป็นช่วงที่สังคมไทยกำลังเริ่มเกิดกระแสตื่นตัวต่อการพัฒนาเศรษฐกิจตามนโยบายของรัฐบาลในสมัยนั้น ซึ่งผู้ใหญ่บุญลย์ก็อยู่ในกระแสการตื่นตัวนี้ด้วย จวบจนอายุครบเกณฑ์ทหาร ท่านจึงต้องออกจากงานเพื่อมาเป็นทหารเกณฑ์ และได้รับรู้เรื่องราวมากมายจากการที่ต้องมาช่วยงานหน้าห้องสารบรรณในกรมทหารขณะนั้น ซึ่งเรื่องหนึ่งที่สำคัญที่ท่านได้รับรู้คือ นโยบายส่งเสริมการปลูกพืชผลเกษตรกรรมเพื่อการส่งออก ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 ผู้ใหญ่บุญลย์กล่าวถึงเหตุการณ์ในช่วงนี้ว่า

“...ผมรู้ข่าวตอนที่เกณฑ์ทหาร...จากการที่เราได้มีโอกาสได้อ่าน ได้รับรู้ ได้มีข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ... เราเริ่มมีความมั่นใจว่าโอกาสที่เราจะทำแล้วได้ประโยชน์จากการลงทุนสูงขึ้น เพราะเราเห็นความแน่นอนของการประกาศออกมาชัดเจน ในแง่ของการส่งเสริม การรับซื้อ ทำให้ของที่เราปลูกแล้วจะขายได้ยังไง ก็เริ่มรู้ว่ามันจะขายยังไง แล้วคนที่จะซื้ออยู่ที่ไหน มันมีความชัดเจนในแง่ของการลงทุน ผมเกิดความมั่นใจตรงนี้... (ภาคผนวก ง หน้า 14)

...พอตอนที่เราก่อจากทหาร เราถึงคิดถึงการลงทุนตามแผนพัฒนา เราเห็นว่าเราจะไปเริ่มต้นแล้วขายยังงี้ ที่จบที่สุดมันจะไปจบยังงี้ นั่นคือสิ่งที่เรารับรู้มา ..” (ภาคผนวก ง หน้า 35-36)

และทั้งหมดนี้คือ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนที่ผู้ใหญ่บุญลย์จะเริ่มมาลงทุนทำเกษตรกรรมสมัยใหม่ ภาพโดยสรุปของเหตุการณ์ช่วงนี้มีดังนี้

(หมายเหตุ) : ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า หนังสืออัตชีวประวัติของลินคอน ชุมชนชั้น และคานธี มีอิทธิพลต่อตนมากในช่วงแรกนี้ (ดูภาคผนวก ง หน้า 9 - 10)

ภาพประกอบ 6 แสดงเหตุการณ์ช่วงก่อนจะทำการศึกษารวมและในของผู้ให้ข้อมูล เริ่มเดิม

1.1.2 ช่วงที่ทำการเกษตรกรรมสมัยใหม่

เมื่อพ้นจากทหารเกณฑ์ ในปี พ.ศ.2504 ผู้ใหญ่วิบูลย์จึงมาลงทุนด้านเกษตรกรรมสมัยใหม่ ที่บ้านห้วยหิน ที่ซึ่งอยู่มาจนปัจจุบัน (ซึ่งขณะนั้นยังขึ้นอยู่กับ อำเภอพนมसारคาม ยังไม่ได้แยกออกมาเป็น อำเภอสนามชัยเขตดังปัจจุบัน) โดยมาลงทุนกับนายวิจิตร เข้มเฉลิม พี่ชายคนเดียวของท่าน ซึ่งมาบุกเบิกพื้นที่นี้เป็นคนแรกเมื่อ 3-4 ปีก่อนหน้านั้น ทั้งคู่เริ่มต้นจากการชักชวนชาวบ้านที่อำเภอเกาะขนุน-บ้านเกิด ที่อยากทำนาทำไร่มาหักล้างถางพงร่วมกัน โดยผู้ใหญ่วิบูลย์และพี่ชายทำหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลาง เอาเงินจากธนาคารและพ่อค้าในเมืองมาปล่อยกู้แก่ชาวบ้าน และก็รับซื้อผลผลิตจากชาวบ้านเอาไปขายต่อพ่อค้าในเมืองอีกทีหนึ่ง ซึ่งในระยะแรกก็มีกำไรดี ต่อมาเมื่อเกิดภาวะฝนแล้งและราคามลผลตกต่ำ ชาวบ้านทำการผลิตไม่เป็นผล จึงเริ่มหนีหายไป ผู้ใหญ่วิบูลย์จึงขาดทุน จนถึงที่สุดก็เลิกเป็นพ่อค้าคนกลางไป หลังจากเป็นมาร่วม 10 ปี

ในประมาณเวลาที่ใกล้เคียงกันนั้น ผู้ใหญ่วิบูลย์ได้รับเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน ในปี พ.ศ.2512 (หลังจากที่สนามชัยเขตถูกตั้งเป็นกิ่งอำเภอแยกออกมาจากอำเภอพนมसारคาม ในปี พ.ศ.2508 และบ้านห้วยหินก็ถูกแยกออกมาจากหมู่บ้านเดิม) ด้วยเหตุที่ท่านและพี่ชายเป็นมักกว้างขวางในพื้นที่บ้านนี้มาตั้งแต่ต้น ผู้ใหญ่วิบูลย์และพี่ชายจึงเปรียบเสมือนผู้นำชุมชนกลาย ๆ มาก่อนหน้าที่จะมีการแยกหมู่บ้านออกมา ซึ่งหากมีการฉ้อราษฎร์ปล้นทรัพย์สินของชาวบ้าน ทั้งสองก็จะร่วมกันนำในการติดตามเอาทรัพย์สินคืน กอปรกับตัวท่านมีความรู้ มีความคล่องแคล่วในการติดต่อกับหน่วยราชการ ผู้ใหญ่วิบูลย์จึงเป็นเหมือนผู้นำในการพัฒนาชุมชนด้วย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงได้รับการสนับสนุนทั้งจากหน่วยราชการและจากชาวบ้านให้เป็นผู้ใหญ่บ้านนับแต่นั้นมา (ดูภาคผนวก ง หน้า 22-25)

สำหรับชีวิตในแนวทางเกษตรกรรมแผนใหม่ของผู้ใหญ่วิบูลย์นั้น มีลำดับเหตุการณ์ดังนี้ -หลังจากเลิกเป็นนายหน้า ท่านเปลี่ยนมาทำเกษตรเอง โดยปลูกมันสำปะหลัง พืชเศรษฐกิจที่กำลังได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาล อาศัยที่ท่านมีความสัมพันธ์อันดีกับกลุ่มธนาคาร จึงค่อนข้างได้รับความเชื่อถือในการขอกู้เงินมาลงทุน จนถึงปีพ.ศ.2513 การผลิตเริ่มล้มเหลวลง (ภาคผนวก ค หน้า 3)

-ปีพ.ศ.2514-2515 ผู้ใหญ่วิบูลย์เริ่มมีความคิดด้านการรวมกลุ่ม ในขณะที่พืชผลก็เริ่มถูกกตราคารับซื้อมาเรื่อย ๆ (ภาคผนวก ง หน้า 15)

-ปีพ.ศ.2516 มันสำปะหลังราคาตกมาก ผู้ใหญ่วิบูลย์จึงผลักดันให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งเปลี่ยนจากการปลูกมันสำปะหลังมาทำนาข้าว ซึ่งแต่เดิมท้องถิ่นไม่เคยมีการปลูกข้าวมาก่อน ในขณะที่ตัวท่านเองก็ต้องลงทุนหนักขึ้นและมีหนี้สินพอกพูนขึ้นเรื่อย ๆ (ภาคผนวก ค หน้า 3)

-ปีพ.ศ.2517-2518 ผู้ใหญ่วิบูลย์เริ่มจับกลุ่มเกษตรกร ด้วยความคิดว่าน่าจะหันกลับมาแรงค์ให้ชาวบ้านรวมตัวกันเพื่อไปต่อสู้กับพลังข้างนอก (ภาคผนวก ง หน้า 13) อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจของชาวบ้านกับความเข้าใจของท่านก็มีความแตกต่างกันเกี่ยวกับการรวมกลุ่ม ชาวบ้านต้องการรวมกลุ่มเพราะต้องการจะได้เงินกู้จากธนาคาร ในขณะที่ผู้ใหญ่วิบูลย์มีความคิดเชิงการเมือง ต้องการรวมกลุ่มเพื่อเป็นพลังต่อรองในการเรียกร้องราคาผลผลิตที่เป็นธรรม ผู้ใหญ่วิบูลย์จึงต้องเป็นตัวแทนชาวบ้านในการขอกู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ฯ (ธ.ก.ส.) ซึ่งก็ล้มเหลวเพราะธ.ก.ส.ตั้งข้อสังเกตว่าท่านมีความเคลื่อนไหวแบบนักการเมือง จึงปฏิเสธการกู้เงินของกลุ่ม แล้วส่งคนไปเกลี้ยกล่อมให้ชาวบ้านขอกู้เงินกับธนาคารโดยตรง สมาชิกจึงเริ่มปลีกตัวออกจากกลุ่ม.. (ภาคผนวก ค หน้า 4 และภาคผนวก ง หน้า 31)

-จากปีพ.ศ.2519 เป็นต้นมา หลังจากการรวมกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ไม่ประสบผล ผู้ใหญ่วิบูลย์จึงไปสร้างความสัมพันธ์กับผู้นำชาวนากลุ่มอื่น ๆ พยายามผลักดันให้มีการรวมกลุ่มกลางระดับจังหวัด

-ในขณะที่เคียวกันการลงทุนในพื้นที่ท่านก็เปลี่ยนมาปลูกฝ้ายโดยลงทุนร่วมกับชาวบ้าน ซึ่งตอนแรกก็มีกำไรดี แต่เมื่อมีการส่งเสริมให้คนปลูกมากขึ้น ๆ ราคาจึงตกลงจนเกษตรกรขาดทุนยับเยิน จนต้องเคลื่อนไหวเรียกร้องต่อราคา ทั้งราคาฝ้ายและราคาข้าวที่เริ่มทำมาก่อนหน้านี้ด้วย (ภาคผนวก ค หน้า 3-4)

-การเคลื่อนไหวเรียกร้องให้รัฐบาลประกันราคาข้าว จากการรวมตัวกันของผู้นำเกษตรกรจนเกิดเป็นกรรมการกลางระดับจังหวัด บรรลุผลขึ้นบ้างเมื่อปีพ.ศ.2521 ได้เข้า

พบนาถกรัณฐมนตรี พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมนันท์ ทำให้ยกระดับราคาข้าวดีขึ้นบ้าง อย่างไรก็ตาม ความจำเป็นที่จะต้องเรียกร้องเคลื่อนไหวราคาข้าวก็ยังมีมาเรื่อย ๆ ถึงช่วงปีพ.ศ. 2523-2524 เพราะแม้ว่ารัฐบาลจะยอมประกันราคาข้าวให้แล้ว แต่ชาวนาก็ยังขายข้าวไม่ออก กลับไปทำประโยชน์ให้กับพ่อค้าเลื้อมากกว่า โดยเป็นเงื่อนไขให้โรงสีสามารถขายข้าวให้ตกได้ในราคาดีแทนที่ชาวนาจะเป็นผู้ขายได้ (ภาคผนวก ค หน้า 4) ซึ่งในกรณีการประกันราคาฝ้ายก็เช่นเดียวกัน (ดูภาคผนวก ง หน้า 18-19)

-ปีพ.ศ.2523 ความขัดแย้งกับผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น จากการต่อสู้ทั้งหลายทั้งปวง เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของชาวนา สละสมมาถึงขั้นที่ตัวท่านถูกสังเวยชีวิต

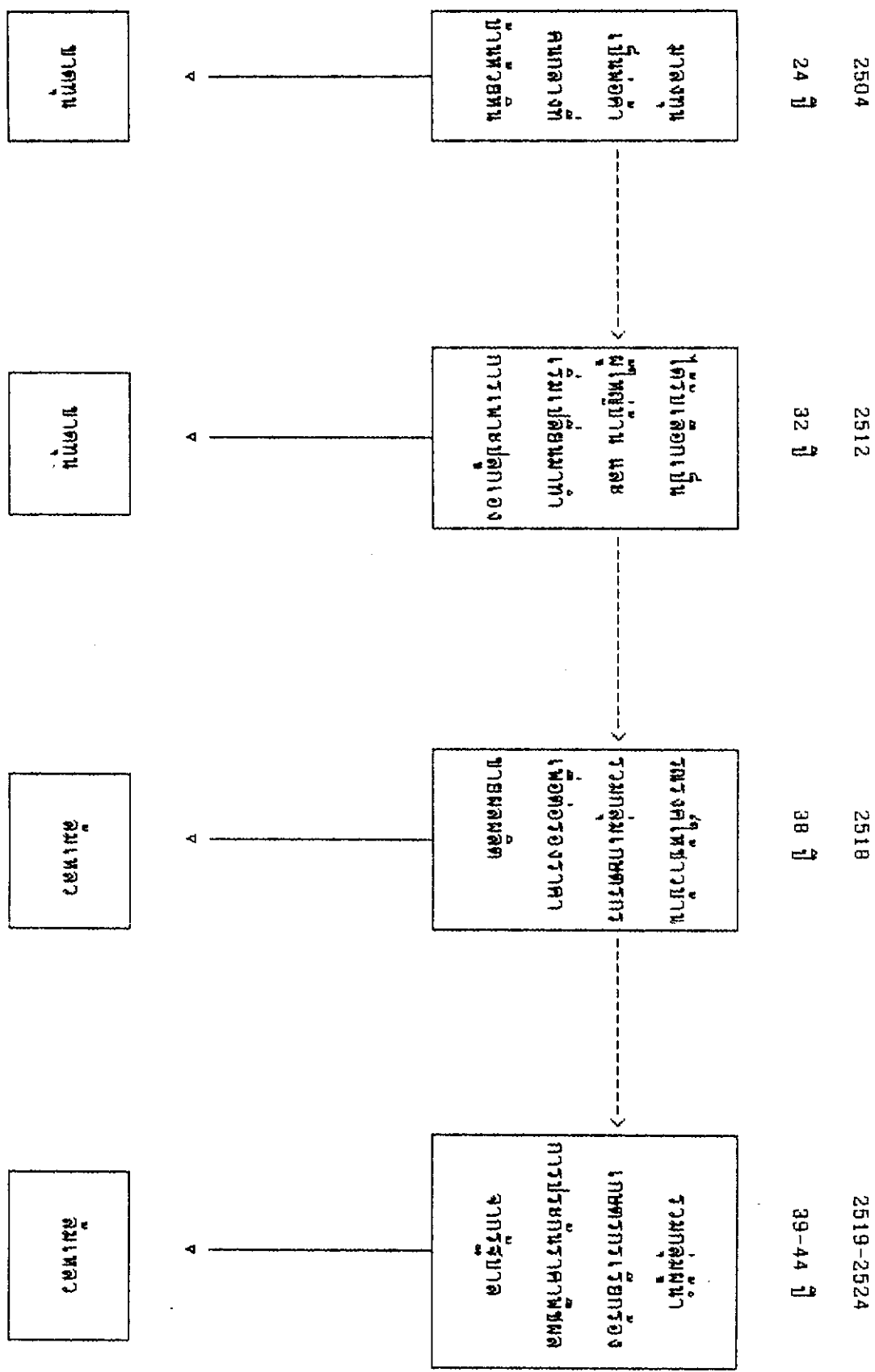
จะเห็นได้ว่าชีวิตเกษตรกรในระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่ของผู้ใหญ่วิบูลย์ผ่านการต่อสู้ดิ้นรนมาจนแทบจะทุกรูปแบบ เริ่มจากการเป็นพ่อค้าคนกลาง หันมาทำการเพาะปลูกเอง จนกระทั่งการรวมกลุ่มเกษตรกรทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับชาติ จนถึงขั้นเอาตัวเองเข้าปะทะกับผู้มีอิทธิพล

สำหรับงานของการลงทุนทำการเพาะปลูกของผู้ใหญ่วิบูลย์นับแต่เริ่มต้น สามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 3 แสดงพื้นที่ในการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม

พืชที่เพาะปลูก	เนื้อที่ (ไร่)
ถั่วเหลือง	40-80
ถั่วลิสง	10-20
มันสำปะหลัง	200-400
ฝ้าย	250

นับได้ว่าเป็นภาพการลงทุนทำการเกษตรแบบใหม่อย่างเต็มตัวของผู้ใหญ่วิบูลย์ โดยลงทุนปลูกพืชชนิดเดียวในพื้นที่กว้าง ซึ่งต้องใช้ทุนสูง โดยมีเป้าหมายในการขายเป็นหลัก และในที่สุดก็ประสบกับปัญหาหนี้สินท่วมท้น เป็นเงินสามแสนกว่าบาทในปี พ.ศ. 2524 ซึ่งนอกจากผลลัพธ์ของการต่อสู้จะออกมาเป็นภาระหนี้สินแล้ว ตัวท่านเองยังถูกบีบจากทุกทาง กล่าวคือ ธนาคารทุกแห่งฟ้องร้องบังคับหนี้จากท่าน พ่อค้าในเมืองตัดความช่วยเหลือทางการเงินทั้งหมด หน่วยราชการปฏิเสธท่านด้วยสายตาที่มองว่าเป็นฝ่ายตรงข้าม ผู้มีผลประโยชน์ในท้องถิ่นก็พยายามสร้างภาพให้ท่านเป็นคนที่ไม่น่าไว้วางใจ ชีวิตในเวลานี้จึงอาจเรียกได้ว่า เป็นจุดที่ผู้ใหญ่วิบูลย์เดินมาถึงทางตัน ซึ่งกลับกลายเป็นจุดหักเหที่สำคัญที่จะกล่าวถึงในลำดับต่อไป ภาพโดยสรุปของเหตุการณ์ช่วงนี้มีดังนี้

ภาพประกอบ 7 แสดงเหตุการณ์ช่วงที่เกษตรกรรวมสมัยใหม่ของผู้ใหญ่สมัยใหม่ล้มเหลว

1.1.3 ช่วงเปลี่ยนจากเกษตรกรรมสมัยใหม่สู่เกษตรกรรมทางเลือก

หลังจากถูกรุมล้อมร้องหนี้สินในปี พ.ศ.2524 ในปี พ.ศ.2525 ผู้ใหญ่วิบูลย์จึงขายที่ดินกว่า 200 ไร่ เพื่อนำเงินมาชำระหนี้สินธนาคารและพ่อค้า คงเหลือที่ดินไว้เพียง 9 ไร่เศษ พร้อมด้วยหนี้รายเล็กรายน้อยอีกจำนวนหนึ่ง ณ จุดตรงนี้จึงหมายความว่าท่านไม่สามารถจะลงทุนในเกษตรแผนใหม่ ที่ต้องใช้ทุนสูงและที่กว้างได้อีกต่อไป ในขณะที่ตนเองและครอบครัวก็ต้องเผชิญปัญหาเฉพาะหน้าที่สำคัญ คือ ทำอย่างไรจึงจะมีอาหารกิน

ก้าวแรกของการดิ้นรน คือ การเร่งปลูกพืชอาหารอาสูลิ้นที่กินได้เอง และเป็นที่ต้องการของตลาดท้องถิ่นอยู่บ้าง เช่น ข้าวโพด ถั่วฝักยาว แตงกวา มะระ ฯลฯ โดยไม่เน้นการลงทุน และใช้แรงงานของตนเองและคนในครอบครัวเป็นหลัก ผลผลิตส่วนที่เกินจากการบริโภคเองในครอบครัวได้นำไปขาย เพื่อนำเงินมาซื้อหาสิ่งจำเป็นอื่น ๆ ที่ตัวเองผลิตไม่ได้

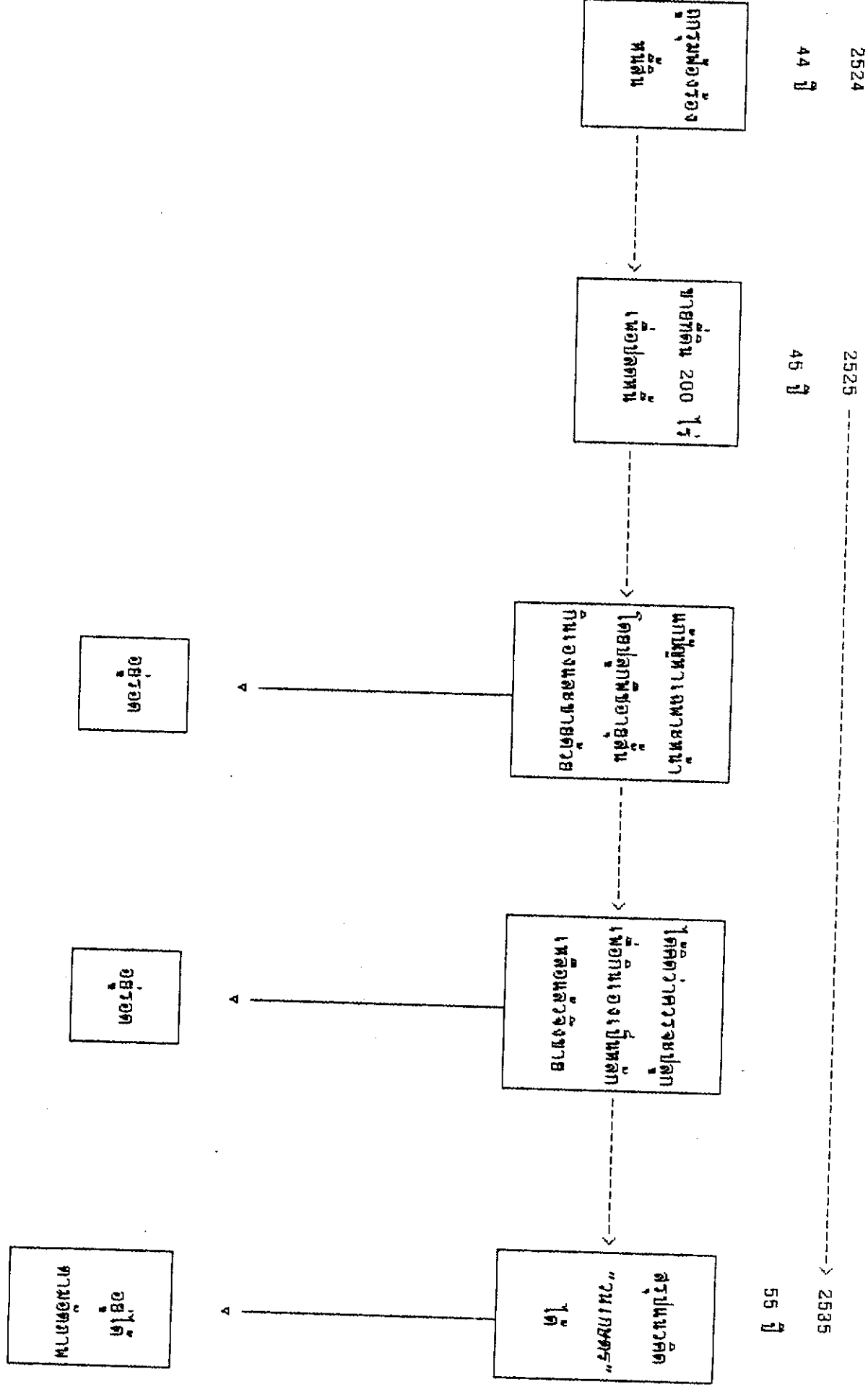
หลังจากทำได้ประมาณปีเศษ ๆ ผู้ใหญ่วิบูลย์ก็ค้นพบความจริงว่า ถ้าปลูกพืชที่กินได้ไว้ให้มากเท่าไร บางครั้งแม้ไม่มีเงินติดบ้านเลย ก็ยังอยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน แต่การปลูกพืชดังกล่าว ยังต้องใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงอยู่บ้าง ท่านจึงปรับเปลี่ยนแนวคิดมาเร่งปลูกพืชผักพื้นบ้านที่ทนทานต่อโรคและแมลง ที่ไม่ต้องการการดูแลมาก

พร้อมกันนี้ในฐานะที่มีพื้นฐานความรู้ความสนใจในเรื่องสมุนไพรมาแต่เดิม ผู้ใหญ่วิบูลย์จึงเริ่มสะสมพืชสมุนไพรอย่างจริงจัง โดยตั้งใจไว้เพื่อดูแลรักษาตนเองในเรื่องโรคภัยไข้เจ็บขั้นพื้นฐาน แต่ผลผลิตพืชสมุนไพรนี้ได้ช่วยให้ครอบครัวมีรายได้จากอีกทางหนึ่ง เพราะสามารถขายส่วนที่เกินจากการใช้เอง นอกจากนี้ยังมีรายได้จากไม้ผล เช่น มะม่วง ซึ่งมีอยู่แต่เดิมอีกส่วนหนึ่ง ทำให้การดำเนินชีวิตพออยู่ได้ไม่ขัดสน

นอกจากพืชอาหารและสมุนไพรแล้ว ผู้ใหญ่วิบูลย์ยังปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้นต่าง ๆ เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพื่อให้มีของกินเพิ่มขึ้น และสามารถเก็บผลขายได้ต่อเนื่องระยะยาว ไม้ยืนต้นบางชนิดปลูกไว้เป็นไม้ให้สอย บางชนิดมีไว้เพื่อช่วยสร้างระบบสมมูลธรรมชาติ เช่น ไม้ที่ให้ผลเป็นอาหารของนกและสัตว์ต่าง ๆ

พืชพันธุ์ไม้หลากหลายประเภทนี้ ผู้ใหญ่วิบูลย์ใช้วิธีการปลูกแบบคละเคล้าปะปนกัน ไม่ปลูกเรียงเป็นแถวเป็นแนวเหมือนพืชสวนหรือพืชไร่ ด้วยแนวความคิดว่า การปลูกแบบผสมผสานเหมือนสภาพป่าธรรมชาติ จะทำให้ต้นไม้เจริญเติบโตได้ดีเช่นเดียวกับต้นไม้ในป่า ทั้งยังเป็นการฟื้นฟูสภาพธรรมชาติให้กลับคืนมาอีกด้วย จากแนวความคิดนี้เอง จึงเป็นที่มาของคำว่า "วนเกษตร" (ศุภาคมานวก ข)

ทั้งหมดที่กล่าวมาคือภาพเหตุการณ์การเคลื่อนเปลี่ยนมาสู่เกษตรกรรมทางเลือกของผู้ใหญ่วิบูลย์ ซึ่งค่อย ๆ พัฒนามาจากการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าขณะที่เผชิญทางตัน มาสู่การสรุปแนวคิด "วนเกษตร" ได้ในภายหลัง ภาพเหตุการณ์ทั้งหมดในช่วงนี้สรุปได้ดังนี้

ภาพประกอบ ๘ แสดงเหตุการณ์ช่วงเปลี่ยนจากเกษตรกรรมสมัยใหม่มาสู่ "วนเกษตร" ของผู้พิทักษ์ ไร่ และ

1.2 ผู้ใหญ่วิบูลย์ให้ความหมายและคุณค่าของ “วนเกษตร” ที่ตนทำอยู่อย่างไร และมีหลัก การในการทำอย่างไร

1.2.1 ความหมายของ “วนเกษตร”

ผู้ใหญ่วิบูลย์ให้ความหมาย “วนเกษตร” ไว้ว่า

“คำว่า “วน” แปลว่า ป่า “เกษตร” หมายถึง ที่ดิน “วนเกษตร” ของผม
หมายถึง การใช้ที่ดินทำประโยชน์ในสภาพร่อนป่า คือ ทำที่ดินให้เป็นป่าขึ้นมาโดยปลูกพืช
หลากหลายชนิดผสมผสานกันให้ใกล้เคียงกับป่าธรรมชาติ เพื่อให้มีอาหารและปัจจัยพื้นฐาน
ในการดำรงชีวิต คือ เป็นการเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองที่มุ่งให้มันกินก่อนเป็นสำคัญ ไม่ใช่
มุ่งขายเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงเป็นอิสระไม่ถูกกำหนดโดยระบบตลาด เมื่อทำที่ดินให้เป็นป่า
ขึ้นมาแล้ว เราก็เก็บผลผลิตที่เกิดจากป่าซึ่งไม่ทำให้ดินต้องสูญเสียอะไร การทำเกษตรที่ดี
จะต้องไม่ทำให้ดินเสียสมดุล วนเกษตรของผมจะคำนึงถึงระบบนิเวศน์หรือความสัมพันธ์ของ
ชีวิตกับธรรมชาติเป็นหลัก...” (ภาคผนวก ข หน้า 11)

ส่วนความเป็นมาของคำว่า “วนเกษตร” นั้น ผู้ใหญ่วิบูลย์เล่าว่า

“...คำว่า “วนเกษตร” นี้ทางราชการเขาใช้อยู่ก่อนแล้ว เราชอบถึงการ
ปลูกป่า ซึ่งป่าที่ทางรัฐบาลปลูกหรือส่งเสริมให้ภาคเอกชนปลูกนั้น เราจะเน้นที่การปลูกไม้
เศรษฐกิจหรือไม่โตเร็ว แต่ผมเกิดความรู้สึกว่าวนเกษตรจริง ๆ ไม่น่าจะเป็นอย่างนั้น
วนเกษตรควรจะเป็นการทำเกษตรแบบป่า คือ ให้พืชขึ้นผสมผสานกับแบบสภาพป่ามากกว่า
...ผมก็เลยเรียกสิ่งที่ผมทำว่า “วนเกษตร” เพื่อจะเสนอว่าวนเกษตรน่าจะเป็น
อย่างนี้...เพราะผมอยากให้คำนึงถึงระบบนิเวศน์กันด้วย...” (ภาคผนวก 2 หน้า 11)

ความแตกต่างที่ชัดเจนประการหนึ่งระหว่าง วนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์กับวนเกษตร
ของทางราชการ คือ การขายผลผลิต ดังที่ท่านอธิบายนว่า

“...เราจะขายผลผลิตส่วนที่ล้นเกิน แต่ของเรา (หมายถึงราชการ -ผู้วิจัย)
จะขายส่วนที่เป็นมูลค่าเพิ่ม อย่างเขาเอาต้นยูคาลิปตัสเล็ก ๆ ตันหนึ่งไปปลูก พอ 5-6 ปี
มันก็มีต้นขนาดใหญ่ นี่คือน้ำค่าเพิ่มที่เกิดขึ้นมา เราจะตัดเอาตรงนี้ไปขายและถือว่ามีกำไร

ส่วนของเราจะขายแต่ส่วนที่ล้นเกิน เช่น ผลของมัน เพราะทั้งไวก็สูญหายไปโดยเปล่าประโยชน์ เราก็เอาไปขาย ส่วนที่เป็นมูลค่าเพิ่มเราก็รักษาไว้เป็นทรัพย์สินของตัวเอง ถือว่าเป็นทรัพย์สินสำรองเหมือนกับเงินคงคลัง ใช้อย่างไรก็ไม่หมด มันคนละแบบกันเลยนะ จะว่าไปเราก็ขายเอาทำไรเหมือนกัน แต่ไม่ทำให้ระบบนิเวศน์เสียไป..." (ภาคผนวก ข หน้า 12)

จะเห็นว่า "วนเกษตร" ของผู้ใหญ่วิบูลย์ ประกอบไปด้วยเนื้อหา 2 ส่วนหลัก ๆ คือ วนเกษตรเป็นการใช้ที่ดินทำประโยชน์ในสภาพของป่า เพื่อให้มีอาหารและปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตก่อนเป็นสำคัญ ไม่ได้มุ่งขายเป็นครั้งแรก

ข. วนเกษตรจะคำนึงถึงระบบนิเวศน์หรือความสัมพันธ์ของชีวิตกับธรรมชาติเป็นหลัก

1.2.2 คุณค่าของวนเกษตร

ผู้ใหญ่วิบูลย์กล่าวถึงคุณค่าของวนเกษตรไว้หลายประการ พอสรุปได้เป็น 3 ประการที่สำคัญ ดังนี้

1.2.2.1 วนเกษตรเป็นเกษตรกรรมขั้นพื้นฐาน เพื่อการพึ่งตนเองของเกษตรกร กล่าวคือ ในการทำระยะแรก การปลูกพืชผักหมุนเวียนทำให้เกษตรกรมีอาหารกิน สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ ระยะที่สอง การปลูกผลไม้และพืชสมุนไพรไว้รวมด้วย จะก่อให้เกิดการมีรายได้สะสมอย่างสม่ำเสมอ และระยะที่สาม การปลูกพืชสมุนไพรและไม้ใช้สอย จะสร้างสวัสดิการให้ชีวิตและครอบครัว (ภาคผนวก ค หน้า 12)

ดังนั้น "วนเกษตร" ในทัศนะของผู้ใหญ่วิบูลย์ จึงถือเป็นเกษตรกรรมขั้นพื้นฐาน ก่อนที่เกษตรกรจะก้าวไปถึงการทำเกษตรเพื่อเศรษฐกิจ เขาน่าจะมีเกษตรกรรมพื้นฐานเป็นปัจจัยสำคัญเพื่อเสริมความเชื่อมั่นในการพึ่งตัวเองเป็นเบื้องต้นก่อน เพื่อที่เกษตรกรจะไม่ต้องเผชิญกับปัญหาเฉพาะหน้าเกี่ยวกับการยังชีพ เพราะไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้นในด้านเศรษฐกิจก็ดี การผันแปรของระบบธุรกิจการตลาดก็ดี เกษตรกรก็สามารถอยู่ได้แม้ไม่มีเงินหรือรายได้

จะเห็นได้ว่า “วนเกษตร” เน้นการมีกินเป็นพื้นฐานก่อนอื่น เพราะเป็นตัวเสริมความเชื่อมั่นให้แก่เกษตรกร วนเกษตรจะทำให้มีปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีวิตทั้ง 4 ประการ คือ มีอาหาร มียารักษาโรค มีที่อยู่อาศัย ตลอดจนเครื่องนุ่งห่ม เหล่านี้ล้วนเป็นการวางรากฐานทางสวัสดิการให้เกษตรกรตลอดชีวิต “วนเกษตร” จึงเน้นให้เห็นความสำคัญของการวางรากฐานเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการพึ่งตนเอง ซึ่งในแง่พุทธศาสนาก็คือการสร้างความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท เพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้ (ภาคผนวก ค หน้า 1)

1.2.2.2 วนเกษตรให้ความเมตตาจากการใกล้ชิดธรรมชาติ

ผู้ใหญ่วิบูลย์กล่าวว่า “...วนเกษตร เป็นวิธีการทำเกษตรที่คำนึงถึงระบบนิเวศน์เป็นสิ่งสำคัญ ในขณะที่มุ่งผลิตปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตนั้น เราก็คำนึงถึงระบบความสัมพันธ์ของชีวิตต่าง ๆ ในธรรมชาติด้วย วนเกษตรจะเป็นตัวฟื้นฟูระบบนิเวศน์ได้อย่างสำคัญ แม้ว่ามันจะไม่ใช่ว่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ เหมือนกับป่าที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติก็ตาม แต่เราก็พยายามเลียนแบบป่าธรรมชาติในแง่ของการสร้างระบบชีวิตต่าง ๆ ให้เกื้อกูลและอิงอาศัยกันและกันอย่างสมดุล มนุษย์เราสามารถไปปัจจัยอื่นเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตจากวนเกษตร โดยไม่ทำให้ธรรมชาติต้องเสียสมดุล ตรงนี้มีผลต่อจิตใจของมนุษย์ด้วย จากการที่ได้อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ มีพืชและสัตว์ต่าง ๆ อาศัยอยู่ร่วมกัน ไม่เบียดเบียนกัน อันนี้จะทำให้จิตใจของเราอ่อนโยนมากขึ้น ละเอียดย่อนมากขึ้น...” (ภาคผนวก ข หน้า 23)

ซึ่งถ้าคนเรามีธรรมชาติอย่างเหลือเฟือ ก็ไม่มีความจำเป็นต้องแย่งชิงกัน จะทำให้เกิดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันมากขึ้น อย่างมีเมตตาต่อกัน

1.2.2.3 วนเกษตรเป็นกระบวนการทางการศึกษาให้รู้เท่าทันกิเลส

ผู้ใหญ่วิบูลย์มีความเห็นว่า “...การศึกษาและสังคมปัจจุบันสอนให้คนคิด...สอนให้คนอยากมากขึ้น ทำให้ “ความต้องการ” กลายเป็น “ความจำเป็น” ความคิดพื้นฐานดังกล่าวทำให้คนเราแปลกแยกจากธรรมชาติ หนีห่างไกลไปจากธรรมชาติมากขึ้นทุกที ทั้งธรรมชาติเองก็เริ่มเสื่อมและแตกสลายด้วยการทำลายของมนุษย์เอง ทำลายโดยไม่ได้สร้าง

อะไรที่คิดเท่านี้มากคน แทน ผู้คนไม่มีเวลา ไม่แต่เฉพาะในเมืองเท่านั้น ในหมู่บ้านก็กำลัง
เริ่มเกิดสภาพดังกล่าวเช่นกัน..

...วนเกษตรยังนับได้เป็นกระบวนการทางการศึกษา เพราะช่วยให้เข้าใจความ
สัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ในระบบนิเวศนั้น ๆ รู้จักแยกแยะความจำเป็นขั้นพื้นฐานกับความ
ต้องการอื่นเนื่องจากกิเลส สิ่งที่เกิดขึ้นความจำเป็นนั้นเป็นเรื่องของกิเลส ความจำเป็น
กับความต้องการ สองสิ่งนี้แยกออกจากกันได้ ถ้ามีก็ไม่ปฏิเสธ ถ้าไม่มีก็ไม่เป็นทุกข์
ทำใจได้ระดับหนึ่ง ทำให้เกิดการควบคุมตนเองได้..” (ภาคผนวก ค หน้า 15-16)

ทั้งหมดที่กล่าวมา คือ ความหมายและคุณค่าของวนเกษตรในทัศนะของผู้ใหญ่วิบูลย์
ในลำดับต่อไปจะได้กล่าวถึง หลักการของผู้ใหญ่วิบูลย์ในการทำวนเกษตร

1.2.3 หลักการในการทำวนเกษตร

หลักการในการทำวนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ สามารถสรุปได้ดังนี้

ขั้นแรก คนที่จะทำวนเกษตรต้องปรับจิตใจให้มีความสันโดษมากขึ้น ไม่อยากมี
อยากได้ตามค่านิยมบริโภค โดยปรับวิธีคิดจากการที่เคยเน้นการเพิ่มรายได้ หันมาให้
ความสำคัญกับการลดรายจ่าย กล่าวคือ แทนที่จะปลูกสิ่งที่ตลาดต้องการ เพื่อหวังจะนำไป
ขายให้ได้รายได้มา เกษตรกรควรหันมาถามตนเองว่า ชีวิตเราต้องการอะไร อะไรคือ
สิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต แล้วก็ปลูกสิ่งนั้น ซึ่งจะทำให้เกษตรกรมีอาหาร โดยไม่
ต้องซื้อ เป็นการช่วยลดรายจ่ายลง และเมื่อสิ่งใดเหลือจากการบริโภคในครัวเรือน จึง
แบ่งไปขาย (ภาคผนวก ข หน้า 10, 16, 17, 19, 22)

จะเห็นได้ว่า สิ่งที่ผู้ใหญ่วิบูลย์ให้ความสำคัญมาก คือ เรื่องของจิตใจเป็นเรื่องแรก
ส่วนในเรื่องของวิธีการทำนั้น ท่านกล่าวถึงเป็นหลักการประการต่อมา ดังนี้

“...หลักการของมันก็คือ พยายามปลูกพืชให้หลากหลายชนิด ผสมผสานกันตาม
แบบป่าธรรมชาติ ไม่ต้องปลูกเป็นแถวเป็นแนว ไม่ต้องไถดิน ไม่ควรทำให้พื้นดินเคียนไถ่ง
ควรปล่อยให้เป็นที่รกไว้ก่อน เพื่อช่วยบังลมปกคลุมไม่ให้หน้าดินถูกทำลาย... เมื่อจะปลูกไม้
อื่นจึงค่อยถางหญ้าให้เตียนลง ในช่วงแรก ควรปลูกพืชอะไรก็ได้ที่สามารถขึ้นได้ในที่นั้น ๆ

ในกรณีที่เราดัดแปลงน้ำก็เลือกปลูกพืชที่ทนแล้งได้หรืออาศัยน้ำน้อยที่สุดไปก่อน เพื่อช่วยบังแดด บังลมและรักษาความชื้นของหน้าดินไว้ แล้วเลือกปลูกพืชที่สามารถใช้เป็นอาหารชนิดที่เก็บ กินได้เร็วก่อน และปลูกอย่างอื่นตามไปเรื่อย ๆ ไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมีหรือยาฆ่าแมลง และ ควรปลูกพืชที่เป็นอาหารของนกและสัตว์อื่น ๆ ด้วย เพื่อให้เกิดความสมดุลตามธรรมชาติ ให้มีสัตว์มาอาศัยอยู่ได้.." (ภาคผนวก ข หน้า 12-13)

ทั้งหมดที่กล่าวมา คือ ความหมาย คุณค่าและหลักการในการทำ "วนเกษตร" ของ ผู้ใหญ่บุญลย์ซึ่งสะท้อนให้เห็นคุณลักษณะทางจิตใจหลายประการ ดังที่ได้วิเคราะห์ในลำดับ ต่อไป ณ จุดนี้สามารถสรุปความหมาย คุณค่าและหลักการในการทำ "วนเกษตร" ของ ผู้ใหญ่บุญลย์ได้ ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 4 สรุปความหมาย คุณค่าและหลักการในการทำ “วนเกษตร” ของผู้เกี่ยวข้อง เชนเนลัม

ความหมาย คุณค่า และหลักการทำ “วนเกษตร”	
1.ความหมาย ประกอบด้วยเนื้อหา 2 ส่วน	
1.1 “วนเกษตร” เป็นการให้ที่ดินทำประโยชน์ในสภาพของป่า เพื่อให้มีอาหารและปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตก่อนเป็นลำดับ ไม่ได้มุ่งขายเป็นครั้งแรก	
1.2 “วนเกษตร” จะคำนึงถึงระบบนิเวศหรือความสัมพันธ์ของชีวิตกับธรรมชาติเป็นหลัก	
2.คุณค่า 3 ประการ	3.หลักการทำ 4 ประการ
2.1 วนเกษตรคือความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเพื่อการพึ่งตนเอง	3.1 ต้องปรับตัวจิตใจให้ผ่อนคลายมากขึ้น
<u>ระยะแรก</u> ทำให้มีกินเพียงพอ	3.2 ปลุกพืชหลายชนิดผสมกันแบบป่าธรรมชาติ
<u>ระยะที่ 2</u> สะสมรายได้เข้ามาเสมอ	3.3 ไม่ต้องปลูกเป็นแถว ไม่ต้องไถดิน ไม่ต้องใช้สารเคมี
<u>ระยะที่ 3</u> สร้างสวัสดิการระยะยาว	3.4 ช่วงแรก - ปลูกพืชกินได้ในท้องถิ่น
2.2 วนเกษตรให้ความรู้สึทางอารมณ์ ให้ความอ่อน ความมั่นคง	- ปลูกพืชอาหารที่เก็บกินได้เร็ว
ความเมตตา จากการใกล้ชิดธรรมชาติ	- ปลูกพืชที่เป็นอาหารแก่สัตว์ต่าง ๆ ให้มีสควเข้ามามีอยู่
2.3 วนเกษตรเป็นกระบวนการการศึกษาให้รู้เท่าทันกล	ช่วงที่ 2 - ปลูกไม้ใช้สอย สะสมเพื่อความมั่นคง

2. การตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 คุณลักษณะทางจิตใจของผู้ให้ข้อมูล

คุณลักษณะทางจิตใจของผู้ให้ข้อมูล ที่ค้นพบในการวิจัยนี้ มี 8 ประการ คือ

1. กระบวนการคิด แบบ "อึดปับใจยดา"
2. ความรักธรรมชาติ
3. การควบคุมตนเอง
4. ความสันโดษ
5. ความร่วมมือร่วมใจ
6. แรงจูงใจไม่ล้มฤทธิ์
7. ความกล้าเสี่ยง
8. ความเชื่ออำนาจภายในตน

ดังมีรายละเอียด ดังนี้

2.1.1 กระบวนการคิด (Cognitive Process)

จากการศึกษาข้อมูลทั้งหมดสามารถวินิจฉัยได้ว่า ผู้ใหญ่วิบูลย์มีกระบวนการคิดที่เปรียบเทียบได้กับการคิดแบบ “อภิปัจฉยา” หรือที่เรื้อกอีกแบบหนึ่งว่า “วิภังขาท” ในทางพุทธศาสนา กล่าวคือ มีวิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุปัจจัยของเรื่องใด ๆ หนึ่ง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยการแยกแยะให้เห็นองค์ประกอบย่อย ๆ ต่าง ๆ ที่มาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ทั้งนี้พิจารณาได้จากกระบวนการคิดของท่านใน 2 ประการ คือ

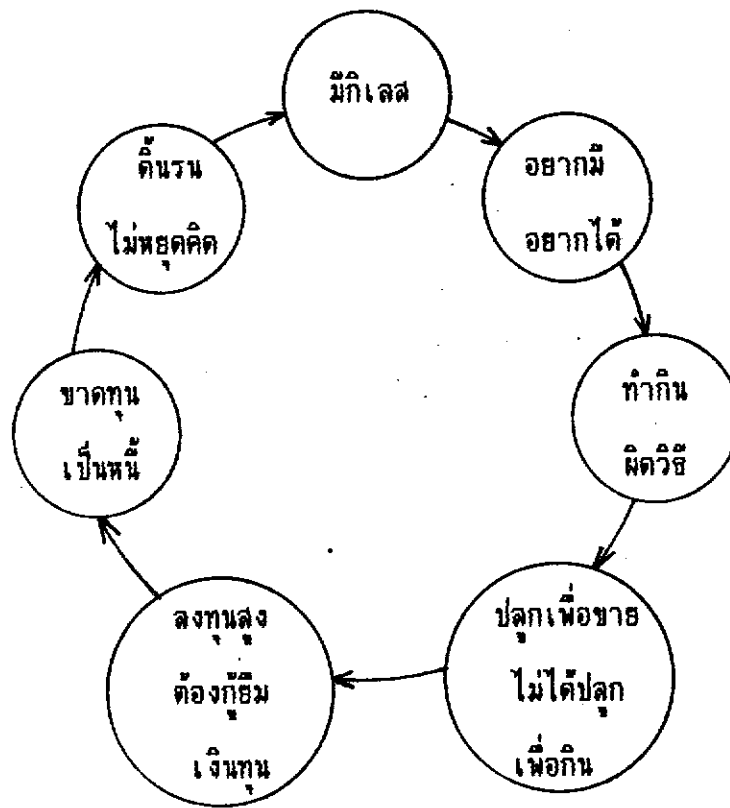
ก. กระบวนการคิดในการมองปัญหาของเกษตรกร

ข. กระบวนการคิดในการนำเสนอแนวคิดวนเกษตร

ก. กระบวนการคิดในการมองปัญหาของเกษตรกร

ผู้ใหญ่วิบูลย์มองว่า ปัญหาหลักของเกษตรกรอยู่ที่การมีกิเลส-ความอยากมีอยากได้ ไม่ใช่การผลิตได้ไม่พอบริโภค แต่ที่เกษตรกรต้องอดอยากยากจน ไม่มีแม้กระทั่งอาหารสำหรับบริโภค ก็เพราะเกษตรกรทำกัมมัตถิ ไม่ได้ทำการเพาะปลูกเพื่อบริโภคเอง หากทำเพื่อขายเพื่อหวังจะได้เงินมาก ๆ แล้วนำมาซื้อสิ่งที่กิเลสต้องการ คือ ความสุข ความสะดวกสบายทางวัตถุ ที่ระบบค่านิยมบริโภคสมัยใหม่ เกษตรกรจึงแทนที่จะเพาะปลูกพืชหลาย ๆ ชนิดเพื่อบริโภคเองในครัวเรือน กลับทำการเพาะปลูกพืชเพียงชนิดเดียวในปริมาณมาก ๆ ตามแรงกระตุ้นของความต้องการในระบบตลาด ซึ่งปราศจากความแน่นอน โดยหวังว่าถึงวันหนึ่งจะสามารถขายได้กำไร

เมื่อเกษตรกรทำการผลิตเพื่อมุ่งตอบสนองกิเลสเช่นนี้ เกษตรกรจึงเป็นเสมือนผู้วิ่งไล่ตามกิเลสอย่างไม่มีวันจบ เมื่อได้รับการกระตุ้นหรือส่งเสริมให้ปลูกพืชใด ที่ให้ความหวังว่าจะรวยได้ ก็ทุ่มทั้งแรงงานและเงินทุนไปอย่างสุดตัว โดยหาได้คิดไม่ว่าสิ่งที่ได้รับการส่งเสริมให้ปลูกนั้น จะนำตนไปสู่สิ่งที่หวังจริงหรือไม่ และเมื่อประสบความล้มเหลว แทนที่เกษตรกรจะหยุดคิดเพื่อสรุปบทเรียน ก็กลับไปดิ้นรนเพื่อแสวงหาวิธีการใหม่ ด้วยความคิดที่ยังอยากมีอยากได้ เหมือนอย่างที่เคยเป็นมาตั้งแต่ตอนเริ่มต้น วงจรปัญหาของเกษตรกรจึงวนเวียนอยู่อย่างนี้ไม่มีที่สิ้นสุด ดังแสดงเป็นภาพได้ดังนี้

ภาพประกอบ 9 แสดงกระบวนการคิดในการมองปัญหาของเกษตรกรของผู้พิการด้วย

จากการมองเห็นปัญหาและผลที่จะเกิดตามมาเช่นนี้ ทำให้ผู้ใหญ่วิบูลย์เห็นว่า ทางออกของปัญหาจะมีได้ ก็ต่อเมื่อเกษตรกรหยุดวิ่งไล่ตามกิเลส โดยหันมาทำการเพาะปลูกเพียงแต่น้อยตามกำลังที่มี ปลูกพืชหลายชนิดเพื่อบริโภคเองในครัวเรือนเป็นหลัก โดยไม่หวังที่จะได้เงินมาก ๆ จากการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดเดียวเพื่อขายอย่างที่เคยทำมา (ดูภาคผนวก ค หน้า 5-6 และภาคผนวก ข หน้า 1-2) ซึ่งการหาหนทางออกจากปัญหาในลักษณะนี้ เท่ากับเป็นการตัดวงจรของปัญหาที่เชื่อมโยงกันเป็นลูกโซ่ดังกล่าว โดยการตัดที่จุดของการมีกิเลส อันเป็นเสมือนจุดเริ่มต้นของปัญหานั้นเอง

วิธีคิดแบบนี้เปรียบได้กับวิธีคิดแบบสิบสาวเหตุปัจจัยหรือวิธีคิดแบบ "อิทัปปัจจยตา"

ในทางพุทธศาสนา โดยหลัก อิทัปปัจจยตา ในแง่ทั่วไป กล่าวว่า

"เมื่อสิ่งนี้มี	สิ่งนั้นจึงมี
เพราะสิ่งนี้เกิด	สิ่งนั้นจึงเกิดขึ้น
เมื่อสิ่งนี้ไม่มี	สิ่งนั้นก็ไม่มี
เพราะสิ่งนี้ดับ	สิ่งนั้นก็ดับ" (รพส. 2535 : 11)

ซึ่งโดยความหมายก็คือ การเกิดขึ้นของทุกสิ่งทุกอย่างนั้น มีเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดขึ้น หากต้องการให้สิ่งนั้นหมดไปหรือดับลง ก็ต้องกำจัดสิ่งที่เป็เหตุเป็นปัจจัยของมันเสีย ซึ่งเมื่อพิจารณาแบบการคิดของผู้ใหญ่วิบูลย์ที่ได้กล่าวมา ก็จะเห็นว่าอยู่ในแนวทางนี้ คือ

เมื่อมีกิเลส สิ่งอื่นจึงตามมา (=การทำกัมมัตถิ วิชิตินัน ฯลฯ)

หากหยุดวิ่งไล่ตามกิเลสเสีย สิ่งเหล่านั้นก็จะหยุดลง

วิธีคิดแบบ "อิทัปปัจจยตา" นี้ อาจเรียกได้อีกหลายชื่อในทางพุทธศาสนา อาทิ จะเรียกว่า วิธีคิดแบบ "อริยสัจ" หรือ วิธีคิดแบบ "ปัจจุสมุปบาท" ก็ได้ เพราะเป็นวิธีคิดที่แยกแยะให้เห็นองค์ประกอบย่อย ๆ ต่าง ๆ ที่มาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน จนก่อให้เกิดสิ่งใด ๆ หนึ่ง ๆ ตามมา เช่นเดียวกันทุกวิธี

ข. กระบวนการคิดในการนำเสนอแนวคิดวนเกษตร

กระบวนการคิดในการนำเสนอแนวคิดวนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์แสดงเป็นภาพได้ดังนี้

จากภาพประกอบ 10 หากเริ่มต้นอธิบายจากจุด "วนเกษตร" จะเห็นได้ว่า ในทางหนึ่งวนเกษตรเชื่อมโยงกับนิเวศวิทยาและเมตตา ด้วยเหตุที่วนเกษตรเป็นการทำ เกษตรที่คำนึงถึงระบบนิเวศน์ อันนำมาซึ่งความรู้สึกอ่อนโยน โน้มนำให้เกิดความเมตตา ดังที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อคุณค่าของวนเกษตรในทัศนะของผู้ใหญ่วิบูลย์ ส่วนในอีกทางหนึ่ง วนเกษตรเชื่อมโยงกับความรู้จริง และต่อเนื่องมาถึงเรื่องการศึกษาของชุมชน ก็เพราะ เหตุว่า วนเกษตรมีคุณค่าอีกประการหนึ่ง คือ เป็นกระบวนการศึกษาให้รู้เท่าทันกิเลส ช่วย ให้เห็นความจริงว่า ความจำเป็นที่ชีวิตต้องการกับความต้องการอันเนื่องมาจากกิเลส นั้น มีความแตกต่างกัน ดังนั้น พรหมแดนของความรู้จริงในทัศนะผู้ใหญ่วิบูลย์จึงอยู่ที่การรู้เท่าทัน ความต้องการอันเนื่องมาจากกิเลส ซึ่งก็คือ ลาก อศ สรรเสริญ สุข ซึ่งหากรู้เท่าทัน ความต้องการนี้ ก็จะเห็นด้านที่เป็นอนิจจัง ด้านที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอนของมัน คือ เลื่อมลาก เลื่อมยศ นินทา และทุกข์ และหากเกษตรกรเห็นความจริงดังนี้ ก็จะไม่เลื่อนไหลไป ตามอิทธิพลของค่านิยมบริโภคในระบบตลาด ซึ่งกระตุ้นความอยากมีอยากได้ทางวัตถุ เพื่อ ตอบสนองความต้องการ ลาก อศ สรรเสริญ และสุข ตลอดเวลา

กระบวนการที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ความจริงนี้ ก็คือ วนเกษตร จากการที่ได้ เกี่ยวข้องกับพืชหลากหลายชนิด บางชนิดมีคุณค่าในด้านการเป็นอาหาร บางชนิดเป็น ยารักษาโรค บางชนิดนำมาใช้สอยทำเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ หลายชนิดแปรรูปได้ และอีกหลายชนิดที่สามารถขายได้ การเรียนรู้ในคุณค่าของต้นไม้ทีละชนิด ๆ เช่นนี้ จะ ทำให้เกษตรกรเกิดความเข้าใจว่า ต้นไม้ไม่ใช่มีคุณค่าเพียงเป็นวัตถุดิบที่ปลูกไว้เพื่อขายให้ ได้เงินมา เพื่อนำมาซื้อหาสิ่งที่ต้องการบริโภคเท่านั้น หากแต่ต้นไม้มีคุณค่าที่ครบถ้วนใน ความเป็นปัจจัย 4 ซึ่งหากเกิดความเข้าใจอย่างแท้จริง เกษตรกรก็จะเห็นว่า ชีวิต ของตนสามารถอยู่อย่างเป็นอิสระได้ ไม่จำเป็นต้องไปขึ้นอยู่กับระบบตลาด หรือหากจะ ต้องพึ่งพิงระบบตลาดอยู่บ้าง ก็เป็นเพียงบางส่วนเท่านั้น ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับระบบตลาดทั้งหมด อย่างที่เกษตรกรจำนวนมากเป็นอยู่ (ดูภาคผนวก ข หน้า 3-5)

อย่างไรก็ตาม ในสภาพความเป็นจริงจะให้เกษตรกรทุกรายมาเรียนรู้เช่นนี้ คง เป็นไปได้ยาก ผู้ใหญ่วิบูลย์จึงคิดถึงความสำคัญของการศึกษาชุมชนหรือโรงเรียนชุมชน

(คูคณนวก ง หน้า 32-33) เพราะหากชุมชนมีการศึกษาของตนเองที่สามารถเสนอแนะให้เกษตรกรรู้เท่าทันต่อสภาพความเป็นจริงของระบบตลาด ว่าคาดหวังความแน่นอนไม่ได้ เกษตรกรก็จะไม่ทำเกินพอดี โดยจะทำการผลิตเพื่อบริโภคเองในครัวเรือนเป็นสำคัญ สิ่งที่เหลือจากการบริโภคก็สามารถแปรรูปเพื่อเก็บไว้หรือนำออกขายสู่ตลาดก็ได้ ซึ่งก็คืองานหัตถกรรมพื้นบ้าน และอุตสาหกรรมในครัวเรือนนั่นเอง และหากมีผลผลิตที่มากจากหลาย ๆ ครัวเรือน ก็สามารถรวมตัวกันเป็นสหกรณ์จัดการนำสินค้าออกขายสู่ตลาดได้ ซึ่งชุมชนที่มีพื้นฐานเช่นนี้จะ เป็นชุมชนที่มีความเอื้ออาทร มีเมตตาต่อกัน เพราะสมาชิกในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้จากการทำวนเกษตร นำมาซึ่งความสุขความสงบของชุมชน (สมาธิ) เป็นชุมชนแห่งปัญญาที่มีชีวิตอยู่อย่างรู้เท่าทันความเป็นจริง และหากชุมชนจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม ที่เป็นระบบการผลิตที่กระตุ้นความอยากมีอยากได้เพื่อตอบสนองกิเลส ชุมชนก็จะสามารถเข้าไปเกี่ยวข้องกับความรู้เท่าทัน และหากเกิดการผลิตล้มเหลว เกิดการขาดทุน ชุมชนก็ยังสามารถอยู่ได้ จากการมีพื้นฐานของการพึ่งตนเองได้ (คูคณนวก ข หน้า 21-22)

จะเห็นได้ว่า กระบวนการคิดในการนำเสนอแนวคิดวนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์นั้น ได้แยกแยะให้เห็นองค์ประกอบต่าง ๆ อย่างมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ซึ่งก็นับว่าเป็นวิถีคิดแบบ "อัทปปัจจุตาท" หรือ "วิภาษวาท" ได้แบบหนึ่งเช่นกัน

ทั้งหมดที่กล่าวมา คือกระบวนการคิดที่เด่นชัดของผู้ใหญ่วิบูลย์ อันเป็นคุณลักษณะทางจิตใจประการแรกก็การวิจัยนี้ให้ความสนใจ และเมื่อมาพิจารณาถึงคุณลักษณะทางจิตใจประการอื่น ๆ ก็จะได้เห็นความสอดคล้องของเกี่ยวกับกระบวนการคิดและแนวคิดของท่านที่ได้กล่าวมา ดังจะได้เห็นในลำดับต่อไปนี้

2.1.3 ความรักธรรมชาติ (Love in Nature)

ความรักธรรมชาติหมายถึง ความต้องการมีชีวิตอยู่กับธรรมชาติ เกื้อกูลธรรมชาติ ตลอดจนช่วยรักดูแลธรรมชาติ ซึ่งนับเป็นคุณลักษณะทางจิตใจที่เด่นชัดที่สุดประการหนึ่งของ ผู้ใหญ่วิบูลย์ ดังจะเห็นได้จากแนวคิด "วนเกษตร" ของท่าน และจากคำบอกเล่าของ บุคคลต่าง ๆ ซึ่งรวมทั้งตัวท่านเองด้วย

ในการตอบคำถามวิจัยประการที่ 2 ว่า "ผู้ใหญ่วิบูลย์ให้ความหมายและคุณค่าของ วนเกษตรที่ท่านทำอยู่อย่างไร" นั้น ได้เห็นแล้วว่า การคำนึงถึงระบบนิเวศน์ การคำนึง ถึงความสัมพันธ์ของชีวิตกับธรรมชาติ เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญของแนวคิด "วนเกษตร" ของท่าน ซึ่งสะท้อนให้เห็นคุณลักษณะของคนที่มีความตระหนักในความสำคัญของธรรมชาติ อย่างมาก ลักษณะนี้ไม่ใช่เป็นเพียงสิ่งที่มีอยู่ในแนวคิดเท่านั้น หากได้ปรากฏออกมาต่อ สาสตาของบุคคลผู้ได้รู้จักท่าน แทบทุกราย อาทิ

"ลุงออย" นายวิจิตร เข้มเฉลิม พี่ชายของผู้ใหญ่วิบูลย์ กล่าวถึงคุณลักษณะ คำนึงของผู้ใหญ่วิบูลย์ว่า ผู้ใหญ่วิบูลย์เป็นคนรักต้นไม้มาตั้งแต่เด็ก ๆ แม้จนเมื่อมาทำ เกษตรกรรมสมัยใหม่ ที่ต้องหักล้างถางป่า เวลาจะไปถางที่ใดก็ตาม ผู้ใหญ่วิบูลย์มักจะ ขอให้เว้นพื้นที่ป่าไว้บริเวณหนึ่งเสมอ (ภาคผนวก จ หน้า 21)

พินิจคำ - ชาวบ้านผู้ใกล้ชิดกับผู้ใหญ่วิบูลย์มากคนหนึ่งในระยะหลังมานี้ กล่าวถึง คุณลักษณะนี้ของท่านว่า

"...ผู้ใหญ่ชอบต้นไม้มากเลย คือไปไหนก็ตามสิ่งแรกที่เขาไปหา คือหาต้นไม้ก่อน ไม่ว่าต้นอะไรขอให้ได้เก็บ ไม่ได้ต้นก็ขอให้ได้เมล็ด ไม่ได้เมล็ดก็ขอให้ได้ยอด ไม่ได้ ยอดขุดต่อกี่เอา..." (ภาคผนวก ฉ หน้า 84-85)

คุณวัชรชัย โตสิทธะกุล - นักกิจกรรมทางสังคม ผู้เป็นกำลังหนุนช่วยผู้ใหญ่วิบูลย์ ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ มานาน ด้วยความสัมพันธ์กันร่วม 12 ปี เล่าว่า

"...ผมว่าแกเป็นศิลปิน แกมีความละเอียดอ่อนกับเรื่องธรรมชาติมาก แกรักต้นไม้ มากเลยนะ

...อีกอย่างหนึ่ง เรื่องพื้นฐานจิตใจนะ... อะไรที่ต้องฆ่าสัตว์ตัดชีวิตนั้น

ช่วงหลายปีหลังมานี้ แกจะไม่เอาเลย จับปลามาทำกินแกยังไม่เอาเลย... เอ็นดูต่อชีวิตสัตว์มาก คือไม่ลงมือฆ่า ไม่ลงมือทำอะไรที่จะทำร้ายชีวิตสัตว์ จะเห็นชัดอยู่ รวมทั้งชีวิตพวกนกอะไรต่าง ๆ แกจะช่างสังเกตมาก นกตัวไหน ตัวอะไรมา กลางคืนมีตัวอะไร นกตัวนี้เสียงแบบนี้ แกจะช่างสังเกต ความช่างสังเกตในการเรียนรู้จากธรรมชาตินี้มีสิ่งมากมาย...” (ภาคผนวก ฉ หน้า 14-15, 19)

เกตุขจรสุพจน์ อัครพันธุ์ชนกุล ผู้คลุกคลีกับผู้ใหญ่วิบูลย์ในด้านสมุนไพรมาร่วม 15 ปี มองเห็นคุณลักษณะนี้เช่นกันว่า

“...แกเป็นคนรักต้นไม้มาก แล้วก็เป็นคนละเอียดอ่อนมากในเรื่องต้นไม้ คือเวลาแกเห็นต้นไม้ถูกกระทบหรือว่าถูกฉีกขาด แกจะรู้สึกเลย เพราะฉะนั้นแกจะทะนุถนอมต้นไม้มาก ... อย่างเช่นว่า เวลาแกเดินไปไหนต่อไหนนั้นะ แกจะมีตะไกรติดมืออยู่อัน ถ้าต้นไม้ต้นไหนมีเถาวัลย์พัน แกก็จะตัดเถาวัลย์ทิ้งให้ แล้วแกจะคอยตัดแต่งกิ่งต้นไม้ ต้นไม้ที่มันโคนล้ม แกก็จะเอาริ้วมาให้อยู่ในที่เดิม เวลาแกเห็นต้นไม้ แกจะต้องช่วยเหลือต้นไม้ตลอด... เป็นจุดที่เด่นมากของแก แล้วดูความละเอียดในเรื่องความรู้จักต้นไม้ของแก เวลาแกปลูกลงต้นไม้ส่วนใหญ่จะเป็น แกปลูกต้นไม้ส่วนใหญ่จะไม่ตาย แกรู้จักใจต้นไม้ว่าต้นไม้ต้นนี้ชอบอะไร อย่างไร แบบไหน...” (ภาคผนวก ฉ หน้า 44)

เหล่านี้คือภาพของผู้ใหญ่วิบูลย์ในด้านความรักธรรมชาติ ในสายตาของคนที่รู้จักท่านเป็นอย่างดี และจากคำบอกเล่าของท่านเอง ก็สะท้อนคุณลักษณะเช่นนี้ให้เห็นหลายครั้งเช่นกัน อาทิ

“...ผมผูกพันกับธรรมชาติ ที่บ้านผมมีกระแตเกือบร้อยตัว เรื่องคนมาก ผมไม่ค่อยอยู่กับมันเท่าไร แต่ผมว่ามันรู้โดยสัญชาตญาณ หน้าที่บ้านตัวหนึ่งเคยไล่กัด ผมตีมันจนตอนหลังเลิกกัดกระแตแล้ว กระแตมันก็ไม่กลัวหมาตัวนี้แต่กลัวหมาตัวอื่น ก็เลยเปลี่ยนความคิดผมให้รักธรรมชาติมากขึ้น เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นโดยไม่ต้องไปฝึกหรือไปฝัน ถ้าคนสนใจบ้านผมมีสิ่งนี้ให้ดู...”

...เรื่องนกก็น่าประจักษ์ อด กว่าชนิด ซึ่งขึ้นกับว่าต้องมีอาหารของมันอยู่ในที่นั้นด้วย ถ้าอาหารหมดมันก็ต้องไปหากินที่อื่น ผมเลยมาคิดว่า ถ้าเราอยากให้มีนกชนิด

ไทนอยู่ในบ้าน ก็ปลุกพี่ที่มันกิน อย่าไปเบียดเบียนมัน...

...วิธีปลุกต้นไม้ให้งามก็เหมือนกัน สมว่าต้องเริ่มที่ใจรักก่อน แล้วมันจะโตไ้
หลัง ๆ มานี้ผมยอมรับว่าผมรักต้นไม้มากกว่าลูกอีก ผมไม่เคยไปทำให้มันช้ำเลย อยู่บ้าน
ผมจะเดินเท้าเปล่า เพราะจะได้รู้ว่าจะเหยียบรกต้นไม้ จะได้เลี้ยง...

...ถ้าเรารักต้นไม้ เราจะคอยดูแลคบบ้าง ไม่ต้องใส่ปุ๋ยใส่ยา มันก็โตได้ หรือ
ใส่ปุ๋ยบ้างเท่าที่จำเป็น ก่อนนอน 10-20 นาทีผมจะเดินดูต้นไม้ 80-90 x ไม่เคย
ตาย ทั้ง ๆ ที่จริง ๆ แล้วผมไม่มีเทคนิคพิเศษอะไร เพียงแต่ค่อย ๆ คอยคคคคคค
มันต้องทำอย่างต่อเนื่อง ใจร้อนไม่ได้" (ภาคผนวก ค หน้า 8)

ซึ่งเมื่อครั้งลงไปเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้ถามถึงความรักธรรมชาติและความ
รักต้นไม้ของท่าน ก็ได้รับคำตอบที่แสดงคุณลักษณะนี้เช่นกัน (ภาคผนวก ง หน้า 50-52)

ความรักธรรมชาติที่ปรากฏออกมาเป็นเนื้อเป็นตัวของท่านอย่างเด่นชัดนี้ เป็น
คุณลักษณะทางจิตใจที่สำคัญ ที่เกี่ยวข้องอย่างมากต่อการหันเหชีวิตมาสู่แนวทาง "วนเกษตร"
ของผู้ใหญ่วิบูลย์ เพราะหากขาดซึ่งคุณลักษณะนี้ พัฒนาการของความคิดจากการแก้ปัญหา
เฉพาะหน้ามาสู่การสรุปแนวคิดวนเกษตรได้นั้น คงจะไม่เกิดขึ้น (ภาคผนวก จ หน้า
70-71)

2.1.3 การควบคุมตนเอง (Self Control)

การควบคุมตนเอง หมายถึง ความสามารถที่จะเว้นจากการกระทำผิดกรรม หรือ ความสามารถที่จะกระทำผิดกรรม ที่ต้องใช้ความเสียสละหรืออดทนในคุณภาพและปริมาณที่เหมาะสมเป็นเวลานานพอที่จะนำไปสู่ผลในอนาคตได้ ซึ่งคุณลักษณะทางจิตใจข้อนี้เป็นอีกประการหนึ่งที่มีความสำคัญ อันเกี่ยวข้องกับการหันเหชีวิตมาสู่แนวทางเกษตรกรรมทางเลือกของผู้ใหญ่วิบูลย์

คุณรสนา โตสินตระกูล-นักคณีกิจกรรมทางสังคม ที่รู้จักกับผู้ใหญ่วิบูลย์มาร่วม 15 ปี กล่าวถึงจุดเปลี่ยนของชีวิตผู้ใหญ่วิบูลย์ว่า การ "กลับลำ" ตรงจุดของการขายที่ดินเป็นจุดหัวเลี้ยวที่สำคัญ เพราะเดิมผู้ใหญ่วิบูลย์มีความเชื่อว่า ท่านสามารถร่ำรวยได้จากการทำการเกษตรสมัยใหม่ และท่านก็ได้ดำเนินตามแนวคิดนี้มาร่วม 20 ปี จนมาถึงจุดหนึ่งที่ท่านสรุปบทเรียนได้ว่า ชีวิตที่ผ่านมาของท่านนั้นเปรียบเหมือนอยู่บนสายพาน ที่ขึ้นอยู่กับการกะลของสังคมจะพาท่านไปตก ณ จุดใด และเมื่อคิดได้เช่นนี้ ผู้ใหญ่วิบูลย์จึงตัดสินใจกระโดดออกจากสายพาน เปลี่ยนความคิดความเชื่อ เปลี่ยนวิถีชีวิตของตน ที่เคยหวังจะร่ำรวย เคยใช้ชีวิตที่สุขควกลสบาย มาเป็นความคิดที่ไม่หวังร่ำรวย ทำการเกษตรเพื่อพออยู่พอกินเป็นหลัก ซึ่งก็เป็นชีวิตที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนอยู่พอสมควรเช่นกัน (ดูภาคผนวก ง หน้า 69-70, 73) ซึ่งการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะสามารถเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตได้เช่นนี้ จำเป็นต้องมีคุณลักษณะทางจิตใจประการหนึ่งที่สำคัญ คือ การควบคุมตนเอง เพราะต้องละเว้นจากพฤติกรรมเดิม ๆ ที่เคยกระทำมาจนเคยชิน เป็นความรู้สึกมากระทำผิดกรรมใหม่ ซึ่งต้องใช้ความอดทนที่มากพอสมควรทีเดียว

พิน้ำค้าง-ผู้ที่ใกล้ชิดกับผู้ใหญ่วิบูลย์มากคนหนึ่ง เล่าให้ผู้วิจัยฟังถึงคำปรารภของผู้ใหญ่วิบูลย์เกี่ยวกับช่วงที่เปลี่ยนวิถีชีวิตว่า

"...มันต้องสิ้นความรู้สึกมาก จากคนที่เคยมีเงินใช้จ่ายพอสมควร กลับต้องมาใช้น้อย จากคนที่อยู่ในวงสังคมคนกลุ่มหนึ่ง เกือบจะต้องตัดขาดกับคนกลุ่มนี้เนื่องจากว่าไม่สามารถจะไปกับเขาได้ เพราะตัวเองไม่มีอะไรแล้ว ลูกกำลังอยู่ในวัยเรียนทั้งคู่ อีกคนหนึ่งก็ยังเล็กอยู่ จากคนที่ค่อนข้างจะนุ่มเหนียว กลับต้องมาลดทอนทุกอย่างเลย แม้

กระทั่งสายยางที่จะใช้กับเครื่องสูบน้ำนี้ ต้องต่อจนไม่รู้จะต่ออย่างไร เพราะไม่มีเงินจะซื้อ แต่ก็บอกว่ามันก็ลำบากน่าดู..." (ภาคผนวก ฉ หน้า 82)

ส่วนตัวของมิไญวียูลย์เอง ก็เคยกล่าวถึงการใช้ชีวิตในแนวนี้ว่า

"...ต้องทำงานหนักขึ้น และต้องฝึกตัวเองให้อยู่ได้ถ้าอาหารไม่พอ สมเองก็พยายามฝึกให้เสื่อผ้าให้น้อยขึ้น ทำตัวเองให้ง่ายไม่จำเป็นก็ตัด แต่ไม่ใช่ปฏิเสธวัฒนธรรมโดยสิ้นเชิง เราอาจตัดเสื่อใส่ได้ แต่ใช้แบบชาวพุทธ คือ สิ่งที่เราใช้ไม่ใช่เพื่อยกฐานะหรือให้สังคมยกย่อง แต่ใช้เพื่อป้องกันไม่ให้ท้าว เพราะว่าเราไม่สามารถผลิตเสื่อผ้าเองได้ เราจึงใช้ให้น้อยลง..." (ภาคผนวก ค หน้า 4-5)

จะเห็นได้ว่า การใช้ชีวิตในวิถีแห่งวนเกษตรของมิไญวียูลย์ ต้องอาศัยคุณลักษณะทางจิตใจประการนี้เป็นองค์คุณที่สำคัญ และในทางที่กลับกัน การใช้ชีวิตในแนวทางวนเกษตร ก็จะเอื้อให้สามารถควบคุมตนเองได้ด้วย ดังที่ท่านกล่าวว่า วนเกษตรเป็นกระบวนการศึกษาให้รู้จักแยกแยะความจำเป็นขั้นพื้นฐานกับความต้องการอื่นเนื่องมาจากกิเลส ทำให้เกิดการควบคุมตนเองได้ (ภาคผนวก ค หน้า 15-16)

คุณลักษณะด้านการควบคุมตนเองนี้ มีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะทางจิตใจอีกประการหนึ่ง ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของการใช้ชีวิตในแนวทางนี้ คือ คุณลักษณะทางจิตใจด้านความสันโดษ ที่จะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

2.1.4 ความสันโดษ (Self Content)

ความสันโดษ หมายถึง ความพอใจ ความยินดีในของของตนที่ได้มาด้วยความเพียร โดยชอบ ยินดีตามมีตามได้ รู้จักอิ่มรู้จักพอ

ผู้ใหญ่วิบูลย์เล่าถึงการใช้ชีวิตของท่านในช่วงที่ยังลงทุนทำเกษตรสมัยใหม่ว่า ชีวิตในช่วงนั้นเป็นชีวิตตามแบบบริโภคนิยม ชอบของแพง ๆ กินอาหารดี ๆ มีเพลงฟัง มีรถขับ โดยหาได้รู้สึกได้ว่า การใช้ชีวิตแบบนี้ดำเนินไปจนวิถีแห่งการพอกพูนหนี้สินอยู่ตลอดเวลา เพราะเงินทองที่นำมาใช้จ่ายใช้สอย เป็นเงินจากการกู้หนี้ยืมสินเขามาทั้งคืน (ดูภาคผนวก ค หน้า 3 และภาคผนวก ง หน้า 15) ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ก่อนหน้าที่จะกลับลำมาทำเกษตรกรรมทางเลือก คุณลักษณะทางจิตใจด้านความสันโดษยังไม่ปรากฏให้เห็นเด่นชัด การใช้ชีวิตของท่านคงดำเนินไปตามกระแสของค่านิยมบริโภค ซึ่งเน้นการเสพย์การบริโภคทางวัตถุให้มากที่สุด จวบจนถึงจุดที่ได้ "กลับลำ" มาในแนวทางนี้ การใช้ชีวิตอย่างสันโดษจึงปรากฏขึ้น ซึ่งต้องอาศัยการควบคุมตนเอง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อที่ผ่านมา และจากจุดที่ท่านสามารถเปลี่ยนวิถีชีวิตมาได้เช่นนี้ ทำให้เมื่อมีคำถามถามถึงหลักในการทำวนเกษตรของท่าน ผู้ใหญ่วิบูลย์มักจะตอบว่า

"คนที่จะทำวนเกษตร ขึ้นแรกต้องปรับจิตใจก่อน ให้มีความสันโดษมากขึ้น ไม่ไปวิ่งไล่ตามค่านิยมในการบริโภค ไม่เน้นที่การเพิ่มรายได้ หันมาให้ความสำคัญกับเรื่องการลดรายจ่าย โดยปลูกพืชที่ตนเองต้องการบริโภค แทนที่จะปลูกสิ่งที่ตลาดต้องการ"

(ดูภาคผนวก ข หน้า 10, 16, 17, 19 และ 22)

นี่คือสิ่งที่สะท้อนออกมาในแนวคิดของท่าน ซึ่งได้กล่าวถึงมาแล้วบ้างในหัวข้อที่ผ่านมา ๆ มา ซึ่งน่าจะสนับสนุนสิ่งที่ได้นำมากล่าวในหัวข้อนี้ได้เป็นอย่างดีว่า วิถีชีวิตของผู้ใหญ่วิบูลย์ในแนวทางวนเกษตรนี้ เป็นวิถีชีวิตที่มีความสันโดษ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันสภาพการใช้ชีวิตของครอบครัวของท่าน ที่มีเครื่องใช้ไม่สอย สิ่งอำนวยความสะดวกมากมาย อาทิ เตาแก๊ส โทรทัศน์ วิทยุ หรืออื่น ๆ ได้ถูกตั้งคำถามมากพอสมควรจากผู้คนที่ได้ไปพบเห็น (ดูภาคผนวก ฉ หน้า 20-21 และ หน้า 83 และภาคผนวก ง หน้า 46-47) ซึ่งสำหรับผู้ใหญ่วิบูลย์เอง ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

การใช้อุปกรณ์เครื่องมือที่ทันสมัยเหล่านี้ ต้องคู่กับความมุ่งหมายว่า เอา
มาใช้เพื่ออะไร เพราะเครื่องอำนวยความสะดวกบางชิ้นก็มีประโยชน์ ช่วยทุ่นแรงทุ่น
เวลาได้ ดังนั้น การจะบริโภคสิ่งเหล่านี้ จะต้องมีการไตร่ตรองว่า มันให้ประโยชน์อย่างไร
มิใช่บริโภคด้วยความหลงตามคำนิยม และต้องรู้ว่าตนอยู่ในฐานะที่พร้อมจะบริโภคได้หรือ
ยัง หากต้องเป็นหนี้สินเพื่อให้ได้สิ่งนั้นมา ก็ไม่ควร แต่หากมีความพร้อม ไม่อยู่ในฐานะที่
เดือดร้อนแต่อย่างใด ก็น่าจะบริโภคได้บ้าง (ภาคผนวก ข หน้า 15-16) ซึ่งก็เป็นการ
ให้เหตุผลที่อยู่ในหลักการของความสันโดษอยู่เช่นกัน

ดังนั้นหากกล่าวโดยสรุป คุณลักษณะทางจิตใจด้านความสันโดษน่าจะเป็นคุณลักษณะ
ประการหนึ่ง ที่ช่วยกำกับแนวทางชีวิตของผู้ใหญ่วิบูลย์ให้ยังคงดำเนินอยู่ในแนวนวนเกษตร
เพียงแต่อาจจะมีระดับที่ผันแปรไป ตามสถานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นบ้างในช่วงหลัง

2.1.5 ความร่วมมือร่วมใจ (Cooperation)

ความร่วมมือร่วมใจ หมายถึง การที่บุคคลละแรงกาย แรงใจ หรือทรัพย์สิน ในการทำกิจกรรมช่วยเหลือผู้อื่น หรือทำงานชนิดร่วมแรงร่วมใจด้วยความยินดีและเต็มใจ

คุณลักษณะประการนี้นับเป็นคุณลักษณะทางจิตใจที่เด่นอีกประการหนึ่งของผู้ใหญ่วิบูลย์ แต่ก็ เป็นคุณลักษณะที่มีประเด็นของการถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์อยู่มากพอสมควร

หากมองจากประวัติชีวิตความเป็นมาของผู้ใหญ่วิบูลย์ นับแต่เริ่มเข้ามาตั้งรกรากทำกินตามแนวเกษตรแผนใหม่ ในปี พ.ศ. 2504 จะเห็นว่า ผู้ใหญ่วิบูลย์เป็นผู้นำที่ได้เสียสละแรงกายแรงใจให้แก่กิจกรรมส่วนรวมมาโดยตลอด นับแต่เรื่องการร่วมกันออกติดตามโจรผู้ร้าย การสร้างโรงเรียน การสร้างถนนและการสร้างวัด จนกระทั่งได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้าน ในปี พ.ศ. 2512 (ดูภาคผนวก ง หน้า 22-26)

และหลังจากที่ชุมชนที่เริ่มโตขึ้น ๆ มีบุคคลภายนอกเข้ามาลงทุนเปิดโรงไม้มัน-ลำปะหลังถึง 10 โรงในช่วง 1-2 ปีนั้น เมื่อชุมชนประสบปัญหาความไม่สงบหลังตกต่ำ ในปี 2516 ผู้ใหญ่วิบูลย์ก็เป็นผู้ผลักดันให้เกษตรกรส่วนหนึ่งเปลี่ยนไปทำนาข้าว เพื่อบรรเทาปัญหา จนมาถึงปี 2518 แนวทางการเป็นผู้นำของท่านก็เริ่มเปลี่ยนไป กล่าวคือจากการเป็นผู้นำในการสร้างวัดและส่งเสริมอาชีพ เปลี่ยนมาเป็นการนำให้ชาวบ้านรวมกลุ่มเกษตรกรเพื่อสร้างอำนาจต่อรอง ซึ่งผลสุดท้ายก็ประสบความล้มเหลว เพราะเกิดช่องว่างทางความคิดระหว่างกัน ชาวบ้านไม่ได้รวมกลุ่มเพื่อต้องการอำนาจต่อรองอย่างที่ท่านต้องการ แต่ชาวบ้านมารวมกลุ่มเพราะหวังว่าจะได้เงินจากธนาคารได้ ต่อเมื่อธนาคารไม่ให้เงินแก่กลุ่มเกษตรกร กลุ่มเกษตรกรจึงไม่มีความหมายอีกต่อไปในสายตาชาวบ้าน (ภาคผนวก ง หน้า 31)

เมื่อการผลักดันเรื่องกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ไม่เป็นผล ด้วยเหตุที่ท่านกับสมาชิกกลุ่มมีความต้องการไม่ตรงกัน ผู้ใหญ่วิบูลย์จึงไปสร้างความสัมพันธ์กับผู้นำเกษตรกรในท้องถิ่น ในขณะที่ช่องว่างทางความคิดระหว่างท่านกับชาวบ้านที่เป็นสมาชิกกลุ่มก็ยังมีได้ลดลงและกลับมีมากขึ้น ดังที่ท่านเล่าว่า

“เมื่อสมาชิกปลีกตัวออกจากกลุ่ม ผมจึงต้องไปสร้างความสัมพันธ์กับผู้นำชาวนาอื่น ๆ พยายามผลักดันให้มีกรรมการกลางระดับจังหวัด จนเกิดการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้รัฐบาลประกันราคาข้าว ปี พ.ศ. 2521 ได้เข้าพบนายกรัฐมนตรี เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ทำให้ยกระดับราคาข้าวดีขึ้นกว่าปีก่อน ๆ บ้าง พอกลับไปหมู่บ้าน ชาวบ้านไม่เอาด้วย เรารู้สึกว่าเราทุ่มใจเวลาได้ แต่เวลาเสียเขาไม่กล้าสู้...” (ภาคผนวก ค หน้า 4)

อย่างไรก็ตาม ผู้ใหญ่วิบูลย์ก็ยังคงใช้วิธีการรวมกลุ่มชาวบ้านต่อสู้กับปัญหาที่เกิดขึ้นต่อมาอีก เพียงแต่เปลี่ยนไปจากกลุ่มเกษตรกรซึ่งถือเป็นกลุ่มใหญ่มาเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ที่รวมกิจกรรมกันเฉพาะด้าน อาทิ กลุ่มผัก กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มฝ้าย เป็นต้น ซึ่งในที่สุดความสัมพันธ์ระหว่างท่านกับกลุ่มต่าง ๆ ก็ห่างกันออกไป คุณทองแท่ง ขวาคิวพันธ์ - ข้าราชการนักพัฒนา ที่สัมพันธ์กับผู้ใหญ่วิบูลย์มาตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2521 ในสมัยที่ผู้ใหญ่วิบูลย์ให้ความสำคัญต่อกลุ่มชาวบ้านมาก กล่าวอธิบายความเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ว่า เดิมผู้ใหญ่วิบูลย์สนใจทำงานชุมชนมาก เช่น ทำกลุ่มฝ้าย กลุ่มผัก แต่ช่วงหลังนี้ได้เปลี่ยนไป ไม่สนใจงานชุมชนมากเท่าเมื่อก่อน อาจเป็นเพราะมีเรื่องขัดแย้งกันในกลุ่ม จนถึงขนาดที่ท่านไม่เชื่อถือบุคคลจำนวนหนึ่งในกลุ่ม (ภาคผนวก ฉ หน้า 3-6)

ซึ่งคุณวัชรชัย โสสิตรชกุล ซึ่งเข้าไปใกล้ชิดกับผู้ใหญ่วิบูลย์ ในช่วงต่อจากคุณทองแท่ง ก็รับรู้ความเปลี่ยนแปลงนี้เช่นเดียวกันว่า ในปี 2523-2525 ผู้ใหญ่วิบูลย์ยังมีความมุ่งมั่นเรื่องกลุ่มชาวบ้านอยู่มาก จนถึงปี 2525 ก็เริ่มมีปัญหากัน ซึ่งอาจเป็นปัญหาที่เนื่องมาจากความไม่ซื่อสัตย์ของคนในกลุ่ม ผู้ใหญ่วิบูลย์จึงเลิกคิดเรื่องการทำกิจกรรมกลุ่ม (ภาคผนวก ฉ หน้า 12)

๗ จุดตรงนี้จึงดูเหมือนเป็นจุดที่การแสดงบทบาท “ผู้อุทิศตนแก่ชุมชน” ของผู้ใหญ่วิบูลย์ได้ยุติลง พร้อมกับการหันมาจัดการปัญหาเฉพาะหน้าของตนเอง คือการขายที่เพื่อปลดหนี้สิน และเริ่มเข้าสู่แนวทางเกษตรกรรมทางเลือก จนมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับในวงกว้างมาจนปัจจุบัน อันตามมาซึ่งคำวิพากษ์วิจารณ์มากมายจากชาวบ้านว่า “ผู้ใหญ่คอยตักตวงหาผลประโยชน์จากกลุ่มคน แล้วก็สร้างความร่ำรวย แล้วก็ไม่เอาลูกบ้าน” (ภาคผนวก ฉ หน้า 85)

ประเด็นของการพิจารณา ณ จุดนี้ จึงอยู่ที่คำถามว่า "คุณลักษณะทางจิตใจด้านการร่วมมือร่วมใจของผู้ใหญ่วิบูลย์มีน้อยลงหรือความไม่เข้าใจในตัวท่านของชาวบ้านมีมากขึ้น ?" โดยมีประเด็นที่พึงพิจารณาดังนี้

1). การวางมือเรื่องกลุ่ม ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ในระยะหลังมานี้ ผู้ใหญ่วิบูลย์ได้ถอนห่างออกมาจากกิจกรรมกลุ่มของชาวบ้าน ซึ่งในสายตาของบุคคลใกล้ชิดคงมองว่า ผู้ใหญ่วิบูลย์คงจะเข็ดชาวบ้านในเรื่องการขัดผลประโยชน์ในกลุ่ม สำหรับตัวผู้ใหญ่วิบูลย์เอง เหตุผลที่ท่านสะท้อนออกมา ก็คงแฝงไว้ด้วยความรู้สึกเข็ดคนอยู่ไม่น้อยเช่นกัน แม้ว่าโดยส่วนใหญ่จะเป็นความไม่เห็นด้วยในแนวทางก็ตาม ดังท่านกล่าวถึงกลุ่มออมทรัพย์ว่า

"...ตอนหลังเราก็พยายามปล่อยมือ (เรื่องกลุ่ม-สัจจัย) ให้เขาเกิดการเรียนรู้ให้มากขึ้น ซึ่งเราไม่ต้องไปยุ่งกับมัน มันก็คิดทางไปเรื่อยนะ...

...กลุ่มออมทรัพย์เกิดขึ้นมาจนถึงทุกวันนี้ มันก็คิดทาง แทนที่จะเติบโตไปในทิศทางที่เป็นไปเพื่อสงเคราะห์ชุมชน กลับเป็นไปเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ แย่งกันแข่งขันกัน ต้องการให้มันได้ประโยชน์มา...ทุกคนมองที่ผลประโยชน์ของตัวเองเป็นที่ตั้ง ไม่ได้มองที่ว่าทำอย่างไรจะยกระดับความสามารถทุก ๆ คนให้สูงขึ้นมา..." (ภาคผนวก ง หน้า 29-30)

"...สิ่งที่เราทำได้ก็คือ ต้องปล่อยให้มันเรียนรู้ด้วยตัวเอง มันถึงจุดหนึ่งมันก็จะล้มไปเอง เมื่อล้มไปแล้ว ถ้าเราเห็นว่ามิประโยชน์อยู่ เราค่อยไปฟื้นมาใหม่ แล้วถึงจะให้การศึกษาเขาได้...ช่วงหลังนี้ผมก็หยุดมานะ หยุดที่จะไปทำเรื่องเหล่านี้ เพราะเรารู้ว่างานที่เราจะทำ เราจะทำเรื่องการศึกษา ไม่น่าจะไปทำเรื่องการบริหารจัดการอะไร แต่การศึกษาของเราก็คือ มุ่งเน้นให้คนสามารถบริหารจัดการได้ด้วยตัวเขาเอง เพราะฉะนั้นเราก็หยุดลง..." (ภาคผนวก 4 หน้า 30)

น้ำจางค์-ชาวบ้านที่เคยร่วมงานพัฒนาชุมชนกับผู้ใหญ่วิบูลย์มาในช่วงที่กิจกรรมกลุ่มกำลังเข้มข้น แต่มาในระยะหลังคงจะเป็นผู้หนึ่งที่มีความไม่เข้าใจผู้ใหญ่วิบูลย์อยู่บ้าง กล่าวถึงเรื่องในอดีต พร้อมกับแสดงความเห็นเชิงอาลัยอาวรณ์ต่อผู้ใหญ่วิบูลย์ในทำนองที่ดูเหมือนจะไม่เข้าใจกันเสียทีเดียวว่า

“...แต่ก่อนผู้ใหญ่กับผมก็ลำบากมาด้วยกัน เอากันทุกอย่าง ตอนนั้นก็กลุ่มผัก
พอกกลุ่มผักเกิดขึ้นไม่นาน ก็มาเกิดกลุ่มออมทรัพย์ ผู้ใหญ่เขาก็ไปชวนเจ้าหน้าที่มูลนิธิ
เข้ามา ก็มาคุยกันเรื่องเงินทุน ชาวบ้านยากจน แล้วไม่มีทุนเวลาเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่มี
เงินรักษา ก็ตั้งกองทุน เจ็บป่วยก็ช่วยกันได้ ไปทำงานสองที่ ...แล้วก็มาตั้งกลุ่มออมทรัพย์
... ผู้ใหญ่ ถ้าทุกอย่างที่แกทำขึ้นนี้ ถ้าแกช่วยสังคม ผมว่าชาวบ้านรักแกมาก
เลย ที่นี้พอทำแล้วแกปล่อยเลย ...ผมมาคิดอีกทีตอนหลัง ผมว่าแกปล่อยอย่างนี้ดีนะ ให้
ชาวบ้านแก้ไขกันเอง...” (ภาคผนวก จ หน้า 31)

จะเห็นได้ว่า โดยแนวคิดหรือเจตนาที่มีต่อชุมชนของผู้ใหญ่วิบูลย์ ก็ยังคงมีอยู่
หากแต่ความเข้าใจของชาวบ้านที่มีต่อท่านต่างหากที่กลายเป็นปัญหา

2). จุดอ่อนในการทำงานกับผู้อื่น^๑ ประเด็นนี้เป็นสิ่งที่เห็นร่วมกันของบุคคลภายนอก
ชุมชนหลายราย กล่าวคือ ผู้ใหญ่วิบูลย์ขาดความเป็นนักบริหารบุคคลที่ดี ขาดการรับฟัง
ผู้อื่นในการทำงาน ไม่เปิดโอกาสให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในการคิดในการบริหาร ไม่มีวิธีการ
ประสานคนที่ดี มักจะใช้วิธีตำหนิมากกว่าวิธีอื่นที่สร้างสรรค์ และมีทัศนคติที่ดูถูกชาวบ้าน
(ดูภาคผนวก ฉ หน้า 14-16 และ หน้า 47-48) ซึ่งลักษณะเหล่านี้ก็คือ ลักษณะของ
บุคคลที่มีอัตตาสูง ตามการอธิบายในแนวพุทธศาสนานั้นเอง ซึ่งผู้ใหญ่วิบูลย์เองก็รู้ถึง
จุดอ่อนนี้ของตัวเองเช่นกัน ดังที่ท่านกล่าวกับผู้วิจัยถึงจุดอ่อนของท่านว่า

“...จุดอ่อนที่สำคัญที่สุดคือ ผมเป็นคนแรงเกินไปทางความคิด เป็นคนที่เชื่อมั่นใน
ที่ตัวเองคิดเกินไป...การยึดในอัตตานั้นจะสำคัญ ผมก็เป็นคนที่ยึดในอัตตามาตลอด อัตตา
แรงเหมือนกัน...” (ภาคผนวก ง หน้า 57)

และลักษณะเช่นนี้ได้นำมาซึ่งช่องว่างระหว่างท่านกับชาวบ้าน ดังที่ท่านปรารภถึง
ปัญหานี้ว่า การทำงานโดยที่ตนยึดมั่นในอัตตานั้น เมื่อต้องไปทำร่วมกับคนที่มีความรู้
น้อยกว่า แทนที่จะคิดว่าจะไปช่วยยกระดับเขาให้มีความรู้มากขึ้น กลับไปมองเขาในแง่
ของคนทีล้าหลัง กลับไปแสดงความรังเกียจไม่พอใจ ไปดูถูกชาวบ้าน โดยไม่ได้มาคิดทบทวน
ว่า กว่าตนเองจะมีความรู้เช่นนี้ ได้ผ่านการสะสมมานานเท่าไร แล้วจะให้ชาวบ้านมา
ตามให้ทัน ในเวลาเพียงไม่กี่ชั่วโมง ปัญหาเลยเกิดขึ้น (ภาคผนวก ง หน้า 28-29)

นี่คือสาเหตุที่ค่อนข้างสำคัญ ที่ทำให้ช่องว่างระหว่างผู้ใหญ่วิบูลย์กับชาวบ้านมีมากขึ้น อันน่าจะนำมาซึ่งความไม่เข้าใจที่มากขึ้นของชาวบ้านที่มีต่อท่าน

3). การเปลี่ยนไปของชุมชน เป็นอีกประการหนึ่งที่พึงสังเกต ด้วยเหตุที่ว่าปัญหาความไม่เข้าใจของชาวบ้านที่มีต่อผู้ใหญ่วิบูลย์นั้น เพิ่งจะเกิดขึ้นชัดเจนในระบอบหลัง ในระบอบแรกมิได้มีปัญหานี้ปรากฏให้เห็น คุณทองแท่ง กล่าวว่า ผู้ใหญ่วิบูลย์เริ่มประสบความล้มเหลวในการทำงานกับชุมชน หลังจากที่ชุมชนได้พัฒนามาสู่ความทันสมัยแล้ว (ภาคผนวก ฉ หน้า 5)

ในประเด็นนี้ คงต้องย้อนกลับไปบรรยายสภาพเดิมของชุมชนว่า เดิมทีท้องถิ่นนี้เป็นป่า ผู้ใหญ่วิบูลย์นับเป็นผู้นำของชาวบ้านรุ่นแรก ๆ ที่บุกเบิกเข้าไปทำกินที่นั่น และเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการนำความเจริญเติบโตมาสู่ท้องถิ่น ดังที่พูดถึงมาแล้วในตอนต้นของหัวข้อนี้ พัฒนาการจากวันนั้นมาถึงวันนี้ของชุมชน จากบ้านป่าที่ต้องพึ่งพิงผู้นำอย่างสูง มาสู่ชุมชนที่มีความเจริญแบบสมัยใหม่เข้าถึงโดยสะดวก อันเป็นลักษณะทั่วไปของชุมชนชนบทภาคกลาง คงมีผลทำให้สภาพชีวิตความเป็นอยู่และความสัมพันธ์กันของคนในชุมชนเปลี่ยนไป รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับชาวบ้านด้วย

คุณนิคม พุทธา - นักอนุรักษ์ธรรมชาติ อธิบายถึงลักษณะวิถีชีวิตของชาวบ้านในภูมิภาคนี้ว่า "เนื่องจากชุมชนของผู้ใหญ่วิบูลย์นี้เป็นชุมชนภาคกลาง ค่อนข้างเป็นชุมชนที่แตกสลาย การพึ่งพาภายในชุมชนจะไม่แน่น เหมือนกับชุมชนทางภาคอีสานหรือภาคเหนือหรือในชนบทภาคใต้ ซึ่งจะมีการพึ่งพาตัวเองสูงมาก เพราะฉะนั้นบทบาทในการเป็นผู้นำชุมชนของแกนต่อนั้นมันก็เลยไม่ชัด ชาวบ้านมีปัญหาเดือดร้อนก็ไปพึ่งพากับคนอื่น จะพึ่งพาแก่ก็เฉพาะเรื่องทะเลียนบ้าน ใบเกิดใบตาย แฉ่งเข้าแฉ่งออก ซึ่งเป็นงานจุกจิกมาก แต่ว่าตัวแกเองจะมีบทบาทในการรื้อนำกับบุคคลภายนอกมากกว่า เข้าลักษณะที่ว่า ไกลเกลือกินต่าง.." (ภาคผนวก ฉ หน้า 35)

นี่คงเป็นอีกสาเหตุหนึ่ง ที่ทำให้บทบาทความเป็นผู้นำ ที่อุทิศตนแก่ชาวบ้านของผู้ใหญ่วิบูลย์เปลี่ยนไป อย่างไรก็ดีตาม ปัจจัยสำคัญต่อเรื่องนี้ น่าจะมีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแนวทางของตัวท่านเอง ดังจะได้อธิบายในประเด็นต่อไป

4) .แนวทางที่เปลี่ยนไป-ผลโดยอ้อมที่ชาวบ้านมองไม่เห็น

จะโดยเจตนาหรือโดยพัฒนาการก็ตาม ภาพของการแสดงบทบาทที่ทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมของผู้ใหญ่วิบูลย์ในปัจจุบันนี้ จะเปลี่ยนไปจากอดีตเมื่อครั้งยังทำงานเคลื่อนไหวชุมชน กล่าวคือ ในระยะหลังผู้ใหญ่วิบูลย์จะให้ความสำคัญกับกิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อระดับนโยบาย มากกว่ากิจกรรมที่เคลื่อนไหวจากชุมชนระดับล่าง (ดูภาคผนวก ง หน้า 5-6) การทำงานของท่านจึงจะไม่เกี่ยวข้องกับชาวบ้านในท้องถิ่นเท่าใดนัก ยิ่งผนวกกับการที่ท่านวางมือจากกิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ จึงน่าจะทำให้ช่องว่างระหว่างท่านกับชาวบ้านในชุมชนมีมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การที่ผู้ใหญ่วิบูลย์เปลี่ยนแนวทาง โดยวางมือจากกิจกรรมกลุ่ม มาเป็นการแสดงบทบาทในระดับนโยบาย ก็เชื่อว่าจะทำให้กิจกรรมกลุ่มล้มเหลวหรือหยุดชะงักไป กลุ่มต่าง ๆ ก็ยังคงดำเนินกิจกรรมต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน ดังนั้น การเปลี่ยนบทบาทมาทางด้านการผลักดันนโยบาย จึงน่าจะเป็นการสร้างอุปสรรคต่อชาวบ้านมากกว่าที่จะถือว่าเป็นการขละเลงต่อชาวบ้าน เพียงแต่ชาวบ้านอาจมองไม่เห็นผลที่เกิดขึ้นโดยตรงเท่านั้น (ดูภาคผนวก ง หน้า 62-63)

เพราะฉะนั้น จากที่กล่าวมาทั้งหมดน่าจะสรุปได้ว่า คุณลักษณะทางจิตใจด้านการร่วมมือร่วมใจของผู้ใหญ่วิบูลย์นั้น มิได้ปรากฏอยู่เพียงช่วงหนึ่งในอดีตเท่านั้น ยังคงดำรงต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน หากเพียงแต่ว่าได้เปลี่ยนแนวทางไป และมีจุดอ่อนที่สำคัญที่ไม่ได้ทำงานกับชุมชนของตนเองโดยตรง จึงนำมาซึ่งความไม่เข้าใจของชาวบ้านที่มีต่อท่านมากขึ้น แต่หากมองถึงการสละแรงกายแรงใจของท่านเพื่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของชาวไร่ชาวนา ก็ยังมีให้เห็นโดยต่อเนื่องมาตลอด ซึ่งชาวบ้านในชุมชนอาจได้รับผลโดยอ้อมจากการกระทำนี้ของท่านโดยไม่รู้ตัวก็เป็นได้ ในหัวข้อสุดท้ายอันเป็นหัวข้อสรุปของการวิจัยนี้ จะได้กล่าวถึงอุปสรรคโดยรวมของผู้ใหญ่วิบูลย์อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งจะเป็นการยืนยันคุณลักษณะทางจิตใจประการนี้ได้ดี

2.1.6 แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ (Achievement Motivation)

แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ หมายถึง แรงจูงใจของบุคคลที่มุ่งได้รับความสำเร็จในการควบคุมและจัดระเบียบสิ่งแวดล้อมทางสังคม เพื่อเอาชนะอุปสรรคด้วยความมุ่งมั่น ขากัน

แม็คเคลแลนด์ (นาค พันธุนาวิน. 2518 : 21-22 : อ้างอิงมาจาก McClelland) ได้กล่าวถึงลักษณะเด่นประการหนึ่งของผู้มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ว่า ผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ได้ยืนยันขึ้นแรงในทุกกรณี เขามักไม่ยืนยันขึ้นแรงในงานอันเป็นกิจวัตร แต่จะยืนยันขึ้นแรงเฉพาะงานที่ต้องใช้สมองขบคิด งานที่ไม่ซ้ำแบบใคร หรือวิธีการใหม่ ๆ ที่จะแก้ปัญหาให้สำเร็จลุล่วงไป ซึ่งเมื่อพิจารณาผู้ใหญ่วัยรุ่น ก็ปรากฏภาพนี้เช่นกัน

คุณวรัชย์ โคลิตระกูล - ผู้รู้จักกับผู้ใหญ่วัยรุ่นใกล้ชิดใน 10 กว่าปีหลังนี้ กล่าวถึงลักษณะเช่นนี้ของผู้ใหญ่วัยรุ่นว่า "มักเป็นนักคิดมากกว่านักปฏิบัติ คือ แม้กระทั่งการจะมองว่า ชาวบ้านคนหนึ่งที่ขึ้นขันในการทำงาน สมว่าแกมีน้อยมาก แกไม่มีความขยันแบบชาวบ้านที่เป็นนักปฏิบัติ แต่เป็นนักคิด..." (ภาคผนวก ฉ หน้า 13)

เกสเซอร์สพจน์ที่สัมพันธ์กับผู้ใหญ่วัยรุ่นมาก่อนหน้าวรัชย์ ก็มีความเห็นที่เสริมกันว่า ผู้ใหญ่วัยรุ่นมีศักยภาพในการคิดมากกว่าการปฏิบัติ ซึ่งเวลาที่ท่านคิดเรื่องใดแล้ว จะมี ความมุ่งมั่นสูงมาก ยกตัวอย่างเช่น การคิดเรื่องวนเกษตร เป็นต้น (ภาคผนวก ฉ หน้า 47-48)

ซึ่งจริง ๆ แล้วก่อนหน้าที่ผู้ใหญ่วัยรุ่นจะสรุปแนวคิดวนเกษตรออกมาเป็นสิ่งที่ท่านเสนอต่อเกษตรกรและสังคมโดยรวมมาในระยหลังนั้น ก่อนหน้านั้นผู้ใหญ่วัยรุ่นก็ดูจะมีภาพของผู้ที่มีความมุ่งมั่นในการขบคิด เพื่อหาแนวทางการแก้ปัญหาของเกษตรกรมาโดยตลอด โดยลำดับได้ดังนี้

-เดิมทีความคิดเริ่มต้นของผู้ใหญ่วัยรุ่นต่อชีวิตเกษตรกรก็คือ ถ้าเกษตรกรมีความรู้ดีตามข่าวสารวิชาการแผนใหม่ได้ทัน โอกาสจะรวยในวิถีแห่งเกษตรแผนใหม่ก็เป็นไปได้ และท่านเองก็อยู่ในบทบาทของผู้ส่งเสริมเกษตรกรในท้องที่ให้เปลี่ยนไปปลูกพืชชนิดใหม่ ๆ แทนชนิดเก่าที่ประสบปัญหาการขาดทุน มาตลอด โดยหวังว่าจะทำให้ชีวิตชาวไร่ชาวนาดีขึ้น ซึ่งก็ไม่ปรากฏเป็นจริง (ดูภาคผนวก ฉ หน้า 57) .

-เมื่อปัญหาที่เกิดขึ้นแก่เกษตรกรยังคงวนเวียนอยู่อย่างเดิมในวงจรแห่งการขาดทุน และภาระหนี้สินที่พอกพูนขึ้นทุกที ๆ แนวความคิดของผู้ใหญ่วิบูลย์ก็หันมาสู่การแก้ปัญหาโดยการรวมกลุ่มเกษตรกร ทั้งในลักษณะของกลุ่มใหญ่ คือกลุ่มเกษตรกร จากระดับตำบล อำเภอ จังหวัด ไปจนถึงระดับชาติ และกลุ่มเฉพาะด้าน เช่น กลุ่มผัก กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพื่อต่อรองและเรียกร้องในสิ่งที่ป็นธรรมที่เกษตรกรควรได้ ซึ่งก็ทำให้ท่านเกิดปัญหาช่องว่างกับชาวบ้านมาจนปัจจุบัน

-และเมื่อได้ต่อสู้มาจนแทบจะทุกรูปแบบ ประสบการณ์ทั้งหมดที่สะสมมาก็ทำให้ผู้ใหญ่วิบูลย์เห็นว่า แนวทางของเกษตรกรรวมสมัยใหม่ที่ท่านเคยตั้งความหวังไว้ ไม่ใช่แนวทางที่พึ่งยึดถืออีกต่อไป ซึ่งก็หันมาสู่การนำเสนอแนวคิดวนเกษตรว่า เป็นทางออกของชาวไร่ชาวนาในปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่า แม้ภาพของความขยันขันแข็งในงานอันเป็นกิจวัตรของผู้ใหญ่วิบูลย์จะไม่ปรากฏชัดนัก แต่ภาพแห่งความมุ่งมั่นต่อการขบคิดหาทางแก้ปัญหาของชาวไร่ชาวนาให้สำเร็จลุล่วงไป ก็มีมาอย่างต่อเนื่องตลอดระยะ 20 ปีที่ผ่านมา ภาพของผู้ใหญ่วิบูลย์ในสายตาของหลาย ๆ ท่านจึงออกมาเป็น "นักคิด-นักประชาสัมพันธ์" ที่ดูจะขาดภาพของ "นักปฏิบัติ" แต่เด่นในด้านการใช้สมองขบคิดและพูดคุยเพื่อขยายความคิดนั้นออกไปสู่วงกว้าง (ดูภาคผนวก ก หน้า 6,9,17)

นี่คงเป็นภาพที่สะท้อนให้เห็น คุณลักษณะของผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่ล้มฤทธิ์ของผู้ใหญ่วิบูลย์เพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ในช่วงของการเปลี่ยนวิถีชีวิตมาสู่ส่วนเกษตรกรของท่าน ก็ได้มีภาพอีกส่วนหนึ่งที่สะท้อนคุณลักษณะนี้เช่นเดียวกัน คือ ภาพของบุคคลที่มีความกล้าเสี่ยง

2.1.7 ความกล้าเสี่ยง (Risk Taking)

ความกล้าเสี่ยง หมายถึง ลักษณะที่บุคคลเลือกกระทำเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งต้องใช้ความพยายาม ในวิธีการซึ่งผลที่เกิดขึ้นนั้นอาจไม่แน่นอนตามที่ต้องการ

ความกล้าเสี่ยงอย่างมีเหตุผล เป็นบุคลิกอีกด้านหนึ่งของผู้ที่มีความมุ่งมั่นไม่ล้มฤทธิ์ ซึ่งเมื่อพิจารณาการตัดสินใจเปลี่ยนแนวทางวิถีชีวิตมาสู่เกษตรกรรมทางเลือกของผู้ใหญ่วิบูลย์ ก็มีลักษณะนี้ให้อธิบายอยู่เช่นกัน

ครั้งหนึ่งผู้วิจัยเคยถามท่านว่า "ตอนที่เปลี่ยนมาทำเกษตรแบบพึ่งตนเองนี้ คิดว่าเป็นการเสี่ยงหรือไม่ และมีความเชื่อมั่นเพียงใด" ได้รับคำตอบจากผู้ใหญ่วิบูลย์ว่า ต่อคำถามนี้ต้องแยกเหตุการณ์ออกเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงแรกที่เปลี่ยนวิถีการผลิตนั้น เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เพื่อให้มีอาหารประทังชีวิตเท่านั้น ไม่ได้มีความคิดที่ชัดเจนว่าจะปลูกเพื่อกินเอง ไม่ปลูกเพื่อขายแต่อย่างใด แต่เป็นเพราะไม่มีเงินทุน จึงไม่สามารถทำการผลิตเพื่อขายได้เหมือนอย่างที่เคยทำมา

ช่วงที่สอง หลังจากที่ทำการผลิตเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้ามาได้ระยะหนึ่ง ประมาณ 2-3 เดือน ทำให้ท่านเริ่มเห็นว่า การปลูกเพื่อกินเองเป็นหลักนี้ทำได้จริง ๆ เกษตรกรไม่จำเป็นต้องทำการผลิตเพื่อขาย เพื่อเอาเงินไปซื้อของอย่างอื่นมากนัก ซึ่งจากจุดนี้เองที่สร้างความเชื่อมั่นว่า การดำเนินชีวิตในแนวทางนี้มีความเป็นไปได้ และความคิดเรื่องวนเกษตรก็เริ่มต้นพัฒนามาจากจุดนี้ (ดูภาคผนวก ง หน้า 33,39)

จะเห็นว่า ในระยะแรกประเด็นเรื่องความกล้าเสี่ยงของผู้ใหญ่วิบูลย์ยังไม่เกิดขึ้น จะเป็นลักษณะของการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่ตนประสบอยู่เท่านั้น ต่อเมื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าคล่องมาแล้วระยะหนึ่ง การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในเวลาช่วงนั้น จึงถูกนำมาเป็นเหตุผลพื้นฐาน ประกอบการตัดสินใจหันมาสู่แนวทางเกษตรกรรมทางเลือก ดังที่ท่านกล่าวถึงการตัดสินใจครั้งนั้นของท่านว่า

"...หลังจากที่เราได้ใช้ชีวิตอย่างนั้นมาจริง ๆ ในระยะ 2 ปีมานี้ ผมก็ตัดสินใจครั้งสุดท้ายว่า เราขายที่ดินที่เราได้อยู่ทั้งหมด จะเหลือไว้เฉพาะที่เรามีพอทำกิน และมีความใจว่า เราจะเลี้ยงตัวเองได้..." (สัมภาษณ์ มี.ค.-เม.ย. 2528 : หน้า 47)

นี่คือลักษณะที่แสดงถึงความกล้าเสี่ยงอย่างมีเหตุผลของผู้ใหญ่วิบูลย์ เริ่มต้นจากการเรียนรู้ในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า พัฒนามาสู่ความกล้าตัดสินใจ บนพื้นฐานของเหตุผลที่สมมา มิใช่การเสี่ยงตัดสินใจโดยขมขาม กระทั่งหัน แต่ตัดสินใจบนพื้นฐานแห่งความเชื่อมั่นที่ผ่านการเรียนรู้มาพอสมควร แม้ว่าความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในช่วงที่เรียนรู้ จะยังไม่สามารถยืนยันผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ว่าจะเป็นเช่นไร

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในแง่ปรากฏการณ์ ปรากฏการณ์นี้ดูเหมือนจะเป็นปรากฏการณ์เดียวที่แสดงให้เห็นคุณลักษณะนี้อย่างเด่นชัด แต่เมื่อพิจารณาโดยเนื้อแท้ของลักษณะนี้แล้ว จะเห็นว่าลักษณะเช่นนี้ก็ดำรงอยู่มาตลอด ตราบใดที่ผู้ใหญ่วิบูลย์ยังคงเลือกเดินในแนวทางนี้อยู่ ดังมีคำพูดของท่านประโยคหนึ่งว่า

“...ผมว่าเรื่องจิตใจมีความสำคัญมากกว่า (มากกว่าปัจจัยอื่น-ตัวปัจจัย) มันอยู่ที่ว่าคุณเชื่อไหมว่าทำอย่างนี้แล้วจะอยู่ได้...” (ภาคผนวก 2 หน้า 10)

เพราะหากลักษณะนี้ขาดหายไป บุคคลย่อมเกิดความหวั่นไหวต่อความไม่แน่นอนที่อาจจะเกิดขึ้น และอาจจะทำให้เขาคิดตัดสินใจหันกลับมาหาแนวทางเดิมอันเป็นกระแสหลักที่คนส่วนใหญ่เฝ้ารออยู่ ซึ่งครั้งหนึ่งผู้วิจัยเคยถามท่านว่า “มีไหมที่ทำมาถึงจุดหนึ่งแล้วพอมีโอกาสจะหาทุนแล้ว จะกลับมาทำในแนวเดิม ?” คำตอบที่ได้รับคือ

“มันอยู่ในเงื่อนไขที่เราได้ผ่านการเรียนรู้ได้เข้าใจมัน อย่างสมตอนนี้ ไม่ใช่คุณนะ ผมหาเงินทำทุนได้ เพราะว่าเดี๋ยวนี้ผมรู้จักแหล่งเงินทุนแหล่งธุรกิจเยอะแยะ ถ้าต้องการเพียงแค่เงิน 4-5 แสนบาท ผมว่าผมหาได้ไม่ยาก แต่ผมรู้ว่ามันไม่มีความจำเป็นอะไร เพราะมันผ่านพ้นเหตุการณ์มาแล้ว ... เมื่อมันผ่านมาถึงตอนนี้เราเข้าใจแล้ว ผมเชื่อว่าชาวบ้านถ้าเข้าใจแล้ว ได้ข้อมูล เข้าใจข้อมูลเท่าที่ผมมีอยู่นี้ ชาวบ้านจะเปลี่ยนวิถีชีวิตผมเชื่ออย่างนั้น...” (ภาคผนวก ง หน้า 40)

ด้วยความเชื่อเช่นนี้ ทำให้ผู้ใหญ่วิบูลย์ดำเนินตามแนวทางนี้มาตลอดระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา ซึ่งก็มีใช้ว่าจะมีชีวิตที่สะดวกสบายอย่างสมบูรณ์สุข แต่เป็นชีวิตที่ต้องดิ้นรนต่อสู้อยู่เหมือนกัน ในยามที่สิ่งที่ต้องการนั้นตนไม่สามารถจะทำได้ขึ้นเอง หรือหาได้ในพื้นที่ของตน ดังที่ได้กล่าวถึงมาแล้วข้างในหัวข้อที่ผ่านมา ๆ มา

2.1.8 ความเชื่ออำนาจภายในตน (Locus of Control)

ความเชื่ออำนาจภายในตน หมายถึง ความเชื่อหรือทัศนคติของบุคคลที่รับรู้ว่าการสำเร็จหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนนั้น เป็นผลเนื่องมาจากการกระทำของตนเอง

ความเชื่ออำนาจภายในตนนี้ เป็นอีกคุณลักษณะหนึ่งที่สัมพันธ์กับแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากกรณีการเปลี่ยนวิถีชีวิตของผู้ใหญ่วิบูลย์เช่นกัน ในลักษณะที่ว่า ความเชื่ออำนาจภายในตน เป็นคุณลักษณะทางจิตใจที่ส่งเสริมให้บุคคลมีการพึ่งตนเอง ไม่เป็นคนเฉื่อยชา ปลดปล่อยวิถีชีวิตเป็นไปตามโชคเคราะห์หรือหวังพึ่งคนอื่นมากกว่าพึ่งตนเอง ซึ่งสำหรับผู้ใหญ่วิบูลย์ คุณลักษณะทางจิตใจข้อนี้ก็สะท้อนอยู่ในแนวคิดวนเกษตรของท่านนั่นเอง

ดังที่กล่าวถึงมาแล้วว่า วนเกษตรในทัศนะของผู้ใหญ่วิบูลย์มีคุณค่าประการหนึ่ง คือ เป็นเกษตรกรรมขั้นพื้นฐานเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการพึ่งตนเองของเกษตรกร เกษตรกรสุพจน์ ผู้รู้จักผู้ใหญ่วิบูลย์มาร่วม 15 ปี กล่าวอธิบายแนวคิดวนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ว่า

"...แนวคิดเรื่องวนเกษตร มันเป็นแนวคิดของการพึ่งตนเอง จากการที่ถกกลับมาจากเกษตรแบบวิทยาศาสตร์ แรกก็เห็นว่าเป็นเพราะว่าแกต้องพึ่งทางอื่นมากเกินไป พึ่งพ่อค้า พึ่งสิ่งต่าง ๆ ทำให้แกอยู่ไม่ได้ ก็เลยคิดถึงเรื่องการพึ่งตนเองให้ได้..."

(ภาคผนวก ก หน้า 45)

สำหรับแนวคิด "วนเกษตร" โดยละเอียดนั้น จะไม่ขอนำมากล่าวถึงในที่นี้อีก เนื่องจากได้กล่าวถึงแล้วในเบื้องต้น อย่างไรก็ตาม คุณลักษณะเชื่ออำนาจภายในตนนี้ก็ยังสะท้อนออกมาในคำพูดของผู้ใหญ่วิบูลย์หลายครั้งที่กล่าวถึงเรื่อง การพึ่งตนเอง อาทิ

"...คนที่พึ่งตนเองไม่ได้ก็น่าจะมาจากสาเหตุเรื่องการใช้จ่าย พอเริ่มไม่พอจ่ายก็เริ่มมีหนี้สิน คนมีหนี้สินคือคนที่ไม่เป็นตัวของตัวเอง เราเริ่มขึ้นต่อเขา ครอบครัวเราเป็นเมืองขึ้นของครอบครัวอื่น จนกระทั่งพึ่งกันไปทั้งระบบ และในที่สุดเราก็ไม่ใช่ตัวเรา

...ผมมีความรู้สึกว่า คนถ้าเป็นไทแก่ตัวเองย่อมจะมีความกล้าและน่าจะสามารถทำอะไรได้อีกหลายอย่าง มีความเชื่อมั่นในตัวเองสูง คิดว่าเหล่านี้เป็นลักษณะของการพึ่งตัวเองที่ชัดเจน คนถ้าพึ่งตัวเองต้องกล้าพอที่จะเชื่อว่าตัวเองอยู่รอด โดยไม่ต้องมีคนอื่นเข้ามาช่วยเหลืออะไรเรา..."

ความหมายของการพึ่งตนเองที่แท้ คือ ต้องมีรายได้พอที่จะเลี้ยงตัวเองโดยไม่พึ่งใคร..." (ภาคผนวก ค หน้า 6)

"...คำว่า "พึ่งตัวเอง" มีอยู่ 2 ส่วนคือ ช่วยตัวเองกับพึ่งตัวเอง คล้าย ๆ กัน อยู่ คำว่า "ช่วยตัวเอง" เป็นความสามารถเฉพาะคนที่สามารถช่วยเหลือตัวเองในหลาย ๆ กรณีได้ บางทีไม่ใช่พึ่งตัวเอง แต่สามารถช่วยตัวเองได้ (เช่น ไม่มีเงิน ก็สามารถคิดหาทางกู้ยืมเงินจากคนอื่นได้-ผู้วิจัย)

...ในขณะเดียวกัน "พึ่งตัวเอง" ก็มีลักษณะคล้าย ๆ กัน เพียงแต่ว่าเมื่อทำขึ้นมาแล้ว สามารถให้ผลตอบแทนต่อเรา โดยที่เราไม่จำเป็นต้องพึ่งพาให้คนอื่นมาให้ความช่วยเหลือเราอยู่บ่อย ๆ หรือเราจำเป็นจะต้องพึ่งพาในบางเรื่อง...

...การพึ่งตัวเองจึงเกี่ยวกับสวัสดิการในปัจจุบันสวัสดิการในอนาคต สวัสดิการนี้มันพร้อมที่จะตอบสนองต่อเราทันที โดยที่เราไม่ต้องไปเรียนให้ใครมาจัดการสวัสดิการตัวนี้ให้เรา โดยที่เราไม่ต้องพึ่งพาให้ใครมาเป็นคนช่วยเหลือ เราสามารถที่จะช่วยตัวเองหรือพึ่งพาตัวเองในโอกาสนั้น ๆ...

...การพึ่งตัวเอง คือการเตรียมให้พร้อมของปัจจัย 4 ให้มีอยู่ในกำมือของเรา ปัจจุบันปัจจัย 4 ไม่ได้อยู่ในมือเรา อยู่ในมือคนอื่น แล้วเราต้องไปหาเงินเพื่อเป็นตัวกลางไปแลกปัจจัย 4 ที่อื่นมา...

...วนเกษตรทำให้คนมีความเชื่อมั่นในตัวเอง อันดับแรก เราเชื่อว่าเราจะพึ่งตัวเองได้ พอเรามีความเชื่อดังนี้ ทำให้เรามีเสรีภาพทางความคิด พอคนเรามีเสรีภาพทางความคิดได้ เราคิดอย่างไรเราก็ไม่ต้องกลัวใครปฏิเสธความช่วยเหลือเรา..."

(ภาคผนวก ค หน้า 14)

เหล่านี้เป็นทัศนคติที่สะท้อนออกมาเกี่ยวกับการพึ่งตนเองของผู้ใหญ่วิบูลย์ ซึ่งในทางปฏิบัติก็คือ "วนเกษตร" ที่ท่านทำอยู่นั่นเอง แม้ว่าในปัจจุบันนี้ "วนเกษตร" ของผู้ใหญ่วิบูลย์ จะยังไม่ถึงขั้นพึ่งตนเองได้อย่างสมบูรณ์ก็ตาม

สรุป

ทั้งหมดที่กล่าวมา เป็นคุณลักษณะทางจิตใจที่การวิจัยนี้ค้นพบทั้งหมด คุณลักษณะทางจิตใจเหล่านี้ ได้แก่

- กระบวนการคิด
- ความรักธรรมชาติ
- การควบคุมตนเอง
- ความสันโดษ
- แรงจูงใจไม่ล้มถก
- ความกล้าเสี่ยง
- ความเชื่ออำนาจภายในตน

เหล่านี้ล้วนเป็นคุณลักษณะทางจิตใจที่เกี่ยวข้องโดยตรงต่อการหักเหวิถีชีวิตจากแนวทางเกษตรกรรมสมัยใหม่มาสู่แนวทางเกษตรกรรมทางเลือก ส่วนอีกคุณลักษณะหนึ่ง คือ ความร่วมมือร่วมใจ นั้น แม้จะดูเหมือนไม่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงมาสู่เกษตรกรรมทางเลือกนี้โดยตรง แต่หากพิจารณาในรายละเอียดจะพบว่า คุณลักษณะทางจิตใจประการนี้มีความสัมพันธ์กับส่วนหนึ่งของคุณลักษณะด้านแรงจูงใจไม่ล้มถกของท่านด้วย คือ การมุ่งมั่นที่จะหาทางแก้ไขปัญหของชาวไร่ชาวนาให้ลุล่วงให้ได้ ซึ่งภาพของการผลักดันความคิดในการแก้ปัญหา กับภาพของการสละแรงกายแรงใจในการแก้ปัญหา ก็คือภาพเดียวกัน ดังนั้น แม้คุณลักษณะทางจิตใจด้านความร่วมมือร่วมใจ จะดูไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการเปลี่ยนมาสู่แนวทางเกษตรกรรมทางเลือก แต่ก็มี ความสัมพันธ์โดยอ้อมอยู่ และคุณลักษณะด้านความร่วมมือร่วมใจนี้ ถือเป็นคุณลักษณะที่สำคัญต่อการพึ่งตนเองในระดับชุมชนโดยรวม เพราะหากสมาชิกในชุมชนขาดคุณลักษณะทางจิตใจประการนี้ ก็จะไม่สามารรถร่วมกันพัฒนาชุมชนไปสู่การพึ่งตนเองได้

อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยไม่พบคุณลักษณะทางจิตใจประการอื่นอย่างโดดเด่น นอกจากคุณลักษณะที่ได้กำหนดไว้เป็นจุดเริ่มต้น ซึ่งในประเด็นนี้จะได้กล่าวถึงในการอภิปรายผลในบทต่อไป

2.2 กระบวนการเคลื่อนเปลี่ยนจากเกษตรกรรมสมัยใหม่มาสู่เกษตรกรรมทางเลือก

การศึกษากระบวนการเคลื่อนเปลี่ยนจากเกษตรกรรมสมัยใหม่มาสู่เกษตรกรรมทางเลือกของผู้ใหญ่วิบูลย์นี้ เป็นวัตถุประสงค์ประการที่ 2 ของการวิจัย ที่ต่อเนื่องมาจากวัตถุประสงค์ประการแรก ที่ได้ศึกษาคุณลักษณะทางจิตใจของผู้ใหญ่วิบูลย์ ข้อค้นพบจากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ทั้งสองประการ จะให้ภาพรวมทั้งหมดของกระบวนการเปลี่ยนแปลงมาสู่เกษตรกรรมทางเลือกของผู้ใหญ่วิบูลย์ ซึ่งจะได้นำกล่าวถึงในตอนท้ายของหัวข้อนี้

สำหรับกระบวนการเคลื่อนเปลี่ยนมาสู่เกษตรกรรมทางเลือก หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งก็คือ กระบวนการยอมรับนวัตกรรม (โดยถือว่าเกษตรกรรมทางเลือกคือนวัตกรรม) ของผู้ใหญ่วิบูลย์ ดำเนินการตามขั้นตอน 4 ขั้น ดังนี้

1) ขั้นแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

ในขั้นแรกนี้กล่าวได้ว่า ความคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรมทางเลือกยังมิได้เกิดขึ้น เป็นแต่เพียงว่า เมื่อชีวิตดำเนินมาถึงจุดตัน ไม่มีอาหารพอกินและไม่สามารถหันกลับไปทำเกษตรแบบเดิมที่เคยทำมาได้ จึงจำเป็นต้องหาวิธีการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของตนให้ได้ก่อน ดังที่ท่านเล่าว่า

“...ในช่วงเริ่มต้นใหม่ ๆ นี้...ตอนนั้นเรายังคิดถึงเฉพาะหน้าของเรา ที่สำคัญที่สุดคือ ทำยังไงจึงจะมีกิน ... เพราะปัญหาเฉพาะหน้าที่มันเกิดขึ้นกับเราก็คือ มันไม่มีกิน แล้วเราลืมเลเวลมาจากระบบการเกษตรอย่างนั้น (ระบบเกษตรสมัยใหม่-ผู้วิจัย) แล้วเราจะกลับไปทำอย่างนั้นมันทำไม่ได้ เพราะเราไม่มีที่ดินมากพอที่จะทำอย่างนั้น แล้วปัญหาของเราคือ ไม่มีกิน ตอนนั้นเราไม่ได้คิดถึงว่าทำเพื่อกินหรือปฏิเสธเพื่อขายอะไร เราไม่ได้คิดอะไรทั้งนั้น เราคิดเพียงว่าทำยังไงมันถึงจะมีกิน นั่นคือสิ่งที่เราคิด... คิดอย่างเดียวว่ามีกินก็ใช้ได้ ตอนนั้นเราปลูกผักบุงเราก็ได้กินผักบุง เราก็รู้ว่ามันมีกิน ที่มันกินแค่ผักบุง หมดไปแล้วมันก็ไม่มีกิน ต้องปลูกของอื่น...” (ภาคผนวก ง หน้า 33,38)

2). ขึ้นเห็น

เมื่อผู้ใหญ่วิบูลย์สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ระดับหนึ่งแล้ว คือ มีอาหารกินเฉพาะหน้าชั่วคราวในระยะสั้นแล้ว ท่านจึงเริ่มเห็นว่า แนวทางการผลิตเพื่อกินเองใช้เองเป็นหลักนี้ เป็นทางออกของเกษตรกรได้ ดังที่ท่านกล่าวต่อมาว่า

“...ทีนี้หลังจากที่เราได้ทำมาลักระยะหนึ่งไม่นานนัก เดือน สองเดือน สามเดือน เราเริ่มได้ผลผลิตจากที่เราได้ลงมือ ได้ทำมาด้วยแรงนี้ มันเริ่มทำให้เราเห็นว่า จริง ๆ มันทำให้เรามีกินจริง ๆ มันได้กินแล้ว มันสร้างความเชื่อมั่นว่าตอนนี้เราหลุดจากปัญหาที่เฉพาะหน้าไปแล้ว แม้มันจะเป็นชั่วคราว เราก็เริ่มมีความหวังว่า ถ้าเราทำอย่างนี้เรามีกิน ตอนนี้ที่เราเริ่มพูดใจว่า ถ้าเรามีกินนี้ ไม่มีเงินมันก็อยู่ได้ แล้วเราก็เริ่มพูดใจว่า ถ้าเราปลูกกิน เหลือกินแล้วขาย เราจะได้กำไร แล้วเราก็เริ่มคิดใจว่า คนเรานี้จะต้องคิดให้มีกินก่อน ตอนนี้เราก็เริ่มคิดตรงนี้...” (ภาคผนวก ง หน้า 34)

3). ขึ้นเชื่อมั่น

หลังจากที่ได้เห็นแล้วว่าการทำกินในแนวนี้คือทางออกของปัญหาที่ท่านและเกษตรกรประสบมาตลอด ผู้ใหญ่วิบูลย์จึงดำเนินการตามแนวคิดนี้ต่อมา พร้อมกับสั่งสมความมั่นใจในแนวคิดนี้เพิ่มขึ้น ๆ เรื่อย ๆ ดังที่ท่านกล่าวอยู่ครั้งหนึ่งว่า

“...การทำการผลิตแบบนี้ ผมเพิ่งเริ่มได้เพียง 2-3 ปีเท่านั้น ยังนับว่าเป็นระยะเวลาที่สั้นเกินไป พืชบางอย่างนั้นเรายังไม่ทันได้ผล แต่เพียงเท่านั้นผมก็รู้สึกว่ามันดีกว่าเดิมแล้ว บางช่วงผมไม่มีเงินติดบ้านเลยสักบาทเดียวประมาณ 1-2 สัปดาห์ ผมก็ยังไม่ต้องรื้อนเท่าไร ไม่เหมือนก่อนนี้...” (วิบูลย์ เข้มเฉลิม. 2532 : 19)

และจากการที่ท่านได้เดินทางไปพบปะแลกเปลี่ยนกับกลุ่มคนที่ประสบความสำเร็จในแนวทางเดียวกัน ทำให้ผู้ใหญ่วิบูลย์ยิ่งเกิดความมั่นใจในแนวทางนี้มากขึ้น ดังที่ท่านกล่าวว่า

“...ผมเกิดความเชื่อมั่น เพราะเราเริ่มมีการแลกเปลี่ยนกับกลุ่มคนที่ประสบความสำเร็จ ไปเห็นที่ชุมพรทำเห็ดที่ไท่ท้าว...เราเริ่มเข้าใจ เราเห็นระบบที่สมบูรณ์เกิดขึ้นได้จากที่เขาทำไว้ เราทำมาแล้ว ถ้าเราเริ่มไปได้ประสบการณ์จากคนอื่น มันก็สรุป ทำให้ข้อมูลเราชัดเจน เราก็เกิดความเชื่อมั่นเหมือนกัน...” (ภาคผนวก ง หน้า 41)

4) . ขั้นพัฒนา

หลังจากที่ผ่านขั้นตอนของการเกิดความเชื่อมั่นในแนวคิดนี้มาแล้ว พัฒนาการของความคิด "วนเกษตร" อย่างเป็นระบบที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อ กระบวนการคิด จึงค่อย ๆ เกิดขึ้น ดังที่ท่านเล่าว่า

"...มันเป็นเรื่องของพัฒนาการของมัน เรายังไม่ได้คิดอะไรไปทั้งกระบวนการที่เราเกี่ยวข้อง กว่าที่เราจะคิดทั้งระบบได้มันหลายปี ไม่ใช่หลังจากนั้นเพียงระยะสั้น ๆ ถ้าจะพูดจริง ๆ ว่า ที่เรานึกทั้งระบบได้โดยเชื่อมโยงทั้งหมดได้เท่าตอนนั้น มันเพิ่งเกิดเมื่อ 2-3 ปีนี้เอง ตอนก่อนเรายังไม่ใช้จะเข้าใจอะไรได้ทั้งระบบหรอก..." (ภาคผนวก ง หน้า 34)

อย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่ใคร่ขอกล่าวถึงในที่นี้คือ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาระบบความคิดขึ้นมา จากการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในขั้นที่ 1 มาจนเป็นวนเกษตรในขั้นสุดท้าย ซึ่งจากการศึกษาประวัติชีวิตของผู้ใหญ่วิบูลย์ พบว่า ท่านมีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง อันเป็นคุณลักษณะเฉพาะตัวอยู่ 2 ประการ คือ

1. พฤติกรรมติดตามข่าวสารข้อมูล (Communication Behavior) และความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relationship)

2. ความสามารถในการคิด (Mental Ability)

ในประการของพฤติกรรมติดตามข่าวสารข้อมูลนั้น จากการศึกษาประวัติชีวิตของผู้ใหญ่วิบูลย์ พบว่า ท่านมีความไม่แสวงหาข่าวสารข้อมูล และความรู้ทางวิชาการสูงมาก ซึ่งส่วนหนึ่งสะท้อนออกมาให้เห็นในแง่ของความเป็นคนรักการอ่านหนังสือ และให้ความสำคัญกับหนังสือมาก ดังจะเห็นได้จากการกล่าวถึงอิทธิพลของหนังสือหลาย ๆ เล่มที่มีต่อการคิด การตัดสินใจของท่านในบางช่วงชีวิต (ภาคผนวก ง หน้า 43, 65)

คุณรสนา โทสิตรสกุล-นักคิดนักกิจกรรมที่รู้จักผู้ใหญ่วิบูลย์มาร่วม 15 ปี กล่าวถึงพฤติกรรมติดตามข่าวสารข้อมูลของผู้ใหญ่วิบูลย์ว่า

"...แกเป็นคนติดตามข่าวสารข้อมูลมาก แล้วก็อ่านหนังสือเยอะ คือเป็นคนที่ไม่แสวงหาความรู้ทางวิชาการ...แล้วแกติดตามทั้งในเรื่องข่าวสารการเมืองอะไรทั้งหมดเลย

แก่เป็นคนที่อ่านหนังสือพิมพ์มาก สนใจข่าวการบ้านการเมือง และความรู้ทางวิชาการ
แก่ก็สนใจ อย่างความรู้ในทางการเกษตรแก่ก็จะตาม ครึ่งหนึ่งแกพยายามจะจัดการ
กับแมลงชนิดหนึ่งที่มากินฝ้าย แกก็ตามว่ามีสารอะไรที่จะกำจัดเจ้าตัวนี้ได้..." (ภาค
ผนวก ฉ หน้า 67, 69)

การติดตามข่าวสารที่มาก น่าจะเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ท่านมีความรู้กว้างขวาง ซึ่ง
ความรู้เหล่านี้ได้กลับมาเป็นฐานข้อมูลที่สำคัญ เมื่อชีวิตเดินทางมาถึงจุดหนึ่งที่ต้องตัดสินใจ
และนอกจากการติดตามข่าวสารแล้ว การมีความสัมพันธ์กับสังคมมาก ก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่ก่อ
ให้เกิดความรับรู้ที่กว้างขวางด้วย ดังจะเห็นว่านับแต่อดีต ผู้ใหญ่วิบูลย์ถูกรายล้อมไปด้วย
บุคคลหลากหลาย ทั้งนักพัฒนาชนบท นักคิดนักกิจกรรมทางสังคม นักวิชาการ ข้าราชการ
หรืออื่น ๆ ซึ่งการมีความสัมพันธ์อันดีกับบุคคลที่หลากหลายเช่นนี้ น่าจะช่วยให้ผู้
ใหญ่วิบูลย์ มีความรับรู้ที่กว้างขวางด้วย ซึ่งไม่เพียงแค่ว่ากับบุคคลที่หลากหลาย ในส่วน
ของตัวท่านเอง ก็ได้เข้าร่วมในกิจกรรมทางสังคมที่หลากหลายด้วย ทั้งกิจกรรมพัฒนาชุมชน
ที่เคยเกี่ยวข้องมาในอดีต มาจนถึงกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายของรัฐ
เหล่านั้นน่าจะเป็นสิ่งที่เสริมความรับรู้ของผู้ใหญ่วิบูลย์ที่สำคัญ อันเอื้ออำนวยให้ท่านสามารถ
คิดหรือตัดสินใจได้ จนเกิดเป็นพัฒนาการมาสู่การสรุปแนวคิดวนเกษตรในปัจจุบัน

ส่วนในเรื่องของความสามารถในการคิดนั้น เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญ
เพราะถึงแม้บุคคลจะมีข่าวสารข้อมูล ความรับรู้ที่มากเพียงใด แต่หากไม่สามารถสรุปและ
วิเคราะห์ข่าวสารข้อมูลเหล่านั้นออกมาเป็นความคิดเห็นของตัวได้ ข้อมูลเหล่านั้นก็
เปล่าประโยชน์ ซึ่งในกรณีของผู้ใหญ่วิบูลย์ก็เช่นเดียวกัน หากท่านขาดความสามารถใน
การคิด พัฒนาการของแนวคิด "วนเกษตร" คงจะไม่เกิดขึ้น ซึ่งความสามารถในการคิด
ของผู้ใหญ่วิบูลย์นั้น ถือได้ว่าเป็นที่ยอมรับ ดังที่บุคคลหลาย ๆ ท่านให้คำจำกัดความท่านว่า
ท่านเป็น "นักคิด" ซึ่งก็ได้แสดงให้เห็นความสามารถด้านนี้ของท่านมาแล้วในหัวข้อ 2.1.1

ทั้งสองประการนี้เป็นสิ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะมีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการเคลื่อน
เปลี่ยนมาสู่วนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ ในแง่ที่เป็นคุณลักษณะเฉพาะตัวที่นอกเหนือไปจาก
คุณลักษณะทางจิตใจ 8 ประการที่ได้กล่าวมา

ฉะนั้น หากกล่าวโดยสรุป กระบวนการเคลื่อนเปลี่ยนจากเกษตรกรรมสมัยใหม่ มาสู่ส่วนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ มี 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 แก้ปัญหาเฉพาะหน้า

ขั้นที่ 2 เห็น

ขั้นที่ 3 เชื่อมั่น

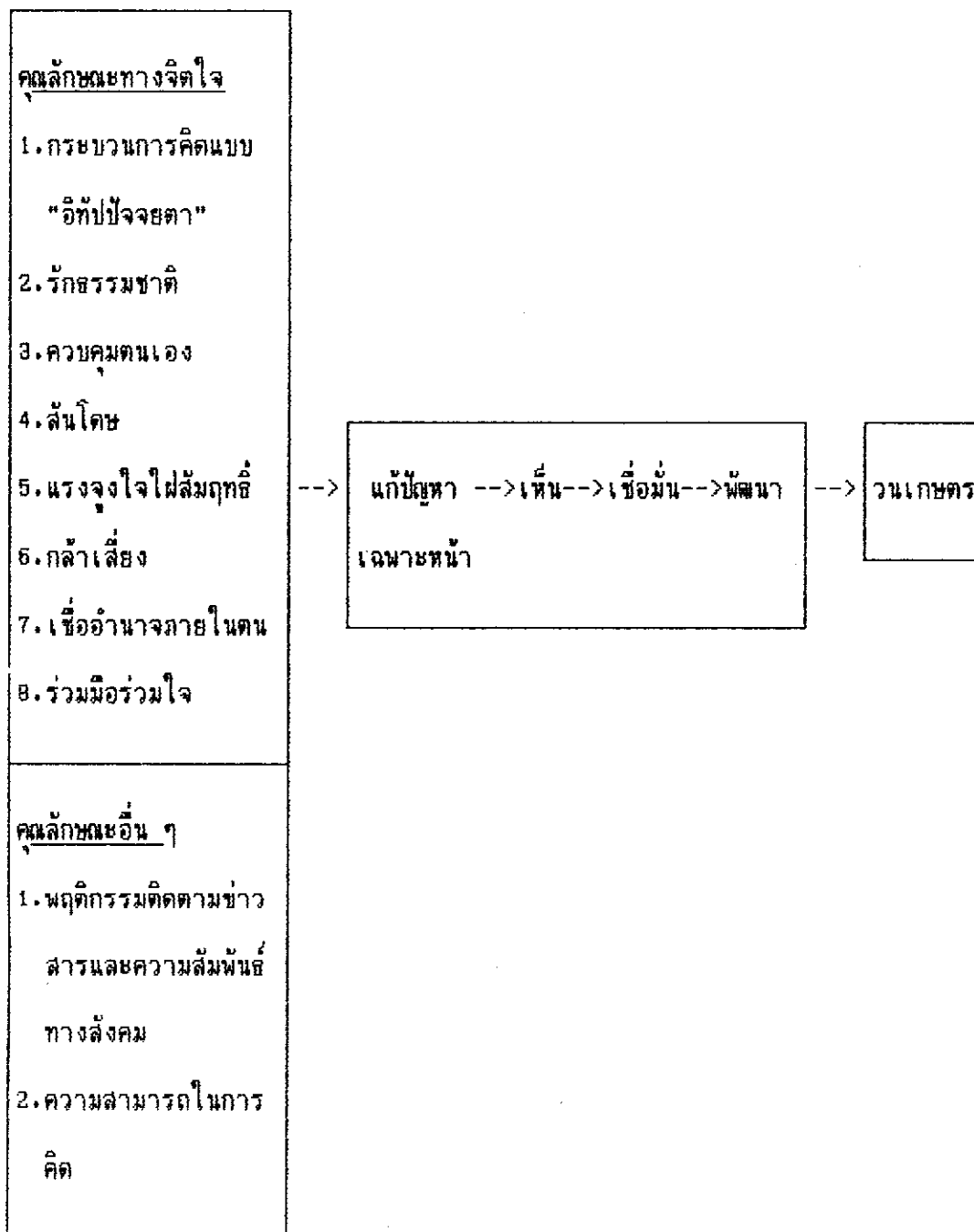
ขั้นที่ 4 พัฒนา

โดยมีปัจจัยเฉพาะตัวที่เกี่ยวข้องอยู่ 2 ประการเห็นได้ชัด คือ

1. พฤติกรรมติดตามข่าวสารข้อมูล และการมีความสัมพันธ์ทางสังคม

2. ความสามารถในการคิด

ซึ่งเมื่อรวมปัจจัยเหล่านี้เข้ากับปัจจัยด้านคุณลักษณะทางจิตใจที่ได้กล่าวมา จากการตอบวัตถุประสงค์ประการที่ 1 ทำให้สามารถสรุปเป็นภาพแสดงกระบวนการเคลื่อนเปลี่ยน และปัจจัยที่เกี่ยวข้องได้ ดังนี้

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกระบวนการผลที่เกิดขึ้น

ภาพประกอบ 11 แสดงกระบวนการเคลื่อนเปลี่ยนจากเกษตรกรรมสมัยใหม่มาสู่เกษตรกรรม

ทางเลือกของผู้ไทยวัยชรา เข้มเจลิ้ม และปัจจัยที่เกี่ยวข้อง

3. ภาพรวมของผู้ให้วิบูลย์ เพิ่มเติม จากอดีต สู่ปัจจุบันและอนาคต

ฌ็อง ฌีโอน (Jean Giono) นักเขียนชาวฝรั่งเศส กล่าวไว้ในย่อหน้าแรก
ของหนังสือ "คนปลูกต้นไม้" ของเขาว่า

"การที่อุปนิสัยใจคอของคนจะแสดงออกถึงคุณลักษณะพิเศษที่แท้ นั้น ต้องอาศัยโอกาส
อันดีในการสังเกตพฤติกรรมเป็นเวลาหลาย ๆ ปี หากพฤติกรรมนั้นปราศจากความเห็น
แก่ตัว หากแรงผลักดันนั้นมาจากความกรุณาอย่างแท้จริงและไม่หวังผลตอบแทน อีกทั้งยัง
ฝากรอยจารึกอันคงความประดับไว้ในโลก นั้นย่อมถือได้ว่าเป็นคุณลักษณะที่แท้"

(เกรณิการ์ พรหมเสาร์ ผู้แปล. 2535 : 3)

ชีวิตของผู้ให้วิบูลย์ จากอดีตมาจนถึงปัจจุบันล่วงเวลามาเกือบ 60 ปี กว่า 20
ปีของการต่อสู้บนสายพานชีวิตของชาวไร่ชาวนา และอีกทศวรรษหนึ่งแห่งการดำเนินชีวิต
ที่ทวนกระแสสังคมในแนวทางวนเกษตร คงเป็นบทพิสูจน์ถึงคุณลักษณะที่น่าสนใจหลายประการ

ประการแรก คงเป็นเรื่องที่ไม่ใช่ธรรมดานัก ที่ลูกชายหมอลมุนไพรโบราณ
จากต่างจังหวัดที่ทุรกันดาร ที่กำพร้าแม่ตั้งแต่อายุ 5 ขวบ จะผันผาอุปสรรคนานัปการมา
จนถึงจุดของการเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในสังคมปัจจุบัน จากเด็กเร่ร่อน ๆ ที่
ทะเลาะเถียงกันอยากเข้ามาใช้ชีวิตในเมืองด้วยแรงผลักดันจากหนังสือเล่มหนึ่ง ดันรบนวน
ชาวจนได้สิ่งที่ตัวเองต้องการ คือ ได้เรียนหนังสือมากขึ้น และด้วยความใส่ใจในการ
แสวงหาความรู้ ก็ทำให้ตนพบช่องทางที่คิดว่าจะสร้างฐานะความร่ำรวยให้กับตนได้ ด้วย
การมาลงทุนในภาคเกษตรกรรม

ประการที่สอง 20 ปีบนสายพานชีวิตของการแสวงหาความร่ำรวยที่อาจเกิดขึ้น
ขึ้นจริงในชีวิตชาวไร่ชาวนา กลับกลายเป็นชีวิตของการต่อสู้ดิ้นรนทุกรูปแบบ ทั้งเพื่อปากท้อง
ความอยู่รอดของตนเองและชาวไร่ชาวนาทั่วไป เริ่มจากความเชื่อมั่นที่เต็มเปี่ยมว่าคนที่
ผ่านการศึกษาและการรับรู้มาอย่างตน จะสามารถประสบความสำเร็จได้บนเส้นทางแห่ง
ระบบการค้าของเกษตรกรรมสมัยใหม่ จากบทบาทของนายทุนคนกลางผู้รับซื้อผลผลิตจาก
เกษตรกร พลิกผันบทบาทมาเป็นผู้นำเกษตรกรที่ได้พยายามทุกอย่าง เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตน

และชาวไร่ชาวนาทุกคนต้องการ จากการลงทุนขนาดใหญ่ในพืชเศรษฐกิจชนิดที่ได้รับการส่งเสริม มาถึงกระบวนการกลุ่มเกษตรกรเพื่อต่อรองราคาขายผลผลิต การรวมตัวเรียกร้องความเป็นธรรมจากรัฐบาล รวมถึงการเอาตัวเองเข้าปะทะกับผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น เหล่านี้กลับกลายมาเป็นบทสรุปที่ตรงกันข้ามกับความหวังเมื่อครั้งเริ่มต้น คือ "ยิ่งทำยิ่งจน"

ประการที่สาม เมื่อชีวิตถึงทางตัน ชาดทั้งทุนชาดทั้งที่ที่จจะสืต่อนหนทางเดิมได้ จุดแห่งการพลิกผันหันเหชีวิตจึงเกิดขึ้น จากการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเพื่อประทังให้ชีวิตตัวเองและครอบครัวอยู่รอด นำมาสู่การค้นพบแนวทางใหม่ที่ก่อกำเนิดความเชื่อมั่นอีกครั้งหนึ่ง ด้วยภาพการมองเห็นความเป็นจริงของชีวิตและสังคม ที่ต่างออกไปจากการเริ่มต้นครั้งที่แล้ว พร้อมกับบทสรุปของการต่อสู้ด้วยถ้อยที่ที่ประนีประนอมสร้างสรรค์ ที่นำพาตนมาสู่จุดที่ยากที่ชาวไร่ชาวนาคนหนึ่งจะมาถึงได้

นี่คือภานชีวิตที่เคลื่อนเปลี่ยนมาจากอดีตสู่ปัจจุบันของผู้ใหญ่วิบูลย์ ที่ได้สร้างคุณูปการไว้หลายประการ ดังการประเมินของหลาย ๆ ท่านดังนี้

ประการที่หนึ่ง การที่ท่านสามารถ "กลับลำ" เปลี่ยนวิถีชีวิตมาสู่แนวทางเกษตรกรรมทางเลือกได้ เป็นตัวอย่างหนึ่งให้สังคมเห็นว่า เกษตรกรรมทางเลือกนั้นทำได้จริง และชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ แม้ว่าโดยรูปแบบที่ผู้ใหญ่วิบูลย์ทำอยู่ อาจจะยังไม่ใช่วิธีที่สมบูรณ์ก็ตาม (ภาคผนวก ฉ หน้า 72-73)

ประการที่สอง การเดินทางไปเป็นวิทยากรให้แก่ชาวบ้านตามท้องที่ต่าง ๆ รวมถึงการต้อนรับชาวบ้านจากท้องที่ต่าง ๆ ไปดูงานที่บ้านของท่านนั้น นับเป็นส่วนหนึ่งที่ได้กระตุ้นให้เกิดการหารูปแบบของการพึ่งตนเองของชาวบ้านที่เกิดขึ้นหลากหลายทั่วประเทศในปัจจุบัน (ภาคผนวก ฉ หน้า 66)

ประการที่สาม การผลักดันแนวคิดของท่านเข้าสู่โครงสร้างระดับบน ในส่วนของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และผู้บริหารประเทศ จนเป็นที่ยอมรับเป็นนโยบาย แม้ว่าอาจจะไม่เป็นจริงในทางปฏิบัติ แต่ก็ได้เอื้อให้ข้าราชการและชาวบ้านระดับล่าง รวมทั้งบุคคลกลุ่มอื่นที่อยู่นอกภาครัฐราชการ สามารถดำเนินการตามแนวคิดนี้ได้สะดวกขึ้น (ภาคผนวก ฉ หน้า 45-46 และหน้า 75)

ทั้ง 3 ประการเป็นคุณูปการที่สำคัญของผู้ใหญ่วิบูลย์แก่สังคมปัจจุบัน สำหรับบทบาทของท่านที่จะดำเนินต่อไปในอนาคตนั้น ผู้ใหญ่วิบูลย์กล่าวตอบเรื่องนี้กับผู้วิจัยในการสัมภาษณ์ครั้งสุดท้าย (29 มกราคม 2536) ว่า

“...ความจริงผมค่อนข้างจะคิดมาตลอด สัก 3-4 ปีมานี้ ผมค่อนข้างจะคิดเรื่องการศึกษา ซึ่งจริง ๆ ผมไม่ใช่คนการศึกษา แต่ผมอดจะคิดเรื่องการศึกษาไม่ได้ แล้วก็พยายามจะทำเรื่อง ทำอย่างไรจะให้เกิดการจัดการศึกษาชุมชน...”

ซึ่งความสำคัญของการศึกษาในความคิดของผู้ใหญ่วิบูลย์ในวันนี้ก็ยังคงอยู่ในแนวเดิม ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อกระบวนการคิด กล่าวคือ เป็นกระบวนการที่จะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสภาพความเป็นจริง อันจะเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการพึ่งตนเองของชุมชน

ในขณะที่สังคมโดยรวมกำลังเผชิญกับปัญหาสิ่งแวดล้อม ผู้ใหญ่วิบูลย์มองว่า การศึกษาจะช่วยแก้ปัญหานี้ได้ เพราะหากคนเข้าใจถึงความเป็นจริงแล้ว ความเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้น ตั้งแต่คุณภาพของจิตใจอันเป็นสิ่งแวดล้อมภายใน จนถึงการเปลี่ยนแปลงในสิ่งแวดล้อมภายนอก ดังที่ท่านกล่าวว่า

“สิ่งที่ผมกำลังเห็นว่าน่าจะได้จับอีกตัวหนึ่งก็คือตัวการศึกษา เพราะถ้าเราเปลี่ยนการศึกษาได้เนี่ย มันไม่ใช่เป็นเพียงแค่เปลี่ยนสิ่งแวดล้อมข้างนอกนะ มันเปลี่ยนข้างในด้วย”

ดังนั้น ความมุ่งมั่นในวันนี้ของผู้ใหญ่วิบูลย์ก็คือ การพยายามผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบการศึกษา เพื่อให้การศึกษาชุมชนเกิดขึ้นอย่างแท้จริงในอนาคต

นี่คงเป็นภาพโดยรวมของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มแข็ง จากอดีต สู่ปัจจุบันและอนาคต ซึ่งอาจจะดูเป็นภาพเชิงบวกเกือบจะสมบูรณ์ ก็ด้วยเหตุที่การศึกษาครั้งนี้มุ่งศึกษาคุณลักษณะทางจิตใจเชิงบวกเสียมากกว่า ภาพในอีกด้านหนึ่งจึงขาดหายไป อย่างไรก็ตาม ปุณชนก็ยังคงเป็นปุณชน คงไม่มีชีวิตของผู้ใดปราศจากจุดอ่อนหรือความผิดพลาด ชีวิตของผู้ใหญ่วิบูลย์ก็เช่นเดียวกัน หากแต่ในชีวิตของท่านได้สร้างสิ่งที่มีคุณค่าแก่สังคมไว้มากน้อยก็เพียง

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเชิงบรรยาย เรื่อง คุณลักษณะทางจิตใจของปราชญ์ชาวบ้าน : การศึกษารายกรณีเกษตรกรที่ดำเนินเกษตรกรรมทางเลือก มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1. เพื่อศึกษาคุณลักษณะทางจิตใจของกรณีศึกษา ในฐานะปราชญ์ชาวบ้านที่ดำเนินเกษตรกรรมทางเลือกท่านหนึ่ง

2. เพื่อศึกษากระบวนการเคลื่อนเปลี่ยนจากเกษตรกรรมสมัยใหม่ มาสู่เกษตรกรรมทางเลือกของกรณีศึกษา ทั้งในแง่ความเปลี่ยนแปลงทางความรู้สึกนึกคิดและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง

3. เพื่อเสนอภาพรวมของกรณีศึกษา จากอดีต สู่ปัจจุบัน และอนาคต

โดยกรณีศึกษาของการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เจาะจงเลือก ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ปราชญ์ชาวบ้านที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง ทั้งจากภาครัฐบาล และเอกชน รวมทั้งบุคคลผู้สนใจทั่วไป

ซึ่งในการศึกษาได้กำหนดคุณลักษณะทางจิตใจที่จะใช้เป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาไว้ 8 ประการ คือ กระบวนการคิด แรงจูงใจไม่ล้มฤทธิ์ ความกล้าเสี่ยง ความเชื่ออำนาจภายในตน การควบคุมตนเอง ความสันโดษ ความรักธรรมชาติ และความร่วมมือร่วมใจ และหากในขณะที่ยังดำเนินการศึกษาอยู่ พบคุณลักษณะทางจิตใจทางจิตใจประการอื่น ๆ ก็จะได้กล่าวถึงเพิ่มเติมด้วย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ดำเนินการตามขั้นตอนใหญ่ ๆ 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล เป็นการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และจากการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง อาทิ ผู้ใหญ่วิบูลย์ ภรรยา บุตรชาย และพี่ชาย รวมถึงเพื่อนบ้านด้วย
 2. ขั้นย่อยข้อมูล นำข้อมูลที่ได้ออกมาแยกย่อย จัดเป็นประเด็น หมวดหมู่ต่าง ๆ อาทิ แยกเป็นข้อมูลเกี่ยวกับประวัติชีวิต กับข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิด เป็นต้น
 3. ขั้นแสดงข้อมูล นำข้อมูลที่จัดหมวดหมู่แล้ว มาเชื่อมต่อกัน แล้วแสดงออกมาเป็นตารางหรือภาพ เพื่อความสะดวกในการนำไปใช้ต่อไป
 4. ขั้นวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูล ในขั้นต้นจะทำการวิเคราะห์เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานของการวิจัย ที่แสดงถึงประวัติชีวิตและแนวคิดของผู้ใหญ่วิบูลย์ แล้วนำข้อมูลเหล่านั้น มาใช้บรรยาย เพื่อตอบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย แล้วจึงตรวจสอบการวิเคราะห์ โดยการสัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ ที่รู้จักผู้ใหญ่วิบูลย์มาเป็นอย่างดี
- เมื่อดำเนินการมาถึงขั้นที่ 4 จะนำไปสู่ "การกระทำซ้ำ" ตามขั้นตอนอื่น ๆ อีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เพียงพอและเชื่อถือได้

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล สรุปได้ดังนี้

1. กระบวนการคิดที่เด่นชัดของผู้ใหญ่วิบูลย์ คือ กระบวนการคิดแบบ "อิทัปปัจจยตา" ตามแนวคิดทางพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากกระบวนการคิดในการมองปัญหาของเกษตรกร รวมไปถึงกระบวนการคิดในการนำเสนอแนวคิด "วนเกษตร" ของท่าน
2. ความรักธรรมชาติ เป็นคุณลักษณะทางจิตใจที่เด่นที่สุดของผู้ใหญ่วิบูลย์ จากการเห็นร่วมกันของบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์แทบทุกท่าน รวมทั้งจากการแสดงความคิดเห็นของผู้ใหญ่วิบูลย์เองก็ค่อนข้างจะสอดคล้องกัน

3. การควบคุมตนเอง เป็นคุณลักษณะทางจิตใจที่สำคัญในช่วงของการเปลี่ยนวิถีชีวิต มาสู่เกษตรกรรมทางเลือก เพราะ ณ จุดหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลง เป็นจุดที่ต้องใช้ความอดทนอย่างต่อเนื่อง เพื่อเปลี่ยนแบบแผนการใช้ชีวิตของตนเอง จากชีวิตในกระแสวัตถุนิยมหรือบริโภคนิยม มาสู่ชีวิตที่มักน้อยทางวัตถุ

4. ความสันโดษของผู้ใหญ่วิบูลย์ ไม่ปรากฏภาพที่ชัดเจนนักในอดีต แต่เมื่อเปลี่ยนวิถีชีวิตมาสู่แนวทางเกษตรกรรมทางเลือกแล้ว คุณลักษณะทางจิตใจประการนี้จะมีภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งที่สะท้อนออกมาในแนวคิดในการทำ "วนเกษตร" ของท่านเอง และจากคำยืนยันของบุคคลผู้รู้จักหลาย ๆ ท่าน

5. ผู้ใหญ่วิบูลย์มีคุณลักษณะด้านความร่วมมือร่วมใจที่เห็นได้อย่างชัดเจน ในสมัยที่ทำงานเคลื่อนไหวชุมชนและต่อสู้เรียกร้องเพื่อชาวไร่ชาวนา และคุณลักษณะเช่นนี้ยังคงมีอยู่แม้ในปัจจุบันที่เปลี่ยนแนวทางมาทางเกษตรกรรมทางเลือกแล้ว หากแต่ปัญหาความไม่เข้าใจในตัวท่านของชาวบ้านในชุมชน เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ภาพด้านนี้ดูไม่ชัดเจนนัก แต่หากพิจารณาถึงเจตนาและคุณูปการของท่านที่ได้กระทำต่อส่วนรวม จะสามารถยืนยันคุณลักษณะด้านนี้ได้อย่างมีน้ำหนัก เพียงแต่ว่ามีจุดอ่อนอยู่ที่ กิจกรรมที่ทำอยู่โดยส่วนใหญ่ในปัจจุบัน มิใช่กิจกรรมที่ทำกับคนในชุมชนโดยตรง หากเป็นการทำงานกับสังคมวงกว้างมากกว่า

6. คุณลักษณะทางจิตใจด้านแรงจูงใจไม่ล้มฤทธิ์ของผู้ใหญ่วิบูลย์ ส่วนหนึ่งเห็นได้จากการพยายามคิดหาทางออกให้แก่เกษตรกร ซึ่งผู้ใหญ่วิบูลย์พยายามผลักดันมาตลอดในหลายแนวทาง นับแต่การลงทุนตามกระแสการผลิตแบบเกษตรสมัยใหม่ การรวมกลุ่มเกษตรกร เพื่อต่อรองราคาสผลผลิต การเคลื่อนไหวเรียกร้องการประกันราคาพืชผลจากรัฐบาล มาจนถึงการนำเสนอแนวคิด "วนเกษตร" ในปัจจุบัน เหล่านี้แม้จะมีรูปแบบที่ต่างกัน แต่โดยเจตนาแล้วมุ่งไปสู่จุดหมายเดียวกัน คือ ทำอย่างไรเกษตรกรจึงจะมีชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ท่านมุ่งมั่นจะเสนอแนวทางมาตลอดร่วม 30 ปี

7. ความกล้าเสี่ยงอย่างมีเหตุผล อันเป็นลักษณะหนึ่งของคนที่มีความมุ่งมั่นไม่ล้มถกถึนั้น แม้ในตอนเริ่มต้นของการหันเหมาสู่แนวทางเกษตรกรรมทางเลือกจะเป็นเพียงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า คือการแก้ปัญหาไม่มีอาหารเลี้ยงตัวเองและครอบครัว อันเนื่องมาจากการล้มเหลวในระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่ที่เข้ามา แต่หลังจากที่ได้เรียนรู้ว่า การปลูกพืชอาศัยต้นเป็นอาหารนั้น สามารถนำพาให้ตนเองและครอบครัวอยู่รอดมาได้ ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในระดับหนึ่งว่า แนวทางนี้จะเส้นทางออกของปัญหาที่ตนเผชิญมาตลอดได้ จึงตัดสินใจดำเนินชีวิตตามแนวทางนี้มาตลอด แม้จะไม่มีคำตอบแก่ตนเองก็ตามว่าจะประสบความสำเร็จหรือไม่ หากแต่เหตุผลที่สะสมมาจากการเรียนรู้ที่ละขั้น ๆ ก็ทำให้ท่านเชื่อมั่นว่า ชีวิตในแนวทางนี้อยู่รอดและยังมีความแน่นอนกว่าชีวิตในแนวเดิมที่เกษตรกรรมส่วนใหญ่ยังคงดำเนินอยู่ด้วย

8. ความเชื่ออำนาจภายในตน อันเป็นอีกคุณลักษณะหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับแรงจูงใจไม่ล้มถกถึนั้น ก็สามารถพิจารณาได้ในแง่ของการเชื่อมั่นในการพึ่งตนเอง มากกว่าหวังพึ่งคนอื่น ซึ่งลักษณะนี้สะท้อนออกมาชัดเจนมากในการดำเนินชีวิตในแนว "วนเกษตร" ของท่านซึ่งเป็นวิถีชีวิตของการพึ่งตนเองอย่างแท้จริง

9. กระบวนการเปลี่ยนแปลงมาสู่เกษตรกรรมทางเลือกของผู้ใหญ่วิบูลย์ มีขั้นตอนที่สำคัญอยู่ 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 ขั้นแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เป็นขั้นของการแก้ปัญหาปากท้องของตนเองและครอบครัว โดยการปลูกพืชโตเร็วเป็นอาหารเท่านั้น ยังไม่มีความคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรมทางเลือกแต่อย่างใด เป็นแต่เพียงว่าตนไม่สามารถจะกลับไปทำเกษตรสมัยใหม่ได้ เพราะไม่มีทุนเท่านั้น

ขั้นที่ 2 ขั้นเห็น เป็นขั้นที่เกิดขึ้นหลังจากที่ได้ปลูกพืชระยะสั้นเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้ามาได้ระยะหนึ่งแล้ว จึงเริ่มได้คิดว่าการทำการผลิตเพื่อกินเองอยู่เองเป็นหลักนี้ น่าจะเป็นทางออกที่ดีของตนเองและชาวไร่ชาวนา แนวทางของเกษตรกรรมทางเลือกจึงเริ่มปรากฏชัดขึ้นในความคิดนับแต่ขั้นนี้เป็นต้นไป

ขั้นที่ 3 ขั้นเชื่อมั่น เป็นขั้นที่เกิดขึ้นหลังจากได้ดำเนินชีวิตตามแนวทางนี้มาระยะหนึ่ง ประมาณ 2-3 ปี แล้วไม่ประสบปัญหาเดือดร้อนเท่าใดนัก จึงเกิดความเชื่อมั่นต่อแนวทางที่ทำมามากขึ้น แม้จะยังไม่เห็นผลทีเดียว และเมื่อได้พบปะแลกเปลี่ยนกับคนในชุมชนอื่นที่ดำเนินอยู่ในแนวทางเดียวกัน ก็ยิ่งเป็นการตอกย้ำให้เกิดความเชื่อมั่นมากขึ้น อันนำมาสู่การพัฒนาความคิดในรายละเอียดในขั้นต่อไป

ขั้นที่ 4 ขั้นพัฒนา หลังจากเกิดความเชื่อมั่นและสิ่งที่ตนได้ลงมือทำไว้เริ่มเห็นผล พัฒนาการทางความคิดจึงค่อย ๆ ชัดเจนมากขึ้น จากการเรียนรู้ สรุปและทบทวนกลับไปกลับมาหลาย ๆ ครั้ง นำมาสู่กระบวนการคิดที่เป็นระบบ และสามารถเชื่อมโยงการอธิบายเข้ากับเรื่องอื่น ๆ ได้ ดังที่ได้แสดงไว้ในหัวข้อกระบวนการคิด

ทั้งนี้โดยมีปัจจัยที่เป็นคุณลักษณะเฉพาะตัว 2 ประการ คือ พฤติกรรมการติดตามข่าวสาร และความสัมพันธ์ทางสังคม กับความสามารถทางสมอง เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้ ซึ่งนอกเหนือไปจากคุณลักษณะทางจิตใจที่กล่าวมา

10. ภาพโดยสรุปของผู้ใหญ่วิบูลย์ นับแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันนั้น เป็นภาพของบุคคลที่ได้สร้างคุณูปการไว้หลายประการต่อสังคมปัจจุบัน

ประการแรก ท่านเป็นตัวอย่างหนึ่งที่พิสูจน์ให้สังคมเห็นว่า เกษตรกรรมทางเลือกนั้นทำได้จริงและเกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้

ประการที่สอง ท่านเป็นผู้หนึ่งที่มีส่วนในการกระตุ้นให้เกิดการแสวงหารูปแบบการพึ่งตนเองของชาวบ้านในหลายท้องที่ในปัจจุบัน

ประการที่สาม การพยายามผลักดันแนวคิดของท่านเข้าสู่ระดับนโยบายของรัฐนั้น แม้ว่าในภาคปฏิบัติอาจจะไม่เกิดขึ้นจริง แต่ก็เอื้ออำนวยให้คนในระดับล่างสามารถดำเนินการตามแนวคิดนี้ได้สะดวกขึ้น ไม่ถูกมองด้วยสายตาแปลกแยกอีกต่อไป

ส่วนภาพในอนาคตของผู้ใหญ่วิบูลย์นั้น ท่านจะยังคงมีความมุ่งมั่นที่จะผลักดันให้สิ่งที่อยู่ในความคิดของท่าน ได้เกิดขึ้นจริงในภาคปฏิบัติ นั่นคือ การพยายามผลักดันให้เกิดการศึกษาชุมชน เพื่อให้ชาวไร่ชาวนาสามารถพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง

อภิปรายผล

เมื่อพิจารณาผลการวิจัยเป็นรายข้อ มีประเด็นที่พึงอภิปรายดังนี้

1. กระบวนการคิดของผู้ใหญ่วิบูลย์ ที่สามารถเทียบเคียงได้กับแบบการคิดทางพุทธศาสนา คือ แบบ "อภิปัจจยตา" นั้น ส่วนหนึ่งน่าจะมีผลมาจากการที่ผู้ใหญ่วิบูลย์มีความสนใจในหลักพุทธศาสนาเป็นฐานเดิมอยู่ในตัวอยู่แล้ว (ดูภาคผนวก ง หน้า 48-50)

อีกประการหนึ่ง ที่น่าจะมีผลทำให้แบบการคิดของผู้ใหญ่วิบูลย์สอดคล้องกับแนวคิดทางพุทธศาสนา คือ แบบการคิดในทางพุทธศาสนานั้นมีลักษณะเป็นการคิดเพื่อพิจารณาภาวะของสิ่งทั้งหลายให้เห็นตามความจริง ในแง่ของการเจริญปัญญา ซึ่งกระบวนการคิดของผู้ใหญ่วิบูลย์ก็มีลักษณะนี้เช่นกัน คือ พยายามนำเสนอให้เห็นปัญหาที่แท้จริงของเกษตรกรที่เกิดขึ้นมาจากกิเลส พร้อมกับนำเสนอทางออกเพื่อให้หลุดพ้นจากวงจรแห่งกิเลสได้ในระดับหนึ่งด้วย

2. คุณลักษณะทางจิตใจ 7 ประการนั้น สอดคล้องกับแนวคิดของ ประเวศ วะสี (2530) ที่กล่าวว่า วิถีชีวิตในพุทธเกษตรกรรมซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของเกษตรกรรมทางเลือกนั้น จะต้องประกอบด้วยหลักบางประการในจิตใจ คือ การพึ่งตนเอง (=ความเชื่ออำนาจภายในตน) วินัยในศีล (=การควบคุมตนเอง) อิทธิบาท 4 อันประกอบไปด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา (=แรงจูงใจไม่ล้มถกถี้) สันโดษธรรม (=ความสันโดษ) และสามัคคีธรรม (=ความร่วมมือร่วมใจ) นอกจากนี้การมีจิตที่มองเห็นเหตุปัจจัยทั้งหลายเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน (=อภิปัจจยตา) ก็เป็นอีกหลักหนึ่งที่สำคัญในพุทธเกษตรกรรมด้วย อย่างไรก็ตาม ความสอดคล้องกันนี้ ส่วนหนึ่งน่าจะมีเหตุมาจากการที่ผู้ใหญ่วิบูลย์ นับเป็นบุคคลหนึ่งที่ถูกยกเป็นตัวอย่างในการนำเสนอแนวคิดพุทธเกษตรกรรมของประเวศ (ดูภาคผนวก ข หน้า 5)

อีกประเด็นหนึ่งที่พึงอภิปรายในที่นี้ คือ การวิจัยนี้ไม่พบคุณลักษณะทางจิตใจอื่น ๆ ที่โดดเด่น นอกจากคุณลักษณะทางจิตใจที่ศึกษาไว้เป็นจุดเริ่มต้น เหตุที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจาก การที่ผู้วิจัยมุ่งที่จะตรวจสอบคุณลักษณะที่ได้ศึกษาไว้แต่เริ่มนี้เป็นสำคัญ ทำให้ขาดลักษณะของการพยายามตรวจสอบคุณลักษณะประการอื่นที่นอกเหนือไปจากนี้

3. กระบวนการเคลื่อนเปลี่ยนจากเกษตรกรรมสมัยใหม่ มาสู่เกษตรกรรมทางเลือก ที่สรุปได้ 4 ขั้นตอนนั้น เป็นกระบวนการที่ผ่านการเรียนรู้และสะสมความเชื่อมั่นมาในระยะ เวลาที่นานพอสมควร รวมถึงมีองค์คุณต่าง ๆ ประกอบอยู่ด้วยมากมาย ทั้งที่เป็นคุณลักษณะ ทางจิตใจและคุณลักษณะเฉพาะตัวอื่น ๆ

4. ภาพโดยสรุปของผู้ใหญ่วิบูลย์ที่ค่อนข้างจะมีภาพในเชิงบวกเกือบจะสมบูรณ์นั้น ก็ ด้วยเหตุว่า การวิจัยนี้มุ่งที่จะหาคุณลักษณะทางจิตใจเชิงบวก ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนิน เกษตรกรรมทางเลือกของเกษตรกรเป็นสำคัญ ดังนั้น หากจะมีการกล่าวถึง คุณลักษณะใน เชิงลบแล้ว ก็จะเป็นการกล่าวถึงเฉพาะในจุดที่พึงอภิปรายเท่านั้น นอกจากนั้น ผู้วิจัยยัง ถือเป็นการระอานึงรับผิดชอบ ที่จะไม่นำความเสียหายมาสู่บุคคลผู้เป็นกรณีศึกษาของตนด้วย

อย่างไรก็ตาม การวิจัยนี้มิได้มีเจตนาที่จะยกย่องเชิดชูบุคคลใดบุคคลหนึ่งให้สูงเกิน กว่าที่เป็นจริง โดยได้พยายามนำเสนอทั้งในด้านที่เป็นจุดเด่นและในด้านที่เป็นจุดอ่อน เพื่อ ให้ภาพที่ออกมาเป็นภาพของปุณชนธรรมดาผู้หนึ่ง ที่มีแนวทางการดำเนินชีวิตที่น่าสนใจเท่านั้น

ข้อจำกัดของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีข้อจำกัดในเรื่องของระยะเวลาในการดำเนินการที่น้อยเกินไป ทำให้ไม่สามารถดำเนินการเก็บข้อมูลในบางลักษณะได้มากเพียงพอ เช่น ไม่มีข้อมูลจากการ สังเกตพฤติกรรมของกรณีศึกษาที่มากเพียงพอจะนำมาอ้างอิงได้ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัย ได้ทดแทนข้อมูลส่วนที่ขาดไปนี้ ด้วยการสัมภาษณ์บุคคลหลาย ๆ ท่านที่รู้จักกรณีศึกษาเป็น อย่างดี ตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป ซึ่งทำให้การวิจัยครั้งนี้มีลักษณะเป็น "การศึกษาคุณลักษณะทาง จิตใจของผู้ใหญ่วิบูลย์จากคำบอกเล่า" เสียมากกว่า เนื่องจากข้อมูลที่ใช้อ้างอิงเกือบทั้งหมด เป็นข้อมูลจากการบอกเล่าเป็นสำคัญ

ข้อเสนอแนะในทางปฏิบัติ

จากการดำเนินการวิจัยมาจนครบกระบวนการนี้ มีสิ่งที่ผู้วิจัยใคร่เสนอแนะ ดังนี้

1. การศึกษาคุณลักษณะทางจิตใจของผู้ใหญ่วิบูลย์ รวมถึงการศึกษากระบวนการเคลื่อนไหวเปลี่ยนมาสู่เกษตรกรรมทางเลือกของท่านนี้ มีเจตนาเพียงเพื่อนำเสนอกรณีตัวอย่างแก่สาธารณชนเท่านั้น (หาได้เป็นความพยายามนำเสนอเพื่อหวังจะให้ป็นสูตรสำเร็จใด ๆ) ประโยชน์ที่สาธารณชนพึงได้รับจากงานวิจัยชิ้นนี้ คือ มีความเข้าใจในรายละเอียดว่า การที่บุคคลหนึ่งได้เปลี่ยนวิถีชีวิตของตนมาสู่แนวทางเกษตรทางเลือกนั้นขึ้นกับปัจจัยหลายประการ ซึ่งบางประการเป็นปัจจัยเฉพาะตัว แต่บางประการก็เป็นปัจจัยภายนอกที่สามารถจัดกระทำให้เกิดขึ้นได้ และบางประการสามารถจัดกระทำได้ทันทีในระยะสั้น ในขณะที่บางประการต้องอาศัยเงื่อนไขการจัดกระทำในระยะยาว

ข้อเสนอแนะที่หึงมีต่อประเด็นนี้คือ ประการแรก สิ่งที่สามารถจัดกระทำได้ทันทีในสภาพปัจจุบันก็คือ การให้ข้อมูลข่าวสารแก่เกษตรกร ทั้งในแง่ความเพียงพอของข้อมูล และในแง่ความจริงของข้อมูล หน่วยงานรัฐและเอกชนพึงส่งเสริมให้เกษตรกรมีโอกาสได้รับรู้ข้อมูลได้อย่างไม่จำกัด เพื่อที่เกษตรกรจะสามารถตัดสินใจเลือกหนทางการดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของบุคคลหรือสิ่งกระตุ้นภายนอก

ประการที่สอง ในระยะยาวแล้ว การพยายามสร้างเสริมคุณลักษณะทางจิตใจต่าง ๆ รวมถึงคุณลักษณะทั่วไปที่สำคัญ ๆ เช่น การใฝ่รู้ ฯลฯ เป็นสิ่งที่สามารถจัดกระทำได้โดยอาศัยกระบวนการศึกษา ทั้งที่เป็นการศึกษาในโรงเรียน และการศึกษาจากชีวิตจริงในสถาบันทางสังคมต่าง ๆ นับแต่สถาบันครอบครัว ศาสนา และที่สำคัญ คือ สถาบันสื่อสารมวลชนและนันทนาการ เหล่านี้หึงเป็นสิ่งที่ผู้ใหญ่ในปัจจุบันหึงมองเห็นผลในระยะที่ยาวไกล เพราะคุณลักษณะเหล่านี้ ไม่ใช่เพียงเป็นคุณลักษณะที่เกี่ยวข้องกับเกษตรทางเลือก แต่เป็นคุณลักษณะที่สำคัญของการเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีค่าต่อส่วนรวมด้วย

2. ควรมีการศึกษาเพื่อนำเสนอชีวิตของบุคคลที่น่าสนใจเหล่านี้ ให้มากขึ้น ไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นใครก็ตาม เกษตรกร ครู แพทย์ หรือปุชนธรรมดาทั่วไป ที่มีวิถีการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่า เพราะนอกจากจะเป็นแบบอย่างที่ดีต่อเยาวชนแล้ว การนำเสนอชีวิตในด้านที่นำมองของบุคคล ในสภาพของสังคมแบบปัจจุบันที่เต็มไปด้วยการแก่งแย่งแข่งขัน ยิ่งนับเป็นการเติมกำลังใจให้ผู้คนมีความหวังว่า ในสังคมนี้ก็ยังมีสิ่งที่ดีงามเกิดขึ้นได้อยู่ มิใช่จะมีแต่เรื่องเศร้าหมองเพียงด้านเดียว

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. การวิจัยเชิงคุณภาพในลักษณะนี้กับเกษตรกรรายอื่น ยังเป็นสิ่งที่พึงกระทำ เพื่อจะได้มีการศึกษาหลาย ๆ รายเปรียบเทียบกัน อันจะนำมาซึ่งความเข้าใจต่อเรื่องนี้ที่ละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งนี้โดยน่าจะพยายามขยายมุมมองไปสู่คุณลักษณะทางจิตใจด้านอื่น ๆ ให้มากขึ้น รวมทั้งมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลายกว่าการวิจัยครั้งนี้

2. การวิจัยเชิงปริมาณจากกลุ่มตัวอย่างมากกว่าราย จะเป็นประโยชน์ที่เสริมกัน ในแง่ที่จะช่วยให้เห็นภาพด้านกว้างของเกษตรกรกลุ่มใหญ่ที่เป็นตัวแทนของประชากรอย่างแท้จริง

מזרח ארמאדור

บรรณานุกรม

- กรุณา กิจชัยน. ความสัมพันธ์ระหว่างความมีวินัยแห่งตน ความเชื่ออำนาจภายใน-ภายนอกตน และคุณธรรมแห่งพลเมืองดี. ปรินิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2517. อัดสำเนา.
- ผ่อง ธิโอโน. คนปลูกต้นไม้. แปลจาก The Man Who Planted Trees โดย กรรณิการ์ พรหมเสาร์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2535.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน. "บทบาทของจิตวิทยาต่อการสร้างจิตลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนาเกษตรกร." วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 10(6) : 1 - 14 : มกราคม - กุมภาพันธ์ 2523.
- เทพเวที, พรช. ธรรมกับการพัฒนาชีวิต. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.
- พนนธ์ สัมมา. จิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตร. ปรินิพนธ์ กศ.ด. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2523. อัดสำเนา.
- นาถ พันธุมนาวิน. ความแตกต่างระหว่างผู้นำทางการเกษตรและผู้ที่มีใช้ผู้นำ ในเรื่อง แรงจูงใจ ไม่ล้มถกั้ พฤติกรรมกล้าเสี่ยงและพฤติกรรมแพร่ขยาย. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2518. อัดสำเนา.
- นิตี เอียวศรีวงศ์. "การศึกษาเพื่อฟื้นฟูศักยภาพของชุมชน." ใน ทิศทางหมู่บ้านไทย. บรรณาธิการ โดย เสรี พงศ์พิศ. หน้า 25 - 38. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2531.
- นางน้อย แจ้งศิริกุล. การศึกษาแบบการคิดและความสามารถในการแก้ปัญหาทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัย. ปรินิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2530. อัดสำเนา.
- บุญทัน ดอกไธสง และธเนศ ต่วนชยะเอม. กระบวนการและวิธีการพัฒนาจิตใจเพื่อพัฒนาสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์รัชดา84 แมเนจเม้นท์, 2529.
- บัวพันธ์ พรหมทึง และคนอื่น ๆ . รายงานการวิจัยการพัฒนาชนบท : การเข้าร่วมในการะบวนการพัฒนาของชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : สำนักนักศึกษาศาสตร มหาววิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531.

ปก แก้วกาญจน์. รายงานการวิจัยความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชนชาวนาจาก

ผลกระทบของระบบการผลิตเพื่อขายในช่วง 2 ทศวรรษ. มปท. : สถาบันทักษิณคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2530. อัดสำเนา.

ประเวศ วะสี. พุทธเกษตรกรรมกับความดีสุขของสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน,
2530.

_____ และคนอื่น ๆ. พึ่งตนเองในชนบท. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, 2531.

พินิจา ว่องกุล. ชีวประวัติบุคคลไม่สำคัญ : ปราชญ์ชาวบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, 2532.

ไพโรจน์ ภูมิประดิษฐ์ และกุลชีพ วรพงศ์. "วนเกษตร : ประสบการณ์และความคิดของ
ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม." ใน เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน
กับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท. หน้า 22 - 26. กรุงเทพฯ :
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และสถาบันพัฒนาชนบท มูลนิธิหมอชาวบ้าน, 2534.

ไพศาล วิศาล, พร. "พุทธเกษตรกรรมกับการพัฒนาหมู่บ้าน." ใน ทิศทางหมู่บ้านไทย.
บรรณาธิการโดย เสรี พงศ์พิศ. หน้า 78 - 93. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน,
2531.

_____ และคนอื่น ๆ. ก่อนธารน้ำจะหยุดไหล. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง,
2533.

ไพศาล หวังพานิช. วิธีการวิจัย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
2530.

เพ็ญแข ประจักษ์จันท์ และอ้อมเดือน สดมณี. รายงานการวิจัยเรื่องค่านิยมของชาวชนบทไทย :
ค่านิยมทางวัตถุกับค่านิยมทางระเบียบประเพณี. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2529.

แฟรงค์ แกงกอล์ฟ โอม, อิศน์ รพีพัฒน์, ม.ร.ว. และเจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. คู่มือนักพัฒนา :
วิธีการทำงานกับเกษตรกร. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, 2524.

ราชวรมณี, พรช. เทคโนโลยีกับคานา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2530.

_____. ธรรมณชิวติ. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ : โครงการมูลนิธิหอไตร, 2527.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : มหา-
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2528.

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. ระบบเศรษฐกิจไทย : ลักษณะและปัญหา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.

รัตนกรณ วศาโรจน์. การศึกษาแบบการคิดและแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของนักศึกษาผู้ใหญ่ใน
จังหวัดสมุทรสงคราม. ปรินทิพณ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร, 2533. ถ่ายเอกสาร.

รทส. (นามแฝง). ปฏิจลสมุปาทอันเป็นวิทยาศาสตร์แห่งสังสารวัฏ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
บพณิต, 2535.

วิจิต ถิ่นวัฒนากุล. คุยกันเรื่องชื่อและความหมายของการเกษตร. ม.ป.ท. : ม.ป.ป.,
ถ่ายเอกสาร.

วิทยากร เชียงกุล. ศึกษาบทบาทและความคิดปวย อิงภากรณ์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พลิก,
2531.

_____. ศึกษาบทบาทและความคิดม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมทย์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พลิก,
2532.

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. รายงานการศึกษาการเกษตรกรรมทางเลือก. ม.ป.ท. : สมาคมเทคโนโลยี
ที่เหมาะสม, 2534. ถ่ายเอกสาร.

วิบูลย์ เข้มเฉลิม. "ตลอดเวลา 20 ปี การมุ่งปลูกเพื่อขายไม่เคยทำให้ผมมีอิสระ," สังคมพัฒนา.
13(2) : 44 - 52 : มีนาคม - เมษายน 2528.

_____. "ทัศนะผู้นำชาวบ้านต่อการเลือกส.ส." หมู่บ้าน. 4(47) : 7 : สิงหาคม 2535.

_____. สายพานชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2532.

_____. สังคมนวนเกษตร สำนักอิสระของชาวนาชาวไร่. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2534.

สถาบันพัฒนาชนบท มลนิธิหมู่บ้าน. พัฒนาวิถึ 2531 - 2533 แนวคิด ทิศทางและกิจกรรม.

กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาชนบท มลนิธิหมู่บ้าน, 2534. ถ่ายเอกสาร.

สมใจ สังข์แสงม. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับของใหม่ของชาวนาภาคใต้. วิทยานิพนธ์

สม.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526. ถ่ายเอกสาร.

สมคุลย์ ชาญวงศ์. การศึกษาคุณลักษณะทางจิตใจของประชากรไทยที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านที่มีระดับการพัฒนาต่างกัน. ปรินญาพนธ์ วท.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2533. ถ่ายเอกสาร.

สามารถ จันทรสุรีย์. "ภูมิปัญญาชาวบ้านคืออะไร อย่างไร." ใน เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน. หน้า 88 - 94. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2534.

สุนทรี จินธรรม. การศึกษาองค์ประกอบที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชนในหมู่บ้านโครงการปฐมอโคก ตำบลพรหมประโทน อำเภอมะเมือง จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2531. ถ่ายเอกสาร.

สุภางค์ จันทวานิช. วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531. _____, บรรณาธิการ. รวมบทความด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ม.ป.ป.

สุวิทย์ อีรศาสตร์ และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข. รายงานการวิจัยการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองสังคมและวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2529. อัดสำเนา.

สุวิวัฒน์ หุ่นยนต์. ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนของประชาชนยากจน. วิทยานิพนธ์ สส.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528. อัดสำเนา.

สิริรัตน์ ขำรุ่งกรณ์. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับนวัตกรรมของชาวนา. วิทยานิพนธ์ สม.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532. ถ่ายเอกสาร.

- อรศรี งามวิทยาพงศ์, บรรณาธิการ. ภารกิจของชาวพุทธรุ่นใหม่ในสถานการณ์ปัจจุบัน.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2530.
- อลงกรณ์ เหล่างาม. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับเทคโนโลยีใหม่ของชาวบ้านในหมู่บ้าน
เทคโนโลยีของกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการพลังงาน. วิทยานิพนธ์
ว.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534. ถ่ายเอกสาร.
- เอนก นาเกษม. "สู่ทิศทางการพึ่งตนเองของชนบทในอนาคต." ใน ทิศทางหมู่บ้านไทย.
บรรณาธิการโดย เสรี พงศ์พิศ. หน้า 129 - 164. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
หมู่บ้าน, 2531.
- ฮาน ลี. แชมอิลวอนดงของเกาหลี : การศึกษาวิเคราะห์เชิงปฏิบัติการขององค์กรประกอบ
ที่นำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาชนบท. วิทยานิพนธ์ กศ.ด. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2529. อัดสำเนา.
- Miles & Huberman. Qualitative Data Analysis. 4th ed., California :
Sage Publications, Inc., 1986.

การพัฒน

ภาคผนวก ก

รายชื่อกรรมการศึกษา ปรากฏชาวบ้านด้านการเกษตร (2531-2533)*

1. ภาคอีสาน

1.1 เขตจังหวัดบุรีรัมย์

ลำดับที่	ชื่อ-นามสกุล	ที่อยู่	ประเภทการเกษตร
1	นายสวัสดิ์ ล้วนดี	บ้านบึงเจริญ ต.บึงเจริญ อ.บ้านกรวด	เลี้ยงปลาในนาข้าว
2	นายชาล พลท่า	บ.หนองตะครอง ต.ลำโรงใหม่ อ.ละหานทราย	เกษตรผสมผสาน
3	พ่อวิเชียร ยุทธวัน	บ้านหนองมันปลา ต.หนองคู อ.ลำปลายมาศ	เกษตรผสมผสาน
4	นายอุดม ไชยอุดม	บ้านหนองไผ่ใหญ่ ต.ชุมเห็ด อ.เมือง	เกษตรผสมผสาน
5	นายวร ไชยงาม	หมู่ 6 ต.แคนดง อ.สตึก	เกษตรผสมผสาน
6	นายเสน่ห์ ศรีวรรณ	หมู่ 9 ต.สตึก อ.สตึก	ไร่นาสวนผสม
7	นายประสิทธิ์ คิมรัมย์	บ้านห้วย ต.อิสาน อ.เมือง	เกษตรผสมผสาน
8	นายพิกุล สีลันต์	บ้านปลื้มไต้ ต.โคกมะม่วง อ.ปะคำ	หม่อนไหม/ผลไม้
9	นายคำเคื่อง ภาชี	บ้านโนนเขวา ต.คอนนัค อ.สตึก	เกษตรธรรมชาติ
10	นายเดือน แสงสารวัตร	บ้านหัวสะพาน ต.ช่อผกา อ.นางรอง	เกษตรผสมผสาน
11	นายสุข กรมไธสง	บ้านโนนศรีจันทร์ ต.บ้านนาง อ.พุทไธสง	เกษตรผสมผสาน
12	นายแวง ทองบ่อ	หมู่ 1 ต.คอนอระราง อ.หนองกี่	เกษตรผสมผสาน
13	นายใส เชนไธสง	บ้านกู่ญาติ ต.หนองเอื้อง อ.พุทไธสง	เกษตรผสมผสาน
14	พ่อสุนา สุตสิริ	บ้านสระคูน ต.โคกล่าม อ.ลำปลายมาศ	เกษตรผสมผสาน
15	นายประสิทธิ์ โพนินันแดง	บ้านไผ่น้อย อ.ลำปลายมาศ	เลี้ยงสัตว์

* ที่มา : สถาบันพัฒนาชนบท มลนิธิหมู่บ้าน. 2534 : หน้า 200-203

1.2 เขตจังหวัดนครราชสีมา

ลำดับที่	ชื่อ-นามสกุล	ที่อยู่	ประเภทของการเกษตร
1	พ่อประคอง มนต์กระโทก	หมู่ 4 ต.พลับพลา อ.โชคชัย	พืชเกษตร
2	พ่อหนูน ขำนายศรี	บ้านยุบใหญ่ ต.หนองขุนนาง อ.หนองขุนนาง	เกษตรผสมผสาน
3	พ่อสมาน กุ้งเที่ยง	บ้านคิมหล้านาง อ.ประทาย	เกษตรผสมผสาน
4	พ่อจันทร์	บ้านคอนใหม่ ต.ครบุรี อ.ครบุรี	เกษตรกรรมวัฒนธรรม
5	ชาวบ้านกุดวิวก	บ้านกุดวิวก ต.ตม อ.ปักธงชัย	เกษตรกรรมวัฒนธรรม
6	นายจ้ออัน เพนโคกสูง	อ.โนนไทย	ไร่ครึ่งก็อยู่ได้
7	พ่ออุดม บรรหาร	บ้านหนองเมา ต.มาบตะโกเอน อ.ครบุรี	เกษตรผสมผสาน
8	พ่อสุนา แสงประเวช	บ้านหนองเมา ต.มาบตะโกเอน อ.ครบุรี	เกษตรผสมผสาน
9	ผญ.สุดใจ ด้านแก้ว	บ้านหนองเมา ต.มาบตะโกเอน อ.ครบุรี	เกษตรผสมผสาน

1.3 เขตจังหวัดสกลนคร

ลำดับที่	ชื่อ-นามสกุล	ที่อยู่	ประเภทของการเกษตร
1	นายประพจน์ พูลสุวรรณ	บ้านพังขว้าง อ.เมือง	สวนผสมผสาน
2	นายสงค์ พลวงษา	บ้านหนองอู้ง ต.ม่วงลาย กิ่งอ.โคกศรีสุพรรณ	ไร่นาสวนผสม
3	ป้าลิ กงลิมา	บ้านหนองยาง ต.พังขว้าง อ.เมือง	สวนผสมผสาน
4	ลุงนา นันสีทอง	บ้านจันทร์เพ็ญ ต.เต่างอย อ.เมือง	ไร่นาสวนผสม
5	นายปรีชา ศรีสำราญ	บ้านปลาไหล อ.วาริชภูมิ	ปลูกหวาย
6	พ่อนิล มาหยาริน	บ้านหนองบัว ต.พังขว้าง อ.เมือง	สวนป่าผสมผสาน

ลำดับที่	ชื่อ-นามสกุล	ที่อยู่	ประเภทของการเกษตร
7	นายผา ชัยพันธ์	บ้านโคกสว่าง อ.สว่างแดนดิน	ปลูกมะลิ
8	แม่ไขทอง จงใจ	บ้านพาน ต.ขมิ้น อ.เมือง	ไต้หวันผสม
9	นายคำโถม คำภูษา	บ้านหนองยาง ต.พังขว้าง อ.เมือง	ไต้หวันลูก
10	นายคำพาด ฐานันท์	บ้านนาดอกไม้ ต.ธาตุนาหวง อ.เมือง	ไต้หวันลูก
11	นายวิชัย ปงกวาน	บ้านกุดเรื่อนน้อย ต.นาซอ อ.วานรนิวาส	เลี้ยงปลาในนาข้าว
12	นายประเสริฐแก้วมหาชัย	ฟาร์มปลาเปรมกมล อ.เมือง	เพาะพันธุ์ปลา
13	พ่อแก้ว ไชยพิณ	บ้านดอนทอย ต.สามัคคีพัฒนา อ.อากาศอำนวย	เลี้ยงเป็ดพันธุ์ไข่
14	นายสนิท เหลาแหว	บ้านโนนสวรรค์ ต.พังขว้าง อ.เมือง	เลี้ยงโคนม
15	ลุงคำหอม กลอยนัย	บ้านโนนสวรรค์ ต.พังขว้าง อ.เมือง	เลี้ยงโคนม/ทำสวน

1.4 พันธุ์อื่น ๆ

ลำดับที่	ชื่อ-นามสกุล	ที่อยู่	ประเภทของการเกษตร
1	พ่อจารย์บัวศรี ศรีสูง	บ้านดงเค็ง อ.เมือง จ.มหาสารคาม	เกษตรผสมผสาน
2	พ่ออารมย์ ทรายลาม	บ้านคิมชาติ อ.หนองสองห้อง จ.ขอนแก่น	เกษตรผสมผสาน
3	นายบุ๋ม เฟื่องศรี	บ้านหนองกก อ.พยัคฆ์ จ.มหาสารคาม	หม่อนไหม/ปลา
4	นายชิต คำโค	บ้านน้ำลาด ต.นาขางกลัก อ.เทพสถิต	ไต้หวันผสม/วัว
5	พ่อจารย์บุญ	อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น	เกษตรผสมผสาน
6	พ่อสุดใจ บ่อบัวเงิน	บ้านหนองอีเป้า อ.กุดจับ จ.อุดรธานี	เกษตรผสมผสาน
7	นายลี	บ้านยาง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี	เกษตรผสมผสาน

ลำดับที่	ชื่อ-นามสกุล	ที่อยู่	ประเภทของการเกษตร
8	พ่อขุนคำ ศรีชนะ	บ้านละเว อ.พิบูลมังสาหาร จ.อุบลราชธานี	เกษตรผสมผสาน
9	ลุงแพง ภูมิโร	บ้านคำเชียงสา อ.นิคมคำสร้อย จ.มุกดาหาร	เกษตรผสมผสาน
10	นายศักดิ์ นันทชาติ	บ้านนาดี อ.นิคมคำสร้อย จ.มุกดาหาร	ชุดฝ้ายเลี้ยงปลา

2. ภาคใต้

ลำดับที่	ชื่อ-นามสกุล	ที่อยู่	ประเภทของการเกษตร
1	คารวดี-ยายนุช รัชเวทย์	หมู่ 11 ต.แหลมทราย อ.หลังสวน จ.ชุมพร	สวนธรรมชาติ 200 ปี
2	นพดล ขนาน	หมู่ 3 ต.ท่าดี อ.ลานสกา จ.นครศรีธรรมราช	มังคุดในสวนยาง
3	น้อม-ไผ่ ขวัญทองเขียว	บ้านสวนจันทร์ อ.ร่อนพิบูลย์ นครศรีธรรมราช	กระวานในสวนยาง
4	เสนอ วารีเพชร	บ้านนาดี ท่าสะท้อน อ.พนมปีน สุราษฎร์ธานี	ป่าหวาย
5	ครูเปลื้อง คงแก้ว	บ้านหมอก จ.ตรัง	สวนภูเขา
6	ผญ. เคียง คงแก้ว	ต.บ้านนา อ.เมือง จ.พัทลุง	เลี้ยงแพะ/แพะพันธุ์ไม้
7	ลุงเพียร สังข์ช่วย	อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช	เกษตรกรร่ง
8	ดิษฐ์ชายโซ๊ะ	อ.ควนกาหลง จ.สตูล	วนเกษตร
9	หลวงช่วง	วัดพิภูลทอง อ.ควนขนุน จ.พัทลุง	6 ไร่พึ่งตนเองได้
10	วิโรจน์ นัยบุตร	ธรรมชาติโคก อ.พุนนัง จ.ชุมพร	เกษตรธรรมชาติ
11	ปิ่นพรน หมดหลั	บ้านบนควน อ.รัตภูมิ จ.สงขลา	เกษตรธาตุ 4
12	นายชุม จันทรวัฒน์	อ.พนมปีน จ.สุราษฎร์ธานี	สวนผสมผสาน
13	นายช้อง เหล็กเนตร	อ.พนมปีน จ.สุราษฎร์ธานี	สวนผสมผสาน

נ חכמה

บทสัมภาษณ์ ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม เรื่อง "จากสายพานชีวิตสู่เกษตรกร"

* ในขั้นตอนนี้ ขอให้ผู้ใหญ่ช่วยเล่ารายละเอียดที่เป็นรูปธรรมสักหน่อยว่า เมื่อตัดสินใจกระโดดออกจากสายพานชีวิตของระบบการผลิตเพื่อขาย แล้วหันมาทำการผลิตแบบพึ่งตนเองที่เน้นการลดรายจ่ายนั้น ผู้ใหญ่เริ่มต้นทำอย่างไร ปลุกอะไรบ้าง ?

ตอนที่เริ่มต้นใหม่ ๆ นั้น ผมไม่ได้หยุดปลูกพืชเศรษฐกิจหรือพืชอุตสาหกรรมแบบทันที ช่วงแรกเพียงแต่ลดพื้นที่ปลูกให้น้อยลง ลดการลงทุนให้น้อยลง สาเหตุสำคัญที่ต้องลดการลงทุนในตอนนี้ ก็เพราะว่าไม่มีทุนจะให้ลงด้วย เนื่องจากปี 2524 ผมเจอปัญหารุนแรงขึ้นวิกฤต เพราะถูกเร่งรัดหนี้สิน และปีนั้นราคาพืชผลก็ต่ำ รายได้จากผลผลิตในปีนั้นไม่พอแม้กระทั่งค่าดอกเบี้ยของเงินกู้ที่มีอยู่ พอปี 2525 ผมก็เลยจำต้องขายที่ดินส่วนใหญ่ไปเพื่อปลดหนี้ธนาคารกับนายทุนใหญ่บางคน เพราะไม่เช่นนั้นก็จะถูกฟ้องบังคับหนี้ ส่วนหนี้สินรายย่อยก็ขอประนีประนอม ค่อย ๆ ทอয়ใช้ในเวลาต่อมา

พอผมขายที่ดินปลดหนี้ก้อนใหญ่ ๆ ลง ความกดดันต่าง ๆ ก็ลดลง ความจำเป็นที่จะต้องลงทุนทำการผลิตขนาดใหญ่เพื่อขายเอาเงินไปใช้หนี้ก็หมดไป ช่วงนั้นผมจึงหันมาปลูกพืชอาบู่สั้น ๆ ที่เป็นอาหารได้เร็ว และมีความต้องการของตลาดอยู่บ้าง เช่น ปลูกข้าวโพด ถั่ว ผักยาว แตงกวาและมะระ เป็นต้น แต่ไม่ได้ปลูกมากนักและพยายามทำงานด้วยแรงงานของตัวเอง เพราะตอนนั้นไม่ค่อยมีเงินทุน พอได้ผลผลิตมา ส่วนหนึ่งก็ขายไปเพื่อเอาเงินมาเป็นค่าใช้จ่ายส่วนอื่นที่เราจำเป็นต้องซื้อ เพราะช่วงแรกนั้นเรายังไม่ค่อยมีอะไรกินและยังไม่ได้คิดทำเกษตรแบบพึ่งตนเองจริงจัง เพียงแต่ลดขนาดการผลิตลงมา เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่กำลังเกิดขึ้นกับตัวเองเท่านั้น

* จาก วิบูลย์ เข้มเฉลิม. สายพานชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิ

* ที่ว่าเริ่มลดพื้นที่การผลิตลงในปี 2525 นั้น ช่วยบอกได้ไหมครับว่า ก่อนนั้นเคยผลิตในพื้นที่ขนาดไหน แล้วที่ว่าลดลงนั้นลดลงเหลือขนาดไหน ?

ต้องดูชนิดของพืชที่ปลูกด้วย อย่างถั่วเหลืองนี้ ช่วงก่อนบางปีก็ปลูกประมาณ 40-50 ไร่ บางปี 70-80 ไร่ ส่วนถั่วลิสงปลูก 10-20 ไร่ ซึ่งนับว่ามากทีเดียว บางครั้งไม่มีคนงานก็ถอนกันไม่ทัน เลียหายมากมาย หรืออย่างมันสำปะหลัง ก็เคยปลูกเป็นร้อย ๆ ไร่ บางปีปลูกถึง 200-300 ไร่ หรือ 300-400 ไร่ก็มี ฝ้ายก็เคยปลูก แต่ปลูกร่วมกับข้าวบ้านอื่น ๆ เพราะตอนนั้นต้องการฝักให้ชาวบ้านเข้ามาทำงานแบบรวมกลุ่มกัน แปลงที่ปลูกรวมกันนี้ก็ประมาณ 250 ไร่ เฉพาะตัวผมก็ปลูกต่างหากอีกหลายสิบไร่

แต่ตอนที่ลดการผลิต หันมาปลูกข้าวโพด ถั่วฝักยาว แตงกวา อะโวคาโดนี่ ชนิดหนึ่ง ๆ ปลูกเป็นเนื้อที่ไม่เกิน 2 งาน รวม ๆ กันแล้วก็ไม่เกิน 1 ไร่ ผลิตกันมากเมื่อเปรียบเทียบกับสมัยก่อนซึ่งเคยปลูกเป็นร้อย ๆ ไร่

* แล้วตอนนั้นมีรายได้พอกินพออยู่ไหมครับ ?

ก็พออยู่ได้ในระดับหนึ่ง แต่ก็ไม่ค่อยดีนัก เพราะยังเป็นการปลูกแบบต้องลงทุนอยู่ดี ยังต้องซื้อปุ๋ย ซื้อยาฆ่าแมลงอยู่ อย่างปลูกถั่วฝักยาวกับมะระ ก็ต้องซื้อไม้ค้ำให้มันด้วย ต้องซื้อกระดาษมาทำถุงมะระอะไรเหล่านี้ มันมีค่าใช้จ่ายในการลงทุนอยู่ บางครั้งพอราคาถูกขายไปก็ไม่ได้มีกำไร อาจจะไม่ถึงขนาดขาดทุนเหมือนการปลูกพืชไร่อื่น ๆ อย่างที่เคยทำ แต่ก็ไม่มีกำไรมากพอที่จะเอามาเป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัวได้ บางครั้งจึงมีปัญหาเงินขาดมืออยู่เหมือนกัน แต่เราก็จำเป็นต้องมีรายได้ ทุกอย่างเรายังต้องพึ่งพาจากภายนอก ต้องซื้อจากตลาดทั้งนั้น ในขณะที่เราต้องซื้อทุกอย่าง ถ้าเราไม่มีรายได้เลยก็จะเดือดร้อนมากทีเดียว

ตอนนั้นก็มองว่าไม่สามารถทำอะไรได้ดีไปกว่านี้ ต้องรีบปลูกอะไรที่มีอายุสั้นที่สุดเพื่อเอาไปขาย อย่างเช่นปลูกผักบุ้ง พออายุ 10 กว่าวันก็เริ่มถอนได้แล้ว เมื่อมีผักบุ้งขึ้นมา แม้ยังไม่ทันเอาไปขาย มันก็ทำให้เรามีความหวังว่าจะมีอาหารกิน เพราะอย่างน้อยที่สุดถ้าขายไม่ได้เราก็เอาผักบุ้งนั้นแหละมากิน ตรงนี้ทำให้เราเริ่มสรุปได้ว่า มันจำเป็นที่จะ

ต้องรีบปลูกของกินที่มีอายุสั้น เพราะถ้าขายไม่ได้ เราก็เอามากินได้ ทำให้เราได้เห็นคุณค่า
ว่าถ้าเรามีของกิน ปัญหาที่เราไม่มีเงินจะจับจ่ายใช้สอยก็เบาลงไป เราเริ่มคิดตรงนี้ได้บ้าง

* แล้วเริ่มเปลี่ยนมาทำเกษตรแบบพึ่งตนเองจริงจังเมื่อไรครับ ?

หลังจากลดพื้นที่การปลูกลงในปี 2525 และหันมาปลูกพืชหมุนเวียนได้ปีเศษ ๆ
ผมจึงเริ่มคิดถึงการทำเกษตรแบบพึ่งตนเองขึ้นมาจริง ๆ จัง ๆ

ช่วงแรกที่ยังปลูกพืชหมุนเวียนระยะสั้น ๆ นั้น ผมก็เหมือนคนอื่น ๆ ที่คิดจะปลูกเพื่อ
เอาไว้อขาย แต่พอมันให้ผลนอกจากขายเราก็เอามากินเองด้วย พอเรามีของที่ปลูกกินได้
เอง มันก็ทำให้เรามีความมั่นใจมากขึ้นว่าถึงเราจะไม่เงิน ก็คงไม่เดือดร้อนเท่าไร
แต่ของที่เรารูปลูกนั้น เราจะกินซ้ำ ๆ ซาก ๆ อยู่แต่อย่างเดิมตลอดปีก็คงไม่ได้ มันเชื่อ
จากตรงนี้เราก็เลยพยายามปลูกของกินให้หลากหลายมากขึ้น เมื่อเราปลูกของกินได้เอง ก็
ไม่จำเป็นต้องเสียเงินไปซื้อสิ่งเหล่านั้นอีก ตรงนี้ทำให้เริ่มคิดถึงการพึ่งตนเองในการปลูก
สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นอาหารมากขึ้น เริ่มคิดได้ว่าการลดรายจ่ายก็เท่ากับเป็นการเพิ่มรายได้

* ตอนนั้นยังใช้ปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลงอยู่หรือเปล่าครับ ?

ตอนที่ยังปลูกพืชหมุนเวียนระยะสั้น ๆ นั้น ยังใช้อยู่ แต่ตอนหลังมีปัญหา
ก็คือย ๆ เลิก เพราะเริ่มปลูกพืชสมุนไพรและพวกผักพื้นบ้านมากขึ้น ก็เลยไม่จำเป็นต้อง
ใช้เท่าไร พวกพืชหมุนเวียนที่ต้องใส่ปุ๋ย ฉีดยานั้นก็เลิกไป หันมาปลูกผักพื้นบ้านที่ไม่ต้องมี
การลงทุนบ่อย ๆ และไม่ต้องใช้เวลาทำประจำแทน เช่น พริก ข่า กระชาย เป็นต้น
โดยปลูกแซมไประหว่างพืชเดิมที่มีอยู่แล้ว เพราะช่วงนั้นมีการพูดกันว่า การปลูกพืชหลาย ๆ
อย่างผสมผสานกัน มันจะไม่ค่อยมีปัญหาเรื่องการเจริญเติบโตของพืช และพูดถึงป้า
ธรรมชาติว่า ไม่เห็นต้องใช้ปุ๋ยใช้ยา ต้นไม้ก็เจริญเติบโตได้ดี ช่วงนั้นผมเริ่มขบคิดเรื่อง
เหล่านี้ แล้วก็คิดว่าน่าจะมากทดลองทำ

* เมื่อเลิกปลูกพวกข้าวโพดแดงกว่าถั่วฝักยาว อะไรพวกนี้แล้ว ช่วงนั้นมีรายได้จากอะไร ?

ตอนที่หยุดปลูกพืชเพื่อขายพวกนั้นใหม่ ๆ ก็มีรายได้เหมือนกัน เพราะบางวันจำเป็นต้องใช้เงิน แล้วไม่มีเงินใช้ แต่ก็คิดว่ามันไม่รุนแรงเท่าปี 2524-2525 ถ้าจะเทียบระหว่างปี 2525 กับปี 2527 ปี 2525 เจอปัญหารุนแรงกว่า เพราะปี 2527 ไม่มีปัญหาเรื่องหนี้สินมาเร่งรัด ปัญหาที่ไม่จะมีกินก็น้อยกว่า เพราะอย่างน้อยที่สุด ปี 2525-2526 ที่ผ่านมาถึง 2 ปีเต็ม ก็มีการเพาะปลูกอะไรต่อมิอะไรที่พอได้กินได้ใช้ สบายมาได้ในระดับหนึ่งแล้ว แม้จะยังไม่พอกก็ตาม

รายได้ที่สำคัญในช่วงนั้น มาจากพวกไม้ผล พอดีผมมีมะม่วงประมาณ 30 ต้น ที่ปลูกทั้งไว้ตั้งแต่สมัยที่ยังปลูกพืชไร่อื่น ๆ อยู่ ไม่ได้เอาใจใส่ดูแลมันเท่าไร ได้แต่ปลูกทิ้ง ๆ ไว้ แต่พอถึงตอนนั้นมันให้ลูกให้ผล และกลายเป็นรายได้หลักในช่วงนั้นไป

* ตอนนั้นมีรายได้จากมะม่วงบิละเท่าไรครับ ?

ประมาณ 2 หมื่นกว่าบาท เป็นรายได้ตอนต้นปี ช่วงเดือนเมษายน-พฤษภาคม

* แล้วมีรายได้จากพืชอื่น ๆ อีกไหมครับ ?

ก็มีขนุน ช่วงนั้นขนุนยังไม่ค่อยตกมาก มีอยู่ 8 ต้น คิดว่าขายได้ปีหนึ่งหลายร้อยบาทเหมือนกัน นอกจากนั้นก็พวกกระชาย ข่า ตะไคร้ ชะอม และยอดกระถินอ่อนที่เก็บขายได้ พวกนี้ไม่ได้มีการลงทุนเท่าไร และยังมียาได้แบบผลพลอยได้จากพืชที่ขึ้นเองตามธรรมชาติอีก อย่างเช่นพริกที่มันขึ้นเอง พริกพวกนั้นก็เป็นตัวเอามาปลูก เพราะเรามีต้นไม้และปล่อยให้มันรก ๆ นกมันก็มาอยู่ มันไปกินพริกมาจากที่อื่น แล้วมาขี้นที่ของเรา พอพวกนี้มาอยู่ก็เริ่มมีพริกขึ้นตามโคนต้นไม้ต่าง ๆ ชาวบ้านเรียกกันว่า พริกขึ้นนก ทั่ว ๆ ไปไม่ค่อยมี ตลาดก็ไม่ค่อยมี ราคาจึงแพง ในขณะที่พริกขึ้นราคา กิโลกรัมละ 15-20 บาท พริกขึ้นนก กิโลกรัมละ 80-100 บาท เพราะฉะนั้นผมก็มีรายได้จากพริกขึ้นนกไม่น้อยเหมือนกัน บางวันเก็บได้ตั้ง 2 กิโลกรัม เวลาไปตลาดที่เราก็เอาพริกไปขาย แล้วเอาเงินซื้อของจำเป็นอย่างอื่นเข้ามา

* ของจำเป็นที่ยังต้องซื้อเราอยู่ในเวลานั้นมีอะไรบ้าง ?

ก็มีข้าว เนื้อสัตว์ต่าง ๆ ไข่ น้ำมัน น้ำปลา น้ำตาล ผงซักฟอก สบู่ เป็นต้น ตอนนั้นผมเริ่มเห็นความจริงว่า ถ้าเราทำให้รายจ่ายเหล่านี้ลดลงได้มากเท่าไร ก็ยังทำให้รายได้นั้นสูงขึ้น เพราะพอรายจ่ายลดลง รายได้นั้นก็มีเหลือ ผมก็คิดว่าทำอย่างไรจะลดรายจ่ายตรงนี้ได้ อย่างน้ำตาลนี้เราน่าจะมีอะไรแทนได้บ้าง ก็ปลูกผลไม้ที่ให้รสหวานบางชนิด เพราะพอมันให้ผล ก็ช่วยให้เราลดการซื้อน้ำตาลลงไปได้บ้าง นั่นคือความคิดในช่วงนั้น

ผมเริ่มคิดเช่นนี้มาเรื่อย ๆ มองว่ารายได้ที่ได้มา บางทีก็ต้องเอาไปจ่ายซื้อของหลายอย่างมากขึ้น ทั้งนี้เราจะกินอะไร ก็ปลูกมันเลี้ยงเอง จะได้ไม่ต้องมีรายจ่ายไปซื้อจากคนอื่นเขา ตั้งแต่ปี 2527 มา ผมก็ปลูกพืชที่เป็นอาหารมากขึ้นเรื่อย ๆ เพื่อให้สามารถพึ่งตัวเองในด้านอาหารมากขึ้น ขณะเดียวกัน ช่วงนั้นผมก็เริ่มปลูกสมุนไพรมากขึ้นด้วยความจริงผมมีความสนใจและปลูกสมุนไพรสะสมมาหลายปีก่อนหน้านั้นแล้ว แต่ตอนนี้เริ่มปลูกจริงจังมากขึ้น เพราะมองว่าหลายชนิดอาจจะมีผลดีในทางเศรษฐกิจ หรืออย่างน้อยเวลาคนในครอบครัวเจ็บป่วย ก็เก็บเอามามีรักษาได้โดยไม่ต้องไปซื้อยาจากที่ไหน

* รู้สึกว่ายังต้องซื้อของอุปโภคบริโภคต่าง ๆ อยู่เหมือนกัน แล้วที่บอกว่าช่วงแรก ๆ มีปัญหาเรื่องเงินขาดมืออยู่อย่างนั้น ตอนนั้นแก้ปัญหาอย่างไร ?

ตอนนั้นเราเริ่มมีของกินมากขึ้นแล้ว ก็เลยไม่ค่อยเดือดร้อนเท่าไร ความจริงช่วงปี 2527-2528 เป็นช่วงที่ปัญหาในครอบครัวไม่ค่อยมีเท่าไรเลย เพราะของกินมันมากขึ้น มีผักพื้นบ้านหลายชนิด เช่น ผักหวาน ขิง ข่า กระชาย มะเขือ มะระ พริกขี้หนู เป็นต้น ขณะเดียวกัน ช่วงนั้นก็มียาได้จากการขายสมุนไพรอยู่อย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะจากต้นโคคลาน ซึ่งใช้เป็นยาแก้ปวดเมื่อย ปวดหลัง ปวดเอว และใช้เป็นยาแก้อาการตกขาวของผู้หญิง ซึ่งได้ผลดีมาก ทำให้คนมีความต้องการสูง มีคนเข้ามาขอแบ่งซื้ออยู่เรื่อย ๆ ต้นโคคลานก็เลยเป็นรายได้หลักในช่วงนั้น บางเดือนรายได้สูงพอเลี้ยงดูครอบครัวได้โดยไม่ต้องทำอะไรอื่นเลย เรียกว่ารายได้จากต้นโคคลานก็ทำให้ชีวิตในช่วงนั้นสบายขึ้นมากอยู่

เหมือนกัน แต่มันก็มีผลเสียด้วย คือเราใช้เวลาไปกับการทำยาโคคลานขายมากเกินไปนิดหนึ่ง เลยไม่ได้ปลูกพืชที่เป็นอาหารอย่างอื่นต่อเนื่อง ทำให้ชะงักไปบ้างเหมือนกัน เพราะมันติดอยู่กับรายได้ในส่วนนี้ แล้วโคคลานนี้ มันทำให้มีรายได้ก็จริง แต่มันไม่ได้ช่วยให้ลดรายจ่าย แล้วตัวมันเองก็มีวันหมด พอหมดก็ไม่มีรายได้ ก็ทำให้เริ่มมีปัญหาเหมือนกัน

เป็นอันว่าช่วงนั้นไม่ค่อยมีปัญหาเรื่องเงินขาดมือหรืออะไร เพราะเรามีรายได้จากยาสมุนไพรบางตัวที่คนภายนอกเข้าไปซื้อ นอกจากโคคลาน ก็ยังมีฟ้าทะลายโจรและมียาหมั่นขันที่ใช้รักษาโรคกระเพาะ เป็นต้น ทำให้มีรายได้พอเลี้ยงครอบครัวได้

* แสดงว่าถึงจะเลิกปลูกพืชเศรษฐกิจ ก็ยังมีรายได้อยู่ตลอดมาเลยใช่ไหม ?

จริง ๆ มันก็ยังมีรายได้อยู่นั่นแหละ เพียงแต่ว่ามันไม่มาก อย่างที่บอกว่าขายมะม่วงได้ปีละ 2 หมื่นกว่าบาทนั้น ไม่ได้หมายความว่าจะได้เท่านั้นทุกปี อย่างปี 2532 นี้ ขายมะม่วงได้แค่ 4-5 พันบาทเท่านั้นเอง เพราะว่าปีนี้มะม่วงไม่ค่อยตก และราคาก็ไม่ดี รายได้มันก็เลยไม่สูงเท่าไร พอถึงปี 2532 นี้ รายได้มาจากฟ้าทะลายโจรมากกว่า

* ที่นี้ผู้ใหญ่บอกว่าพยายามปลูกพืชที่เป็นอาหาร เพื่อเน้นการลดรายจ่าย ไม่เน้นการขายหรือการเพิ่มรายได้นี้ ถ้าสมมติว่าตอนนี้ผู้ใหญ่ไม่มีรายได้เลยจะอยู่ได้มั๊ย ?

ปัจจุบันนี้ละ สำหรับผม อยู่ได้ แต่คนในครอบครัวผมนี้อาจจะมีปัญหาบ้างนิดหน่อย คือต้องปรับตัวบ้าง อาจจะไม่สามารถใช้ชีวิตแบบที่คุ้นเคยอยู่ เรื่องนี้มันอยู่ที่ว่าเราฝึกตัวเองให้คุ้นเคยกับการใช้ชีวิตแบบไหน เฉพาะส่วนตัวผมนี้ ไม่มีปัญหาเลย ไม่มีเงินผมก็อยู่ได้ เพราะมีอาหารหลายอย่างที่หาได้ในพื้นที่ของเราแน่นอนอยู่แล้ว

* มีคนเคยสงสัยว่า ถ้าไม่เน้นการขายแล้ว จะเอารายได้มาจากไหน อย่างกรณีที่ต้องส่งลูกเรียน หรือเวลาเจ็บไข้ได้ป่วย ต้องใช้เงินเป็นค่ารักษาอะไรต่าง ๆ เราจะทำอย่างไร ปัญหาแบบนี้ผู้ใหญ่ประสบกับตัวเองบ้างไหม เพราะลูกก็ยังเรียนหนังสืออยู่ ?

ความจริงแล้ว ที่บอกว่าไม่เน้นการขายนั้น มิใช่ว่าจะปฏิเสธการขาย แล้วจริง ๆ

เราก็มีของขาย มีรายได้อยู่ตลอดเวลา แม้จะไม่มาก แต่ก็อาจจะมีเหลือ เปรียบเทียบกับตอนที่มุ่งปลูกเพื่อขายนั้น อาจขายได้เงินมากก็จริง แต่ถ้าหักต้นทุนแล้ว อาจจะไม่เหลือเลย หรือบางทีก็ขาดทุนด้วยซ้ำ เพราะพอมุ่งจะขาย มันก็ต้องมีการลงทุน แล้วก็อาจขาดทุนด้วย

คนโดยมากไปคิดแต่เรื่องรายได้เป็นหลัก ไม่คิดถึงเรื่องรายจ่าย ปัญหามันจึงเกิดขึ้น เพราะถึงจะมีรายได้มากเท่าไร ถ้าไม่ได้พยายามลดรายจ่าย มันก็ไม่มีเหลือ ผมจึงไม่อยากจะเน้นเรื่องรายได้ แต่จะหันไปให้ความสนใจกับเรื่องรายจ่าย เพราะการจับจ่ายใช้สอยเป็นเรื่องสำคัญ เกษตรกรไม่ได้มีรายได้ทุกวัน แต่มีรายจ่ายทุกวัน ที่นี้ของที่เราต้องซื้อกินซื้อใช้ประจำวันนี้ ถ้าเราปลูกเองหรือเลี้ยงเองให้มันมีขึ้นมา เราก็ไม่ต้องไปซื้อ แล้วถึงจะไม่มีเงิน ก็ไม่เดือดร้อนมากนัก เพราะมีกินมีใช้อยู่

ผมเน้นเรื่องปลูกของกินขึ้นมาเสียก่อน เพราะได้ผลมา เราก็มีกิน เหลือจากกิน เราก็เอาไปขาย ไม่ใช่เราจะกินมันได้ทั้งหมด อย่างมะม่วงแก้วที่บ้านผมนี้ แค่นันเตียวก็กินกันไม่หมดแล้ว เพราะต้นหนึ่งให้ผลต่ำสุดก็ 100 กิโลกรัม และเคยให้ผลสูงสุดถึง 600-700 กิโลกรัมต่อต้น เราคิดเสียว่าถ้ามันต้นเตียว ฤดูกาลให้ผลของมันนานประมาณ 50 วัน สมมติว่าให้ผลทั้งหมด 100 กิโลกรัมก็พอ เฉลี่ยก็กินได้วันละ 2 กิโลกรัม ที่นี้ไม่ใช่เราจะกินได้ทุกวัน ๆ วันละ 2 กิโลกรัมใช่ไหม ดังนั้นผมว่าแค่นันเตียวเราก็กินไม่หมดแล้ว ที่เหลือเราก็เอาไปขาย นิชอื่น ๆ ก็เหมือนกัน เราไม่ต้องปลูกมากตันหรือมากแต่ปลูกให้มาก ๆ ชนิดเข้าไว้ พอเรามีกิน ก็ไม่ต้องไปซื้อ รายจ่ายมันก็ลดลง โดยที่เราไม่ต้องไปซื้อกิน ส่วนที่เหลือกินเราก็เอาไปขาย มันก็เป็นรายได้ขึ้นมา ยิ่งมีของกินมากอย่าง ไก่ที่เราจะต้องไปซื้อก็ยังน้อยลง และมีของที่เราเอาไปขายได้มาก ถ้ามีของกินเหลือขายได้ทุกอย่าง รายได้มันก็มากเหมือนกัน ไม่ใช่รายได้จะน้อยเสมอไป ฉะนั้นปัญหาเจ็บป่วยก็ดี ปัญหาเรื่องส่งลูกเรียนหนังสือก็ดี มันจึงไม่ใช่ปัญหาใหญ่ ปัญหามันควรอยู่ที่ว่า ทำอย่างไรจะให้เรามีของกินเหล่านี้ขึ้นมามาก ๆ ได้จริงมากกว่า ถ้าทำตรงนี้ได้ ปัญหาที่ว่ามากก็นำมาวิตกอะไร

* ช่วงนี้ อยากให้ผู้ใหญ่ช่วยลำดับเหตุการณ์เกี่ยวกับการเปลี่ยนวิธีการผลิตของผู้ใหญ่อีกสักครั้งหนึ่ง ว่าหลังจากเลิกทำการผลิตที่มุงช่าย หันมาสู่การผลิตแบบพึ่งตนเอง ที่ไม่เน้นการขาย แต่เน้นการลดรายจ่ายนั้น ผู้ใหญ่มีวิธีการที่เป็นขั้นเป็นตอนมาอย่างไร จนถึงในปัจจุบัน ?

ปี 2525 ผมขายที่ดินส่วนใหญ่ไปเพื่อปลดหนี้รายสำคัญ ๆ แล้วก็เลยต้องลดการผลิตลงมาทำในพื้นที่ขนาดเล็กลง เพราะว่ามที่ดินน้อยลง และก็ไม่มีทุนที่จะให้ทำการผลิตใหญ่ ๆ แบบเมื่อก่อนด้วย แต่ตอนนั้นยังคิดปลูกขายอยู่ โดยปลูกพืชหมุนเวียนอายุสั้น ๆ ที่มีความต้องการในตลาด และยังต้องใช้ปุ๋ยเคมี ใช้อาาฆ่าแมลง ระหว่างนั้นก็ได้อาศัยขุดเก่าจากต้นมะม่วงที่เคยปลูกทิ้ง ๆ ไว้ด้วย ทำให้ผมมีรายได้เลี้ยงครอบครัวโดยไม่ค่อยมีปัญหามากนัก

ต้นมะม่วงนี้เอง ที่ทำให้ผมคิดถึงเรื่องการสะสมไม้ผลและไม้ยืนต้นที่ไม่ต้องลงทุนลงแรงในการปลูกและบำรุงรักษาบ่อย ๆ เหมือนพวกพืชผักหมุนเวียนที่ปลูกอยู่ในเวลานั้น ประกอบกับว่าผมมีผักพื้นบ้านที่เคยปลูกสะสมไว้ในฐานะที่มันเป็นต้นยาสมุนไพร เพราะผมมีความสนใจเรื่องสมุนไพรมาก่อน ตอนนั้นเองที่ผมเริ่มเห็นว่ามันไม่ใช่เป็นเพียงแค่ว่า แต่มันเป็นอาหารด้วย ผมก็เลยพยายามหาปลูกให้มากขึ้น และเริ่มมีความคิดเกี่ยวกับการลดรายจ่าย ด้วยการสะสมพืชที่เป็นอาหารมากขึ้น

ในขั้นแรก ผมก็ไม่ได้วางแผนปลูกอะไรอย่างไร เพียงแต่ถ้าเจอคนที่มีความสนใจสมุนไพร เขาแนะนำว่าต้นอะไรใช้ทำอะไรได้บ้าง เอาไปกินอย่างไรได้ ผมก็จะเก็บเอามาปลูกขยายพันธุ์ที่บ้าน การปลูกก็ไม่ได้ทำอะไรมาก ก็เอาลงปลูกในระหว่างต้นไม้เดิมที่มีอยู่ เช่น ต้นมะม่วงซึ่งมีอยู่ก่อนแล้ว แต่เราปลูกไว้ห่าง ดังนั้น ระหว่างต้นมะม่วงต้นหนึ่งไปอีกต้นหนึ่ง มันก็มีช่องว่างพอที่จะปลูกพืชอื่นลงไปได้อีกหลายชนิด ตอนนั้นเจอต้นอะไรที่เรายังไม่มีก็เก็บมาปลูกหมด การที่เราปลูกระหว่างต้นไม้เดิมนั้น ที่มันจำกัด จึงไม่ได้ใช้เครื่องจักรกลในการไถดิน เพียงแต่ใช้มือกลางเอาข้าง ใช้เคียวเกี่ยวข้าง เอาจอบขุดบ้าง พอผ่านมาระยะหนึ่ง ก็พบว่าปลูกอย่างนี้กลับเป็นผลดี เพราะว่าการปลูกบนผิวดินดิน ๆ ทำให้พืชที่ปลูกมันโตไวกว่า และในระยะที่ฝนชุกก็ไม่ค่อยเกิดปัญหาเรื่องรากเน่า เพราะน้ำไม่

ค่อยข้างและ ในระยะที่ผ่านแล้ง ต้นไม้ก็ทนแล้งได้พอสมควร เพราะได้รับความชื้นจากน้ำข้างบนได้เร็วกว่า ก็พบว่าการปลูกบนผิวดินต้น ๆ อย่างนั้นดี ก็เลยปลูกโดยวิธีนี้มาเรื่อย ๆ ไม่ได้ดิน

ปี 2527 ก็เลิกปลูกพวกพืชผักหมุนเวียน แล้วก็ไม่ได้ใช้ปุ๋ยใช้ยาฆ่าแมลงอีก ช่วงนั้นมาก็จะเน้นการปลูกพวกผักพื้นบ้าน ไม้ยืนต้น ไม้ผล และพืชที่เป็นอาหารอื่น ๆ รวมทั้งพวกสมุนไพรด้วย พยายามปลูกปน ๆ กันไปให้เต็มพื้นที่ 9 ไร่เท่าที่มีอยู่ จนร่วมวันอย่างที่เกิดขึ้นแหละ ก็ไม่ได้มีเทคนิคอะไรมาก

* ตอนนี้มีพืชทั้งหมดกี่ชนิดที่ปลูกอยู่ในพื้นที่ 9 ไร่ ?

ประมาณ 500 ชนิด แต่นี่ยังปลูกไม่เต็มพื้นที่ทั้งหมดนะ

* ในจำนวนนี้ ที่ได้นำมาใช้เป็นอาหารและยาอยู่ประจำ ๆ มีประมาณกี่ชนิด ?

ที่ใช้เป็นอาหารก็ได้แก่ พวกผักหวาน ตำลึง ชะอม กระถิน ชিং ข่า กระชาย ตะไคร้ กล้วยพวกนี้เป็นต้น ส่วนพวกผลไม้ก็มีมะม่วง ขนุน เงาะ ทุเรียน มังคุด มะเฟือง มะไฟ และกล้วย เป็นต้น พวกที่ยังต้นเล็กอยู่ยังไม่ให้ผล ก็ได้แก่พวกลิ้นจี่ ลำไย มะกรูด มะนาว มะดัน พวกต้นไม้ที่มีชื่อขึ้นต้นด้วย "มะ" นี้ ผมมีเกือบครบหมดทุกชนิด

ผลไม้บางอย่างเราก็เอามาทำอาหารได้ เช่น ขนุนอ่อน เอามาทำซุ้ หรือไม้ก็แกงส้มต้มจิ้ม ใบอ่อนมะม่วงก็ใช้เป็นผักจิ้มได้สบาย หัวปลีกล้วยนี้ก็เอามาแกงเลียง แกงคั่ว ผัด แกงไก่ แกงปลาก็ได้ แล้วแต่

ส่วนที่ใช้เป็นยาสมุนไพรนั้น ก็ได้แก่ โศคลาน ฟ้ายะลวยโจร ขมิ้นชัน ว่านหางจระเข้ หน้าหนดแมว ใบมะกอก อักศิกาวาร เพชรสังฆาต ทองพันชั่ง ผักเป็ดแดง ใบไม้ป่า ผางเสน ต้นเสนียด ข่าต้น และไม้จวง เป็นต้น ที่ใช้กันอยู่จริง ๆ เพียงไม่กี่อย่างนี้ นอกนั้นก็สะสมไว้เพื่อการเรียนรู้ เพื่อศึกษาเลือกเป็นส่วนใหญ่

* มีปัจจัยอะไรที่ช่วยให้ผู้ใหญ่ว่างง่ายขึ้นได้ เช่นว่าสภาพดินของที่ดินอุดมสมบูรณ์ดีอยู่แล้ว หรือว่ามีน้ำมากพออยู่แล้ว เป็นต้น อยากทราบปัจจัยตรงนี้เพื่อจะได้รู้ว่า พื้นที่อื่น ๆ จะสามารถทำเหมือนอย่างผู้ใหญ่ได้ไหม ?

ผมว่าเรื่องของจิตใจมีความสำคัญมากกว่า มันอยู่ที่ว่าคุณเชื่อไหมว่าทำอย่างนี้แล้วจะอยู่ได้ ดินที่นี้ก็ได้อุดมสมบูรณ์หรือ ตอนแรก ๆ ภูเขาที่ยังไม่งามเลย คุณคิดว่าขนาดภูเขาที่ยังแกร่นนี้ พืชอื่นมันจะงามได้อย่างไร ตอนที่ปลูกผักนั้นต้องใส่ปุ๋ยมากเลย เรื่องน้ำก็เหมือนกัน ไม่ใช่ที่ที่ตรงนี้น้ำจะอุดมสมบูรณ์มาแต่เดิม ก่อนนี้ก็ไม่มีน้ำเหมือนกัน เพราะเป็นที่ที่เคยปลูกมันสำปะหลังมาก่อน ที่มันขึ้นมาก็เพราะความพยายามของเรา คือว่าพยายามที่จะทำให้น้ำเข้ามาขังในพื้นที่ให้มากขึ้น โดยการขุดคุ้ย ขุดคลองส่งน้ำ เอาน้ำจากที่อื่นมาบ้าง ปิดกั้นน้ำที่อื่นบ้าง ขุดบ่อบ้าง พยายามเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้งบ้าง ต้องใช้ความพยายามมากเหมือนกัน ไม่ใช่ว่ามันเป็นเอง เพราะเดิมมันไม่มี ที่นี้อาจจะดีกว่าที่อื่นบ้างตรงที่ทางแห่งเขาพยายามแล้วก็ยังไม่มียังเลย อย่างไรก็ตาม กว่าจะทำให้ที่นี้มีน้ำได้ก็ยากลำบากพอสมควร

* การเกษตรแบบที่ทำอยู่นี้ ต้องพึ่งอาศัยน้ำมากเลยใช่ไหม ?

ที่ผมทำอยู่นี้ต้องใช้น้ำมากเพราะผมต้องการให้พืชอยู่ในสภาพที่ชุ่มชื้นตลอดปี เพราะมีคนเข้ามาเกี่ยวข้าว เข้ามาคูกานในพื้นที่นี้มาก ผมจึงอยากทำให้มันน้ำอยู่ ให้คนที่เข้ามาได้สัมผัสถึงความชุ่มชื้น ความสดชื่น ต้องการให้มันมีผลต่อจิตใจ นี่เป็นเหตุผลที่ทำให้ผมต้องใช้น้ำมาก แต่ถ้าเพียงต้องการให้ต้นไม้ตั้งอยู่ได้โดยไม่ตายนั้น ก็ไม่จำเป็นต้องใช้น้ำมากเท่าขนาดที่ผมใช้อยู่หรอก

* เคยได้ยินผู้ใหญ่เรียกการเกษตรแบบพึ่งตนเองที่ทำอยู่นี้ว่า "วนเกษตร" ไม่ทราบมีความหมายอย่างไรครับ ?

คำว่า "วนเกษตร" นี้ ทางราชการเขาใช้อยู่ก่อนแล้ว เขาหมายถึงการปลูกป่า ซึ่งป่าที่ทางรัฐบาลปลูกหรือส่งเสริมให้ภาคเอกชนปลูกนั้น เขาจะเน้นที่การปลูกไม้เศรษฐกิจ

หรือไม่โตเร็ว แต่ผมเกิดความรู้สึกว่าวนเกษตรจริง ๆ ไม่น่าจะเป็นอย่างนั้น วนเกษตรควรจะเป็นการทำเกษตรแบบป่า คือให้พืชขึ้นผสมผสานกันแบบสภาพป่ามากกว่า

* ของรัฐบาลเขาไม่ได้ปลูกผสมผสานกันหรือ ?

ก็ผสมเหมือนกัน คือปลูกยูคาลิปตัสแถวหนึ่ง ปลูกนนทรีแถวหนึ่ง แล้วขึ้นล่างก็ปลูกสักปรด อะไรอย่างนี้ ซึ่งผมว่ามันไม่ใช่เนะ อย่างนี้ไม่น่าจะเป็นวนเกษตร เพราะพอยูคาลิปตัสใหญ่ขึ้นมาก็จะตัดไปขาย นนนทรีใหญ่ขึ้นมาก็ตัดไปขาย แล้วมันจะมีป่าได้อย่างไร ถ้าจะปลูกป่ากันจริง ๆ ต้องไม่ใช่ปลูกเพื่อจะตัดให้หมดไป มันควรจะเป็นป่าแบบธรรมชาติ มีไม้หลาย ๆ ชนิดขึ้นปนกัน อะไรให้ผลก็เก็บกินผล อะไรให้เนื้อไม้ก็ตัดเอาต้นไม้แล้วก็ปลูกทดแทน จะใช้กิ่ง ก้าน ทำฟืนอะไรก็ได้ แต่ต้องให้มันมีลักษณะเป็นป่าอยู่ แล้วมันก็จะเกิดการเกื้อกูลทางธรรมชาติของพืชด้วย ผมก็เลยเรียกสิ่งที่ผมทำว่า วนเกษตร เพื่อจะเสนอว่า วนเกษตรน่าจะเป็นอย่างนี้ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนแนวความคิดกัน เพราะผมอยากให้คำนึงถึงระบบนิเวศกันด้วย

* ผู้ใหญ่ให้คำจำกัดความคำว่า "วนเกษตร" ของผู้ใหญ่อย่างไร และมีแง่ที่ต่างจาก "วนเกษตร" ของทางรัฐบาลที่เขาทำอยู่อย่างไร ?

คำว่า "วน" แปลว่า ป่า "เกษตร" หมายถึง ที่ดิน "วนเกษตร" ของผมหมายถึงการใช้ที่ดินทำประโยชน์ในสภาพของป่า คือ ทำที่ดินให้เป็นป่าขึ้นมา โดยปลูกพืชหลากหลายชนิดผสมผสานกันให้ใกล้เคียงกับป่าธรรมชาติ เพื่อให้มีอาหารและปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต คือ เป็นการเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองที่มุ่งให้มีกินก่อนเป็นสำคัญ ไม่ใช่มุ่งขายเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงเป็นอิสระไม่ถูกกำหนดโดยระบบตลาด เมื่อทำที่ดินให้เป็นป่าขึ้นมาแล้ว เราก็เก็บผลผลิตที่เกิดจากป่า ซึ่งไม่ทำให้ดินต้องสูญเสียอะไร การทำเกษตรที่ดีจะต้องไม่ทำให้ดินเสื่อมลง วนเกษตรของผมจะคำนึงถึงระบบนิเวศ หรือความลุ่มนัยของชีวิตกับธรรมชาติเป็นหลัก ส่วนวนเกษตรของรัฐบาลนั้น คำนึงถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก คือปลูกพืชเศรษฐกิจขึ้นมา แล้วก็ตัดเอามันออกไป ดินก็จะสูญเสียธาตุ

อาหารไปเรื่อย ๆ ทำให้เกิดความไม่สมดุล และในที่สุดดินนั้นก็จะใช้ประโยชน์ไม่ได้อีก
วนเกษตรของหมกับของทางรัฐบาลจึงต่างกันมาก

* ต่างกันที่ของทางรัฐบาลเน้นประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เน้นการขาย ?

ของหมก็ขายเหมือนกัน แต่เราไม่ได้เน้น เพราะเราคำนึงถึงระบบนิเวศน์ด้วย
เราจะขายผลผลิตส่วนที่ล้นเกิน แต่ของเขายขายส่วนที่เป็นมูลค่าเพิ่ม อย่างเขาเอาต้น
ยูคาลิปตัสเล็ก ๆ ต้นหนึ่งไปปลูก พอ 5-6 ปี มันก็มต้นขนาดใหญ่ นี่คืมูลค่าเพิ่มที่เกิดขึ้น
มา เขาจะตัดเอาตรงนี้ไปขาย และถือว่านี่คือกำไร ส่วนของเขายขายแต่ส่วนที่ล้นเกิน
เช่น ผลของมัน เพราะถึงไว้ก็สูญเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ เราก็เอาไปขาย ส่วนที่เป็น
มูลค่าเพิ่มเราก็รักษาไว้เป็นทรัพย์สินของตัวเอง ถือว่าเป็นทรัพย์สินสำรองเหมือนกับเงินคงคลัง
ใช้อย่างไรก็ไม่หมด มันคนละแบบกันเลขนะ จะว่าไปเราก็ขายเอากำไรเหมือนกัน แต่
ไม่ทำให้ระบบนิเวศน์เสียไป

* วนเกษตรของผู้ใหญ่ มีหลักการและวิธีการทำอย่างไร ?

คนที่จะทำวนเกษตรนั้น ขึ้นแรกต้องปรับที่จิตใจก่อน ต้องพยายามลดความวุ่นวาย
ใจ ไม่ไปวิ่งไล่ตามระบบตลาด เพราะถ้ายังเอาใจไปขึ้นอยู่กับระบบตลาดแล้ว จะทำให้
เรารอไม่ได้ และไม่กล้าทำอะไรที่ไม่แน่ใจ ถ้าควบคุมจิตใจได้แล้ว ขึ้นตอนอื่น ๆ มันก็ทำ
ได้ง่าย เพราะไม่มีเทคนิคอะไรมาก

หลักการของมันก็คือ พยายามปลูกพืชให้หลากหลายชนิด ผสมผสานกันตามแบบป่า
ธรรมชาติ ไม่ต้องปลูกเป็นแถวเป็นแนว ไม่ต้องไถดิน ไม่ควรทำให้พื้นดินเตียนโล่ง
ควรปล่อยให้เป็นที่รกไว้ก่อน เพื่อช่วยบังลมปกคลุมไม่ให้หน้าดินถูกทำลาย รกหญ้าก็ไม่เป็น
ไร เมื่อจะปลูกไม้อื่นจึงค่อยถางหญ้าให้เตียนลง ในช่วงแรก ควรปลูกพืชอะไรก็ได้ที่
สามารถขึ้นได้ในที่นั้น ๆ ในกรณีที่ขาดแคลนน้ำก็เลือกปลูกพืชที่ทนแล้งได้ หรืออาศัยน้ำน้อยที่
ลุคไปก่อน เพื่อช่วยบังแดด บังลม และรักษาความชื้นของหน้าดินไว้ แล้วเลือกปลูกพืชที่
สามารถใช้เป็นอาหารชนิดที่เก็บกินได้เร็วก่อน และปลูกอย่างอื่นตามไปเรื่อย ๆ ไม่ต้องใช้

ปุยเค็ม หรือสาหร่ายแมลง และควรปลูกพืชที่เป็นอาหารของนกและสัตว์อื่น ๆ ด้วย เพื่อให้
เกิดความสมดุลตามธรรมชาติ ให้มีสัตว์มาอาศัยอยู่ได้

* ที่ว่าไม่ต้องปลูกเป็นแถวเป็นแนวนั้น ต้องมีการวางแผนไว้ก่อนไหมครับว่าจะปลูกอะไร
ตรงไหน ?

ผมไม่ได้วางแผน ได้อะไรมาก็ปลูกไปเลย ปลูกไปเรื่อย ๆ ที่ไหนว่างก็ปลูกลงไป
การปลูกไม่เป็นระเบียบนี้ น่าจะช่วยลดความเร็วของลมได้ดีกว่าการปลูกเป็นแถวเป็นแนว
เพราะทำให้ต้นไม้ไม่ถูกรบกวนหรือกระทบกระเทือนเพราะลม

* แล้วที่ว่าไม่ต้องไถดินนั้น เพราะอะไร ?

คือดินที่เป็นประโยชน์กับพืช มันจะอยู่ตรงผิวหน้าของดิน เพราะมีอินทรีย์วัตถุมากซึ่ง
จะช่วยเก็บพวงอากาศในโตรเจนที่เป็นตัวทำให้ต้นไม้เจริญเติบโตได้ดี ที่นี้เมื่อเราไปไถดิน
อินทรีย์วัตถุเหล่านี้ก็จะถูกกลบลงไปอยู่ชั้นล่าง อยู่ลึกลงไปใต้ดิน ธาตุอาหารที่อยู่บนดินก็จะ
สูญเสียไป เพราะถูกดินชั้นล่างดูดไปหมด ฉะนั้น จริง ๆ แล้วการไถดินจึงไม่เกิดประโยชน์
กับพืชเท่าไร เพียงช่วยให้ดินมันเคียน เรียบ ปลูกต้นไม้ได้ง่ายเท่านั้น ผมจึงไม่ค่อยเห็น
ด้วยกับการไถหน้าดินเท่าไร

* เมื่อผู้ใหญ่หันมาทำการเกษตรแบบพึ่งตนเองนี้ ต้องทำงานหนักขึ้นกว่าเดิมไหมครับ ?

การปลูกแบบพึ่งตนเองนี้มันต่างกับการปลูกแบบขายนะ สมัยก่อนนี้การปลูกแบบ
ขายนี้มันเป็นการปลูกที่มีระยะเวลาจำกัด ถ้าจะปลูกพืชอะไรสักอย่างหนึ่งมันมีฤดูกาลของมัน
มันมีเวลาที่ค่อนข้างจำกัด ถ้าไม่ทันเวลา พืชมันให้ผลไม่ดี ให้ผลต่ำ และความต้องการ
ของตลาดมันก็มีฤดูกาลจำกัด บางชนิดมีฤดูกาลที่ถูกกำหนดไว้ว่าต้องการช่วงไหน เราจะ
ต้องปลูกให้ได้ทุกอย่าง ต้องเร่งไปหมดเลย เพราะว่าเวลาที่มันมีจำกัด บางอย่างก็ขึ้น
กับดินฟ้าอากาศ ธรรมชาติ เวลา ฤดูกาล หน้าฝน ก็มีจำกัดอย่างนี้ มีเวลาจำกัด
ทุกอย่างต้องเร่งทำให้เร็ว บางครั้งการปลูกเพื่อขายจึงหนักกว่าหนักทั้งจิตใจที่ต้อง

กระตือรือร้น กระวนกระวาย นักทั้งร่างกายที่จะต้องทำให้ทันเวลา แล้วก็บางที่ยังเสี่ยง เอาดีไม่ได้อีก เพราะว่าเวลาไม่พอ

ส่วนการปลูกแบบพึ่งตนเองนั้นไม่มีฤดูกาล มันไม่มีเวลาจำกัด มันปลูกได้เรื่อย ๆ จะปลูกเท่าไรก็ได้ ใช้น้อยก็ได้ เพราะเราไม่ได้คิดว่าปลูกแล้วจะต้องเร่งเอาไปขาย ให้ทันตลาด แต่เราปลูกไปเรื่อย ๆ ก็คิดว่าทำให้เราได้มีกินมากขึ้นเรื่อย ๆ แล้วอันไหน ให้ผลก่อน กินไม่หมดก็ขายไป อันไหนยังไม่ให้ผล เราก็ดูแลรักษาให้มันได้ผลในระยะต่อไป ฉะนั้น การปลูกแบบนี้มันอาจจะทำงานแบบต่อเนื่องอยู่เรื่อย ๆ แต่ทว่างานที่ทำมันไม่ใช่งานหนัก เป็นงานทำแบบเรื่อย ๆ แล้วบางวันถ้าไม่ทำมันก็ไม่ถึงขนาดทำให้เกิดผลเสีย หรือมีปัญหาวะไร เพียงแต่ว่าถ้าเราไม่ได้ทำงาน มันก็ไม่ได้อะไรเพิ่มขึ้น ถ้าเราได้ทำงาน มันก็ได้เพิ่มขึ้น แต่ที่สำคัญการปลูกแบบนี้ผมกำลังคิดว่ามันจะมีเวลาจบได้สักระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งตอนนั้นผมมองว่ามันน่าจะใช้เวลาเพียง 5-10 ปีนี้มันน่าจะจบแล้ว ก็คิดว่าถ้าทำจบแล้วมันแทบไม่ต้องทำอะไรอีกเลย

* ทำอย่างไรครับที่ว่า 5-10 ปีจบ ?

คือหมายความว่าปลูกทุกอย่างครบหมด เต็มพื้นที่ สมบูรณ์แล้ว มันก็เสร็จ ไม่ต้องทำอะไรอีก หน้าที่ของคนก็น่าจะมีเพียงเก็บผลประโยชน์ที่มันเกิดขึ้น กินอย่างเดียว

* มีแผนการปลูกอย่างไรครับ ที่จะให้เสร็จใน 5-10 ปี เริ่มต้นปลูกอะไร อย่างไร ?

ก็อาจจะวางแผนการปลูกเป็น 2 ระยะ ระยะแรกก็เร่งปลูกไม้ที่มีลำต้นขนาดใหญ่ และขนาดกลางก่อน เลือกปลูกทั้งไม้ใช้สอยและไม้ผลด้วย เช่น กระต้อน มะม่วง ขนุน เงาะ ลำไย ลางสาด เป็นต้น อาจจะใช้เวลาสัก 5 ปี ในการปลูกผสมไม้เหล่านี้ พอทำตรงนี้เสร็จแล้ว ระยะที่สองก็เริ่มปลูกพืชที่มีขนาดเล็กลงมาและพืชล้มลุกด้วยก็ได้ เช่น พวกรัษาย ขิง ข่า ขมิ้น ไพล ปลูกพวกนี้เป็นไม้พื้นล่าง เพื่อคลุมหน้าดิน ปลูกให้เต็มพื้นที่เลย อาจจะใช้เวลาผสมพืชเหล่านี้ 5 ปีเหมือนกัน เมื่อปลูกพืชพวกนี้เต็มพื้นที่ พวกวัชพืชรื้อที่เราไม่ต้องการก็จะหมดไป เหลือเพียงพืช 3 ระดับที่เราปลูก คือ พืชระดับสูง

ระดับกลาง และพืชชั้นล่างที่คลุมระดับผิวดิน การปลูกอย่างนี้จะทำให้เกิดการเกื้อกูลกันเองระหว่างพืชด้วยกัน คือ พืชระดับล่างจะช่วยคลุมผิวดินไม่ให้ถูกชะล้างมากเกินไปในเวลาฝนตก ส่วนพืชระดับบนหรือพวกไม้ใหญ่ ก็จะช่วยนำธาตุอาหารที่อยู่ลึกลงไปดินขึ้นมาให้พืชเล็ก ๆ ที่อยู่ผิวดิน

ถ้าใช้เวลา 10 ปี ทำตรงนี้ให้เสร็จ คือปลูกจนครบสมบูรณ์แล้ว คิดว่าหลัง 10 ปีไปแล้ว คนก็ไม่ต้องไปเดินรันท่าอะไรอีก เพียงแต่คอยเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ที่มันเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น เก็บผลไม้ที่เป็นอาหาร หรือเก็บไม้ที่จะมาทำยา ถ้าเราปลูกไว้หลายชนิด มันก็มีผลให้เราเก็บเกี่ยวทุกเดือน หรืออาจจะมียางเดือนเท่านั้นที่ไม่มีผลไม้มกิน ช่วงนั้นเราก็เก็บเกี่ยวผลิตผลจากไม้ระดับล่างได้ เช่น พวกรับเจี๊ยะ และว่านอะไรต่าง ๆ เหล่านี้ ถ้าเราปลูกครบ มันก็มีอาหารให้เราเก็บกินได้ตลอดเวลา

* ตอนนี้ผู้ใหญ่ว่างได้มากน้อยแค่ไหน ?

ผมปลูกได้ 500 กว่าชนิดแล้ว ใช้เวลาสะสมมาตั้งแต่ปี 2526-2527 ก็ประมาณ 5-6 ปีมาแล้ว พืชที่จะปลูกเพิ่มคงมีอีกไม่มาก คงจะปลูกเพิ่มอีกเพียงนิด ๆ หน่อย ๆ เพราะที่ดินจำกัด

* เรียกว่าพึ่งตัวเองได้แล้วหรือยัง ?

ได้บางระดับเท่านั้น ยังไม่สามารถพึ่งตนเองได้อย่างสมบูรณ์

* มีคนเคยมาที่บ้านผู้ใหญ่ เห็นที่นี่มีเตาแก๊ส ทวี วิทย์เทพ แล้วก็เกิดสงสัยว่าสิ่งเหล่านี้ขัดแย้งกับหลักการพึ่งตนเองหรือไม่ ?

ผมว่าไม่ขัดนะ การพึ่งตนเองนี้ไม่ใช่ว่าจะต้องกลับไปใช้ชีวิตแบบอดีตแบบคนโบราณ ทำเอง กินเอง ใช้เองหมดทุกอย่าง หรือใช้ชีวิตแบบสมถะ ไม่รับรู้ ไม่ยุ่งเกี่ยวอะไรกับใครอย่างนั้น และก็ไม่ใช่ว่าจะต้องปฏิเสธการใช้อุปกรณ์ เครื่องมือสมัยใหม่ แต่เราดูที่ความมุ่งหมายว่าเอามาใช้เพื่ออะไร เครื่องอำนวยความสะดวกบางชิ้นก็มีประโยชน์ ช่วย

ให้เรามีเวลามากขึ้น สามารถทำอะไรได้มากกว่าเก่า อย่างที่วิกิช่วยให้เรารู้ข่าวสาร ข้อมูลต่างๆมากขึ้น ไม่ปิดตัวเอง คือถ้าเรารู้จักใช้มันให้เป็นประโยชน์ ก็ไม่เสียหายอะไร แต่ถ้าบริโภคมันด้วยความหลงตามคำนิยม ก็จะกลายเป็นปัญหาได้เหมือนกัน

ผมว่าหลักการพึ่งตนเองจริง ๆ นั้น ไม่น่าจะต้องปฏิเสธสิ่งเหล่านี้ เพียงแต่จะต้องมีสติ รู้ว่าควรจะมีบริโภคสิ่งเหล่านี้ได้หรือยัง ถ้ายังไม่พร้อม ยังต้องไปกู่ไปยืมเขา หรือขอยืมเขา ทำให้เป็นภาระขึ้นมา ก็ไม่ควร แต่ถ้าเรามีความพร้อม ไม่เดือดร้อนอะไร เราก็น่าจะมีบริโภคได้บ้าง มันคงไม่เสียหายอะไร

* มีคนมองว่าที่ผู้ใหญ่น่าจะสามารถกระโดดออกมาจากสายพานชีวิตได้ ก็เพราะว่าขายที่ดินปลดหนี้ แล้วก็ยังมียกที่ดินเหลืออยู่ให้พอทำอะไรได้บ้าง ถ้าเป็นกรณีของคนอื่น ที่ขายที่ดินปลดหนี้หมดแล้ว ไม่มีที่ดินเหลืออยู่เป็นของตัวเองเลย หรือที่แย่ไปกว่านั้นคือ ขายจนหมดก็ยังไม่มีพอใช้หนี้ กรณีแบบนี้เขาจะมีทางออกอย่างไรได้บ้าง ?

คือปัญหาใหญ่นั้นผมว่าเขาจะต้องปรับวิธีคิดเสียก่อน ผมไม่อยากจะใช้คำว่าล้มมา-กิติหรือกณะ เต็มจะรู้สึกว่ามันยิ่งใหญ่ไป แต่โดยสสารก็คือต้องปรับความคิดความเข้าใจให้ตรง ให้ถูกต้องเสียก่อน คืออย่าไปยึดอยู่กับระบบตลาด เพราะระบบตลาดไม่สามารถให้อะไรกับเราได้ จริง ๆ แล้วประสบการณ์ที่ผ่านมาบอกเราอย่างนั้น ที่ถ้าเราไม่ไปขึ้นอยู่กับระบบตลาด เราก็จะค่อย ๆ แก้ปัญหาได้

กรณีที่เรามีหนี้สินอยู่ ไม่จำเป็นว่าเราจะต้องขายที่ดินปลดหนี้ให้หมด แล้วค่อยมาเริ่มทำวนเกษตรอย่างผม เพราะบางคนนั้นพอหมดหนี้ ที่ดินก็หมดไปด้วย หรือบางที่ที่ดินหมดไปแล้วแต่หนี้ยังไม่หมดเลย กรณีแบบนี้การขายที่ดินไม่ใช่ทางออก เราอาจจะหาทางออกโดยการไปตกลงกับเจ้าหนี้เพื่อขอยืมชำระ แทนที่จะชำระเป็นเงินก้อนเหมือนเดิม เราก็ขอให้เขาผ่อนปรนลงมา ก็แล้วแต่ว่าจะตกลงกันได้อย่างไร เสร็จแล้วเราก็มาคิดวางแผนว่า จะใช้เวลาานเท่าไรในการปลดหนี้ให้กับตัวเอง แล้วก็เริ่มต้นทำจริง ๆ

ช่วงแรก เรายังไม่ต้องเปลี่ยนแปลงอะไรทั้งหมด ให้ปลูกอะไร ๆ เหมือนอย่างเก่าไปก่อน แต่ลดขนาดลงมา อย่าไปโหมทำชนิดที่ต้องทุ่มเททุกอย่างเก่า หมดเสียกัน

เราก็ค่อย ๆ ปลุกพืชที่ให้ผลเร็ว ให้ผลในระยะปานกลาง และระยะยาวลงไปเรื่อย ๆ
สักปีหรือสองปีมันก็จะเริ่มให้ผลทีละอย่างสองอย่าง เมื่อพืชเหล่านี้ให้ผล รายจ่ายที่เรา
เคยมีก็จะลดลงไป ทำให้รายได้นั้นมีพอเหลือ เราก็นำเอาไปปลูตพันธุ์ ต่อมาอีกระยะหนึ่ง
นอกจากลดรายจ่ายแล้ว ยังมีรายได้เพิ่มอีกด้วย จากการที่เราปลุกผสมลงไปเรื่อย ๆ นั้น
ผมว่าใช้เวลา 5-6 ปีหรือ 10 ปี ก็คงจะปลูตพันธุ์ได้หมด หลังจากนั้นเราก็จะเป็นไทโดยไม่
ต้องสูญเสียที่ดินเลย ไม่จำเป็นต้องขายที่ดินเพื่อปลูตพันธุ์ในที่เดียวเหมือนอย่างผม

ผมว่าเราต้องมาทบทวนกัน ในเรื่องวิธีปลูกที่ทำกันอยู่ว่า มันถูกต้องหรือไม่ ถ้ามัน
ถูก ก็ควรจะไม่ต้องสร้างปัญหาหนี้สินให้กับเรา การเริ่มต้นใหม่อย่างถูกวิธีนี้ จะทำให้เรา
สามารถปลูตพันธุ์ได้ แต่คงต้องใช้เวลาอยู่เหมือนกัน

* พื้นที่ทางอีสานและบางแห่งที่ดินไม่ดีเลย ข้างข้างขาดแคลนน้ำอีก จะสามารถทำวนเกษตร
แบบนี้ได้ไหม และถ้าได้ จะเริ่มต้นเป็นขั้นเป็นตอนอย่างไร ?

ผมว่าวนเกษตรนี้ทำได้ทุกแห่งแหละ แต่คนที่จะต้องปรับจิตใจและปรับความคิด
ความเข้าใจให้ถูกต้องเสียก่อน นี่เป็นเรื่องสำคัญ ส่วนวิธีการนั้น ก็ไม่ใช่ว่าจะต้องเปลี่ยน
แปลงหรือเลิกอะไรเสียทันที สมมติว่าเขาเคยทำไร่นามาก่อน ก็ยังคงทำไร่นาต่อไป
อยู่นั่นแหละ ไม่ต้องเลิกแบบปุบปับ เพราะจะให้ชีวิตเปลี่ยนปุบปับอย่างนั้นไม่ได้ จะมีปัญหา
แต่ถึงระยะแรกเราจะทำอะไรอยู่อย่างเดิมนั้น เราจะต้องเปลี่ยนความคิดไม่ให้ขึ้นกับระบบ
ตลาด อย่าไปยึดเอามันเป็นหลัก ตรงนี้ต้องเปลี่ยนให้ได้ แล้วก็วางแผนทำวนเกษตร
อย่างต่อเนื่อง

การปลูกพืชล้มลุกนั้นต้องทำกันอยู่ทุกปี แล้วก็ไม่มีหลักประกันว่า เมื่อถึงระยะหนึ่งซึ่ง
เราไม่มีแรงจะทำแล้ว จะอยู่ได้อย่างไร แต่วนเกษตรนี้เราไม่ต้องมาทำกันบ่อย ๆ พอทำ
เสร็จแล้วมันก็จะจบ ไม่ต้องมาทำอะไรอีกสักเท่าไร คอยเก็บเกี่ยวผลอย่างเดียว ชีวิตมัน
ก็ดีขึ้น แต่ตอนเริ่มต้นอาจจะมีปัญหาหน่อย ต้องวางแผนดี ๆ ว่าระยะแรก ๆ จะเอาอะไร
กิน อะไรใช้ ยิ่งถ้าที่ดินแห้งแล้งกันดาร มันก็ต้องสู้กับธรรมชาติอีกพอสมควร แต่ก็ทำได้
คือที่ดินที่ปลูกข้าวโพดได้ ปลูกมันสำปะหลังได้ ปลูกพืชไร่อื่น ๆ ได้ พืชวนเกษตรก็ขึ้นได้หมด

อย่างพื้นที่อีสาน ถ้าจะท้าวเนกขร ระยะแรกก็ควรปลูกพืชที่สามารถขึ้นได้ในที่นั้น ก่อน จะเป็นต้นอะไรก็ได้ ที่มันสามารถทนแล้ง เพราะไม่ใช่ว่ามันจะแล้งจนไม่สามารถปลูกอะไรได้เลย อย่างที่ดินที่เราเคยทำไร่ ถ้าเราทิ้งไว้เฉย ๆ มันก็ยังมีไม้ธรรมชาติขึ้นมาเอง ต่อที่อยู่ในดินมันก็ขึ้นมาได้อีก ไม่ใช่ไม่ขึ้น แต่ตอนนี้พวกเราไม่อยากจะให้มันขึ้นกัน ต้องการแต่จะให้มันเตียนโล่งอย่างเดียว จะได้ปลูกมันได้ง่าย ๆ ความจริงขณะที่เราปลูกมัน เราก็เริ่มปลูกไม้อื่นไปด้วยได้ ปลูกไม้ผลเช่นพวกขนุนก็ได้ หรือจะปลูกไม้ที่ทนแล้งไว้ช่วยบังลมและให้ร่มเงา เช่น ปลูกไม้ไทร ต้นก้ามปูหรือจามจุรี หรือพวกพืชตระกูลถั่ว เป็นต้น พวกนี้ขึ้นได้ดี แม้จะเป็นที่แห้งแล้งขาดน้ำอย่างอีสาน เพราะพวกนี้อาศัยแค่ฝนตกธรรมดาที่อยู่ได้แล้ว และยังมีประโยชน์ตรงที่ช่วยเพิ่มธาตุไนโตรเจนให้กับดินด้วย

หลังจากปลูกไม้พวกนี้ได้สักระยะหนึ่ง เราก็เริ่มปลูกไม้อื่น ๆ ที่มันขึ้นได้ไปเรื่อย ๆ สมมติมีที่อยู่ 10 ไร่ ถ้าเราตั้งใจทำจริง ๆ ผมว่า 5 ปีเราก็สามารถปลูกไม้ผลหรือไม้ยืนต้นหลายชนิดได้เต็ม พอมีไม้ยืนต้นและไม้ผลเต็มแล้ว เราก็พยายามปลูกไม้ล้มลุกไว้ชั้นล่าง เช่น ต้นกระเจียว กระจับปี่ ไผ่ อะไรเหล่านี้ จะเห็นได้ว่าพวกนี้ขึ้นได้ทุกแห่งในอีสาน มันมีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ ถ้าปลูกไม้ที่เป็นอาหารได้เต็มพื้นที่ รายจ่ายที่ต้องไปซื้ออาหารก็จะลดลงไปเยอะ และถ้ามีป่ามีต้นไม้ขึ้นมาได้อย่างนี้ เราก็เริ่มขุดหนองขึ้นมาในที่ของเรา ต้นไม้ต่าง ๆ ที่เราปลูกขึ้นมา จะช่วยเอื้อให้มันขังน้ำได้ดีกว่าที่ผ่านมา

ผมเคยเห็นคนทางเหนือเขาเอาต้นเสลดพังพอนมาเป็นผักทำแกงหน่อไม้ เราอาจเอามาใช้แทนพวกเถาวัลย์เขี้ยว หรือพวกย่านางก็ได้ เพราะมันปลูกง่าย ยังมีต้นไม้อีกหลายชนิดที่รู้จักกันในแง่เป็นยาสมุนไพร แต่ก็เอามาใช้กินเป็นผักได้ด้วย น่าจะลองกินดู เพราะปลูกง่าย ไม่จำเป็นต้องกินแต่ผักที่ปลูกยาก เช่น พวกกะหล่ำปลีเท่านั้น พวกนี้ถ้าดินแห้งแล้งจะปลูกไม่ค่อยได้

นอกจากจะปลูกไม้ที่สนองความต้องการของเราโดยตรงแล้ว ก็ควรจะปลูกไม้ที่ให้ผลต่อเราทางอ้อมด้วย เช่น ไม้ตะขบ ปอหูก และไม้ไทรบางชนิดที่ให้ลูกให้ผล พวกนี้จะทำให้มันก่เข้ามาอาศัย เพราะมันเป็นอาหารของนก อันนี้จะเป็นผลดีต่อระบบนิเวศน์ ทำให้สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ มาอยู่อาศัยด้วยกันอย่างสมดุล พวกนกปรอดที่เข้ามากินลูกตะขบ ลูกปอหูกนั้น

พอมันขึ้นมาก็ทำให้มันมีตะกั่ว เชื้อพวง มะม่วง พริก ขึ้นมาโดยที่เราไม่ต้องปลูก ตอนนั้นถ้าเดินตามโคนต้นไม้ จะเห็นพริกขึ้นทั่วไปหมดเลย เป็นพริกพันธุ์ที่เราไม่ค่อยมีเวลานี้ด้วย คือมันไปกินอะไรจากที่ไหน ก็จะมาขึ้นที่เรา ทำให้เราได้ต้นอะไร ๆ อีกหลายอย่าง ต้นพริกที่ขึ้นโดยนกขี้ขึ้น ไม่ค่อยเป็นโรคด้วย ทนน้ำดูเลย ดีกว่าพริกที่เราปลูกเสียอีก หอยชาก็ไม่ต้องพ่น นอกจากพริกแล้วก็ยังมีตำลึง มะม่วง ขี้กา ขี้กานี้ก็เป็นยา พวกนี้ไม่ต้องปลูก มันขึ้นเอง เป็นผลพลอยได้จากที่นกเข้ามาอยู่ ตอนที่ที่บ้านผมมีนกประมาณ 30 ชนิดได้ เพราะพอเริ่มมีนกชนิดหนึ่งเข้ามาอยู่ ก็จะมีนกอีกหลายชนิดตามเข้ามา ถ้าเรามีอาหารให้มัน นกพวกนี้ก็จะไม่ไปที่อื่น พวกนี้จะจับแมลงกินด้วย ก็ช่วยลดแมลงบางชนิดที่เป็นปัญหาพิษของเรา ตอนที่ไม่ได้ยินเสียงนกเพราะเข้าใจว่ามันรู้ว่าฝนจะตก ก็เลยไปหาที่หลบฝน ถ้าตรงไหนแดดดี ๆ สังเกตดูเถอ เสียงดังแซดเลย นอกจากนกก็มีสัตว์อีกหลายอย่างเข้ามาเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เช่น กระแต จิ้งเหลน กิ้งก่า เป็นต้น

* ผู้ให้พูดหลายครั้งว่า ถ้าจะท้าวเนกษตรต้องเริ่มที่การปรับจิตใจและปรับวิถีคิดก่อน อยากทราบว่าจะต้องปรับอย่างไร ?

อาจจะใช้คำว่า "สันโดษ" อย่างเท่านั้นแหละ คือต้องปรับใจให้มีความสันโดษมากขึ้น ไม่ไปวิ่งไล่ตามค่านิยมในการบริโภคจนเกินไป แล้วก็ต้องปรับวิถีคิดจากที่เน้นการเพิ่มรายได้ หันมาให้ความสำคัญกับเรื่องรายจ่าย ต้องคิดว่าจะลดรายจ่ายลงได้อย่างไร การคิดแต่เรื่องรายได้ทำให้เราติดอยู่กับระบบตลาด พอเขาบอกว่าอะไรแพง ก็ไปเร่งปลูกอย่างนั้น แล้วเป็นอย่างไร พอปลูกกันมากราคามันก็ตก มันก็เป็นอยู่อย่างนั้นแหละ เราต้องเปลี่ยนวิถีคิดใหม่ แทนที่จะปลูกสิ่งที่ตลาดต้องการ เราต้องหันมาถามว่าเราต้องการอะไร อะไรจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของเรา แล้วเราก็ปลูกอย่างนั้น มันทำให้เรามีของกินโดยไม่ต้องซื้อ สิ่งไหนที่กินไม่หมด เราก็แบ่งไปขาย ตอนนั้นผมปลูกผักพื้นบ้านทุกอย่างขายได้หมดเลย ไม่มีอะไรขายไม่ได้สักอย่างเดียว เพราะหอมก็ขายได้ก็โลกรั่มหนึ่งตั้งหลายสิบบาท เพราะอ่อนก็ขายเป็นผัก เอาไปจิ้มกะปิหลนกิน ร่วนม่วงก็ขายได้ก็โลกรั่มละตั้งหลายบาทเหมือนกัน เราไม่เน้นรายได้ แต่ไม่ใช่ว่าจะไม่มีรายได้ เพราะ

มันขายได้หมดทุกอย่างนั่นแหละ เพียงแต่ไม่มากนักขายทีละรถ ทีละคันเท่านั้น

* ผมเคยสังเกตดู เวลาชาวบ้านจะปลูกอะไร เขามักจะคำนึงถึงว่า ปลูกสิ่งนี้แล้วจะขายได้ไหม มีใครรับซื้อไหม ?

คือวิถีคิดเขายังไม่เปลี่ยน ความจริงเขาควรจะคำนึงว่า ปลูกสิ่งนี้แล้วจะกินได้ไหม ไม่ใช่จะขายได้ไหม เขาควรจะเปลี่ยนวิถีคิดตรงนี้เสียก่อน คำนึงถึงการปลูกไว้กินเองก่อนเป็นหลัก เมื่อเห็นว่าอะไรกินได้ ก็ปลูกไป ตรงนี้จะทำให้เขามีกิน เสร็จแล้วถ้ามีเหลือก็ขายไป ถึงไม่มีใครซื้อก็ไม่เดือดร้อนอะไร เพราะถ้ามีกินแล้ว ปัญหาเรื่องรายจ่ายมันก็ลดลงไป

* รายจ่ายไม่ใช่จะมีแต่อาหารการกินอย่างเดียว คนเรายังมีความจำเป็นต้องใช้เงินในเรื่องอื่น ๆ อีก ถ้าไม่มีรายได้เลยจะอยู่ได้จริง ๆ หรือ ?

จริง ๆ แล้วมันคงไม่ถึงกับไม่มีรายได้เลยนะ เพราะเราไม่ได้ปลูกเพียงอย่างเดียว การที่เราปลูกหลายอย่าง มันก็ต้องมีบางอย่างที่ขายได้อยู่หรอก เราอาจจะปลูกพืชที่ตลาดกำลังต้องการอยู่ด้วยก็ได้ แต่ต้องไม่ใช่ปลูกอะไรเพียงอย่างเดียวเหมือนเดิม

* ตอนนั้นนอกจากผู้ใหญ่แล้ว มีลูกบ้านคนไหนหันมาทำเกษตรอย่างผู้ใหญ่บ้างไหม ?

หมู่บ้าน.....ที่ผมอยู่นี้ จะว่าไปแล้วก็ไม่มีชาวบ้านคนอื่นที่หันมาทำวนเกษตรจริงจังเลยนะ อาจเป็นเพราะชาวบ้านในหมู่บ้านนี้เคยโตมาด้วยการปลูกพืชเศรษฐกิจ หรือทำธุรกิจการเกษตรมาโดยตลอด เขาก็เลยยังคิดแก้ปัญหาตามประสบการณ์ของตัวเองอยู่อย่างเดิม แต่แนวคิดเรื่องวนเกษตรก็มีอิทธิพลกับชาวบ้านบ้าง คือทำให้เขาปลูกผสมผสานไม่กันมากเกินไป แต่นั่นเป็นเพียงลักษณะบางอย่างของวนเกษตรเท่านั้น ยังไม่ใช่วนเกษตรสมบูรณ์แบบ ซึ่งสำคัญที่วิถีคิดด้วย

* การที่จะให้เป็นผู้เป็นวิทยากรพูดเรื่องวณเกษตรในที่หลาย ๆ แห่งนั้น มีผลให้คนหันมาสนใจทำวณเกษตรกันมากขึ้นไหม ?

จริง ๆ เริ่มพูดเรื่องวณเกษตรมาประมาณ 2-3 ปีนี้เอง คือ ตั้งแต่ปลายปี 2530 ตอนนั้นก็มีคนพูดกันถึงเรื่องนี้มากขึ้น คิดว่าคนให้ความสนใจกันมากพอสมควร แต่ถ้าจะพูดถึงการนำไปปฏิบัติให้เป็นจริงนั้น ผมก็ยังไม่แน่ใจว่าจะมีกี่มากน้อย ความจริงผมไม่ได้หวังสูงถึงขั้นให้ใครเขาหันมาทำวณเกษตรหรอก เพียงแค่ให้คนปรับวิธีคิดของเขาได้บ้างก็นับว่าดีแล้ว เพราะวณเกษตรจะเริ่มได้ก็เมื่อคนปรับวิธีคิดก่อน

เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม 2532 ผมก็ไปพูดเรื่องวณเกษตรในงานผ้าป่าพันธุ์ไม้สุพรรณภูมิ ที่วัดท่าลาด อ.กุดชุม จ.ยโสธร งานนี้หมอบริเวณ วนาลีเป็นประธาน และผมเป็นรองประธาน เราเอาผ้าป่าไปทอดที่วัดท่าลาด เพื่อจะตั้งเป็นกองทุนพันธุ์ไม้และพัฒนาแหล่งน้ำขึ้น เป็นการสนับสนุนให้ชาวบ้านอีสานหันมาปลูกไม้ผลไม้ยืนต้นกันมากขึ้น โดยทางเจ้าอาวาสวัดท่าลาด คือท่านพระครูสุภาจารวัฒน์ จะนำพันธุ์ไม้ที่ได้จากงานผ้าป่าไปแจกให้ชาวบ้านปลูก โดยมีเงื่อนไขว่าชาวบ้านจะต้องขยายพันธุ์มาคืนให้กับทางวัด ในอัตรา 1:2 แล้วชาวบ้านก็จะแจกให้กับชาวบ้านคนอื่นในเงื่อนไขแบบเดียวกันนี้ต่อไป โดยวิธีนี้จะทำให้มีการขยายพันธุ์ไม้อย่างรวดเร็ว อันนี้เป็นพื้นฐานอย่างหนึ่งของการทำวณเกษตร ขณะเดียวกันเราก็พยายามแลกเปลี่ยนความคิดในเรื่องนี้กับชาวบ้านไปด้วย

* วณเกษตรที่มุ่งทำเพื่อตัวเองนี้ จะขัดแย้งกับนโยบายทางอุตสาหกรรมและการส่งออกของรัฐบาลไหมครับ ?

ผมว่าไม่ถึงกับขัดแย้งหรอกนะ คือตอนนี้ถ้าพูดถึงนโยบายส่งเสริมเกษตรอุตสาหกรรมหรือเกษตรเพื่อการส่งออกของรัฐบาล เขาอาจจะละเลยขั้นตอนที่สำคัญที่ต้องส่งเสริมเกษตรกรไป คือ ยังขาดการส่งเสริมเกษตรกรขั้นพื้นฐาน

วณเกษตรคือเกษตรกรรมขั้นพื้นฐาน เป็นเกษตรกรรมที่ควรทำก่อน เพื่อเป็นฐานรองรับชีวิต เพราะทำให้มีปัจจัยต่าง ๆ ที่จำเป็นในการดำรงชีวิต และเป็นหลักประกันว่าเกษตรกรจะอยู่ได้ แม้จะล้มเหลวในธุรกิจที่เข้าไปเกี่ยวข้อง ถ้าเกษตรกรเข้าไปสู่การ

ผลิตเพื่ออุตสาหกรรมและการส่งออก โดยเฉลี่ยเกษตรกรรวมขึ้นพื้นฐาน เวลาประสบปัญหา การตลาด ขาดทุนหนัก ก็อาจจะล้มละลายได้ แต่ถ้าทำวนเกษตรเป็นเกษตรกรรมขึ้นพื้นฐาน แล้ว ก็จะป้องกันไม่ให้นั้นต้องล้มละลายไปตามระบบตลาด คือไม่ว่าระบบตลาด ระบบทุน หรือระบบสังคมจะเป็นอย่างไร เกษตรกรนั้นก็อยู่ได้ ถ้ามีเกษตรกรรมพื้นฐานตรงนี้ รองรับอยู่

เวลามองเผิน ๆ อาจจะรู้สึกว่าวนเกษตรขัดแย้งกับนโยบายของรัฐ แต่ถ้ามองกัน ใ้รอบด้านแล้ว จะพบว่าวนเกษตรเป็นตัวส่งเสริมความมั่นคงของรัฐ และส่งเสริมนโยบาย ทางเศรษฐกิจของรัฐอย่างสำคัญ เพราะมันจะทำให้ชีวิตครอบครัวของเกษตรกรดีขึ้น มี ปัจจัยขึ้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตซึ่งมีผลต่อทางสังคม และมีผลต่อทางเศรษฐกิจด้วย ผล ผลิตจากวนเกษตรส่วนที่ล้นเกินจากความจำเป็นในการดำรงชีวิตของเกษตรกร ก็สามารถ ขายเข้าสู่ระบบตลาดได้ทั้งหมด เมื่อรวม ๆ กันมันก็นอที่จะส่งเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมได้ เหมือนกัน แต่มันอาจจะไม่มากเหมือนกับการผลิตเพื่ออุตสาหกรรมโดยตรง เพราะฉะนั้นถ้า พุดถึงผลกระทบ ก็ต้องมีอยู่บ้าง ไม่ใช่ไม่มี เช่น อุตสาหกรรมอาจจะต้องลดขนาด ลดจำนวน ลงมา และระบบการจำหน่ายอาจจะต้องมีการปรับวิธีบ้าง เพราะว่าการเพาะปลูกใน ลักษณะของหลาย ๆ ชนิดรวมกัน และผลิตผลแต่ละอย่างก็ไม่มากนัก เวลาจะจำหน่ายมันก็ ค่อนข้างมีความจำเป็นในการรวบรวมเอาไปขาย ตรงนี้ก็เป็นโอกาสทำให้เกิดสหกรณ์ โดยชาวบ้านในชุมชนได้มากขึ้น ก็เป็นการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของชุมชนด้วยอีกอันหนึ่ง ทำ ให้ชุมชนสามารถใช้ระบบสหกรณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพด้วย ผมว่าเราน่าจะมาถึงตรงนี้ ให้มาก ช่วยกันจัดระบบตรงนี้ ดีกว่าจะทำอุตสาหกรรมอย่างที่เป็นอยู่ ซึ่งต้องแข่งขันกันใน ระบบตลาด ทำให้ต้องไปกดราคาผลผลิตของชาวบ้านเพื่อให้ต้นทุนต่ำ เมื่อชาวบ้าน ถูกกดราคามาก ก็ขาดทุน ล้มละลาย ซึ่งเป็นผลเสียต่อสังคม วนเกษตรน่าจะเป็นผลดีใน การแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมตรงนี้ได้

* ตอนที่ผู้ใหญ่อ่านแนวคิดของตนเองใหม่ ๆ มีคนสงสัยกันมากกว่า ถ้าเกษตรกรมุ่งปลูกพืชเพื่อกินเองเป็นสำคัญ ต่อไปคนเมืองจะเอาอะไรกิน ?

คนในเมืองก็ยังมีอาหารกินอยู่อย่างเดิมนั้นแหละ เพราะเกษตรกรไม่ได้เก็บไว้กินเองทั้งหมด เขาก็ขายด้วย เพียงแต่ว่าอัตราซื้อขายผลผลิตทางการเกษตรอาจต้องถูกปรับเปลี่ยนบ้าง เพราะถ้าเกษตรกรหันมาปลูกวิธีนี้ ผลผลิตก็จะไม่ค่อยผันเปลี่ยนเหมือนในปัจจุบัน ซึ่งทำให้คนกินมีอำนาจในการกดราคาและมีสิทธิเลือกของกินดี ๆ ได้ในราคาถูก ในขณะที่คนปลูกต้องเจอปัญหาการขาดทุน จนกระทั่งล้มละลายไป ถ้าทำวนเกษตรชาวบ้านจะไม่เจอปัญหาแบบนี้ แต่คนเมืองอาจจะต้องซื้อของกินในราคาที่สูงขึ้นมาอีกนิดหน่อย เพื่อให้เกิดความเป็นธรรม และทำให้สังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นปกติสุข

* เวลาที่ทั่วโลกกำลังมีปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เป็นพิษมาก ส่วนหนึ่งก็เป็นผลมาจากวิธีการเกษตรแผนใหม่ในระบบอุตสาหกรรมด้วย อยากทราบว่าถ้าเราเปลี่ยนมาทำวนเกษตรแทน จะมีผลต่อเรื่องสิ่งแวดล้อมอย่างไร ?

อย่างที่ผมได้กล่าวมาแล้วข้างว่า วนเกษตรเป็นวิธีการทำเกษตรที่คำนึงถึงระบบนิเวศน์เป็นสำคัญ ในขณะที่มุ่งผลิตปัจจัยสี่ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตนั้น เราก็คำนึงถึงระบบความสัมพันธ์ของชีวิตต่าง ๆ ในธรรมชาติด้วย วนเกษตรจะเป็นตัวฟื้นฟูระบบนิเวศน์ได้อย่างสำคัญ แม้ว่ามันจะไม่ใช่ว่าป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมือนกับป่าที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติก็ตาม แต่เราก็พยายามเลียนแบบป่าธรรมชาติในแง่ของการสร้างระบบชีวิตต่าง ๆ ให้เกื้อกูลและอิงอาศัยกันและกันอย่างสมดุล มนุษย์เราสามารถได้ปัจจัยสี่อันเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตจากวนเกษตร โดยไม่ทำให้ธรรมชาติต้องเสียสมดุล ตรงนี้มีผลต่อจิตใจของมนุษย์ด้วย จากการที่ได้อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ มีพืชและสัตว์ต่าง ๆ อาศัยอยู่ร่วมกัน ไม่เบียดเบียนกัน อันนี้จะทำให้จิตใจของเราอ่อนโยนมากขึ้น ละเอียดยิ่งขึ้น ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เราวิตกกังวลจะลดลงไปด้วย

ภาคผนวก ค

บันทึกข้อมูลจากหนังสือ "สิ่งจูงใจเกษตรกร ล้ำกึ๋นอิสระของชาวนาข้าวไร่"

* ข้อมูลจาก "บทกล่าวนำ" ของผู้ใหญ่วิบูลย์ (ไม่มีเลขหน้า)

- วณเกษตรนั้นคือ การถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเพื่อการพึ่งตนเอง
- การพึ่งตนเองในความเป็นจริงนั้นคือ ความเชื่อมั่นในการแก้ปัญหาให้กับตัวเอง ชุมชนท้องถิ่น หรืออาจครอบคลุมไปถึงระดับประเทศ
- "วนเกษตร" เป็นเกษตรกรรมขั้นพื้นฐาน ก่อนที่เกษตรกรจะก้าวไปถึงการทำเกษตรเพื่อเศรษฐกิจ เขาน่าจะมีเกษตรกรรมพื้นฐานเป็นปัจจัยสำคัญเพื่อเสริมความเชื่อมั่นในการพึ่งตัวเองเป็นเบื้องต้นก่อน เพื่อที่เกษตรกรจะไม่ต้องเผชิญกับปัญหาเฉพาะหน้าเกี่ยวกับการยืมเงิน เพราะไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้น ในด้านเศรษฐกิจก็ดี การผันแปรของระบบธุรกิจ การตลาดก็ดี เกษตรกรก็สามารถอยู่ได้แม้ไม่มีเงินหรือรายได้
- ถ้าเกษตรกรมีความเชื่อมั่นว่าจะอยู่ได้ในภาวะที่กล่าวมาแล้ว นั้นแหละคือ คุณค่าด้านการพึ่งตนเองของชาวนา
- การพึ่งตนเองจึงมิใช่เรื่องของความคับแคบ ที่ต้องกลับไปใช้ชีวิตอย่างในอดีตสมัยเดิมเก่าแก่ หรือการปฏิเสธเทคโนโลยี ทุกอย่างยังคงดำเนินไปตามปกติ เพียงแต่เราอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อที่ว่าตัวเราจะต้องสามารถแก้ปัญหาให้ตนเองได้ก่อนเป็นอันดับแรก
- จะเห็นได้ว่าวนเกษตรเน้นการมีกินเป็นพื้นฐานก่อนอื่น เพราะเป็นตัวเสริมความเชื่อมั่นให้แก่เกษตรกร วณเกษตรจะทำให้มีปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีวิตทั้ง 4 ประการ คือ มีอาหาร มียารักษาโรค มีที่อยู่อาศัย ตลอดจนเครื่องนุ่งห่ม เหล่านี้ล้วนเป็นการวางรากฐานทางสวัสดิการให้เราตลอดชีวิต "วนเกษตร" จึงเน้นให้เห็นความสำคัญของการวางรากฐานเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการพึ่งตนเอง ในแง่พุทธศาสนาก็คือการสร้างความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท เพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้

* เป็นหนังสือที่เรียบเรียงประวัติชีวิตและแนวคิดของผู้ใหญ่วิบูลย์ที่ละเอียดที่สุด โดยถ่ายทอดจากคำพูดของผู้ใหญ่วิบูลย์เอง

* ข้อมูลจากเนื้อหาภายในเล่ม

หน้า 35 "...พ่อผมเป็นคนจีน มีอาชีพเป็นหมอสุนไพรมีเปิดร้านขายยาแผนโบราณ แม่เป็นชาวนา พ่อค้ากับชาวนามายู่ด้วยกันการค้าเลยเจ๊ง ความจริงพ่อเป็นหมอสุนไพรรากที่มีชื่อเสียงและได้รับการยอมรับสูงมากจนถึงปัจจุบัน แต่ไม่ร่ำรวย พ่อผมสืบทอดความรู้ด้านสมุนไพรจากญาติทางแม่ อีกทั้งตอนบวชเรียนยังได้เป็นศิษย์ของหลวงปู่ที่เชี่ยวชาญเรื่องสมุนไพร..."

หน้า 36 "...ผมเป็นคนไม่สมบูรณ์ตั้งแต่เด็ก ๆ แม่ตายเมื่ออายุได้ 5 ปี ในครอบครัวมีปัญหาเรื่องแม่เลี้ยงบ้างเล็กน้อย ผมมีความคิดที่ค่อนข้างเป็นตัวของตัวเอง ทำให้เกิดความต้องการที่จะไปใช้ชีวิตในแบบของเรา พ่ออย่างเข้าวัยรุ่นจึงไปทำงานรับจ้างขายแรงงานในเมือง..."

หน้า 36 "...ตอนเป็นเด็กผมเรียนจบแค่ป.4 แล้วมาสอบเทียบเอาที่หลังในสมัยที่เข้ามาอยู่ในเมือง

.....ผมเริ่มต้นชีวิตทำงานรับจ้างในตลาดตั้งแต่เด็ก ๆ แล้วจึงย้ายหน้าเข้ากรุงเทพฯ ไปทำงานร้านสังกะสี ไม่นานก็ย้ายไปทำกระเบื้องตราไก่เล่นที่ซอยข้าวหลาม ได้ค่าตอบแทนเดือนละ 200 บาทกินอยู่พร้อม ช่วงนั้นก็ใช้ชีวิตที่ค่อนข้างมีความสุข ผมทำกระเบื้องอยู่ประมาณปีกว่า ๆ ก็เปลี่ยนไปเป็นลูกจ้างร้านขายยาแผนปัจจุบันแถวบางลำพู ทั้งยังเคยทำงานโรงพิมพ์ย่านปากคลองตลาดอีกด้วย..."

หน้า 36 "...ปีพ.ศ.2500 ผมกลับมาบวชที่บ้าน เป็นการบวชแบบคนชนบททั่ว ๆ ไปที่พออายุครบ 20 ปีก็จะบวชตามธรรมเนียม ทว่าตอนนี้เองที่ผมเริ่มให้ความสำคัญกับการเรียน เริ่มสนใจพุทธศาสนาแต่ยังไม่ชัดเจนนัก กระนั้นก็ตาม ช่วงเวลา 6 เดือนเต็มในร่มกาสาวพัสตร์ ผมมีโอกาสร่ำเรียนจนสอบได้นักธรรมตรี เทียบการศึกษาสายสามัญได้ถึงชั้นมัธยม 6

.....พอสึกออกมาก็เริ่มหางานทำใหม่ เดินทางเข้ากรุงเทพด้วยความหวังว่าตนเองมีความรู้ จึงเลือกงานมากขึ้น

.....มีโอกาสดำรงเป็นลูกจ้างในแผนกวัสดุสายการบินญี่ปุ่น ได้เรียนรู้ชีวิตคนงานว่าต้องต่อสู้กับการกดขี่แรงงานเพียงไร เริ่มรู้จักการรวมตัวกัน การหาพวกพ้อง คืออำนาจต่อรองกับฝ่ายนายจ้าง.."

หน้า 37 "...ปีพ.ศ.2502-2504 ครอบงำหนดเกณฑ์ทหาร ผมได้นำเหล่าทหารเกณฑ์ร่วมกันประท้วงในสิ่งที่ไม่เป็นธรรม เช่น ให้เราถางหญ้าวันเสาร์ เป็นต้น กระทั่งต้องมีการรื้อกฎเกณฑ์กันใหม่ ภายหลังผมจึงถูกย้ายไปทำงานเสมือนที่กองอื่น แต่ก็ยังเป็นประโยชน์กับผมมาก เพราะทำให้รู้จักการร่างหนังสือ สามารถนำมาใช้งานรับจ้างเมื่อพ้นเกณฑ์ทหารแล้ว

....ต่อมาผมได้ทราบข่าวว่า รัฐบาลกำลังเริ่มดำเนินการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ผมมองเห็นหนทางรวยจึงเบนชีวิตจากลูกจ้างคนอื่นมาทำงานส่วนตัว โดยเริ่มจากการเป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อผลผลิตจากชาวบ้าน เอาไปขายต่อให้พ่อค้าในเมือง หาเงินเข้ากระเป๋าสบาย ๆ ช่วงนี้มีชีวิตอย่างสุขสบาย แต่พอทำ ๆ ไป เราเริ่มรู้สึกว่าถูกชาวบ้านต่อต้าน ตอนนั้นเราก็ไม่สนใจ ใครไม่เอาด้วยเราก็ไม่สนับสุนเงินทุน ปีไหนเกิดภาวะฝนแล้ง ชาวบ้านทำการผลิตไม่เป็นผล ก็เลยหนีหายไป เราเก็บหนี้ไม่ได้ก็ถูกนายทุนเล่นงาน..

.....ระยะหลังจึงเปลี่ยนมาทำเอง โดยปลูกมันสำปะหลัง พืชเศรษฐกิจที่กำลังได้รับความนิยมส่งเสริมจากรัฐบาล เนื่องจากผมมีความสัมพันธ์อันดีอยู่กับกลุ่มธนาคารจึงค่อนข้างได้รับความสะดวกในการขอกู้เงินมาลงทุน ชีวิตเริ่มเปลี่ยน ชอบของแพง ๆ กินอาหารดี ๆ มีเพลงฟัง มีรถขับ เป็นอย่างนี้จนถึงปีพ.ศ.2513 การผลิตเริ่มล้มเหลว ตั้งแต่ปีพ.ศ.2516 เป็นต้นมาผมต้องลงทุนหนักมาก พอทุนหนี้สิ้นขึ้นเรื่อย ๆ ปีพ.ศ.2519เปลี่ยนไปปลูกฝ้าย ตอนแรกก็มีกำไรดี แต่เมื่อมีการส่งเสริมให้คนปลูกมากขึ้นในช่วงปีพ.ศ.2520-2521 ราคาจึงตกลงในปีพ.ศ.2522 เกษตรกรขาดทุนยับเยิน จนต้องเคลื่อนไหวเรียกร้องต่อรองราคาฝ้ายและข้าว..

.....เมื่อปีพ.ศ.2512 หลังจากแยกหมู่บ้านจากหมู่เดิม ผมได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านห้วยหิน โดยความเห็นพร้อมกันของชาวบ้านและทางราชการ แม้ว่าชีวิตผมจะเริ่ม

จากการเป็นนายหน้าเอาเปรียบชาวบ้าน แต่ก็ช่วยชาวบ้านมาตลอดเช่นกัน..

หน้า 38 "ปีพ.ศ.2517 ผมเริ่มจับกลุ่มเกษตรกร เพื่อสร้างความเชื่อถือในการกู้เงินธนาคารมาลงทุนทำการผลิต แต่ประสบความล้มเหลวเรื่องราคารับผล กอปรกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ตั้งข้อสังเกตว่า เรามีความเคลื่อนไหวแบบนักการเมือง จึงถูกปฏิเสธการกู้เงินทุนของกลุ่ม แล้วส่งคนไปเกลี้ยกล่อมชาวบ้านให้ขอกู้เงินกับธนาคารโดยตรง สมาชิกก็เริ่มปลีกตัวออกจากกลุ่ม ผมจึงต้องไปสร้างความสัมพันธ์กับผู้นำชาวนาอื่น ๆ พยายามผลักดันให้มีกรรมการกลางระดับจังหวัด จนเกิดการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้รัฐบาลประกันราคาข้าว ปีพ.ศ.2521ได้เข้าพบนายกรัฐมนตรีเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ทำให้อัตราค่าข้าวดีขึ้นกว่าปีก่อน ๆ บ้าง พอกลับไปหมู่บ้าน ชาวบ้านไม่เอาด้วย เรารู้สึกว่าเราร่วมใจเวลาได้ แต่เวลาเสียเขาไม่กล้าสู้

.....ช่วงปีพ.ศ.2523-2524 ก็ยังคงเคลื่อนไหวเรื่องราคาข้าวเรื่อยมา แม้ว่ารัฐบาลจะยอมประกันราคาข้าวให้แล้ว แต่เราก็ยังขายข้าวไม่ออก กลับไปทำประโยชน์ให้พ่อค้า เป็นเงื่อนไขให้โรงสีสามารถขายข้าวกับขอตก.ได้ ที่ร้ายคือผู้บริโภคร้องถึงข้าวสารราคาแพง นี่เองทำให้เราได้คิดว่า การเรียกร้องของเกษตรกรไม่ว่าในรูปใด ล้วนแต่ไม่สร้างผลดีต่อเรา เมื่อทบทวนแล้วผมเริ่มคิดว่าถ้าเราเลิกทำการผลิตเพื่อขายไปเสียเลย ไม่ดีกว่าหรือ

หน้า 39 "...ตั้งแต่นั้นมาผมก็เริ่มคิดว่า ถ้าทำแต่พอกินก็ไม่ต้องไปต่อรองใคร ความจริงแนวคิดของผมไม่ซับซ้อนเลย แต่อาจทำให้เริ่มต้นยากสักหน่อย เพราะเราต้องการคำตอบที่แน่นอนว่าอยู่ได้จริง และจะเป็นแนวทางแก้ไขปัญหานั้น ๆ ที่เคยสุ่มมาแล้วได้

.....ชาวนาเดี๋ยวนี้นี้ต้องทำให้คนอื่นกิน ไม่ใช่ทำเหลือแล้วจึงให้เขากิน แต่คนอื่นเหลือแล้วจึงให้เรากิน ถ้าเขาไม่แบ่งเราก็ไม่ได้กิน เราเป็นคนทำแล้วให้เขาไปหมด จะเลี้ยงตัวเองได้อย่างไร แต่ถ้ามาเริ่มต้นใหม่ สมมติว่าถ้าที่ดิน 30 ไร่ สามารถให้ผลผลิตได้พอกิน เราก็อาจจะทำเพิ่มอีกเล็กน้อยเพื่อเป็นค่าเช่านา เท่านั้นก็มีความสุขแล้ว แต่ต้องทำงานหนักขึ้นและต้องฝึกตัวเองให้อยู่ได้ถ้าอาหารไม่พอ ผมเองก็พยายามฝึกใช้เสื้อผ้าให้น้อยขึ้น ทำตัวเองให้ง่าย ไม่จำเป็นก็ตัด แต่ไม่ใช่ปฏิเสธวัฒนธรรมโดยสิ้นเชิง

เราอาจตัดเสื้อใส่ได้ แต่ใช้แบบชาวพุทธ คือ สิ่งที่เราใช้ไม่ใช่เพื่อยกฐานะหรือให้สังคมยกย่อง แต่ใช้เพื่อป้องกันไม่ให้หนาว เพราะว่าเราไม่สามารถผลิตเสื้อผ้าเองได้ เราจึงใช้ให้น้อยลง.."

หน้า 41 "...ผมกำลังมองให้แคบอยู่ในกรอบเฉพาะของตัวเราเองว่าจะอยู่ได้หรือเปล่า ถ้าพบว่าเราอยู่ไม่ได้ก็ต้องคิดในส่วนของเราว่า ทำอย่างไรตัวเราจึงจะอยู่ได้ เรากลัวพอที่จะหยุดวิ่งตามกิเลสใหม่ ถ้าคิดว่ากลัวหยุด และได้ทำในสิ่งที่เราคิดว่าเราอยู่ได้ ชีวิตน่าจะแน่นอนกว่า .."

.....ปัญหาใหญ่อยู่ที่กิเลส.....ปัญหาของชาวบ้านมิใช่ไม่พอกิน เพียงแค่ชาวบ้านเขาไม่ได้ทำการเกษตรเพื่อให้มีกิน หากเขาทำเพื่อตอบสนองกิเลส

.....คนเรามีความต้องการอย่างไม่จำกัด แต่ถ้าตัวเราจะทำเพียงไม่กี่อย่าง ก็ไม่ใช่เพราะความสามารถไม่มี ทว่ายังไม่พร้อมที่จะทำทุกอย่างได้ เลยคิดว่าควรทำเพียงแต่น้อยตามกำลังเราก่อน ไม่จำเป็นต้องทำมากเพื่อขายให้ได้เงินมา แล้วเอาไปซื้อสิ่งที่กิเลสต้องการ ถ้าทำอย่างนั้นไม่มีทางพอกิน .."

หน้า 42-43 "...ชาวบ้านน่าจะทบทวนว่า ชีวิตที่ผ่านมาเขาสู้กับอะไรมาบ้าง ไม่ว่าจะเรียกร้องราคามลผลิต หรืออื่น ๆ ทุกรูปแบบ ก็เพียงเพื่อให้ตัวเองมีรายได้สูงขึ้น ให้มีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น ซึ่งหมายถึงบ้านสวย ๆ มีเงินใช้ แต่ในขณะเดียวกันงานที่ทำอยู่ไม่สามารถสร้างสิ่งที่หวังได้

.....สมณดังกล่าวเป็นเพราะเขาได้เอาความต้องการใส่ลงไปอย่างมากมาย.. ถ้าเขารู้ว่าจริง ๆ มันไม่ใช่ความจำเป็นที่สุดของชีวิต ยอมทนต่อการอยู่อย่างไร้คนยกย่อง ไม่แสวงหาการยอมรับจากสังคม ... ถ้าเขาคิดอย่างนี้เขาก็จะไม่ไล่ตามกิเลส..

.....สำหรับสถานการณ์ของเกษตรกรเท่าที่เป็นอยู่ เขาไม่เพียงแต่ผลิตได้น้อยเท่านั้น ยังหาได้เกินอีกด้วย แต่ที่เขาไม่พอยังชีพก็เพราะ เมื่อหามาได้เขาไม่ได้แยกเอาเฉพาะส่วนเกินเพื่อขาย เขาเอาส่วนทั้งหมดไปขายและคิดว่าจะแลกของอย่างอื่นตามความต้องการ ตรงนี้ต่างหากทำให้เกิดการสูญเสีย เพราะเขาไปอยู่ในวงจรที่มีผู้ค้ากำไร.."

หน้า 44 "...ครอบครัวผมเป็นครอบครัวเล็ก ๆ ผมเป็นคนที่มีความคิดแบบคนรุ่นใหม่ ต้องการให้ลูกมีการศึกษา ถ้าพูดถึงความจำเป็นของครอบครัวที่สูงกว่าครอบครัวของชาวนาตามปกติ โดยเฉพาะเรื่องค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวกับเรื่องภายนอก เรื่องอาหารที่จำเป็น เราไม่สามารถปลูกเองได้ ต้องแสวงหาจากตลาด เรื่องการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์กับภายนอกล้วนเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องใช้เงิน ต้องมีรายได้ สมัยก่อนครอบครัวของผมจึงมีภาระหนักมาก ในทางกลับกัน ถ้าเราพยายามลดรายจ่ายส่วนที่เราสามารถสร้างเองได้ เช่น อาหาร อนาคตการศึกษาของบุตรหลานก็ย่อมแน่นอนมากขึ้น.."

หน้า 45 "...ถ้าเราไม่ได้ไปติดอยู่กับระบบตลาด เราทำการผลิตอาหารให้มากขึ้น ปลูกหลายชนิด เราก็ไม่ต้องใช้เงินไปซื้อหาอาหาร

.....คนที่พึ่งตัวเองไม่ได้ก็น่าจะมาจากสาเหตุเรื่องการใช้จ่าย พอเริ่มไม่พอจ่ายก็เริ่มมีหนี้สิน คนมีหนี้สิน คือคนที่ไม่เป็นตัวของตัวเอง เราเริ่มขึ้นต่อเขา ครอบครัวเราเป็นเมืองขึ้นของครอบครัวอื่น จนกระทั่งพึ่งกันไปทั้งระบบ และในที่สุดเราก็ไม่ใช่ตัวเรา.."

หน้า 46 "...ในความเป็นจริงนายทุนกับชาวนาก็เหมือนเป็นหุ้นส่วนกัน เขาไม่ได้ลงแรงแต่เขาลงเงิน ทว่า..เมื่อเวลาเกิดการเสี่ยงภัยขึ้นมา เขาไม่ได้มาร่วมเสี่ยงกับเรา เป็นหุ้นส่วนที่อยู่ดิฐธรรม ผมว่าระบบการผลิตอย่างนี้ไม่ได้ช่วยให้ชีวิตเราดีขึ้น..

.....ผมมีความรู้สึกว่าคุณถ้าเป็นไทแก่ตัวเองย่อมจะมีความกล้าและน่าจะสามารถทำอะไรได้อีกหลายอย่าง มีความเชื่อมั่นในตัวเองสูง คิดว่าเหล่านี้เป็นลักษณะของการพึ่งตัวเองที่ชัดเจน คนถ้าพึ่งตัวเองต้องกล้าพอที่จะเชื่อว่าตัวเองอยู่รอด โดยไม่ต้องมีคนอื่นเข้ามาช่วยเหลืออะไรเรา..

.....ความหมายของการพึ่งตัวเองที่แท้ คือ ต้องมีรายได้พอที่จะเลี้ยงตัวเอง โดยไม่ต้องพึ่งใคร ไม่ช่วงชิงส่วนเกินจากคนในชุมชนหรือสังคม..

หน้า 47 "...ผมเองยอมรับว่าเคยเป็นทาสกิเลสมาถึง 20-30 ปี ในหัวสับสนแต่เรื่องกิเลสตลอดเวลา การที่จะให้เขา (ชาวนาน) ใช้เวลาเพียงหนึ่งถึงสองวันละเลิก

ก็เลสงเป็นไปได้ยาก ผมว่าภารกิจของเราตอนนี้คือ ควรศึกษาชีวิตของคนที่ตัดสินใจเลือกทางเดินทวนกระแส เพื่อมาเป็นแบบอย่างให้คนที่ยังลุ่มหลงในกิเลสได้เรียนรู้และลองหาคำตอบดู ตัวผมเองก็ต้องหาทางพิสูจน์คำตอบนี้ว่า จริง ๆ แล้วเราอยู่ได้หรือเปล่า คนอื่นจะทำอย่างเรา แล้วอยู่ได้ไม่ได้ต้องพิสูจน์กันเอง ทุกคนมีการสะสมประสบการณ์มาระยะยาว จะให้เปลี่ยนโดยทันทีเป็นไปได้ ต้องให้มีเวลาปรับตัว เตรียมความพร้อม ตัวผมเองมีหนังสือสะสมมาเยอะ ตอนนั้นก็ต้องขายที่เพื่อปลดหนี้ให้หมด ปลดตัวเองให้เป็นไทและฝึกตัวเองให้พึ่งภายนอกน้อยลง ดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย หาได้น้อยก็ไม่ต้องกินมาก ทั้งนี้เพื่อให้คุ้นเคยว่า เวลาอดอยากจริง ๆ เราต้องทนได้.."

หน้า 56 "...ผมนี้ก็ไม่ใช่อยู่อุ้งจำนวนมากที่ทำให้อาหารไม่พอกิน แต่ที่อาหารไม่พอกินที่อดอยากทุกวันนี้ เป็นเพราะคนเรากินไม่ถูกวิธี แล้วความจริงเราไม่ได้ทำเพื่อกิน.."

หน้า 57 "...โดยความเป็นจริงชาวนาต้องต่อสู้กับตัวเองมากกว่าที่จะต่อสู้กับคนอื่น ถ้าชาวนาไม่คิดทำให้ผิวดีชี เชื่อได้ว่าชาวนาไม่อด.."

หน้า 69 "...ผมเริ่มมาคิดได้ในช่วงนี้ว่า คนเรานี้ถ้ารู้จักคอย ใช้วิธีทำไปเรื่อย ๆ สะสมไปเรื่อย ๆ มันมีโอกาที่จะสร้างความมั่นคงให้กับชีวิตได้ในระยะเวลาพอสมควรเหมือนกัน ไม่ใช่ว่าคนเกิดมาแล้วจะต้องจนไปตลอดไม่มีโอกาที่จะรวยเลย.."

หน้า 73 "...ผมคิดว่าการปลูกต้นไม้ เป็นการออมชนิดที่มีหลักประกันค่อนข้างมาก ผมมีความเชื่อมั่นตรงนี้ ไม่มีใครโกงได้เลย เป็นการยกระดับรายได้ ยกระดับชีวิต.."

หน้า 74 "...เดี๋ยวนี้ที่มีชาวบ้านเดือดร้อนเพราะเหตุนี้ ส่วนหนึ่งเพราะไม่สะสมลักษณะต่อเนื่อง.."

หน้า 86 "...คำว่าพึ่งตนเอง ผมไม่ได้หมายความว่าถึง ทำเอง กินเอง ใช้เอง เหลือกก็ทิ้งไปบ้าง หรือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้ใครบ้าง ไม่ใช่เลิกใช้เทคโนโลยี แต่มาอยู่ที่จุดยืน ถ้าเราเป็นคนแสวงหาความสละสลวยมาประดับตัวไม่รู้จัก มีอะไรใหม่ ๆ ก็เอาอย่างนั้นพึ่งตัวเองไม่ได้.."

.....แต่ขณะเดียวกัน ถ้ามีอะไรอำนวยความสะดวกได้บ้าง เราก็ใช้ ไม่ใช่เพื่อความหรูหรา แต่เพราะเราต้องการเวลาไปทำประโยชน์อย่างอื่นด้วย คือใช้เทคโนโลยีที่เราควบคุมได้.."

หน้า 89 "...ผมผูกพันกับธรรมชาติ ที่บ้านผมมีกระแตเกือบร้อยตัว เชื่องคนมาก ผมไม่ค่อยอยู่กับมันเท่าไร แต่ผมว่ามันรู้โดยสัญชาตญาณ หน้าที่บ้านตัวหนึ่งเคยไล่กัดผมตีมันจนตอนหลังเลิกกัดกระแตแล้ว กระแตมันก็ไม่กลัวหมาตัวนี้ แต่กลัวหมาตัวอื่น ก็เลยเปลี่ยนความคิดผมให้รักธรรมชาติมากขึ้น เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นโดยไม่ต้องไปฝึกหรือไปฝึน ถ้าคนสนใจบ้านผมมีสิ่งนี้ให้ดู

.....เรื่องนกก็มีมาประจำ 30 กว่าชนิด ซึ่งขึ้นกับว่าต้องมีอาหารของมันอยู่ในที่นั้นด้วย ถ้าอาหารหมด มันก็ต้องไปหากินที่อื่น ผมเลยมาคิดว่า ถ้าเราอยากให้มีนกชนิดไหนอยู่ในบ้าน ก็ปลูกพืชที่มันกิน อย่าไปเบียดเบียนมัน.."

หน้า 91 "...วิธีปลูกต้นไม้ให้งามก็เหมือนกัน ผมว่าต้องเริ่มที่ใจรักก่อน แล้วมันจะโตไว หลัง ๆ มานี้ผมยอมรับว่าผมรักต้นไม้มากกว่าลูกอีก ผมไม่เคยไปทำให้มันช้ำเลย อยู่บ้านผมจะเดินเท้าเปล่า เพราะจะได้รู้ว่าจะเหยียบถุกต้นไม้จะได้เลื่อง..

.....ถ้าเรารักต้นไม้ เราจะคอยดูแลตบแต่ง ไม่ต้องใส่ปุ๋ยใส่ยามันก็โตได้ หรือใส่ปุ๋ยบ้างเท่าที่จำเป็น ก่อนนอน 10-20 นาที ผมจะเดินดูต้นไม้ 80-90% ไม่เคยตายทั้ง ๆ ที่จริง ๆ แล้วผมไม่มีเทคนิคพิเศษอะไร เพียงแต่ค่อย ๆ คอยตัดแต่ง มันต้องทำอย่างต่อเนื่อง ใจร้อนไม่ได้.."

หน้า 98 "...ผมมีความเชื่อในเรื่องของคุณธรรมมาตลอดว่า ถ้าเราสามารถพัฒนาคุณธรรมให้เกิดแล้ว ทุกอย่างสามารถบรรลุเป้าหมายได้หมด ผมเชื่อว่าถ้าคุณธรรมดี ธุรกิจจะดี แต่ถ้าธุรกิจดีแล้วผมไม่มั่นใจว่าคุณธรรมจะดี ฉะนั้น ถ้าหากว่าคุณธรรมเติบโตขึ้นก่อนและธุรกิจตามมาทีหลัง ทุกอย่างน่าจะเดินตรงไปตามเป้าหมายได้.."

หน้า 99 "...ถ้ากลุ่มอ้อมทrophyเติบโตขึ้นมาโดยไม่ไปยึดติดกับธุรกิจแล้ว มันจะสามารถสร้างความมั่นใจให้ชุมชน ให้แก่ชาวบ้านว่าเขามีหลักประกันที่จะทำให้เขาพึ่งตนเองในการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิตมากขึ้นได้ มันจะเกิดความมั่นใจได้ และในขณะ

เดียวกันคนถ้ามีความมั่นใจและความภูมิใจในคุณค่าของตนเอง มันจะต้องรู้สึกที่เราสามารถพึ่งตนเองได้...

.....เงินที่เราได้จากพ่อค้า ธนาคาร นายทุน มันทำให้เรามีคุณค่าหรือศักดิ์ศรีของความเป็นคนไม่เท่ากัน.."

หน้า 101 "...ถามว่าชุมชนจะพึ่งตนเองได้ไหม ถ้าเราตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมาแล้ว แต่เรายังยืนอยู่บนระบบธุรกิจนั้น ผมมีความเชื่อว่าค่อนข้างยาก แต่ถ้าถามว่าทำในระบบธุรกิจแล้ว กลุ่มออมทรัพย์มันสามารถพึ่งตนเองได้ไหม ผมเชื่อว่าได้.."

หน้า 102 "...ในระบบธุรกิจนั้น เราจะต้องทำมันในระดับที่เราสามารถควบคุมมันได้และรู้เท่าทันมันในระดับหนึ่งเท่านั้น เพราะเราต้องวัดความสามารถของคนที่อยู่ในท้องถิ่น มีอยู่ในระดับไหน เราก็ทำเท่านั้น แต่สิ่งที่เราน่าจะเน้นให้มากที่สุดและเป็นลักษณะการเน้นนำ คือ เน้นสู่ระบบคุณธรรม อาศัยเครื่องมือคือเงินที่มีอยู่แล้ว มาเป็นตัวกลางในการสร้างทัศนคติของคนให้มีความเห็นใจกัน ทำไมเราจึงช่วยเหลือคนอื่น เพราะคนที่เดือดร้อนในชุมชนมีอีกเยอะแยะ ถ้าเราใช้ระบบเพื่อน เครดิตยูเนียนทั้งหมดคือเพื่อนกัน เพื่อนเราที่เดือดร้อนมีมาก ทำไมเราไม่ลองมาคิดว่าถ้าเรามีเพื่อนมาก เรามีการออมทรัพย์ขึ้นมาระดับหนึ่ง เราก็น่าที่จะช่วยเพื่อน ถ้าเราเน้นตรงนี้ให้มันกลายเป็นระบบคุณธรรม ผมมีความเชื่อมั่นในการพึ่งตนเองของชุมชน เพราะเครดิตยูเนียนถ้าสามารถสร้างหลักประกันในการสร้างกองทุนกองหนึ่งในชุมชนในระดับหนึ่งแล้ว มันสามารถเข้าไปเสริมกิจกรรมของคนในชุมชนได้ทุกด้านและทุกรูปแบบ ถ้าเราไม่มองให้เป็นธุรกิจอย่างเดียว มันจะสามารถกระจายให้สู่ระบบงานพัฒนาทั้งหมดได้ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาไปสู่สาธารณูปโภคหรือเพื่อระบบส่วนบุคคล.."

หน้า 108 "...การไปลงทุนในระบบทุนที่มีการนำทุนจากข้างนอกมาลงทุน ก็คือการถือหุ้นร่วมกันในทุน และเป็นหุ้นที่ไม่มีความเป็นธรรม เป็นหุ้นที่เขาไม่ยอมรับว่า ถ้าเราประสบกับฝนแล้งหรือน้ำท่วม หรือแมลงศัตรูพืชทำลายจนสูญเสียหมดแล้ว เขาก็ไม่รับรู้ สิ่งที่เขาต้องการคือ หุ่นวางไว้เท่าไรแบ่งผลไปเป็นดอกเบี้ยเท่านั้น ตามสัดส่วนของอัตราถือหุ้น.."

.....การร่วมทุนของนายทุนก็คือ การร่วมทุนที่ไม่เคยมีอัตราการเสี่ยง วิธีเสี่ยงของเขาย่างเดียวคือ ลูกหนี้หนีไปก็อาศัยมือของกฎหมายที่มีอยู่ตามจับหรือนำมาขึ้นศาลฟ้องร้อง.."

หน้า 111 "...ผมมองว่าสมุนไพร่นั้นเป็นทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของเรา คืออย่างน้อยที่สุดสมุนไพร่ก็คือ ปัจจัย 4 พื้นฐานของการดำรงชีวิต เพราะสมุนไพร่ที่สำคัญที่สุดก็คืออาหาร.."

หน้า 114 "...ในการพัฒนาชุมชนนั้น เป้าหมายสำคัญคือ การทำให้คนมีชีวิตอยู่มีปัจจัย 4 เพียงพอ.."

หน้า 115-116 "...เราควรามองว่า เราต้องแบ่งการดำรงชีวิตออกมาเป็น 2 ส่วน แต่ก่อนผมมองส่วนเดียวจากการดำรงชีวิต คือ มองเฉพาะหน้าที่จะต้องหาให้ได้มาซึ่งปัจจัยที่จำเป็นให้ได้มากที่สุด ที่จะต้องสร้างความร่ำรวยให้ได้ในพริบตา แล้วเราก็เสวยผลพุนั้นจนหมดอายุขัย แต่ผมใช้เวลามา 20 กว่าปีในการที่จะสร้างความร่ำรวยมาให้ได้ในพริบตานั่น มันกลับจนกว่าตอนที่ผมเริ่มต้นเสียอีก.."

.....ช่วงแรกเป็นช่วงที่เราเรียกว่าเป็นช่วงเริ่มต้นชีวิต เป็นช่วงของการวางพื้นฐาน วางโครงสร้างให้กับชีวิต เพราะเรารู้ว่าอีกระยะเวลาหนึ่งคงจะต้องอยู่ในสภาพแก่ที่ทำอะไรไม่ไหวแล้ว ในช่วงนี้เป็นการวางพื้นฐานให้กับชีวิต เป็นการเตรียมในการทำงานอาชีพที่สามารถรับใช้ปัญหาเฉพาะหน้าหรือปัญหาประจำวันให้อยู่ได้ ก็คือ การแสวงหาปัจจัย 4 ให้เพียงพอ ให้มีใช้หรือมีกินให้ต่อเนื่อง

.....ระยะที่สองคือ ผลที่มันเกิดจากการวางพื้นฐานในช่วงแรกนั้น ควรจะต้องส่งผลให้กับช่วงที่ 2 อย่างไร การวางแผนตรงนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก.."

หน้า 122 "...หลังจากปลูกพืชไม้ผลที่จะให้อาหารเราอย่างต่อเนื่องแล้ว เรายังสามารถทำพืชอีกชนิดหนึ่ง เราเรียกว่า "พืชสะสม" เป็นตัวที่จะสร้างให้คนมีลักษณะมันคงเรียกว่าเป็นลักษณะสะสมบารมีก็ได้ คือการปลูกไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ที่อาจให้ผลทางประโยชน์ใช้สอยเป็นปัจจัยสำคัญมาก คือที่อยู่อาศัย จากตรงนั้นผมถึงนำเสนอว่าการวางแผนช่วงที่ 2 ต้องปลูกไม้ประเภทใช้สอย.."

.....ปัญหาใหญ่ที่สุด พัฒนาการชีวิตที่สำคัญที่สุดในช่วง 10 ปีแรกนั้น ต้องทำให้ชีวิตปลอดจากหนี้ หลังจาก 10 ปีไปแล้วอย่าให้ไปมีพันธะกับหนี้สินอีก ในชีวิตของเรา 10 ปีแรกนั้นเป็นสิบปีที่สำคัญที่สุด คือ ในช่วงแรกจะไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการลงทุน เพราะไม่อยากให้เกี่ยวข้องกับการสร้างหนี้ คนที่เริ่มต้นจากการทำงานที่ไม่สร้างหนี้แล้ว จะไม่มีพันธะเลยในชีวิต.."

หน้า 123 "...ทั้งหมดไม่ใช่ให้ปฏิเสธการขายการซื้อ ชีวิตน่าจะอยู่อย่างปกติเหมือนทุกวันนี้ การซื้อการขาย การบริโภค เทคโนโลยีที่มันก้าวหน้าไปก็ไม่ปฏิเสธ แต่การบริโภคนั้นจะต้องรู้เท่าทัน ไม่ใช่บริโภคเพราะเหตุว่ามันเป็นปัจจัยกระตุ้นให้เราต้องการ โดยไม่มีจุดจบ.."

หน้า 124 "...การจะซื้อหรือการแสวงหาที่อื่นนั้น จะต้องได้มาโดยมีปัจจัยของเราอย่างเพียงพอก่อน โดยที่ไม่ใช่อะไรก็ต้องไปกู้เขา หรือต้องไปซื้อเงินผ่อนเขา.."

.....ชีวิตนี้ ถ้าเราหวังความสมบูรณ์ให้กับมันแล้ว น่าจะต้องมีระยะเวลาของการสะสม วิธีที่ผมนำเสนอมาเป็นวิธีสะสมอีกรูปแบบหนึ่ง เป็นรูปแบบที่สะสมด้วยแรงงาน เป็นการสะสมด้วยปัจจัยที่เราได้อยู่โดยไม่ต้องไปเบียดเบียนกัน เป็นลักษณะของการสะสมที่ขึ้นบนพื้นฐานของสัมมาอาชีวะ ไม่ได้ทำให้ตัวเองเดือดร้อนและไม่ได้เบียดเบียนคนใกล้เคียง"

หน้า 132 "การทำวนเกษตร หมายถึง การปลูกพืชที่เมื่อมันเติบโตแล้วพืชจะอยู่อย่างผสมผสาน มีสิ่งที่ตอบสนองความต้องการให้กับการดำรงชีวิต เช่น มีปัจจัยสี่พื้นฐาน มีอาหารที่ได้จากพืช ที่ได้จากสัตว์ ทั้งที่ปลูกไว้ ทั้งที่เป็นผลสืบเนื่องจากที่ปลูกไว้ กลายเป็นผลิตผลของธรรมชาติ...

.....วนเกษตรเป็นภาษาวิชาการที่เราใช้ "วน"แปลว่าป่า "เกษตร" จริง ๆ แล้วในความหมายทางพุทธ เราหมายถึงดิน หรือถ้าเราใช้สองคำมารวมกัน วนเกษตร หมายถึงการใช้ดินทำประโยชน์ให้มีสภาพเป็นป่า หรือภาษาที่เราใช้เรียกกันทางปรัชญาว่า นิเวศน์หรือการจัดระบบนิเวศน์ อย่างนิเวศน์ก็ให้สิ่งต่าง ๆ ชีวิตต้องสัมพันธ์กับระบบนิเวศน์ อันนี้เพื่อให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติ การจัดระบบวนเกษตรก็จะทำให้เกิดลักษณะการเพาะปลูก หรือการเกษตรแบบสมดุล คือมีสภาพคล้ายกับป่าธรรมชาติที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ

เพราะธรรมชาติได้สร้างทุกอย่างขึ้นมาเพื่อให้เกิดความสมดุล ฉะนั้น ชีวิตที่เข้าไปอยู่ในสิ่ง
ที่สมดุลก็พลอยมีความสมดุลไปด้วย.."

หน้า 134-135 "...เราเริ่มเห็นตรงนี้เพราะเรามีเวลาว่างมากขึ้น ไม่ได้ใช้
เวลาทั้งหมดไปไว้กับธุรกิจหรือชีวิตที่ต้องเดินไปเต็มกำลังแต่ละวัน ๆ ทำให้เราได้นั่งคิด
ทบทวนถึงสิ่งที่เราได้พบเห็นที่เป็นธรรมชาติมากขึ้น ทำให้เราได้เริ่มเข้าใจว่า ถ้าเราได้
ทำให้สิ่งที่ปลูกสร้างมาให้มันใกล้เคียงกับธรรมชาติ สิ่งที่เราคิดตรงนี้ก็เลยเริ่มเกิดขึ้น ความ
คิดที่จะทำวนเกษตรก็เลยเริ่มเกิดขึ้น เราก็พยายามทำวนเกษตรในความหมายของเรา ซึ่ง
เป็นวิธีเรือกลมัยใหม่ คือให้เราไปใกล้เคียงกับสิ่งที่เป็ธรรมชาติ หรือที่ธรรมชาติสร้างมา
ให้มากที่สุด เจตนาที่ก่อสร้างความสมดุลของพืช นี่เป็นส่วนหนึ่งของการทำวนเกษตรคือ
ปลูกพืชขึ้นมาเพื่อให้เกิดลักษณะของความสมดุล ในขณะเดียวกันเราก็เห็นว่าสิ่งที่เข้าไปใกล้
ธรรมชาติ จะเริ่มมีสิ่งที่เป็ธรรมชาติเพิ่มขึ้น เช่น เรื่องของสัตว์ ... นอกจากมีพืชแล้ว
ก็มีสัตว์ ชีวิตเราก็จะเข้าไปเกี่ยวกับพืชและสัตว์ ความสมดุลทางอารมณ์ก็จะเกิดขึ้น ถ้า
เราเริ่มคิดว่า ถ้าเราไม่เบียดเบียนสัตว์เหล่านี้ ความอ่อนของจิตใจ ความเห็นใจ ความ
เมตตา ความไม่แข็งกร้าวก็จะเริ่มเกิด เริ่มมองเห็นว่ามนุษย์น่าจะมีความเห็นใจซึ่งกันและ
กัน การคิดช่วยเหลือเกื้อกูลกันก็จะเกิดขึ้น.."

หน้า 144 "...ในแง่ความรู้สึก คนที่เริ่มเข้ามาเกี่ยวข้องกับกาเพาะปลูก
เริ่มจากการรู้จักเก็บเมล็ดพันธุ์มาเพาะ จากการดูแลบำรุงต้นกล้า การเอาต้นไม้ไปปลูก
มันเปลี่ยนอารมณ์ คนที่เข้ามาใกล้ชิดต้นไม้ อารมณ์จะอ่อนลง เริ่มเป็นคนที่มีความรู้สึก
มองอะไรในแง่ดีขึ้น เหมือนเขามีจิตใจที่เริ่มมีความรักนั่นเอง เพราะเขาเห็นต้น
ไม้ที่เจริญเติบโต ทำให้เขาชื่นชมขึ้นขึ้น มีอารมณ์อ่อนไหวลง.."

หน้า 155 "...วนเกษตรให้อะไรกับคน ประการแรก เป็นการให้สติ ไม่ให้
มีความประมาท ถ้าหากเริ่มมาทำ ระยะแรกวนเกษตรทำให้เรามีกิน สามารถแก้ปัญหา
เฉพาะหน้าได้ เช่น พวกผัก พืชหมุนเวียน และระดับต่อเนื่องคือ การปลูกไม้ผลที่สร้าง
รายได้สม่ำเสมอ ไม่ต้องทำงานหนัก ชีวิตก็เริ่มดีขึ้น ระยะที่สาม วนเกษตรจะสร้าง
สวัสดิการให้ชีวิตและครอบครัว เช่น ยางจากพืชจำพวกสมุนไพรมันชึ่งก็สามารถให้ผลใน

ระยะยาวเป็นเงินก้อนหรือที่อยู่อาศัยได้.."

หน้า 155-156 "...วนเกษตรจะให้ความรู้สึกทางอารมณ์ ให้ความอ่อน ให้ความนิ่มนวลและความเมตตา..

.....ธรรมชาติเป็นสิ่งที่เปลี่ยนความสัมพันธ์ของคน ถ้าเราแย้งกันใช้ธรรมชาติ ซึ่งมีอยู่จำกัด เราสร้างศัตรู สร้างความขัดแย้ง สร้างความรุนแรง เป็นปัญหาสังคม

.....ถ้าเรามีธรรมชาติที่เราช่วยกันฟื้นขึ้นมา และมีอยู่อย่างเหลือเฟือ ก็ไม่ต้องไปแย้งกัน อยู่ได้สบาย ๆ ก็จะทำให้คนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันมากขึ้น เอื้ออาทรมีเมตตาต่อกัน อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขมากขึ้น.."

หน้า 160 "...วนเกษตรที่ผมพูดถึง ความจริงก็คือเกษตรขั้นพื้นฐานเท่านั้นเอง ถ้าเรามีตัวนี้พอเท่าที่เราคิดว่าจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตได้จริง ๆ เราจะทำเกษตรธุรกิจต่อไปก็ทำได้ โดยที่จะไม่มีอัตราเสี่ยงเหมือนเดิม.."

หน้า 161 "...นั่นหมายความว่า เราไม่ละโมภโลกมากไม่อยากจะร่ำรวยอะไร นักหนา ต้องการชีวิตที่ง่าย ๆ มีความสุขตามสมควร การทำวนเกษตรให้สมบูรณ์ มันก็มีความสุขเพียงพอ ชีวิตมันก็อยู่ได้.."

หน้า 163 "...สำหรับตัวเองแล้ว ผมค่อนข้างให้ความสำคัญกับการที่การเกษตรจะกลับไปสู่การดำรงชีวิตมากกว่าที่จะไปทำธุรกิจ เราจึงพูดถึงจะทำตัวให้สมบูรณ์ เพื่อเกิดการพึ่งพาตัวเองได้อย่างแท้จริงได้อย่างไร ให้มีชีวิตอยู่อย่างสงบและเป็นสุขได้อย่างไร.."

หน้า 168 "...แต่การทำเกษตรกรรมขั้นพื้นฐานก็ใช่ว่าจะง่าย เหตุที่ทำกันไม่สำเร็จก็มีอยู่หลายประการ ประการหนึ่ง คนเกิดความโลภ ไม่รู้จักประมาณ ... ตรงนี้สำคัญ เพราะว่าคนเราจะรู้ว่ามีพอดิหรือไม่พอดิ ควรจะหยุดทำอะไร ทำอย่างไร ขนาดไหน อยู่ก็ต้องมีสติ..

การมีสติ การรู้จักตนเอง ต้องมีกิจกรรมของการเรียนรู้ กิจกรรมสำคัญของการเรียนรู้คือ การเรียนรู้ทางศาสนา ศาสนาจะทำให้รู้ถึงการเกิดขึ้น-การเสื่อมไปของอารมณ์ ให้รู้ตัวเอง ให้รู้ถึงสิ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้อง รู้สิ่งแวดล้อม รู้ผลกระทบต่อจิตใจ.."

หน้า 170 "...ที่สำคัญอีกอันหนึ่งก็คือ การเรียนรู้อารมณ์ เรียนรู้ตัวเอง การเรียนรู้ตัวเองนี่เป็นการควบคุมไม่ให้กิเลสมันรุนแรง ถ้ากิเลสมันไม่รุนแรงแล้ว คนก็จะเริ่มรู้จักพอดี ถ้ารู้จักพอดีผมก็เชื่อว่าการกินหรือการใช้สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติหรือที่เกิดจากการปลูกของเราจะไม่หมด จะมีชีวิตอยู่ได้ตลอด ทำให้สังคมมันอยู่ได้.."

หน้า 187-188 "...คำว่า"พึ่งตัวเอง"มีอยู่ 2 ส่วนคือ ช่วยตัวเองกับพึ่งตัวเอง คล้าย ๆ กันอยู่ คำว่า"ช่วยตัวเอง"เป็นความสามารถเฉพาะคน ที่สามารถช่วยเหลือตัวเองในหลาย ๆ กรณีได้ บางทีไม่ใช่พึ่งตัวเอง แต่สามารถช่วยตัวเองได้

.....ในขณะเดียวกัน "พึ่งตัวเอง" ก็มีลักษณะคล้าย ๆ กัน เพียงแต่ว่าเมื่อทำขึ้นมาแล้วสามารถให้ผลสนองตอบต่อเขา โดยที่เขาไม่จำเป็นต้องพึ่งพาให้คนอื่นมาให้ความช่วยเหลือเขาอยู่บ่อย ๆ หรือเขาจำเป็นจะต้องพึ่งพาในบางเรื่อง.."

หน้า 189 "...การพึ่งตัวเองจึงเกี่ยวข้องกับสวัสดิการในปัจจุบันสวัสดิการในอนาคต สวัสดิการนี้มันพร้อมที่จะตอบสนองต่อเราทันที โดยที่เราไม่ต้องไปเรียนให้ใครมาจัดการ สวัสดิการตัวนี้ให้เรา โดยที่เราไม่ต้องพึ่งพาให้ใครมาเป็นคนช่วยเหลือ เราสามารถที่จะช่วยตัวเองหรือพึ่งพาตัวเองได้ในโอกาสนั้น ๆ.."

หน้า 190 "...เทคโนโลยีก็มีคุณ ถ้ามันสนับสนุนให้เราใช้เวลามากพอที่จะไปเสริมสร้างสิ่งที่เราทำด้วยความยากลำบากให้มันง่ายขึ้นเหมือนกัน ฉะนั้น ถ้าเราจะใช้เทคโนโลยีเพื่อเป็นการเสริมสร้างสิ่งที่มาสนับสนุนการพึ่งตนเอง ผมว่ามันน่าจะใช้ประโยชน์ตรงนี้ได้ แต่ถ้าเราใช้เทคโนโลยีเพื่อมาอำนวยความสะดวกเรา จนทำให้เราทำลายการพึ่งพาตนเอง ก็ไม่น่าจะถูกต้อง.."

หน้า 191 "...การพึ่งตัวเอง คือการเตรียมให้พร้อมของปัจจัย 4 ให้มีอยู่ในกำมือของเรา ปัจจุบันปัจจัย 4 ไม่ได้อยู่ในมือเรา อยู่ในมือคนอื่น แล้วเราต้องไปหาเงินเพื่อเป็นตัวกลางไปแลกปัจจัย 4 ที่อื่นมา.."

หน้า 192 "...วนเกษตรทำให้คนมีความเชื่อมั่นในตัวเอง อันดับแรกเราเชื่อว่าเราจะพึ่งตัวเองได้ พอเรามีความเชื่อดังนี้ ทำให้เรามีเสรีภาพทางความคิด พอคนเรามีเสรีภาพทางความคิดได้ เราคิดอย่างไรเราก็ไม่ต้องกลัวใครปฏิเสธความช่วยเหลือเรา"

หน้า 223-224 "...การศึกษาและสังคมปัจจุบันสอนให้คนคิดแต่เรื่องนี้เท่านั้น สอนให้คนอยากมากขึ้น ทำให้ "ความต้องการ" กลายเป็น "ความจำเป็น" ความคิดพื้นฐานดังกล่าวทำให้คนเราแปลกแยกจากธรรมชาติ ห่างไกลไปจากธรรมชาติมากขึ้นทุกที ทั้งธรรมชาติเองก็เริ่มเสื่อมและแตกสลายด้วยการทำลายของมนุษย์เอง ทำลายโดยไม่ได้สร้างอะไรที่ดีเท่าขึ้นมาทดแทน ผู้คนไม่มีเวลา ไม่แต่เฉพาะในเมืองเท่านั้น ในหมู่บ้าน ก็กำลังเริ่มเกิดสภาพดังกล่าวเช่นกัน

.....วนเกษตรดูเหมือนจะสวนทางกับการเกษตรกระแสหลักของปัจจุบัน เพราะวนเกษตรเริ่มทำงานหนักก็เพียงปีแรก ๆ เท่านั้น ระยะยาวจึงมีเวลาได้นั่งคิดและทบทวนถึงสิ่งที่เราได้พบได้เห็นมาอย่างเป็นธรรมชาติมากขึ้น นั่นคือเราได้เข้าใจธรรมชาติยิ่งขึ้น

.....โดยสรุปแล้ว การทำวนเกษตรจะเอื้อให้ชีวิตมนุษย์บรรลุอุดมคติ กล่าวคือเมื่อเราปลูกต้นไม้ให้เป็นป่า ป่าหรือธรรมชาติจะรักษาตัวมันเองและรักษาเราด้วย.."

หน้า 227 "เรามีความมั่นใจในวนเกษตรแค่ไหน เราคิดถึงวนเกษตรในลักษณะกระบวนการของชีวิตหรือเปล่า เพราะวนเกษตรเป็นกระบวนการของความสัมพันธ์ อันมีเรื่องวิธีการผลิต วิธีการดำรงชีวิตและอื่น ๆ .."

หน้า 231 "...วิธีการของวนเกษตรไม่ใช่การหารูปแบบ แต่เป็นการผสมผสานทางความคิด วนเกษตรเป็นการผสมทั้งปัจจัย 4 และการผสมความคิด ถ้าความคิดไม่ถึงจุดหนึ่ง จะไม่สามารถทำได้.."

.....วนเกษตรไม่มีสูตรสำเร็จ มีแต่หลักการและแนวทางเท่านั้น.."

หน้า 234 "...ตัวผมเองแตกต่างไปจากชาวบ้านธรรมดา มีความคิดและโลกทัศน์ที่กว้างกว่าแน่ เพราะผมดูงานทั่วไปหมด ไปยุโรปกลับมาใหม่ ๆ ใช่ว่าผมจะคิดอะไรได้ เพียงแต่เริ่มรู้ว่ามียอยโรปแปลกใหม่ในยุโรป ไปญี่ปุ่นกลับมา เห็นความขัดแย้ง ผมก็ยังคิดไม่ออก ไปอเมริกากลับมาอีก มันไม่ใช่แค่กลับมาดูงานแต่กลับมานั่งคิด ภาวนาต่าง ๆ มันกลับไปกลับมา สลับจากโน้นไปนี่ ทั้งต่างประเทศและในประเทศ ภาวนาได้ ภาวนาเห็นอีสาน มันเป็นโลกทัศน์ที่สังเคราะห์ขึ้นใหม่ การเห็นต้องมีการสรุป ผมมีข้อต่างจากชาวบ้านตรงนี้ ผมเห็นมากกว่าและผมสรุปได้.."

หน้า 249 "...วนเกษตรยังอาจนับได้เป็นกระบวนการทางการศึกษา เพราะช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ในระบบนิเวศนั้น ๆ รู้จักแยกแยะความจำเป็นขั้นพื้นฐานกับความต้องการอันเนื่องมาจากกิเลส สิ่งที่เกิดความจำเป็นนั้นเป็นเรื่องของกิเลส ความจำเป็นกับความต้องการ สองสิ่งนี้แยกออกจากกันได้ ถ้ามีก็ไม่ปฏิเสธ ถ้าไม่มีก็ไม่เป็นทุกข์ ทำใจได้ระดับหนึ่ง ทำให้เกิดการควบคุมตัวเองได้.."

ภาคผนวก ง

การสัมภาษณ์ทั้งหมดกินเวลารวม 3 ชั่วโมง โดยต้องสัมภาษณ์ถึง 3 ครั้งกว่าจะได้ครบตามคำถามที่ผู้วิจัยได้ตั้งไว้ เนื่องจากที่บ้านของผู้ใหญ่วิบูลย์จะมีกลุ่มหรือคณะบุคคลมาขอเยี่ยมชมและรับฟังแนวคิด "วนเกษตร" หรือขอความรู้เรื่องสมุนไพรอยู่เป็นประจำ การสัมภาษณ์ครั้งแรก เริ่มขึ้นเวลาประมาณ 15 นาฬิกาของวันที่ 5 สิงหาคม เนื่องจากในช่วงเช้าผู้ใหญ่มีกำหนดต้องต้อนรับคณะนักเรียนจากโรงเรียนอานวยศิลป์ กรุงเทพฯ และหยุดสัมภาษณ์ในเวลาประมาณ 16 นาฬิกา เนื่องจากผู้ใหญ่ต้องไปคดีดินของชาวบ้านที่เกิดกรณีพิพาทกันขึ้น

การสัมภาษณ์ครั้งที่สอง เริ่มในช่วงเช้าของวันรุ่งขึ้น 6 สิงหาคม สัมภาษณ์ได้ประมาณ 1 ชั่วโมงก็ต้องหยุดลง เพราะมีกลุ่มเด็กนักเรียนจากโรงเรียนในท้องถิ่นมาเรียนวิชาการทำยาสมุนไพร นอกจากนั้น ในช่วงบ่ายได้มีคณะนักศึกษาจากวิทยาลัยพยาบาลจังหวัดชลบุรี มาขอเยี่ยมชม การสัมภาษณ์ครั้งที่สาม จึงได้เริ่มเวลาประมาณ 17 นาฬิกา กินเวลาอีกประมาณ 1 ชั่วโมงจึงจบการสัมภาษณ์

อย่างไรก็ตาม ในระหว่างที่รอคอยสัมภาษณ์ผู้ใหญ่วิบูลย์อยู่นั้น ผู้วิจัยได้ถือโอกาสขอสัมภาษณ์ภรรยาและบุตรชายคนโตของท่าน รวมทั้งได้ไปสัมภาษณ์พี่ชายคนเดียวของท่าน ที่พักอยู่ไม่ไกลกันนัก และในวันรุ่งขึ้นจึงได้ไปขอสัมภาษณ์ชาวบ้านที่มีความใกล้ชิดกับผู้ใหญ่วิบูลย์มานับตั้งแต่อดีตอีก 2 ราย เพื่อให้ได้ข้อมูลและทัศนะที่กว้างขวางมากขึ้น

ผู้วิจัยได้ใช้เทปบันทึกเสียงช่วยในการสัมภาษณ์ โดยมีคุณนันทา พรหมมลมาศ อดีตผู้ปฏิบัติงานในองค์การพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่ง ที่ได้ไปใช้ชีวิตเป็นชาวบ้านอยู่ที่นั่นมา 3 ปี และมีความสนิทคุ้นเคยกับผู้ใหญ่วิบูลย์และครอบครัว รวมถึงชาวบ้านที่นั่นด้วย เป็นผู้แนะนำผู้วิจัยลงไป และได้ร่วมสัมภาษณ์อยู่ด้วยโดยตลอด บันทึกการสัมภาษณ์ทั้งหมดมีดังนี้

ก่อนการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัยแก่ผู้ใหญ่วิบูลย์ว่า เป็นการศึกษาเพื่อทราบประวัติชีวิตของปราชญ์ชาวบ้านว่าผ่านเหตุการณ์ใด ๆ มาบ้างกว่าจะมาถึงชีวิตความเป็นอยู่ดังในปัจจุบัน โดยคำถามจะลำดับเหตุการณ์นับแต่วัยเด็กเป็นต้นมา ดังนั้น

* อยากให้ผู้ใหญ่เล่าให้ฟังถึงคุณพ่อคุณแม่พี่น้องและตัวผู้ใหญ่เองในตอนที่พี่ยังหน้อยครับ ?

ถ้าพูดถึงเรื่องเด็กนี่ เริ่มตั้งแต่ห้าขวบ ผมเริ่มกำพร้าแม่ แม่ตายตั้งแต่เล็ก ก็เริ่มมีปัญหาในครอบครัว ตอนนั้นพ่อแม่ตายแล้วพ่อก็ไปค้าขาย จริง ๆ แล้วครั้งแรกทำนา อยู่ แม่ทำนา พ่อแม่ตายพ่อก็ไปค้าขาย ขายยา ก็เด็ก ๆ ห้าขวบเราก็ไปอยู่กับพ่อ ช่วงนั้นเด็ก ๆ เราก็ออยู่กับครอบครัวที่พ่อแม่เลี้ยง ก็มีปัญหบ้างในบ้าน อาจจะเพราะว่าเด็กมันก็คงเป็นเด็ก ความรู้สึกที่มันเป็นคนละส่วนกันระหว่างแม่กับลูก มันก็มี เพราะแม่เลี้ยงกับลูกมันก็มีความเป็นคนละส่วน เพราะฉะนั้นเราก็มีปัญหาในครอบครัวอยู่ บ้าง ชีวิตในครอบครัวก็ไม่มีอะไรมาก นอกจากมีปัญหาเรื่องแม่เลี้ยงเล็ก ๆ น้อย ๆ

* ปัญหาเข้ากันไม่ได้หรือครับ ?

เข้าได้ แต่ชีวิตมันก็ไม่ราบเรียบเหมือนกับคนที่แม่มีพ่ออยู่โดยครบถ้วน ความขัดแย้งก็อดมีไม่ได้

อีกอย่างคือ ผมเป็นเด็กที่อยู่ในสมัยที่เกิดภาวะสงคราม ตอนห้าขวบนี้เกิดสงครามญี่ปุ่น ก็อยู่ในช่วงข้าวยากหามาแพง ความอดอยากสูง จำได้ว่าบางวันต้องเอาหมามาต้มกับข้าวกิน ช่วงนั้นความสัมพันธ์กับข้างนอกก็มีจำกัด ตลาดไม่ใช่ว่ามีของขายเหมือนกับในปัจจุบัน การคมนาคมไม่ดี สมัยนั้นต้องอาศัยทางเรือทางเดียวในการติดต่อโลกภายนอก ไม่มีทางรถไม่มีถนน ช่วงเด็ก ๆ ก็เป็นช่วงที่ค่อนข้างจะลำบาก มีปัญหาทั้งในครอบครัว มีปัญหาทั้งสภาพแวดล้อม และในช่วงนั้นก็จะมีปัญหาเรื่องโรคระบาด ซึ่งทำให้น้องสาวคนหนึ่งตายไป เป็นไข้ทรพิษ ในพี่น้องท้องเดียวกันก็มี 3 คน ก็เหลือ 2 คนซึ่งแยกกันอยู่ระหว่างผมกับพี่ชาย พี่ชายอยู่กับป้าและผมก็ไปอยู่กับพ่อหลังจากที่แม่ตายแล้ว พี่ชายอาจจะโตหน่อย (อายุห่างกัน 9 ปี) เขาช่วยตัวเองได้ เขาก็เลยคิดว่าการอยู่กับป้าดีกว่าอยู่กับพ่อ ฉะนั้น ช่วง 5 ขวบถึง 7-8 ขวบก็ค่อนข้างมีปัญหาในครอบครัว

การอยู่กับแม่เลี้ยงในช่วงหลังก็เหมือนกับอยู่กับคนอื่น ซึ่งพ่อเองก็ไม่ได้อยู่กับบ้านตลอด พ่อเป็นหมอก็ไปทั่วปล่อยเราอยู่บ้านกับแม่เลี้ยง พ่อช่วง 8-9 ขวบเป็นช่วงที่เข้าเรียนหนังสือที่โรงเรียน ก็เหมือนเด็กทั่วไปตามปกติ แต่ช่วงนั้นมีปัญหาในบ้านเราก็คือ

เลยไปอาศัยอยู่กับวัด เพราะเราโตขึ้นก็เริ่มรู้จักช่วยตัวเอง และตอนเริ่มเข้าโรงเรียนก็เริ่มเป็นช่วงตอนปลายของสมัยสงครามญี่ปุ่น ตอนนั้นเวลาที่บ้านไม่มีข้าวกินก็จะไปกินที่วัด คือเราโตขึ้น เราเริ่มรู้แล้วว่าเราอยู่วัดได้สะดวก เพราะไปโรงเรียนก็หาข้าวกินที่วัดได้ เคยอยู่วัดเป็นเดือน ๆ เลย ไม่ได้แค่ออกไปกินเฉย ๆ อยู่กับพระอยู่กับหลวงพ่อก็ได้ ฉะนั้นการวิ่งไปวิ่งมาระหว่างบ้านกับวัดในช่วงนั้นก็สูง เราไม่ได้เป็นเด็กวัด แต่ก็ถือว่าที่บ้านมีปัญหาเราก็คืออยู่วัดได้ ฉะนั้นเราก็ใกล้ชิดกับพระ ใกล้ชิดกับวัด ใกล้ชิดกับหลวงพ่อก็เป็นพระรูปหนึ่งที่มีเมตตา

* ที่ต้องมากินข้าววัดเพราะช่วงนั้นข้าวยากมากแพงหรือปัญหาเศรษฐกิจในครอบครัวครับ ?

หลายอย่าง ฐานะความเป็นอยู่ในครอบครัวมันก็ไม่ขัดสนถึงขนาดนั้นหรอก แต่ปัญหาครอบครัวมันมี ปัญหาแม่เลี้ยงปัญหาอะไรต่ออะไร ซึ่งความสะดวกมันไม่มี แล้วก็ไม่ใช่แค่ปัญหาเฉพาะกับแม่เลี้ยงปัญหากับพ่อเราก็มีย คือในฐานะที่เราเป็นเด็กเราก็อาจจะมีความคิดแบบเราซึ่งเขาอาจจะไม่ชอบให้เราทำอย่างนั้น ก็มีปัญหาคัดแย้ง บางทีเราก็ต้องไปอยู่วัดหรือวิ่งไปวิ่งมาระหว่างวัดกับบ้าน หรือไม่ก็อยู่บ้านย่า บ้านของเพื่อนที่เป็นเด็กรุ่นเดียวกับเรา ซึ่งพ่อแม่เขาส่งสารเรา เขาก็อุปการะอุปถัมภ์เรา ฉะนั้นพอช่วงโตขึ้นเริ่มเข้าเรียนเราก็เริ่มใกล้ชิดกับวัด แล้วโรงเรียนกับวัดก็อยู่ด้วยกัน สมัยก่อนโรงเรียนกับวัดก็เป็นอันเดียวกัน

ตอนที่เรโตขึ้นหน่อยเริ่มเรียนหนังสือแล้ว คือสัก 10-11 ขวบนี้ ผมเป็นเด็กที่อ่านหนังสือได้เร็วมาก อาจจะเป็นเพราะว่าเราเป็นเด็กที่อยู่กับพระ อยู่กับคนที่อ่านหนังสือออก ก็ทำให้เราอ่านหนังสือได้เร็ว ช่วงที่เรียนหนังสือจบแล้วในสมัยนั้น มีครูคนหนึ่งที่ค่อนข้างดีมาก ซึ่งเราคิดว่าเรายังไม่เคยเจอครูอีกเลยที่มีความคิดเป็นครูเหมือนกับสมัยนั้นที่เรารู้จักเมื่อเราเด็ก ๆ คือ เป็นครูที่มีความรู้สึกผูกพันและห่วงใยเด็ก สนใจปัญหาชาวบ้าน อาจจะเป็นเพราะครูสมัยนั้นไม่ใช่ข้าราชการเหมือนสมัยนี้ได้ คือ เป็นคนรับสอนหนังสือให้กับเด็ก ตอนนั้นครูเอาหนังสือเล่มหนึ่งมาให้เราอ่าน ซึ่งหนังสือเล่มนั้นเป็นจุดเริ่มต้นของเราทำให้เรามีความคิดต่างจากเด็กอื่น ๆ ออกไป ในขณะที่เราอายุเพียง 10

กว่าขวบ หนังสือเล่มนั้น คือ เรื่องอัตชีวประวัติของลินคอน อาจอ่านแล้วไม่ได้เข้าใจ เหมือนสมัยนี้หรอกนะ สมัยนี้เวลาเราพูดนี้เราจะพูดด้วยความเข้าใจที่มากกว่าสมัยนั้น แต่สมัยนั้นเรารู้ว่าเราได้เริ่มต้นด้วยการอ่านหนังสือพวกนี้ มันถึงทำให้เราเกิดฝังจิตฝังใจว่า เราจะทำยังไงถึงจะมีโอกาสได้เรียนรู้อะไรมากขึ้น เราจะทำยังไงถึงจะได้เป็นใหญ่เป็นโต ตอนนั้นเราคิดอย่างเดียวกันว่าเราน่าจะมีโอกาสได้เล่าเรียนให้มากกว่าที่ท้องถิ่นมี เราเริ่มคิดถึงเมือง ทำยังไงถึงจะมีโอกาสได้เรียนหนังสือในเมือง ซึ่งจริง ๆ แล้วเด็กในชนบทจะไม่ค่อยมีใครคิด สมัยนั้นก็มีเด็กรุ่นเดียวกันไปรับจ้างทำงานในกรุงเทพ แล้ว อาจจะเป็นเพราะว่าเขามีญาติอยู่กรุงเทพ ลูกคนจีนละนะ เขาก็ไปอยู่กรุงเทพ ไปรับจ้างตีสั่งกะสี่ย่างอะไรบ้าง เราก็หาโอกาสไปกับเขา หนีออกจากบ้านไปพร้อมกับพวกเหล่านั้น เพื่อจะไปหางานทำในกรุงเทพ

การที่เราหนีออกจากบ้านไปก็อาจจะเป็นตัว 2-3 สาเหตุ สาเหตุแรกเนื่องจากการที่ครอบครัวเราไม่ได้ให้ความรู้สึกอบอุ่นระหว่างเรากับแม่เลี้ยง ปัญหาเรื่องเราโตขึ้น เราออกจากโรงเรียนแล้ว เวลาเรามีปัญหาเราวิ่งไปวิ่งมาระหว่างบ้านกับวัดไม่สะดวก เราน่าจะต้องทำงาน เพราะเรามีความรู้สึกว่าออกจากโรงเรียนแล้วจะต้องทำงาน แต่ในขณะที่เรามีปัญหานี้ ทำให้เรารู้สึกว่าเรายังไม่เหมาะที่จะทำงานในบ้าน และเราก็ยังเล็กเกินไปและที่ส่วนหนึ่งนี้เราอ่านหนังสือทำให้เกิดความทะเยอทะยานเพื่อฝัน อยากเห็นความเจริญของเมือง อยากเป็นใหญ่ นี่ก็ทำให้เราหนีเข้ากรุงเทพไปตอนนั้น อายุสัก 14 ได้มั้ง

* ความคิดอยากเป็นใหญ่ตอนนั้นชัดเจนหรือเปล่าครับว่าอยากเป็นอะไร ?

ไม่รู้ ตอนนั้นเราไม่รู้ว่าอะไรใหญ่ แต่เรารู้ว่าลินคอนเป็นประธานาธิบดี ซึ่งเราก็ไม่รู้ว่าประธานาธิบดีคืออะไร เรามีความรู้สึกว่าเราก็อยากเป็นอย่างลินคอน เราคิดว่าเราอยากมีชื่อเสียงอยากให้คนยอมรับเรา นั่นคือสิ่งที่มันเกิดขึ้นในใจตั้งแต่เด็ก ๆ ก็ทำให้เราเข้ากรุงเทพ โดยการหนีไปหางานทำ ซึ่งอายุสัก 13-14 ขวบเอง

* แล้วตอนไปคบพ่อไม่รู้หรือ ไม่ได้บอกหรือครับ ?

จริง ๆ แล้วตอนไปไม่ได้บอกหรอก แต่เมื่อหาไปมันก็รู้กัน เพราะคนที่รู้จักมีอยู่ สมัยก่อนปัญหาการหลอกลวงเหมือนสมัยนี้มันไม่มี ฉะนั้นความหวาดระแวงว่าเราจะเป็นอะไรไป ไปจมน้ำตายอะไร มันก็เพียงแต่เสียเวลา เห็นหาไปก็อาศัยการถามกันเล็กน้อยก็รู้ จริง ๆ หลังจากทีหนีไปแล้วเขาก็คงได้ข่าว แล้วก็เรื่องมันก็จบ เราก็เข้ากรุงเทพ ก็มาใช้ชีวิตอีกแบบหนึ่ง ใช้ชีวิตแบบในเมือง

* ชีวิตลูกจ้างในเมืองเป็นอย่างไรบ้างครับ ?

ช่วงที่เข้าเมืองใหม่ ๆ เราก็เป็นเด็กบ้านนอกที่อาจจะคิดภาพในเมือง ซึ่งจริง ๆ แล้วเราไม่รู้ว่ารูปร่างมันเป็นยังไง เราก็คิดว่าในเมืองเข้าไปถึงมันคงจะง่าย ตามความเข้าใจคิดว่ามันจะทำให้เรามีชีวิตที่เรารู้สึกว่าอะไรมันจะดีไปหมด จริง ๆ แล้วไปถึงมันไม่่ง่ายอย่างที่เราคิด และก็ไปใหม่ ๆ เราก็ได้เพื่อนเราช่วยเราเยอะ ในแง่ของการให้ที่พักให้อาหารกิน ซึ่งเราไม่ได้มีตังค์ ไปใหม่ ๆ ก็ยังไม่มั่งงานทำ ไปอาศัยอยู่ที่ร้านแถวสี่แยกเอสเอบี เอสเอบีเป็นชื่อบริษัทที่ขายนาฬิกาโรเล็กซ์ในสมัยก่อนอยู่ใกล้ ๆ สะพานเหล็ก อยู่ตรงสี่แยกติดกับเวียง เป็นถนนเจริญกรุงติดกับถนนวรจักร สี่แยกตรงนั้นเขาเรียกสี่แยกเอสเอบี ผมก็อยู่บริเวณนั้นซักระยะหนึ่ง อยู่กับคนจีนแคะ เราอาศัยกินข้าวเขา อาศัยกับเพื่อนที่ทำงานอยู่ที่นั่น สมัยก่อนนั้นคนในกรุงเทพก็ไว้ใจคนต่างจังหวัดมากกว่าคนสมัยนี้ ซึ่งผมเป็นเด็กที่ไปจากต่างจังหวัด เขาก็มองว่าเป็นเด็กบ้านนอกชื่อ ๆ เขาก็สงสัย เขาก็ไปเที่ยวหาฝากเพื่อนเขาให้เราไปทำงานร้านสังกะสีเช่นเดียวกับเขา เนื่องจากที่ร้านเขามีคนเยอะอยู่แล้ว เราก็อยู่ช่วยเขาก็ทำอะไรไม่ได้มากเท่าไร ช่วยเขาไปอย่างนั้น เขาก็ไม่ได้ให้เงินให้ทองอะไร เพียงแต่ให้เราอาศัยกิน ก็อยู่ที่นั่นนานหลายวันเขาก็ไปหางานให้เราทำ เราก็ไปทำงานที่ตรอกข้าวหลาม อยู่ถนนเจริญกรุง ใกล้ ๆ กับเชิงกงตรองเยื้อง ๆ กับโอเคียน ก็อยู่กับคนจีนแคะเหมือนกัน

จริง ๆ แล้วความคิดของผมที่อยากเข้ากรุงเทพมาก เกิดขึ้นจากความคิดที่เขยอทะยานอยากจะมีชีวิตที่มีชื่อเสียง มีอำนาจ มีความสำคัญ มีบทบาท มีคนยอมรับ ซึ่งเราไม่รู้

ว่าฐานะที่เราอยากเป็น อยากให้มันมีกับเรานั้น มันเป็นไปได้ยังไง มันมีได้แค่ไหนเราไม่รู้
 ฉะนั้น เราก็ตื่นจนกระทั่งเราได้มา แล้วในที่สุดเราก็ไม่รู้ว่ามันจะทำให้เรามีสิ่งที่เรา
 อยากมีได้อย่างไร เราก็อยากเรียนหนังสือแต่ก็ไม่ว่าจะเรียนได้อย่างไร และก็ไม่มีเงินไป
 เรียนที่ไหนและเราก็ต้องทำงาน ที่นี้เราเริ่มอยู่กับคนแคระที่นั่นเราก็ต้องกินนอนอยู่ที่นั่นทำ
 งานกับเขานั้นเสร็จ ก็เรียกว่าทำงานจนง่วงถึงได้นอน ทั้งวัน สมัยนั้นไม่มีเวลาเล็ก
 ไม่มีเวลาทำหรรษา เข้าตื่นมาก็กินเสร็จแล้วก็ทำงานเรื่อยไปจนกระทั่งเย็นกินข้าวเสร็จ
 แล้วก็ทำไป จนง่วงก็นอน

* งานที่เขาให้ทำเป็นงานอะไรครับ ?

ก็แล้วแต่เขาจะมอบงานอะไรให้ทำ เช่น ตัดสังกะสี มันก็มีเครื่องตัด ตัดเป็น
 วงกลม ตัดให้ขาดบ้าง บิดดอกบ้าง ซึ่งมันก็ไม่ยากหรอกทำง่าย ๆ ทำครอบงวด ตัดสังกะสี
 พับมมบ้างอะไรบ้าง แล้วแต่เขาจะมอบให้ทำ ก็ทำหลายอย่าง ตอนนั้นก็ทำอยู่ที่นั่นนาน
 หลายเดือน เขาก็ให้เงินเราเดือนละร้อยกว่าบาท ซึ่งถือว่ามากแล้วสมัยนั้น ขนาดเด็ก
 ขนาดเรารู้ว่ามีรายได้มากแล้ว อาจจะเห็นว่าความจริงเราก็ทำงานโดยตั้งใจเต็มที่ ไม่
 เคยทำให้งานเขาเสียเลย แต่สิ่งที่เราอยากได้ไม่ใช่เราอยากได้เงิน เราอยากเรียน
 หนังสือ แต่ทำให้เราไม่มีโอกาส ก็มีคนอื่นเราไปทำอย่างอื่นเรื่อย เพราะเวลาเรา
 คุยกับคนตอนนั้นก็คุยกับคนที่สนใจเรื่องอ่านหนังสือ เรื่องเรียนหนังสือ คุยกันเรื่อย คนเขา
 ก็แนะนำว่าถ้าอยากจะได้เรียนหนังสือ จะต้องไปทำงานที่มันมีเวลามากกว่านี้ เราก็หางานไป
 ด้วย จังหวะนั้นก็มีคนชวนไปล้างขามก้วยเตี่ยวเพราะว่ามันขายเป็นเวลา และก็เวลาเล็ก
 ก็มี ก็ร้านก้วยเตี่ยวแถวตลาดน้อยนั่นแหละ เราก็ไปช่วยเขา ก็ออกจากที่นั่นไป ไปอยู่
 ร้านก้วยเตี่ยวมันก็ไม่มีเวลา เพราะเราไม่รู้วาระของการเรียนมันคนละเรื่องกันเพราะเรา
 ไม่ได้เป็นคนเริ่มต้นเรียนมาตั้งแต่ต้น อยู่ ๆ เราก็ไปหาแหล่งเรียนมันไม่ทำให้เราสามารถ
 เรียนได้ ตอนนั้นอายุสัก 14-15 แล้ว เราก็ยังไม่ได้เรียนอะไร ก็ทำให้เราได้แต่อยาก
 ในที่สุดเราก็ออกจากพวกไปล้างขามพวกไปช่วยเขาขายก้วยเตี่ยว ออกมาก็ไปขายของ
 หน้าร้าน มีคนชวนไป ก็อยู่กินนอนในนั้นเลย ก็มีคนอื่นชวนไปเรื่อย สมัยนั้นอาจจะ

เพราะเขาต้องการเด็กทำงานก็ได้ เราก็ไปช่วยเขาขายของอยู่ไม่นานนัก เนื่องจากเรานี้เวลาใครเขาพูดถึงเรื่องยานี้เราเข้าใจ เนื่องจากเราเคยอยู่กับพ่อซึ่งรู้เรื่องยามาตั้งแต่เด็ก ๆ ก็มีพี่น้องแล้วนิดหน่อย เราก็พูดถึงเรื่องยาอะไรได้ดี คนเขาก็บอกว่าอย่างนั้นไปอยู่ร้านขายยาดีกว่ามันสบายกว่า ก็มีคนชวนไปอยู่ร้านขายยาหลายแห่ง เราก็ไป มันรู้สึกที่เราชักชอบเหมือนกัน เพราะว่ามันพูดถึงเรื่องยาเรารู้จักง่าย แล้วยาที่เราไม่รู้ก็บอกเราก็ง่าย ก็ทำให้เราไปอยู่ร้านขายยา เราก็คิดว่ามาอยู่ร้านขายยาจะทำให้เรามีเวลาได้อ่านหนังสือแน่ ๆ แล้วจริง ๆ ก็ทำให้เรามีเวลาอ่านหนังสือมากขึ้นจริง ๆ แต่โอกาสที่จะได้เรียนหนังสือเป็นชิ้นเป็นอันยังไม่ได้เรียน อยู่ร้านขายยานี้รายได้มันต่ำนะ เดือนหนึ่งก็ร้อยกว่าบาท ช่วงนั้นเดือนละร้อยกว่าบาทก็เริ่มรู้สึกน้อย เพราะว่าหลายคนเขาว่าควรจะได้สักเดือนละสองสามร้อยบาท ซึ่งเรารู้สึกน้อยไป ก็มีคนแนะนำว่า ถ้าไปทำงานเป็นเด็กเก็บตัวเรียงในโรงพิมพ์เขาก็ให้สองร้อยกว่าบาท สมัยนั้นแถวปากคลองตลาดก็มีโรงพิมพ์ของไทยหัตถการพิมพ์ อยู่ ๆ ไกลเอี่ยมไพบร์ เขาก็มาชวนไปอยู่ที่นั่น เราก็เห็นว่าป็นงานที่เราได้เรียนรู้อะไรเยอะ เราก็ออกจากร้านขายยาไป ไปอยู่โรงพิมพ์เขาจะให้เราเก็บอะไรก็วิ่งเก็บมา สักพักหนึ่งเราก็เห็นว่าจริง ๆ แล้วไม่ได้ความ มันถูกใช้หลายอย่าง และก็มันมีรุ่นพี่รุ่นน้องเยอะเด็กมันมาก มันเยอะเกินไป เราเคยอยู่ที่เล็ก ๆ มีคนไม่กี่คน และเราเป็นเด็กใหม่ถูกใช้มาก เด็กเก่าก็ใช้แล้วไม่ทันใจก็เชกหัว เราก็ตัวเล็กด้วย ก็เกิดความรู้สึก เอ๊ย ไม่เป็นธรรม (หัวเราะ) ไม่ชอบ อยู่ไม่ได้ ก็ออกมา ก็ไปอยู่ร้านขายยา ก็เปลี่ยนร้านไปอีก เพราะช่วงหลังนี้ชักเริ่มรู้จักร้านขายยา ซึ่งเขาก็ต้องการเด็กขายของเด็กเผื่อหน้าร้านอะไรอย่างนี้ เขาก็ใช้และเห็นว่าเรามีแวว และความจริงผมมีแววเรื่องยาเยอะ ก็เลยรู้สึกว่าอยู่ร้านขายยานี้ อยู่ไป ๆ อยู่ได้นาน จนกระทั่งมีโอกาสเริ่มรู้ว่าจะหาเส้นทางเรียนหนังสือยังไง เราก็เริ่มเรียนด้วยตัวเองมากขึ้นหาซื้ออ่าน ไปถามโรงเรียนพวกสอนกลางคืนเย็น ๆ แถววัดสระเกศอะไรต่ออะไร เราก็ชักเริ่มรู้จัก มันโตขึ้นมันนานขึ้น

* ตอนนั้นอยู่กรุงเทพมหานครมาจนเท่าไรแล้วครับ ?

ก็เป็นปีแล้วนะ ลึก 2-3 ปี ก็ชักเริ่มคุ้น ชักเป็นเด็กกรุงเทพไป เริ่มมีตังค์ เริ่มรู้จักไปไหนมาไหน นั่งรถรางเป็นแล้ว เก่ง รถรางมันมีหลายสายเต็มไปหมด ตอนนั้นเราก็เริ่มรู้ว่าควรจะเรียนหนังสือยังไง ก็เริ่มหาหนังสือมาอ่านได้ เริ่มได้เรียน ก็ยังมีคนชวนไปทำอีกหลายอย่าง ตอนหลังก็ออกจากร้านขายยา ออกร้านนี้เข้าร้านโน้นอยู่หลายร้าน ก็เริ่มมีเครือข่าย ก็อยู่อย่างนี้มาหลายปี ก็ทำงานอีกหลายอย่าง จำไม่ได้แน่กว่าทำอะไรต่ออะไรบ้าง

* มีเพื่อนไหมครับ ?

ก็มีนะ ตอนนั้นก็มีเพื่อนเยอะ มีคนรู้จักกันมากขึ้น ก็กว้างออกไปมากเหมือนกัน ที่นั่นจนกระทั่งอายุใกล้ 20 ปี ก็ทำให้เราได้เรียนรู้และก็มีโอกาสสอบเทียบเท่ามัธยมปีที่ 6 ในสมัยนั้นได้ ก็ดูเหมือนว่าเราเริ่มโตขึ้นเป็นเด็กหนุ่มที่เริ่มรู้สึกว่าตัวเองมีความรู้เหมือนกัน ก็เริ่มแสวงหางานใหม่ดีขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งครั้งหลังสุดก็ไปทำงานอยู่บริษัทสายการบินญี่ปุ่น พวกพัสดุ พวกคาร์โก้ ก็อยู่ที่นั่นหลายปี 3-4 ปีได้ที่ทำงานที่นั่น เป็นช่วงคอนโตนแล้วหลังจากจบม.6 แล้ว

* เรื่องเรียนนิติหึงนะครับ ผู้ใหญ่เรียนด้วยตัวเองมาตลอดหรือครับ ?

ก็เรียนด้วยตัวเอง ก็อาศัยโรงเรียนที่เขาบังคับสอน ไปสมัครเรียนให้เขาอบรมบ้างอะไรบ้างเป็นครั้งคราว

* ไม่ได้ต้องเข้าเรียนทุกวัน ๆ ?

ไม่ เรียนด้วยตัวเองเป็นส่วนใหญ่ แล้วก็ไปเป็นครั้งคราว สมัยก่อนนั้นมันไม่มีระบบทางไกลไม่มีอะไร แต่มีคนบังคับสอน และเขาก็เปิดโอกาสให้สอบเทียบเท่าในสมัยนั้นได้ ก็ใช้เวลาอยู่หลายปี หลังจากนั้นอายุชัก 18-19 ปีก็จับสิ่งเหล่านี้ไป หลังจากที่ได้ผ่านเหตุการณ์เหล่านั้นมา ก็เริ่มหางานใหม่ทำมาเรื่อย ๆ จนกระทั่งวันหนึ่งที่เราเห็นว่า

งานที่บริษัทสายการบินญี่ปุ่น มีท่าทางเหมือนว่าจะทำให้ชีวิตเราดีขึ้นกว่าเก่า ก็ไปสมัคร
 ตอนนั้นบริษัทเพิ่งตั้งใหม่ ๆ ที่หัวถนนสุริวงศ์ เราก็เลยไปสมัคร ซึ่งจริง ๆ เราก็กลัวๆ ไป
 สมัครด้วยตนเองก็เกิดได้ ไม่รู้มันเป็นเพราะบุคลิกหรือเขาถูกชะตาอะไรเข้า เราก็เลย
 ได้รับคัดเลือกให้ทำงานที่นั่น ตอนนั้นก็ถือว่าเป็นครั้งแรกในชีวิตที่มีเงินเดือนสูงมาก อายุ
 18 ปี เราได้เงินเดือน ๆ หนึ่งตั้งเกือบพันสาม ซึ่งบริษัทญี่ปุ่นให้เงินเดือนมาก เราก็ดีใจ
 เหลือเกิน เหมือนเกิดมาชาติหนึ่งไม่คิดว่าจะมีเงินเดือนเป็นพัน เป็นครั้งแรกในชีวิตเลย
 (หัวเราะ) พอได้เป็นพันเราก็ตื่นเต้นดีใจมาก เราก็เริ่มมีชีวิตเหมือนกับเราได้ผ่านเหตุ
 การที่สำคัญมา ก็อยู่ที่นั่นหลายปี จริง ๆ เรามีเงินเดือนมีเงินอื่นตอบแทนตามสมควร
 คิดว่าอยู่ที่นั่นเราก็ค่อนข้างพอใจกับรายได้ พอใจกับชีวิตพอสมควร ไม่ได้คิดเปลี่ยนงานเลย
 จนกระทั่งเราถูกคัดเลือกเป็นทหาร ก็เลยทำให้เราถึงต้องออกจากที่นั่น จริง ๆ เราออก
 ไม่ใช่เพราะเราอยากออกนะ มันเกิดความรู้สึกว่าอยู่ที่นั่นมีอะไรหลายอย่างให้เราได้
 เรียนรู้ใหม่ เราเริ่มมีสังคมใหม่ เราเริ่มรู้ว่าความจริงมันมีกลุ่มสัมพันธ์กับกลุ่มธุรกิจใหม่ ๆ
 เพราะเราไปเกี่ยวข้องกับนักธุรกิจบางคน เช่น เราทำงานเกี่ยวกับพัสดุ เวลาเขานำ
 เข้าพัสดุบางชิ้น หลาย ๆ ชิ้น เรานอกจากเอาใบสั่งของไปส่ง ทำเรื่องไปเอาของออก
 ให้ทั้งหลายแล้ว เราก็เลยไปเกี่ยวพันกับคน และหลายคนที่เราเกี่ยวพันในสมัยนั้นที่ทำให้
 เราเริ่มรู้จัก แล้วก็กลายเป็นคนมีบทบาททางสังคมสูงก็ได้แก่ คุณพิชัย รัตตกุล สมัยนั้น
 เราก็เกี่ยวข้องกับกลุ่มคนฐานะอีกระดับหนึ่งดีขึ้น ทำให้เราเริ่มมีความคิดอีกแบบ, จริง ๆ
 วิธีคิดเราตอนเป็นหนุ่มกับวิธีคิดเราตอนเด็กมันต่างกัน มันคนละเรื่องเลย เหมือนว่ายัง
 อยู่ในตอนเด็กเรามีแนวหนึ่ง ชีวิตที่เราอยู่ในที่ที่มันอับ อดคัตอับจน อยู่ในมุมอับ แต่พอโตขึ้น
 เราไปอยู่ในอีกโลกหนึ่ง

ที่นี้เรามาคุยในช่วงหนึ่งของช่วงนั้น ช่วงที่เราผ่านเหตุการณ์นี้มาประมาณช่วง
 10 ปี เรามีโอกาสอ่านหนังสือ 3 เล่มที่ถือว่าเป็นหนังสือที่สำคัญสำหรับชีวิต เล่มแรกก็
 อ่านแล้วเกิดความรู้สึกอยากดิ้นรนและอยากมีชีวิตที่สำคัญก็คือ ลินคอน เล่มที่สองเรา
 อ่านอีกเล่มหนึ่งช่วงที่เราอยู่กรุงเทพ ที่เราอ่านแล้วเกิดความรู้สึกว่ามันทำให้ชีวิตเรามี
 ความเข้มข้นมาก เราอ่านซุนยัตเซ็น อ่านแล้วรู้สึกเราก็ชอบใจเขา เราเริ่มมองแบบมี

เหตุผลและ เราประทับใจหลายตอนของชุดนี้มาก ชุดนี้ค่อนข้างจะเชื่องช้า
ที่เป็นวิทยาศาสตร์ เป็นคนที่ค่อนข้างจะไม่ค่อยไปติดอยู่กับประเพณีที่ไม่รู้ว่ามีคืออะไร

* ตอนนั้นอ่านเพราะว่าเป็นคนชอบอ่านหนังสืออยู่แล้วใช่ไหมครับ ?

เป็นคนชอบอ่านอยู่แล้ว เราก็อ่านอะไรๆ แต่เรียกว่าสามเล่มที่ทำให้เราได้
รับอิทธิพลจากเขาในช่วงแรกนี้มาก แล้วช่วงต่อจากนั้นเราอ่านอีกเล่มหนึ่งที่ทำให้เรารู้สึก
ว่าอ่านแล้วเรารู้สึกดีมาก แล้วกลายเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตเราไประยะหนึ่งยาวนานเลย
เราอ่านคานธี ตั้งแต่ปี 92 คานธีตาย มีการกล่าวถึงเรื่องของคานธีมาตลอด มันก็ทำ
ให้เราเริ่มมีความคิดเหมือนกันว่าเราก็เป็นตัวเรา แบบตัวเรามากขึ้นเลยว่าเป็นตัวเรา และก็
มีทริคค่อนข้างคล้ายเหมือนกันในบางเรื่องที่ยังไม่สามารถจะทำในสิ่งที่เราต้องการทำได้

เราก็อยู่อย่างนั้นมาจนกระทั่งเราเป็นทหาร เหตุการณ์ก็เปลี่ยนไป เพราะฉะนั้น
จริง ๆ แล้วการอ่านหนังสือสามเล่มนี้มันมาส่งผลมากเลยตอนที่เราเป็นทหาร ทำให้เรารู้ว่า
ชีวิตทหารเป็นชีวิตที่ทำให้เราหมดเสรีภาพ ไม่มีอำนาจที่จะตัดสินใจไม่มีอำนาจที่จะคิดอะไร
เหมือนกับว่าสิ่งอะไรก็ตามต้องเป็นไฉนนั้น ฉะนั้นตรงนี้เราเริ่มเห็นอะไรที่มันไม่ชอบธรรมเยอะ
แยะไปหมด เรากลายเป็นคนที่จะไปสู้กับความคิดทางทหาร ทั้ง ๆ ที่เรารู้ว่าสู้ไม่ได้
(หัวเราะ) แต่เรารู้ว่า เออ จริง ๆ แล้วเรารู้กับเขาไม่ได้หรอก แต่ทว่าอย่างน้อยที่สุด
เรารู้กับคนนะสู้ได้ เพราะว่าคนที่มันอยู่ที่ในระบบของมัน มันไม่ได้มีความชอบธรรม ฉะนั้น
เราก็สู้กับคน เราไม่ได้สู้กับระบบ การสู้กับคนในช่วงนั้นเราก็อาศัยเพียงเงื่อนไขที่มันเป็น
ธรรม ทำให้เรากลายเป็นคนที่มีความคิดที่ไม่ยอมตามเงื่อนไขที่ทหารกำหนดให้เราทำดัง
หลายอย่าง แล้วพอดีเป็นช่วงที่เขาเลี้ยงทหารไว้เพื่อจะเอาเงินกันช่วงนั้น เราเป็น
ทหารพอดีในช่วงที่เป็นแล้วเขาต้องการให้กลับบ้านเร็ว เพื่อจะเอาเบี้ยเลี้ยง เป็นช่วง
ของทหารคอร์รัปชั่นพอดีเลยสมัยจอมพลสฤษดิ์ เราเองก็ไม่ได้เฉลียวใจกับการคอร์รัปชั่นอะไร
ของเขาหรอก แต่เรารู้สึกว่าความไม่เป็นธรรมที่เขาจะบีบนี้ เราก็ได้สลับเพื่อไม่ให้มัน
เกิดเงื่อนไขของการกดขี่

* ยกตัวอย่างเช่นเรื่องอะไรบ้างครับ ?

เช่นเรื่องการจัดให้ทำงานในเวลาที่เราจะพัก ซึ่งทหารต้องทำทุกอย่างหมด รับผิดชอบตัวบุคคล

* ผู้ใหญ่ทำยังไงครับตอนนั้น ?

ก็ไม่ทำ ยืนเฉยๆไม่ทำ เสนอว่าต้องเป็นเวลาที่เรากำลังพัก

* แล้วผลเป็นยังไงครับ ?

จริง ๆ แล้วหลายคนก็อยากให้เป็นอย่างนี้ แต่พอเสนอแล้วพวกนี้เขาก็จะสั่งขังอย่างเดียว

* แล้วถูกขังมั้ยครับ ?

ไม่ถูกหรอก เพราะผมมีวิธีรวมคนได้เยอะ ผมรวมคนก่อนผมถึงประท้วง ประท้วงแล้วเรามีคน เสร็จแล้วเรามีวิธีร้องเรียน เราพยายามร้องเรียนไปที่กลุ่มนายทหารที่ไม่ใช่อยู่ในสังกัดเราแต่เขามีโอกาสจะตรวจสอบได้ ทำให้เรื่องมันอื้ออ้าวออกมา พออื้ออ้าวออกมาแล้วพวกนี้ก็ต้องหยุด เพราะมันเป็นเรื่องผลประโยชน์ส่วนตัวหมดที่เขาใช้เรา ก็ถูกปรับใหม่หมดเลย

* ก็ถือว่าชนะ ?

จริง ๆ เราไม่ถือว่าชนะหรอก ก็ถือว่าทำให้เราไม่อยู่ภายใต้เงื่อนไขของเขา ตอนนั้นทหารรุ่นผมนี้ รุ่นนั้นเขากำลังต้องการให้ทหารอยู่เพียง 1 ปี 4 เดือน เพื่อจะเอาเบี่ยเลี้ยง 8 เดือน เสร็จแล้วรุ่นผมนี้ต้องออกไปต่อรองมาพวกเลยให้กลับเร็วขึ้นอีกเป็นเพียงปีเศษ ๆ นิดเดียว พรรคพวกเลยให้กลับไปก่อนแล้วให้พักหมดเลย เพราะถือว่าพวกนี้อยู่แล้วสร้างความอุ่นใจ เราที่เป็นทหารสิ้นที่สุด (หัวเราะ) ก็ดีไปอย่างหนึ่ง แล้วก็ทำให้มีการปรับเงื่อนไขเยอะ ในแง่ของการที่ไม่เป็นธรรมก็ถูกปรับมากขึ้น เพราะว่า

มันทำให้คนที่เคยมาเอาเปรียบทหารเกณฑ์นี้ จริง ๆ แล้วเป็นความลับภายในหน่วยซึ่งหน่วย
เหนือข้างบนไม่มีโอกาสรู้ แต่รุ่นเราทำให้หน่วยเหนือข้างบนรู้

* นี่เป็นเรื่องแรกที่ผู้ใหญ่เริ่มรู้ ?

ก็เริ่มมีความคิด มันก็เป็นอิทธิพลที่ตกทอดมาจากการอ่านหนังสือพวกเหล่านี้ เรา
คิดว่าความเป็นธรรมมันควรจะต้องมีการต่อสู้ยัง

* ก่อนหน้าที่จะมาเป็นทหาร เคยมีเรื่องผู้ใหญ่ต้องสู้บ้างมั๊ย ?

ก็มีบ้างในความไม่เป็นธรรมในบริษัท เพียงแต่ว่ามันไม่รุนแรง เพราะบริษัทที่เรา
อยู่ค่อนข้างเป็นบริษัทที่เอาใจคนเก่ง เราเข้าใจผู้ใหญ่เวลานี้เวลาทำงานมันมีจิตวิทยาดี มันรู้จัก
ให้ค่าตอบแทน รู้จักให้เวลาพัก รู้จักทำให้เราดีใจแล้วเราอยากทำงานให้มาก แล้วมันรู้
จักให้ตั้งค์เรา เราก็ชอบมัน (หัวเราะ) จริง ๆ นะที่ทำงานอยู่ตอนนั้นเราอมรับว่าเรา
ทำด้วยความซื่อสัตย์จริง ๆ ก็ว่ารุ่นนั้นผู้ใหญ่มันเก่ง นั่นคือส่วนหนึ่ง แต่มันก็มีระหว่าง
คนไทยด้วยกันที่ทำงานแล้วเอาเปรียบกัน พวกนิติกกร พวกที่ทำงานด้านกฎหมาย พวกนี้สำคัญ
ซึ่งหลายคนที่เอาเปรียบกัน เราก็ไม่ยอมเหมือนกัน จริง ๆ แล้วทุกบริษัทจะมีคนอยู่
สองพวกเสมอ เพียงแต่ว่าพวกไหนจะมีพลังมาก ซึ่งพวกของเราถือว่าเป็นพวกที่ค่อนข้าง
ถูกเอาเปรียบเพราะเป็นพวกแรงงาน เราก็รวมได้มาก ในพวกแรงงานก็จะมีสองพวก
เช่นเดียวกัน พวกไหนที่ได้ประโยชน์มันก็จะไปเข้าข้าง ก็จะไม่แบ่งกัน

ฉะนั้น ความคิดในการที่จะต่อสู้มันก็มีมา แต่มันไม่ได้ออกมาต่อสู้อะไรนัก แต่
ตอนเป็นทหารมันได้สู้ ฉะนั้น พอออกจากทหารมาแล้ว เราเริ่มหันใหม่ด้วยความคิดที่ว่า
จะเข้ามาในพื้นที่เพื่อจะทำไรทำอะไรต่ออะไร และคิดว่าจะมีการลงทุนเลยคิดว่าควรจะ
เป็นนายทุน ช่วงแรก ๆ ก็ไม่ได้คิดอะไร เพราะว่าเราก็คงเข้ามาเพียงแค่ต้องการจะ
มาเริ่มต้นให้ตัวเองมีความมั่นคงแล้วก็ลงทุน ที่นี้ทำไป ๆ ความจริงความคิดที่จะเอา
เปรียบผู้อื่นเราก็มิไม่มากเท่าไร เพียงแต่ว่าถ้าได้ แล้วมันจำเป็นต้องเอาเราก็เอา ใน
ขณะเดียวกัน คนที่มีนิสัยอย่างเราถ้าลองเอาเปรียบใครได้ แล้วคนถูกเอาเปรียบเขาทนให้

เราเอาเปรียบ เราเอาเปรียบไม่ได้ ซึ่งต่างจากคนอื่นถ้าเอาเปรียบแล้วคนไม่พูด เขา
เอากันใหญ่ แต่เรานี้กลับรู้สึก ว่า คนที่เอาเปรียบได้มักจะซ้ำ ๆ หน้าแล้วก็ฐานะค่อนข้าง
ยากจน คนที่ฐานะค่อนข้างดีแล้วก็ฉลาดหน่อยจะไม่ยอมให้เราเอาเปรียบ แล้วดีไม่ได้เรา
ผลอกลับเอาเปรียบเราอีก ฉะนั้น เราถึงเห็นว่าคนที่เราเอาเปรียบเขาได้มันไม่ใช่เป็น
คนเชื่อ แต่เป็นคนจำยอมให้เราเปรียบเพื่อจะหวังพึ่งเรา ฉะนั้น ความรู้สึกเราที่เอา
เปรียบคนไม่ค่อยได้ ดังนั้นการที่เรามาอยู่ที่นี้ระยะหนึ่ง กลายเป็นว่าเราถูกระบบซึ่งเป็น
ธุรกิจนี้เอาเปรียบเรา ซึ่งในขณะนั้นเราอาจจะไม่ได้ใช้คำว่าอย่างนี้ หรือบอกได้ว่าอย่างนี้
เพียงแต่ว่าเรารู้สึกว่าถูกพ่อค้า ถูกคนจีน ถูกเจ๊กเอาเปรียบเรา

ฉะนั้น ความรู้สึกจากเหตุการณ์ที่เข้ามาอยู่ที่นี้จนกระทั่งถึงราว ๆ ปี 17-18 มัน
ก็เป็นการสร้าง บ่มเพาะความคิดเรื่องชาวไร่ชาวนาขึ้นมาใหม่ ผมเข้ามาที่นี้ 2504
สิบกว่าปีของการเข้ามาอยู่ที่นี้ก็เริ่มสร้างความคิดแล้วก็บ่มเพาะความคิดขึ้นมาว่า เรา
ที่ผ่านมาระยะหนึ่งที่เรารู้ได้ บางปีเราฐานะดี บางปีเรามีปัญหาบ้างนี้เป็นเพราะว่าเรา
เอาเปรียบพวกชาวไร่ชาวนาด้วยกันได้ มากบ้าง หรือน้อยบ้าง หรือว่าไม่ได้เท่านั้นเอง
ความจริงเรายังไม่เคยชักครั้งเดียวที่จะเอาเปรียบคนข้างนอกได้ เอาเปรียบพ่อค้าได้
เอาเปรียบใครได้ ฉะนั้น พอช่วงในปี 16-17 เราเริ่มคิดใหม่ว่า อย่างนี้เราน่าจะหัน
กลับมาณรงค์ให้พวกเรารวมตัวกันเพื่อไปต่อสู้กับพลังข้างนอก อำนาจข้างนอก ก็เริ่มมี
ความคิด และความคิดอันนี้ก็เป็นที่อิทธิพลที่สืบทอดมาจากเดิม ๆ ที่เราอาจจะถูกล้างสมองมาจาก
หนังสือข้างอัน เราก็เริ่มรณรงค์ขึ้นมา จากปี 18 เราก็เริ่มเคลื่อนไหว เริ่มมีการ
เรียกร้องเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในภาคเกษตรกรรม เริ่มมีการรวมกลุ่มเรื่อมาจนกระทั่ง
ก็กลายเป็นการเมืองไปในระยะเวลาหนึ่งที่ผ่านมา ฉะนั้น จากปี 23-24 เราถึงเจอผล
กระทบที่มันตกค้างมาจากที่เราเริ่มต่อสู้แรง ๆ ในช่วงปี 19-20 นี่มากพอสมควร ตอนนั้น
มันมีผลลงมาถึงเราหมดทุกทาง เช่น ตั้งแต่เรื่องของปัญหาถูกบีบบังคับทางการเมือง ปัญหา
ถูกบีบจากระบบเงินกู้ของธนาคาร จากปัญหาทางสังคม จากคนที่คิดว่าเขาขาดโอกาสเขา
ก็พยายามที่จะเข้ามากดดันเราให้หมดโอกาส อะไรต่ออะไร เป็นต้น ก็เลยกลายเป็นว่าถึงจุด
หนึ่งเราก็กินสุดลง ล้มลง เพราะว่าทางสถาบันการเงิน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับทางการเงิน

พ่อค้าในเมืองก็ตัดความช่วยเหลือเราเรื่องเงินหมด ธนาคาร สถาบันการเงิน เราก็ไม่สามารถชำระหนี้สิน ไม่มีเงินหมุนเวียนอย่างต่อเนื่อง ก็ฟ้องร้องบังคับหนี้เราหมด ทางราชการเองก็เริ่มปฏิเสธ มองเราเป็นอีกพวกหนึ่ง พ่อค้าที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเราก็พยายามทำให้เห็นว่าเราเป็นคนที่ล้มเหลวไม่น่าจะไว้วางใจ เพราะว่าไม่รู้จะไปสัมพันธ์กับกลุ่มไหน พวกไหน เราก็รู้สึกเหมือนต้องถูกโดดเดี่ยว ฉะนั้น ชีวิตมันก็ถูกเปลี่ยน บังคับทำให้เราเกิดปัญหาใหม่ ปัญหาสำคัญก็คือปัญหาที่ต้องแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เช่น ปัญหาหนี้สิน การปรับเปลี่ยนชีวิตก็เกิดขึ้น ฉะนั้น จริง ๆ แล้วการสั่งสมทางความคิดก็มีมาตลอดมันไม่ได้จบ ตั้งแต่ทำงานมันก็ราบเรียบบ้างต้องต่อสู้กับปัญหบ้าง แต่ที่ว่ามันสะสมมาเรื่อย ๆ จนถึงจุดของปี 24 มีความรุนแรง ทั้งหมดที่ถูกสะสมมาก็มาปรากฏขึ้น ความปรากฏขึ้นมาตอนนี้ มันทำให้เราเริ่มต้องทบทวนถึงความคิดที่มันเกิดขึ้นในอดีตของเราหลายอัน แล้วก็มันก็ออกมาในแง่ที่เราจะต้องทำอย่างไรกับชีวิตเรา

* ขอยุคตรงนั้นคิดหนึ่ง เรา กำลังจะเข้ามาสู่ช่วงปัจจุบัน ขอย้อนตรงนั้นคิดหนึ่งเพราะช่วงนี้กินเวลาหลายปี เท่าที่ได้อ่านประวัติศาสตร์ใหญ่มา ผู้ใหญ่บอกว่ารัฐ เวว่ารัฐบาลจะมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจ เลยมาท่าที่นี้ ทำไม่ถึงมาลงที่นี้ครับ ?

ผมรู้ว่าตอนที่เป็นทหาร คือไม่ใช่รู้อย่างนั้น คือเราว่าการพัฒนานี้ เราเริ่มมีความมั่นใจว่าโอกาสที่เราจะทำแล้วได้ประโยชน์จากการลงทุนสูงขึ้น เพราะว่าเราเห็นความแน่นอนของการประกาศออกมาชัดเจน ในแง่ของการส่งเสริม การรับซื้อ ทำให้ของที่แต่ก่อนเราไม่รู้ว่าจะปลูกแล้วจะขายได้อย่างไร ก็เริ่มรู้ว่ามันจะขายอย่างไร แล้วคนจะซื้ออยู่ที่ไหน มันมีความชัดเจนในแง่ของการลงทุน ผมเกิดความมั่นใจตรงนี้ เราเข้าใจเรื่องนโยบายการพัฒนาช่วงนั้นเกิดขึ้น เพราะจากการที่เราได้มีโอกาสได้อ่าน ได้รับรู้ ได้มีข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉะนั้น พอถึงจุดนี้การที่คัดเลือกที่จะเข้ามาตรงนี้ มันเป็นเรื่องที่เราไม่ยุ่งยาก ๆ คือบ้านอยู่พนมฯ พี่ชายทำอยู่ก่อนที่นี้ มันก็ง่ายต่อการที่จะเข้ามาในพื้นที่ แล้วก็มีชาวบ้านที่พนมฯส่วนหนึ่งเขาอยากจะทำไร่อยากจะทำอะไรอยู่ แต่เขาไม่มีเงินทุน ไม่มีพวกให้การสนับสนุน ไม่มีพื้นที่ เราก็ชวนเข้ามาได้

20-30 ครอบครัว จริง ๆ ตอนที่ผมเข้ามาผมไม่ได้เข้ามาตัวคนเดียว เข้ามาก็หลายสิบครอบครัวเลย เอาคนเข้ามาถึงก็มาตั้งเมืองใหม่กันเลย ตอนนั้นเป็นยุคเริ่มต้นของการเอาคนเข้ามาที่นี้ คนพมมาเข้ามาเยอะ ตอนหลังเข้ามาเป็นร้อย ๆ ครอบครัว เข้ามาอยู่ที่นี้ตั้งหลายปีกว่าจะมาตั้งหมู่บ้าน เพราะที่นี้มันไม่มีหมู่บ้านมาก่อนเป็นป่าทั้งหมด ฉะนั้นการที่เข้ามาเราก็เข้ามาเริ่มต้นที่จะมาลงทุน คนเหล่านี้เขาก็เข้ามาเพราะว่าเราเป็นตัวประกัน เป็นตัวกลางในการไปเอาเงินทุนมาให้เขาจากพ่อค้า เราก็เป็นนายหน้า ก็ได้เปอร์เซ็นต์ ก็เป็นนายหน้าอยู่หลายปีนะ เป็นจนจน ผมรู้เรื่องนายหน้าดินนะ เพียงแต่เราไม่ได้ทำมัน จริง ๆ แล้วผมเข้าใจตรงนี้เยอเยอไปหมดเลย เห็นเขาทำ ๆ ผมยังรำคาญเลย หลายครั้งยังอยากจะทำด้วยซ้ำไป เพราะว่าเราก็นึกว่าเขาอีก แต่เราเกิดความรู้สึกว่าเราวางมือแล้ว เราไม่อยากยุ่งกับมันแล้วต่างหาก

* เป็นนายหน้าอยู่หลายปีมีกำไร ?

หลายปี ก็สิบกกว่าปี

* แล้วสภาพชีวิตตอนนั้นเป็นยังไง ฐานะความเป็นอยู่ดีมั๊ย ?

ถ้าจะพูดถึงความรู้สึกเราเนี่ย เราก็ไม่รู้สึกรู้สั้ว เราก็รู้ว่าเรามีฐานะไม่เดือดร้อนอะไร เงินหมุนเวียนดี จับจ่ายใช้สอยดี เราอาจจะขาดความรู้ในเรื่องของการบริหารการเงิน ไม่มีความรู้ แต่ว่าผมว่าผมมีความรู้มากกว่าในสมัยนั้น ถ้าจะพูดตอนนี้อาจจะพูดได้ดี แต่ตอนนั้นผมคิดว่าผมไม่รู้ เพราะเรารู้ว่ามีเงินมาก เราก็ใช้มันฟุ่มเฟือยได้ แล้วเงินมันไม่รู้จักหมด มันหมุนเวียนได้ โดยวิธีที่เราไม่รู้ว่ามันหมุนอย่างไร หมุนไปยังไง รู้แต่ว่าเรามีเงิน เราจะไม่รู้ตอนที่เรารับขาดทุนแล้วเราไม่มีเงินคืนเขาเนี่ย เราเริ่มรู้ว่าเราไม่มี ฉะนั้น ความสามารถในการบริหารเงินเราไม่มี รู้ก็แต่เราไม่มี เราไปเอาจากเผ่าแก่เมื่อไหร่เขาก็ให้ เรามีของขายเขาก็หักไป ขางที่กินพอ ขางที่กินไม่พอ หั่นลิ้นเหลือก็เหลือไป เหลือก็เอาใหม่อีก มันก็เป็นอย่างนี้ มันก็เหมือนแรงงานที่เขาใช้ให้เราทำ เราก็ทำไปกินไป อย่างนั้นมากกว่า

* ช่วงนั้นผู้ใหญ่ใช้ชีวิตยังไง ใช้ผมเพื่อยุ้ยครับ ?

ก็บางครั้งเราก็ไม่เพื่อยุ้ย บางครั้งเราก็ใช้ชีวิตเป็นค่านิยมสมัยใหม่ ก็ชอบชีวิตที่ ผาดโผนบ้าง ชอบเที่ยว บางครั้งก็ชอบเที่ยวนะ แต่ไม่ใช่ล้าสมัยเลยเทมา แต่ก็ยังเป็นชีวิตที่ไม่ ค่อยดีเท่าไร ก็พวกบริโภคนิยมทั้งหลายแหล่ เต็มตัว ก็เรื่อยมาตั้งแต่ก่อนแต่งงาน มา จนถึงแต่งงานแล้ว (2510) ก็ยังอย่างนั้น ความจริงชีวิตผมเพิ่งเปลี่ยนจริง ๆ หลังปี 20 ที่เราก็คือเราได้เปลี่ยนตัวเองแฮะ คือก่อนหน้านี้ก็ยังไม่ค่อยปรับเปลี่ยนอะไร ได้แต่ เกกมะเหรกไปทั่ว ถึงตอนนี้ผมก็เปลี่ยนไปมากพอสมควรถ้าเทียบกับตอนนั้น ผมยังงง เอ๊ย ตอนนั้นผมเป็นอย่างนี้ได้ยังไง จริง ๆ นะ เวลาที่อยู่แล้วเราคิดถึงอดีต เราก็คือคิดว่าเรา จะใช้ชีวิตอย่างนี้ได้ สมัยก่อนเราก็ใช้ชีวิตอีกแบบหนึ่ง เป็นชีวิตที่ไม่เพื่อยุ้ย

* ผู้ใหญ่ช่วยเล่ารายละเอียดตอนช่วงจับกลุ่มเกษตรกร ช่วงปี 2517 ให้ฟังหน่อยครับ

2518 เราเริ่มมีการรวมกลุ่ม ตอนนั้นเราเริ่มเห็นปัญหาแล้วว่าการที่เราจะทำ ธุรกิจ เอามันมาตากแห้งแล้วก็ทุนไว้เพื่อจะเอาไปขายเพื่อให้ราคามันสูง มันยาก ถ้าไม่มี การรวมกลุ่ม

* ทำไมถึงเห็นปัญหานั้นขึ้นมา ?

ก็จากหลายอัน ผมก็ทำเรื่องนั้นมาตั้งแต่ปี 14-15 แล้วก็เริ่มถูกกดราคาถูกอะไร ค่อยอะไรมาเรื่อย ๆ ฉะนั้น ความคิดเรื่องการรวมกลุ่มก็จะมีที่จะต้องต่อรอง เพราะผมสนใจ เรื่องงานสหกรณ์ ผมอ่านหนังสือของสด ภูมยะโสฬิต ก็เกิดมีพลังทางสหกรณ์แฮะเหมือนกัน จริง ๆ แล้วผมว่าผมอ่านหนังสือเล่มนี้เป็นอิทธิพลอันหนึ่งในเรื่องของสหกรณ์ ฉะนั้น ก็เริ่ม คิด แต่ที่ว่ามันก็ไม่สามารถจะทำให้มันเกิดอำนาจต่อรองได้ ตอนนั้นก็พยายามแรงค์ให้เกิด ให้มีการรวมกลุ่มกันให้ได้ เพราะเชื่อว่าการรวมกลุ่มจะทำให้เกิดอำนาจต่อรองในแง่ของ การเอาของที่มีอยู่รวมกันให้ได้ หรือชะลอการขายเอาไว้ได้ ก็ปรากฏว่าก็เริ่มต้นในปี 18 ก็มีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรขึ้น ใหม่ ๆ ก็รู้สึกว่ามันเป็นความหวัง แต่พอผ่านมาสักระยะ เรา ก็เริ่มคิดว่าไม่ประสบความสำเร็จเรื่องกลุ่ม เพราะว่าสิ่งที่เราคาดหวังว่ากลุ่มที่สร้างขึ้น

คงจะสร้างอำนาจต่อรองให้ราคามันเป็นธรรม แต่คนที่เข้ามารวมกลุ่มกับเรากลับคิดว่า การรวมแล้วนี้เราจะหาเงินให้เขาได้มากขึ้น (หัวเราะ) กลายเป็นว่าพวกที่มารวมต้องการเงิน แต่เราต้องการรวมเพื่อเอาไปสร้างอำนาจต่อรองราคา การที่เรามีโรงโม่ ตอนนั้นทำโรงโม่ขึ้นมาเล็ก ๆ แล้วก็เอามันมาโม่ เราคิดว่าถ้าชาวบ้านเอามันมาโม่กัน แล้วรวมไปขายนี้ ทำให้เกิดอำนาจต่อรอง ได้ราคาสูงขึ้น ลดค่าใช้จ่ายในการขนส่ง แต่ชาวบ้านกลับคิดว่าเอามาขายให้เราควรจะได้ราคาสูง แล้วให้เราขายหากำไรเอาเอง ในที่สุดเราก็กลายเป็นพ่อค้าไป เราก็ตกทุน เพราะการผันผวนของตลาดมันสูง เราก็จองปัญหาเรื่องมันนี้เยอะมาก แล้วเรารู้มันยาก เพราะว่ามันมันอยู่ในเรื่องของการผูกขาด แะะ ตลาดมันนี้ลำบาก ฉะนั้น จากการที่เราเจอปัญหาหลาย ๆ อย่าง ก็ไม่ประสบความสำเร็จ แล้วกลุ่มก็ไม่มีอำนาจต่อรองเพราะว่ากลุ่มมันเกิดขึ้นโดยการจัดตั้ง ไม่ได้เกิดขึ้นด้วยความจำเป็นพื้นฐานของแต่ละคนแล้วต้องเข้ามารวมกัน คือเราใช้วิธีเอาคนเข้ามาจดทะเบียนเลย เอาชื่อมา ฉะนั้นกลุ่มจัดตั้งมันเกิดขึ้นมาจากลักษณะนี้ทั้งหมด มันไม่ได้เกิดขึ้นจากปัญหาพื้นฐานที่ทุกคนได้ตระหนักถึงปัญหาแล้วเข้ามารวมกลุ่ม

* ผู้ใหญ่เป็นคนจัดตั้งเอง ?

ก็ถือว่าเราเป็นคนจัดตั้งก็ได้ หลายคนเราก็มีการพูดคุยโน้มน้าวเขาจนเห็นว่าเป็นเรื่องที่น่าจะมาร่วมกันจัดตั้งกลุ่ม กลุ่มก็ได้เกิดขึ้นก็ด้วยเหตุผลนี้ ที่นี้ กลุ่มมันไม่ได้เกิดขึ้นตามขั้นตอนเบื้องต้นโดยพื้นฐานของการให้การศึกษา คือเราอาจจะเข้าใจระยะเลยถึงการต่อสู้ ถึงความคิด ถึงปัญหา ถึงความสัมพันธ์ ถึงความขัดแย้งของระบบ เราเข้าใจมากพอสมควรเพราะเราก็ได้รับการสั่งสมมาตลอด แต่พอถึงการจัดตั้งแล้วนี้ คนที่อยู่ร่วมกับเราหลายสิบคนไม่ได้คิดเหมือนอย่างที่เราคิด การที่เราจะทำให้เขาเข้าใจตรงนี้ ดูเหมือนว่ามันต้องทำเรื่องที่เขาต้องการให้ได้เสียก่อน แล้วเขาถึงจะหันมาสนใจเรื่องตรงนี้ เรื่องที่เขาต้องการตอนนั้นคือเรื่องเงิน ฉะนั้นพอเราจะต้องทำเรื่องเงิน เงินทุนที่จะต้องกู้จากธกส. นี่กลายเป็นปัญหาใหม่ที่จะต้องไปต่อสู้ สมัยนั้นก็มีปัญหาขัดแย้งกันสูงกับธกส. สมัยนั้นเขาก็ดูพวกเราว่าเป็นขอทาน เขาบอกว่าเขาไม่ใช่กรมประชาสัมพันธ์ ที่ต้อง

มานั่งคอยส่งเคราะห์เรา เขาเป็นสถาบันการเงิน ฉะนั้น การต่อสู้กันทางความคิดก็ตี
 ใหญ่หาต่าง ๆ กัด ทำให้เราแทนที่จะไปแก้ปัญหาได้ก็กลายเป็นต้องไปต่อสู้เพิ่มปัญหามากขึ้น
 ปัญหาชาวบ้านเองก็ไม่ได้ตามที่เขายากได้ ปัญหาทางโน้นก็ไม่ตอบสนอง เราก็ต้องไป
 เคลื่อนใหม่ แทนที่จะไปเคลื่อนที่ฮกส. ก็ไปเคลื่อนที่ท่าเนียบ ไปเคลื่อนสำนักนายกขต่อ
 ฉะนั้นการเคลื่อนไหวเรื่องราคา ผลักดันให้เกิดมีการประกันราคา อะไรต่อมาเรื่อย ๆ
 จนกระทั่งแทนที่เราจะไปหาเงินทุนมาลงทุนแล้วก็มาเร่งให้การศึกษาเราก็ต้องเปลี่ยนไปเป็น
 การเคลื่อนไหว จนกระทั่งกลายเป็นถูกมองเป็นเรื่องการเมืองไป แล้วจริง ๆ มันก็คือ
 การเมืองทั้งหมดตั้งแต่เริ่มต้นมา แต่วิธีการที่เราออกมามันไม่ได้ไปส่งผลกระทบ หรือไม่ได้อะไร
 กระทบ ความรุนแรงมันก็รู้สึกไม่สูง พอมาถึงช่วงหนึ่งของการปะทะความรุนแรงมันก็สูงขึ้น
 แล้วก็กลายเป็นปัญหา ทั้งหลายแหล่ตรงนี้ก็เกิดขึ้นเรื่อย ๆ มาจนถึงปี 24 ปีที่เราถือว่า
 เป็นปีสุดท้ายที่เราจบทุกอย่างลง

สาเหตุที่เล็กนี้ มันมีหลายสาเหตุที่ทำให้เราเลิก สาเหตุหนึ่ง เราเริ่มรู้สึกว่าเรา
 เริ่มไม่มีความหวังอะไรจากการไปเรียกร้อง เราเริ่มเห็นความขัดแย้งในกลุ่มที่ไปเรียก
 ร้องว่า พอเวลาได้ประโยชน์เขาก็มองที่ตัวเขาเป็นหลัก แต่เรากำลังคิดว่า เราจะไปทำ
 เป็นเครื่องมือให้พวกนี้ฉวยโอกาสหาประโยชน์ แทนที่จะเป็นประโยชน์ถึงชาวบ้าน มันก็
 กลายเป็นประโยชน์ของคนบางคนเท่านั้นเอง ยิ่งกว่านั้นเรากลายเป็นเกมไปอยู่ในเรื่อง
 ของการเมืองที่เขาจะจับให้เราไปชนกับชาวบ้าน เพราะประโยชน์ของบางคนนี่แหละเป็น
 เกมของข้างบนเพื่อจะให้เราชนกับชาวบ้าน เพราะฉะนั้นชาวบ้านเขาก็จะมองว่า เรา
 ใช้เขาเป็นเครื่องมือเพื่อจะหาประโยชน์ ในแง่ของเรื่องข้าวนี้ ฉะเชิงเทราต้องใช้เงิน
 เป็นร้อย ๆ ล้านถึงจะซื้อข้าว มันก็ให้ล้านหนึ่งมันจะซื้ออะไรได้ หรือเวลาประกันราคานี้
 มันก็จะรับซื้อเฉพาะคนที่มียานาจต่อรองก่อน ถ้าเราไปหลงขายชาวบ้านก็เริ่มมองว่าเรา
 อ้างเขาเพื่อให้เราได้ประโยชน์เท่านั้นเอง แล้วเวลาประกันราคามันก็ไม่เป็นจริง เพราะ
 ว่าประกันแล้วมันมีวิธียืดหยุ่นเยอะ เพราะว่ารัฐบาลไม่ได้มีโรงงานรับซื้อ มันหมายถึงพ่อค้า
 ต่างหาก ถ้าพ่อค้ามันยังไม่พร้อมที่จะซื้อ ประกันก็ไม่มี ความหมาย หรือแม้แต่ว่ารัฐบาลซื้อ
 อย่างกรณีอย่างฝ้ายนี้ มันก็มีลูกเล่น ให้เราโดดไปขายวิ่งที่โน่นที่นี้ มันรู้ว่าเรายืนที่มันก็

สั่งให้เราไปขายที่ตรงโน้น เพื่อเพิ่มค่าใช้จ่ายเราเล่นสนุก ๆ และยังมีวิธีที่กว่าจะลงได้กว่าจะขายได้ ต้องไปผ่านขั้นตอนของคนงานที่จะแบกฝ้ายลงจากรถอีกว่ามันจะแบกของเราลงเมื่อไหร่ เสร็จแล้วก็จ่ายตัวแลกเงิน ซึ่งเราอาจจะต้องวิ่งไปแลกเงินอีกที่หนึ่ง ซึ่งทำให้ทำมันอาจจะถูกกว่าที่เราไปขายถูก ๆ ซะอีก นั่นคือวิธีการที่มันไม่ดี หยุ่มหยุ่ม เสียเวลาแยะ ขายฝ้ายรถหนึ่งเสียเวลา 3-4 วัน แล้วก็เวลาเราไปขอความช่วยเหลือมันก็เหมือนกับเราไปขอส่วนบุญ นั่นคือความรู้สึกว่า ไม่เป็นจริง เราก็เลยเริ่มไม่เห็นความสำคัญของการประกันราคา เราก็เริ่มคิดว่าจริง ๆ นี่การแก้ปัญหาที่สำคัญก็คือ ทำยังไงถึงจะปลูกแล้วไม่ต้องขาย แล้วอยู่ได้ ถ้าเราปลูกแล้วไม่ขาย แล้วอยู่ได้ แสดงว่าอำนาจต่อรองเกิด ตอนนั้นก็เริ่มคิดได้

* การคิดได้มาจากไหน ?

ก็มาจากการไปนั่งคอยเหมือนคอยส่วนบุญนี้ ทำให้เราคิดว่า ปลูกขาย ปลูกฝ้าย ขายไม่ได้แล้วกินไม่ได้ แล้วปลูกทำไม ก็ถามตัวเอง ปลูกมันลำบาก ปลูกแล้วกินไม่ได้ เวลาขายไม่ได้แล้วกินไม่ได้ แล้วกินไม่ได้ไม่นอนนะ แถมไม่มีจะกิน ไม่มีตั้งค้ำชื่อของคนอื่นกิน แล้วปลูกทำไม สมัยนั้นถึงใช้คำว่าปลูกกิน ปลูกเพื่อกินไม่ขายอะไรนี่ ออกมารุนแรงมาก ซึ่งสมัยนี้ต่างหากที่ภาษามันดีขึ้น ประณีประยอมมากขึ้น มองว่านายทุนรับได้ แต่ก่อนนายทุนปฏิเสธเรา เพราะมองว่าเราปฏิเสธนายทุน ปฏิเสธระบบ สมัยใหม่ ๆ ถ้ากลับไปอ่านหนังสือเก่า ๆ นี่ผมปฏิเสธระบบมากเลย เพราะตอนนั้นมันรุนแรงมาก มันออกมาด้วยอารมณ์ที่รู้สึกไม่พอใจ แต่จริง ๆ ตอนนั้นทำที่เราแรงกว่าเก่าอีกแต่ภาษามันดีขึ้นต่างหาก แล้วเราก็รู้สึกว่าคุยไปคุยมานายทุนก็กลับเอากลับเราได้ด้วย เมื่อวานสภาพฯ มานั่งคุยที่นี่ คุยไปคุยมายังเป็นแผนฯ 7 ให้เขาได้ไปเลย แผนฯ 7 มันทำเรื่องเดียวกับที่เราทำเลย แต่วิธีมันไม่เหมือนกันเท่านั้น ก็ยังนึกถามว่า อย่างนั้นวิธีที่เราทำกับวิธีที่เขาทำวิธีไหนจะล้มถูกที่สุด เขาก็เริ่มคิดว่าวิธีที่เราทำก็น่าจะล้มถูกที่สุด นี่ เมื่อวานพูดถึงเรื่องนี้ ข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศ ซึ่งอยู่ในแผนฯ 7 ที่ต้องเร่งทำ เพราะถือว่าชุมชนนั้นขาดการบริหารการจัดการ ซึ่งเป็นนโยบายในแผนฯ 7 ที่จะต้องทำให้ได้

เพราะฉะนั้น สมัยนี้เรามีลักษณะของถ้อยที่ที่ประนีประนอมนั่นเอง แล้วสมัยนั้นมันเหมือนกับเราเกิดความรู้สึกที่ถูกกดดันมาแรง เหมือนกับว่า อะไรรองเราก็คือของเรา เวลาจะขายเวลาไปขอความช่วยเหลือให้เขาจัดการปัญหาให้เรา เหมือนกับเราเป็นขอทาน เคยไปนั่งคอยตั้งแต่เช้าจนบ่ายสองโมงในห้องรับแขกของท่าเทียบ ไม่มีความหมายอะไรเลย นาน ๆ มีพวกตำรวจพวกอะไรต่ออะไรมาชะโงกหน้าดู เห็นเรายังนั่งอยู่แล้วมันก็ไป เขาไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรา อย่างนายกฯเปรม ที่เรามีปัญหามากกับท.ส.เขานี้ แม้กระทั่งเราจะขึ้นไปเหยียบบันไดที่ติดท่าเทียบไทยคู่ฟ้านี้ ขึ้นไปเหยียบชั้นที่สองมันผลักออกเลย บอกว่าพวกคุณไม่มีสิทธิขึ้นมาบนนี้ เป็นชาวบ้านขึ้นไม่ได้ ไล่เราออกไปเลย ออกไปคอยข้างนอกโน่น มีอะไรเดี๋ยวจะออกไปบอก ต้องเถียงกันกลายเป็นปัญหาความขัดแย้ง ความรู้สึกที่เราเกิด ทำไมคนไทยไม่มีสิทธิอะไรเอาเสียเลย นั่นคือปัญหาทั้งหลายแหล่ที่เกิดขึ้นตอนนั้นถึงออกมาค่อนข้างแรง และที่สำคัญที่สุดผมแรงมากจนกระทั่งถึงที่เรียกว่า ข้าราชการท้องถิ่นไม่พูดกับผม จริง ๆ แล้วผมบอกตรง ๆ เมื่อปี 23 ผมถูกล้างเก็บขน...

* ที่ว่าแรงนี้เรื่องอะไรแรงครับ ?

ผมก็ไม่รู้ว่าเรื่องอะไรแรง เขาก็บอกว่าเราอยู่เบื้องหลังของการเคลื่อนไหว หลายกลุ่ม ซึ่งจริง ๆ แล้วก็ไม่รู้นะ จงว่าอยู่เบื้องหลังมันก็ไม่เชิง ก็ออกหน้านี่ละ แต่เวลาที่เราสัมภาษณ์ เวลาแสดงตัวเราไม่เคยแสดงตัว เวลาสัมภาษณ์ ๆ เรา แต่ใช้ชื่อคนอื่น เพราะเรารู้ว่าควรใช้ชื่อใคร ก็อยู่ในกลุ่มเดียวกันนี่ละ แต่เราไม่ได้ออกไปทางสื่อมวลชน เวลานั้นเขาก็เลยมองเราเป็นพวกเคลื่อนไหว และสำคัญที่สุดนี้ถ้าเรอบอกว่าเราเป็นพวกหน่วยให้การศึกษาของผกค. กลายเป็นแนวร่วมไปแล้ว

* อาจเป็นเพราะตอนนั้นผู้ใหญ่มิมีความสัมพันธ์กับ NGO (Non-Government Organization)

ตอนนั้น NGO ยังไม่มีบทบาทเด่นหรอก แต่เราก็รู้จัก NGO นะ สมัยนั้นองค์กรที่ทำงานอยู่มีเพียง 2-3 หน่วยงานเอง ก็อาจจะมึนลึนที่รู้จักกันอยู่แล้วจริง แต่ก็ไม่ได้ไปมาหาสู่กันเหมือนสมัยนี้

* แล้วตอนนั้นคนข้างนอกเข้ามามีอิทธิพลต่อผู้ใหญ่มั๊ยครับ ?

ไม่ค่อยมีเท่าไรหรอก นิดหน่อย จริง ๆ นี่ มันมีอยู่ 2-3 คราวที่ไปล้มพันธ์
กับกลุ่มนักศึกษา คราวหนึ่งนักศึกษาคณะวิทยาศาสตร์ฯ มาออกค่ายที่.....
เป็นเหตุผลที่เราผลักดันให้มาทำค่าย ครั้งที่สองคณะเศรษฐศาสตร์รวมศาสตร์มาสร้าง
ห้องสมุดที่โรงเรียนที่นี่ ก็มีอยู่สองคราวที่ที่ค่อนข้างเด่น มันเป็นเจตนาที่ทำเรื่องที่ไม่เลี
หายนี้ ไม่ได้ทำเป็นเรื่องที่น่าจะมีปัญหาทางการเมือง

* นักศึกษาเข้ามาเองหรือยังไ้ครับ ?

จริง ๆ แล้วเราก็มีส่วนเชื่อมโยงให้เขาลงมาทำ แต่อำเภอก็ต้อนรับขับสู้ เอาออกเอา
ใจเขาคิดมั๊ยนั้น ในช่วงนั้นนักศึกษาอาจจะยังมีผลอยู่
นี่ก็เลยมกลายเป็นผลออกมาเมื่อปี 24 ที่ค่อนข้างแรง

.....

การล้มภาชนต้องหยุดลงเมื่อเวลาประมาณ 16 นาฬิกา เนื่องจากผู้ใหญ่วิบูลย์ต้อง
ไปดูที่นาของชาวบ้านที่มีกรณีพิพาทกันอยู่ และเมื่อกลับมาก็ได้ติดประชุมกรรมการชาวบ้าน
เกี่ยวกับการเลือกตั้ง (13 กันยายน 2535) ที่กำลังจะมาถึง ผู้วิจัยจึงขอคัดสัมภาษณ์ต่อ
ในวันรุ่งขึ้น

.....

* เมื่อวานช่วงหลังเราไปเร็วไปนิดหนึ่ง เลยข้ามรายละเอียดบางช่วงไป วันนี้เลยขอย้อน
กลับมาถึงบางช่วงที่ได้ข้ามไป ย้อนกลับมาถึงช่วงที่ได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน เห็นผู้
ใหญ่บอกว่า ที่ได้รับเลือกนี้ โดยความเห็นพร้อมกันของชาวบ้านและทางราชการ เป็นยัง
ไ้ครับ ทางราชการกับทางชาวบ้านเขาแสดงความเห็นว่ายังไ้ ? ต้องมีการจัดเลือก
ตั้งหรือเปล่าครับ ?

สมัยนั้นหมู่บ้านมันเล็กกว่านั้นะ คนก็น้อย แล้วความเจริญหรือความเติบโตของชุมชนก็ยังต่ำ คนก็ยังเป็นคนข้างนอก เวร่อนเข้ามาทำมาหากิน ไม่ได้ตั้งหลักปักฐานอะไรกันเท่าไร

* เป็นพวกที่อพยพมาพร้อม ๆ กันตอนนั้นหรือเปล่าครับ ?

ทั้งรุ่นเดียวกันและรุ่นหลังด้วย แล้วก็คนที่มารุ่นก่อนเราก็เป็นคนที่ไม่ค่อยได้มีบทบาททำอะไร เป็นเพียงแต่แรงงาน ฉะนั้น ตอนที่เรามาอยู่ที่นี่ สาเหตุของมันเริ่มต้นจากปัญหาท้องถิ่นก่อน สมัยก่อนที่นี่เป็นป่า ยุคที่เราเข้ามาเป็นยุคของคนเข้ามาแย่งก็เริ่มมีคนเข้ามาเพื่อทำมาหากิน ที่นี้ป่าตรงนี้เป็นป่าที่เชื่อม เป็นรอยต่อระหว่างพนมสาคูความกับพนันสนิมแล้วก็กบินทร์บุรี เป็นป่ารอยต่อระหว่างสามพื้นที่สามจังหวัด กบินทร์บุรีกับพนันสนิมมันเป็นเมืองมาก่อน แต่ป่าบริเวณนี้ซึ่งเป็นป่าของพนมฯ เป็นป่าที่มันไกลและไม่มีผู้คน มันก็จะมีปัญหาอยู่ระหว่างกบินทร์บุรีกับพนันสนิม ในแง่ของคนร้ายข้ามแดน คนร้ายกบินทร์ไปปล้นวัวควายพนันฯ เพราะพนันฯทำนา คนร้ายพนันฯไปปล้นกบินทร์ ก็จะเดินทางผ่านพนมฯ ซึ่งต้องผ่านบริเวณนี้ เพราะไกลตำรวจ สมัยนั้นอำเภอไม่มี สนามไชยยังไม่ได้แยกเป็นกิ่ง เป็นอำเภอ ฉะนั้น ที่นี้มันห่างไกลพนมฯ เป็นเส้นทางที่ตำรวจจากพนมฯ ก็จะติดตามเข้ามาจับคนร้ายก็มาด้วยความยากลำบาก แล้วก็ที่นี่มีบ้านคนเกิดขึ้นในช่วงปี 04 มาเนี่ย ก็เริ่มมีคนหลายสิบครอบครัวขึ้น คนร้ายก็ถือว่าการผ่านทางนี้ มันมีที่พักระหว่างการเดินทาง มีข้าวกินเพราะว่ามันมีแหล่งอาหารนั่นเอง ฉะนั้น ที่นี้ก็เลยกลายเป็นทางลัดผ่าน ที่นี้เราจะมีคลองอยู่คลองหนึ่ง คลองสี่ัค ถึงในฤดูแล้งพอน้ำหลากพอเริ่มน้ำลดในปลายฤดูฝน ตรงนั้นมันจะมีทาง คลองนี้ตลิ่งมันสูง ตรงนั้นจะมีทางลาดยาว เป็นแหล่งสำหรับขโมยไปไล่ควายจากกบินทร์มาข้ามตรงนั้น เพราะว่ามันไล่ข้ามคลองได้ เพราะตลิ่งมันไม่ชัน และน้ำมันตื้นแค่หัวเข่าเอง เขาถึงเรียกตรงนั้นว่าท่าขโมยเดี๋ยวนี้ก็มีชื่อบ้านอยู่ การไล่วัวควายจากท่าขโมยจะต้องมาผ่านแถวนี้ พอผ่านมาแล้วแถวนี้จะมีแหล่งพักพิง สมัยก่อนตรงท่าขโมยก็จะเป็นจุดหนึ่งที่ตำรวจจากพนมฯจะขึ้นมาคอยดักจับ ดังนั้นขโมยเวลามาก็มาพักที่นี้ก่อน ดูว่ามีตำรวจอยู่ที่ท่าขโมยมั้ย เพราะมัน

สามารถออกไปหาข้าวได้ เพราะจากที่เดินลัดไปประมาณ 3 กิโลเมตร ฉะนั้นคนร้ายก็จะผ่านไปผ่านมาแล้วก็จะมาพักแถวนี้ การที่พวกเรามาอยู่ที่นี่ ก็เลยกลายเป็นมาอยู่บนเส้นทางทางเลี้ยวผ่าน แล้วก็เป็นมอข้าวของพวกคนร้ายด้วย ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่พวกเราลำบาก เพราะเราเป็นคนมาจากในเมือง เรายังไม่ค่อยจะพอสมควร ตำรวจก็จะพูดกับเราเสมอ ๆ ถึงเรื่องนี้ แต่เราก็ต้องรู้จักเลือด้วย ถ้าไม่จั้นเราจะอยู่ได้ยังไง เพราะว่าในนี้ถ้าเราไม่รู้จักพวกคนร้าย ก็อยู่ไม่ได้ แต่ถ้าออกไปตลาดถ้าเราไม่คุ้นเคยกับเจ้าหน้าที่บ้านเมือง เราก็ลำบาก ฉะนั้นเราก็ต้องเป็นพวกกับทั้งสองพวกเลย ที่นี้ เราก็มาคิดว่าทำยังไงถึงจะลดอิทธิพลของพวกคนร้ายให้ได้ ตอนนั้นเมื่อปี 09 ที่สนามไชยฯ ตั้งเป็นกิ่งอำเภอ พอเริ่มตั้งกิ่งอำเภอปุ๊ป พวกเราซึ่งเป็นคนที่อยู่นมขอยู่แล้ว ก็ลี้ภัยอยู่แล้ว เราก็คิดว่าเราจะต้องสร้างความสัมพันธ์กับทางราชการโดยการตัดถนนสายหนึ่ง เชื่อมไปที่กิ่งอำเภอ เราก็ระดมชาวบ้านช่วยกันตัด ถนนที่เราใช้กันอยู่ทุกวันนี้ เริ่มต้นตัดจากชาวบ้านสมัยนั้นเป็นป่าและที่รกมาก เราก็ต้องกรุยป่าถางป่ากัน ทำเป็นเส้นทางดินเพื่อจะไปติดต่อข้างนอก ฉะนั้น เมื่อปี 12 ชาวบ้านเริ่มกรุยทาง เพื่อจำเป็นจะต้องติดต่อกับอำเภอนี้ มันเป็นการทำให้การติดต่อกันนี้สะดวกรวดเร็วขึ้น ทางอำเภอสามารถเข้ามาถึงที่นภายในระยะเวลาไม่เกินชั่วโมงหนึ่ง ซึ่งสมัยก่อนใช้เวลาครึ่งวันต้องอ้อมไปทางพนมฯ ก่อนแล้วกลับเข้ามา มันก็ทำให้เจ้าหน้าที่เข้าออกง่ายขึ้น พอเส้นทางสายนี้เกิดขึ้นใหม่ ๆ มันเกิดปัญหาตามมา เช่น คนร้ายรู้ว่า... จริง ๆ มันเหมือนการช่วงชิงเส้นทางยุทธศาสตร์ คนร้ายส่งกำลังส่วนหนึ่งมาแย่ง ปล้นรถไฟที่ตัดทางไป ความจำเป็นที่จะต้องรวมพลังในการติดตามรถไฟก็เกิด เพราะรถไฟเข้ามาช่วยงานของพวกเราในการทำทางด้วย รถไฟของชาวบ้านสมัยนั้นเอารถไฟเข้ามาทำงานการเกษตรกันใหม่ ๆ ก็ถูกปล้นไป เราก็ต้องตาม ไล่เวลาตามกันอยู่ตั้งเป็นปีไม่ใช่ว่าวันสองวัน กว่าจะได้รถคืน ตำรวจจับได้ ไม่ใช่เราตามไปเจอหรอก ในขณะที่เดียวกันก็เกิดปัญหาแลกเปลี่ยนกันนะ เช่น ปัญหารถไฟหาย ปัญหาวัวควายที่อื่นหาย หายที่อื่นเข้ามาถึงบ้านเรา วัวควายบ้านเราเกิดหาย ต้องตามไปบ้านอื่น การต่อสู้กันเพื่อจะปกป้องผลประโยชน์ตรงนั้นมันเกิดขึ้น ใช้ระยะเวลาเป็นปี ทางพวกเรานี้แทนที่จะต้องเป็นตัวกลางที่คบทั้งเสือและคนทั้งตำรวจก็เปลี่ยนไป หันมาระดมคนตำรวจให้

สูงชัน และก็ตามลตออิทธิพลเสือ สมัยนั้นเราต้องระดมชาวบ้านเป็นร้อยคนในการตามควาย เวลาถูกลั่นควายทั้งหมด 10 ตัว ระดมคนเป็นร้อยคนออกตามควายใช้เวลา 2 วัน เดินตามเลย ดาหน้ากันเลย ได้ควายคืนมา 8 ตัว การที่เราต้องทำทุกอย่างเพื่อจะลตออิทธิพลของคนร้าย เราทำอีกตั้งหลายเรื่อง ที่ห้วยภูนี้ถูกลั่นกลางวัน ในขณะที่เราไปตามควาย มันย้อนกลับมาปล้นชาวบ้านที่ห้วยภู เรียกว่าปล้นคละเลย จับเอาลูกหลานเราไปตั้งหลายคนเป็นตัวประกัน เราต้องใช้เวลามากอีก 3-4 วันทั้งกลางวันกลางคืนไม่ต้องกลับบ้านกัน เพื่อจะต้องเอาของคืน ลูกหลานเรามันก็ปล่อยกลับมาแล้ว จากการที่ตามไปทันกันแล้วเกิดยิงกัน เสร็จแล้วต้องตามไปอีกเพื่อจะเอาของ และมันเป็นเรื่องของศักดิ์ศรีด้วย มีอยู่ครั้งเราก็ตามไปทันกัน มันไปนั่งกินเหล้าอยู่ที่อีกหมู่บ้านหนึ่ง พวกเราตามไปทันก็ยิงคนร้ายตายไปคนหนึ่ง แล้วก็ตามต่อไปอีกเพราะมันเหลือตั้งหลายคน ก็ตามไปเรื่อย ๆ ในที่สุดมันก็ไม่ได้ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้าน เราารู้ว่ามันจะต้องเดินไปที่ไหน ๆ เราก็ตามเส้นทางที่มันเดินเรื่อยไปนี่ ชาวบ้านในเขตพื้นที่เขาก็ไม่ค่อยให้เส้นทาง ไม่ค่อยบอกมัน ชาวบ้านก็มีวิธีที่จะต้องทำให้รู้ว่าถ้าคนร้ายไปทางไหนแล้วปกตินี้ทำอย่างไรจะให้คนร้ายมันกลับมา เขาก็มีวิธีของเขา เช่น ปล้นควายแถบนั้นกลับมา เพื่อให้มันตาม ฉะนั้น วิธีก็ เราตามคนร้าย ขางที่ก็ต้องกลายเป็นคนร้ายไป เป็นอย่างนี้อยู่เป็นปี ไม่ใช่เพียงวันสองวัน คนร้ายก็ถูกฆ่าตายบ้างเป็นคน ๆ ชาวบ้านก็ตายไปหลายคน มันก็เป็นปัญหา ดังนั้นเพื่อให้ปัญหามันลดลง หรือมีความมั่นใจในการปกป้องผลประโยชน์ท้องถิ่นนี้ เขาก็จำเป็นต้องสร้างหมู่บ้านขึ้นมาเพื่อให้มีผู้นำในการปกครอง สมัยนั้น ผมเริ่มเข้ามาเป็นกลุ่มแรก เริ่มต้นร่วมในการนำในการติดตามในการปกป้องผลประโยชน์มาทั้งหมด ฉะนั้นสมัยนั้นการเลือกตั้งมันก็เกิดขึ้น โดยการที่ถูกดันโดยชาวบ้าน ถูกดันโดยราชการ เพราะเราอาจจะใกล้ชิดกับทางราชการสูง และชาวบ้านเขาต้องการพึ่งราชการ ก็ถือว่าใครใกล้ชิดเขาก็ต้องการพึ่ง ทั้งนี้ หลังจากที่มีการเลือกตั้งแล้วข้าราชการหนึ่งผ่านมาทุกอย่างจะลดลง ๆ โดยสมัยนั้นเรานำเรื่องการสร้างวัดมาก การสร้างวัดก็เริ่มเกิดขึ้นเรามองอันดับแรกที่ต้องสร้างคือวัด เราก็เริ่มสร้างวัดขึ้นมาก่อน โรงเรียนนั้นมันมีก่อนแต่ที่ว่าโรงเรียนที่เราเริ่มนี้ มันเป็นการตั้งให้เด็กที่อยู่ที่นี่ต้องเดินไปเรียนหนังสือตั้งหลาย

กิโล เพื่อให้มันไม่ต้องเดินลำบากขึ้นเท่านั้นเอง โรงเรียนมันเริ่มเมื่อปี 11 ตั้งแต่เรายังไม่ได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน

* ผู้ใหญ่เป็นคนผลักดัน ?

ไม่ใช่เป็นคนผลักดัน เป็นคนไปขออนุญาตเลยก็เดียว ก็ไม่มีใครทำเรื่องในสมัยนั้น ต้องไปทำเรื่องที่พนมฯ ที่นั่นเป็นแค่กิ่งอำเภอตอนนั้น ก็ทำให้เกิดโรงเรียนขึ้นโดยเป็นสาขาของเขา ไม่ใช่เป็นโรงเรียนเปิดได้ แล้วก็ขอครูมาช่วยสอน พอเริ่มมีโรงเรียน พอปี 12 เราเป็นผู้ใหญ่บ้าน พอปี 13 เราก็เริ่มต้นสร้างวัด ปี 14 เราก็เริ่มทำวัดขึ้นเป็นปีแรก แล้วหลังจากนั้นรู้สึกช่วงแรก ๆ นี้ กระแสตอนนั้นรู้สึกวัดค่อนข้างจะมีกิจกรรมอะไรคิณห้อย มันก็เลยค่อนข้างออกมาดี ปัญหามันก็เลยไม่ค่อยออกมาเหมือนกับทุกวันนี้เท่าไร แล้วเราก็เริ่มเรื่อย ๆ มาจากการสร้างกิจกรรมทางการศึกษา กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ในเชิงวัดออกมาเรื่อยๆ ปัญหามันก็เลยลดลง ๆ ถนนเมื่อปี 12 ก็เริ่มสร้างเสร็จ พอมีปัญหาเรื่องรถไถ ก็เลยไปมีความสัมพันธ์กับทหาร สมัยนั้นที่รู้จักกับเจ้ากรมยุทธศึกษาคนปัจจุบันนี้ รู้จักเขาใหม่ ๆ เขาออกมาควบคุมเครื่องมือของกรป.กลางอยู่ ก็เลยหาว่าเขาเพราะเราไม่มีเครื่องมือทำถนนแล้ว เขาก็ส่งรถไถมาช่วย สมัยเกรียงศักดิ์เป็นผู้อำนวยการกรป.กลาง ก็เริ่มได้รับการสนับสนุนเครื่องมือเครื่องไม้ ทางก็เสร็จลงโดยที่ไม่มีตัวอุปสรรคเลย เพราะว่าเราใช้กำลังทหาร ความจริงนี้ ปีเดียวกับที่เริ่มทำทาง มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านเขาก็ผลักดันเราขึ้นมาเป็น โดยทางราชการเองสมัยนั้นปลดหัวหน้ากิ่งฯ เขาก็พอใจอยากให้เราเป็นอยู่ เราก็เป็น เมื่อเราเป็นขึ้นมาเราก็เริ่มดึงเอาทางเกิดขึ้นพอดี เพราะว่ามันมีการพูดกันไว้ก่อนหน้าที่เราจะเป็นแล้วก็เลยเกิดถนนสายนี้ขึ้น และก็เส้นทางในชุมชนในหมู่บ้านนี้ เป็นเส้นทางสายแรกที่เป็นทางที่ชาวบ้านทำที่มีการขุดแล้วลงลูกรัง เป็นครั้งแรกที่ทำสำเร็จ ดีที่สุด ดีกว่าทางที่มาจากอำเภอพนมฯ เข้ามาสนามไชยฯอีก ปี 14 ก็เริ่มมีคนตื่นเต็นแล้วก็เข้ามาลงทุน เริ่มสร้างโรงงาน เริ่มสร้างอะไรในท้องถิ่นกัน โรงเรียนที่เกิดขึ้นก่อน ที่ในอำเภอนี้ ที่เกิดขึ้นก่อนเพื่อนเลยเกิดขึ้นถึงสิบโรงในปี 14-15 ที่นั่นจึงค่อนข้างจะตื่นตัวในทางการลงทุน และเนื่องจากเรา

มีความคิดในทางการลงทุนอยู่แล้ว มันก็สอดคล้องกับที่เราทำอยู่พอดีทั้งหมด ที่นี้ถึงเป็นจุดหนึ่งของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมาตั้งแต่เก่าเลยนะ ก็ถือว่าเป็นฐานทางเศรษฐกิจของอำเภอนี้ด้วย แต่เรามาเจอปัญหาเมื่อปี 16 ใจ ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่ปลูกมันให้เป็นพื้นที่สำหรับทำนาข้าว สมัยก่อนมันไม่มีนาข้าวเลย เราก็เริ่มกลับไปหาแหล่งน้ำ กลับไปเริ่มมีการทำการชลประทาน

* ทำไมถึงอยากให้เปลี่ยนมาทำนาข้าวครับ ?

ตอนนั้นมันๆ มันตก เราเห็นว่าราคามันๆมันไม่ดี แล้วอยากให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการเพาะปลูกไปทำอย่างอื่นบ้าง ก็เริ่มหันกลับไปคิดถึงเรื่องนาข้าว เราก็ผลักดันให้ชาวนาส่วนหนึ่งทำนาเพิ่มขึ้น แล้วก็พื้นที่นาเพิ่มขึ้น ซึ่งตอนนี้เรามีพื้นที่นาในท้องที่เรได้ถึง 3,000 กว่าไร่ละ สมัยก่อนไม่มีเลยซักวาเดียว

ฉะนั้น เราก็เป็นคนนำทางวัตถุ เป็นคนนำทางกิจกรรมสมัยใหม่มาเรื่อย พอปี 18 เราก็เริ่มมีการสร้างกลุ่ม เพราะเราคิดว่าจะนำไปสู่การเรียกร้องและการต่อรอง จนกระทั่งถึงปี 24 เราก็พึ่งพาไป ทุกอย่างก็จบ

* ความคิดเรื่องกลุ่มเกษตรกรนี้ ผู้ใหญ่ได้รับจากการศึกษาหนังสือของคุณสวดหรือเปล่าครับ ?

ก็มีส่วน หลายคน

* หรือว่ามีใครแนะนำมั๊ยครับ ?

ไม่มี เราถือว่าคนที่แนะนำไม่ได้มีความคิดอะไรมากกว่าเรา เราไม่ใช่หลังตัวเองขนาดนั้นนะ แต่เรามองว่าเราคิดไปไกลมากเรื่องกลุ่ม เพราะก่อนหน้านี้จะมาถึงปี 18 นี้ แม้เราจะไปผ่านกิจกรรมอื่นหรืออะไรก็ตาม การสะสมมาตั้งแต่เด็กของเรา ลองมาดู การสะสมของเราสะสมมาจากข้อมูล สองมาตุข้อมูลของเราสิ เรามีการสะสมข้อมูลทางการเมืองจากคานธี จากซุนยัตเซ็น แล้วเรื่องซุนยัตเซ็นเราตีมูลค่าเพราะอะไร เพราะงั้นมาเมืองไทยเพราะว่าซุนยัตเซ็น เพราะว่าทนายอยู่ในพื้นที่ที่เพาะปลูกนั้นไม่ได้

เพราะต้องไปทำเลี้ยงทหาร ส่วนหนึ่งนี้ เรารู้เรื่องซุกซนขึ้นด้วยการบอกเล่ามาข้าง
แล้วด้วยซ้ำไป แล้วในสมัยที่เราเริ่มโตอ่านหนังสือนี้ คานธียังมีชีวิตอยู่ เรารู้เรื่อง
คานธีตายเพราะว่ามันเป็นข่าวข้างให้เราได้รับรู้ จากการพูดคุย อิทธิพลมันสูง แล้วเราอยู่
วัดวังเข้าออกวัด ในแง่หลวงพ่อดีนั้นก็สอนดีด้วย สอนเราเรื่องศาสนาดีพอสมควร ฉะนั้น
ข้อมูลเบื้องต้นนี้ ลองดูว่า เราเริ่มต้นด้วยการเป็นคนขี้กลัวขีวุ่นวายในการอ่านลิ้นคอง
ข้อมูลเหล่านี้เป็นข้อมูลที่ถูกละสมมาตลอด พอถึงปี 18 ข้อมูลหลายอย่างมันออกมาจาก
เรื่องของสท ธรรมะโลหิต ก็มีอิทธิพล เราอ่านเรื่องเด่น ๆ ของสททั้งหลายเรื่อง แล้วยิ่ง
กว่านั้น เราเป็นชาวบ้านที่เรียกได้ว่าคนเดียวในสมัยนั้น นี่เราคิด อาจจะมีก็คนเราไม่รู้
ที่อ่านวรรณกรรมตลอดสอเลย แล้วตลอดสอแต่ละเรื่องที่ออกมา เราก็รู้ว่าไม่มีเรื่องไหนที่มัน
เบาซึกเรื่อง

* เป็นกระแสหลัง 14 ตุลาคม ด้วยหรือเปล่า ?

ก็ใช่ เหตุการณ์ 14 ตุลาคม เราเป็นคนเข้าใจมัน ในขณะที่เราอยู่ชั้นปีที่เรา
เข้าใจมัน เรามีการพูดถึง มีการวิเคราะห์ เป็นคนติดตามข่าว แล้วปี 16-17 เราก็
เคยดิ่งนักศึกษามาทำกิจกรรมค่ายๆ จากจุฬามาทำค่ายๆในพื้นที่ ไม่ใช่ 16-17 14-15
ก่อนเหตุการณ์ด้วยซ้ำไป แล้วหลังจากนั้นเรากำลังติดต่อกับกลุ่มกิจกรรมต่อแล้วมันเกิดเหตุ
การณ์ ก็เลยไม่ได้ทำกันต่อเนื่อง

* ผู้ใหญ่ไปดึงนักศึกษาออกมาได้อย่างไร ?

เจอกันโดยเหตุบังเอิญจากข้างนอกนี่ละ ไม่ได้เข้าไปดึงที่จุฬฯหรอก จากคณะ
วิทยาศาสตร์เข้ามาทำโรงเรียนในสมัยนั้นที่ลาดกระบัง ก็ทำให้เขาเห็นพื้นที่ในการทำงาน
เพราะออกมาแล้วเราให้ความสะดวกเขาสูง

ทั้งหลายแหล่เหล่านั้นมันก็เกิดขึ้นมาเรื่อย ๆ ไม่ใช่ไม่เกิด พอถึงเราเริ่มคิด
เรื่องกลุ่มนี้ กระแสของกรมส่งเสริมฯตอนนั้นมันผลักดันเรื่องกลุ่ม แล้วก็มันเป็นเรื่อง
ของประกาศคณะปฏิวัติเมื่อปี 16 ยอมให้มีการตั้งกลุ่ม แล้วเราเองนี่ ข้าวราคามันตก

มันก็ราคาตก เราก็เลยมองว่าการรวมกลุ่มมันง่าย และเราก็คิดว่ามันเป็นอีกหนทางหนึ่งที่เราก็ไฝ่ฝันมาเป็นนานพอสมควรแล้ว ซึ่งเราก็คิดในทางการเมือง มันก็เลยผลักดันให้เกิดการสร้างกลุ่ม เสร็จแล้วเราก็ต้อง... แทนที่เราจะได้กลุ่มมาสร้างอำนาจต่อรอง กลับมาต่อสู้กันเองภายในกลุ่ม นั่นคือปัญหาที่เราให้การศึกษาคนอื่นไม่ได้เท่าไร แต่เรามีการสละสมมาเยอะ ปัญหาหนึ่งที่ว่า พวกผู้นำส่วนใหญ่จะได้รับการสละสมมาอยู่เรื่อย แล้วยิ่งไปสัมพันธ์กับคนนี้ ก็ได้รับการสละสมด้วยอีกทางหนึ่ง

* แต่ก็มีปัญหาช่องว่างระหว่างผู้นำกับชาวบ้าน ?

ก็มีอยู่บ้าง จริง ๆ แล้วปัญหานั้นมันไม่มากหรอก ถ้าไม่ใช่เป็นเรื่องของอัตตา ปัญหามันขึ้นอยู่กับว่า ชาวบ้านตอนนี้ได้รับการให้ศึกษาน้อยไป ตามข้อมูลไม่ทัน ผู้นำอาจจะเป็นกรณีพิเศษกว่าชาวบ้านทั่วไปตรงที่ว่า มันได้ข้อมูลมามาก ตามการศึกษาข้างอื่นได้ แต่ว่ามีปัญหาอยู่ ที่สำคัญคือในเรื่องของการยึดมั่นในตัว เรื่องของอัตตา เพราะคนเรานี้พอเริ่มรู้สึกว่ามันสูงขึ้น มันเหมือนกับเริ่มเห็นความสูงความต่ำ แล้วมันไปทำอะไรด้วยจิตใจที่เต็มที ด้วยจิตสำนึกกับสิ่งที่ต่ำกว่านี้ มันไม่ค่อยได้คิด มันกลับไปมองในแง่ของผู้อื่นล้าหลัง แทนที่จะกลับไปช่วยกันยกระดับ หรือเรารู้ว่าการให้ข้อมูลนั้นมันยาก เพราะคนที่มิข้อมูลอยู่คนละระดับนี้ แต่กลับไปแสดงความรู้สึกไม่พอใจ เหมือนกับว่าตัวเองไม่ได้ทบทวนว่าได้สละสมมาใช้เวลานานเท่าไร แต่คนอื่นนั้นชั่วโมงเดียวต้องให้มันเท่าเรา พอไม่รู้เรื่องก็เริ่มมีอาการไม่พอใจ การศึกษาไม่มีที่ไหนให้ชั่วโมงเดียวจบ นักเรียนในมหาวิทยาลัยนี้ กว่าที่จะจบมหาวิทยาลัยได้ก็ 4-5 ปี 4-5 ปีที่จบมานี้ไม่ต้องหวังรู้ด้วยซ้ำไป แค่ว่า แต่ในขณะเดียวกัน เรารู้มาในระดับสละสมมาสิบยี่สิบปี เวลาจะต้องการให้ชาวบ้านรู้ต้องการแค่ชั่วโมงเดียว แล้วชาวบ้านตามไม่ทันหรือสละสมไม่ได้นี้ เราก็มองชาวบ้านในแง่ของการถูก ละนั้นผู้นำนี้ในแง่ของการให้การศึกษา ถ้าชาวบ้านที่เข้าใจหรือผู้นำที่เข้าใจจะไม่ถูกชาวบ้าน แต่ต้องยอมรับความจริงว่าชาวบ้านตามไม่ทัน เพราะว่าคนที่ตามทัน จะต้องได้รับการสละสมมาที่ดี ถึงจะทัน ที่นี้การสละสมของคนมันขึ้นอยู่กับที่แรงกระตุ้นจากส่วนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งไม่ได้กระตุ้นให้เขาสละสม แต่กลับไปกระตุ้นใน

เรื่องของการแข่งขัน แล้วก็ป้อนข้อมูลใหม่ ๆ ที่เกี่ยวกับการแข่งขันให้เขา มันถึงทำให้การแก้ปัญหาแก้ได้ยาก

ฉะนั้น เรื่องเหล่านี้ พอเกิดกลุ่มแล้วมันเกิดปัญหา เนื่องจากเราไม่สามารถให้การศึกษากับผู้ร่วมงานได้ เราเองเราก็มีความเชื่อในตัวเองมาก แล้วก็มีความหยิ่งอวดตัวด้วย เหมือนกับว่าถ้าคนอื่นพูดยากนักเราก็นั่นละเป็นคนจัดการเองเสียเลย อะไร ๆ เราก็กทำได้ จะกลัวอะไร และจริง ๆ ก็ทำได้จริง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเชิงงานธุรการหรือเชิงงานบริหาร เราก็คิดว่าเราก็กทำได้ ที่นี้ ยิ่งเรายังทำได้ดีเท่าไรโดยตัวเราเองเราก็กยิ่งหนักมากขึ้น แต่เพื่อนก็ไม่รู้ว่าเราทำอะไร ยิ่งทำมากเท่าไร เพื่อนก็ไม่รู้ ถึงจะแก้ปัญหาให้เขาได้ เขาก็กไม่ได้สนใจ เขาก็คิดว่าเหมือนเป็นหน้าที่ของเราก็กทำไป ในที่สุดโอกาสที่จะแก้ปัญหาจริง ๆ ก็กไม่ได้ เพราะทุกคนก็จ้องจะให้เราก็กทำให้ มันก็จบ ก็กไม่รอด

* ตอนนั้นรวมกลุ่มอะไรบ้างครับ ?

ก็กลุ่มเกษตรกรรม แล้วตอนหลังถึงมีกลุ่มผัก กลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งเป็นผลพลวงซึ่งมันเกิดจากการทำให้มันเกิดเป็นกิจกรรมเล็ก ๆ ในช่วงหลัง ซึ่งมันเกิดขึ้นจากการสรุปหลังจากกลุ่มใหญ่มันไปไม่รอดแล้ว เราก็กหันกลับมาทำกลุ่มเล็ก ๆ เริ่มตั้งแต่กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มผักอะไรนี้ เกิดขึ้นในปี 23 ปีเดียวกัน แต่เกิดขึ้นกันคนละเดือนคนละวัน กลุ่มผักมันเกิดก่อนกลุ่มออมทรัพย์เกิดทีหลัง ก็เป็นคนกลุ่มเก่าจากกลุ่มเกษตรกรรมมาเริ่มจับงานเล็ก ๆ ขึ้นมาทำเป็นชิ้น ๆ ตอนหลังเราก็กพยายามปล่อยมือให้เขาเกิดการเรียนรู้ให้มากขึ้น ซึ่งเราไม่ต้องไปยุ่งกับมัน มันก็ผิดทางไปเรื่อยนะ เพราะว่าการให้การศึกษาเนี่ย เทคนิคมันซับซ้อนจริง ๆ การให้เสรีภาพเนี่ยมันก็มีหลายคนแล้วแต่ว่าพวกไหนจะดังไปที่ไหนอีก ถ้าเราบอกว่าจะไม่ถูก ๆ ก็เผด็จการอีก เราปล่อยมันก็ไปแว้งไปทั่ว เพราะว่ากระแสใหญ่ของระดับบนมันไม่มีจุดหมาย ไม่มีทิศทาง ลำบาก เหมือนกับกลุ่มออมทรัพย์มันก็เกิดขึ้นมาจนถึงทุกวันนี้ มันก็ผิดทาง แทนที่จะเติบโตไปในทิศทางที่เป็นไปเพื่อส่งเสริมชุมชน กลับเป็นไปเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ แย่งกัน แข่งขันกัน ต้องการให้มันได้ประโยชน์มา

แล้วคนขึ้นา องค์กรเอกชนกิต้องค์กรรัฐกิต้องค์กรลูกเดียว รู้แค่นั้นนะ ชุมมุสสทกรรม
 เกรติตยุเนี่ยน ตั้งแต่เริ่มตนเข้ามาใหม่ ๆ จากความคุ้นเคยกับเรา โดยเราเป็นคนดึงเอา
 เข้ามาเพื่อจะมาให้เทคโนโลยี จนกระทั่งกลายว่าไม่ค่อยอยากพูดคุยกับเรา เพราะว่าเรา
 แทนที่ให้มันมาช่วย เราต้องค่ามันให้มันมาช่วย เพราะมันไม่เกิดประโยชน์ในการให้การ
 ศึกษาชุมชน จนกระทั่งตอนหลังเขาถือว่าผลงานที่เขาจำเป็นต้องมีนี้ เขาก็ใช้วิธีลั้มนั่น
 ตรงกับชุมชน ซึ่งเราไม่อยากจะยุ่ง ก็ปล่อยไป ก็ดึงกันไปดึงกันมา แล้วยิ่งกว่านั้นทาง
 ราชการอีก กรมส่งเสริมสหกรณ์เหมือนกัน พอเข้ามาก็ยุ่งอีก ตั้งหลายเรื่อง โอ้เรา
 พยายามจะพูดความจริงให้รู้ เขาก็ไม่เถียงเรา แต่กลับหลังเขาก็ไปพูดกับชาวบ้าน
 อีกอย่างหนึ่ง สิ่งที่เราทำได้ก็คือต้องปล่อยให้มันเรียนรู้ด้วยตัวเอง มันถึงจุดหนึ่งมันก็จะ
 ลั้มนไปเอง เมื่อลั้มนไปแล้วถ้าเราเห็นว่ามียุทธประโยชน์อยู่ เราค่อยไปพินมาใหม่ แล้วถึงจะ
 ให้การศึกษาเขาได้ ถ้าทุกคนมองที่ผลประโยชน์ของตัวเองเป็นตัวตั้ง ไม่ได้มองที่ว่าการ
 ยังไงจะยกระดับความสามารถทุก ๆ คนให้สูงขึ้นมา ช่วงหลังนี้ผมก็หยุดมานะ หยุดที่จะไป
 ทำเรื่องเหล่านี้ เพราะเราถือว่างานที่เราจะทำ เราจะทำเรื่องการศึกษา ไม่น่า
 จะไปทำเรื่องการบริหารการจัดการอะไร แต่การศึกษาของเราคือมุ่งเน้นให้คนสามารถ
 บริหารจัดการได้ด้วยตัวเขาเอง เพราะฉะนั้นเราก็หยุดลง ใครสนใจก็คุย ใครไม่สนใจก็
 หลีกไป เราไม่จำเป็นต้องคุยเรื่องของเรา เรื่องของเขาเราก็คุย แต่คุยแต่เรื่อง
 ของเขาเนี่ย เรื่องงานที่เราอยากจะให้เขาทำ เขาก็ไม่รู้ซะที เพราะเรื่องของเขาไม่มีเรื่อง
 งานที่เราอยากให้เขาทำเลย มีแต่เรื่องที่เขายากจะได้วันนี้พรุ่งนี้เท่านั้นเอง

* เรื่องการศึกษาที่น่ากังวลใจครับ ?

ก็หลายวิธี การพูดคุยแลกเปลี่ยน การมอบงานให้ทำ การช่วยกันวิเคราะห์สิ่งที่
 เขาทำอยู่ให้เห็นความจริงก็ถือเป็นการศึกษาทั้งนั้น

* หลังจากจับกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่แล้ว ซึ่งก็ไม่ใช่เป็นผล ผู้ใหญ่ก็เริ่มเคลื่อนไหวในการ
 เรียกร้องการประกันราคาสินค้าเกษตร แล้วตอนหลังไปจับกลุ่มกับผู้นำกลุ่มอื่นได้ยังไง ?

ช่วงตั้งกลุ่มนี้ละ เป้าหมายของเราคือไปเคลื่อนไหวเรื่องการเรียกร้อง ก็ทำมาเรื่อย พอเรื่องภายในเราแก้ปัญหาไม่ได้ เพราะว่าการจับกลุ่มมันต้องการเงิน แต่เราต้องการอำนาจต่อรอง เราก็เอาใจกลุ่มโดยการไปหาเงิน แต่มันหาไม่ได้เพราะชกส.ไม่ให้ เราก็ต้องไปสู้กับชกส. การที่จะดึงเอาคนทั้งหมดไปสู้กับชกส.นั้นลำบาก เพราะชาวบ้านถูกเขาขู่กลี้ยมาที่ท้อหมดกำลังใจ แล้วเขาไม่ให้จริง ๆ ด้วยนะ ถ้าในนามของพวกเราก็ เขาไม่ให้จริง ๆ ต้องเป็นนามของชาวบ้านเองเขาถึงจะให้ เพราะเขาต้องการตัดกำลังเรา ฉะนั้น การแยกกลุ่มกับชาวบ้าน ก็โดยวิธีนี้ เป็นวิธีที่ชกส.เขาใช้ได้ผล ใครคบกลุ่มนี้ ก็ยาก แต่ถ้าเป็นชาวบ้าน จะเป็นใครไม่สนใจ ขอให้มันเป็นชาวบ้าน ก็ให้ที่หมู่บ้านนี้มีคนชกส.ได้เป็นล้านเป็นกลุ่มเมื่อไหร่ พวกเป็นกลุ่มก็ได้ที่หาหั่น เจ็ดแปดพัน ฉะนั้น กลุ่มมันไม่มีความหมายในการกู้เงินจากชกส.นี้ ชกส.ตั้งมาเพื่อจะแยกสลายกลุ่ม มันถึงทำให้การบริหารภายในกลุ่มมันล้มลงเนื่องจากระบบทุนที่ต้องไปพึ่งชกส. เราก็สู้กับชกส. อยู่ตั้งนานหลายปี และปรากฏว่าเราก็ต้องอาศัยสัมพันธ์กับกลุ่มที่มีปัญหาเหล่านี้ พวกผู้นำกลุ่มด้วยกันก็จะรวมกันต่อสู้ ซึ่งสมาชิกกลุ่มอาจจะไม่รู้ที่เราไปสู้เรื่องอะไร เพราะว่าถ้าไปร่วมกับเราพวกสมาชิกก็กู้เงินไม่ได้ ในที่สุดสมาชิกกู้เงินได้โดยไม่ต้องพึ่งกลุ่ม ก็เห็นว่ากลุ่มมันไม่มีความหมายอะไร ใครสนใจกลุ่มก็จนตาย ก็หันไปกู้เงินกันโดยตรง พวกเราก็เลยกลายเป็นปัญหาว่าระหว่างกลุ่มกับสมาชิกก็ไม่มีความหมายอะไร ในที่สุดเราก็หันมามองว่า ต้นเหตุที่ทำให้เกิดตัวนี้ขึ้นมา ก็มาจากการเมืองหรือมาจากรัฐบาล แล้วก็หักเหไปสู่รัฐบาล ฉะนั้น เป้าหมายของเรามันไม่ได้อยู่แค่เงินทุนแล้ว เป้าหมายจริง ๆ แต่เริ่มต้นอยู่ที่ทำยังไงถึงจะให้ราคาผลผลิตเป็นธรรม เราก็พุ่งเป้าไปสู่การเรียกร้องราคาให้เกิดความเป็นธรรม เป็นการแก้ปัญหาให้แก่ชาวไร่ชาวนาไปเลย ก็เลยไปสู้กัน

พอเราเริ่มเข้าไปถึงตรงนี้ มันถึงทำให้เราเริ่มเห็นว่าการต่อสู้ในช่วงหลังนี้ค่อนข้างจะมีอำนาจมากกว่า เพราะรัฐบาลนี้มันก็ไม่ได้มีความมั่นคงอะไรซักเท่าไร ก็หวังที่จะให้ชาวนาเป็นฐานเป็นกำลัง หลายอย่างเขาก็เอาใจดีกว่า แต่ในขณะเดียวกันรัฐบาลมันเป็นการเมืองมากกว่าเรา เราไม่ได้เป็นการเมือง ในขณะที่รัฐบาลนี้ ผู้นำระดับบนรับปากเรา ผู้ที่เกี่ยวข้องหรือมือตีนของรัฐบาลที่อยู่ข้างล่างมันไม่เอากับเรา คนละเรื่องกัน

เลย ฉะนั้น ปัญหาจนถึงมีว่าพอเราไปเรียกร้องอะไรขึ้นมา มันก็แก้ปัญหาอะไรไม่ได้ ขึ้นอยู่กับพ่อค้า ขึ้นอยู่กับหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง จนถึงจุดหนึ่งในช่วงของรัฐบาลมันแข็งขึ้น พวกของเราเริ่มไม่ได้ประโยชน์เท่าที่ควร ความขัดแย้งมันเกิดขึ้นภายใน มันก็เริ่มมองว่าพวกเหล่านี้เป็นแนวร่วม หันกลับมาเล่นเราอีก จากปัญหาเหล่านี้ต่างหากที่ทำให้เรานี้ ถึงจุดหนึ่งเราก็ไปไม่รอด ระยะเวลาของการต่อสู้ของเราใน ช่วงของมันจริง ๆ ก็ประมาณ 5-6 ปีที่เราต้องไปต่อสู้ในการแก้ปัญหาให้กับชาวไร่ชาวนา ซึ่งจริงๆ แล้ว 5-6 ปีนั้น การต่อสู้จริง ๆ ก็แค่ระยะเวลาลั้น ๆ ไม่ยาวหรอก เพียงแต่ว่าเป็นการสะสมเป็นการหาประสบการณ์ช่วงหนึ่ง 20 ปีเต็มของการทำการเกษตรของเราก็คือการสะสมประสบการณ์ในเรื่องของปัญหาเกษตรกรเท่านั้นเอง เพียงแต่ที่เราเข้ามาในคราวของนายหน้าในช่วงเริ่มต้น พอเราเห็นว่าคนอย่างเราไม่เหมาะที่จะเป็นนายหน้า ควรจะร่วมการต่อสู้กับชาวไร่ชาวนา เราก็เริ่มเห็นปัญหาใหม่ ๆ ที่คิดว่าชาวไร่ชาวนาไม่เคยมีมาก่อน ที่ต้องเริ่มไปสะสมและเรียนรู้มาอีก แล้วเราก็มามาถึงจุดหนึ่งเราก็รู้ว่า จริง ๆ แล้วทั้งหมดที่เราได้ประสบการณ์มาในรอบ 20 ปีก็คือ เกษตรกรไม่มีพื้นฐานในการต่อสู้เลย แม้จะได้รับการศึกษาขนาดไหนก็ตาม การต่อสู้มันอาศัยความรู้อย่างเดียวไม่ได้ แล้วคนทั้งหมดจะรู้ถึงขนาดเท่าเทียมกัน มันเป็นไปได้ เพราะฉะนั้นมันต้องสร้างพื้นฐานให้แก่คนไม่ให้เกิดความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจก่อน เราก็หันกลับมาเห็นว่า ตัวรากเหง้าสำคัญของปัญหาเศรษฐกิจที่มันไม่มีพื้นฐานที่มั่นคงนี้ มันเกิดขึ้นจากการวางแผนการศึกษาของชาติไม่ตรง ดังนั้น ใน 3 ปีที่ผ่านมาผมถึงทำเรื่องการศึกษา 3 ปีหลังรวมถึงปีที่อยู่ในปีที่ 3 นั้นด้วยเราถึงพุ่งเป้าไปที่ตัวการศึกษา เราก็ผลักดัน ทำอย่างไรจะให้มันเกิดการศึกษาเพื่อชุมชน ที่จะวางรากฐานการศึกษาให้แก่ชุมชน เพื่อให้เข้าใจต่อสภาพความเป็นอยู่ของชีวิต แล้วก็เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงและการเติบโตทางเศรษฐกิจ มีฐานรองรับ เพราะถ้าไม่มีฐาน ไม่มีอำนาจทางเศรษฐกิจในตัวแล้วนี้ มันไม่เป็นประชาธิปไตย ถ้าคนไม่มีอำนาจทางเศรษฐกิจในตัวมันจะเป็นประชาธิปไตยได้อย่างไร ไปต่อรองใครเขาได้หรือ เพราะว่าประชาธิปไตยมันเป็นอำนาจการตัดสินใจของประชาชน การที่จะทำให้ประชาชนมีอำนาจในการตัดสินใจได้ การศึกษาต้องให้อำนาจตรงนี้ได้ ไม่ใช่ไปขอเขานี้ อำนาจ ต้องมีเอง

ดังนั้น คนจะมีอำนาจการตัดสินใจได้ ต้องมีเศรษฐกิจที่มั่นคงจากรากฐาน เพราะฉะนั้นการศึกษาก็พุ่งเข้าไปตรงนี้ นี่เป็นการสรุปทั้งหมดแล้ว

.....

หยุดการสัมภาษณ์ในช่วงที่สอง เนื่องจากผู้ใหญ่วิบูลย์ต้องไปสอนเด็กนักเรียนทำยาสีฟันสมุนไพร และต้องต้อนรับคณะนักศึกษาจากวิทยาลัยพยาบาล จังหวัดชลบุรี ที่แวะมาเยี่ยมชม การสัมภาษณ์ช่วงที่สาม จึงเริ่มขึ้นในช่วงเย็นของวันเดียวกัน (6 สิงหาคม)

.....

* เมื่อเช้าเรามาจับตรงที่ผู้ใหญ่ท่านมาให้ความสนใจในเรื่องของการศึกษาในช่วง 2-3 ปี หลัง มีอยู่จุดหนึ่งที่ผมยังสนใจอยู่ คือ ตอนที่เปลี่ยนมาทำแบบพึ่งตนเอง มาทำเกษตรแบบเพื่อกินเพื่ออยู่เอง ตอนนั้นคิดว่าเป็นการเสี่ยงมั๊ยครับ ? มีความเชื่อมั่นแค่ไหนว่าจะไปรอด ?

ต้องแยกความคิดออกนะว่า ความคิดในช่วงเริ่มต้นใหม่ ๆ นี้ มันไม่ใช่เรื่องของเราจะคิดอะไรมันทั้งระบบนะ ไม่ใช่เหมือนตอนที่เราพูด เราพูดทั้งระบบ แต่ตอนนั้นเรายังคิดถึงเฉพาะหน้าของเรา เฉพาะหน้าที่สำคัญที่สุดคือทำยังไงจึงจะมีกิน เราไม่ได้คิดถึงว่าชีวิตจะอยู่รอด สังคมจะเป็นยังไง บ้านเราจะอยู่ฐานะยังไง ไม่เคยได้คิดหรอกนะ เพราะปัญหาเฉพาะหน้าที่มันเกิดขึ้นกับเราก็คือ มันไม่มีกิน แล้วเราล้มเหลวมาจากระบบการเกษตรอย่างนั้น แล้วเราจะกลับไปทำอย่างนั้นมันทำไม่ได้ เพราะเราไม่มีที่ดินมากพอที่จะทำอย่างนั้น แล้วก็ปัญหาของเรา ปัญหาคือไม่มีกิน ตอนนั้นเราไม่ได้คิดถึงว่าทำเพื่อกิน หรือปฏิเสธเพื่อขายอะไร เราไม่ได้คิดอะไรทั้งนั้น เราคิดเพียงว่าทำยังไงมันถึงจะมีกิน นั่นคือสิ่งที่เราคิด เพราะฉะนั้น ตอนนั้นความเชื่อมั่นในตัวเองของเรานั้น เราบอกไม่ได้ว่ามีหรือไม่มีอยู่แค่ไหน เพียงแต่เราคิดถึงว่าทำยังไงจะให้มันมีกิน เราคิดถึงเรื่องทำให้มันได้กินก่อน นั่นคือเป็นประเด็นแรก

ทีนี้หลังจากที่เราได้ทำมาซักระยะหนึ่งนี้ ไม่นานนัก เดือน สองเดือน สามเดือน เราเริ่มได้ผลผลิตจากที่เราได้ลงมือ ได้ทำมาด้วยแรงเราเนี่ย มันเริ่มทำให้เราเริ่มเห็นว่าจริง ๆ มันทำให้เรามีกินจริง ๆ มันได้กินแล้ว มันสร้างความเชื่อมั่นว่าตอนนี้เราหลุดจากปัญหาที่เฉพาะหน้าไปแล้ว แม้มันจะเป็นชั่วคราว เราก็เริ่มมีความหวังว่า ถ้าเราทำอย่างนี้เรามีกิน ตอนนี้ที่เราเริ่มพูดใจว่า ถ้าเราทำเพื่อกิน ปัญหาที่เราเคยได้รับมามันก็จะลดลงหรือหมดไป แล้วเราก็เริ่มพูดใจว่า ถ้าเรามีกินนี้ ไม่มีเงินมันก็อยู่ได้ แล้วเราก็เริ่มพูดใจว่า ถ้าเราปลูกกิน เหลือกินแล้วขาย เราก็จะได้กำไร แล้วก็เราก็เริ่มคิดใจว่า คนเราจะต้องคิดให้มันกินก่อน ตอนนี้เราก็เริ่มคิดตรงนี้ แล้ววิธีหลังจากนั้นมันก็ค่อย ๆ เกิดขึ้น มันก็เป็นเรื่องของพัฒนาการของมัน เราก็ยังไม่ได้อะไรทั้งระบบคิดอะไรไปทั้งกระบวนการที่เราเกี่ยวข้อง กว่าที่เราจะคิดทั้งระบบได้นั้นมันหลายปี ไม่ใช่หลังจากนั้นเพียงระยะสั้น ๆ แต่ถ้าจะพูดจริงว่า ที่เราพูดทั้งระบบได้โดยเชื่อมโยงทั้งหมดได้เท่าตอนนั้น มันเพิ่งเกิดเมื่อ 2-3 ปีนี้เอง ตอนก่อนเราก็ไม่ใช่จะเข้าใจอะไรได้ทั้งระบบหรอก

* ผู้ใหญ่มีความคิดว่าในส่วนตัวของตัวเอง มีลักษณะนิสัยอะไรเฉพาะตัวหรือเปล่าที่ทำให้ตัวเองมาคิด มาทำอย่างนี้ ?

ลักษณะนิสัยคงไม่เกี่ยว แต่ข้อมูลมันมีส่วนเกี่ยวข้อง ผมเชื่อในเรื่องของการศึกษานี้หลุดจากตอนนั้นะ แล้วถ้าเราย้อนกลับไปนึกถึงอดีตของเราเนี่ย ผมเชื่อว่าระบบข้อมูลของผมถูกสะสมมามากกว่าคนอื่น ถ้าในแง่ของชาวบ้านด้วยกัน ผมกล้าพูดได้เลยว่า ผมสะสมมามากกว่าชาวบ้านที่มาด้วยกัน แล้วผมค่อนข้างจะมีความเชื่อมั่นในเรื่องข้อมูล แม้กระทั่งคนที่เติบโตมาในอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน ในท้องถิ่นแบบเดียวกัน ผมแทบจะมีการสะสมข้อมูลมากกว่าด้วยซ้ำไป แม้กระทั่งคนนั้นมีโอกาสจะได้รับการศึกษาที่สูงกว่า ผมยังมีความเชื่อมั่นอย่างนั้น ทีนี้การที่เราสะสมข้อมูลมามาก มันมีผลต่อวิถีคิด วิถีตัดสินใจมาก ผมมองจากตอนนั้นะ ไม่ใช่มองจากตอนนั้น ถ้าเราย้อนกลับไปดูอดีตเราจะเห็นอย่างนั้น เห็นว่าจริง ๆ เราได้สะสมข้อมูลมามากตั้งแต่เด็ก ๆ ปัญหาตัวเองอดอยากบ้าง ปัญหาถูกทอดทิ้งบ้าง ปัญหาวิ่งไปพึ่งพาอาศัยเขาบ้าง มันเป็นการสะสมการเรียนรู้มาทั้งนั้นละ ทำ

ให้เราว่าช่วยตัวเองรอดได้ยังไง ผมรู้จักหุงข้าวเป็นตั้งแต่ 7-8 ขวบ ซึ่งเด็กเดี๋ยวนี้นี่ 10 กว่าขวบมันยังหุงข้าวไม่เป็น และก็รู้ว่าเราจะต้องทำอะไรมาตั้งแต่อายุน้อย ๆ หมายความว่า เราต้องช่วยตัวเองมาแต่อายุน้อย ๆ และเหล่านั้นคือข้อมูลทั้งนั้น แต่ว่าเราไม่เคยเอาสิ่งนั้นมาใช้จริง ๆ เพราะว่าเวลาเกิดปัญหาเราแก้ปัญหาได้ เพราะเราอยู่ได้ เราช่วยตัวเองได้ แต่ถ้าไม่เกิดปัญหาเราไม่ได้เห็นประโยชน์จากมัน เพราะว่ามันเป็นเพียงข้อมูลที่ถูกสะสมอยู่ แล้วผมว่าผมได้รับการเรียนรู้ที่เป็นการสะสม มากกว่าการเรียนรู้แบบท่องผ่านท่องจำเหมือนกับสมัยนี้

การไปอยู่ในกรุงเทพของผมประมาณ 10 ปีนี้ ผมถือเป็นการเรียนรู้ที่สำคัญ เราต้องอยู่กับชีวิตหลายรูปแบบ แล้วเราอยู่เหมือนคนโตต้องใช้ชีวิตแบบคนโต ไม่ใช่อยู่แบบเด็ก เราจึงต้องช่วยตัวเอง ต้องทำอะไรหลายอย่างเพื่อช่วยตัวเอง แล้วเรากระหายที่จะรู้เรื่อง เราจะจับจะทำเรื่องอะไรนี้ เรากระหายที่จะเรียนรู้มากกว่าที่เขาขอให้เราทำ ถ้าพูดนี้ผมเคยได้เลยว่า ผมเป็นคนทำงานที่มีแรงงานที่ค่อนข้างมีฝีมือ ในสมัยที่เราทำงานอยู่ที่ไหนก็ตามได้รับการยอมรับจากนายจ้าง เราอยู่อย่างมีความเชื่อในตัวเองทุกครั้งที่เราทำงาน แม้กระทั่งครั้งหลังสุดที่เราทำงานอยู่ที่สายการบินญี่ปุ่นนี้ เราก็อยู่อย่างมีความเชื่อว่าจะต้องเป็นตัวของเรา ไม่ได้อยู่แบบกลัวเขาจะไล่ออกจากงาน ต้องไปเอาใจเจ้านายอย่างนี้ ไม่ใช่เราอยู่อย่างมีความเชื่อมั่นในตนเองเวลาทำงาน เพราะเราเชื่อมั่นว่าเราทำงานไม่ผิดตรงนี้ต่างหาก เพราะฉะนั้น การสะสมข้อมูลเหล่านั้นมันถูกสะสมมาตลอด แต่ว่าคุณมันอยู่ที่สิ่งแวดล้อมใจ สิ่งแวดล้อมมันดึงเราไปทางไหน เราก็ไปทางนั้น ช่วงหนึ่งที่บ้านเมืองเรา มันจะเติบโตในแง่ของการพัฒนา ในแง่ของการส่งเสริมการเกษตรสมัยใหม่ เราก็อยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมนั้น เราก็มองไปทิศทางนั้น ผมมีเพื่อนรุ่นหนึ่งที่เรากลัซิดเดี๋ยวนี้อยู่ทั้ง 3 คน แต่ไปอยู่อีสานหมดเลยนะ คนหนึ่งเดี๋ยวนี้อาศัยเป็นเภสัช อยู่มหาสารคาม อีกคนตอนนี้ไปเป็นนักธุรกิจอยู่ระหว่างร้อยเอ็ดกับขอนแก่น บุญกว้าง พานิช พวกนี้เป็นพวกที่ใกล้ชิดกันตอนอยู่กรุงเทพ พวกนี้ก็คิดถึงคิดถึงแต่เรื่องเกษตรสมัยใหม่ เขามีญาติอยู่ต่างจังหวัด เป็นนักธุรกิจเป็นพ่อค้า มองอะไรในแง่ของขุนนาง เพื่อนกันที่เป็นเภสัชอยู่มหาสารคามตอนนี้ เราก็ใกล้ชิดพวกนี้ เราก็มองแต่เราทำงานอยู่บริษัทนั้นนะ น่าจะไปเติบโต

โตไปร่ำรวยด้วยการลงทุนในต่างจังหวัดยังงั้น นั่นคือสิ่งแวดล้อมใจ ชาวที่เราได้จากสื่อมวลชน ตอนเป็นทหารเราใกล้ชิดนายทหาร นายทหารนี้เขามีที่ดินของตัวเอง เขาก็ทำอะไรโดยอาศัยแรงงานทหารอยู่ เขาได้ข้อมูลเกี่ยวกับการลงทุนการส่งเสริมของรัฐบาล เขาก็พูด เราก็ได้รับรู้ได้ถ่ายทอด เขามีหนังสือมา ผมเป็นคนที่ทำงานค่อนข้างดีตอนเป็นทหารนี้ เราอยู่บ.ก. บ.ก. ที่อยู่นี้เป็นบ.ก. พัน แล้วก็เป็นคนหน้าห้องผ.บ. พัน เป็นคนได้รับรู้เรื่องแยะ ได้เปิดหนังสือที่ยกเว้นหนังสือลับ หนังสือตอนนั้นเปิดอ่าน เราทำหน้าที่เป็นสารบรรณเลขพูดง่าย ๆ ณะ เป็นงานของสารบรรณพวกสารบรรณมันไม่ทำงานเราก็ทำ เราก็รู้เรื่องนี้ เราก็ทำอะไรแยะ คัดหนังสือที่จะส่งไปให้การเงิน ส่งไปให้บ.ก. เราก็ทำตรงนั้นมา แล้วก็ทำได้ ปรากฏทำได้ด้วย ไม่ผิด ก็เลยเป็นที่ไวใจ เขามีอะไรเขาก็เล่าให้เราฟัง เราก็เหมือนทหารอาชีพ ไม่ใช่เหมือนทหารเกณฑ์ชั่วคราว เราก็ยิ่งได้แลกเปลี่ยนได้รับรู้ข้อมูลจากนายทหารเยอะแยะไปหมด พอตอนที่เรากลับจากทหารนี้ เราถึงคิดการลงทุนตามแผนการพัฒนา เราเห็นว่าเราจะไปเริ่มต้นแล้วขายยังงั้น ที่จบที่สุดมันจะไปขายยังงั้น นั่นคือสิ่งที่เราับรู้มา แล้วเราทำแล้วมันไม่จริง ทำแล้วมันเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นหมด แล้วพอเจอปัญหาใหม่เราก็สู้อีก มันก็เป็นข้อมูลเรื่อย ๆ ก็สะสมมาจนถึงปัจจุบัน ฉะนั้น การศึกษาของผมนี่จะเป็นการศึกษาที่อยู่ในระบบน้อยมาก แต่ผมเชื่อว่าผมมีส่วนของการศึกษาจากนอกระบบแยะ ผมพิสูจน์ตัวการศึกษานอกระบบยังงั้นรู้มัย ผมสนใจเรื่องการเมือง ผมก็ตัดสินใจสมัครเป็นนักศึกษารัฐศาสตร์ม.ล.ธ. แล้วผมไม่ดูหนังสือเลย ผมทิ้งไปเลยหนังสือ แล้วผมตอบอย่างเดียว เชื่อมัยผมลอบเก็บได้ ถ้าผมเอาใจใส่ผมลอบได้ปริญญาตรีไปแล้ว ผมขี้เกียจเฉย ๆ เลยนิดไปเลย ที่เลิกเพราะเราไม่ต้องการอยากจะได้อะไรเท่าไร อยากจะดูว่า เวลาเราไปดูเวลาสอบเราจะเข้าใจมัย ผมตกเศรษฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ผมไม่เชื่อทฤษฎีที่เขาตั้งคำถาม ผมเลยขี้เกียจไปซ่อมมัน ผมไม่เชื่อ ผมตอบตามความเข้าใจผม มันผิด ทั้งหลายแหละผมเลยขี้เกียจเรียนเฉยเฉย ๆ เราอยากจะได้ประเมินดูว่าเขาจะตั้งคำถามยังงั้น แล้วก็สิ่งที่เราไม่ค่อยรู้ เวลาเราตอบไม่ค่อยถูก เราเห็นว่าเราผิดแน่ ๆ ก็คือประวัติศาสตร์ ที่เราท่องน้อยเราไม่ค่อยได้อ่าน เรื่องของเพลโต เรื่องของอริสโตเติล เราไม่ค่อยรู้เรื่อง ตรงนี้เรายกไปเลยมันไม่ก็ข้อให้มันไป

เลย ตกก็ตกไป แต่พวกทฤษฎีอื่น ๆ นี่บางทีเราเจอเรารู้และเราก็เข้าใจมัน เรารู้ว่าถ้าเราตั้งใจเรียน เราเชื่อว่าเราเรียนได้ด้วยซ้ำไป เพียงแต่เราไม่ได้ตั้งใจเรียน เพราะเราไม่ได้สนใจที่จะให้ความสำคัญตรงนั้นนัก เราก็เลยอยากจะประเมินดูว่า การศึกษาโดยไม่มีระบบของเราเนี่ย มันจะรับรู้เรื่องเขาได้มากน้อยขนาดไหนเท่านั้นเอง มาถึงจุดหนึ่งเราก็นั่นไป ผมสอบปีแรก ๆ นี่ หลายวิชาผมได้เกียรตินิยมเลยนะ เราก็งง เอ๊ย เราไม่ได้เปิดตำราดู แต่บางอย่างมันใช่เนะ สิ่งที่เรารู้ แต่หลายอย่างมันไม่ใช่ ไม่ใช่ว่ามันได้ทุกเรื่อง บางเรื่องมันก็ไม่ใช่เหมือนกัน เรื่องที่เราเดาเนี่ย ตรงนี้ผมก็เริ่มมาสนใจว่าจริง ๆ แล้วเราน่าจะมาสนใจการศึกษา มากกว่าที่จะไปสนใจเรื่องอื่น เหตุหนึ่งเพราะม.ส.ช.มีส่วนทำให้ผมหักเหทิศทางมา เพราะว่าตอนที่เราเข้าไปเรียนจริง ๆ ที่ม.ส.ช. เวลาเราไปสอบเราเริ่มรู้ว่า สิ่งที่เราสะสมมาเป็นประสบการณ์กับหนังสือที่มันเรียนและที่มันประเมินข้อสอบเนี่ย ไม่ตรงทั้งหมดจริง ๆ ทำให้เราคิดว่า สิ่งที่เราทำเนี่ย บางเรื่องรู้ลึกว่ามันจริงกับเรา เราก็อยากจะทำเรื่องที่มีจริงมากกว่าที่จะไปคุ้ยจากหนังสือ บางเรื่องนะหลายเรื่องมันก็ใช้ได้ ไม่ใช่มันไม่ตรงทั้งหมดหรอก ฉะนั้น เราก็หันมาสนใจเรื่องการศึกษาขึ้น ผมเพิ่งเลิกจากม.ส.ช. มาปีสองปีเนี่ยเอง ก็เลยหันกลับมา ที่นี้เราไปสนใจแล้วเรื่องเรียน สนใจมันเรื่องเดียว เรื่องขยายความคิดออกไป แล้วสร้างเครือข่าย เราก็ทำให้เกิดกลุ่มเล็กกลุ่มน้อย อย่างกรณีที่มาวันนี้ เราเชื่อว่า 92 คนเนี่ย กลับไปอย่างน้อย 4-5 คนเราก็พอได้พวก แล้วพวกนั้นก็ค่อย ๆ ขยายต่อ เราก็ได้อย่างนั้นมากขึ้น แล้วช่วงนี้เราก็ได้แง่เครือข่ายอะ ก็ทำให้หลายอย่างมันก็ถูกผลักดันได้ ตอนนี้เราก็หันมาเรื่องนี้มากขึ้น

* เรากำลังพูดถึงความกล้าเสี่ยงในตอนนั้น ?

มันเสริมกันอยู่ ถ้าไม่มีข้อมูลเนี่ย มันไปคิดทั้งระบบไม่ได้หรอก มันต้องมีการสะสมมา ถ้ามาถามผมตอนนี้ ผมบอกได้ว่าผมกล้า มันใจหรือไม่มันใจ เพราะมันผ่านการสะสมข้อมูลมาขนาดนั้น มันรู้ว่าทำยังไง แต่ถ้าไปถามย้อนกลับไปเมื่อสิบปีที่แล้วเนี่ย ผมบอกไม่ได้ ผมมันใจนี้ผมพูดตอนนั้นนะ ไม่ใช่พูดตอนนั้น ถ้าผมกลับมาเนี่ยคิดซึกเดียว นึกถึงตอนนั้นเนี่ย ไม่ใช่ ตอนนั้นปัญหาเฉพาะหน้าต่างหากที่เราต้องการ

* แล้วตอนนั้นเกิดความรู้สึกยังไง ?

มันไม่รู้ คิดอย่างเดียวว่ามีกินก็ใช้ได้ ตอนนั้นเราปลูกผักขิงเราก็ได้กินผักขิง เรากรูว่ามีมีกิน ที่นั้นมันแค่ผักขิง หมดไปแล้วมันก็ไม่มีกิน ต้องปลูกของอื่น ที่นี้ข้อมูลมันถูกละสมมาเรื่อย แล้วก็พัฒนาของมันมาเรื่อย มันไม่ได้จบอยู่แค่ปลูกผักขิงแล้วเลิก สืบขึ้น เราก็มองทั้งระบบเลย ข้อมูลมันก็เห็น

* แล้วผู้ใหญ่ได้คิดว่า แน่ใจแล้ววาระบบเกษตรสมัยใหม่มันไม่จริง แล้วก็ปฏิเสธมันอย่างสิ้นเชิงแล้วใช้มีย ในตอนที่เริ่ม ?

มันทำไม่ได้ เหตุผลเฉพาะหน้าคือเราทำอย่างเก่าไม่ได้ ที่ดินจำกัด ทุนไม่มี ถ้าเรามีเงินซักล้านอยู่ในกระเป๋า ไม่นั่น เราก็ทำอย่างเก่าอยู่ แต่เราไม่มีตังค์พูดง่าย ๆ เราไม่มีปัญญาทำ เรายังมองไม่เห็นทั้งระบบตอนนั้นหรอก เรามีความคิดว่า ถ้าเรามีทุน เรายังทำ แล้วยังสู้กับมันอยู่อย่างเก่ามันล่ะ เราถึงเห็นว่า เดียวนี้คนที่เขาไม่ค่อยเล็กนี่เพราะเขายังมีกำลังทำ แล้วจะต้องสู้กับมัน เพราะคิดว่าสู้มันยังคงไหวอยู่

มาถึงตอนนี้ เราเข้าใจมันแล้วว่าจะสู้กับมันยังไง นั่นมันพูดตอนนี้ เราเริ่มเข้าใจ เพราะเรามีข้อมูลมากขึ้น แต่เราจะไปบอกคนอื่นนี่ เขาได้สะสมข้อมูลเท่าเราหรือยัง นั่นคือปัญหาที่เราเข้าใจเขา ตอนนี้เราถึงไม่ค่อยรุนแรงอะไร ไม่งั้นเราก็มองคนอื่นแบบพูดยาก ไม่รู้เรื่อง เราก็จะไม่รู้เรื่องถ้าเรายังมีทางออกเท่ากับเขาอยู่ ที่นั่นเป็นปัญหาเฉพาะหน้า ซึ่งผมมันต่างกับเขา เราเจอปัญหาที่มันไม่มีกิน ทำอย่างเก่าก็ทำไม่ได้ จะกินเข้าไปยังไม่มี ก็ทำให้เราต้องคิดเรื่องกินเป็นปัญหาเฉพาะหน้า แต่เรามันมีการสะสมข้อมูลมาเยอะกว่าเขา ตั้งแต่เริ่มมาสมัยก่อนเราก็มียข้อมูลของเรามาเรื่อย ๆ กระบวนการคิดเราถึงคิดอะไรได้มากขึ้น สรุปอะไรได้เร็วขึ้น เราถึงมองว่าการศึกษาเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้คนสรุปชีวิตได้มากหรือน้อย เพราะการศึกษาก็คือข้อมูลนั่นเอง ถ้าเราจะแยกตอบ เราต้องแยกเป็น 2 ช่วง ถ้าถามว่าช่วงนั้นเรามันใจมียในการพึ่งตัวเอง มันพูดไม่ได้ ถ้าพูดนั้นเอาความคิดตอนนี้ไปพูด เพราะตอนนี้เรามันใจ เพราะเรารู้วิธีแก้ปัญหา มัน แต่จะไปบอกว่าตอนนั้นมันใจ นี่จริง ๆ มันใช่หรือเปล่า ไม่ใช่ ถ้าไป

บอกว่าไม่มั่นใจ ไม่มั่นใจแล้วกล้าทำได้ยังไง ยิ่งพูดไม่ได้ใหญ่เลย มันไม่รู้อะไรตอนนั้น มันทำเพราะไม่รู้อะไร เรารู้อย่างเดียวทำยังไงจะให้มันกิน เพราะเรารู้ว่าปลุกผักบุง แล้วมันกิน ปลุกถั่วผักยาวแล้วมันกิน ปัญหาเฉพาะหน้ามันแก้ได้ระดับหนึ่งใจ แต่ทว่ามันไม่ได้หยุดยั้งแค่นั้น พอเราทำเสร็จแล้วมันมันมีข้อมูลเก่าที่ถูกสละสมมา มีความคิด มันเกิดพัฒนาการใหม่ เพราะว่าเราได้ไปสู้กับระบบตลาดมาแล้ว ตอนนั้นมาสู้กับตัวเองเพราะไม่มีกิน มันเปลี่ยนวิธีการต่อสู้ใหม่ ตอนก่อนนั้นเราไม่ได้คิดถึงตรงนี้ เพราะเราสู้กับระบบตลาด สู้กับการเมือง มันเปลี่ยนการต่อสู้ เพราะฉะนั้นตอนนั้น ถ้าพูดถึงการให้การศึกษาคนอื่น เราต้องไปดึงเขาออกมาจากการต่อสู้ที่เขาได้อยู่ วิธีของผมก็อย่างนี้

* ทำไมบางคนถึงแม้เขาล้มจม เขาก็ยังคิดจะไปสู้มา เพื่อจะมาทำ ?

เขายังมีที่อยู่อู่ ถ้าลองคนปฏิเสธไม่ให้ก็ไล่ ไล่ ผมไปซื้อของยี่สิบบาท พวกยังตามทวง ตอนนั้นมันถึงที่สุด ขนาดยี่สิบบาทพวกยังตามทวง แล้วเราจะไปลงทุนได้ยังไง ผมถูกธนาคาร 3-4 แห่งรุมฟ้อง แล้วจะไปกู้เงินที่ใครอีก ผมมาถึงตลาดเกษียณนี้ ถ้าไม่มีรถให้ผมนั่งนะ ตอนนั้นรถก็ไม่ค่อยมีด้วย รถไม่ค่อยสะดวก ถ้าไม่มีรถให้ผมนั่งข้ามมา ผมยังไม่รู้จะเดินข้ามตลาดได้ยังไง เราจะเดินเราจะหลบยังไงไม่ให้คนในตลาดเจอเรา ถ้าเจอแล้วเราก็นั่งไม่ออก เราจะบอกยังไง จะผลิตหนี้สินยังไง นึกไม่ออกว่าจะเริ่มต้นพูดยังไง อีกห้าวันมาให้หนะ อีกห้าวันยังไม่รู้จะเอาที่ไหนมา มันไม่มีอะไรที่จะทำให้เราเกิดความจริงมันคงแน่นนอนขึ้นมาได้เลย คนมันเริ่มไม่มีศักดิ์ศรี ไม่มีอะไรชักอย่าง หมดยุคเลย นั่นคือมันเป็นปัญหาของผมใจว่า ผมทำไมต้องคิดอย่างนี้ เพราะมันคิดอย่างอื่นไม่ได้ มันบังคับให้ต้องคิด ผมถึงบอกผมถึงทางตันใจ

* คนก็พยายามจะให้ผู้ใหญ่เป็นคนี่คิด จริง ๆ แล้วไม่ใช่ มันมาตามครรลองของมัน ชีวิตมันสอน ?

มันบังคับให้ต้องคิด ที่นี้ มันไม่มีอะไรเป็นกฎที่คิดได้ตายตัว แล้วก็ทำอะไรตามกัน

ได้

* แล้วมีมือที่ผู้ใหญ่มากำมาถึงจุดหนึ่ง พอเริ่มมีโอกาสที่จะหาทุนแล้ว...?

คือมันอยู่ในเงื่อนไขที่เราได้ผ่านการเรียนรู้ได้เข้าใจมัน อย่างผมตอนนั้น ไม่ใช่คุณนะ ผมหาเงินทำทุนได้ เพราะว่าเดี๋ยวนั้นผมรู้จักแหล่งเงินทุนแหล่งธุรกิจเออะแยะ ถ้าต้องการเพียงแค่เงิน 4-5 แสนบาท ผมว่าผมหาได้ไม่ยาก ทั้ง ๆ ที่เราไม่ได้มีอะไร แต่ผมรู้ว่ามันไม่มีความจำเป็นอะไร เพราะมันผ่านพ้นเหตุการณ์มาแล้ว และพอเราเข้าใจ เรารู้ว่าถ้าเราต้องการจะทำให้มันเติบโตอย่างเท่า เรามีสื่ออย่างใหม่เออะแยะ และถ้าเราต้องการจะลงทุนนี้ เราต้องมีความมั่นใจกว่านี้ ต้องรู้ทั้งระบบยิ่งกว่านี้ ต้องเข้าไปถึงการควบคุมอะไรได้หมดมากกว่านี้เราถึงจะทำได้ ถ้าเรายังไม่ถึงอย่างนี้ เราจะไปทำให้เกิดกระแสเงินหมุนเวียน เพราะว่าที่ผ่านมาในอดีต 20 ปี เราเป็นกระแสเงินหมุนเวียนเอง ไปช่วยให้เงินเขาหมุนครบชั้นและเร็วขึ้นเท่านั้น แล้วเราไม่มีความสามารถในการบริหารเงิน ก็เป็นเพียงตัวประกอบให้เงินมันหมุนได้ คนที่ได้ประโยชน์ก็คือคนที่เป็เจ้าของเงิน คนที่สร้างระบบ นั่นคือที่เราเห็นตอนนี้ แต่ตอนนั้นเราพูดไม่ได้นะ ที่พูดนี้พูดตอนนั้นทั้งนั้นแหละ หลายอย่างนี้เราพูดได้จากตอนนี้

เมื่อมันผ่านมาถึงตอนนี้ เราเข้าใจแล้ว ผมเชื่อว่าชาวบ้านถ้าเข้าใจแล้ว ได้ข้อมูลเข้าใจข้อมูลเท่าที่ผมมีอยู่นี้ ชาวบ้านจะเปลี่ยนวิถีชีวิต ผมเชื่ออย่างนั้น ตอนนั้นผมจึงไม่ค่อยสนใจเรื่องรูปแบบ ไม่ไปกระตุ้น ไม่ไปเร่งใคร ให้ข้อมูลเรื่อย ๆ ให้ได้ก็ให้ให้ไม่ได้ก็หยุดไว้ก่อน อย่าไปเร่งมัน และผมเชื่อว่าตัววิถีนี้ ผมเปลี่ยนได้มากกว่าเก่า แล้วเขาไม่รู้ด้วยว่าเขาถูกเปลี่ยน ไปถามชาวบ้านนี้ เขานึกว่าเขาไม่ได้อะไรจากผมนี้ ไปถามว่าเขาเปลี่ยนหรือเปล่า ให้คนคุย หมู่บ้านนี้เปลี่ยนหรือเปล่า ผมว่าเปลี่ยนไปเออะนะ ถ้าคนมาอย่างต่อเนื่องซักสิบปี จะรู้ว่าหมู่บ้านนี้เปลี่ยนไปมากเท่าไร หมู่บ้านนี้รักเกือบทั้งหมดทั้งหมู่บ้าน มันรักขึ้นโดยธรรมชาติ หลายคนเปลี่ยนโดยไม่รู้สึกตัว และเราก็ดีใจที่เรารู้สึกว่าเราไม่ได้ถูกเราเปลี่ยน เราดีใจที่เรารู้สึกเป็นตัวเราเอง เราเปลี่ยนด้วยตัวเรา ทีนี้ คนทั่วไปเขาจะภูมิใจ ถ้าเขารู้ว่าเขาเป็นคนสำคัญที่ทำให้สังคมเปลี่ยน แต่เรากลับรู้สึกว่า ถ้าเราทำให้เขาเปลี่ยนแปลงได้ด้วยตัวเขา โดยที่เราไม่ต้องไปเจ้ากี้เจ้าการเป็นเรื่องของเขา เรากลับดีใจ เพราะถือนั่นเรื่องของเขา ไม่ใช่เรื่องของเรา เรา

ต้องการชื่อเสียงมาจากการเปลี่ยนแปลงเท่านั้นหรือ ขางที่เราทำใจเรายากต่างหาก
เวลาเขารู้สึกเขาเปลี่ยนแปลงแล้วไม่ใช่เรื่องที่เรากำลังทำ เราอยากจะเป็นคนมี
ความสำคัญเหนือชีวิตคนอื่นอยู่เรื่อย ๆ ตรงนี้ ผมว่าเป็นอุปสรรคสำคัญของการพัฒนา
ด้วยซ้ำไป ผมถึงมองว่าที่นี้เรามีการเปลี่ยนแปลงแย่งในแง่ของคน เพียงแต่ว่าข้อมูลที่เขาสละ
ลงมา กับที่เรามีอยู่ ขางเรื่องเขาได้รับไปโดยที่เขาไม่รู้ตัว หลายเรื่องเขาก็ไม่ได้ใช้
เพราะมันไม่สอดคล้องกับชีวิตเขา เขาก็ใช้ข้อมูลของเขา เพราะฉะนั้นรูปแบบมัน
จึงอย่าให้ออกมาเหมือนเรา แต่วิธีการนี้ขางที่ก็คล้าย ๆ กัน แต่เขาก็ภูมิใจว่าเขาทำ
ด้วยตัวของเขาเอง เราควรจะต้องใจถ้าสังคมมันเปลี่ยน ไม่ใช่เราต้องไปตีใจเพราะ
ว่าเราสามารถไปเปลี่ยนแปลงสังคม แค่นั้นเองผมว่า งานของเราก็อายุที่ตรงนี้ ตอนนี้อยู่
ที่นั่นทำก็คือ ทำอย่างไรจะให้มันเกิดเครือข่าย แล้วถ้าเขาเปลี่ยนแปลงแล้วเขาเกิดต้อง
การความเชื่อมั่น เราก็จะต้องให้เขาได้เห็นกัน ถ้าเขาเจอคนโน้นคนนี้ได้แลกเปลี่ยนกัน
เขารู้ว่าเขาถูกทิศทางนี้ เขาเกิดความเชื่อมั่นเขาก็ไปเลย เหมือนผม ผมเกิดความ
เชื่อมั่นเพราะเราเริ่มมีการแลกเปลี่ยนกับกลุ่มคนที่ประสบความสำเร็จ ไปเห็นชุมพรทำเห็น
ที่ไหนทำ เราเริ่มเข้าใจ คนที่ชุมพรไม่เข้าใจว่าเขาทำอะไรอยู่ แต่เราเริ่มเข้าใจ
เพราะว่าเราทำตัวนี้อยู่ เราเห็นระบบที่สมบูรณ์เกิดขึ้นได้จากที่เขาทำไว้ คีร์วง* เริ่ม
รู้จักคิดระบบนี้เพราะแลกเปลี่ยนกับเรา คีร์วงทำมาตั้งนานนมมาแล้ว ไม่ได้คิดถึงเรื่อง
อะไร กำลังจะถางสวนเก่าทิ้งเพื่อจะปลูกเงาะปลูกมังคุดใหม่ด้วย แต่พอเริ่มคิดออกปุ๊บนี้
เขาถือว่าสวนเก่านี้เรื่องสำคัญ ก็เหมือนเรา เราทำมาแล้ว ถ้าเราเริ่มไปได้ประสบ-
การจากคนอื่น มันก็สรุป ทำให้ข้อมูลเราชัดเจน เราก็เกิดความเชื่อมั่นเหมือนกัน
ชาวบ้านที่เขา กำลังมีการเปลี่ยนแปลงตัวเขาอยู่ตอนนี้ ถ้าเราสนใจเขา ทำอย่างไรจะให้
เขาได้ข้อมูลของคนอื่นทำแล้วประสบความสำเร็จ เขาก็จะเห็นแล้วเขาจะปรับของเขาได้
เลยทีเดียว เขาก็จะมีความเชื่อมั่น ก็จบ แค่นี้เอง เราจะช่วยเขาก็ต้องช่วยแค่ตรงนี้
ไม่ต้องไปช่วยอะไรเขามาก

* หมู่บ้านในจังหวัดนครศรีธรรมราช เคยประสบอุทกภัยเมื่อปี พ.ศ. 2531

* จากการที่เห็นความสำคัญของการศึกษา หรือว่าการให้ข้อมูล และการขยายแนวคิดนี้ ทำให้ผู้ใหญ่เข้าไปเป็นกรรมการในกระทรวงศึกษาด้วยหรือไม่ ?

ก็มีส่วน คือจริง ๆ แล้วพวกหน่วยงานเหล่านี้มันจะยอมรับก็ต่อเมื่อเรามีอำนาจต่อรอง มันอาจจะเป็นเพราะลักษณะความคิดเราถูกเสนอไปกระจายกว้าง แล้วก็คนพูดถึงกว้าง เพราะฉะนั้นพวกนี้เขาต้องการจะดัง จริง ๆ แล้วเขาไม่ได้คิดอยากทำตามใจเรา เขาไม่ยอมทำตามเราเท่าไรหรอก แต่เขาต้องการจะดังเพื่อให้เห็นว่า เขามีความคิดที่คืบขึ้นแล้ว ยอมรับสังคมที่กำลังเรียกร้อง เลยดึงเราเข้าไปเป็นตัวประกอบเพื่อให้มันสมบูรณ์นั่นเอง จริง ๆ เขาก็ไม่ได้เชื่ออะไรเราเท่าไร ก็รู้ ๆ ผมก็รู้หน้าที่นี้คืออยู่ แต่เราก็ต้องรู้ว่าเมื่อเข้าไปแล้วจะต้องไม่ไปก้าวร้าวไปจู้จี้จ้าน ไม่ไปจัดการให้เขาต้องฟังเรา ไม่ไปสร้างความสำคัญให้มันสูงขึ้น แต่ทำให้เขาเห็นว่าความต้องการมีอะไรอยู่ ค่อย ๆ ให้ความเข้าไป ผมว่าหลายอย่างในการศึกษานี้ ในช่วง 3 ปีก็เปลี่ยนแปลง เพียงแต่ว่าถ้าจะเทียบกับสิ่งที่มันมีอยู่นี้ มันยังไม่พอ เพราะสังคมมันยังต้องการการศึกษาอีกว่านี้อีกมากมาย แต่เปลี่ยนได้ขนาดนี้ก็ถือว่ามันก็เป็นเหมือนประวัติศาสตร์ของมันแล้ว ที่ทิศทางการศึกษากลับเปลี่ยนแปลง แม้กระทั่งการปรับนโยบายการศึกษาในปีนี้ นโยบายปี 35 นี้ ก็ถูกปรับมามากกว่าที่เคยคิด ทั้งหมด 20 กว่าข้อซึ่ง ผมเห็นว่าคืบขึ้น ในแง่ความรู้สึก มันอาจจะยังไม่ดีจริงหรอก มันยังไม่พอหรอก แต่ก็ดีขึ้นกว่าปี 20 ที่เราจะเริ่มทำให้การศึกษาไม่ต้องไปแปลกแยกจากชุมชนออกไป ที่นี้วิธีปฏิบัติมาว่ากันอีกที อยู่ที่มีการต่อสู้กันในแง่ของการปฏิบัติ เพราะฉะนั้น ที่ผมต้องเคลื่อนกับครู เคลื่อนกับเด็ก เคลื่อนอะไรทั่วไป เราต้องการจะผลักดันความต้องการของวิธีการจัดการศึกษาจากเบื้องล่าง เพราะว่าช่วงนี้อย่างน้อยที่สุดนี้ ถ้าข้างล่างนี้คนเริ่มเอาจริง เราก็พอจะถือเอาเรื่องนี้ไปบอกข้างบนได้ มันก็ยิ่งดีกว่าที่แต่ก่อนที่ไม่รู้จะทำยังไง ที่นี้ ข้างล่างเขาก็ค่อนข้างจะฟังเรามากขึ้นเพราะอะไร เพราะว่ายังเชิญเราไปมาหาสู่กับคนข้างบนได้ เขาก็ซักจะเชื่อ ๆ อะไรนิดหนึ่งจริง ๆ เขาก็ยังไม่แน่ใจนักหรอก แต่ก็เชื่อ ๆ อยู่นิดหน่อย พอไม่ปฏิเสธเลย เราช่วยเขาตรงนี้ให้เป็นจริงได้ เราก็มองว่าการศึกษาจะเปลี่ยนแปลงไปได้แหละหน่อย

* แล้วการที่ตั้งขึ้นเป็นศูนย์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี อยู่ในแนวโน้มด้วยหรือเปล่า ?

อันนั้นเป็นงานของกรมการศึกษานอกโรงเรียน วิธีการทำอย่างนั้น มันก็เหมือนกับงานของกรมส่งเสริมการเกษตร ก่อนที่จะทำแปลงสาธิตก็เอาป้ายไปแขวน เพื่อให้เห็นว่าเขาได้ให้ความสำคัญกับแนวทางการจัดการศึกษาของชุมชน หรือการศึกษานอกระบบ ในแง่ของคุณวิทยาศาสตร์ฯ ซึ่งมันเป็นความคิดที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนพยายามจะทำ แล้วก็ไม่มีใครจริงจัง ๆ เท่าไร ฉะนั้น การที่เขาเอามาแขวนที่นี้ ในแง่ของการลงทุน เขาไม่ต้องลงทุน ในแง่ของผลงานก็ถือว่าเขาได้ให้ความสำคัญ

* แล้วการที่ผู้ใหญ่มารับ เป็นที่ปรึกษานายกชนี เพื่อจะได้มีโอกาสผลักดันความคิดเรื่องการศึกษา ใหม้ย ?

ผมมองว่า งานมาตรฐานทางการศึกษาของเรา ไม่ใช่เพียงแค่ว่าจะทำอะไร แล้วมันจบ มันจะต้องใช้ระยะเวลาแยะในการวางรากฐาน แล้วคนที่จะมีผลสำคัญต่อการวางรากฐานทางการศึกษาได้หรือไม่ได้นั้น มันไม่ใช่อยู่ที่กระทรวงศึกษา คนที่จะมีอิทธิพลในการทำให้ทิศทางของการศึกษานี้ไปทางไหน มากน้อยขนาดไหน มันอยู่ที่สภาพแวดล้อมที่เราสนใจตรงนี้ดีมาก ผมเคยคุยกับพวกนักการศึกษาหลายคนแล้ว เพราะเมืองไทยวางรากฐานการศึกษาตามนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมาตลอด ถ้าไม่อยู่กับสภาพแล้วจะอยู่กับใคร มันต้องทำให้มันนโยบายมันเอื้อต่อการวางรากฐานทางการศึกษาใหม่ให้ได้ เพราะฉะนั้นนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจนี้ ถ้าดูการศึกษาตามแนวทิศทางที่มันต้องการเสนอ มันเป็นการศึกษาเพื่อชุมชน ถ้าการศึกษาเพื่อชุมชนเกิดขึ้น งานที่เราจะต้องส่งเสริมมันเป็นอุตสาหกรรมท้องถิ่น การพัฒนาการเกษตรของสังคมชนบทนั้น จะต้องเป็นไปเพื่อวางรากฐานของการพัฒนาทางการเกษตร เพื่อให้เกิดอุตสาหกรรมในท้องถิ่น ไม่ใช่ไปดูว่ามาขายทอดหรือแหลมดิ่งมันทำโรงงานอะไร แล้วเร่งให้ปลูกตามมัน เราไม่ได้มองว่าสิ่งทอมันกำลังบูมในต่างประเทศ แล้วรีบมาปลูกฝ้าย ถ้ามันเกิดขายผ้าไม่ออกเราก็ตาย นี่คือการล้มเหลวที่เราได้รับมาจากประสบการณ์ เราถึงมองว่าเราต้องมาวางรากฐานที่ชุมชน ชุมชนปลูกอะไรก็ต้องมีความเข้าใจของมันทั้งกระบวนการให้จบ การศึกษาต้องจัด

การทรงนี้ให้ได้ พอมันมีมากขึ้น เทคโนโลยีต้องมาสนับสนุน มาปรับใช้ เพื่อนำไปสู่การแปรรูปให้ได้ในท้องถิ่น ตั้งแต่อุตสาหกรรมในครัวเรือนจนถึงอุตสาหกรรมท้องถิ่น แล้วจึงไปถึงอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก การศึกษาต้องเริ่มต้นอย่างนี้ ถ้าเริ่มต้นอย่างนี้ มันจะเป็นการชะลอการเติบโตภาคธุรกิจเพื่อการส่งออกลงมาบ้าง แต่มันจะไปยกการพัฒนาเกษตรกรรมซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของชนบทให้สูงขึ้น ให้การศึกษามาปรับตรงนี้ เพราะฉะนั้นนโยบายของรัฐบาลที่จะต้องออกมาให้ชัด ก็คือ ที่บอกว่าจะทำช่องแคบ ช่องว่างระหว่างฐานะสองระดับ ชาวไร่ชาวนากับภาคธุรกิจให้มันแคบเข้า มันต้องมาคู่วิธีตรงนี้ให้ชัด เพราะฉะนั้น วิธีของเราเป็นวิธีหนึ่ง ที่จะต้องเสนอไปที่สภานิติฯให้ได้ และเรื่องนี้เรามาตั้งแต่สมัยรัฐบาลอานันท์ 1 แล้วนะ ทำมาตลอด แล้วก็เสนอไปแล้ว แต่สภานิติฯเรารู้ว่ามันก็คือสภานิติฯ การที่เราเสนอไปอย่างน้อยก็ทำให้เราได้คนจากสภานิติฯ อย่างน้อยเราก็ได้คุณโฆสิต คุณโฆสิตนี้ปรับเปลี่ยนวิธีเยอะแยะหมดเลยนะ หลายคนฟังคุณโฆสิตพูดตอนนี้กับพูดสมัยก่อน พูดคนละเรื่อง ตรงนี้มันก็ออกมาให้เห็น เราก็เริ่มป้อนข้อมูลเข้าไป

การที่เราเข้าไปเกี่ยวข้องกับรัฐบาลสุจินต์ เรามองแล้ว นวัตกรรมเศรษฐกิจของผมนะ ผมเห็นแล้วว่า สุจินต์แก่อ่อน อ่อนในแง่ของอำนาจต่อรองกับมวลชน เพราะว่าไม่มีฐานมวลชน อันที่สอง ระยะยาวเราไม่รู้ แต่ระยะสั้นนี้ เขาต้องการแสดงพลัง แล้วกลุ่มพลังทหารต้องหนุน เพื่อต้องการจะสร้างอำนาจเบ็ดเสร็จในประเทศ และเรามองว่าตรงนั้น ถ้าเราเข้าไป เราจะบอกให้เขาทำอะไร เขาจำเป็นต้องเร่งทำ เพื่อต้องการดึงมวลชน แล้วงานที่เราเสนอที่เราว่ามันเป็นงานที่ทำได้ รัฐบาลอานันท์ก็รู้ข้อมูลที่เรานำเสนอทั้งหมด แต่ทำไม่ได้ นี่ขนาดรัฐบาลคณะอานันท์ไม่ได้ยินดียินร้ายตรงนี้เท่าไร ก็ยังทำไม่ได้ เพราะทำแล้วติดปัญหาทั้งนั้น การที่สุจินต์นี้ เรามีความมั่นใจว่าถ้าให้เวลาเขาซัก 6 เดือน เขากลับมาตรงนี้ เพื่อต้องการดึงมวลชน แล้วเราก็บอกว่าถ้าสุจินต์เป็นคนที่ไม่พร้อมที่จะบริหารประเทศ ในแง่ของความจริงใจ เราไม่เชื่อว่าจะจริงหรือไม่จริง เราไม่เชื่อทั้งนั้น ใครเราก็ไม่เคยเชื่อจริงเท่าไร ถ้าไม่จริงใจ ถ้าเขาทำตรงนี้ขึ้นมาแล้วมันไม่จริง ถ้าเสนอตรงนี้แล้วไม่มีการผลักดันให้มันเกิดจริง สิ่งที่เรา

จะต้องทำก็คือ ทำอย่างไรให้รัฐสภาเปลี่ยนแปลง เหมือนกับที่พยายามผลักดันเรื่องแก้รัฐธรรมนูญ ถ้าแก้รัฐธรรมนูญได้เสร็จ ก็ถือว่าเขาก็ต้องไปตามวิถีของเขา เราต้องการให้มีระยะเวลา แต่ในขณะเดียวกันมันไม่เป็นไปอย่างที่เราคิด มันก็ออกมาอย่างนั้น ซึ่งเราก็ถือว่าไม่ได้มีอะไรเสียหาย แต่สิ่งที่ว่าเราต้องการให้มันพลิกนี้ มันไม่พลิก แต่มันก็มีข้อมูลต่อมาทำให้มันลึงต่อรอง เช่น เรื่องคจก. ซึ่งเป็นหนึ่งในหลายเรื่องที่เราเสนอ ข้อมูลเรื่องคจก.นี้ เชื่อว่าข้างบนได้ข้อมูลจากเราไว้อยู่ เพราะเราได้ชี้ให้เห็นข้อดีข้อเสียของมันแล้วว่าอยู่ที่ตรงไหน จะเห็นว่าข้างบนเวลามาต่อรอง ตอนที่มีการเรียกร้องต่าง ๆ ข้างบนจะมีข้อมูลค่อนข้างดีกว่าสมัยเก่า ไม่ได้บอกว่ามันดีพิเศษเลิศขนาดไหน เริ่มยอมรับว่ามันล้มเหลวตรงไหนแล้ว แล้วก็เริ่มคิดว่าจะแก้ความล้มเหลวยังไงแล้ว เขาจะเริ่มเข้าใจแล้วว่าโครงการคจก.คืออะไร ที่เรามองเรามองด้านเดียวในแง่ผลประโยชน์ของกลุ่มคน แต่เขาเริ่มมองทั้งเงื่อนไขดีและเงื่อนไขเลวแล้ว ชลประทานตอนนี้ข้อมูลเริ่มดีขึ้น เพราะเราป้อนข้อมูลเรื่องอ่างเก็บน้ำเข้าไปเยอะ มันมีผลกระทบแม้กระทั่งต้องมีการย้ายอธิบดีด้วยซ้ำไป เพราะเรื่องชลประทานมันล้มเหลวในแง่ของการสร้างปัญหาให้กับภาคเกษตรกรรมแก่ไร่ ละนั้น ตอนที่เราเสนอข้อมูลตอนนั้นจริง ๆ นี้ ถ้าสุจินดาอยู่อีกเดือนเดียวเนะ ข้อมูลด้านชลประทานออกมาสวยมากนะ เพราะว่าเขาให้เราทำให้เสร็จในเดือนนี้ ซึ่งถ้าสุจินดาไม่ถูกไล่ออกไปภายในระยะเวลาไม่กี่วันในช่วงนั้นเนะ อีกเดือนเดียวเราจะตั้งกรรมการขึ้นมาเพื่อทำเรื่องนี้โดยเฉพาะ

เพราะฉะนั้น ทั้งหลายเหล่านี้ จริง ๆ แล้วบางครั้งการทำงานก็ต้องการแบบนี้เหมือนกัน เพื่อให้มันเร็วขึ้นในแง่ของการปล่อยโรงลงไปให้ทัน นั่นคือสิ่งหนึ่งที่ว่ามันเป็นความสำคัญ การที่เราเข้าไปเป็นที่ปรึกษาในช่วงนั้น เราคิดว่าอย่างน้อยที่สุดการช่วงชิงทางการศึกษาช่วงนั้นมันได้ประโยชน์บ้าง แต่จริง ๆ มันไม่ใช่เป็นเรื่องเสียหายหรอก เพราะข้อมูลในนั้นมันก็เกิดขึ้นแล้วในส่วนหนึ่งจริง และคิดว่าต่อไปมันอยู่ที่วิธีการจะเอาข้อมูลเหล่านั้นมาใช้ยังไงต่างหาก เพราะฉะนั้น วิธีของผมนี่ยังเดินหน้าต่อไปเรื่อยในเรื่องของการวางรากฐานของการศึกษาไปเรื่อยแล้วกัน เพราะถือว่าเราต้องการการเรียกร้องตรงนี้ให้เกิด เรามองว่าถ้าการศึกษามันเกิดจริงการแก้ปัญหาตรงนี้ก็เกิดจริง

ส่วนเราก็ต้องสู้กับนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ก็แค่นั้น

* โดยสรุปแล้ว ผู้ใหญ่ต้องการให้การศึกษาเกิดจากชุมชนอย่างแท้จริง ?

จริง ๆ เราต้องการให้การศึกษาในชุมชนมันเกิดขึ้นมาใหม่ในแง่ของการยกระดับ ความเป็นอยู่ของชุมชนให้เข้าใจเท่าทัน เพราะระบบข้อมูลข่าวสารต้องจริงกว่านี้ ตอนนั้น มันไม่จริง

ตอนนี้เราต้องค่อย ๆ ป้อนข้อมูลให้ผู้มีอำนาจที่จะบริหารตรงนี้ และมันต้องค่อย ๆ ใช้เวลา ถึงตอนนี้รู้สึกบางที่เราไม่ใช่ชาวบ้าน ไม่ได้ทำงานในฐานะชาวบ้านเท่าไร ทำงานในฐานะอะไรยังบอกไม่ถูกเลย ก็เป็นการทำงานโดยการใช้โอกาสที่บังเอิญมันพอมิ เท่านั้นเอง เราก็ไม่อยากจะคิดว่าเราทำอะไรได้นัก หรือมีความสำคัญอะไรมากนัก เพียง แต่ว่าเราอาศัยโอกาสที่มันเป็นเงื่อนไขพิเศษให้เรา ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวได้ ทำให้เกิดการเรียกร้องหรือต่อรองอะไรได้

* ถ้าย้อนกลับมาพูดถึงในวงแคบ ในเรื่องครอบครัวนี้ ผู้ใหญ่ได้ถ่ายทอดความคิดอะไรให้ แก่ลูกได้บ้างมั๊ย ?

มันทำโดยตรง ๆ นี่ยาก คือคนที่ให้ความคิดหรือให้สิ่งที่เราคิดได้ยากที่สุด คือ คนที่ใกล้ชิดที่สุด คนยิ่งใกล้กันเท่าไรยิ่งให้ยาก เพราะเนื่องจากคนที่ใกล้กันนี้ ยกเว้น บางคนก็เคลื่อนไปด้วยกัน อาจจะรับรู้อะไรมาด้วยกัน แต่ไม่ต้องให้อะไรก็เข้าใจ แต่ บางคนไม่ได้เคลื่อน แล้วพอไม่ได้เคลื่อนนี้ บางทีเวลาให้ก็ยากเหมือนกัน แล้วยากกว่า คนอื่น เพราะประเด็นที่หนึ่ง คนที่อยู่ใกล้ชิดกันจะมองเห็นอะไรเป็นธรรมดา อย่างที่สองนี้ ความรู้สึกผูกพัน ความใกล้ชิดที่เกิดผูกพัน มันไม่ได้ผูกพันที่ตัวแนวคิด มันผูกพันในแง่ของความสัมพันธ์ในด้านอื่น อย่างลูกนี้ มันมีความเชื่อที่ถูกแยกออกตั้งแต่เป็นนักเรียน เพราะว่าลูกมันไม่ได้อยู่ภายใต้การถ่ายทอดความคิดจากพ่อแม่ มันได้รับถ่ายทอดความคิดส่วนใหญ่ในวัยเติบโตจากโรงเรียน ฉะนั้น การที่จะถ่ายทอดมันต้องสู้กับความคิดที่เป็น กระแสหลักของโรงเรียน ซึ่งจริง ๆ ลูกนี้มันปฏิเสธเราตั้งแต่เป็นนักเรียน เพราะถ้ามัน

เชื่อเรา มันสอบตก แต่ถ้ามันเชื่อโรงเรียน มันสอบได้ และมันก็ถือว่าเป็นทิศทางที่ถูก
 ต้องด้วย แต่ทว่ามันต้องคอยถูกรับไปซักระยะหนึ่ง ผมเชื่อว่าระยะยาวมันเปลี่ยนได้
 เพราะฉะนั้นการให้ข้อมูลนี้ บางทีมันให้ได้ไม่เต็มที่ คือต่างจากคนอื่น คนอื่นที่เราให้ได้
 เต็มที่นี้เพราะอะไร เพราะเขาปรับแล้ว เขาเริ่มมองทิศทางแล้วถึงพุ่งเข้ามาหา ลูก
 เรานี้ไม่เคยปรับทิศทาง เพราะมันอยู่ที่นั่น มันไม่ค่อยได้ปรับอะไร ก็เป็นเรื่องที่มันต้อง
 ค่อย ๆ ปรับไป เรารู้ว่าการให้กับคนใกล้ชิดไม่ใช่ของง่าย ยากกว่าคนไกล ตั้งแต่ให้
 คนในบ้านนี้ยาก ถ้าคิดว่าให้คนในบ้านนี้ให้ยากคิดไป 5 คะแนนนะ คนไกลบ้าน
 เพื่อนบ้านที่ไกลที่สุด ก็จะให้ยากเป็นระดับ 4 ระดับ 3 คนไกลอาจจะให้ยากเป็นระดับ 1
 ยิ่งไกลไปเท่าไร ยิ่งให้ง่ายขึ้น ถ้าเราดูในประวัติศาสตร์ มันจะเป็นอย่างนี้มาตลอด
 ฉะนั้น คนที่ต้องการจะสอนคน เพื่อให้เกิดความเชื่อ และเกิดความมั่นคง และสามารถ
 ประกาศให้เป็นความคิดที่จะเอามาสู้กันในสังคม หรือใช้เป็นหลักของการสอนนี้ คนที่เป็น
 คนสำคัญ ๆ นั้นะ เป็นเอกบุรุษของโลกนั้นะ ทุกคนเลยจะเริ่มทำจากที่ไกลหมด พระเยซู
 ไม่ได้สอนที่บ้านเกิด ต้องไปหลายปีเลย ไปทำงานทำอะไรรออยู่ กว่าจะกลับมาบอกว่า
 พระเจ้านี้ได้ให้ทำหน้าที่อะไร ตั้งนานกว่าจะกลับมาเชรซาเล็มได้ พระพุทธเจ้าต้องระเห
 เรว่อนจากบิลพัสต์มาอยู่ราชคฤห์ กว่าจะกลับไปบิลพัสต์ได้ตั้งนาน แล้วก็ไปถึงเวลาจะไป
 สอนพุทธบิดาไม่ใช่สอนได้ พุทธบิดายังไม่เชื่อเลยขนาดมาตั้งหลายปีแล้ว ชาวบ้านเขาเชื่อ
 กันเป็นฝูงแล้ว มันเป็นเรื่องที่ยอมรับว่าต้องทำกับคนไกล ในกรณีของผมที่นี่ ไม่ใช่
 ชาวบ้านเขาจะเชื่อเราง่าย ๆ ในแง่ของถ้าต้องการจะให้เขาเชื่อเรา ไม่ง่าย ผมเข้าใจ
 ตรงนี้ดีมาก ผมถึงไม่เคยชวนให้ชาวบ้านเขาเชื่ออะไรเรานัก แต่ในขณะเดียวกันมันทำ
 ให้เขาเปลี่ยนข้อมูลได้โดยวิธีการเล็ก ๆ น้อย ๆ ไอ้โน่นนิดไอ้นี้น้อย ในบ้านก็เหมือนกัน
 ต้องค่อย ๆ เปลี่ยนไป ถ้าเราไปเอาความพอใจเราเนี่ย ก็กลายเป็นว่าอะไรก็ไม่เอาซะที
 ไม่ถูกใจเราอยู่เรื่อย ก็เลยกลายเป็นปัญหาไม่ต้องฟังกันเลย เพราะฉะนั้น ผมว่าสิ่งที่ผม
 ทำการศึกษายากที่สุด คือ ครอบครัวตัวเอง รองลงไปก็เพื่อนบ้าน รองลงไปก็เพื่อนบ้านที่
 ห่างกันไปเรื่อย ๆ

* เรื่องความสนใจในพุทธศาสนา ผู้ใหญ่เคยพูดว่า มาเริ่มสนใจพุทธศาสนาตอนกลับมา
บวชที่บ้าน ?

ความจริงมันใกล้ชิดใจ ถ้าพูดถึงในแง่อิทธิพลของพุทธศาสนาผมอาจจะได้รับการ
ละลยมมาโดยไม่รู้ตัวและหลายทาง ถ้าจะคุยกันจริง ๆ ถ้าโดยสายเลือด ผมอาจจะเด็กเกิน
ไปตอนที่แม่ตาย แต่ผมก็โต คิดว่าพอที่จะได้รับอิทธิพลแล้ว ผมจำได้ผมอายุห้าขวบตอน
ก่อนแม่ตาย ผมจำได้ผมเป็นคนที่มีความรักและความผูกพันกับแม่มาก และแม่ก็เป็นแม่ที่
รักลูกด้วย ผมมีความรู้สึกอย่างนั้นนะ ผมจำไม่ได้ เราไม่โตถึงขนาดที่จะจำเหตุการณ์
อะไรมาเล่าได้ ที่นี้ ป้าผมนี่ เป็นคนที่ค่อนข้างมีศีลธรรม และก็ค่อนข้างจะ.. ถ้าพูดถึง
ชาวนั้นนะ เมื่อก่อนจากนาผู้อื่นก็ไม่ให้เข้าบ้านของตัวเอง แล้วลูกเต้าจะไปทำให้องค์อื่นเสีย
หายไม่ได้ แม้กระทั่งพวกเราลูกหลานที่เคยอยู่ใกล้ชิดกับป้ากับแม่เลี้ยง แล้วก็หนีเข้าวัดซึ่ง
ผมนี้รู้ "อเสวนา" ตั้งแต่ผมเด็ก ๆ หลวงพ่อจะสอนผมเรื่อง "อเสวนา จ พาลานี"
เป็นคาถาบทหนึ่งที่เราท่องมาตลอด ซึ่งสมัยหนึ่งเราไม่รู้มันคืออะไร เมื่อโตแล้วเราจึงรู้ว่า
เราถูกสอนให้ท่องเพื่อจะให้หลีกเลี่ยงไม่ให้คบคนพาล หลวงพ่อก็สอนเรามาอย่างนี้ แล้ว
เราก็วิ่งเข้าวัดออกวัดบ้างเวลาไม่มีข้าว หรือแม่เลี้ยงโมโหเรา ต่ำเรา เราก็วิ่งไปกิน
ข้าววัด พอเราอยู่ที่วัดแล้วนี่ เราก็กลับบ้าน วิ่งไปวิ่งมา เพราะฉะนั้น ความผูกพัน
เรื่องศาสนาขึ้นมาโดยที่เราไม่รู้ตัว แล้วความจริงผมเมื่อเด็ก ๆ อาจจะอ่านหนังสือ
เรื่องศาสนาน้อย โดยตรงอาจจะอ่านน้อย แต่เราก็อ่านนิทานอ่านนิยายหลายเรื่อง อ่าน
เรื่องพญากาเผือก อ่านเรื่องพระเจ้าห้าพระองค์ อะไรต่ออะไร เรื่องของพุทธศาสนา
อีกแบบหนึ่งเชิงนิทานชาดกและพอสสมควรเหมือนกัน จากการที่เราอ่านและละลยมสิ่งเหล่านี้
มา เมื่อเราโตขึ้นตอนที่ผมบวชนี้เมื่ออายุ 20 ปี มันทำให้เราได้ใช้เวลาช่วงนี้อ่านหนังสือ
เยอะ ผมบวช 6 เดือนเอง แต่ 6 เดือนที่บวชนี้ ผมถือว่าผมอ่านหนังสือมาก เพราะเรามี
เวลาอ่านเต็มที่ แล้วก็อุทิศสำหรับเรียนนักธรรมด้วย ทั้ง ๆ ที่แค่ระยะสั้น ๆ ขนาดนั้น แล้ว
เราก็ท่องหลักปฏิบัติเออ ท่องนวโกวาท อะไรออกมาจนหมด ไม่ว่าจะเป็นธรรมวิภาคเป็น
พระวินัยก็ท่องจนได้ เราก็ท่องได้จริง ๆ นะ เพราะเราเอาจริงเอาจังกับเรื่องอย่างนี้
เราก็ท่องอย่างนี้ หลักแม่น แล้วสิ่งที่ผมได้ใน 6 เดือนนี้ คือ ได้อ่านพุทธประวัติ ก่อน

ข้างจะได้อ่านเต็มไม่เต็มมือ จนกระทั่งผมรู้สึกจำเรื่องพุทธประวัติได้จนถึงเอย
 แะไปหมด ผมว่าผมอ่านตรงนั้นแะ เพราะฉะนั้นช่วง 6 เดือนนี้ ทำให้เราได้ทบทวนให้
 กับการเรียนรู้เรื่องหนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนา และที่สำคัญที่สุด เรายังมีเวลาอ่านพระ
 ไตรปิฎกอีกตั้งหลายพระสูตร การที่เราได้มีข้อมูลเก่ามาตั้งแต่เด็ก ๆ ที่สะสมมาโดยช้าโดย
 หลวงพ่อโคตมปัญญหาของตัวเอง และก็พอตอนบวชก็เริ่มมาคุยเรื่องนี้ ผมว่ามีส่วนสำคัญที่ทำให้
 เราได้ข้อมูลทางพุทธศาสนาไม่น้อย ในแง่ของคนที่ถูกพันกับการอ่านหนังสือมาพอสมควร
 ผมว่าได้แะ แล้วหลังจากนั้นเราก็ตกตั้งไป เหตุการณ์ก็ผ่านมารเรื่อย ๆ ซึ่งเราก็ไม่ได้
 ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้เท่าไรนัก แต่ก็มีหลายช่วงที่เรามองว่าพุทธศาสนานำไปสู่การแก้
 ปัญหาคือ อย่างการริเริ่มสร้างวัดในท้องถิ่น เรายังไม่ได้คิดว่าจะต้องมาสอนมาศึกษา
 อะไร แต่เราถือว่าต้องการให้พระได้สอนเรื่องศีล อยะไรอย่างนี้ ก็ทำให้เราต้องสนใจ
 เป็นช่วง ๆ มาบ้างตามสมควร แต่ไม่ถึงขนาดลงรายละเอียดลึก จนกระทั่งเหตุการณ์นั้น
 มาถึงจุดอับของชีวิตนี้ ในช่วงปี 27-28 เพราะว่าในช่วงที่เราเริ่มหันมาสนใจหนังสือ
 พุทธศาสนามากขึ้น และที่สำคัญที่สุดในช่วงปี 29 เรายังมีการแลกเปลี่ยนกับศาสนาหลายน
 ิกายมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของพุทธหลายนิกาย เรื่องของคาทอลิก เรื่องของคริสต์
 เตียน เรื่องของมุสลิม เราก็อ่านไปเรื่อยไปเลย หลายศาสนา เราก็เลยกลายเป็น
 คนที่มองศาสนาในเชิงวิเคราะห์ มาถึงตรงนี้นั้นเราก็อ่านศาสนาทุกนิกาย จากการที่
 เราเริ่มตรงนี้ มันถึงทำให้เรามองดูว่า อิทธิพลทางศาสนาก็มีแะเหมือนกันในช่วงหลัง ๆ
 มาถึงช่วงนั้น มันก็มีแะ ก็ได้รับการสะสมมาเหมือนกัน

* ในช่วงจุดตันตอนนั้น ศาสนาเข้ามามีส่วนช่วยมั๊ยครับ ?

มันสรุปไม่ได้ แต่ผมว่าโดยสัญชาตญาณ โดยธรรมชาติมีอิทธิพลอยู่แล้ว เพราะ
 อย่างน้อยที่สุดเรารู้เรื่องศาสนาแะ แต่เราไม่ได้คิดวิเคราะห์โดยหลักศาสนา เพียง
 แต่ที่เรา รู้จักออกถ้อย รู้จักทำใจ รู้ว่าสิ่งที่มันเกิดขึ้น เกิดขึ้นจากปัญหาที่เราผิดหวังอยะไร
 แล้วมันก็ออกตามได้ ใจมันทำได้ไม่เท่าไรหรอก พูดถึงความรู้สึกที่เราทำใจตอนนั้น
 กับตอนนั้น ตอนนั้นเรารู้สึกว่า แต่ตอนนั้นอย่างน้อยที่สุดผมว่ามันก็มีส่วนบ้างเหมือนกัน

ที่ทำให้เราต้องทำใจบ้าง ต้องอดใจอยู่บ้าง แล้ววิถีวิเคราะห์อะไรนี้ มันก็ว่าไม่มีอยู่เลยไม่ได้ ต้องมีอยู่บ้าง เพราะว่าเมื่อปี 24 ผมก็มักจะเกี่ยวข้องกับศาสนาออกมาบ้างเหมือนกัน ถ้ากลับไปดูหนังสือเก่า ๆ ที่ผมแสดงความคิดเห็นในช่วงปี 24-25 มันก็เป็นอัตโนมติของมันออกมาเอง ก็มีอยู่บ้าง แต่ถ้ามาตอนนี้ผมว่ามันเปลี่ยนไป เพราะฉะนั้น ผมเองไม่ค่อยกล้าจะไปพูดตอนนี้ถึงตอนนี้มากนัก เพราะว่าถ้าพูดแล้วมันเป็นความคิดตอนนั้น

* ผู้ใหญ่เริ่มมีความผูกพันกับเรื่องธรรมชาติดังแต่เมื่อไหร่ ?

ไม่นานนี่ล่ะ จริง ๆ แล้วเรื่องเหล่านี้เพิ่งมีการสรุปได้ไม่นานนี่เอง ผมว่าถ้าจะถามว่าผมเข้าใจเรื่องธรรมชาติได้จริง ๆ แล้วก็เข้าใจได้มากซักหน่อย รู้สึกพูดเป็นคั่งเป็นแควเป็นตุเป็นตะนั้น ผมว่าปีสองปีนี่เอง ก่อนหน้านั้นมันก็ว่าไปเรื่อยตามเรื่องของมัน ก็ถูกบ้างผิดบ้าง แต่ตอนนี้เราเริ่มผิคน้อยลงถูกมากขึ้น หรือรวม ๆ แล้วหักลบกลบหนี้ก็เกือบ 50/50 ถ้าสมัยก่อนอาจจะผิดถึง 70-80 ก็ได้ ก็คิดว่าดีขึ้นในแง่ของความเข้าใจธรรมชาติ ก็ไ้ ๆ นี่ ปีสองปีนี่เอง

* ที่ว่าเข้าใจธรรมชาติเข้าใจแค่ไหน ?

ก็เข้าใจตัวเองมากขึ้น ในแง่ของตัวเองไม่ใช่ว่าจะคิดอะไรจะต้องเป็นไฉนนั้นหมด เริ่มรู้จักโอนอ่อนผ่อนปรนตามสภาพแวดล้อมได้มากขึ้น เริ่มรู้ว่าธรรมชาติที่อยู่แวดล้อมเราความจริงควรจะเป็นอย่างไรมากขึ้น แต่ก่อนเราเอาความต้องการของเราเป็นตัวไปกำหนดตลอดเวลา เดี๋ยวนี้เราก็เริ่มเข้าใจตัวเรามากขึ้น พุดง่าย ๆ ว่าเราเริ่มรู้ว่าเราคือใครมากขึ้น

* ที่นี้ในแง่ของสภาพธรรมชาติ ความใกล้ชิด ความรักธรรมชาติที่ผู้ใหญ่มี ?

คือนั่นเป็นศิลปะ มันเป็นจินตนาการ ในเรื่องของความผูกพันกับธรรมชาติในแง่ของศิลปะในแง่ของชีวิตอีกแบบหนึ่ง ซึ่งผมว่าถ้าเข้าใจจริง ๆ มันไม่ใช่ตัวนั้น ธรรมชาติที่ต้องพูดถึง คือ ต้องเข้าใจเรื่องความจริง ความจริงที่เป็นเรื่องของอารมณ์ เป็นเรื่อง

ของเรา เรื่องความเข้าใจที่ตัวเรา

* ซึ่งความรักธรรมชาติมาจากอันนั้น ?

ซึ่งมาจากอันนั้น ไอ้ตัวนั้นมันเป็นเพียงศิลปะที่ทำให้อารมณ์มันอ่อนอ่อน อ่อนไหว
อ่อนลงเท่านั้นเอง

* แล้วผู้ใหญ่นี้มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติมาตั้งแต่เมื่อไหร่ ?

จริง ๆ แล้วเรื่องอารมณ์อ่อนไหวนี้มันมีมานานนมกาลแล้วนะ เพราะผมเป็นคนไม่
ใช้หนังกร้าว มีลักษณะของพวกศิลปินสูงโดยธรรมชาติอยู่แล้ว

* ทำไมถึงว่าตัวเองมีลักษณะอย่างนี้ ?

พวกนี้ชอบมีจินตนาการ ผมเองก็มีจินตนาการแยะนะ ไม่ใช่เป็นคนไม่มี เดี่ยวนี้
เรารู้ว่า คนที่มีจินตนาการได้ต้องทำให้มีเสรีภาพ เรายังรู้ตัวซ้ำไปว่า ไอ้ตัวการเมือง
ต่างหากที่เป็นตัวยับยั้งจินตนาการและก็ทำให้เสรีภาพมันไม่มีแล้วจินตนาการไม่เกิด เพราะ
ฉะนั้น ศิลปินถึงเรียกร้องอิสระ ถึงปล่อยชีวิตไม่เหมือนมนุษย์ทั้งหลายแหละ เพราะว่าต้อง
การแสดงถึงความเป็นตัวของตัวเอง

* เมื่อก็คุยกับลุงจ๋อย (พี่ชาย) ลุงจ๋อยเล่าว่าผู้ใหญ่จะเป็นคนที่พยายามจะให้รักษาป่าที่นั้นและ
พยายามให้มีการปลูกต้นไม้ ก็เลยอยากจะทำว่ามีแรงบันดาลใจเรื่องนี้มาตั้งแต่เมื่อไร ?

อ้อ เรื่องต้นไม้มันเป็นธรรมชาติของพวกชอบศิลปะอยู่แล้ว เราก็ชอบมานาน
จริง ๆ เราเป็นคนที่ไม่คิดทำลายอะไรหมด

* ทำไมถึงชอบ เป็นเพราะเด็ก ๆ ชอบอยู่กับต้นไม้หรือยัง ?

เราให้คำอธิบายไม่ได้นะจุดเริ่มต้นนี้ ผมชอบป่าเพราะสาเหตุอะไรบอกไม่ได้ มัน
เป็นเหมือนธรรมชาติลึก ๆ ที่เรามีอยู่ มันเป็นเรื่องแปลก ตัวเองมีความผูกพันเรื่องป่า

มานาน ไม่รู้เรื่องอะไร ไปทำไร่ที่ไหนก็ตามไม่เคยทางปทุมมด แล้วก็ถูกคนอื่นทางหมด
ทุกที่ ทุกแห่งที่ผมนั่งไร่ละ ผมจะต้องเว้นไว้ทุกแห่ง อย่างเราไปกันที่ไร่ 50 ไร่อย่างนี้
เราจะถางประมาณ 30 กว่าไร่ 40 ไร่เท่านั้น แล้วเหลือไว้เกะกะหนึ่งเพื่อจะเว้นเอาไว้
ทุกแห่งเราทำอย่างนี้หมด แต่ทุกแห่งจะต้องถูกคนอื่นตามไปทางหมด ที่เหล่านี้เราเว้นไว้
ก็จ่อยก็ถาง เราเคื่องนะ ไม่ใช่ไม่เคื่อง เราเคื่องน้ำตุเลข แต่ก็ยังเป็นพื้หนึ่งก็หาย
แล้วเราก็กินแห่งใหม่เรื่อยไป ก็ถูกทำลายทุกแห่งจนกระทั่งไม่มีป่าเหลือ

เราบอกไม่ได้นะว่าทำไมเราถึงชอบป่า มันเป็นธรรมชาติลึก ๆ อย่างหนึ่งเหมือน
กับว่ามันมีอะไรเป็นตัวแฝงอยู่ซึ่งเราอธิบายไม่ได้ แล้วก็ไม่ใช่เป็นเรื่องของการเข้าใจ
ธรรมชาติหรอก เป็นเรื่องของความรู้สึกพอใจหรืออยากได้ แล้วเวลาเราเข้าไปในป่า
เรารู้สึกมีความสุข

* อีกเรื่องหนึ่ง การที่ผู้ใหญ่บอกว่าได้อ่านหนังสือของลินคอนแล้วก็มีแรงบันดาลใจบางอย่าง
ที่ต้องการจะให้ตัวเองเป็นที่ยอมรับ เป็นคนที่มีชื่อเสียง ตอนนั้นทุกวันนี้รู้สึกว่าการได้
การตอบสนองหรือยัง หรือว่ามันหมดความต้องการไปแล้ว ?

จริง ๆ สมัยหนึ่งเราเพื่อฝันมากนะ อยากจะมีตำแหน่งมีฐานะมีอำนาจ เรา
เคยขี้จักรยานไปคนเดียว แล้วคิดว่าสักวันหนึ่งเราจะต้องกลายเป็นคนสำคัญ แล้วก็ยัง
คิดมีจินตนาการไปว่า ถ้าเราเป็นคนสำคัญเราจะทำยังไง เราควรจะมีลักษณะท่าทียังไงเรา
ควรจะทำอะไร คิดเฮอะเฮอะไปหมด มันเป็นอิทธิพลที่มาจากได้อ่านหนังสือประเภทนั้น
แต่พอถึงตอนนี้ จริง ๆ ถ้าถามว่าเราอยากมีฐานะ มีอำนาจวาสนามี มีก็ยัง
ความอยากอยู่ ไม่ใช่ที่เราปล่อยวางอะไรได้ถึงขนาดไม่ยินดียินร้ายอะไร ไม่ใช่ ไม่ได้
หลุดพ้นไปไหนหรอก ยังเป็นปุถุชน แต่ว่าความรู้สึกกระตือรือร้นที่อยากจะเป็นอย่างนั้นมี
มันไม่แรง ฉะนั้น สิ่งที่เราต้องการตอนนี้ เราต้องการเห็นการถูกเอาเปรียบ การ
ถูกกดขี่จากคนที่มีความมั่งคั่งในสังคม มันลดลง เราเริ่มเห็นว่า จริง ๆ นั้นงานที่เรา
อยากจะทำ คือ ทำให้ทุกคนมีความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ไม่ต้องอยู่ภายใต้อำนาจ
ของคนอื่นที่มากำหนดอะไรให้ เราคิดอย่างนั้นมากกว่าในตอนนี้ ไม่ได้อยากได้เหมือนกับใน

สมัยที่เราเคยเพื่อผืนพรอก มันคนละอันกัน แต่มันก็เป็นตัวเสริมทำให้เรามีความเชื่อมั่นในตัวเอง และเราก็ถือว่าเราก็ได้รับสิ่งที่สังคมให้กับเรามา

* ทำไมผู้ใหญ่ถึงคิดว่ามันคนละอันกันกับแต่ก่อน ?

มันคนละอันกัน แต่ก่อนเราคิดว่าเราน่าจะเข้าไปเป็นผู้นำรัฐเลย เป็นเหมือนลินคอน เป็นประธานาธิบดีเลย สมัยนั้นเด็ก ๆ เราไม่รู้ว่ประธานาธิบดีคืออะไรเหมือนกัน แต่เรารู้ว่าตำแหน่งมันสำคัญ ยิ่งใหญ่ เราเคยอ่านเรื่องนิทานเยอะแยะไปหมด อย่างเรื่องนิทานลาวาที่เด็กเลี้ยงควายมันได้หม้อดินมา แล้วก็เอามากรอบหัว แล้วก็เกิดมีอำนาจบันดาลอะไรก็ได้ กลายเป็นเจ้าเมือง เราก็เคยคิดว่าเราก็น่าจะมีบุญเก่าตกค้างมาทำให้เราได้มีอำนาจอย่างนั้น ก็คิดแบบเพื่อผืนแบบนี้สมัยเด็ก ๆ ก็อดคิดไม่ได้ มันก็เกิดขึ้นมาจากการอ่านและก็สร้างจินตนาการ แต่ว่าสมัยนี้กับสมัยนั้นที่เราคิดมันคงจะไม่ใช้เรื่องเดียวกัน แต่ความจริงการคิดอย่างนั้นหรือการคิดอย่างนี้ในสมัยของเราก็คือ เราต้องการให้สังคมเห็นความสำคัญ และยอมรับบทบาท เท่านั้นเอง แต่สมัยนั้นมันอาจจะมียุทธินพลจากหนังสือซึ่งมันชัดตรงนั้น แต่ทว่าจริง ๆ มาถึงตรงนี้ก็ มันไม่ใช่เป็นสิ่งที่เราเรียกร้องว่าสังคมจะต้องยอมรับหรือปฏิเสธอะไร เพียงแต่ว่าเรากำลังเห็นว่าสังคมมันควรจะได้มีการจัดการเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคมอย่างไร และเราก็เริ่มมาคิดเรื่องนี้ การที่คิดเรื่องนั้น สิ่งที่เราได้รับเหมือนกับรางวัลของเราตอนนี้ก็คือ สังคมส่วนหนึ่งให้การยอมรับเรา เราก็ยอมรับนะว่า มันเป็นส่วนหนึ่งที่เราคิดไม่ถึงว่าเราทำได้ และก็คิดไม่ถึงว่าจากการที่เราอยู่ในพื้นที่อย่างนี้ อยู่ในสภาพของคนที่อยู่ในอีกระดับหนึ่งที่อยู่ในชั้นล่างระดับนี้ จะเดินเข้าไปถึงคนอีกระดับหนึ่งซึ่งอยู่ในอีกตำแหน่งฐานะได้โดยง่ายดายขนาดนี้ จริง ๆ เราไปง่ายนะไม่ใช่ยาก ไปโดยไม่ต้องใช้อำนาจทางการเมืองต่อสู้หรือการทุ่มเทเงินทองอะไรเลย มันไปได้ง่ายจริง ๆ รู้สึกง่าย ๆ นั่งรถเมล์ไปหรืออะไรอย่างนี้

* มันแล้ว เหมือนกับว่ามันก็ยังไม่ถึงที่สุด มันก็ยังมีความต้องการอยู่ แสดงว่าจุดนี้ก็ยัง เหมือนกับว่าไม่สนองตอบ ?

จริง ๆ แล้ว ถ้าพูดถึงจุดมุ่งหมายของเราตอนนี้เรายังทำในสิ่งที่เราอยากทำไม่ได้ ในแง่ของการเปลี่ยนแปลงความคิดเรื่องการศึกษาก็ดี หรือแม้กระทั่งนโยบายการพัฒนาก็ดี ยังทำไม่ได้ เพียงแต่ว่าดีกว่าที่เราไม่ได้ทำอะไร และก็เขาไม่ได้ฟังอะไรเราเท่านั้นเอง มันเพียงเขาฟังเราบ้างเท่านั้นเอง เพราะฉะนั้นตอนนี้ ถ้าในแง่ของความต้องการเรา ยังทำไม่สำเร็จ เราไม่ใช่ว่าตอนนี้เราเรียกร้องให้ต้องมีตำแหน่งทางการเมือง แต่เรา ต้องการให้สิ่งที่เราคิด ที่เป็นประโยชน์กับคนมันได้รับแก้ไขหมด ถ้าได้รับการแก้ไข มันก็คือ เป็นสิ่งที่เราต้องการ และก็อาจจะประสบความสำเร็จของเรา เราคิดอย่างนั้นนะ แต่ถ้า ตอนนี้ในแง่ของสังคม สังคมอาจจะยอมรับเรา ในแง่ของผมนั้นถ้าพูดถึงตัวเอง ถ้าไป ในที่ไหน ๆ ก็ตาม เชื่อว่าคนส่วนใหญ่ที่เดียวของประเทศเขาเคยรับรู้ พอพูดถึงถึงไม่คุ้น เคยเป็นส่วนตัวก็พอจะรู้จัก ซึ่งถ้าจะมองตรงนี้ก็ดูเหมือนกับว่าประสบความสำเร็จสูงสุดในชีวิต แต่ผมถือว่าไม่ใช่ ไม่ใช่สิ่งที่เราต้องการตรงนี้ เราต้องการให้ความคิดที่เราคิดอยู่นี้ มันล้มลุกคลุกคลานขึ้นมา แต่ล้มก่อนไม่รู้จะว่าเราอาจจะเป็นตรงนี้หรือเปล่า ต้องการไป ไหน ๆ ต้องการให้คนยกย่องหมดหรือเปล่า เราไม่รู้จะ สมัยหนึ่งเราบอกไม่ได้ว่าเราคิด ยังไง แต่เราต้องการมีอำนาจมีตำแหน่ง สมัยนั้นเราคิดอย่างนั้น เหมือนกับว่าถ้าเรามี อำนาจมีตำแหน่งแล้วนี่ เราเป็นที่... ไม่รู้ว่าเป็นเพราะเราอ่านนิยายหรือเปล่า

* มันเป็นแรงผลักดันที่ทำให้ผู้ใหญ่ทำงานอะไรต่าง ๆ แต่ละชิ้น ก็จะทำจนบรรลุเป้าหมาย หรือเปล่า ?

ผมว่างานที่ผมทำยังไม่ได้บรรลุเป้าหมายจริง ๆ เท่าไหร่ แต่มันมีอันหนึ่งนะ ที่ผมคิดว่าถ้ามันมี ผมคิดเอานะว่า ถ้ามันจะเป็นได้ก็คงเพราะว่าอิทธิพลของการสะสมความคิดตรงนั้น เวลาเราทำอะไรเรามักจะคิดเป็นผู้นำ ความจริงคนที่คิดจะเป็นผู้นำมันมีอยู่ ทั้งดีและไม่ดีนะ ถ้าเราคิดว่าจะเป็นผู้ว่า คิดแล้วต้องเป็นผู้ว่า แล้วก็พยายามต้องเป็นให้ได้ มันก็หมายถึงต้องล้มล้างนะ ต้องแข่งกัน ต้องล้มล้างต้องเอาเปรียบ แล้วก็เห็นคนอื่น

ค้อยกว่าเราหมด กับอีกอันหนึ่ง ต้องการที่จะมี ต้องการเป็นผู้นำทางความคิด คิดอะไรใหม่ ๆ แล้วก็ทำยังไงจะให้คนอื่นได้รับความช่วยเหลือ เราเองคนอื่นอย่างเห็นใจ ไม่ใช่ต้องการเป็นใหญ่ ผมว่าผมมีส่วน ช่วงก่อนนั้นอาจจะคิดในแง่ของต้องการความเป็นใหญ่ เพราะว่ามันยังยึดถือจะเป็นประธานาธิบดีอยู่ (หัวเราะ) แต่ตอนนี้บอกตรง ๆ ผมไม่ได้ปรารถนาตรงนั้นเท่าไรนัก แต่ถ้ามันเป็นไปได้ มันก็เป็นเรื่องของปฏิกชน ก็ไม่รู้ มันอาจจะดีใจก็ได้ เราไม่รู้ ต้องให้มันเป็นแล้วถึงจะรู้

ผมให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์รัฐสภา เขาถามเรื่องความคิดทางการเมืองของผมว่า ผมมีความคิดที่จะสมัครเป็นผู้แทนม็ย ผมบอกผมไม่คิดเลย เขาถามว่าทำไมไม่คิด ผมบอกผมมีเหตุผลว่า คนอย่างผมเป็นผู้แทนไม่ได้ ถ้าเป็นแล้วนี้ หากผมมีความเพียรที่จะทำอะไรสักอย่างให้สำเร็จ ผมเชื่อว่าเป็นผู้แทนแล้วมันทำไม่ได้ เขาถามว่าเป็นผู้แทนแล้วถึงดีขึ้นเพราะมีอำนาจทางนิติบัญญัติ มันทำอะไรได้ง่ายขึ้น ผมบอกมันล้วยจะยิ่งทำให้ผมมีความรู้สึกว่าคุณยังทำอะไรไม่ได้ ผมถามว่าคุณรู้มั๊ยตอนนี้อยู่ยังเอิญผมไม่ต้องไปลงสมัครรับเลือกตั้ง อยู่ ๆ ชาวบ้านเขาแห่มาให้ผมเป็นผู้แทน ขอร้องให้เป็น แล้วมีเสียงมากพอที่จะเป็นได้เลย ถามว่าผมจะเป็นมั๊ย คุณลองถามผมอย่างนี้ได้มั๊ย แล้วผมจะตอบว่าผมไม่เป็น ถามว่าทำไมไม่รู้มั๊ย ผมบอกว่าถ้าผมเป็น คนที่แห่อยากให้เป็น เขาจะเกลียดผมทั้งหมดเลย ถ้าผมรู้ว่ามีคนรักผมขนาดนั้นะ ผมควรจะต้องหาวิธีทำงานแล้ว แต่ไม่ใช่คิดเป็นผู้แทน เพราะผมรู้ว่าถ้าผมเป็นผู้แทนแล้ว ผมทำให้คนที่แห่มาหาผมไม่ได้ แล้วแทนที่ผมจะทำให้เขารัก แห่ให้ผมเป็นอีก เขาจะมาแห่ไล่ผมออก ผมรู้อยู่แล้วว่ามันจะต้องได้อะไรขึ้นมา เพราะฉะนั้น ผมบอกได้เลยว่า ผมไม่เป็น แต่สมัยนั้นผมบอกเขาว่า ถ้ายังเอิญผมยังจนอยู่ อย่างนั้นะ ผมยังอยากได้ตั้งค์เหมือนกันตอนนั้น ผมบอกตรง ๆ ผมก็อยากมีตั้งค์ ผมอาจจะไม่ใช่คำว่าอยากรวย แต่ผมก็อยากมีตั้งค์เหมือนคนอื่น บังเอิญรัฐบาลตั้งผมเป็นวุฒิสมาชิกนี้ ถามว่าผมเป็นมั๊ย ผมบอกผมเป็น ถามว่าผมเป็นทำไม เพราะต้องการตั้งค์ เพราะผมรู้ว่าผมทำอะไรไม่ได้ชาวบ้านไม่ค่า มันไม่เสีย เพราะรัฐบาลเอาผมไปเป็น เพราะฉะนั้น ผมรู้ว่าคุณเป็นไม่ได้ผู้แทน จริง ๆ แล้วมีคนมาเคยชวนสมัคร ผมก็บอกผมเป็นไม่ได้ ผมไม่สมัคร แล้วผมไม่เป็นสมาชิกพรรคไหน ผมถือว่าผมอยู่อย่างนี้ดีกว่าสบาย ๆ ดี

แล้วก็หน้าที่ของพวกคุณ ทำให้ผมแล้วกัน ผมเป็นชาวบ้าน แค่นี้ก็จบ

ฉะนั้น เรื่องของตรงนี้นี่ มันถึงทำให้เราอยากที่จะประหม่นใจว่า เด็ก ๆ เราคิด
ยังไ้ ตอนนั้นเราคิดยังไ้ มันก็พอจะบอกได้ว่าจริง ๆ ตอนนั้นเราไม่ได้ต้องการมีตำแหน่ง
หรือต้องการมีฐานะเติบโตใหญ่โตในสังคม เพียงแต่ว่าเราต้องการทำงานซักชิ้นให้มันเสร็จ
แล้วคนก็ยอมรับก็พอแล้ว เราคิดว่าแค่นั้น

* ในชีวิตนี้ผู้ใหญ่จัดระเบียบชีวิตของตัวเองไว้อย่างไรบ้างมัย เคยคิดเรื่องพวกนี้มัย ?

จริง ๆ ผมไม่เคยคิดเรื่องพวกนี้มาก่อนนะ จริง ๆ ในแง่ของการคิดถึงชีวิตทั้ง
ระบบนี้ ผมก็คงคิดได้ซักปึกว่า สองปีมานี้เอง แต่ก่อนก็ไม่เคยคิดเหมือนกัน แล้วชีวิตที่
จะต้องมีการรอบไว้อย่างนี้ว่าต้องทำอย่างนั้น ๆ เข้าใจมาทำยังไ้ ผมไม่เคยคิด เดี่ยวนี้ยัง
ไม่คิดใหญ่เลย ผมอยากให้มันเป็นธรรมชาติของมันไปเลย

* ไม่คิดแต่มีมัย ?

จริง ๆ ไม่มีนะ ผมเป็นคนมีระเบียบนะ ผมเป็นคนเจ้าระเบียบ แต่เดิมแต่ต้น
มานี้ผมเป็นคนเจ้าระเบียบ ผมเคยจำได้ว่า ของนี้ถ้าผมเก็บ แล้วถ้ามีด ๆ นี่ไม่ต้องมีไฟ
ก็ไปเอาได้ แต่ว่าเดี๋ยวนี้ระเบียบเหล่านั้นหมดไปแยะ แล้วก็เริ่มจะไม่ให้มี เพราะเรา
รู้ว่าระเบียบแล้วยุ่งกับคนอื่น ทำงานร่วมกับคนอื่นลำบาก นี่คือปัญหาและอุปสรรคของ
ผมตัวหนึ่ง คือ ผมยังเป็นคนมีระเบียบเก่าติดอยู่เรื่อย ๆ สิ่งเกิดคุณ ผมวางอะไรไม่เคย
เปลี่ยนที่ แล้วผมจะรู้อยู่ตลอดเวลาว่าอะไรวางอยู่ตรงไหน ให้ผ่านไปปีหนึ่งผมก็ยังจำได้
ว่าวางอยู่ตรงไหน แต่ที่มันเกิดปัญหาก็คือคนอื่นมาย้ายของผมอยู่เรื่อย ผมเป็นคนมี
ประสิทธิภาพจำเก่าดี ถ้ากลับไปคิดถึงเรื่องเก่านี้ถ้าผมมีเวลาผมจะค่อย ๆ ย้อนไปได้แยะ
แต่เวลาปกติที่ผมนึกไม่ทันนะ แต่ถ้ามีเวลานี้ผมย้อนอดีตได้แยะ เป็นเรื่องแปลกนะ นี่คือ
ความจำเก่าที่จำได้แยะ แต่ต้องมีเวลา หนังสือที่ผมเก็บไว้นั้น พอมันคนมาพูดถึงเรื่องมัน
นี่ผมนึกออก ผมเป็นคนมีระเบียบแยะเดิมนี่ แต่เดี๋ยวนี้ค่อย ๆ ลดลง และก็จะมีใช้
ระเบียบให้น้อยลง เพราะถือว่ายังมีระเบียบมาก เรายังอยู่กับคนลำบาก เพราะถ้าเรา

เป็นคนมีระเบียบ เราก็จะขุ่น อดไม่ได้ แล้วคนอื่นก็อดใจ เพราะฉะนั้น ความมีระเบียบ
นี้บางทีอันตรายเหมือนกัน

* ผู้ใหญ่รู้สึกว่าคุณเองมีจุดอ่อนอะไรบ้างมั๊ย ?

จุดอ่อนตัวเองมี ผมก็มีเยอะ จุดอ่อนที่สำคัญที่สุด คือ ผมเป็นคนแข็งเกินไป
ทางความคิด ซึ่งเดี๋ยวนี้ผมปรับไปเยอะ คือ เป็นคนที่เชื่อมั่นในที่ตัวเองคิดเกินไป เราก็
ลดลงมา เราก็รู้ว่านี่คือจุดอ่อนที่เราได้ก่อนเลย การยึดในอัตตานิยมที่สำคัญ ผมก็เป็น
คนที่ยึดในอัตตามาตลอด อัตตาแรงเหมือนกัน แต่เดี๋ยวนี้เราก็ลดลงมาเรื่อย ๆ เพราะ
เรายังรู้ว่าเป็นจุดอ่อน เราก็ต้องแก้ไข และก็อีกเยอะที่เดียวจุดอ่อน ที่จะต้องพูดกันอีก
มากก็ ปัญหาของเราที่มีอยู่จริงที่เราจะต้องแก้ไข มันหลายอย่างที่ยังแก้ไขได้ไม่หมด ไม่
ใช่แก้ไขได้หมดแล้ว เพราะฉะนั้น ปัญหาที่มันเหลืออยู่ มันก็ทำให้จุดต่าง ๆ ในส่วนที่เรา
คิดว่าเป็นจุดที่ดีแล้วก็เข้มแข็ง มันก็จะต้องอ่อนอยู่ มันก็ยังมีอยู่เยอะ สิบปีที่ผ่านมาไม่
เชื่อว่าเราแก้ไขได้โดยสิ้นเชิง ที่เราพูดไป เราก็ไม่ได้ยืนยันว่าเราแก้ไขได้โดยสิ้นเชิง
เพียงแค่คนมองภาพเรามันสำเร็จหมดแล้ว คนเขาคิดไปสมมุติกว่าที่เราคิด กว่าที่เราบอก
เขาด้วย อาจจะเป็นอย่างที่เราอาจจะไม่ได้คิดตามเราไปทั้งหมด หรือคิดเท่าที่เรา
คิดอยู่ก็ได้ เขามองภาพรวบยอด เวลาคำถามนี้ เขาถึงออกคำถามมาในแง่ที่เราจะ
อธิบายเขา นี่จึงไม่ค่อยเกิด เราพูดแล้วนี้บางทีมันขาดรายละเอียด แต่เราต้องการจะอธิ
บายตามที่เขากล่าว เขากลับไม่ถามซักที เราเลยไม่ได้อธิบายมัน เพราะฉะนั้น จริง ๆ
ผมยังไม่ถึงจุดที่สำเร็จจริง ๆ แต่เราเริ่มรู้แล้วว่ามันจะสำเร็จได้ในอนาคต เราเริ่มเห็น
ร่องรอย เห็นทิศทางแล้ว ฉะนั้น เราถึงพยายามพูดถึงทิศทางตรงนั้นมากกว่า แต่จริง ๆ
มันยังไม่ถึงทั้งหมด เรามีความมั่นใจตรงนั้นจริง ๆ ถึงออกมาในรูปของการนำเสนอ
ตรงนี้ที่มันค่อนข้างจะเป็นขั้นเป็นรูปออกมาเลย แต่จริง ๆ หลายอย่างมันยังไม่ถึงเวลา

.....

ภาคผนวก จ

* พี่สมบุรณ์กับผู้ใหญ่รู้จักกันยังไงครับ ?

เดิมทีเลขนะเขตนั้งหมู่บ้านจะเป็นคนทางบ้านฉันทมดเลข คนนครนายก ก็ชวนกันมาหาทำกิน ฉันทมาก็เป็นคนรับจ้าง แล้วบางคนก็มาหาเงินมาซื้อที่ดินอยู่นั้น ก็เลขารู้จักกับผู้ใหญ่

* ตอนนั้นประมาณปีอะไรครับ ?

ยี่สิบกว่าปีแล้วนะ

* ตอนนั้นผู้ใหญ่เป็นผู้ใหญ่บ้านหรือยัง ?

ยังไม่เป็นเลข จนมีลูกคนแรก เพิ่งเริ่มท้อง ตอนนั้นผู้ใหญ่ยังเป็นนายหน้าอยู่ ไปเอาของเผ่าแก่มากอีกทีหนึ่ง เผ่าแกผู้ใหญ่จะอยู่ข้างนอก แกก็จะเอาเงินมา แล้วก็ให้ลูกน้องลง ๆ แกก็จะเอาผลกำไรจากลูกน้อง

* ตอนนั้นฐานะผู้ใหญ่เป็นยังไง ฐานะดีมั๊ย ?

ก็คิดว่าดีกว่าคนที่เขามาเป็นลูกน้องเรา ก็พอ ๆ กันนะ แต่ว่าเขารู้จักเผ่าแก แล้วจะได้เงินมา ก็จะดีกว่าพวกนี้หน่อย มีเงินใช้จ่าย

มาอยู่ได้ประมาณซักปีหนึ่ง เขาก็มาเป็นผู้ใหญ่บ้าน เขาคิดเลือกสมัยก่อนเขายกมือเอา

* ตอนนั้นชาวบ้านเยอะมั๊ย ?

ก็ไม่เยอะเหมือนตอนนี้นะหรือกันนะ แต่ก็ใช่ว่า

* เห็นผู้ใหญ่แล้วว่า ช่วงนั้นใจซุม แล้วผู้ใหญ่ทำหน้าที่ยังไง ?

ก็ติดตาม ตอนนั้นเขาก็จะเป็นเหมือนผู้ใหญ่บ้านอยู่แล้ว เพราะว่าพี่ออยเขาก็เป็นหลักอยู่ก่อนแล้วกับผู้ใหญ่

* ลงออยกับผู้ใหญ่ ใครเป็นผู้นำกว่ากันในสมัยนั้น ?

ถ้าเรื่องนักร้องต้องลงออยนะ เพราะลงออยเขารู้จักคนเยอะ ถ้าผู้ใหญ่เขาจะเข้าทางชาวบ้าน ให้ปลุกไอนี้ เอาไอนี้มา ส่งเสริม อะไรดี ๆ เขาจะเอาเข้ามาให้ชาวบ้านทำ ทำ ๆ กันอยู่นี้มีโจรมาปล้น ปล้นเอารถไป ตอนนั้นทางอำเภอเขาก็ส่งเสริมดี อย่างอวยฮออะไรอย่างนี้ อยากได้ปืนอะไร

* พี่สมบุรณ์กับผู้ใหญ่รู้จักกันปีเดียวแล้วก็แต่งงานกัน ประทับใจผู้ใหญ่เรื่องอะไร ?

ก็เห็นเขากำมาหากิน แต่เป็นคนขยันนะ เขาเป็นเผ่าแก่แต่เขากำเหมือนลูกน้องทำอะไรเขากำด้วย ถางหญ้า จะปลูกจะทำอะไรเขาก็กำด้วยหมด แล้วก็ทำโรงไม้โรงมัน เขาก็ทำเอง เขาไม่ได้ยินยอมอย่างเดียว เป็นคนขยันมาตั้งแต่หนุ่ม ๆ หัวคิดก็ดี หนังสือก็ขยัน เอะอะเลยจะมีที่ห้วนอนเป็นแถวเลย จะชอบอ่านหนังสือมากมาย พอว่างปั๊บจะคว้าหนังสือนอนอ่าน แล้วหัวนี้ก็จะจำตั้งแต่สมัยไหนจะมาเล่าให้ฟัง ชอบเล่า

เขาก็ไม่หล่อหรอกนะ หัวล้าน แก่แล้ว ที่มาอยู่กับฉันนี่ 30 กว่าแล้วนะ ห่างกับฉัน 9 ปี

* พอหลังจากแต่งงานแล้วผู้ใหญ่เคลื่อนไหวเรียกร้องตั้งกลุ่มเกษตรกรนี้ พี่สมบุรณ์เริ่มครับ ?

รู้ แบบไปโดนพ่อค้าเขากด ก็รวมเป็นกลุ่มไปต่อต้านทุกอย่าง แกเอาหมดทุกอย่างเลย ทำด้วยแต่หวังให้ด้วย ให้เกษตรกรในนี้ขายได้ของแพง

คิดทำฝ้ายนี้ ปลุกฝ้ายไปขาย ส่งเสริมว่าจะให้ราคาเท่านั้น ๆ พอไปขายจริง ๆ แล้วไม่ได้ ฝ้ายไม่ดีบ้าง อะไรบ้าง จะตัดโน้นตัดนี้ เราต้องไปหาประกันจริง ๆ เอาให้ได้มาเลย ไปเรียกร้องเอาจากรัฐบาล เข้าหานายกฯ นี่บ่อย

* แล้วตอนนั้นฐานะครอบครัวเป็นยังไงบ้าง ?

ไม่รวยนะ ก็เอาของเผ่าแก่ ก็เป็นหนี้เขา เป็นหนี้เขาทุกคำที่กินเข้าไปนี่

* ช่วงที่ผู้ใหญ่รวย ๆ ฝูมเมื่อยหน้อยนี้ ยังไม่ได้แต่งงานหรือ ?

มาตอนหลังสิ พ่อทำ ๆ ก็ได้เงินก็ไปแล้ว มีเผ่าแก่เข้ามาอยู่ ก็ชักฝูมเฟือย แล้วตอนนั้น ร่ำรวยแต่ก็เขามาว่ารวย ใช้เงินคนอื่น แล้วเป็นหนี้เป็นสินเขา

* สรุปแล้วตอนที่วิ่งเรียกร่องอะไรบ่อย ๆ ตอนนั้นก็ไม่ค่อยดี ?

ก็ไม่ดี ก็ทำไร่

* ถ้าเทียบกับตอนแรกกับตอนที่เรียกร่อง ตอนแรกนั้นสบายกว่ามั๊ย ?

มันก็พอ ๆ กัน ก็ยังไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง

* แล้วมาเปลี่ยนแปลงตอนไหน ?

ตอนขายที่ใช้หนี้เขาหมดเลย สมัยนี้ล่ะ

* แล้วตอนก่อนหน้าที่จะต้องขายก็ตอนนั้นเป็นยังไง ?

ตอนนั้นเราลงทุนมากเลย ทำมันเยอะ ทำทุกอย่าง ถั่วเหลืองก็ทำ ข้าวโพดก็ทำ ก็จ้างเขาทำ เป็นร้อย ๆ ไร่ เป็นที่ของเราเองบ้าง ที่คนอื่นบ้าง ทำมันเยอะเยอะ ทำข้าวโพดข้าวโพดถูก ทำถั่วเหลืองถั่วเหลืองถูก ทำอะไรถูกหมด เขาส่งเสริมว่าอันนี้ดี แล่นะนะ แพงน่าดูเลยนะ เรารีบทำเลย

* ซึ่งผู้ใหญ่ก็เห็นด้วยกับที่เขาส่งเสริม ?

ก็ตอนนั้นเขาก็ไม่รู้อะไรหรอกนะ แล้วก็เป็นคนส่งเสริมชาวบ้านต่อต้าน ตอนนั้นก็เป็นผู้ใหญ่แล้ว

* แล้วทำอีกหลายปีมั๊ย ?

อีกหลายปี ก็ทำจนไม่มี แล้วลุกอ่อนด้วย 2-3 คน เกือบไม่มีกิน ลำบากมาก ก็มีมากให้เขาหมด มีเงินก็พวกคนงานบ้าง อะไรบ้าง ขายของน่ะตอนนั้นลงทุนขาย คนงานกินหมดเลย เอาไปเลย ๆ หมดทุน ธนาคารก็เร่ง ลูกน้องก็พอกัน เลยต้องโลเซเลย ขึ้นทำก็แย่ ปลุกมันวันนี้ ส่องเสริมอยู่ 50 สดางค์ พอฉันปลุกปั๊บเหลือ 20 สดางค์ คิดดูซิ โอ้โฮ มันลงง่าย ๆ เลยนะ 20 สดางค์นี้ ทุนยังไม่ได้คืนเลย แถบร้องไห้เลย

* แล้วตอนนั้นผู้ใหญ่ว่ายังไงบ้าง พุดอะไรบ้างมั๊ย เครียดมั๊ย ?

เครียด ดุครบถ้วนหนึ่งตั้ง 2-3 ชอง แก่เครียด ดุจนไอ คล้ายอัมพาต เห็นชา เลือดออก แก่โอบมากโอบากแล้ว

* แล้วแกพูดว่าไงบ้างว่าจะต้องทำยังไงดีต่อปัญหาตอนนั้น ?

พอธนาคารเร่ง แกบอกต้องรับขาย เพราะมันขึ้นเรื่อย ๆ 10 ปีนี้ เขาเร่งแล้ว ดอกเบี้ยขึ้น เขาจะขึ้นเลย ก็เสนอดอกเบี้ยเท่าไร สิบปีนี้ดอกเบี้ยเท่าไร ที่นี้เราถ้าขึ้น เอาไว้ที่ก็ไม่เหลือ แถมเงินทองจะไม่มีใช้เขา จะลำบากนะ ก็ทยอยขาย ไม่ได้ขายทยอยหรอก ขายทีเดียวนะ ขายหมด แล้วก็เอาเงินมาใช้เขา ก็หมดหนี้หมดสิน ที่นี้ที่เหลือเท่าไร เราก็ปลุกเฉพาะพวกแดง

* แกพูดว่าไง พอขายหมดแล้วเราจะทำอะไรกันต่อ ?

แกบอกที่นี้เราไม่ทำลงทุนแล้ว ทำแค่เรากินเหลือเราค่อยขาย แกก็เริ่มทำ แป้งแดง ทำพวกข้าวโพด ก็ได้ไฉน 30 วันที่เก็บผล ไปตลาดปั๊บก็ได้ของเต็ม กินอึดหน้าเหลือไปขาย

* ตอนนั้นผมประสบเห็นด้วยกับความคิดนี้ ?

ตอนนั้นก็คิดแล้ว ก็เห็นอย่างนี้ ได้กินทุกวันแล้วได้ขายทุกวัน อย่างนั้นเราไม่ได้เลย ปีหนึ่งนะ ถึงจะได้หนึ่ง แล้วก็กินไปปีหนึ่ง เอาเงินคนอื่นมากินเลยนะ แล้วไม่มีสิทธิ์จะไปซื้อทอง ซื้ออะไรแต่งตัวนี้ ไม่ต้องไปพูดเลย หาลงทุนอย่างเดียว แล้วก็กินไปวัน ๆ หนึ่ง ก็ไม่ใช่ว่าจะกินดินยสมันั้นนะ อุต ลำบากน่าดูเลย นี่มาสบายตอนนั้น แต่ก่อนนี้ลำบากจริง ๆ ลูกก็เล็กทำอะไรไม่ได้ แค่งี้ทำ ลูกอยู่ในบ้าน ก็ออกไปทำรอบ ๆ บ้าน พอลูกตื่นก็วิ่งเข้าบ้าน ผู้ใหญ่เลี้ยงบ้าง แล้วก็ออกไปขายของ ขายทุกวัน พอเรามีรายได้ที่สบายแล้ว มีเงินเก็บ แถมมีกิน

* ตอนนั้นต้องทำงานหนักมั๊ย ?

ตอนที่เรารู้ว่าเราไม่ได้ทำงานหนักเลย เลี้ยงลูกอย่างเดียว แต่พอมาเราทำของเราเอง ทำแค่นี้เราจะหนักแล้ว ทำสองคน ไม่จ้าง ทำแถมนี้ทำหมด แต่ก่อนไม่มีต้นไม้ เตียนโล่งหมดเลย เป็นป่าหญ้าคา นี่ แถวนี่ฉันปลูกหมดเลย เป็นถั่ว เป็นข้าวโพดหมดเลย โอ้โฮ วันหนึ่ง 50 โล เป็นเงินเท่าไรแล้ว โลละ 5 บาท

* ตอนนั้นที่อำเภอไม่มีคนทำผักเลย ที่ตลาดไม่มีคนขายผักเลย ?

ไม่มีเลยนะ มีดินคนเดียว คนแรกเลย โอ้ยขายดี ที่นี้มีคนตาม ๆ ก็เกิดแย่งกันขายอีกแล้ว มีปัญหาอีกแล้ว พอมีปัญหาปุ๊บผู้ใหญ่จับกลุ่มอีก ผู้ใหญ่แถมทั้งหมดให้เป็นขายร้านเดียวหมดเลยจะได้ไม่ต้องทะเลาะกัน ก็เป็นกลุ่มผักขึ้นมาจากตรงนี้เอง ปัญหาเริ่มที่ฉันกับแม่... ก็อยู่ใกล้กัน ฉันขาย 5 บาท แกก็ไปขาย 4 บาท ตัดราคากันต่อหน้า ฉันก็เลยว่าแก ฉันบอกว่าเดี๋ยวจะไปฟ้องผู้ใหญ่ ทำอย่างนี้ทำได้ยังไง แกเห็นฉันขายดีใจ ฉันขายได้เพราะฉันรู้จักคนเยอะใจ เป็นเมียผู้ใหญ่ แล้วขายประจำด้วย ที่นี้แกขายไม่ได้แกก็เลยลดราคา ฉันก็มาฟ้องผู้ใหญ่ แกก็ว่าฉันว่าทำไมต้องมาฟ้องด้วยแค่นี้ แล้วทีหลังมีปัญหา แกก็เลยจับรวมกลุ่ม จดมารวมกันของใครก็โล แล้วก็ช่วยกันขาย พอเย็นมาก็แบ่งกันไป แต่ก่อนนี้ขายดี แต่สมัยนี้ก็ลำบากแล้ว เพราะพ่อค้าข้างนอกเข้ามาจับซื้อ แล้วเดี๋ยวนี้ทำ

เขอะมากเลย

* นิสัยส่วนตัวผู้ใหญ่นั้นเป็นยังไง เท่ที่พี่สมบุรณ์เห็นตั้งแต่รู้จักกันมาจนถึงตอนนี้ ?

เขาเป็นคนชอบช่วยเหลือคนนะ ชาวบ้านเดือดร้อนมาไม่มีตังค์นี้ แกให้หมดเลย ก็ชอบนิสัยเขา นิสัยเขาดีมาก แล้วก็ขยัน

* แล้วแกชอบเที่ยวมั๊ย ?

ไม่เห็นนะ ตอนมายุ่งอะไรนี่คงไม่เที่ยวแล้ว คงเบื่อแล้วละมัง เขาเป็นหนุ่มกรุงเทพ มา แล้วหนังสือเขาจะเขอะมากเลย หนังสือแกนี่เรื่องหัวเสมอกันหมด แล้วของแกนี่ใครหยิบ แกรู้หมดละ

* ผู้ใหญ่ที่กินการอยู่เป็นยังไงแต่ไหนแต่ไร ?

กินง่าย เหมือนเดิม กินง่ายมากเลย ยิ่งสมัยก่อนยิ่งไม่มี อะไรก็ได้ ฆะเขือปนแจ่วเผา อะไรได้หมด ไม่ต้องมีปลาไม่ต้องมีอะไร ขอให้มันพริกมีอะไร

* กับลูกเต๋านั้นเป็นยังไงบ้าง ?

ดีตลอด เหมือนเดิม รักลูก ยิ่งพินิจนี้ ผู้ชายคนแรก

* เรื่องลูกนี้ มีใครเลี้ยงเป็นหลักมั๊ย หรือว่าช่วยกันเลี้ยง ?

โดยมากฉันเป็นหลัก แกจะไม่ค่อยได้อยู่ แกจะไปโน่นไปนี่ตลอด

* แล้วทำให้ห่างกันมั๊ย ระหว่างลูกกับผู้ใหญ่ ?

ก็ไม่ห่าง เพราะแกไม่ได้ไปค้างคืนค้างวันอะไรนี่ ไปแค่บางวัน และถ้าเขาอยู่ที่นี่ เขาจะเลี้ยง ฉันไปทำงาน หุงข้าว ตักน้ำ ซักผ้า อะไรนี่ เขาจะเลี้ยงตลอด

* แกเคยพูดมัยว่า มีความหวังอะไรต่อลูกบ้าง ?

แกพูดแต่ว่า เลี้ยงเขาให้รอด ให้มีงานทำ เขาจะได้ไม่ต้องมาลำบากเหมือนเรา
ไม่ต้องให้มารับเลี้ยง แกขอให้ลูกสบายหน่อย ไม่ต้องมาลำบากเหมือนเขา ไม่ต้องมารับ
เลี้ยงหรือ

* พอลูกโต ๆ แล้วนี้ ผู้ใหญ่คัมัย ?

คุณะ คุดลอด ทำอะไรผิดโดนแล้ว ไม่ทันะ แต่จะพูด วิจารณ์ว่าสิ่งนั้นไม่ดี
อย่างนั้นไม่ดี ลูกคอยจะฟัง คอยสอนตลอด

* ใครติดพ่อมากที่สุด ?

เหมือนกันหมด แต่เรื่องช่วยงานครอบครัวใกล้ชิดพ่อที่สุด ตั้งแต่เล็กมาจะช่วยพ่อทำ
อะไร พอโตมาเขาจะทำส่วนทำอะไรกับพ่อเขาแล้ว ก่อนไปโรงเรียนต้องยกเรื่องถั่ว 3
ร่อง ถั่วพรวนร่องมันหก็ 3 ร่อง ทำอะไรก่อนไปโรงเรียนทุกอย่าง ช่วยเก็บถั่วก่อน
หุงข้าวตอนเช้า เขาจะทำให้หมด

* ช่วงนี้ก็ไม่ต้องทำงานหนักแล้ว ?

ให้ลูก ๆ ทำ แกสั่งของแกอย่างเดียว แต่ก่อนแกทำ หลังแดงไหม้เลย
ชอบถอดเสื้อ แกจะปลุกของแกเอง ตันใหญ่ ๆ นี่ฝีมือแกทั้งนั้น

.....

สัมภาษณ์ นายครวัชิต เข้มเฉลิม บุตรชายคนโตของผู้ใหญ่วิบูลย์ 6 สิงหาคม 2535

* ตอนนี้อายุเท่าไรแล้ว ?

24 แล้ว

* คิดเพ็งกลับจากอเมริกา ไปเรียนอะไรมา ?

จริง ๆ แล้วไปเรียนภาษาอังกฤษ เพื่อจะได้พูดภาษาอังกฤษได้ เพื่อได้ใช้ที่นี่ เพราะบางทีก็มีชาวต่างประเทศมาเที่ยว มาหาพ่อ เราจะได้คุยได้ เพราะช่วงก่อนพูดไม่ค่อยเป็น แล้วชาวต่างประเทศมาบ่อย เราก็ไม่ค่อยได้พูด

* ที่ไปนี้ คุณพ่ออยากให้ไป ?

ครับ ก็อยากให้ไป ถ้าไปแล้วก็ได้หลายอย่าง ได้ประสบการณ์ นอกจากจะไปเรียนภาษาอังกฤษแล้ว ก็ได้พบปะผู้คนต่างชาติต่างภาษา

* ไปอยู่ที่เมืองอะไร ?

ไปอยู่รัฐโอเรกอน ไปอยู่เมืองเล็ก ๆ คล้าย ๆ ต่างจังหวัดของอเมริกา มีคนไม่กี่คน สองสามพันคน ชื่อเมืองโรสเบิร์ก

* แล้วไปอยู่ยังไง ?

เป็นครอบครัวฝรั่ง รู้จักกันก่อนที่จะไป เขาเคยมาเที่ยวที่นี่ รู้จักทางมูลนิธิหมู่บ้าน ที่กรุงเทพ ก็เลยไปอยู่ที่นั่นปีหนึ่ง

* แล้วต้องไปเข้าโรงเรียน ?

ไปเรียนที่วิทยาลัย คือ เขามีสำหรับนักเรียนต่างชาติ ที่เรียนภาษาอังกฤษเป็น

ภาษาที่สอง ไม่ได้ใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาหลัก พวกเกาหลี จีน พวกอเมริกาใต้

* ค่าใช้จ่ายที่ไปนี้ คุณพ่อส่งให้หรือยัง ?

ไปอยู่ที่นั่น ครอบครัวฝรั่งเขาออกให้หมด จะไปไหนเขาก็ออกให้หมด เรา
ก็ออกเฉพาะส่วนเกินที่เขาไม่ได้ออกให้เรา ค่าขนม ข้างที่เราไปเที่ยวไหนคนเดียวอะไร
อย่างนี้

* ก่อนไปนี้ ชิดเรียนจบอะไร ?

เรียนจบวิทยาลัยเกษตร

* ที่เลือกเรียนเกษตรนี้ เพราะสนใจ หรือคุณพ่ออยากให้เรียน ?

ก็หลาย ๆ อย่างปนกัน เพราะเราก็มีพื้นฐานเกี่ยวกับการเกษตร แล้วพ่อเขา
ก็อยากให้เรียนด้านนี้ พ่อตีผมก็ได้โศกตาไปเรียน ไม่ต้องไปสอบ ก็เลยไป คือเขาก็มี
โศกตาให้กับแต่ละโรงเรียน ๆ ละก็คน ก็ให้สอบแข่งขัน ที่นี้ คนไม่ค่อยสนใจ มีน้อยกว่า
โศกตา เราก็เลยได้

* ที่สนใจเกษตรเป็นเพราะว่า คลุกคลีอยู่กับคุณพ่อมาตั้งแต่เด็ก ๆ หรือเปล่า ?

ก็มีส่วน ใช่ว่า แล้วอีกอย่างผมก็ไม่ค่อยชอบทางด้านช่าง ไม่นัด พรสวรรค์
ไม่มี ก็เลยเกษตรอย่างเดียว

* แต่เด็กแต่เล็กนี่ เริ่มต้นมาอย่างไร ตามคุณพ่อออกไปดู หรือพ่อเรียกไปทำ ?

คือ ตั้งแต่โตมาผมก็อยู่ที่นั่นมาตลอด อยู่กับครอบครัวมาตลอด เรียนหนังสือก็อยู่
กับครอบครัวมาตลอด ก็มีความผูกพัน ทำอะไรก็ทำตามกันไปเรื่อย ๆ เพราะฉะนั้น มัน
เป็นไปของมันเอง โดยที่คล้าย ๆ กับเราก็ยอมรับไปด้วย

* ต้องสิ้นใจบ้างมั๊ย ?

มีบางครั้ง ก็ต้องยอมรับชะตากรรม วัชรุน เด็ก ๆ ก็ต้องอยากจะไปไหนบ้าง
หนีไปเที่ยวก็มี

* แล้วคุณพ่อว่ามั๊ย ?

ก็ปกติ ก็ต้องว่าบ้าง แต่โดยปกติแล้ว ผมไม่ค่อยทำอะไรเสียหาย แค่ไปเที่ยว
กลับมาทำงานได้ ก็ไม่ค่อยมีปัญหาเท่าไร

* คุณพ่อเป็นคนคุมมั๊ย ?

แต่ก่อนก็ดู ตี นาน ๆ ตีแต่ตีเจ็บ แต่ก่อนก็กลัวอยู่ เดียวนี้โตมาก็ไม่เป็นไร
แล้ว ส่วนใหญ่จะคุยกันมากกว่า

* ชีวิตนี้เป็นลูกที่ค่อนข้างจะใกล้ชิดคุณพ่อมากที่สุด ?

ส่วนใหญ่ผมจะทำงานข้างนอกกับพ่อตลอด จะปลูกต้นไม้อะไรก็ด้วยกันตลอด
ทางแม่ทางน้องเขาก็คืออยู่ในบ้าน ทำยา ทำอาหาร

* เท่าที่ดู คุณพ่อเป็นคนยังไง ลักษณะนิสัยโดยทั่ว ๆ ไป ?

รู้สึกแกล้งใจเย็น แกล้งอะไรได้กว้างดี เรื่องแต่ละเรื่องเวลาแกล้งอะไร
แกล้งเมื่อไหร่เยอะ ทำให้แกล้งเวลาตัดสินใจอะไร รู้สึกจะไปได้ดี แล้วรู้สึกแกล้งได้ลึกซึ้ง
ดี บางทีแกล้งเกินกว่าที่เราได้คิดอีก แบบเราคิดไม่ถึงว่าแกล้งคิดถึงขนาดนี้ อย่าง
เรื่องการปลูกต้นไม้ แกล้งตลอด ปลูกไปทำไม หวังอนาคต 10-20 ปี ไม่ใช่หวังแค่
เฉพาะหน้า

* พูดถึงการทำงาน คุณพ่อเป็นคนทำงานหนักมั๊ย ?

แต่ก่อนนี้ทำงานหนัก ดูนอก ขุดดิน ทำอะไรทุกอย่าง สักสมัยผมอายุ 10 ขวบ

10 กว่าขวบ ทำงานหนัก ลุยทุกอย่าง ปลุกผัก ขุดดิน เพราะแม่ก็ช่วยได้นิด ๆ หน่อย ๆ ส่วนใหญ่ทำงานแต่ในบ้าน แก่เลยคนเดียว แต่ก่อนนี้ลำบาก แม่ก็ช่วยได้เล็ก ๆ น้อย ๆ

* เราก็เห็นว่าลำบาก ?

แน่นอนครับ ต่างจากตอนนี้อะฮะ อยู่ตอนนี้ถ้าไปนึกถึงตอนก่อน รู้สึก โอ้โฮ เราผ่านฝ่าอุปสรรคมาเยอะ ต่างกับตอนนี้ลืบลืมเลย เทียบกันไม่ติดเลย

* ต่างกันนี้หมายถึง ?

หลายอย่าง ตั้งแต่การทำมาหากิน ความเป็นอยู่ อะไรอย่างนี้ เพราะสมัยก่อนไม่ค่อยมีเวลามานั่งคุยกันอย่างนี้ เดี่ยวตอนกลางวันก็ต้องออกไปทำงาน ขุดดิน รดน้ำต้นไม้ รดน้ำผัก ไม่ค่อยมีเวลา เวลาไปอยู่กับที่เราปลุกผัก ทำงาน ใช้แรงงานเยอะ ลำบากกว่าตอนนี้อะฮะ ตอนนี้อะไรก็ทำไปเรื่อย ๆ ทั้งวัน เหนื่อยก็พัก

* ทำงานหนักอย่างน้อยหลายปีมี ?

ก็หลายปีอยู่ ก็นานพอจนรู้ว่าไปไม่รอดแล้ว ตั้งแต่มีหนี้สิน ทำยังไงก็ไม่ไหวแล้ว มีแต่จมกับจม ต้องถอย อันนี้ผมไม่ค่อยรู้เรื่องเท่าไร คือพ่อเป็นคนคิด คนทำอะไรหมด ผมก็ตาม

* แล้วตอนช่วงเปลี่ยนนี้เป็นยังไงบ้าง ?

คือช่วงที่แกเปลี่ยนนี้ ผมยังไม่ค่อยรับรู้อะไรเท่าไร ผมยังเรียนหนังสืออยู่ คือที่นี้ส่วนใหญ่ ความคิดเห็นไม่ค่อยได้คุยกันตรง ๆ เป็นในรูปของการกระทำมากกว่า แกก็ทำ ๆ เราก็คอยคิดตามที่แกทำ แกไม่ค่อยมาพูดหรือถ่ายทอดให้เรา ถ่ายทอดความคิดของแกให้เรา ไม่ค่อยได้พูดเท่าไร เราก็คอยดูว่าแกทำ ๆ อะไร แล้วก็คอยคิดเอา บางทีแกก็บอกแนะนำนิด ๆ หน่อย ๆ คือ ต่างจากเวลาคนมาหาแกแล้วแกอธิบายอะไรให้ฟัง อย่างเราไม่เคย

* เราน้อยใจบ้างมั๊ย ?

ไม่เป็นไร แกไม่ค่อยมีเวลาอยู่แล้ว ก็ต้องเห็นใจแก ให้แกทำงานของแกที่
แกชอบ เราไม่ค่อยมีปัญหายุ่งแล้ว เราบอกว่าแกทำอะไร

* ถ้าเทียบตอนที่ยังทำขายอยู่ กับตอนที่ขายที่แล้วเปลี่ยนมาทำเองนี้ ตอนไหนทำงานหนัก
กว่ากัน ?

ตอนที่ยังไม่ได้ขายที่ ทำงานหนัก เพราะที่ต้องรับทำงานเพื่อใช้หนี้เขา แล้วก็
ต้องทำให้เรามาเกินด้วย ใช้หนี้เขาด้วย ก็ต้องทำงานหนัก แล้วมันมีที่เยอะด้วย เรา
ต้องปลุกให้เยอะ ให้เต็มที่ ก็ทำให้ต้องทำงานหนัก พอเราขายที่แล้วนี้ ที่ที่เหลือน้อยเรา
ก็ทำน้อย แต่เราก็ไม่ต้องพะวงเรื่องหนี้ เพราะเราก็ใช้หนี้หมด ก็สบาย

* แล้วชีวิตมั๊ยว่าคุณพ่อเป็นหนี้ ?

ก็รู้ครับ แต่เราก็ไม่ค่อยได้สนใจเท่าไร เป็นเรื่องของผู้ใหญ่ ก็รู้จากการพูดคุย

* แล้วสภาพชีวิตในครอบครัวเปลี่ยนไปมั๊ย ตอนที่เปลี่ยน ขายที่ไปซะ ?

ใหม่ ๆ ก็มีปัญหานิดหน่อย ก็กลัวจะไปไม่รอด เพราะไม่มีที่แล้วที่นี้หมด เป็น
จุดเปลี่ยน เฝื่องเริ่มต้น ก็ต้องมีปัญหานิดหน่อย

* กลัวนี้ใครกลัว พ่อแม่หรือเรา ?

พ่อแม่มากกว่า เพราะเรายังเด็กอยู่ แต่เราก็รู้ เพราะเราอยู่กับเขาตลอด
เพียงแต่เราไปเรียนหนังสือ แล้วก็กลับมา ก็พูดคุยแลกเปลี่ยน เพียงแต่มันยังไม่ใช่วิทยา
ของเรา เพราะว่าเรายังเด็ก ยังไม่ค่อยรับรู้อะไรเท่าไร

* แล้วชีวิตความเป็นอยู่ของลูก ๆ เปลี่ยนไปมั๊ย ก่อนหน้านี้ที่เกี่ยวกับตอนหลัง ความเป็น
อยู่แตกต่างกันมั๊ย ?

รู้สึกตอนนี้จะสบายกว่าตอนก่อน แต่ก่อนลำบาก ต้องช่วยกันทำงานเยอะ ตอนนี้ไม่ต้องช่วยงานเท่าไร ก็สบายขึ้น ก็สะดวกขึ้นกว่าเก่า แต่ก่อนเข้าก็ต้องออกทำงานเที่ยงพัก เคี้ยวข้าวออกก็ได้ ไม่ออกก็ได้ แล้วแต่เรา

* แล้วตอนนั้นเราก็ต้องเรียนอยู่ด้วย ?

ผมแต่ก่อนก็ลำบากเหมือนกัน ก่อนไปเรียนหนังสือก็ต้องทำงานก่อนไป เคี้ยวข้าวนี้
สบาย ไม่ต้องทำอะไร ต่างกับสมัยผมเยอะ

* ชិតรู้สึกว่าคุณมีความรู้สึกยังไงกับตัวเรา ?

ก็มีอยู่ แต่ส่วนใหญ่ก็ไม่ค่อยแสดงออกอะไรเท่าไร ผมไม่ค่อยรู้เท่าไร
เพียงแต่ดูจากเวลาแค้นเรา แสดงว่าแกก็อยากให้เราเป็นอะไร อย่างนี้ ๆ ก็ดูจากที่
แค้น หรือแกบอกให้เราไปทำอะไร แต่แกพูดตรง ๆ ไม่ค่อยมี แกเก็บ เป็นคนเก็บ
ดูไม่ค่อยออก มารู้ช่วงที่ผมไปอยู่อเมริกา แกก็เขียนจดหมาย และก็คุยอะไรให้ฟัง ก็รู้
บ้างว่าแกคิดอะไรไว้ ทำให้เรารู้แกก็อยากให้เราทำต่อจากแก มีความคิดคล้าย ๆ แก
ช่วยสนับสนุนแก โอ้เราก็ อย่างว่าพื้นฐานผมกับพื้นฐานพ่อต่างกัน ประสบการณ์ต่างกัน
แต่คิดว่าคงจะไปปรู๊ดเดียวกันได้ แต่คงต้องใช้เวลาลำหรับผม ใช้เวลานานหน่อย แต่ผม
มาคิดตรงที่ว่า มาเริ่มตั้งแต่อายุน้อย 20 กว่า แต่พ่อเริ่มตั้งแต่อายุ 40-50 แล้ว เขา
มากกว่าเรา เราโชคดีตรงที่เราอายุ 20 กว่า ยังไปได้อีกนาน แต่พื้นฐานการ
เรียนรู้กับความจำนี่ ต่างกันเยอะเลยผมกับพ่อนี้ เวลาแกเรียนรู้อะไร คล้าย ๆ วินิจนัย
อะไรของแกออกไปผมโน้นมนี่ วิเคราะห์ได้ แกชอบอ่านเยอะ อ่านแล้วแกคิด

* แล้วชิตเป็นคนชอบอ่านหนังสือมั๊ย ?

อ่านครับ แต่ผมประเภทชอบอ่านแล้วไม่ค่อยจำเท่าไร คือชอบสนใจเฉพาะหน้า
เห็นหนังสืออะไรน่าสนใจ ก็อ่าน ๆ แล้วไม่ค่อยจำเท่าไร จำเล็ก ๆ น้อย ๆ เวลาใคร
คุยกัน เราก็.... เป็นการทวนเรา ฟอนิกหรือคุยกันได้ แต่จะให้คุยเริ่มต้นก่อนนี่ยาก

เหมือนกัน

* อ่านนี่ อ่านตามความสนใจของเราเอง ?

ส่วนใหญ่ผมชอบสนใจอ่านหนังสือที่คนอื่นเขาสนใจ เห็นคนอื่นเขาสนใจ เราก็สนใจอ่านบ้าง ส่วนใหญ่หนังสือที่พ่อเขาสนใจอ่าน ผมก็อ่าน แต่เวลาอ่านแล้วคิดนี่คงต่างกัน แต่ตรงที่เวลาแกอ่านแล้ว แกคิดอะไรแกก็บอก บางครั้งความคิดต่างกัน เราก็ปรับตามแกซักหน่อย เพราะยังงี้ก็ต้องเชื่อแกไว้หน่อย

* มีอะไรที่รู้สึกประทับใจในตัวคุณพ่อ ที่เราอยากจะมีติดถือเป็นแบบฉบับ ?

ก็ที่ดี ก็เกี่ยวกับพวกแนวความคิดหลาย ๆ ด้าน แนวความคิดแกรู้สึกไปไกล แกไม่ค่อยหยุด ก็มีหลาย ๆ คนที่มาทักก็บอก มาขอยืม ๆ ก็ไม่เชื่อ เพราะว่ามาแล้ว มาคุยได้หลายเรื่อง ไม่ค่อยซ้ำซากเรื่องเดียว แสดงว่าแกพัฒนาความคิดแกตลอด รู้สึกอันนี้จะเป็นอย่างพ่อที่ว่า ความคิดของแกไปได้ตลอด คือ ความคิดของแกทันสมัย

* เคยเห็นสภาพคุณพ่อในช่วงที่มีปัญหาหนัก ๆ ช่วงไหนมัย ?

ช่วงนั้นผมก็ไม่ค่อยได้สังเกตอะไรเท่าไร แต่ก็รู้ว่าเขามีปัญหานั่นสิน แกเป็นคนค่อนข้างจะเก็บ ก็ไม่ค่อยรู้ มีปัญหาอะไรแกก็ไม่ค่อยมาพูดคุยระบายอะไรเท่าไร แต่เรารู้

* แล้วพ่อเขาคุยกับใคร ?

แต่ก่อนนี่ก็ไม่ค่อยมีใครเท่าไร ไม่เหมือนสมัยนี้ แต่ก่อนยังไม่ค่อยมีบุคคลภายนอกเข้ามาเหมือนสมัยนี้ ก็แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับพวกชาวบ้าน

* ชาวบ้านที่พ่อเขาคุยได้มากนี่ใคร ?

ก็ทั่วไป พ่อแกก็เก่ง แกก็รู้จัก คุยได้ทุกคน แล้วก็ที่ทางบ้านใครอยู่ตรงไหน ต้น

ไม่อยู่ทางไหนแก่รู้หมดในหมู่บ้าน แสดงว่าแก่ก็ออกไปหมด ใครมีเรื่องก็ จอมปลวกอะไร อยู่ตรงไหน แก่ก็รู้หมด นี่ก็อยู่ตรงนี้ไม่ต้องออกไปก็ได้ แสดงว่าแก่ก็รู้ สมัยก่อนแก่ก็มีความสัมพันธ์กับชาวบ้านเยอะ เวลาพูดคุยทำการเกษตร แก่ก็ต้องแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้าน เพราะส่วนใหญ่แล้วเวลามีปัญหาชาวบ้านเขาจะมารวมกัน มาพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน

* เคยได้ยินชาวบ้านแถวนี้พูดถึงคุณพ่อบ้างมั๊ย ?

หลายคนก็หลายความคิดเห็น บางคนก็คุยด้วยดี ๆ บางคนก็ไม่ค่อยดี แต่ส่วนใหญ่แล้วไอ้เรื่องที่ไม่ดี ส่วนใหญ่ไม่ค่อยพูดให้เราได้ยิน แต่ตอนจุดเปลี่ยนมานี้ก็มีคนพูดเมื่อก่อนก็พูดขยี้ว่าทำอะไรไม่ค่อยเหมือนใคร เพราะว่ามันไม่น่าเป็นไปได้ที่จะทำให้เรามีกิน ในการจะปลูกพืชแบบนี้ เพราะขนาดปลูกแทบตาย ทำงานตั้งแต่เช้ายันเย็น ยังไม่ค่อยจะมีกินเลย คนเขาก็เลยไม่ค่อยอยากจะเชื่อถือเท่าไร คนที่พูดคุยทำนองนี้ คือไม่ค่อยเห็นด้วย แต่ตอนนี้เขาก็ต้องยอมรับ เพราะเราก็มาได้ แต่เรามาดูขนาดนี้ก็มาไกลเกินที่เขาจะตามเหมือนกัน ว่าไปแล้วก็ทำยาก เขาเปลี่ยนยากที่จะมาเป็นแบบเรา เพราะว่าพื้นฐานความคิด พื้นฐานหลาย ๆ อย่างต่างกัน

* ผู้ใหญ่มักจะใช้คำพูดว่า คนที่จะมาทำต้องปรับความคิดปรับจิตใจ ตรงนั้นต้องปรับยังไง ?

ต้องพยายามปรับใจเราให้ยอมรับสิ่งที่เราจะทำว่า มันน่าจะเป็นไปได้ ไม่ใช่กลัวว่าทำไปแล้ว มันเป็นไปได้ ทำให้มันท้อเมื่อมีอุปสรรค เลยต้องปรับใจว่าเราทำในทางด้านนั้นแล้วมันต้องเป็นไปได้

* ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่เขายังติดกับแบบเดิมอยู่ ?

เขาก็คงจะไปไม่ได้ เขาถึงทำแบบเดิม เขาคิดว่าแบบเดิมนี่ถ้าเกิดมีหลายสิ่งหลายอย่างเอื้ออำนวยให้เขาสะดวก อะไรสักอย่าง เขาก็น่าจะไปได้ เขาก็เลยยังไม่อยากจะเปลี่ยน เพราะว่าเขาก็คงคิดว่า อาจจะทำอย่างเดิมดีแล้ว เพียงแต่ถ้าตลาดเขา

ดี ก็อาจจะได้อะไรหลาย ๆ อย่างดีขึ้น เพียงแต่เวลานี้ที่ไม่ดีขึ้นเพราะว่าตลาดเขายังไม่
ดี เขาก็รอตลาด หนีผลถ้ามีราคาดี ๆ เขาก็คงไปรอด

* ในขณะที่คุณพ่อมองว่าตลาดนี้หวังพึ่งไม่ได้ ?

ครับ มันเปลี่ยนแปลงตลอด มันตามใจเราไม่ได้

* อย่างนั้นก็ต้องถือว่าคุณพ่อก็เสี่ยงอยู่เหมือนกันตอนที่คิดมาทำอย่างนี้ ?

ก็เสี่ยงครับ ผมว่า ตั้งแต่มีที่เขยอ ๆ แล้วขายที่ทั้งหมดเลย ยิ่งดีที่ใช้หนี้หมด
ถ้าเกิดขายแล้วยังมีหนี้อีก คงจะแย่ เพราะว่าที่เหลือน้อยแล้ว ไม่มีทางที่จะขายไปใช้หนี้ต่อ
อีกแล้ว เพราะว่าที่เหลือนิดเดียว แล้วจะไม่มีที่ที่จะกินนี่คือช่วงที่เสี่ยง แต่ก็มีโชคที่มารอด
เป็นช่วงที่สำคัญครับ ช่วงเปลี่ยนนี้ แต่ต้องยอมรับกว่าแกล็คไปไกล ผมคิดว่าตอนที่แกล
เปลี่ยนนี้ แกล็คอยู่แล้ว แกล็คเปลี่ยน แกล็คตัดสินใจได้แน่นอนแล้ว เพราะเวลาแกลมอง
อะไรแกลจะมองหลายแง่หลายมุม ทางนี้ทางนั้นถึงจะดี แกล็คอยู่แล้ว

* คิดคิดจะไปทำงานทำข้างนอกมั๊ย ?

คงไม่ คือปกติตั้งแต่ไหนแต่ไรแล้ว ผมไม่ค่อยชอบไปทำงานข้างนอก ก็ตั้งแต่เกิด
มาผมก็ไม่เคยรับจ้างใครเลย ยกเว้นตอนไปอยู่อเมริกา ก็ไปรับจ้างเขาหน่อย เพราะค่า
ครองชีพเขาสูง เราก็รับจ้าง ตักว่ารบกวนเงินทางบ้าน ก็รับจ้างตัดสนามหญ้า ตัดกิ่งไม้
ก็รายได้ดีเหมือนกัน ทำวันละชั่วโมงสองชั่วโมงถ้าคิดเป็นเงินไทยก็เป็นพันแล้ว

.....

สัมภาษณ์ "ลุงออย" นายวิจิตร เข้มเฉลิม พี่ชายผู้ใหญ่วัย 6 สิงหาคม 2535

* ลุงออยกับผู้ใหญ่อายุห่างกันเท่าไรครับ ?

ลุงปีนี้ 66 ผู้ใหญ่นี้ 57 แล้วนี่ ก็ 9 ปี คือว่า ผู้ใหญ่เป็นน้องคนที่ 3 แม่เดียวกัน คืออย่างนี้ พ่อดิ๋พ่อไปมีเมียใหม่ ราว ๆ ลุงขอขบหนึ่งขณะ พ่อไปมีแม่ใหม่ ก็ทิ้งกันไปหลายปี ดูเหมือนจำได้ว่าลุงอายุ 9 ขวบถึงกลับมาดิ๋กันใหม่ แล้วถึงมามีที่ดิ๋บั้นใจ คนที่สองดูเหมือนตอนนี้อยู่ที่ข้างบ่อ นั้นแม่ที่สอง รองจากลุง

* แล้วหลังจากกลับมาอยู่ด้วยกันไม่นาน คุณแม่ก็เสียชีวิต ?

ก็พ่อดิ๋แม่เสียชีวิต สมัยก่อนอยู่ในป่า ไม่มีหมอ ก็คลอดน้องคนที่ 3 ก็เสียชีวิต อายุยังน้อย อายุราว 40 มั้ง ยังไม่มาก ผู้ใหญ่อายุเพิ่งได้ 3 ขวบ ถึงอยู่กันมาสองพี่น้อง แล้วก็พ่อมีเมียแยะ ที่หลังแกก็มีแม่บ้านเรื่อยเลย แยกเป็นหม่อ ลุงก็มาอยู่กับป้า พี่ของแม่ ผู้ใหญ่ก็อยู่กับพ่อ

ผู้ใหญ่ก็เรียนครั้งแรกก็จบแค่ ป.4 แล้วที่หลังก็เข้าไปทำงานกรุงเทพ ไปอยู่บริษัทปูน แฉแปนแอร์ไลน์ ไปอยู่หลายปี พ่อดิ๋ลุงขึ้นมาทำอะไรที่นี้ ก็ไม่มีใคร อยู่ในคณะสมัยก่อน ผู้ใหญ่ก็เลยลาออก ตอนนีถ้างไม่ลาออกก็เงินเดือนหลายตังค์ ตอนนั้นได้เดือนตัง 2 พันก็ไม่ใช่ร้อย ลาออกก็มาทำอะไรด้วยกัน ลุงมาตั้งแต่ปี 98 แต่ก่อนเป็นช่าง เลือกกิ่งมีอยู่ อยู่กันสมัยนั้นมันก็ลำบากมาก ทำไรนั้นก็ทำได้แต่ไรถั่ววนะ มันลำบากหลังก็ไม่ได้ปลูก มีแต่ถั่วลิสง ไรก็ไม่มี ทางก็ไม่มี ก็ต้องใช้เกวียน แล้วก็มาถึง 2500 ยังเป็นปานะ มาเดือนก็เริ่ม 2500 คนก็มาอยู่กัน ก็มีบ้านราว ๆ ลึก 10 หลัง แต่ก่อนมันขึ้นกับอำเภอพนมฯ พอปี 2508 เขาสร้างกิ่งอำเภอสนามชัยฯ สร้างกิ่งได้ปีกว่า ๆ เขา ก็เริ่มตั้งผู้ใหญ่บ้าน

ตอนเลือกตั้งผู้ใหญ่ มีคนไปเลือกตั้งประมาณ 30 กว่าคน ก็มีคนสมัคร 2 คน ที่นี้ คนเขาก็เขียร์ผู้ใหญ่

* ทำไมคนเขาถึงเชียร์ผู้ใหญ่ ?

ทิศเหลี่ยมหนังสือมันเก่ง และการทำสวนทำอะไร เป็นคนคล่องแคล่ว คนแก่หลาย ๆ คนก็เชียร์ผู้ใหญ่คนเดียว คนอื่นสมัครก็เลยไม่ได้ เลยตั้งเป็นผู้ใหญ่แต่นั้นมา ทางสายนี้สมัยนั้นก็ทำมาเองนะ ผู้ใหญ่ก็ไปเกณฑ์เอารถไถอะไรมา โดยมากสมัยนั้นที่นี้ทั้งหมด เป็นที่ของลุงกับผู้ใหญ่ ก็มาทำไร่ด้วยกัน ลุงเป็นคนเข้ามาอยู่เป็นคนแรกเลย สมัยนั้นบ้านคนยังไม่มี ก็ขายกันถูก ๆ 3 ไร่/ร้อย ใครไม่มีเงินก็ให้เปล่า ๆ พอให้เขาหมดแล้วก็ทิ้งแบ่งกับผู้ใหญ่ มันทำลำบากมาด้วยกัน ผู้ใหญ่ก็ได้ที่ไปไม่ใช่น้อยนะ แบ่งกันคนละร่วม 200 ไร่ ร้อยกว่าไร่แล้วทีหลังเขาไปจับเอาในป่าอีกเป็น 200 กว่าไร่ ก็ทำไร่มันกันจนเจ๊งไปหมด เลยเลิก ทำไปทำมาก็ขายที่ เหลือ 3 ไร่ ผู้ใหญ่

* ผู้ใหญ่นี้ ตอนเด็ก ๆ มันเสียยังงี้ ?

ขยันมาตั้งแต่เด็ก ๆ แล้วไปญาติเรียนเก่ง สมัยนั้นถ้าส่งเรียนก็คงจะไปไกลเรียนเก่ง แต่สมัยนั้นพ่อก็ยากจน ก็เลยไม่ได้ส่งเรียน แล้วทีหลังไปเรียนต่อที่กรุงเทพ เรียนลัดถึงได้ ม.6 เพราะรุ่นนั้นแค่จบป.4 ก็เป็นครูได้แล้ว

* ลุงออกกับผู้ใหญ่ไม่ค่อยสนิทกัน ? เพราะไม่ค่อยได้อยู่ด้วยกัน ?

สนิทกันมาก ก็อยู่ด้วยกันมาตลอดสมัยมาอยู่ที่นี้ แต่สมัยลุงหนุ่ม ๆ นี้ ไม่ได้อยู่ด้วยกัน ไปเรียนอยู่ที่กรุงเทพ ตอนลุงมีครอบครัวแล้ว ลุงแต่งงานกับแม่บ้านตอนอายุ 26 ตอนนั้นผู้ใหญ่ถึงได้มาอยู่ด้วย ก็ปี 2500 จนถึงทุกวันนี้

* ตอนนั้นมาแล้วผู้ใหญ่มาเป็นนายหน้าด้วยใช่ไหม ?

ก็ทำมาด้วยกัน เอาเงินมาตกถั่ว ไปเอาเงินจากเช่าแก่ในเกาะขนุน ไปเอาเงินเขามาตก แล้วก็เก็บเงินให้เขา เช่าแก่รู้จักกับลุง เช่าแก่โรงถั่วทุกโรงก็รู้จักกัน ที่นี้ก็มาทำถั่ว แล้วก็เอาเงินมา ขางที่ก็ตกเป็นมันๆ ที่นี้ไร่มันก็เสีย พืชผลก็เสีย เก็บให้เขาไม่ได้ก็ต้องใช้หนี้เช่าแก่ไป ก็เลยเลิกกันทีหลัง ทำมาอยู่หลายปี

* แล้วผู้ใหญ่ก็มารวมกลุ่มชาวบ้าน รวมกลุ่มเกษตรกร ?

ทีหลังก็มารวมกลุ่มกัน มันก็ไม่เกิดประโยชน์อะไรทั้งนั้นก็เสียหมด มาปลูกฝ้าย
อีกตั้งหลายปี ทำก็ขาดทุน ทีหลังเขาถึงมาเลิก คิดทำสวนเขาแค่ 8-9 ไร่ ทำอะไรก็
ขาดทุนหมด เกษตรกร ปัญหาและผู้ใหญ่สมัยก่อน ก็เสี่ยงมาทำหมดทุกอย่าง

* แล้วลุงออยรู้สึกยังไง เวลาขาดทุน ?

ลุงทีหลังก็พอตอนหยุด เลิกกันแล้ว ก็แบ่งที่ดิน ผู้ใหญ่เขาก็มีครอบครัว ลุงก็ทำ
แต่นา ถึงปีก็ทำแต่นาข้าวไว้พอกิน รายได้ก็มาจากทำนา แล้วก็ปลูกผัก ทำต้นไม้ขายบ้าง ก็
ปี ๆ ขายได้หลายตั้งค์เหมือนกัน ก็ปีหนึ่ง สองสามหมื่น

* ตอนที่ผู้ใหญ่ไปเรียกร้องเรื่องประกันราคาข้าว ลุงออยไปด้วยกันหรือเปล่า ?

ไม่ได้ไป เขาไปกันเรื่อย ชวนพวกบ้านไป แต่ลุงไม่ได้ไป มันก็ไม่ได้ผลเท่าไร

* ลุงออยเห็นด้วยมั๊ย ที่เขาไปเรียกร้องนี้ ?

ลุงว่าไม่เห็นด้วย ไม่ใช่ข้าวแพงมันจะช่วยให้ ข้าวแพงของอื่นมันก็แพงขึ้นมา มัน
ตามกันเป็นเงาตามตัว ไม่ได้เรื่อง ลุงไม่เห็นด้วย

* แล้วได้คุยกับผู้ใหญ่มั๊ย ?

ก็คุยกัน แต่ก่อนนี้ขัดคอกัน ลุงไม่เห็นด้วยกับที่ข้าวแพง เมื่อเราย้อนหลังเมื่อสมัย
ก่อน ๆ ตอนที่ลุงยังเป็นเด็ก ๆ ข้าวเกี่ยวลง 24 บาทเท่านั้น ทำไม่ไม่เดือดร้อนกัน ก็
เพราะของอย่างอื่นมันก็ถูก สมัยลุงยังกินใช้สัตางค์แดงนะ หมูก็โลละสลึง ค่าแรงวันละ
8 บาท ทำไม่อยู่กันได้ ข้าวเกี่ยวหนึ่ง 4 พัน ไปเรียกร้องให้ขึ้นเป็น 5 พันนี้ พอข้าว
แพงขึ้นปุ๋ยมันก็แพงขึ้น มันก็ไล่กันครบวงจร มันต้องเรียกร้องให้พวกปุ๋ยนี้ถูกลง อย่างนั้น
เข้าทำหน้าอ ไม่เชื่อสองคนคิดว่าถ้าข้าวเกี่ยวลงหมื่น ปุ๋ยจะขึ้นเป็นต้นละเท่าไร ของอื่น
ก็จะเพิ่มขึ้นอีก ค่าแรงก็เพิ่มขึ้นอีก ที่นี้ให้ราคามันคงที่แค่ 4 พัน แล้วปุ๋ยให้มันลดลงมา

ลงถึงไม่สนใจ

* แล้วตอนที่ผู้ใหญ่เปลี่ยนมาทำกินเองนี้ เขามาปรึกษาอะไรมั๊ย ?

ก็ไม่ได้ปรึกษาอะไร เขาทำเขาเอง ลงก้นาน ๆ ก็ไปดูเขา แรกก็เริ่มมาปลูกยา ปลูกพวกไม้ แล้วมาเรื่องไม้โลกมากซะ ไม่คิดว่าคิดรวบซะ แต่ก่อนนี่เรียกร่องประกั้น ราคาฝ้าย ประกันอะไร มันไม่ได้ประโยชน์อะไร ทำไปหนักเข้าก็ทะเลาะกันเปล่า ๆ

* แต่ก่อนผู้ใหญ่คิดว่าคิดรวบมั๊ย ?

ก็คิดนะแหละ อยากจะรวบ ที่หลังก็มาตัดได้ แล้วเลยสบายใจ แต่ก่อนก็อยาก รวบนะสมัยแรก ๆ

* แล้วลงออยล่ะ ?

ลงปลงแล้ว ไม่เอาแล้ว ทำไปสบายใจอย่างนี้ดีกว่า ได้เท่าไรเราก็ไม่เดือดร้อน คนเราไม่ต้องร่ำรวยหรอก ไม่เป็นหนี้เขาก็สบายใจแล้ว ถ้าเป็นหนี้เขานี้ ลำบาก ทำแค่พอมิกิน ไม่เป็นหนี้เป็นสินเขา ก็สบายใจ อย่างที่เข้าไปที่เยอะแยะ กอขกอกกันนี้ เป็นหนี้ เขาทังนั้น แล้วก็สบายใจ ไม่มีความสุข ถึงจะได้มาวันละพันละหมื่น มันก็จริง แล้วก็ ดอกเท่าไร ทำมาก็ให้เขาเปล่า ๆ คนที่สบายก็คือ ร้านค้า พ่อค้า ถ้าคิดให้ดี ๆ ทำอย่างผู้ใหญ่เขาก็ดี ทำแค่นั้น ก็สบายใจ ได้มากได้น้อยก็ของเรา ไม่ต้องเดือดร้อน แม้แต่วันหนึ่งเราจะได้แค่สิบบาท ก็ยังสบายใจนะ คนที่ทำงานใหญ่ ๆ คิดรายได้วันละพัน บางทีคิดแล้วยังขาดทุนนะ เห็นที่ทำ ๆ มันแย ๆ พวกที่คิดจะร่ำจะรวย ไปดูพวกที่ออกรถลิ รดแมคโคร พวกนั้นเจ๊งกันหมดทั้งนั้น ส่งดอกเขาไม่ทันนี้ เขายึดรถหมด คนนี้ถ้าไม่โลกซะอย่างเดียวก็น่าสบายใจแล้ว ทำไปแค่พอกิน

* ตอนสมัยเด็ก ๆ ที่อยู่ด้วยกัน พ่อแม่มีอิทธิพลทางความคิดกับลูกมั๊ย ?

พ่อก็มีแต่เรื่องหมอ พ่อเป็นหมอโบราณ เก่งมาก

* ลูก ๆ ได้รับถ่ายทอดมัย ?

ก็มีผู้ใหญ่ล๊ะ ลุงไม่สนใจ ผู้ใหญ่ในตอนเด็ก ๆ แกช่วยพ่อขายยาอยู่ เปิดร้านขายยาที่เกาะขนุน ขายยาอยู่ประจำ แล้วก็ไปลูกจ้างขายยาอยู่ ที่บางคล้าที่เคยอยู่นะ ตอนเด็ก ๆ ผู้ใหญ่แกถึงแก่มากนะ เรื่องยานี้ รู้หมด ลุงก็ทำแต่ไร่อย่างเดียว เมื่อแม่ยังอยู่แม่ก็ทำแต่ไร่กับทำนา ผู้ใหญ่ก็คลุกคลีกับเรื่องยานี้ ถึงแก่ง เมื่อพ่อแก่เสีย มีแม่เลี้ยงอยู่คน สมบัติของแกลุงก็ให้แม่เลี้ยงหมด เอาแต่ตำรายามา แล้วก็ให้ผู้ใหญ่

* ผู้ใหญ่เขาเริ่มมาสนใจต้นไม้ตั้งแต่เมื่อไหร่ ?

สมัยเด็ก ๆ นี้ ผู้ใหญ่มั่นชอบปลูกอยู่แล้ว ผู้ใหญ่เป็นคนรักต้นไม้มาตั้งแต่เด็ก ๆ สมัยก่อนเมื่อเป็นป่า ที่จะถางตรงนั้นเดียน ผู้ใหญ่ยังขอร้องลุง มันมีป่าอยู่ป่าหนึ่งตรงนี้ ขอให้เว้นไว้ซักป่า อย่าถาง เอาไว้ซักเกาะ ป่ามันจะหมดแล้ว ที่นี้ลุงไม่เชื่อว่าป่ามันจะหมด พอผู้ใหญ่ออกไปบ้าน ลุงจ้างคนถางหมด มันโมโหใหญ่เลย ตอนนั้นลุงถางซะเดียน จ้างคนถาง 3 วันหมดเลย

สมัยนั้นปี 2504 บางครั้งมันบอกลุงว่าป่าธรรมชาติมันจะหมดแล้ว แต่ลุงไม่เชื่อว่ามันจะหมด ปามาเดียนจัดปี 2511-12 นี้ พอเริ่มปลูกมันสำปะหลัง ที่หลังลุงถึงนึกได้ ถ้าเชื่อผู้ใหญ่ ป่าก็มีอยู่เกาะหนึ่ง มีค่าจะตาย ไม้ดี ๆ ทั้งนั้น ถางทิ้งหมด แล้วเอาไฟลุมทิ้งเลย เสียตายไม้ดี ๆ ทั้งนั้น สมัยนั้นที่อื่นถางเดียนหมด ลัดวป่าก็ไปอยู่รวมกัน ทางนั้น ที่หลังลุงนึกขึ้นได้ ลุงถึงมาปลูกหลังบ้านไว้เกาะหนึ่ง

* ผู้ใหญ่กับลุงออยมีความขัดแย้งกันบ้างมั๊ย ความคิดเห็นไม่ตรงกัน ?

เถียงกันเรื่อย แต่ไม่เคยโกรธกันนะ ก็ขัดแย้งกันเรื่องทำสวน มันเป็นคนชอบปลูกต้นไม้ ลุงไม่ชอบปลูก ลุงชอบปลูกแต่ของล้มลุก เขาปลูกไม้ยืนต้น แกชวนลุงตั้งหลายหน ให้ปลูกไม้ยืนต้น ความจริงถ้าเชื่อผู้ใหญ่ตอนนั้นก็สบาย สมัยนั้นก็มีมันเขยอบเยอะ ไม่ต้องมาก เราปลูกกะทอนซัก 20 ไร่ก็เหลือกินแล้ว ปลูกสะเดา ปลูกป่ารักษาป่ากะทอนต้น 20 ปีนี้ ไค่นมาเอาไค่น ต้นเป็นหมื่น

* แล้วสมัยนั้นทำไมผู้ใหญ่แกไม่ปลุกไม้มันตัน ?

ก็เป็นน้องนะ ลุงคล้าย ๆ กับเป็นหัวหน้า มันว่าอะไรก็ขัดมัน คือลุงเป็นผู้นำ มันจะชวนยังงี้ลุงก็ไม่เอา ถือว่าปลุกมันฯ ได้เงินไว ถึงปีก็ได้ แล้วไม่คิดถึงอนาคตข้างหน้า เขาก็ไม่ว่าอะไร เห็นลุงทำเขาก็ลอง ทำไปทำมาก็ทำจนเงิ๊ง ไม่รอด ได้จริงก็ให้เขาหมดเลย แล้วตอนหลังเขาก็มาคิดได้

* แต่ตอนที่ลุงออยแบ่งที่ให้เขา เขาก็ยังมาทำมันข่อย ทำไมเขาถึงไม่ปลุกต้นไม้ ?

เขาคงจะเชื่อลุง ตอนนั้นลุงทำนาแล้ว ลุงหยุดแล้ว เขายังขึ้นไปทำไร่มันในดงอีก เป็นร้อย ๆ ไร่เลย ยังอยากรวออยู่ แล้วก็มาทำไร่ฝ้าย

* แล้วตอนที่อยากรวอนี้ ผู้ใหญ่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยมั๊ย ?

เรื่องฟุ่มเฟือยนี้ ผู้ใหญ่ไม่ฟุ่มเฟือย เป็นคนที่มีธรรมาภิบาลมาก แล้วทำอะไรเป็นคนที่รอบคอบมาก ความคิดอะไรเขาดี แล้วคิดทำอะไร ก็มุ่งเพื่อส่วนรวม สมัยก่อนก็มีปัญหาขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่มากมาย พอเริ่มเป็นผู้ใหญ่ ที่ลุงรู้ ๆ มานะ เรื่องจะทำทางเงินกลศ. ถ้าตกถึงมือผู้ใหญ่ แล้วไม่มีลัษ ทำแล้วมีแต่ขาดทุน ไม่ใช่เอาเงินไปกิน ไม่เหมือนคนอื่นทำ คนอื่นทำ เงินพันนี้ไม่รู้จะทำซักห้าร้อยหรือเปล่า ก็ขัดแย้งกันหลายฝ่าย แล้วทีหลังแกก็เลยไม่ยุ่ง คนอื่นเขาเอาไปทำ เรื่องถนนหนทางนี้ ผู้ใหญ่เป็นคนทำทั้งนั้น ทำร่อนน้ำนี้ บางทีเงินกลศ.ไม่พอ ต้องจ่ายเอง มีนิลลัษในเรื่อง ทำอะไรทำจริง ๆ

* แกเป็นคนเชื่อคนอื่นมั๊ย ?

ไม่มี ไม่เชื่อ ใครที่ความคิดตรงกับเขาก็ดี ไม่เคยไปขัด สมัยก่อน ๆ ถ้าใครทำไม่ตรงกับเขา เขาขัดเหมือนกัน ไม่ยอมใครง่าย สมัยก่อน ๆ เขาแตกแยกกับทางฝ่ายปกครองหลายคน ตอนนั้นเขามีปัญหามะ ผู้ใหญ่ สมัยนั้นเขาหาว่าแกเป็นคอมมิวนิสต์ ถึงกับจะใช้หน่วยอะไรเก็บกัน แต่ความจริงเปล่า ทางนั้นเข้าใจผิด เพราะไอ้เรื่องขัด

แย้งกัน ปัญหาคือผู้ใหญ่มัวเอา อย่างเกะกะนี้ ปุ่มมาขายกันกันเท่าไร ผู้ใหญ่มัวเอา
คกถึงมือแล้วแจกลูกเดียว เรื่องขายไม่มี ธรรมดาปุ๋ยที่เอามาแจก ถ้าใช้ไม่หมดต้องคืน
หลวง แต่พวกนี้ไม่คืน เอาไปขายต่อกัน อย่างในโครงการฝ้ายนี้

เรื่องกินหรืออะไร ไม่มี เรื่องนี้ใครอย่ามาให้ ขึ้นไม่เอา ไม่เอาแน่ อย่าง
เขาเลือกสง. เขามาให้เงินผู้ใหญ่นี้ ไม่เอาเลย ไม่เกี่ยว

* แก่เป็นคนมีระเบียบมั๊ย ?

เออ เรื่องระเบียบนี้ เขาจำระเบียบตั้งแต่เล็ก ๆ ผู้ใหญ่เป็นคนที่ละเอียดนะ
สมัยก่อนเคยอยู่กับลุง เขาจะมีสมุดประจำตัวเขาเลย ลุงเคยไปลักดู เขาจะบันทึกไว้
เลยวันนี้อะไร ละเอียดมาก เรื่องทรงจำนี้ ความจำดีมาก เมื่อสมัยอยู่กับลุง
ขนาดลุงดูเขา เขายังบันทึกไว้เลย วันนั้นถูกดู ทำอะไรผิดพลาดเขาจะบันทึกไว้เลย

สมัยก่อนกับลุงนี้ทะเลาะกันเรื่อย เดียงกัน แต่ลุงไม่เคยโกรธ สองพี่น้องนี้ไม่
เคยโกรธกัน เลิกทะเลาะกันทุกกัน เมื่อสมัยก่อน ๆ ลุงกินเหล้าเก่ง ความจริงผู้ใหญ่ไม่
ผิด ลุงมันผิด เมมาแล้วชอบไปขัดคอเขา ที่หลังลุงเลยเลิก เขาไม่กินหรอก ตั้งแต่เกิด
มาไม่เคยกิน สุกแต่บุหรี แล้วที่หลังก็มาทั้งบุหรี แต่บ่นนี้ เขาบ่นเก่ง ชอบบ่นที่หลังนี้ คือ
ลูกมันคงทำไม่ได้ตั้งใจ

* ชาวบ้านนี้เขาเข้าใจผู้ใหญ่มั๊ย ว่าผู้ใหญ่ทำอะไร ?

เข้าใจ จะมีขัดแย้งก็ส่วนน้อย ที่ความเห็นไม่ลงกับผู้ใหญ่ เพราะผู้ใหญ่นี้โดย
มากลูกบ้านคนไหนไม่ดีก็ว่าตามไม่ดี หมู่บ้านของผู้ใหญ่แต่ก่อนนี้ใหญ่มาก ที่หลังเลยมาแยก

.....

สัมภาษณ์ "น้ำคำ" ชาวบ้านผู้ใกล้ชิดและเปลี่ยนมาท้าวเกษตรตามผู้ใหญ่วิบูลย์

7 สิงหาคม 2535

* น้ำคำรู้จักกับผู้ใหญ่มานานแค่ไหนแล้ว ?

นี่ มารู้จักกันที่นี่ ประมาณสัก 30 ปี ตั้งแต่มาประมาณ 2504 ผมมาเป็นลูกจ้างแก

* ตอนนั้นแกเป็นพ่อแกอยู่ชิมมัย แกเป็นยังงี้ ?

ก็เอาใจลูกน้องดี พ่อแกอื่นโดยมากมันจะกด อาผู้ใหญ่นี้เขาไม่ เขาไม่เอาเปรียบจนเกินไป

* น้ำคำมาเริ่มคลุกคลีกับผู้ใหญ่ ตอนนั้นปีอะไร ?

ประมาณปี 22

* ตอนนั้นคุยกันยังงี้ถึงมาคิดปลูกป่า ? น้ำคำทำมาพร้อม ๆ กับผู้ใหญ่วิบูลย์ ?

ผมทำที่หลัง 2-3 ปี ตอนนั้นที่บ้านผู้ใหญ่นั้นไม้ก็ยังไม่มี มีไม้ก็ตัน แกยังปลูกข้าวโพดอยู่เลย ปลูกข้าวโพดสวิส แล้วก็ปลูกถั่วฝักยาว ปลูกแตงกวา

ก็ไปคุยกันไปอะไรกัน ทำยังงี้เราถึงจะไม่เป็นหนี้สินเขา เราทำงี้ถึงจะอยู่ได้น้ำแกก็เป็นคนคุย ผมก็เป็นคนฟัง ก็เริ่มคิดจะปลูกไม้แล้ว น้ำแกก็บอกว่า เราต้องเริ่มต้นแบบนี้ เราปลูกครั้งเดียวเก็บกินหลายปี หาจ้างพวกพืชที่ปลูกครั้งเดียว แล้วเก็บกินไป

น้ำคำมักจะใช้คำเรียกผู้ใหญ่วิบูลย์ว่า "อา/น้ำผู้ใหญ่" แต่ไม่ได้มีศักดิ์เป็นน้ำหลานกัน และอายุก็ใกล้เคียงกัน

เรื่อย ๆ อย่างปลุกแล้วหมด ๆ มันไปไม่ไหว ผมเลยมาคิด ใจก็พร้อมจะเข้า ๆ กับน้ำผู้
ใหญ่ ก็ตามกันออกหาขุดต้นไม้

* ปลุกแค่ไหนตอนแรก ?

พวกผักรู้ก่อน ผักตัวอะไรพวกนี้ เริ่มพวกนี้ก่อน แล้วทีนี้ก็ไม่เลือกต้นไม้แล้ว
พอได้พวกนี้มา ไม่ต้องเลือกแล้ว มันกินได้หมด ถ้าเรารู้จักกิน ก็เริ่มปลุกต้นไม้กันเป็น
การใหญ่ ต้นไม้อะไรปลุกหลักที่นี่

ช่วงนั้นเชื่อว่าผมบ้ากัน ผมกับผู้ใหญ่ เข้ามาก็ขี่จักรยานไปหาเก็บต้นไม้ไปเรื่อย

* ทำไม้นำคำถึงเชื่อแก่ แล้วก็ทำตามแก่ ?

คือแก่พูดแล้วมันถูกใจ ผมมองแล้วมันไปในแนวทางที่แก่พูด ก็อย่างเรื่องปลุก
ดวงนี้ ผมก็เล่นดวงมาจนพอแรงแล้ว ทำมาหมดแล้ว มันก็ไปไม่รอด

น้ำเขาบอกว่า มันต้องปลุกให้ทุกอย่าง พื้นดินเราเนี่ย มันต้องเก็บกินให้ได้ตั้งแต่พื้น
ดินยันถึงยอดฟ้า มันก็ถูกใจผม ถึงได้หันมาทำ

* แล้วไม่มีคนอื่น ?

คนอื่นเขาไม่เชื่อหรอก เขาว่าไปไม่ได้

* แต่ส่วนใหญ่ก็มีปัญหาคล้าย ๆ กันเรื่องหนี้สิน ?

ทุกคนแหละครับ ผมเชื่อเลย แต่เขาว่าทำอย่างนั้นมันอยู่ไม่รอด มันอยู่ตรงนี้ใจ
เขายังโลภ อยากรวยไว

* แล้วนำคำไม่คิดหรือว่ามันอยู่ลำบาก ?

มันไม่คิดหรอกนะ ผมทำมาหมดแล้วทุกอย่าง มันมีแต่ขาดทุน อย่างเช่นทำผักนั้น
ทำได้ดี พอผักเยอะ ราคาตก ถอนให้มันเป็นหอบ ๆ เลย เลี้ยงหมู 18 ตัว ราคา

ตกอีก โอ๊ย มันขาดทุนไปหมดทุกสิ่งทุกอย่าง ผมคิดแล้วมันทำมากไป คงถูกแบบน้ำผู้ใหญ่
เขาพูด ทำแต่น้อย ปลูกไปเรื่อย ๆ ปลูกให้แน่น ทำสายไม่ยากหรอก ป่าเอื้องถางวัน
เดียวก็เต็มหมด แต่ปลูกนี้มันหลายปี แกก้นุดไป ๆ มันคล้าย ๆ มันเข้าถึงผม ถึง
ได้ไปกันได้

* แต่คนอื่นเขาก็วิจารณ์ว่าไปไม่ได้ แล้วผู้ใหญ่มากว่ายังไง ?

แกก็ว่าช่างมันเหอะ เดี่ยวมันก็เข้าตามเรา ก็คุยกันนะ เวลาชุดต้นไม้ก็คุยกัน

* แล้วผู้ใหญ่มากุญถ่ายทอดกับคนอื่นบ้างมั๊ย หรือพูดแล้วเขาไม่เห็นด้วย ?

โดยมาก พวกชาวบ้านเขาว่า โอ๊ย ทำไม่ได้หรอกโว้ย ผมก็ถามทำไมถึงทำ
ไม่ได้ เขาก็ว่าลูกกุญเล็กอยู่ เขามาเถียงว่าลูกผมมันโต ๆ แล้ว

* ผู้ใหญ่แกเป็นผู้ใหญ่บ้านมานานร่วม 28 กว่าปีแล้ว ชาวบ้านเขายังพอใจแกอยู่หรือเปล่า ?

ผมพูดไม่ถูก ชาวบ้านเขาก็ตำผู้ใหญ่มากินใหญ่ เขาว่าผู้ใหญ่ขลุกลำเอาแต่ส่วนตัว ไม่
มาเที่ยวหาลูกบ้านบ้าง มาคุยกับลูกบ้านบ้าง ประชุมลูกบ้านบ้าง มีการมีงานผู้ใหญ่ก็ไม่
เคยนัดประชุมลูกบ้าน เขาก็ว่าแกเห็นแก่ตัว แกไม่เอาลูกบ้าน

แต่เรื่องอย่างอื่นเขาก็ไม่คุยให้ผมฟังหรอก เขาถือว่าผมเป็นมือขวาผู้ใหญ่

ผมก็เคยไปคุยกับน้ำผู้ใหญ่เหมือนกัน บอกว่าชาวบ้านเขาบ่น แกก็บอกว่าบ่นไป
เถอะ มันไม่รู้หรอกว่าเราทำให้หมู่บ้านเท่าไร ๆ เรื่องไปเถียงมัน แกก็ว่า ป่วยการ
ไปที่ไหนมันก็กินเหล้าไว้ออยแล้ว เตรียมคำ ก็คุยกันไม่รู้เรื่อง

* แล้วแต่ไหนแต่ไรมาการช่วยเหลือลูกบ้านของแกเป็นยังไง ?

แกก็ช่วยเหลือ ก็ช่วยแนะนำให้ทำโน่นทำนี่ แต่ลูกบ้านไม่ทำตาม

* แล้วในแง่ส่วนรวม ?

ก็มีอยู่ อย่างมาช่วยขุดร่องน้ำ แต่น้ำก็ไม่ไปหรอก เลยฟาวล์ เขาก็บอกว่า
ร่องน้ำผู้ใหญ่นี้ ร่องลมไว้อ่ะ ไม่ใช่ร่องน้ำ

* ที่น้ำท่วมเต็มอ่าวว่าผู้ใหญ่มียุทธศาสตร์กับน้ำดำ ต้องไปช่วยงานเขา เขามียุทธศาสตร์ยังไงกับน้ำ ?

ก็ช่วยนี้ไง เรื่องพิพากษที่ดิน....

แล้วผมถือว่าเขาเป็นอาจารย์ผม ให้อวิชาผมเยอะ อันนี้ก็เป็นบุคคลอันหนึ่งเหมือนกัน
กัน ที่ผมอยู่รอดทุกวันนี้ ก็เพราะทำตามเขา

สัมภาษณ์ "นางจันทน์" ชาวบ้านที่เคยร่วมทำงานพัฒนากับผู้ใหญ่บ้าน แต่ระยะหลัง
ห่างออกมา 7 สิงหาคม 2535

* นางจันทน์รู้จักกับผู้ใหญ่มานานหรือยัง ?

รู้จักเมื่อ 2510

* ตอนนั้นผู้ใหญ่ทำอะไรอยู่ ?

เขาทำโรงไม้มัน ผมเอารถมาไถรับจ้าง ที่ผมเอารถมาเพราะบริษัทเขาให้ผม
เอามาใช้

* ตอนนั้นผู้ใหญ่เป็นยังไง ?

ก็คล้าย ๆ กับเดี๋ยวนี้ ตอนนั้นก็ยังไม่ใช่ผู้ใหญ่บ้าน ก็ไปไหนมาไหนด้วยกัน สนทนกัน
พอเป็นผู้ใหญ่แล้วก็ยังสนิทกันอยู่ ผมมาเริ่มห่างก็ตอนที่ผู้ใหญ่เขาเริ่มมี พ่อเขามีกี่เลย
ห่างออกมา

* ที่ห่างออกมาเพราะมีสาเหตุอะไร ?

คนละแนวกัน คือ ผู้ใหญ่เขาคุยเก่ง พูดเก่ง ก็ปล่อยเขาไป เรามีนหน้าที่ทำมา
หากินก็อยู่นี้ คือถ้าไปรวมอยู่เราไม่ได้อะไร ผมก็ไปช่วยผู้ใหญ่อยู่หลายปี ความจริงถ้า
ผมไม่ไปลงทำงานพัฒนา ผมไม่จนนะ บอกตรง ๆ ด้วย

* นางจันทน์ไปทำอะไรบ้าง ?

โดยมากไปช่วยเขา ไปในป่าไปหาชาวบ้าน จัดสัมมนาอะไรกัน

* ตอนนั้นประมาณปีอะไร ?

2522 ช่วงนั้นผมมีเงินผมไม่จน ที่นี้ผมไปช่วยผู้ใหญ่ เขาจัดประชุมข้างอะไรข้าง ไปตามต่างจังหวัด ไปทีหนึ่ง 10 วัน 15 วัน ทางบ้านผมก็มีรถอยู่คัน ก็จอดทิ้ง ไม่มีใครทำ ไร่ผมก็ปล่อยทิ้งไม่ได้ทำ แล้วช่วงนั้นงานพัฒนาเขาบอกว่า ถ้าทำไร่แล้วจน คือไม่ทำดีกว่า เพราะมันอยู่ได้ มีกิน ก็เลยไป ไปแล้วไม่เห็นเป็นเหมือนที่เขาว่า กลับจนหนักไปอีก

* ตอนนั้นผู้ใหญ่เขาเริ่มมาคิดปลูกป่าหรือยัง ?

ยังเลย ก็ยังทำไร่มันอยู่ แต่ส่วนใหญ่แล้วผู้ใหญ่ไม่ค่อยได้ทำอะไร แกพูดเก่ง แกก็ไปพูดที่โน่นที่นี้ แล้วอีกอย่างพวก ๆ ก็ช่วยแกอยู่เยอะ ช่วยงานส่วนตัว แล้วก็จ้างเขาทำ แต่ก็น้อย เพราะโรงโม่ก็เจ๊ง ทำแล้วก็เจ๊ง ๆ ก็ขาดทุน ก็เลยเลิก เลิกแล้วผู้ใหญ่ก็เลยไปทางนี้ ไปทางพูด แกพูดเก่ง แกมีพรสวรรค์อยู่อย่าง

ตอนผมมาอยู่ใหม่ ๆ หลายคนแถวนั้นเป็นหนี้ผมเยอะ ผู้ใหญ่ด้วย (หัวเราะ) น้าออย ทั้งนั้นเลย ที่นี้ผมไม่เหมือนคนอื่นเขา เป็นหนี้หลาย ๆ ปีผมก็ยกเลิก เพราะช่วงนั้นผมก็มีมาก เป็นหนี้กันแล้วมันยังงี้ มองหน้ากันไม่ค่อยจะติด ผมมาเป็นหนี้ตอนออกช่วยพัฒนา ทั้งหมด แล้วพอตีมาขาดทุนมัน ๔ ปีหลังด้วย

* น้าวงศ์ ผู้ใหญ่เขาเปลี่ยนมาทำอยู่ทำกินเพราะอะไร ?

อันนี้ผมไม่ค่อยรู้เขาเลย

* แล้วเพื่อนสนิทกันไม่เคยคุยกันบ้างหรือ ?

เขาก็ได้แต่พูดมาบอกผมให้เลิกทำอะไร เลิกทำสวน เพราะทำแล้วก็ไม่ค่อยมีกิน ไปหาทำกินอย่างอื่นดีกว่า ผู้ใหญ่เมื่อก่อนเขาเป็นผู้นำกลุ่มเกษตรกรอยู่ ผมเป็นแค่สมาชิก พื้นฐานผู้ใหญ่เขาดีในแง่ความคิด คำพูด คนภายนอกยอมรับเขา เขาก็ไปได้อยู่ได้ ถ้าอย่างชาวบ้านธรรมดาทำอย่างแกไปไม่ได้หรอก ใช้แรงงานตัวเองไปไม่ได้หรอก อย่างเราอย่างผมทำอย่างผู้ใหญ่ก็คงไปไม่ได้

* ชาวบ้านเขามองผู้ใหญ่ว่างบ้าง ?

เรื่องชาวบ้านต้องไปคุยเอง ผู้ใหญ่กับชาวบ้านเจอปัญหาเยอะ แต่ก่อนผู้ใหญ่ว่างยังเอาคนไปค้างตามบ้านนะ แล้วแกก็เกิดปัญหา ถูกชาวบ้านโจมตีแถม หนักเลย ตอนหลังเลยไม่ให้ไปเลย นักศึกษาไม่ให้ไปเลย

ช่วงนี้ผู้ใหญ่ว่างเริ่มรู้นะ เมื่อสองวันแกลยกับผม แกก็ว่า ผมจะต้องหันกลับมารวมชาวบ้านให้ได้ ชาวบ้านเขามองว่า ผู้ใหญ่เริ่มมีแล้ว แล้วก็ไปมองในหมู่บ้าน ไปมองที่อื่น

ความจริงผู้ใหญ่ว่างไม่เคยทำอะไรนะ ใครเดือดร้อนไปหาแก แกก็แนะนำให้ได้ แต่ทำไมชาวบ้านไม่ให้ความร่วมมือ คือ มันขาดไปช่วงหนึ่ง ช่วงแกไปอยู่กับงานพัฒนา แล้วแกไม่ได้ไปหาชาวบ้าน มีงานมืออะไรแกไม่ได้ไปเลย ให้ลูกไปเมียไป ชาวบ้านเขาก็คิดยังงี้ อยู่ เคียวนี่ชาวบ้านเขาเลยไม่ค่อยไปช่วยงานแก

แต่ก่อนผู้ใหญ่ว่างกับผมก็ลำบากมาด้วยกัน เอากันทุกอย่าง ตอนนั้นก็มึนกลุ่มมึนกลุ่มผักเกิดขึ้นไม่นานก็มาเกิดกลุ่มออมทรัพย์ ผู้ใหญ่เขาก็ไปชวนเจ้าหน้าที่มูลนิธิธนะเชิงเตตราเพื่อการพัฒนาเข้ามา ก็มาคุยกันเรื่องเงินทุน ชาวบ้านยากจน แล้วไม่มีทุนเวลาเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่มีเงินรักษา ก็ตั้งกองทุน เจ็บป่วยก็ช่วยกันได้ ไปดูงานสองที่ ที่ชัยนาทกับที่โคกปีบ แล้วก็มาตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ต่อมาหมู่บ้านนี้คนภายนอกก็เริ่มเข้า ช่วงตอนเย็นก็มีนักศึกษามา แต่ก่อนเขาว่าหมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านสีชมพูด้วย พวกนักศึกษาก็เข้ามาทางราชการก็เพิ่งเล็ง ทางนักศึกษามาเห็นเขาก็แปลกใจ พอเห็นสงรวมกันคิดเงิน กำหนดของ ราคาของที่จะออกไปขาย วางคนขายในวันต่อไป กลุ่มผักนี้ เคียงกันหน้าดำหน้าแดง แทบจะตึกกัน สุกๆเมื่อก่อนนี้ ที่นี้ประชาชนไปโศกมากแต่ก่อนนี้

ผู้ใหญ่ว่าง ถ้าทักอย่างที่เขาทำขึ้นนี้ ถ้าแกช่วยซักนิด ผมว่าชาวบ้านรักแกมากเลย ที่นี้พอทำแล้วแกปล่อยเลย ผมมาคิดอีกทีตอนหลัง ผมว่าแกปล่อยอย่างนี้ดีนะ ให้ชาวบ้านแก้ไขกันเอง

* ตอนนี้อย่างไปกันได้ดี ?

ก็ไปได้ ก็มีกลุ่มผักตอนนี้ที่หมู่บ้าน เพราะผักมันขายดี ก็มีพ่อค้าภายนอกเข้า

มารับซื้อ ที่นี้ต่างคนก็ต่างขาย เลยไม่รวมกัน เขาก็กดราคาได้ แต่ก่อนเรากำหนดราคา
ได้ กลุ่มคนอยู่ แม่ค้ากลัวกลุ่มมาก

* น้าวงศ์เห็นด้วยกับพี่ใหญ่เขากำมั๊ย ?

ปลูกป่านี่ผมเห็นด้วย มีประโยชน์เยอะเลย แต่จะให้ทำเหมือนพี่ใหญ่ ผมว่า
ชาวบ้านทำไม่ได้ อย่างพี่ใหญ่ถือว่ามีพรสวรรค์จริง ๆ

.....

การพนัน ก

บทสัมภาษณ์ คุณทองแดง ชูชาติวัฒน์ คุณวิชชัย โตสิทธิ์กุล และคุณนันทนา พรหมมมาศ

๓ โครงการสมุนไพรรเพื่อการพึ่งตนเอง วันพุธที่ 18 พฤศจิกายน 2535

ผู้วิจัย: ก่อนอื่นอยากจะขอให้แต่ละคนเล่าถึง พื้นฐานความสัมพันธ์ที่มีต่อผู้ใหญ่วิบูลย์ว่า รู้จัก
ท่านมานานหรือยัง และไปรู้จักท่านได้อย่างไร ?

วิชชัย: ผมรู้จักกับผู้ใหญ่วิบูลย์ตั้งแต่เดือนตุลาคมปี 2524 เรียกว่ารู้จักซึ้งกันและกัน ซึ่ง
ก่อนหน้านั้นประมาณ 1 ปีผมรู้จักจากการบอกเล่าของพี่สพจน์กับพี่สนา คือ พี่ทั้งสองแ
เริ่มต้นโครงการสมุนไพรร และอยู่ในระหว่างช่วงหาข้อมูล ก็มีคนแนะนำว่าผู้ใหญ่วิบูลย์เป็น
คนรู้เรื่องเกี่ยวกับสมุนไพรร แต่ก็เลยลงไปเก็บข้อมูลในหมู่บ้านนี้ ช่วงนั้นผมก็เป็นอาสา
สมัครช่วยงานโครงการสมุนไพรรอยู่ ก็รู้จักชื่อเสียงว่าทำอะไรอะไร ยังไง แต่ที่ไปรู้จัก
กับแท้จริง ๆ คือ เดือนตุลาคมปี 24 คือผมเริ่มเข้ามาเป็นเจ้าหน้าที่ทำงานเต็มเวลาในเดือน
กันยายนปี 24 ถัดมาอีกเดือนหนึ่งคือเดือนตุลาคม ผมก็ลงไปเก็บข้อมูลในพื้นที่

นันทนา: รู้จักผู้ใหญ่วิบูลย์มาตั้งแต่ปี 28 ที่เขามาพูดปาฐกถา เพราะว่าต้องไปเชิญมา
(ผู้ใหญ่วิบูลย์เป็นองค์ปาฐกถาของมูลนิธิโกมลคีมทอง ประจำปี 2529) ในขณะนั้นคุณนันทนา
เป็นผู้ประสานงานของมูลนิธิ (ดูแลรับผิดชอบงานนี้โดยตรง) และก็เคยไปเยี่ยมเยียนบ้าง
ผิวเผิน จนกระทั่งได้ย้ายไปอยู่ใกล้ ๆ กับผู้ใหญ่วิบูลย์ในปี 2533 ปลายปี แต่ว่าไม่ได้
ร่วมงานกัน เพียงแต่เป็นลูกบ้าน แต่ก็มีความเกี่ยวข้องกับบางอย่าง เนื่องจากงานของผู้
ใหญ่วิบูลย์เขาอยู่นอกพื้นที่ งานนี้เกี่ยวข้องกับเรื่องยา

ทองแดง: ผมรู้จักเมื่อปี 20 ผมกับวิชชัยจะต่อกัน ช่วงที่ชัยเข้ามา ผมห่างออกไป
ประมาณปี 28 ผมเพิ่งมาใกล้กับผู้ใหญ่วิบูลย์อีกครั้งเมื่อปีสองปีนี่เอง

ความสัมพันธ์ของผมกับผู้ใหญ่วิบูลย์จะมี 2 ลักษณะ ลักษณะที่หนึ่งคือ ผมเป็นเจ้าของ
หน้าที่ปฏิบัติที่ดิน ที่นี้เป็นเขตปฏิรูปที่ดินทั้งหมดเลย ลักษณะที่สองก็คือ เพื่อนผม
เป็นเจ้าของที่ปฏิรูปอยู่ที่เขานั้น ตัวผมไม่ได้ไปทำงานที่เขานั้นหรอก แต่ไปช่วยเพื่อน ใน

ในยุคก่อตั้งปฏิรูปนี้ คนที่เข้าปฏิรูปในช่วงนั้นจะเป็นคนยุคหลัง 14 ตุลา ซึ่งคนที่ปฏิรูปนี้จะมี
 คนอยู่ชุดหนึ่งซึ่งเป็นผลพวงจาก 14 ตุลา ฉะนั้นคนที่ปฏิรูปนี้ก็ต่างจากที่อื่นในแง่ข้าราชการ
 การ ก็จะมีการเกาะกลุ่มกันเข้าไปทำงานในพื้นที่ พอเพื่อนคนหนึ่งที่มาทำงานที่แปดริ้วนี้
 มาเห็นชาวบ้านพอมีศึภภาพ ผู้นำมีศึภภาพ เราก็จะมาช่วยกัน คือ ช่วยนอกราชการวัน
 เสาร์-อาทิตย์ คือ ตัวเป็นเจ้าของหน้าที่แต่จะมาลักษณะนอกงาน

เข้ามาในช่วงนั้นผู้ใหญ่วิบูลย์จะมีทีมของเขาอยู่เลย ศุภบารุง บุญปัญญา ผู้ใหญ่
 วิบูลย์ พี่ขวัญชัย แต่เดิมเขาเป็นคนที่คบหากันและมีผลกระทบทางความคิดซึ่งกันและกัน
 แต่ว่าโดยลักษณะของแต่ละบุคคลจะมีความต่างกัน ผมพูดถึงคนใกล้ชิดนี้เพื่อจะให้เห็น
 ภาวว่าความคิดพวกนี้ ผู้ใหญ่วิบูลย์เองความคิดก็ไม่ได้เกิดโดด ๆ คนอื่นเองก็เหมือนกัน
 อย่างพี่ขวัญชัย แต่เดิมจบเกษตรแล้วก็ไปทำงานมูลนิธิหม่อมเจ้าสิทธิพร เมื่อทำไปแล้วเขาก็
 รู้สึกว่า ทำอย่างนั้นมันไม่ได้เรื่อง มันไม่เกิดผลต่อเกษตรกรจริง ขณะที่แกเป็นคนที่มี
 ความสามารถทางการเกษตรมาก เกษตรสมัยใหม่นะ ซึ่งเราจะคุ้ได้จากเพื่อนแกจะเป็นนัก
 วิชาการเกษตรจะขึ้นมาเป็นผ.อ. เขอย แล้วแกกลับมาทำนา แกคิดว่าทำอย่างนี้จะ
 ช่วยชาวนาได้แค่ไหน แกลงมาทำนาเอง เพราะตระกูลแกเป็นชาวนา แกก็มาพัฒนาที่
 นี้ด้วย มาพัฒนาด้านการเกษตร แต่ปรากฏแกทำแล้วน้ามันลุ่ม แกเลยคิดว่าถ้าอย่างนั้น
 ไม่รอดแน่ ขนาดคนเรียนจบมายังทำไม่ได้เรื่องแล้วชาวบ้านจะไม่ตายได้อย่างไร แกก็ทำ
 ตัวเหมือนชาวนา ก็ลงมาลุย และความคิดด้านเทคนิคการเกษตรนี้ ผู้ใหญ่วิบูลย์พูดเอง
 เลยว่า แกเรียนรู้จากพี่ขวัญชัยมาไม่ใช่หน่อยเลย ถือเป็นเพื่อนที่เป็นครูในหลายเรื่อง
 เวลามีปัญหาด้านเทคนิคอะไรได้อาศัยพี่ขวัญชัยอยู่ และพี่ขวัญชัยลงมาทำแล้วแทบจะไม่
 มีเวลาเฉพาะของตน เป็นคนที่ใครเรียกร้องให้ช่วยก็ไป แล้วเทคนิคเกษตรแกไม่ใช่
 เทคนิคสมัยใหม่ แกเอาเทคนิคสมัยใหม่มาพัฒนาให้ลงทุนถูก แกเป็นคนมีไอเดียใหม่ ๆ
 ซึ่งผู้ใหญ่วิบูลย์จะได้ไอเดียใหม่ ๆ ทางด้านการเกษตรจากพี่ขวัญชัย สำหรับศุภบารุง
 บุญปัญญา เขาจะเน้นเรื่องการต่อสู้ การรณรงค์ เข้าใจว่าแกจะจบเศรษฐศาสตร์เกษตร
 จะเน้นเรื่องลัทธิกับจัดระบบชุมชน มีความคิดแบบบูรณะชนบทในยุคก่อตั้ง ก็ค่อนข้างจะ
 เรียกว่า แรง ในยุคนั้น

ส่วนตัวผู้ใหญ่วิบูลย์ แรกเริ่มที่ผมเข้าไปรู้จัก ผมก็รู้สึกว่าแกเป็นปัญญาชน เพราะคนที่เรียนถึง ม.8 สมัยก่อนมันน้อย ฟังศัพท์ภาษาอังกฤษบางคำรู้เรื่อง ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่ปกติสำหรับหมู่บ้านอย่างนั้น คือ แต่เดิมหมู่บ้านนี้ยังไม่มีไฟ แล้วก็เปลี่ยว การยิงกันถือเป็นเรื่องปกติ ผู้ใหญ่วิบูลย์นี้มีกลุ่มคนใกล้ชิดอยู่ ผมไม่ทราบว่าเดี๋ยวนี้เหลือใครบ้าง พี่เฉลิม พี่ล้าลิ พี่เถร พี่นงค์ พี่ออย กับอีก 2-3 คน น้ำคังนี่มาที่หลัง แล้วก็ยังมีอีกคนหนึ่งชื่อพี่เจียบ-วิฑูรศักดิ์ เป็นคนที่ไปบุกเบิกโครงการหมู่บ้านห้วยน้ำใส ของมูลนิธิฯ เชียงเตราเพื่อการพัฒนา เดิมแกเคยเป็นเจ้าของที่มูลนิธิบูรณะชนบท แล้วมารับราชการกระทรวงสาธารณสุข แล้วมาทำโครงการห้วยน้ำใส ตอนนั้นก็กลับไปรับราชการแล้ว พี่เจียบก็เข้ามาในช่วงนั้น และมีผลกระทบต่อกันทางความคิดด้วย คือ จะมีความคิดแบบบูรณะชนบท ที่เน้นทำงานกับคนในชุมชน อีกคนคือ พี่เถร ซึ่งก็มีบทบาทเหมือนกัน ตอนนี้อยู่อำเภอขามเฒ่า มีร้านขายทอง แกเป็นคนฐานะดี แต่สนใจเรื่องพวกนี้ ก็ลงมาคลุกเรื่องพวกนี้ จนแกก็สูญเสียไปเยอะ และแกก็ไม่คิดจะพังกที่บ้าน ต้องไปทำงานหาเงินมาใช้นี่

คนพวกนี้ที่มีผลกระทบต่อกัน แล้วก็สู้ด้วยกันมา จับกลุ่มทำงานชุมชนร่วมกัน ช่วงที่ผมเข้าไป ที่นั่นมีปัญหาความขัดแย้งกับคนข้างนอกเยอะ เป็นพวกตัดไม้ แล้วแกก็สู้กับพวกนี้มาตั้งแต่ก่อน 14 ตุลาฯ เข้าใจว่ากลุ่มพวกนั้นจะอิงอยู่กับผู้มีอำนาจตอนนั้น ซึ่งผู้ใหญ่วิบูลย์แต่เดิมก็เป็นคนตัดป่านะ แต่แกเลิก ตอนนั้นแกเลิกแล้ว และแกสนใจทำงานชุมชนมาก ทางหนึ่งแกก็ใช้เงินของปฏิรูปที่ดิน เป็นเงินกันย มาทำกลุ่มฝ้าย กลุ่มผักทบทวี ซึ่งแกก็มีความหวังที่จะสร้างคนกลุ่มหนึ่งขึ้นมา คือกลุ่มที่ผมว่านี่ เพื่อให้เป็นกลุ่มนำ ส่วนกลุ่มผักทบทวี แกหวังผลเพื่อจะปลูกผักไม้ใช้เคมี แล้วก็ฝึกให้กลุ่มรู้จักรวมกลุ่มเพื่อขาย รู้จักคิดเลข อะไรต่าง ๆ ตรงส่วนแกปัจจุบันนี้ แต่เดิมจะเป็นที่ที่กลุ่มจะมานั่งคุยกันจนถึงกลางคืน ซึ่งแกก็จะให้ขายขาดทุนบ้าง อะไรบ้าง เพื่อให้กลุ่มได้เรียนรู้ปัญหา แต่กลุ่มฝ้ายนี่ เป็นกลุ่มที่ใช้ยา ซึ่งตอนแรกได้กำไร

ผู้วิจัย : ทำไมแกถึงคิดปลูกผักโดยไม่ใช้สารเคมี

ทองแท่ง : เออ ผมไม่รู้เหมือนกัน แต่ตอนนั้นยังไม่มีความคิดเรื่องพวกนี้หรอก ยังไม่ได้
เสนอพระเต็นผักปลอดสารเคมีด้วยหรอก

ในช่วงแรกนี้ ที่ผมเล่าว่ามีความขัดแย้งมากก็คือ เนื่องจากแกทำงานชุมชน แล้ว
แกสู้กับทั้งเจ้าหน้าที่ ทั้งอะไรต่ออะไร ช่วงนั้นที่ไปคุยกันเราก็ต้องดับไฟ แกเองที่เคย
ถูกลอบยิงจากฝ่ายตรงข้าม เวลาไปไหนก็ต้องพกปืน พอตอนนั้นมาคุยกัน ก็ยังหัวเราะว่า
ใช้ทำไม โดนยิงก็ตาย แต่สมัยนั้นเป็นความจำเป็น มีความรู้สึกที่ต้องป้องกันตัวสูง
ขนาดผมเป็นเจ้าหน้าที่เข้าไป ยังต้องระวังตัว และก็ต้องแอบคุยกัน จะเปิดไฟคุยไม่ได้
เพราะเขาจะรู้ว่าเราอยู่ตรงไหน

และที่ขัดแย้งรุนแรงนี้ นอกจากเรื่องตัดป่าแล้ว ก็เป็นเรื่องที่เราขัดเจ้าหน้าที่ไม่
เลียงเลย เพราะมันจะมีการโกงชาวบ้านมาก ไม่ว่าปู่ ย่าย่าแมลง ไม่ถึงมือชาวบ้าน
ซึ่งแกเป็นปัญญาชน เพราะฉะนั้นแกรู้หมด และแกมีวิธีที่จะรู้ด้วย วิธีที่จะไปคุย
กับชาวบ้าน ที่จะไปคุยกับทางอำเภอ แล้วพอแกรู้ แกไฟต์ตรง เวลาไปชักไปตาม
แกไล่เต็มที่ ทำให้แกมีศัตรูทางราชการด้วยในช่วงนั้น เพราะบางอย่างที่เขาทำ เรา
มีหลักฐานด้วย อย่างเวลาที่คุยกับพวกเกษตรจังหวัดเกษตรอำเภอนี้ เราแอบอัดเทปหมด
ซึ่งทำให้ฝ่ายราชการเขาโกรธ แต่เขาก็ต้องยอมให้ชาวบ้าน

จากการที่อยู่กับชาวบ้าน ในปีที่สอง ผมเข้าใจว่ากลุ่มฝ่ายชาตุน แล้วก็
ทีมพวกนี้ชาตุนหมดเลย แกก็เป็นหนี้เป็นสิน ก็มีปัญหากการเงิน แล้วก็คิดไม่ตก ก็มีการยืม
เงิน พวกผมเองก็เอาเงินเข้าไปช่วยให้กลุ่มพวกนี้ยืมเป็นส่วนตัว ซึ่งก็ไม่ใช่ผู้ใหญ่
ยืมยืมคนเดียว คนอื่นด้วย แต่แกก็เป็นคนรับหน้า ซึ่งก็ใช้หนี้ไม่ได้ ค้างมานาน
จนกระทั่งแกขายที่ดิน ก็มาเริ่มใช้คืน

แล้วอีกอย่างหนึ่ง คือ ตอนหลังผมรู้สึกว่า แกค่อนข้างจะประสบความล้มเหลวกับ
การทำงานในชุมชน คือชาวบ้านในเขตนั้นเท่าที่ผมเห็น ตั้งแต่ตอนไฟยังไม่เข้าจนถึงไฟ
เข้านี้ เขามีพัฒนาการของเขาเหมือนกัน เรื่องยิงกันนี่ลดลง ช่วงหลังแกก็หันเรื่อง
ถูกลอบทำร้าย คือช่วงหลังแกไม่ออกมาเรื่องนี้ แต่เดิมนี่แกยังออกมา พวกนี้ขี้ขลาด
พวกนี้จะเป็นกลุ่มที่สู้เรื่องราคาข้าว สู้เรื่องอะไร และก็ได้ผลมาตลอด ชาวนาที่สู้

เรื่องพวกนี้ได้ ลุกทำเนียบได้ กำลังหลักคือทะเลเชิงเตรา ซึ่งพี่ขวัญเป็นเลขานุการกลุ่ม แล้วพี่มลเป็น สจ. ถ้าผมจำไม่ผิด นอกจากนั้นก็มีชาวนาสุพรรณอีกนิดหน่อย ส่วนผู้ใหญ่วิบูลย์ ช่วงแรกแถมด้วย แล้วเขาก็ไปเป็นเป้า แต่ไม่ใช่คนน่าะ คนน่าเป็นกลุ่มพี่มล พี่ขวัญ ส่วนตัวนั้นก็ คล้าย ๆ แกเป็นนักคิดละนะ คอยให้ออเดี่ย ให้อะไร กลุ่มที่เคลื่อนไหวจริง ๆ จะอยู่ที่อำเภอเมือง แต่เขาก็ไปมาหาสู่ปรึกษากัน ที่ผมรู้สึกว่ แกประสบความสำเร็จเรื่องชุมชน คือ ตอนชุมชนมันโต มันพัฒนามาสู่สมัยใหม่ แกเจอปัญหาเกี่ยวกับคนเยอะ เรื่องคนโน้นคนนี้ แล้วผมมีความรู้สึกว่ แกค่อนข้างจะเข็ดคน เข็ดชาวบ้าน ซึ่งผมก็ไม่ค่อยเข้าใจที่มานะ แต่สังเกตได้ว่ามันเปลี่ยนไปจากแต่ก่อน ซึ่งแกจะพูดถึงคน การสร้างคน และก็ชุมชน แต่หลัง ๆ ผมสังเกตว่ แกไม่พูดถึงเรื่องนี้ เรื่องคนนะ แกจะพูดถึงงานที่แกคิดจะทำแล้วก็เผยแพร่ออกไป แล้วก็เล่นวงกว้างให้มีผลกระทบ แล้วก็เปลี่ยนจากการไปตีกับเจ้าหน้าที่ทุกระดับในท้องถิ่น มาเป็นความพยายามที่จะกระทบข้างบน ซึ่งก็มีผลให้แกไปยุ่งกับพวกข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ช่วงนั้นก็เนื่องมาจากแกมาเป็นองค์ปาฐกของโกลบอล แล้วหมอบระเวศไปยกเคลสของแกเป็นเคลสที่ขยายความคิดของหมอบระเวศ ซึ่งก็ทำให้แกสัมพันธ์กับคนในระดับขี้ได้ ก็เลยทำให้แกมาทางนั้นเยอะขึ้นเรื่อย ๆ แต่ช่วงนั้นผมก็เห็นแล้วว่าแกเข็ดกับชุมชน คงจะมีเรื่องทะเลาะหรือหักหลัง เรื่องกลุ่มเรื่องอะไรนี่อยู่ เรื่องความแตกแยกอะไร

นันทนา : คิดว่าเป็นเพราะเรื่องนี้ หรือเป็นเพราะว่าแกมีช่องทางจะไปทำงานระดับนโยบาย แล้วแกก็ทิ้งเรื่องชาวบ้าน

ทองแท่ง : ไม่ใช่ เรื่องเข็ดชาวบ้านมาก่อน แต่ว่าแกจะระวังเรื่องนี้มาก ที่ผมสังเกตแกจะไม่พูดตรง ๆ เพราะแกรู้ว่าถ้าพูดตรง ๆ จะกระทบถึงชาวบ้านเหมือนกัน เรื่องชอบคนไหนไม่ชอบคนไหน ตอนหลังผมสังเกตว่ แกไม่เชื่อถือคนในชุมชนจำนวนหนึ่ง ไม่เหมือนแต่ก่อนที่มีอะไร แกเติมที่ สมัยก่อนเขาเรียกความคิดแบบ ซี ไอ - จัดระบบชุมชน แต่ก่อนแกมี หลัง ๆ แกไม่มี แกจะมาทางนี้ ซึ่งความคิดส่วนตัวของผมก็ว่าเหมาะสม แกก็

เป็นนักคิดอยู่แล้ว อยากทำอย่างนั้นก็ทำไป "ปลุกต้นไม้ในหัวคน" ไปก็ดี เป็นความพอใจของแก ผมก็ไม่เข้าไปแทรกแซงเรื่องพวกนี้

ผู้วิจัย : นี่คือภาพโดยทั่วไปที่พื้ทองแห่งรู้จักแก แล้วในความเห็นส่วนตัวที่มีภาพของผู้ใหญ่วิบูลย์อย่างไร

ทองแท้ : ส่วนตัวหรือ ผมก็เห็นแกเป็น "นักคิด-นักประชาสัมพันธ์" แต่ไม่ใช่ "นักเคลื่อนไหวชุมชน" นี่ผมพูดถึงในช่วงปัจจุบันนะ ช่วงหลังจากที่เป็นองค์ปาฐกของโกลบอล เพราะว่าแต่เดิมแกเป็นนักจัดระบบชุมชน นักเคลื่อนไหวชุมชน ทำงานกลุ่ม ซึ่งช่วงหลังไม่ใช่ ที่ผมสังเกตดู ช่วงหลังแกจะมีความคาดหวังเกี่ยวกับการกระทบข้างบนให้เกิดผลข้างล่างนี้มากกว่าการเคลื่อนไหวข้างล่างให้มีผลกระทบข้างบน ซึ่งเวลาคุยกันเป็นส่วนตัว ผมก็มีความเห็นว่า มันต้องกระทบทั้งข้างบนข้างล่าง มันถึงจะไปได้ กระทบข้างล่างอย่างเดียวก็เป็นปัญหา คือ เรากระทบมาเป็นสิบปีแล้ว คอยรบกัยอะไร แล้วทหารเลวมันจับตัวด้วย ถ้าคนเคยอยู่ในชุมชนนี้ เรามีเรื่องเจ็บตัวตลอด เรื่องยิ่งกันเรื่องอะไรนี้ คนอยู่ข้างนอกเข้าไปในพื้นที่จะไม่รู้สึกเรื่องพวกนี้เลย แต่ถ้าเป็นคนที่คุณอยู่กับเรื่องพวกนี้ประจำจะเป็นปัญหา NGOs ก็เป็นปัญหา แต่ผมไม่รู้ว่า NGOs จะนึกอย่างนี้หรือเปล่า ก่อนที่ผมจะมาบริหารการ ผมอยู่หมู่บ้านมา 5 ปี ทำงานโครงการหมู่บ้านที่แม่ตะมาน ผมจะเข้าใจเรื่องความเจ็บตัวพวกนี้ได้ดีกว่า มันถึงเลือดถึงชีวิต เวลา NGOs ไปเคลื่อนไหวลารณรงค์นี้ ไปเคลื่อนไหวแล้วก็ออก ซึ่งทำได้ แต่ชาวบ้านที่อยู่ มันมีรายละเอียด และมันซับซ้อนมาก เพราะฉะนั้นบางอย่างเขาจะไม่เอาตาม เพราะถ้าเขาเอาตาม เขาเจ็บขบเรียนพวกนี้ก็มี อย่างสหพันธ์ชาวไร่ชาวนาที่ถูกยิงตายไปหลายคน ก็เพราะพวกเราไปเคลื่อนไหวเรื่องไว้เยอะสมัยนั้น แล้วเราเองไม่สามารถจะไปรับผิดชอบเรื่องพวกนี้ได้ ซึ่งผมว่าหลัง ๆ NGOs จะเข้าใจเรื่องพวกนี้มากขึ้น คือ พอไปเคลื่อนไหวเคลื่อนได้ แต่ว่าต้องระวังให้ชาวบ้านด้วย เพราะพอชาวบ้านเขารู้สึก เขาก็แรง พอแรงแล้วก็.. พวกเรามันไม่ค่อยเป็นอะไรหรอก แต่พวกชาวบ้านหรือพวกครูในท้องถิ่นนี้เสร็จง่าย ๆ

ผู้ใหญ่วิบูลย์เอง ผมก็เห็นว่าแกก็เปลี่ยนมากกระตือรือร้นมากกว่าจะกระตือรือร้น และ
ความสนใจชุมชนแกลงน้อยลง สังเกตจากถามดูเรื่องโน้นเรื่องนี้ แกจะมีน้อย

พันทนา : แกบจะไม่มีเลย ไม่ค่อยสนใจเลย นอกจากเรื่องทางราชการที่จะต้องทำ
แล้วก็ช่วงหลังนี้จะกลายเป็นเริ่มจะมาคิดว่า จะสัมพันธ์ชุมชนอย่างไร จะช่วยเหลือให้การศึกษ
าชุมชนอย่างไร แต่ก็ยังไม่ได้ทำสักทีได้แต่พูดว่าอยากจะทำ เพราะคนเริ่มตั้งคำถามมากกว่า
ลูกบ้านเป็นอย่างไร แล้วแกตอบไม่ได้

ทองแท่ง : อันนี้ผมว่าเป็นปัญหาสำหรับแก คือ ผมรู้จักกันเพราะฉะนั้นผมจะพูดกันตรง ๆ
ผมก็เคยบอกแกมาหลายปีแล้ว ตั้งแต่เป็นองค์ปาฐกถา ผมบอกว่า ดี การที่แกได้รับการ
ยอมรับในสังคมเป็น case นี้ เป็นเรื่องที่ทำให้แกเผยแพร่ความคิด หรือให้ประโยชน์ในวง
กว้างแก่คนได้ แต่ผมเห็นว่ามันมีจุดอ่อนตรงที่ แกรับแขกตลอด เพราะฉะนั้นเวลาที่จะ
ไปคิด ไปไตร่ตรอง ทบทวนหรือไปทำอะไรสัก ๆ หรือสัมพันธ์กับผู้คนมันน้อยลง และ
แกจะต้องสัมพันธ์กับคนซึ่งหลากหลายมาก และก็รับแขกหมดเพราะปฏิเสธไม่ได้ เมื่อต้อง
สัมพันธ์กับความคิดหลาย ๆ ระดับ ความคิดเหล่านั้นก็ซึมซับเข้ามาหาตัว มันก็จะไปกันใหญ่
ก็จะเบรอะใหญ่ ผมก็แซวแกว่า ออกอัลบั้มบ่อเฮลื้อเกิน แล้วเพลงมันจะเพราะได้ยังงี้
แกจะคิดเรื่องโน้น เดี่ยวมีเรื่องนี้ เดี่ยวจะทำไอ้โน้ไอ้โน้ มันคิดเยอะไปหมด ซึ่งมันจะ
ทำไม่ได้ซักอัน หรือได้บ้างแต่คุณภาพไม่ดี ด้านหนึ่งก็ต้องรับแขก ด้านหนึ่งพอติดความ
คิดนี้เข้ามา เออ มันก็น่าทำ ไอ้โน้ก็น่าทำ มันคิดไปเรื่อยเลย หรือว่าช่วงที่ไปตระเวน
พูดนี้ ในความเห็นของผมคือ สักปีหนึ่งไปทั่วทุกภาคแล้วก็หยุดชง ปักหลักอยู่กับที่ สร้างอะไร
ขึ้นมา แต่แกก็สร้างขึ้นเรื่อย ๆ นะ ผมเห็นที่ส่วนนี้ตั้งแต่มันเตียน เพราะว่าทำอย่างอื่น
มา จนกระทั่งมาเป็นอย่างนี้ จริง ๆ มันก็เห็นผลอยู่ แต่ถ้าแกทำเอง มันจะดีกว่านี้
คือมันจะสมบูรณ์กว่านี้ ถึงแม้เทียบกับคนอื่นก็ว่าดีหรอกนะ แต่ในความคิดของผมถ้าแกไม่
รับแขกเยอะหรือไม่เบรอะอะไร ผมว่ามันจะดีกว่านี้ สามารถทำเรื่องต่าง ๆ ได้

นันทนา : เช่นทำเรื่องอยู่เรื่องกิน เรื่องพึ่งตนเองให้มันเป็นจริง ?

ทองแท่ง : ใช่ มันจะไม่มีทางเป็นจริง เพราะว่าในช่วงคนไปเยี่ยมเยียน ๆ เวลาผมไปหาผมก็เอาพวกกาแฟอะไรเข้าไป เพราะว่ามันไม่มีทางห rokok คนจะรับแขกด้วยการพึ่งตนเอง ข้าวปลาอาหารอะไรสารพัด

ผู้วิจัย : แก่เคยพึ่งตนเองได้จริง ๆ มั้ย ?

ทองแท่ง : ช่วงแขกไม่เยอะ แก่อยู่ได้ แก่ก็ปลูกโน่นปลูกนี่ ขายบ้างเก็บกินบ้าง แต่พอแขกเยอะมันไม่ได้แล้วละ แล้วตัวแกไปตระเวนพุดนี้ มันก็ไม่ใช่ว่าได้เงินนะ ที่ได้เงินนี้มันเป็นเรื่องมาทีหลัง สมัยก่อนเวลาพวกผมเชิญไปพูดในนามชมรมนักพัฒนานี้ เราจ่ายเงินเอง ไม่มีห rokok ค่าวิทยากร ค่าเดินทาง เพราะฉะนั้นแกก็ไม่มีเงิน และก็ไม่มีทางพึ่งตนเองได้ในสายตาผม ทั้งเรื่องรับแขก ทั้งไม่มีเวลาทำมาหากินของตัวเอง ยังจะเดินทางไปในโน่นไปนี่อีก แต่มันดีในแง่ที่ว่า มันให้ความคิดคนได้ ก็เป็นเรื่องที่คนอื่นจะต้องสนับสนุนกันไป

ผู้วิจัย : ในระยะที่แกทำเพื่อพึ่งตนเอง ตอนนั้นสภาพแกเป็นอย่างไร ?

ทองแท่ง : ผมว่าช่วงนั้นแกดีนะ ช่วงก่อนจะมาเป็นองค์ปาฐก คือถ้าคุณเห็นผู้ใหญ่วิบูลย์ สมัยก่อน คุณจะไม่เห็นเหมือนสมัยตอนนั้น คือสมัยก่อนแกร้อนและแรง แรงมาก แต่ช่วงแกขายที่ดินนี้ แกเปลี่ยนไปเยอะแล้วตอนนั้น แกใจเย็นขึ้น แต่ก่อนนี้แกพร้อมจะแลกหมดเสมอ คือเราสั่งเกตได้ ช่วงก่อนจะเป็นองค์ปาฐก แกก็เย็นขึ้น หันมาเรื่องยา เรื่องศาสนามากขึ้น เข้าใจ เรื่องโน่นปลงได้ เรื่องนั้นปลงได้บ้าง แต่ช่วงหลังจากนั้นผมจะไม่ค่อยรู้แล้ว ผมสัมพันธ์อยู่ห่าง ๆ ตอนนั้นผมไปตระเวนแล้ว

ผู้วิจัย : ในสายตาของพี่เห็นว่าผู้ใหญ่วิบูลย์มีอะไรเป็นข้อเด่นบ้าง แล้วมีอะไรเป็นข้อด้อยบ้าง ?

ทองแท่ง : ข้อเด่นของแก คือ แกเป็นนักคิด และเป็นคนสนใจเรียนรู้ ข้ออ่อนของแกที่ผมเห็นก็คือ ขาดเรื่องมันกว้างไป แกมีความอยากที่จะทำโน่นทำนี่เยอะ ซึ่งมันทำให้แกไม่ลึก แล้วก็พบว่าแกมีจุดอ่อนเรื่องครอบครัว ซึ่งผมว่าแกเองจะลำบากใจมาก เพราะว่าการที่คน ๆ หนึ่งถูกยึดขึ้นแท่นนี้ กลายเป็นคนของสาธารณะระดับหนึ่งนี่ ครอบครัวจะเป็นองค์ประกอบหนึ่ง แล้วตัวเองจะพูดไม่ได้ จะไปห้ามไปสอนครอบครัวนี่เป็นเรื่องทำได้ยากมาก และอย่างไรก็ตาม คนที่เข้าไปสัมพันธ์กับแกจะต้องเห็น ผมว่าอันนี้เป็นจุดอ่อนในเชิงครอบครัว แต่ในเชิงส่วนตัวแกนี้ ผมว่าแกเป็น "นักคิด-นักประชาสัมพันธ์" แล้วมันกว้างไป ผมมีความรู้สึกว่าแกไม่ลึก คือแต่ก่อนแกจับเรื่องไหน มันน้อยเรื่อง แล้วมันก็ลึกไปเลย อย่างจะไปถามเรื่องสมุนไพรมันให้ลึกนี้ ไม่ได้ เป็นเรื่องเปิดตำราไป ถ้าเป็นแต่ก่อนซึ่งแกคิดอยู่ไม่กี่ตัว เฉพาะตัวที่เกษตรกรจะใช้ คือสโคปมันชัดเจน เราทำงานกับเกษตรกรนะ อะไรบ้างที่เกษตรกรเป็น เช่น เกี่ยวกับการขี้นถ่าย กระสือ หรือปวดหลัง คือมันจะชัด เมื่อชัดก็จะศึกษาเพียงไม่กี่ตัว แล้วก็พัฒนาแต่ตัวนั้น แต่เดี๋ยวนี้แกต้องรู้สมุนไพรมานักสิบ เพราะแกต้องสัมพันธ์กับคนกว้าง คนก็ถาม ตัวโน้นละ ตัวนี้ละ คนก็จะไปถามไถ่ตัวที่ตัวเองไม่รู้แล้วอยากรู้ เพราะคิดว่าผู้ใหญ่วิบูลย์จะรู้ ผู้ใหญ่ก็ต้องไปหาเรื่องที่จะมาตอบเขาให้ได้ ซึ่งมันไม่ใช่เรื่อง ไม่รู้ก็ไม่รู้ มันไม่ใช่เรื่องของเราที่จะต้องไปรู้ทุกเรื่อง แต่ตัวเองโค่นดันขึ้นแท่นไปอยู่ตรงนั้น ก็เลยต้องรู้ แล้วผมก็ไม่รู้ว่า จริง ๆ แล้วจะรู้จริงได้หรือเปล่า เพราะเรื่องสมุนไพรมันเรื่องใหญ่ในสายตาผม แล้วแกไม่มีเวลา ฉะนั้น คนนั่งแท่นจะลำบากอย่างนี้ ผมว่าอันนี้เป็นจุดอ่อน ระยะยาวมีผลมาก คุณถูกคาดหวังว่าคุณรู้อย่างนี้ คุณเก่งอย่างนี้ แล้วจริง ๆ ไม่ใช่ ซึ่งไถ่ตอนนั้นไม่ใช่ก็ไม่ได้

นันทนา : ในแง่ส่วนตัวนี้ ผู้ใหญ่เป็นคนละเอียดอ่อนไหม อย่างเรื่องธรรมชาติ ?

ทองแท่ง : ใช่ ก็มี เรื่องไล่คนมายิงนกนี้ เป็นมาตั้งแต่สมัยก่อนแล้ว คนเข้าไปยิง
แถวนั้นเยอะ จริง ๆ ไม่ได้เข้าไปสวนกันนะ ก็มีเรื่องพวกนี้อยู่

นันทนา : แกเคยพูดว่า แกมีอารมณ์ศิลปิน ?

ทองแท่ง : คือถ้าจะไปโยงว่ามีอารมณ์ศิลปิน อันนี้เป็นข้อสังเกตของผม คนที่มี
ความคิดแบบแรง ๆ มาก่อนจะเป็นอยู่ 2 พวก คือ พวกก้าวร้าว กับ พวกศิลปิน คือ คนอี
โกนี่ ส่วนใหญ่จะก้าวร้าว แต่คนก้าวร้าวส่วนใหญ่ก็จะทำอะไรได้สำเร็จ นั่นคือพวกหนึ่ง
อีกพวกหนึ่งก็คือศิลปิน

ผู้วิจัย : ลักษณะที่ก้าวร้าวของแกนี้เป็นยังไง ?

ทองแท่ง : หมายถึงสมัยก่อน อย่างแกชนกับราชการนี่ แกชนตรง ๆ แกขัดไม่เลียงเลย
นั่งคุยกันต่อหน้าในวงนี้ คุณโกงไอน์ไซใหม่ อย่างนี้ ๆ ในลักษณะนี้ต้องถือว่าก้าวร้าว
มาก คนที่เป็นผู้ใหญ่บ้านแล้วมาคุยกับข้าราชการอย่างนี้ในยุคนี้ แล้วเขาก็นั่งมีลูกน้องอยู่
ด้วย คือ ต้องใจกล้ามากในการที่จะเล่น รู้ตัวว่าจะเกิดผลอะไร

ผู้วิจัย : แต่ก็เป็นการสู้เพื่อประโยชน์ของชาวบ้าน ?

ทองแท่ง : ใช่ คือตอนนั้นที่คุยกัน แกรู้สึกทนไม่ได้ที่ถูกละเมิด อย่างสามขวดสำหรับมา
ให้ชาวบ้าน เหลืออยู่ขวดเดียว คือโกงกันชัด ๆ ว่างั้นเถอะ เอาไปขาย

นันทนา : แกก็เป็นคนรักความเป็นธรรม ?

ทองแท่ง : เป็นสิ แกก็เอาชีวิตเข้าสู้ ในช่วงแรก ๆ นะ แต่ช่วงหลังผมก็ไม่รู้ คือ

ผมพยายามเน้นว่าเป็นช่วงแรกนะ เพราะช่วงหลังผมไม่เห็นแกลงชุมชน ช่วงแรกนี่แกเล่นมาก เรื่องโครงการหมู่บ้านห้วยน้ำใส เรื่องอะไร

หลัง ๆ นี่ ผมว่าแกคบกับราชการเยอะขึ้น และแกก็ได้รับการยอมรับค่อนข้างมาก ผมก็เห็นว่านี่เป็นจุดอ่อนของแก เพราะจนเดี๋ยวนั้นผมก็ยังไม่เชื่อว่าแกรู้จักพวกข้าราชการดีในฐานะที่ผมเป็นข้าราชการ แต่แกมักจะคิดว่าพวกข้าราชการพวกนั้นดี แล้วก็คุยกันรู้เรื่อง ซึ่งผมว่าไม่รู้เรื่องหรอก พวกนั้นก็มาหาประโยชน์ หาแนวคิดบ้าง เพราะว่านโยบายข้างบนให้มารู้จัก จะได้ไปพูดไปอ้างได้ ยกเว้นคนที่เอาไปทำ ซึ่งก็มีอยู่ไม่กี่คน เวลาผมคุยกับแก ผมก็ถามว่าแกคุยกับใคร บางคนผมรู้จัก ผมว่ามันไม่จริงหรอก คือผมรู้ว่าที่คนนั้นมา ไม่ได้เกิดประโยชน์อย่างที่แกคิดหรอกว่า เขาคุยกับเราเขาจะไปทำอะไรต่อ ไม่จริงหรอก ข้าราชการมันมีจุดยืนของมันอยู่ แต่แกหวังตรงนั้นเยอะไป

ยังมีข้อสังเกตบางอย่างอันคือ อย่างในแง่ผมผมจะสังเกตว่า ในครอบครัวเป็นยังงี้ ลูกเป็นยังงี้ ซึ่งลูกแกไม่คิดอย่างนี้ ซึ่งมันแสดงอะไรบางอย่างว่า ภาวะในครอบครัวแกนนำจะไม่ใช้คนนำในเรื่องสอนลูก หรืออาจจะเป็นเพราะไม่มีเวลา

ธวัชชัย : ผมว่าแกสอนลูกไม่เป็น ไม่มีวิธีการสอนที่ดี

ผู้วิจัย : อย่างนั้นขอให้ธวัชชัยเล่าต่อเลย

ธวัชชัย : คือผมมารู้จักแกตอนเดือนตุลาคม ปี 24 ตอนนั้นน้ำบ่อไร่ น้ำขุ่น ห่างไปแล้วผมได้ยินแต่ตำนาน ช่วงนั้นผมมองว่าเป็นช่วงต่อจากที่แกแรง ๆ แล้วก็เปลี่ยนความแรงลงมา ผมยังไปทันสมัยที่ยังต้องดับไฟคุยกัน ไปเปิดตู้กับข้าวก็เห็นเป็นชุดตรงนั้นบ้างตรงนั้นบ้าง ช่วงนั้นก็รู้สึกจะเป็นช่วงสุดท้ายแล้ว แกเริ่มลดการปะทะกับคนแล้วก็เปลี่ยนปี 23 เป็นปีที่แกถูกล้างแ้ว แกก็สั่งคนไปถามพวกนั้นเลยว่า จริงหรือเปล่าที่ถูกล้างแ้วคล้าย ๆ กับว่าให้ฝ่ายนั้นรู้ว่า แกนี้รู้ หลังจากนั้นแกก็ค่อย ๆ ลดความรุนแรงลง แรก ๆ ที่ผมเข้าไป กลุ่มผังก้อยอยู่ พอปี 25 ก็เริ่มมีปัญหากัน ก็ย้ายออกไปข้างนอก เข้าใจว่าเป็น

ปัญหาเนื่องจากความไม่ซื่อสัตย์ของคนในกลุ่ม เพราะว่ามันรวมตัวกันด้วยเรื่องผลประโยชน์ ต้องเวียนกันเอาผักไปขาย ผลประโยชน์มันไม่ลงเอากัน แล้วแกคงไม่มีวิธีการในการประสานชาวบ้านที่ดี คือวิธีการของแกจะชอบค่า ชอบบ่น มากกว่าจะไปจัดการแก้ปัญหา ซึ่งตรงนั้นไม่ได้ช่วยอะไรต่อชาวบ้าน เขาก็จะหนีกันไป แล้วแกก็จะได้แต่ตำชาวบ้านให้ฟังว่า มันอย่างนี้ ๆ

ผมว่าในช่วงปี 23-24-25 แกยังคงมีความมุ่งมั่นเรื่องกลุ่มชาวบ้านอยู่มาก เรื่ององค์กรชาวบ้าน ซึ่งเป็นยุคเดียวกับที่พวก NGOs จะพูดเรื่ององค์กรชาวบ้าน องค์กรประชาชน ซึ่งประสบการณ์ความขัดแย้งต่าง ๆ คงสอนแก แกก็เลอะซา ๆ ไป ช่วงหลังนี้จะเลิกคิดเรื่องทำอะไรเป็นกลุ่ม ก็จะทำอะไรด้วยตัวแกเองมากกว่า และช่วงนั้นผมว่าเป็นช่วงที่เปลี่ยน เปลี่ยนวิถีชีวิต เปลี่ยนความคิดอะไรด้วย เพราะเป็นช่วงปีที่แกเริ่มขายที่ดิน ต้องใช้หนี้ ต้องเปลี่ยนชีวิตมาสิ้นโตหมากขึ้น ผมว่าสมัยก่อนไม่สิ้นโตหหรอก ก่อนหน้าที่ผมจะไปรู้จักนะ เพราะว่าเท่าที่ฟังคุณ แกมีเงินหมุน แบบว่าใช้เงินง่ายมาก เพราะว่าเงินมันเข้ามาในกระเป๋ารวด แล้วแกมีทางหมุนเงิน แกล่ำวอยมากในช่วงก่อน แต่ว่าช่วงที่ผมเข้าไปเป็นช่วงที่เงินมันไม่มาในกระเป๋ารวดแล้ว จึงเป็นเรื่องจำเป็นที่จะต้องสิ้นโตห หลาย ๆ อย่างมันบีบ ที่ดินเออ เงินก็เริ่มหมุนไม่ได้ ต้องตัด ๆ ๆ เพื่อที่จะใช้หนี้ แล้วช่วงนั้นเป็นช่วงที่แกเครียดมาก เป็นช่วงที่มันล้มเหลว มันสูญเสีย แล้วพอถดถอยจากนั้นหน่อย แกเริ่มดีขึ้น ประมาณปี 26 หลังจากทำอะไร ๆ เริ่มลงตัว ขายที่ดินอะไรก็ได้ ความบีบคั้นในเรื่องหนี้สินเบาลง แกเริ่มตั้งเนื้อตั้งตัวใหม่ ค่อย ๆ ทำทีละเล็กละน้อย

ในแง่ความคิดทางสังคมหรือในการทำงาน ผมว่าแกเริ่มเปลี่ยน จากช่วงก่อนที่แกแรง แกจะลดความรุนแรงลง แล้วช่วงหลังจะกลายเป็นประนีประนอมทุกอย่างเลยนะ ซึ่งหลายเรื่องนี้ผมเห็นว่ามากเกินไป แต่อาจจะเป็นเพราะว่าเราไม่มีประสบการณ์แบบแก เพราะผมเคยเถียงกับแกอยู่หลาย ๆ ครั้ง ผมเข้าใจว่าแกเอาประสบการณ์ของแกมาสอนเรา อย่างพูดถึงว่าทำไมแกจะต้องประสานกับคน อะไรต่าง ๆ ซึ่งหลายครั้งผมไม่เข้าใจหรือยอมรับอย่างนั้นไม่ได้ ซึ่งอาจจะเป็นเพราะว่าผมไม่ได้ประสบแบบแก แต่ทำที่ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันก็คือว่า แกจะประนีประนอมสูงมาก จะพยายามหลีกเลี่ยงการปะทะกับใคร ๆ

ทั้งสิ้น อย่างเก่งถ้าไม่เอาตัวสว แกก็จะหลีกเลี่ยงที่จะคบหาหรือติดต่อ แต่จะให้แกไปชนไปปะทะหรือผิดกับใคร แกไม่ทำเลย นี่ที่เป็นอยู่ในเวลานี้ ซึ่งผมคิดว่าจะโยงกับพื้นที่ทองแท่งเล่า ว่าแกแรงแล้วแกเริ่มเปลี่ยน

เรื่องกลุ่มชาวบ้านแกก็เริ่มถอย ซึ่งผมก็เข้าใจว่าแกเคยพยายามมาช่วงหนึ่งแล้วก็ประสบความล้มเหลว และแกอาจจะมีความประทับใจที่ไม่ดีนักกับกลุ่มชาวบ้าน แกก็เลยไม่คิดถึงเรื่องนี้อีก แต่เวลาที่แกพูดถึงงานพัฒนาชุมชน แกยังพูดถึงการรวมกลุ่ม แต่พูดถึงกลุ่มที่อื่น จะไม่พูดถึงกลุ่มที่นี่ แล้วก็คงมองในแง่ของแล้วแต่เงื่อนไขในแต่ละพื้นที่ ซึ่งในแง่ของแก แกคงสรุปไปแล้วว่าพื้นที่แกคงทำอย่างนั้นไม่ได้ แกก็เลยไม่คิดที่จะทำลักษณะอย่างที่ว่า คือการรวมกลุ่มชาวบ้าน

ในแง่การเป็น นักปฏิบัติ กับ นักคิด ผมก็เห็นด้วยกับพื้นที่ทองแท่งในแง่ที่ว่า แกเป็นนักคิดมากกว่านักปฏิบัติ คือ แม้กระทั่งการจะมองว่าชาวบ้านคนหนึ่งก็แข่งขันในการทำงาน ผมว่าแกมีน้อยมาก งานหาเลี้ยงชีพในบ้านนะ ผมเห็นว่าส่วนใหญ่เป็นเมียแกทำ ไม่ว่าจะเป็นงานเกษตร ปลูกต้นไม้ อะไรต่าง ๆ จะเป็นแกใช้คนอื่นทำ แล้วเมียแกจะทำมากกว่า แก เห็นง่าย ๆ เพียงแค่เรื่องการเก็บมะม่วงขาย เพราะว่าช่วงเปลี่ยนของแก จะมีรายได้ที่เป็นรายได้สำคัญอย่างหนึ่งก็คือ ญูเก่าที่ปลูกมะม่วงเอาไว้เยอะ แล้วมะม่วงแกก็เก็บได้ ขายได้เป็นหมื่น แต่ผมจะไม่ค่อยเห็นแกเก็บมะม่วงเลย จะมีก็แต่เมียแกปีนต้นไม้เก็บ อันนี้เป็นสิ่งหนึ่งที่ผมเห็นว่า แกไม่มีความขยันแบบชาวบ้านที่เป็นนักปฏิบัติ ตรงจุดนี้ผมว่า แกไม่ใช่เป็นนักทำ แต่เป็นนักคิด แล้วการที่แกเป็นนักคิดนี้ แกมีคุณสมบัติพื้นฐานที่ดีอยู่อย่างหนึ่ง คือ แกเป็นคนที่มีสัมผัส เรียนรู้จากคนได้เร็วมาก คือใครไปคุย ๆ ๆ อะไร แกเก็บเป็นข้อมูลในสมองหมดเลยนะ แล้วก็มาคิด มาต่อเรื่อง แล้วก็คุย เล่าให้คนอื่นฟังได้อย่างเป็นเรื่องเป็นราวเหมือนกับว่าแกรู้ในเรื่องนั้นดี ทั้ง ๆ ที่หลายเรื่องไม่ได้ผ่านการปฏิบัติ แต่เรื่องที่ต้องอาศัยการปฏิบัติ เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ เรื่องเทคนิคเกี่ยวกับการเกษตรที่แกไม่ได้ปฏิบัติ แกสามารถพูดได้ละเอียดเหมือนกับคนที่ปฏิบัติ แต่ว่าพอถึงบทที่ทำงาน เรารู้เลยว่าแกทำไม่เป็น หลายเรื่องเลย แม้กระทั่งแค่เรื่องจับปลาเนะ มีช่วงหนึ่งที่แกวิดน้ำจากบ่อ แล้วปลาเพียบเลย แกจับปลาไม่ได้เนะ ชาวบ้านกับเมียแกนั้นนะ

จับบีบ ๆ อยู่เลย แต่ว่าถ้าให้แกพูดเกี่ยวกับเรื่องแบบนี้ แกพูดได้เหมือนกับคนที่ทำ
มากับมือ แทบจะทุกอย่างเลย จุดนี้แกเก่งในเรื่องเรียนรู้จากคนได้เร็ว เพราะฉะนั้น
ใครที่เข้าไปคุยกับแก แกจะได้ข้อมูล หลายเรื่องผมก็ไปเรียนรู้จากแก เพราะว่า
ช่วงหลังที่แกเริ่มคงมีคนไปหาแกเยอะ แกกลายเป็นแหล่งที่ได้ข้อมูลมาเยอะ แล้วบางที่เป็น
ข้อมูลที่เราไม่ได้ เราก็ไปฟังจากแก

ก็เห็นตรงกับพี่ทองแท่งในแง่ที่ว่าแกคิดเยอะ แล้วก็ไม่ค่อยได้ทำ ไม่ใช่แค่ทำ
ส่วนในแง่ที่แกทำอะไรบางอย่างไม่ค่อยสำเร็จ แม้กระทั่งการรวมตัวชาวบ้าน ผมเห็นว่า
แกมีลักษณะอย่างหนึ่ง คือ ลักษณะเผด็จการ แกฟังคนน้อย แม้กระทั่งเรื่องภายในครอบครัว
จนกระทั่งไปถึงการติดต่อกับชาวบ้าน แล้วก็ไม่ค่อยเป็นนักวางแผนที่ดีในแง่การทำงานร่วม
กัน แกมักจะทำอะไรแบบสั่งการจุกจุก คือใครก็ตามที่จะต้องไปทำงานร่วมกับแก จะ
เจอปัญหาแบบเดียวกันหมด แล้วคนส่วนใหญ่จะทนแกไม่ค่อยได้ หนีจากแกไปหมด น้อยคนที่
จะทนแกได้ ยิ่งเฒ่าผมอยู่กับแกนาน คือ เรารู้สึกโหดแกด้วย แกก็มีความเอ็นดูเรา เลยทำ
ให้เราอยู่กับแกได้นาน เราก็ไม่ใช่ประเภทไปปะทะอะไรแก ผมรู้สึกว่าตัวผมกับแก
จริตคล้าย ๆ กัน ก็เข้ากันได้ดี แกก็จะชอบพอมผม ในขณะที่ผมก็นับถือแกเหมือนญาติผู้
ใหญ่ มีช่วงหนึ่งรู้สึกว่าแกเป็นพ่อคนที่สอง ความรู้สึกในใจที่เวลาคุยกับแก ก็จะชอบพอก

แต่เรื่องการทำงานกับคนนี้ ผมว่าแกไม่เก่ง เวลาทำงานกับคนนี้ แกจะใช้
มากกว่าจะเปิดโอกาสให้คนคิดด้วยกัน หรือร่วมบริหาร ลักษณะแกจะคอยสั่งการ คนที่มา
จะไม่ค่อยมีความสุขจากการทำงานกับแก ทำด้วยความจำใจ คือ น้อยคนที่มาทำแล้วจะรู้สึก
ว่า สิ่งที่ทำนั้นทำเพื่ออะไร มีประโยชน์อย่างไร คนส่วนใหญ่จะไม่รู้ รู้แต่ว่าถูกใช้เป็น
เครื่องมืออันหนึ่งที่จะต้องทำให้งานบรรลุถึงความสำเร็จ เพราะฉะนั้นเวลาแกทำงาน
กับคน คนจะเป็นแค่เครื่องมือ จะไม่ได้เป็นคน เพราะฉะนั้นคนที่ทำงานกับแกจะไม่ค่อย
ได้รับการพัฒนาเท่าไร ผมว่าเป็นจุดหนึ่งที่ทำให้คนหนีจากแกด้วย

อีกอันในเรื่องศิลปิน ผมว่าแกเป็นศิลปิน แกมีความละเอียดอ่อนกับเรื่อง
ธรรมชาติมาก แกรักต้นไม้มาก ๆ เลยนะ ช่างสังเกตเกี่ยวกับต้นไม้มาก ทะนุถนอม
มาก ก็ธรรมชาติขนาดนั้นไม่ค่อยเป็นเรื่องเป็นราวนะ ตอนที่มันบวชกับผม มันยังบอกผมว่า

ผมไม่เคยเห็นใครรักต้นไม้เหมือนกับพ่อเลย คือ จงเดินจงสังเกตต้นไม้จะอะไรต่าง ๆ คือ ขนาดธรรมชาติมันไม่ค่อยได้เรื่องได้ราว แล้วปกติก็เป็นปฏิปักษ์กับพ่อด้วยซ้ำ แต่ว่ายังมาชมพ่อ แล้วสิ่งนี้ก็เป็นสิ่งที่ผมเห็น แล้วการที่แกสามารถจัดสวน 9 ไร่ของแกให้เป็นอย่างที่เป็นอยู่เวลานี้ ก็เป็นภาพสะท้อนอันหนึ่งถึงความคิดขบขันในการจัด ผมรู้สึกว่าเวลาแกจัดสถานที่อยู่ไรต่าง ๆ นะ มันปานเนรมิตเลย คือช่วงที่ผมไปอยู่กับแกบ่อย ช่วงที่เข้าออก ๆ นั้นะ บางทีช่วงอาทิตย์หนึ่งก็เปลี่ยนไป มุมบางมุมของบ้านแกจะเปลี่ยนไปแบบผิดหูผิดตาเร็วมาก แล้วเวลาแกวางแผนแกไม่เคยมีง้ออะไร เหมือนพวกสถาปนิกนะ แกจะนึกอยู่ในใจแล้วก็สั่งบ้านไม่เคยมีแปลนเลขนะ แต่ว่าจะรู้ เสาอยู่ตรงนี้ ๆ แล้วจะจัดมุมไหน ๆ ต้องยอมยกให้ว่าเก่งจริง ๆ ในขณะที่เรารู้สึกว่าแกไม่ใช่นักปฏิบัติ

นันทนา : เพราะว่าแกเป็นศิลปินนี่ละมัง เวลาจัดสรรหรือวางแผนงานถึงไม่ค่อยมีระบบ คือพวกศิลปะ มันจะไร้ฟอร์ม เหมือนกับการทำงานของแก ก็เป็นอย่างนั้น คือแกมีศิลปะ แต่การมีศิลปะของแก เข้าไม่ได้กับคนอื่น แกทำงานกับพี่ไม่ได้นะ

อวิชชัย : คือแกทำได้กับคนที่ยอมแกใจ คนที่ไม่มีปัญหา อย่างน้ำคำจะทำกับแกได้ตลอด เพราะน้ำคำยอมรับแก ถือว่าแกเป็นคนมีพระคุณ เพราะฉะนั้นจะไม่มีปากมีเสียง คือรู้หมดว่าแกทำอะไร ไม่ได้ไม่เห็นด้วย แต่ถ้าแกเรียกใช้จะทำทุกอย่าง แล้วตอนนี้แกขะจะเหลืออยู่คนเดียว ขนาดพวกที่ดลิมที่สนิท ๆ กันมา ช่วงหลังก็ไม่ค่อยจะเอาด้วย พี่น้ำคำก็หนี ๆ

นันทนา : ตรงนี้แกไม่สรุปทเรียนเลยหรือ เพราะคนก็หายห่างออกจากแกอยู่เสมอ แล้วคนก็พูดให้ฟังด้วย

อวิชชัย : ผมว่าผมเป็นคนทีวิจารณ์แกตรงมาก ๆ กว่าทุก ๆ คน แต่ผมไม่ใช่เป็นคนแรง ก็นุกกับแกเยอะ เรื่องหลายเรื่องที่ผมทำงานกับแก ผมทะเลาะกับแกมาก่อนที่จะทำงาน

ด้วยกัน

นันทนา : แล้วแกเห็นด้วยหรือคิดจะเปลี่ยนวิธีทำงานกับคนนี้ คือจริง ๆ มันเป็นทักษะที่
 คุณคนอื่น มองคนอื่นคนละระดับกับตัวเอง

ธวัชชัย : ไม่รู้ว่าคิดหรือเปล่า แต่ว่าไม่ขึ้นหรอก พี่คงจะเคยอยู่มั้งเวลาผมวิจารณ์
 แก

นันทนา : เปล่า เราเคยคุยกัน แล้วชัยไปคุยกับแก แล้วมาเล่าให้ฟัง

ธวัชชัย : โดยเฉพาะช่วงหลัง ๆ ผมอัดแกหลายเรื่อง เพราะว่าผมไปอยู่ในฐานะเป็น
 ลูกมือของแกบ่อยครั้ง คือผมรู้ว่าเป็นงานที่ไม่ได้ประโยชน์

นันทนา : นี่ขนาดชัยนะ คือ แกจะมีคนที่ชอบรับด้วยนะ ถึงแกจะดูคนอื่นก็จริง แต่ก็
 มีบางระดับ อย่างทองแท่งหรือชัยจะไม่โดน คือจะเสมอกันได้ แต่กับคนอื่นที่แกดูถูก ไม่
 ควรได้รับการดูถูก อย่างชาวบ้านเองก็ควรมีบทบาทในงาน ซึ่งงานแกต้องอาศัยชาวบ้าน
 แต่แกจะมองเขาไม่ขึ้น สิ่งลูกเดียว ก็ทำให้งานแกไม่พัฒนา และแกไม่สามารถทำงานกับ
 ชุมชนได้

ทองแท่ง : ผมมองว่าคนที่ทำกับแกนี้ ประเภทหนึ่งอย่างที่คุณว่า คือคนที่เถียงกับแกได้
 เถียงแล้วแกฟัง แต่แกจะทำแค่ไหนเป็นอีกเรื่องหนึ่ง จริง ๆ มีอยู่ 2 ประเภท แต่แก
 อาจจะเลือกอยู่ อย่างชัยนี้อาจจะพิเศษเท่าที่ผมสังเกตดู เพราะคุ้นเคยกันมานานและ
 สัมพันธ์ใกล้ชิด และแกก็ยอมรับในเรื่องการปฏิบัติตัว

แต่ผมว่าอนาคตโอกาสที่จะเปลี่ยนแปลง ผมคิดว่าถูกวิพากษ์วิจารณ์ คือผมเองก็
 เคยเถียงกับแก แต่ผมอาจจะไม่ตรงเท่าชัย คือเป็นเรื่องที่ผมถือว่าผมพูดได้ ผมก็ว่าไม่

เห็นเกิดประโยชน์เลยไปทำตรงนี้ ทำไม่ได้อย่างโน้นอย่างนี้ คือผมขัดไม่ตรง ไม่แรง แต่ผมก็รู้สึกว่า แก่งทำไม่ได้ อย่างรุ่งขึ้นก็รีบแขกแล้ว ค่อยกับเรายังไม่ทันทำอะไร เตี้ยก็คนโน้นคนนั้นมา แล้วเมื่อไรจะได้... คือด้านหนึ่งอาจจะไม่ทำก็เป็นได้นะ แต่ ขาดด้านอาจไม่มีโอกาส

อวิชชัย : อย่างเรื่องรับแขกนี้ ผมไม่เคยค้านแกลเลย ผมเห็นว่าแกจะต้องทำอย่างนี้ คือให้มันชัดว่า บทบาทหลักของแกคืออะไร ซึ่งผมเห็นว่า สิ่งที่ทำได้ดีที่สุด คือ การเป็น "นักประชาสัมพันธ์" แล้วผมยอมรับในข้อนี้ของแก ผมจะไม่เรียกร้องแกในเชิงที่จะต้องปฏิบัติ คือแกเป็นนักประชาสัมพันธ์ที่มีคุณสมบัติดีมาก หนังสือพิมพ์ประสบผลจากการ แลกเปลี่ยนกับคนได้เร็ว เรียนรู้จากคนได้เร็ว แล้วก็มากล้นมากrongเป็นเนื้อเป็นตัวของตัว เองได้เร็ว แล้วก็สามารถพูดให้คนอื่นฟัง แล้วยังพูด คือเรื่องไหนนะที่เป็นเรื่องที่แกคิดขึ้นมาอยู่ในความคิดในช่วงนั้นนะ เจอใครก็จะพูดเรื่องนี้ พูด ๆ ๆ จนกลายเป็นเรื่องใหญ่ขึ้นมา เพราะว่าไม่ว่าใครก็ตามที่ไปเจอผู้ใหญ่วัยรุ่นก็จะได้ข้อมูลชุดนั้นออกมา จนกระทั่งเกิด เป็นกระแส แล้วหลาย ๆ เรื่องมันเชิรขึ้น อย่างเรื่อง "วนเกษตร" ใหม่ ๆ นี้ โอ้อโฮ ! มันไม่มีหรอกนะ มันเป็นเรื่องของทางการ เป็นรูปแบบ แล้วเราไปพูดถึงเรื่อง ฟังตนเอง อาจารย์ประเวศไปพูดเรื่องของแกเป็นพุทธเกษตรไป คือขนานนามให้แนวคิด เกษตรของแก ผมเองก็ไม่ได้สนใจในเรื่องรูปแบบเกษตรอะไร ผมสนใจแต่เรื่องสมุนไพร ผมก็ไปทำแต่เรื่องเป็นสวนสมุนไพร แกก็ไปรู้มาว่า เขาพูดถึง "วนเกษตร" แกก็เอา "วนเกษตร" มาพูดว่า สิ่งที่ทำกันนี้เรียกว่า วนเกษตร แล้วแกจะนิยาม วนเกษตร แบบ ของแก ไม่ใช่ วนเกษตร แบบของกรมป่าไม้

ผู้วิจัย : จริง ๆ แล้ว แนวคิดนี้แกคิดขึ้นมาเองใช่ไหม แต่เอาชื่อเขามาใช้

อวิชชัย : เอาชื่อเขามาใช้ ไม่เคยฟังคนอื่นพูดเรื่องนี้มาก่อนนะ แต่แกเอาเรื่องนี้มา พูด พูดจนแกดังขึ้นมาจากวนเกษตร แล้วทุกวันนี้คนที่ไปดู ก็ไปดูเรื่องวนเกษตร

ผู้วิจัย : แกมาให้ความหมายของตัวเอง คิดขึ้นมาเองหมด ?

อวัชชัย : ใช่ แล้วแกเก่งกับเรื่องคิดพวกนี้ คิดอะไรขึ้นมา แล้วแกจะพูด คือแกเป็นนักประชาสัมพันธ์ ถ้าแกเชียร์เรื่องไหนแล้วจะดัง ไม่ต้องอะไรมาก คือผมจะรู้จักเรื่องสมุนไพร เติบโตผมเองไม่ได้เป็นคนที่มีแนวคิดในเชิงชุมชนเท่าไรนัก ผมไปหมู่บ้านแกก็สนใจแต่ว่าจะไปเก็บข้อมูล เอาข้อมูลมาทำหนังสือ มาเผยแพร่ต่าง ๆ แล้วเรื่องอื่น ๆ ผมจะสังเกตน้อย เพียงแต่ว่าผมเข้าไปบ่อย ต้องเห็นต้องเจอ แต่เวลาแกเชียร์เรื่องสมุนไพรนั้นะ เวลาแกค้นพบคำสำหรับไหนว่าดี แกจะพูดจะเชียร์คำหวั่นนั้น จนกระทั่งเป็นเรื่องที่ดัง ยกตัวอย่างง่าย ๆ เรื่อง โคลกลาน ซึ่งเป็นยานานเอกที่ทำรายได้ให้แกอยู่เวลานี้ ก็เป็นยาที่ไม่ใช่ความรู้เดิมจากแก แต่คนแก่คนหนึ่งเคยผ่านเข้ามาในหมู่บ้าน มาหาเก็บต้นยานี้ แล้วก็มาเล่าให้ฟัง แกก็เอาตัวนี้มาทำ มาทดลอง แล้วก็พูดต่อ แล้วมันใช้ได้ผล จนกระทั่งออกกฤษฎีกาไปประกาศความสำเร็จในการรณรงค์เรื่องสมุนไพร ก็เนื่องมาจากยานี้ แล้วแกก็มาซื้อจากยานี้ หรือน้ำมันพืชมนต์ ที่แกเคี้ยวแทบจะทุกงาน พองานใหญ่ ๆ แกจะต้องเคี้ยวแล้ว แกก็ได้มาจากกฤษฎีกา แต่คนก็จะรู้สึกว่าได้จากแก คือคนที่คำหวั่นยาหลายคำหวั่นมีมานาน คนอื่นใช้กันมา แต่ถ้าแกเชียร์ขึ้นมาจะดัง เพราะว่าเวลาแกเชียร์นะ แกเชียร์จริง พูด ๆ ๆ อยู่ไหนละ แล้วบางทีแกลงทุนพิมพ์ดีดนะ ไม่ยอมใส่ก๊อปปีไม่ยอมโรเนียว คนหนึ่งแกจะพิมพ์ทีหนึ่ง ๆ แกบอกว่าเพื่อให้แกจำได้แม่นด้วย

ผู้วิจัย : แกเป็นนักทดลองมัย สมมติได้ความรู้ใหม่ ๆ มา แกจะมีขั้นตอนอย่างไรมัยที่เห็นได้ชัด

อวัชชัย : คือ แกจะเป็นคนเอามาใช้ เอามาแนะนำ แล้วติดตามผล คือเรื่องนักทดลอง ถ้าเทียบกับพืชพันธุ์ (เภสัชกรที่มีความสนิทสนมกับผู้ใหญ่วิบูลย์ดีมากอีกผู้หนึ่ง) แกจะไม่เท่าพืชพันธุ์ พืชพันธุ์จะทดลองจริงจังแบบนักวิทยาศาสตร์ แต่ผู้ใหญ่แกจะเป็นนักประชาสัมพันธ์มากกว่านักทดลอง คือพอแก่รู้มา แกจะบอกต่อเลย แล้วก็ติดตามผล แล้วก็มา

บอกต่อแล้วก็ตามผลมาบอกต่ออีก แบบนี้แถมเก่ง แต่แถมไม่ใช่ว่ามาทำมาทดลองเหมือนอย่างพิณจัน

อีกอย่างหนึ่ง เรื่องพื้นฐานจิตใจนะ ผมว่าแกเป็นคนมีน้ำใจมาก เป็นคนขี้สงสารคน เป็นคนใจกว้าง ใจคนได้เอออะ แล้วอะไรที่ต้องฆ่าสัตว์ตัดชีวิตนี้ ช่วงหลายปีหลังมานี้ แกจะไม่เอาเลย จับปลาฆ่ากินแกยังไม่เอาเลย ซื้อมันได้ แต่ถ้าให้มาลงมือฆ่าปลาฆ่าไก่ นี่ไม่เอาเลย ปลาที่เห็นได้ชัด ทั้งที่ความจริงแล้วแกควรจะมีอาหารหรือมีรายได้จากปลา เพราะก่อนหน้านี้แกวางแผนเรื่องขุดบ่อปลาไว้ตั้ง 3 บ่อ ทุกวันนี้ก็ยังอยู่ แต่แกไม่เคยได้ปลามากินเลย ไม่เคยเอาปลาจากบ่อมากินเลย ตรงนี้ ที่ช่วงหลังแกมาพูดเรื่องพุทธศาสนาเรื่องอะไรมา ผมว่าเป็นเนื้อเป็นตัวของแกด้วยตรงจุดนั้นะ ในแง่ที่เอ็นดูต่อชีวิตสัตว์มาก คือไม่ลงมือฆ่า ไม่ลงมือทำอะไรที่จะทำร้ายชีวิตสัตว์ จะเห็นชัดอยู่รวมทั้งชีวิตพวกนกอะไรต่าง ๆ แกจะช่างสังเกตมาก นกตัวไหน ตัวอะไรมา กลางคืนมีตัวอะไร นกตัวนี้เสียงแบบนี้ แกจะช่างสังเกต ความช่างสังเกตในการเรียนรู้จากธรรมชาติมีสูงมากเลย

ในแง่ครอบครัว ผมรู้สึกว่างแกเล็งลูกไม่เป็น ความจริงแกเป็นคนที่ใส่ใจใจในการที่จะพัฒนาลูก หรืออาจจะให้ลูกเมียเป็นไปตามที่ตัวเองคิด แต่แกไม่ลงรายละเอียดเรื่องการจัดการหรือการอบรมต่าง ๆ อย่างหนึ่งเรื่องเมียแก แกจัดการไม่ได้หรอก แม้กระทั่งการพูดคุยหรือแลกเปลี่ยนความคิด ผมรู้สึกว่า เอ๊ะ บางเรื่องทำไมเขาไม่คุยกัน ไม่แลกเปลี่ยนกันกับคนที่เขารู้ว่าเป็นเมียกัน แกก็ไม่ได้กลัวเมียนะ แต่แกก็ไม่ใช่เป็นคนสั่งเมียได้

ผู้วิจัย : ทั้ง ๆ ที่แกมีความเป็นนักประชาสัมพันธ์ แต่กับครอบครัวกลับไม่ได้ผล

นักหนา : แกสั่งได้ในแง่การทำงาน แต่แกไม่สามารถพัฒนาความคิดเมียแกได้ แกก็สั่งนะให้ทำโน่นทำนี่ ก็จัดการได้

จวิชัย : แต่ว่าเมื่อนี้ จะทำในสิ่งที่ตัวเองยอมรับได้เท่านั้น เช่น เรื่องทัศนคติ วิถีชีวิตนี้แกไม่เอา แต่เรื่องใช้งานนี้ยอมรับ อย่างเรื่องขั้นต้นผมมองนี้ ก็ดันว่ามาเลย ผู้ใหญ่วิบูลย์นี่เฉย ๆ ก็ได้ แกยอมรับ ถ้าสิ่งอย่างนั้นๆ แต่ถ้าสิ่งบอกว่าไม่ให้ไปซื้อของตลาดนะ ให้เก็บผักที่บ้านกิน ไม่ได้ ไม่ได้ ให้ซื้อทองมาใส่ละ ไม่ได้

แล้วที่ผมบอกว่าแกไม่ค่อยจะประสบความสำเร็จเรื่องลูก ในขณะที่แกพยายามวางแผนเพื่อจะพัฒนาลูกมากนั้นะ เราดูจากแนวทางแผนอย่างไรกับชีวิตให้ลูกนะ เช่น จัดเงื่อนไขให้เครดิตบวช จัดเงื่อนไขให้ลูกสาวมาอยู่กับพวกผมช่วงหนึ่ง มาเรียนที่กรุงเทพ หรือพยายามหาเงื่อนไขให้เครดิตได้ไปเรียนเมืองนอก ไปอยู่ข้างนอกไปคลุกคลีอะไรต่าง ๆ ไปเรียนรูโลก ซึ่งคิดว่าแกคงจะมองจากพัฒนาการของตัวเองด้วย เพราะแกได้เรียนรู่มาก ก็เพราะว่าตั้งแต่เด็กแกเข้ามาอยู่กรุงเทพ จบม.6 ก็ชวนขวายเป็น ไม่ได้เรียนในระบบ แล้วแกพยายามจะจัดเงื่อนไขแบบนี้ให้ลูก ในขณะที่แกไม่ค่อยได้ทำงานความคิดกับลูกคือจัดแต่เงื่อนไขให้ แต่ลูกจะไปโดยไม่รู้หรอกว่า ไปเพื่ออะไรต่าง ๆ มันจะไม่มีปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ ที่จะพัฒนาลูกเขา นอกจากสถานการณ์หรือเงื่อนไขที่แกจัดให้ เพราะฉะนั้นลูกแกจะเปลี่ยนไปไม่มาก ไม่ได้หมายความว่าไม่เปลี่ยนนะ เครดิตหลาย ๆ ก็เปลี่ยนไป แต่ว่าก็ไม่มากนัก ไม่ได้อยู่ในระดับที่น่าพึงพอใจเท่าไรในแง่ผม

เรื่องบางเรื่องที่แกเปลี่ยนภรรยาหรือครอบครัวไม่ได้ บางครั้งผมสงสัยไปถึงขนาดว่า แกรู้เห็นเป็นใจ เช่น แกพูดถึงเรื่องความอยู่อย่างสมถะ อยู่อย่างเรียบง่าย ในขณะที่เมีย ลูก ใช้ไปอีกอย่างหนึ่งเลย ผมสงสัยทำไมไม่ห้าม จนบางครั้งผมเกิดความสงสัยขึ้นมาว่า หรือแกรู้เห็นเป็นใจ แกจะได้ได้ความสละสลวยมาจากสิ่งเหล่านั้นด้วยเหมือนกัน

ผู้วิจัย : แล้วสรุปได้มั้ย

จวิชัย : ผมไม่กล้าสรุป ก็ยังคงเป็นข้อสงสัย เพราะว่าหลาย ๆ อย่างมันทำให้เราสงสัย เรื่องกาแผนแกก็บอกจะเลิก ๆ บ่นกับผมนะ คือผมไม่เคยไปเรียกร้องว่า ชีวิตแกจะต้อง

เป็นยังงั้นนะ แต่ว่าหลาย ๆ ครั้งบางทีแกก็จะมาปรารภกับเราเองว่า เดี่ยวนี้บางทีมันซักจะมากเกินไป บางทีจะฟังเพื่อเกินไป ก็จะมาบ่น ว่าตัวเองให้เราฟัง เดี่ยวนี้มันซักจะคบคนชั้นสูงมากเกินไป เดี่ยวนี้มันซักจะคุ้นเคยกับความสบาย แกก็จะมาพูดให้ฟัง แล้วก็บอกว่าจะเล็กนั้นเล็กนี้ เรื่องกาแฟบอกจะเล็ก ๆ แล้วก็เล็กไม่ได้สักที เพราะว่าคนเอามาให้ ก็เสียดาย อะไรวะเนี่ย เพราะฉะนั้น ในแง่ของการใช้ชีวิตของแกกับครอบครัวนี้ มันสวนทางกับที่แกพูดมาก ผมคิดว่านี่เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านใกล้เคียงไม่มีใครเคารพนับถือแกในแง่ที่จะเป็นแบบอย่างให้กับชีวิตได้ เพราะว่าสิ่งที่แกพูดกับสิ่งที่แกทำ มันเป็นคนละอย่างกัน เช่น แกจะพูดถึงเรื่องฟังตนเอง มีน้อยใช้น้อย ประหยัดอะไรต่าง ๆ แต่ทุกคนเห็นเลย บ้านแกกินดีกว่าบ้านคนอื่น หรือบางทีแกพูดถึงว่า แกปลูกต้นไม้เพื่อกินนะ คนก็เห็นว่าอาหารคือซื้อจากตลาดเป็นส่วนใหญ่ แทบทั้งหมด มีน้อยมีอยู่มากเลยที่จะเก็บผักในบ้านมากิน

ผู้วิจัย : นี่เป็นเพราะช่วงปัจจุบันชีวิตแกสบายแล้วหรือเปล่า แต่ถ้าช่วงแต่ก่อน.. ที่แกพูดนี้เป็นหลักการที่แกสรุปได้ในแต่ก่อน

อวัชชัย : ใช่ แต่ว่าแกพูดถึงว่า แบบแผนของวงเกษตรที่ต้องวางอยู่บนหลักการนี้ด้วยใจ ซึ่งหมายความว่า ถ้าจะเป็นแบบนั้น มันต้องใช้ชีวิตตามหลักการที่เราเชื่อ ไม่ใช่ว่าเป็นสิ่งที่ทำเพราะความจำเป็น คือ ถ้าจะทำอย่างนั้น มันต้องหมายความว่า ต้องยากจนโดยสมัครใจ คือสมัครใจที่จะใช้ชีวิตอย่างสันโดษ ไม่ใช่ว่าเข้าตาจนแล้ว ไม่มีเงินหมุน ก็ยอมอยู่ได้ เพราะว่าถ้าจะอยู่ฟังเพื่อก็ไม่รู้จะเอาจากไหน ก็เลยต้องอยู่อย่างนี้ แต่ก็เมื่อมีโอกาสจะอยู่อย่างสบายขึ้น ก็ไม่รู้จะไปอยู่อย่างสันโดษทำไม ถ้าเป็นแบบนี้ผมว่าไม่มีใครเชื่อ เพราะชาวบ้านทุกคนก็ไม่ต้องการที่จะอยู่แบบจน ทั้ง ๆ ที่เขาจนอยู่ตลอดเวลา ชาวบ้านที่ทำเกษตรอยู่ทุกวันนี้ ทำด้วยความหวังรวยตลอด แต่ไม่เคยรวยนะ ชาวบ้านไม่เคยรวยแต่หวังรวย แล้วการที่หวังรวย ทำให้จน แต่ผู้ใหญ่วิบูลย์ไปบอกเขาว่า อย่าไปหวังรวย ให้หวังเพียงแค่ว่า มีอยู่มีกิน เลี้ยงตัวได้ ฟังตัวเองได้ แล้วใครจะไปเชื่อ เมื่อผู้ใหญ่

วิบูลย์ก็ยังไม่ทำแบบนั้น นี่มีชาวบ้านบางคนสะท้อนออกมา แล้วเมื่อก่อนนี้เวลาถึงงานอะไรต่าง ๆ เพื่อนบ้านมาช่วยเออเนะ งานครัวงานอะไร แต่ช่วงหลังจะไม่มี มีแต่เมียกับลูก

ผู้วิจัย : ชาวบ้านก็หนีไปหมด ทั้งจากตัวแถมด้วย ทั้งจากเมียแถมด้วย

อวิชชัย : ทั้งสองส่วน ส่วนหนึ่งหนีเพราะแถม คือ เรื่องการใช้งาน วิธีการติดต่อกับคนอะไรต่าง ๆ อีกส่วนหนึ่งก็หนีเพราะเมียแถม ที่อยู่ตัวแล้วไม่ค่อยสบายใจ เพราะว่าเมียแถมจะมีลักษณะเอาเปรียบคนอยู่บ่อย ๆ

นันทนา : อย่างนางงค์ แถมรู้สึกว่ามีผู้ใหญ่ไม่จริงใจกับเพื่อน คือเคยร่วมทุกข์ร่วมสุขมาบอกให้ทำอะไรก็พยายามทำตามนั้น แต่จริง ๆ แล้ว เหมือนกับเขามองว่า พอผู้ใหญ่ได้ดิบได้ดีแล้ว ไม่ได้นึกถึงแถม แล้วแถมน้อยใจเรื่องนี้นะมากเลยนะ แต่ไม่รู้เหตุผลนะ แล้วนางงค์แกก็จะพูดเลยไปว่า ผู้ใหญ่เป็นคนเห็นแก่ตัว ที่เอาผลประโยชน์เข้าบ้าน ไม่รู้จริง ๆ เป็นอย่างนั้นหรือเปล่า อ้าวได้งบประมาณมา ซึ่งเป็นของชาวบ้าน ที่มันควรจะทำในหมู่บ้าน ปกปักรักษาบ้านว่าจะเอาไว้ที่ไหนดี ไม่ว่าจะเป็นวัดโฮ ห้องสมต ซึ่งนางงค์แถมจะรู้ว่ามันเป็นเรื่องของหมู่บ้าน แต่ผู้ใหญ่เอาไปสร้างไว้ในบ้านหมด นี่เรื่องจริงแค่ไหน

อวิชชัย : เรื่องนี้ผมก็เห็นว่ามีส่วน และก็ระวังในเรื่องนี้มาก คือ ในแง่ของ NGOs ไม่มี NGOs ไหนที่ไปทำงานแบบเกาะพื้นที่นั้นจริง ๆ จัง ๆ ส่วนใหญ่จะฉาบฉวย แต่แถมจะมีลักษณะที่คิดค้นงานอะไรใหม่ ๆ อยู่เรื่อย แล้วก็เสนอเป็นไปรเจกซ์ขอความช่วยเหลือที่จะช่วยเหลืองานชุมชนอะไรต่าง ๆ แต่ผมก็เห็นในแง่ที่นางงค์ตั้งข้อสังเกตว่า มันไม่กระจาย คืองบประมาณต่าง ๆ ที่เข้าไป ไปพัฒนาอยู่ในที่ดินแถมหมด แล้วตรงนี้นันทำให้แถมเป็นแบบอย่างให้คนอื่นไม่ได้ เพราะว่าคนอื่นเขาก็เห็นว่า แถมมีคนมาช่วยเหลือ ถ้ามีเงินมาให้ฉันทำอย่างนี้ ฉันก็ทำได้ แต่นี่ไม่มี

ทองแท่ง : ส่วนหนึ่ง ใจแก่ ผมไม่ระแวงเท่าไร เพราะเคยมีบทเรียนเรื่องเงินเยอะ ๆ แต่เป็นประเด็นว่าแกจัดการเรื่องเงินไม่ดี มัว แล้วพอเงินมันแตกแล้ว ไม่มีทาง

นันทนา : แล้วเรื่องอื่นอย่างวิถีโละ

ชัชชัย : เรื่องทีวี วิดีโอ ไม่ใช่เป็นเรื่องให้หมู่บ้าน เป็นของที่ให้ในแง่ของศูนย์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (ซึ่งก็คือบ้านของผู้ใหญ่วิบูลย์นั่นเอง) นานงค์คงเข้าใจผิดว่า งบต่าง ๆ ที่ได้มานั้นเพื่อพวกเขา แต่ผมเห็นด้วยในแง่ที่ว่าทรัพยากรต่าง ๆ จากภายนอกที่เข้ามาสนับสนุน มันไปรวมศูนย์อยู่ที่บ้านแก่ ซึ่งในทางหลักการมันไม่ควรจะเป็นอย่างนั้น แต่เราก็เห็นประโยชน์อยู่ คือ จริง ๆ แก่ก็ทำประโยชน์อยู่มาก ในแง่ของการให้การศึกษาคน ทีวี วิดีโอ สไลด์ได้ใช้ตลอด

นันทนา : ที่ชาวบ้านเขาตั้งคำถามก็คือว่า มันไม่ได้ใช้กับชาวบ้าน แต่ว่าไปใช้กับคนเมือง

ชัชชัย : ซึ่งนั่นมันขึ้นอยู่กับกิจกรรมไง ตอนหลังก็ศทางแก่ไม่ได้สนใจชาวบ้านในหมู่บ้านแล้ว แล้วคนที่มาให้ความสนับสนุนก็ไม่ได้คิดว่าแกจะมาทำงานกับชาวบ้านในหมู่บ้านด้วยซ้ำ เขามองที่คนมาดูงาน อาจจะมาจากทั่วทุกสารทิศในประเทศไทย มาจากไหนก็ได้

ทองแท่ง : จุดอ่อนมันคงไปอยู่ที่เรื่องไม่ได้ทำงานกับชาวบ้าน ชาวบ้านก็มองจากจุดยืนตัวเองที่ไม่ได้ประโยชน์ คล้าย ๆ กับวัดที่มีชื่อเสียง แต่คนข้างวัดไม่เข้า แต่ถามว่าวัดนั้นดีไหม เอาคนไกล ๆ ก็ว่าดี แต่ว่าคนใกล้ ๆ ไม่ได้เข้าเพราะเขาไม่ได้ให้เวลา ไม่มาพิธีกรรม แต่ต้อนรับแขกทางไกล ประเด็นมันจะคล้าย ๆ กัน เรื่องความขัดแย้ง และทราบได้ที่ไม่ได้ทำงานกับชุมชนก็ต้องอย่างนี้ ชุมชนเขาก็ไม่เห็นประโยชน์ที่เกิดกับเขา แต่เราก็ตอบไม่ได้ว่า มันไม่เกิดประโยชน์ ซึ่งมันก็ไล่ได้ทุกวัด ไม่ว่าจะวัดสายลี้ศักดิ์สิทธิ์ มาจนกระทั่งสวนโมกข์ ก็มีประเด็นอย่างนี้

อวิชชัช : แต่ช่วงหลังทิศทางงานของแก ที่ผมเคยวิจารณ์หนัก ๆ ในช่วงหลัง คือ
 บางทีแกจัดกิจกรรมแล้ว ไม่ได้มุ่งประโยชน์ที่ตัวกิจกรรม หรือให้คนที่รับได้รับประโยชน์
 จากกิจกรรม แต่มุ่งมาที่สร้างเครดิตให้ตัวเองมาก ผมวิจารณ์แล้วว่า แกทำนี้เนะ ทุก
 งานผมไม่เห็นว่ามีงานไหนต่อเนื่อง อบรมครูเหอ อบรมเด็กนักเรียน ผมจัดค่ายให้ก็ค่าย
 แล้ว อบรมพระ ทำมาทำอะไร มีอะไรต่อเนื่องบ้าง คืองานพวกนี้มันไม่ใช่งานที่เริ่ม
 แล้วมันจบในตัว มันเป็นจุดเริ่มต้นที่จะต้องทำอะไรต่อ แกก็ว่าหมดงานที่เฟื่องจัดไปเมื่อ
 ต้นปี แล้วจะเลิก และว่ากันตรง ๆ แกก็ไม่มีแผนจะทำอะไร ก็เรียกใช้ผม เพราะเห็นว่า
 ใช้ง่าย ผมก็บอกว่างานนี้งานสุดท้ายแล้วนะ เพราะงานผมก็เปลี่ยนทิศทางไปที่กลุ่ม
 แล้ว

ทองแท่ง : ผมก็เห็นเป็นข้อติเนะ การที่แกไม่มีแผนจะทำอะไร เพราะว่าแกจะได้หยุด เรื่องไป
 จัวยอะไรอย่างอื่น คือผมยังเห็นว่า มันอยู่ที่การตั้งความคาดหวังไว้กับแก อย่างผมนี้
 ผมคาดหวังไว้เพียง แกไปปลูกป่าปลูกต้นไม้ในหัวคนได้ ผมว่าโอเคแล้ว ผมอาจไม่คาดหวัง
 ให้แกทำงานในชุมชน อย่างที่สองผมคิดเพียงแต่ว่า จากการที่แกเป็นนักประชาสัมพันธ์
 เพราะฉะนั้นแกจะสร้างประโยชน์ในเชิงประชาสัมพันธ์ กับอีกส่วนหนึ่งที่น่าจะจะเป็นประโยชน์
 ก็คือ คนที่มาสัมพันธ์กับแก จะมีคนอยู่ส่วนหนึ่งที่มีคุณภาพดี สำหรับจะสัมพันธ์ด้วยแล้วเกิดประ
 โยชน์ต่อสังคม แต่ตรงนั้นมันต้องมีคนไปเคลีย ไม่ใช่เบร่อ ๆ ว่า ปีหนึ่งมา 500
 คนอย่างนี้ ผมว่าต้องมีคนไปคุยว่า คนโน้นเป็นยังไง คนนี้เป็นยังไง เขาสนใจเรื่องอะไร
 ที่จะสานกับเราได้ แต่ตรงนั้นไม่มีคนทำ แต่ถ้าเรื่องนอกจากนั้น ผมไม่ค่อยรู้สึก ว่า ค่ายมา
 คนมาทีละเฮ้อ ๆ อะไรนี่ ผมรู้สึกว่ามันไม่เกิดประโยชน์เท่าแรงที่ท้อ ไม่คุ้ม

ผู้วิจัย : ทำไมแกถึงคิดจัดเรื่องค่าย ?

อวิชชัช : ภาพพจน์ด้วย เพราะเวลามันมีงานพวกนี้ขึ้นมา แกมักจะใช้วิธีเชิญคนใหญ่ ๆ
 โต ๆ มาเปิด แล้วมันจะเป็นการข่มขำราชการในท้องถิ่น โอ้อ้อ ! ต้องมาต้อนรับ

แล้วจะมาให้ผมทำ ซึ่งผมว่ามันไม่มีประโยชน์ ผมจะต้องมาเหนื่อย เพียงเพื่อให้ข้าราชการยอมรับแค่นั้น ซึ่งผมยอมให้ได้บ้างใจ แต่ถึงจุดหนึ่งผมบอกว่าผมไม่ทำแล้วนะ งานแบบนี้ แล้วผมก็เถียงกับนายกเขยในเรื่องประสานกับราชการ เพราะว่าในแง่ผม ผมก็เป็นคนอ่อน แต่ว่าผมก็เลือกชน งานบางอย่างผมก็ชน แต่แก่นี้แกจะประสานหมด ไม่ยอมคุยกับใคร ซึ่งบางครั้งผมก็รู้สึกว่าแกเอาตัวรอด แม้กระทั่งตอนลงเงินดาก็เหมือนกัน ผมก็ไปบอกว่า พวกเราจะประท้วงแล้วนะ อยากให้แกไตร่ตรองดู แกก็บอกว่า คงไม่ แกไม่สามารถจะมีปัญหาเกี่ยวกับข้าราชการในท้องถิ่น เพราะว่าสิ่งที่แกสร้างเอาไว้ทั้งหมดในเวลานี้มันจะหมดไป

ผู้วิจัย : มาถึงประเด็นสุดท้าย ขอให้ประเมินบทบาทและความคิดของผู้ใหญ่วิบูลย์ต่ออนาคต

นักหนา : พี่เล่าให้ฟังก่อน ไม่ใช่ประเมินนะ คือ ตามที่แกเล่าให้ฟัง เกมองบทบาทของแกว่า แกจะทำสิ่งที่แกสร้างมาทั้งหมดไปในเชิงธุรกิจถึงการให้การศึกษา ซึ่งก็หมายความว่าแกจะแปรรูปผลิตภัณฑ์ในบ้านแก เช่น อาจจะมียา หรือของที่ทำจากผลไม้ พืชผักที่แกมี มาแปรรูป แล้วก็มีร้านขาย และขณะเดียวกันก็จะมีสถานที่ แกจะปลูกบ้านปลูกช่องอะไรขึ้นมา เพื่อให้คนเข้ามาใช้บริการแบบคล้าย ๆ รีสอร์ท แต่ไม่ใช่รีสอร์ท ซึ่งบ้านพักเหล่านี้จะไปร่วมกับพวกบริษัทจัดทัวร์ จัดพาคนแก่เที่ยว พาคนแก่ไปเรียนรู้เรื่องสุขภาพ ในเชิงก้าวหน้า แล้วก็ทำที่ ๆ จะให้คนตั้งแคมป์ได้ แล้วก็มีการในขณะเดียวกันก็อาจจะจัดสรรเวลาอีกส่วนหนึ่งสำหรับบริการฟรี ให้เด็ก หรือ NGOs พวกนี้บ้าง ก็คือทำธุรกิจเลย แต่ขณะเดียวกันก็เหลือที่ไว้ทำเพื่อสังคมด้วย นี่เป็นภาพของแกในอนาคต เพราะตอนนั้นดูแกวางแผนหลายอย่างแล้วนะ ของกระทรวงศึกษาสร้างลัทธิเป็นแสนเลขนะ หรือมีที่คู่มือเป็นเทอเรซ นี่ที่แกคิดไว้ที่แกคุยให้พี่ฟัง

ทองแท่ง : ผมไม่รู้ในรายละเอียดนะ ไม่ได้คุย คุยแต่เรื่องความคิด อย่างผมประเมิน ผมก็ยังยืนยันอย่างเดิมว่าแกมีประโยชน์อยู่ 2 เรื่อง เรื่องหนึ่งคือปลูกต้นไม้ปลูกป่าใน

หัวคนนั้นะ เรื่องที่สอง คือการประชาสัมพันธ์ การที่เป็นแหล่งกลาง สื่อให้คนได้รู้จักกัน แล้วต่อไป แยกจะทำไม่ได้มาก เพราะว่าแยกจะต้องอยู่ได้ช่วงเดียว คนก็จะไปสนใจคนอื่น ไม่ใช่แค่คนคนเดียว มันมีคนใหม่ ๆ มีเรื่องใหม่ ๆ ฉะนั้น ถ้าแยกทำอย่างนั้นมันต้องหมดเรื่องไป ในที่สุดสถานการณ์จะบังคับว่า แยกคิดอย่างนี้มาตั้งกี่ปีกว่า อัลบั้มเดียวมันนานมากแล้ว นี่เป็นการประเมินนะ ไม่ใช่รู้ว่าเขาจะเป็นยังไง เพราะฉะนั้นแยกจะต้องหยุด หรือว่าไปคิดค้น หรือไปทำอะไร เพราะสิ่งที่แยกมันหมดแล้วใจ อัลบั้มนี้ฟังกันพอแล้ว แยกไปคิดอย่างอื่นไม่มีมอติน แยกก็ทำไม่ได้ ซึ่งผมเห็นเป็นข้อด้อย เพราะต้องไม่มีมอตินนะ ถึงจะหยุด มีคนให้ใช้ แยกก็ใช้เรื่อย

อวิชชัย : ที่แยกคุยให้ผมฟังนะ แยกคุยอีกหลายโครงการที่อยากทำ ที่พี่เล่ามาก็เป็นส่วนหนึ่ง แยกมีโครงการที่จะไปพัฒนาหมู่บ้านที่ลึกเข้าไป ที่เป็นแปลงใหญ่ ๆ หลายครอบครัวมีป่ามือไร ทำนองว่าจะไปช่วยพัฒนาวนเกษตรที่โน่น แล้วก็ส่งเสริมเรื่องการแปรรูปอาหารด้วยเพื่อจะเอาออกมาจำหน่าย ซึ่งผมคิดว่าแยกทำไม่ได้ ถึงจะเป็นโครงการร่วมกับใครก็ทำไม่ได้ เพราะว่าแยกขาดความคิดพวกนี้กับผมมาเยอะแล้ว เมื่อเร็ว ๆ นี้ก็จะมาทำที่ห้วยน้ำใส ที่นั่นมีเรื่องขัดแย้งกันมาก จนแยกไปคุยกับเมียผู้ว่าฯ ว่าแยกขอมา take over โดยพวกกรรมการต้องถอยออกไปเลยนะ ปล่อยแยกจัดการเอง แล้วแยกก็คิดว่าจะทำวนเกษตรที่โน่นให้เป็นจริง ก็ไม่เกิดอะไรขึ้นมา แยกเองก็ซาแล้ว ก็คงไม่ได้ทำอะไร และก็คงทำอะไรไม่ได้ ก่อนหน้านั้นแยกก็พยายามพูดว่า วนเกษตรมีที่เพชรบูรณ์ มีที่ระยองอะไรนี่ที่จะมาทำ มาเอาความคิดจากแยก ให้แยกเป็นที่ปรึกษา ก็คงไม่จริงจัง หรือก่อนหน้านั้นแยกคิดกับผม ไม่ใช่คิดกับผมหรอก แยกคิดของแยกแล้วแยกอยากให้ผมไปช่วยแยกทำ ว่าแยกอยากจะตระเวนเก็บพันธุ์ไม้ทั่วประเทศ แล้วเอามาเพาะชำขยาย โดยที่ประสานกับพวกครู นักเรียน เอนักเรียนวิชาเรียนเกษตร มาทำขยายพันธุ์ ตัดชำบ้าง มาตอนกิ่งอะไรต่าง ๆ แล้วเด็กก็จะมีรายได้ด้วยส่วนหนึ่ง เพราะว่าพันธุ์ไม้ต่าง ๆ นั้นแยกขาย ทำเป็นแบบธุรกิจชุมชน ขยายพันธุ์ไม้โดยอาศัยกำลังเด็ก เป็นการศึกษาในภาคปฏิบัติมีรายได้ด้วย แล้วแยกก็ขายของเหล่านี้ แล้วต่อไปถ้ามันใหญ่ขึ้น ก็ดึงคนมาร่วม อาจจะเป็นบริษัทธุรกิจชุมชนที่รับ

จัดสวนวนเกษตร เพราะว่าเรามีพันธุ์ไม้เยอะแยะ พวกคนมีเงิน ที่มันมีที่ แต่ไม่รู้จะทำอะไร เวลามีเยอะแยะไปหมดก็มาหาแก มาปรึกษา เราก็จะมีทั้งพันธุ์ไม้ ทั้งแรงงานคนไปจัดสวนให้ ก็จะเป็นธุรกิจด้วย แล้วก็ทำให้เกิดวนเกษตรที่โน่นที่นั่นอีกหลายแห่ง แต่จะไม่มีใครทำกับแก แกก็จะทำไม่ได้ คือ ความคิดเข้าทำดี แต่ว่าถ้าจะเอาจริง ๆ แกต้องคิดจริง ๆ แล้วอย่าให้มากเรื่อง ผมรู้ว่าแกจะไม่สามารถทำอะไรได้ยาวนาน แกจะคิด ๆ เดี่ยวแกจะมีโครงการใหม่มาขายไฉนแล้ว เพราะฉะนั้น อะไรที่จะต้องทำแล้วให้สำเร็จนี้ ผมเห็นว่าแกทำไม่สำเร็จหรอก

สิ่งที่แกทำได้ก็คือ หนึ่ง ที่บ้านแกต่อไปจะเป็นรีสอร์ทมีคนมาพัก โครงการนี้จะเป็นไปได้ เพราะว่าแกไม่ต้องไปทำอะไรกับใคร แกก็พัฒนาที่ดินของบ้านแก คนอื่นก็มาใช้ประโยชน์ ไปทำธุรกิจ จัดค่าย จัดอะไรต่าง ๆ แล้วแกก็เป็นคนประชาสัมพันธ์ความคิดอยู่ที่บ้าน เพราะว่าต่อไปความดังของแกก็จะลดลงแล้วละ เพราะว่าแกเป็นที่รู้จักมาหลายปีแล้ว แล้วต่อไปแกก็จะไม่มีอะไรใหม่ คนก็จะไปหาทรัพยากรบุคคลใหม่ ๆ เพื่อที่จะยกเป็นเคลชั่นมา แกก็จะตก แต่ก็ยังมีคนไปเยี่ยมแกอยู่ ซึ่งแกก็ยังมีช่องในการที่จะพูดคุยกับคนได้อยู่ แต่ผมไม่เห็นทางว่าแกจะไปประสานกับราชการหรืออะไรก็ตามนะ แล้วก็ให้เกิดงานอะไรที่เป็นขั้นเป็นอันขึ้นมานะ ผมนึกไม่ออกว่าจะเป็นไปได้อย่างไร

ทองแท่ง : ซึ่งผมว่าอย่างนี้ก็ดีแล้ว ให้แกปักหลักแล้วมีคนเข้าไปหา

ผู้วิจัย : ในลักษณะนี้แกเป็นคนที่ขาดความมุ่งมั่นหรือเปล่า คือ ช่างคิด แล้วขายความคิดไปเรื่อย ๆ แต่ขาดความมุ่งมั่นที่จะทำให้สำเร็จหรือเปล่า

ทองแท่ง : ไม่ขาดหรอก ถ้าขายความคิดขนาดนี้ แต่มันหลายขั้นหลายอันใจ

นันทนา : ถ้ามองในแง่ลบ ความมุ่งมั่นของแกอยู่ที่ตัวเองหรือเปล่า ความมุ่งมั่นก็คือความล้มเหลวของบ้านเจ้า ไม่ใช่มุ่งมั่นที่โครงการใดโครงการหนึ่งให้กระจ่างชัดขึ้นมา ที่

คิดโครงการเฮอช ๆ ก็คือ ถ้าแกสามารถทำโครงการพวกนี้สำเร็จ ก็คือความสำเร็จของแก

ทองแท่ง : ผมเฉย ๆ นะ ไม่ได้ว่าเป็นลบเป็นบวกอะไร ผมรู้สึกว่ ถ้าคนทำงานแล้ว เขามีความสุขต่อสิ่งนั้น คือคนมันได้ประโยชน์จากการทำงานชิ้นหนึ่ง ๆ แต่ถ้าประโยชน์มันตกต่อคนอื่นได้ด้วย ผมจะรู้สึกโอเค เพียงแต่ว่าความรักตนเองต้องเป็นไปในทางที่ถูก คือผมค่อนข้างจะไม่เรียกร้องให้คนสละเพื่อสังคมหรือว่าต้องไม่คิดถึงตัวเองนะ ถือว่าเป็นเรื่องของเขา ถ้าตรงนั้นเขามีความสุข และประสบความสำเร็จ ก็เห็นด้วย ถ้าประสบความสำเร็จแล้วมีความสุขก็เอา ถ้าสุขส่วนตัวก็เป็นเรื่องของคุณ แต่ถ้าความสุขความสำเร็จของคุณมันเอื้อให้สังคม ผมก็ชอบ แต่ผมไม่เรียกร้องกับคนทั่วไป ผมถือว่าคนทั่วไปก็คือ ปุถุชน ผมเห็นว่าคนในสังคมมันมีหลายลักษณะ คือ คนบางคนเป็นตัวอย่างของสังคม บางคนเป็นต้นแบบของสังคม บางคนนำพาสังคมได้ บางคนเป็นองค์ประกอบที่ดีแก่สังคม บางคนมันเป็นแค่คนหนึ่งในสังคม เขาเพียงแค่ทำอย่างไรให้ตรงกับความเป็นจริงที่เขาเป็น

อวิชิต : ใช่ ผมเองผมยอมรับได้ คนที่อาจจะทำอะไรเพื่อประโยชน์ตัวเอง แต่สิ่งนั้นเป็นประโยชน์ต่อคนอื่นได้ด้วย แล้วนี่เป็นสิ่งที่ทำให้ผมคบกับแกมาได้ขนาดนี้

ทองแท่ง : ระยะยาวแกก็คงเป็นอย่างที่เป็นจริง คนอาจจะไปคาดหมายว่าแกเป็นต้นแบบของสังคม

นันทนา : ก็อาจจะจริง ที่คนไปคาดหวังกับแก ทำให้แกถูกวิจารณ์เยอะ ถ้าคนไม่คาดหวังขนาดนั้น ในระดับที่แกเป็นก็อาจจะดีที่สุดในตอนนี้สำหรับผู้ใหญ่บ้าน

ทองแท่ง : ในระยะยาวมันก็อาจจะคลี่คลายมาว่า เขาเป็นตัวอย่างหนึ่งในด้านนี้ ซึ่งถ้าจะมองในแง่เป็นประโยชน์ ผมว่าช่วงชีวิตแกมาจนถึงปัจจุบันถือว่าได้ให้อะไรกับสังคมเยอะมาก จริง ๆ ตัวอย่างนี้ก็ไม่ได้เกิดจากแก เราเห็นนักการเมืองก็เยอะ ครูบาอาจารย์

ในมหาวิทยาลัยก็เยอะ ในที่สุดก็รู้ว่าใครเป็นใคร เห็นนักอุดมการก็เยอะ NGOs ก็เยอะ แต่คนที่ได้รับการยกย่อง ในสายตาผมนะ คือคนที่กล้าบอกว่าตัวเองเป็นยังงี้ และก็ทำแค่นั้นละ ทำอย่างที่มีมันเป็นจริง ไปฝันให้ตัวเองเป็นโน่นนี่ ยาว ๆ มันเป็นไปได้ มันจะพิสูจน์ ถ้าไม่ตายซะก่อนนะ คนบางคนตายก่อนผมยังว่าโชคดีเลย ที่ตัวเองไม่ถูกเปิดออกมาให้เห็น

นันทนา : คือพี่ก็มานึกนะว่า คนเราเวลาที่ตกต่ำ ทุกข์ยาก มันจะทำอะไรได้มาก แต่พอสบายแล้ว มันจะหลงตัวเองได้ง่าย

ทองแดง : นี่ก็เป็นจุดอ่อนของคนใจ คนที่ถูกยกย่องเรื่อย ๆ ก็จะมีคิดว่าตัวเองดี เหมือนกับที่คนเขาบอกใจ เมื่อไรที่ถูกเขาคำแล้วไม่โกรธก็ถือว่าเก่งแล้ว แต่เมื่อไรที่เขาชมแล้วไม่อึ้งนี่ เก่งกว่าอีก แล้วยิ่งแบบนั้นก็มันเย็นชามากเลย คนเลขไทยไปเพราะเรื่องนี้ก็เยอะ ผมถึงว่าคนมันต้องไตร่ตรอง มีเวลาหยุดคิดใจ คือธรรมชาติของคนมีที่มาต่างกันเยอะ ใจธรรมชาติของผู้ใหญ่วิบูลย์เคยสัมพันธ์กับคนมากว้าง แยกเป็นปัญญาชน เคยใช้จ่ายฟุ่มเฟือย มันก็ไม่ได้ง่าย ๆ หรือ แต่มันลดลงเรื่อย ๆ ๆ แต่พอสิ่งนี้เข้ามากระทบอีกมันก็พุ่งขึ้นมา แต่ถ้าเมื่อไรมันห่างออกไป ผมว่ามันก็ลดลง แต่โอเคมาเทียบตอนนี้กับตอนโน้น มันก็ต่างกันเยอะแล้ว กับผลที่แกเกิดประโยชน์กับวงกว้าง ผมมองในแง่ไหนะ

ผู้วิจัย : เอาละครับ ครอบคลุมเวลามากแล้ว นี่ก็สามทุ่มกว่าแล้ว ขอขอบคุณมากครับ

.....

แบบบันทึกการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลวิจัย

"คุณลักษณะทางจิตใจของปราชญ์ชาวบ้าน"

วันที่... / ... / ...

เริ่มสัมภาษณ์เวลา... ..น.

นามผู้ให้สัมภาษณ์... .. เพศ... .. อายุ... ..ปี

อาชีพ... .. รู้จักกับกรณีตัวอย่างมา... ..ปี

สถานะความสัมพันธ์กับกรณีตัวอย่าง... ..

> เป็นลูกพี่ลูกน้อง... .. รู้จักกรณีตัวอย่างในช่วงที่... ..

> ลูกพี่ลูกน้อง... .. จนได้... ..

> พ่อ... ..

>

สรุปใจความสำคัญ... ..

>

>

>

>

>

>

>

>

>

>

>

>

>

เลิกการสัมภาษณ์เวลา... ..น. ผู้สัมภาษณ์... ..

แบบบันทึกการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลวิจัย

"คุณลักษณะทางจิตใจของปราชญ์ชาวบ้าน"

วันที่... 19... / พ.ย. / 35...

เริ่มสัมภาษณ์เวลา... 19.20... น.

นามผู้ให้สัมภาษณ์... ราชันย์ โทษณะธู...

เพศ... ม. อายุ... 30... ปี

อาชีพ... นักสังคมสงเคราะห์...

รู้จักกับกรณีตัวอย่างมา... 12... ปี

สถานะความสัมพันธ์กับกรณีตัวอย่าง... รู้จัก จากงาน... ไปเก็บข้อมูลเรื่องสวนในไพร...

> พัฒนาการและความสัมพันธ์ส่วนตัว... สนิทสนม สืบกรณีตัวอย่างมา... สามารถ...

> พฤติกรรมทางจริยธรรม... เรื่องส่วนตัวส่วนตัว... เงินผู้ช่วยเหลือกรณีตัวอย่าง...

> กิจกรรมในพื้นที่... มาตลอดในช่วงนี้...

>

สรุปใจความสำคัญ... ①... 23... ลูกสาวเก็บ... ถ้าไม่อยู่ในช่วงเปลี่ยน... พอ...

> 24-25... ต่อมา... ต่อมา... แต่กลัวมีความมุ่งมั่นเรื่อง...

> ช่วงงาน... ช่วงเวลานี้... ก็ได้เลือก... ทำอะไร... - ทำตัวอย่าง...

>... คิดว่า... คงจะ... ไป...

>... ②... เปลี่ยน... → ความคิดเปลี่ยน = สันโดษ... แต่ก่อน...

>... ③... ได้... ประเด็น... มาก... แต่ก่อน...

>... ④... เป็นนักคิด > นักปฏิบัติ → ชื่นชอบเรียนรู้จากคนอื่นได้เร็วมาก

>... ⑤... เมื่อ... ไม่... เงิน... ดี...

>... ไม่... ประเด็น... ว่า... นั่น...

>... ⑥... เงิน... มีความ... เรื่อง... มาก -

>... รัก... ไม่... เงิน... ว่า... นั่น...

>... ⑦... เป็น... ประเด็น... →... เรื่อง... นั่น...

>... ⑧... เรื่อง... ส่วน... เรื่อง... นั่น...

>

เลิกการสัมภาษณ์เวลา... 21.30... น. ผู้สัมภาษณ์... อาภา...

แบบบันทึกการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลวิจัย

"คุณลักษณะทางจิตใจของปราชญ์ชาวบ้าน"

วันที่ 18 / พ.ค. / 35 ..

เริ่มสัมภาษณ์เวลา 19.20 น.

นามผู้ให้สัมภาษณ์ .. นันทนา พรหมมณาด .. เพศ .. น. อายุ 42 .. ปี

อาชีพ .. เกษตรกร .. รู้จักกับกรณีตัวอย่างมา 3 .. ปี

สถานะความสัมพันธ์กับกรณีตัวอย่าง .. ได้รู้จักกับตัวเงิน สว่างที่ทำงานมูลนิธิ

> .. เอกชน อยู่ .. แต่ 3 ปีที่แล้วได้ลงไปใช้ชีวิตเงิน เกษตรกรที่นั่น

> .. บว: ทำงานให้น้องชวนที่หนบ. ตัว .. ซึ่งได้สัมผัสกับคนส่วนต่าง

> .. บัว .. แต่ส่วนใหญ่: รับฟังข้อมูลจากชาวบ้านมากกว่า .. ไม่รู้จัก

> .. กระแสข่าว สอนเด็ก ..

สรุปใจความสำคัญ .. ส่วนใหญ่เงินจ้ดซื้อ 1000 บาท แล้ว 200 > เป็นข้อมูล ..

> .. ๑. ไม่สนใจเรื่องชาวบ้าน ..

> .. ๒. ดูถูกชาวบ้านมองไม่เห็น ..

> .. ๓. มุ่งเน้นอำนาจ ..

> ..

> ..

> ..

> ..

> ..

> ..

> ..

> ..

> ..

> ..

เลิกการสัมภาษณ์เวลา 21.30 น. ผู้สัมภาษณ์ .. อลพาวดี ..

บทสัมภาษณ์ คุณนิคม พุกชา วันจันทร์ที่ 7 ธันวาคม 2535

๓ มลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชฯ

ผู้วิจัย : คุณนิคมรู้จักกับผู้ใหญ่มานานหรือยัง ?

นิคม : ปลายปี 80

ผู้วิจัย : รู้จักได้อย่างไร ?

นิคม : เริ่มแรก คือ แก้ออกหนังสือมาเล่มหนึ่ง จำชื่อไม่ได้แล้ว แต่เป็นหนังสือเกี่ยวกับ "วนเกษตร" ซึ่งสถาบันพัฒนาชนบท มูลนิธิหมู่บ้านเป็นผู้พิมพ์ ช่วงนั้นเป็นช่วงแสวงหาผู้รู้ของผม ผมทำงานอนุรักษ์มาหลายปี ปีนั่นผมไปจับงานพัฒนาชนบทรอบอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ โดยได้รับเงินสนับสนุนจาก USAID กับองค์กรอนุรักษ์ฯ ของต่างประเทศ ซึ่งหมู่บ้านรอบเขาใหญ่ มีอาชีพปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดเดียว คือ มันสำปะหลังกับข้าวโพด แล้วมีปัญหาหนี้สิน มีปัญหาการเข้าป่าล่าสัตว์ตัดไม้ จุดประสงค์ของผมต้องการที่จะหยุดปัญหาการเข้าป่าล่าสัตว์ตัดไม้ในเขตเขาใหญ่ หมู่บ้านเป้าหมายคือหมู่บ้านรอบอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่

เมื่อผมลงไปหมู่บ้านก็เห็นว่าเราจะต้องพัฒนาเรื่องการเกษตรกับชาวบ้านให้เขามีกินมีอยู่ ซึ่งผมเองไม่ได้เรียนรู้ทางด้านการพัฒนาชนบท ทั้งแนวคิด รูปแบบ ประสบการณ์ อะไรต่าง ๆ เราไม่มีความรู้ทางนี้ ก็ได้ไปพบปะกับผู้ใหญ่วิบูลย์ โดยการอ่านหนังสือก่อน เสร็จแล้วก็ขับรถไปหา ก็ยังไม่รู้จักนะ ไปถามหาที่สำนักงานเกษตรฯ พอไปถึงก็แนะนำตัว แล้วก็เล่าสภาพปัญหาและความต้องการ สิ่งที่ได้จากผู้ใหญ่วิบูลย์ ได้ในเรื่องของแนวความคิดมาก และก็เครือข่าย เพราะว่าผู้ใหญ่วิบูลย์รู้จักคนเยอะ พอไปพบปะพูดคุยกับแก ทำให้โลกทัศน์ของเรากว้างมากขึ้น และทำให้เราได้ทราบเรื่องราวที่ผู้ใหญ่วิบูลย์พูด อย่างเช่นแกบอกว่า "ถ้าจะส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ก็ต้องส่งเสริมป่าให้ชาวบ้าน เพราะชาวบ้านเขาเคยพึ่งพาอาศัยป่า เป็นแหล่งไม้ใช้สอย เป็นแหล่งอาหาร"

ผู้วิจัย : ที่รู้จักกันมา 4-5 ปีนี้ หากประเมินระดับความสัมพันธ์ ถือว่าสนิทกันไหม ?

นิคม : สนิทมากเลยนะ ผมเรียกกันว่า "พ่อ" เรียกเมียกันว่า "แม่" ลูก ๆ แกผมก็ถือว่าเป็นน้อง สนิทมากถึงขนาดไปกินไปนอนที่นั่นได้ พึ่งพาอาศัยกันได้เป็นการส่วนตัว เรื่องข้าวของเงินทองก็จ่ายใช้สอยร่วมกัน ก็เรียกได้ว่าสนิทมาก เขาก็ยอมรับเรา เราก็ยอมรับเขา

ผู้วิจัย : เท่าที่คุณนิคมรู้จักผู้ใหญ่มา ในแง่ของการทำงาน ครอบครัวและชีวิตส่วนตัวนี้ ผู้ใหญ่มองอะไรเป็นจุดเด่น ๆ บ้าง ?

นิคม : คือการเปิดกว้างและก็ไม่ปฏิเสธคน ใครก็ได้ที่จะเข้าไปแกยีนดีที่จะพูดคุย แกไม่ปฏิเสธ ไม่ไล่ใครหรืออะไร แต่ว่าข้อเสียของแกอย่างหนึ่ง คือ คนข้างนอกที่เข้าไป เขาคาดหวังที่จะเห็นรูปแบบที่ชัดเจน แต่ว่าตรงนั้นก็ไม่เชิงจะเป็นข้อเสียทีเดียวนะ เพราะว่าแกพยายามที่จะให้คนภายนอกเห็นว่า แกดำเนินชีวิตด้วยความเรียบง่าย ไม่ต้องใส่รองเท้ายากก็ได้ กางเกงขุดปะ ใส่เสื้อขาด ๆ ก็คุยกับใครต่อใคร เรื่องอาหารการกินก็กินอยู่อย่างง่าย ๆ เออ ! ข้อเสียอีกอันหนึ่งคือ เรื่องอาหารการกินแกยังพึ่งตลาดมาก ซึ่งทำให้คนภายนอกมองเห็นว่า... คือรูปแบบการเกษตรของแก จะเน้นทางสมุนไพร แต่ในเรื่องการใส่ปุ๋ยอินทรีย์ แกจะไม่ได้ใช้จากในส่วนในไร่ของแกโดยตรง ข้าวแกกก็น้ำ พืชผักผลไม้แกกก็น้ำ สมุนไพรบางตัวแกก็ต้องซื้อ แต่ก็มีไว้อาจจะเพราะว่า หนึ่ง แกเก็บไว้เพื่อให้นักศึกษาแก่คนที่เข้ามา สอง อาจเป็นระยะของการฟื้นฟู ยังไม่ถึงขนาดจะไปเก็บเกี่ยวผลผลิต

ผู้วิจัย : คือมีคนวิจารณ์ว่า บางทีสิ่งที่ผู้ใหญ่พูดกับสิ่งที่ทำไม่ตรงกัน

นิคม : มันเป็นเรื่อง อย่างเช่นการพึ่งตนเองในเรื่องของอาหารซึ่งแก่นั่นมาก แต่แกพูดตรงนั้นว่าให้พึ่งตนเองในเรื่องของอาหาร แต่แกไม่สามารถพึ่งตนเองได้ อันนี้เราก็ต้องดูเงื่อนไขของแกอีกที่ว่า แกมีเนื้อที่แค่ ๑ ไร่ แล้วก็แกมีทางเลือกอื่นที่จะได้เงินมาเพื่อที่จะซื้ออาหาร ถ้าเปรียบเทียบกับเกษตรกรรายย่อยที่มีหัวไร่ลี้บไร่นี้ ซึ่งไม่มีโอกาสที่จะมีรายได้จากอื่นเข้ามา ก็ต้องทำเกษตรเพื่อกินเพื่ออยู่

ผู้วิจัย : ตอนนี้แกมีรายได้จากทางอื่น ?

นิคม : รายได้ของแกก็ ขายสมุนไพรบ้างนิดหน่อยนะ แล้วก็เงินค่าตอบแทนจากการเป็นผู้ใหญ่บ้านนิดหน่อย รายได้จากการเป็นวิทยากร ช่วงหลังอาจทำให้แกมีเงินใช้จ่ายอย่างอื่นที่นอกเหนือจากความจำเป็น

ผู้วิจัย : ในแง่การทำงาน คุณนิคมกับผู้ใหญ่ได้ร่วมกันเป็นโครงการหรืออย่างไร ?

นิคม : ไม่เชิงเป็นโครงการใหญ่ แต่ว่าแกมีกิจกรรมอะไร ผมมีกิจกรรมอะไร ก็จะบอกกล่าวกัน แล้วขอให้มาช่วย อย่างเช่นว่า ผมจะจัดฝึกอบรมชาวบ้านเรื่องปัญหาหนี้สินในหมู่บ้านรอบเขาใหญ่ ก็จะขอแกมาเป็นคนชี้แนะในการพูดคุย เป็นคนจุดประกาย แล้วผมก็จะคอยสรุปประเด็นคุยร่วมกับชาวบ้านอีกครั้งหนึ่ง หลายครั้งที่แก... คือพักหลังก็ได้คุยแลกเปลี่ยนกัน ผมคิดว่าสิ่งที่ผู้ใหญ่วิบูลย์ได้จากผมก็คือ แนวคิดในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น เราได้เริ่มจัดกิจกรรมให้การศึกษาหลายครั้ง โดยเอาเด็กแถว ๆ บ้านแก มาตุนก และก็มาศึกษาพันธุ์ไม้ ซึ่งผมจะเข้าไปช่วยเป็นวิทยากรให้เด็ก อย่างสื่อนี้ผมทำสไลด์ ผมก็จะเอาให้แกส่วนหนึ่ง สไลด์ที่แกมีอยู่ผมก็ไปถ่าย ก็มอบให้แก แกก็เอาไปใช้ ก็พึ่งพาอาศัยกันอยู่ตลอด

สิ่งที่พูดคุยกับผู้ใหญ่วิบูลย์ นอกจากจะเป็นเรื่องของภารกิจการอยู่แล้ว เรายังจะคุยกันถึงเรื่อง ศาสนา เพราะว่าแกเป็นคนยึดมั่นในธรรมะในพุทธศาสนา แล้วก็คุยเรื่องการเมือง แกก็มีความรู้ไปทั่ว ครึ่งหนึ่งแกก็เคยเป็นที่ปรึกษาสุจินดา ส่วนใหญ่ถ้าผมไปนอนที่บ้านแก ก็จะไปนอนที่กระท่อมเล็กริมน้ำ ก็จะคุยกันอยู่ที่นั่นจนดึกดื่น

ผู้วิจัย : ในแง่ของแนวคิดในการอนุรักษ์ธรรมชาติ คุณนิคมพอจะสะท้อนแนวคิดด้านนี้ของผู้ใหญ่ได้ไหมว่า แกเห็นความสำคัญของเรื่องนี้มากไหม ?

นิคม : แกเห็นด้วยมาก ๆ เลยนะกับแนวคิดในการป้องกันรักษาป่าที่เหลืออยู่ไว้ให้ได้ ซึ่งตอนนั้นจำได้ว่า เรามีปัญหาเรื่องเขื่อนเขวนรอก ในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ช่วงปี 31-33 ก็ได้อาศัยผู้ใหญ่วิบูลย์นี้ ช่วยให้ผมไปต่อกับหลายท่าน อย่างอาจารย์หมอประเวศ ซึ่งผมไม่เคยพบมาก่อน ผู้ใหญ่ก็ล๊อบบี้ให้ ผมก็ได้เอาสไลด์ เอาข้อมูลต่าง ๆ ไปนั่งคุยกับอาจารย์หมอประเวศ ซึ่งตรงนี้ชี้ให้เห็นว่าผู้ใหญ่วิบูลย์เห็นด้วยกับการรักษาป่า แล้วแกก็พยายามบอกว่าถ้าผมไปนครนายก ปราจีนฯ เพื่อจะไปเคลื่อนเรื่องเขาใหญ่นี้ ควรจะไปต่อกับใคร บางทีผมจัดกลุ่มแกนนำ พวกครู พวกเกษตร พวกข้าราชการ พวกกำนันผู้ใหญ่บ้านรอบเขาใหญ่ ผู้ใหญ่วิบูลย์ก็จะต่อคนให้

อีกตัวหนึ่งนะ แนวคิดในเรื่องการอนุรักษ์นั้นะ ก็คือเรื่องการศึกษา ผู้ใหญ่วิบูลย์จะเน้นเรื่องการศึกษามาก ๆ เลย ซึ่งอิทธิพลแนวคิดเรื่องการศึกษาเนี่ย เข้าใจว่าได้จากอาจารย์หมอประเวศ แกจะให้โอกาสคนนะ ไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือใครก็ตามถ้าจะมาศึกษาเรื่องสมุนไพร เรื่องนก ชีวิตสัตว์อะไรต่าง ๆ บางทีเราจะใช้ภายในหมู่บ้านแกเป็นที่ศึกษา บางทีก็จะไปศึกษาที่เขาใหญ่ เพราะว่าอยู่ไม่ไกล บางทีก็จะไปศึกษาที่ป่ารอบต่อห้าจังหวัด ซึ่งเลยจากบ้านแกเข้าไป 40 กิโลเมตร แกจะให้ความสำคัญในเรื่องของการศึกษามาก แกบอกว่า "คนเราถ้าจะรู้จักการอนุรักษ์เนี่ย มันต้องรู้จักประโยชน์ ต้องศึกษาให้รู้ว่า ไม้ตรงเนี่ยมันเกิดขึ้นได้อย่างไร แล้วใช้ประโยชน์กับมันยังไง สัตว์ นก ไล่เดือน มันให้ประโยชน์ยังไง"

และอีกตัวหนึ่งที่แก้ให้ความสำคัญมาก คือ เรื่องของการฟื้นฟูธรรมชาติโดยการปลูกต้นไม้ แก่เป็นคนรักต้นไม้ ค่าคิดก็คือนักก็จะลากสายยางมารดน้ำต้นไม้ แล้วก็แจกจ่ายชักชวนให้มีการปลูกต้นไม้ ในพื้นที่ไร่นี้ เดิมทีเดียวชาวบ้านจะปลูกแต่มันสำปะหลัง แจกจ่ายส่งเสริมให้มีการปลูกไม้อื่น ๆ ปลูกกันไปด้วย แล้วแก่อธิบายได้ชัดเจนมากกว่า ไม้แต่ละชนิดมันช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างไร อย่างเช่นต้นมะม่วง ใบของมันถ้าร่วงหล่นลงไป ก็จะเป็นอาหารให้กับต้นขนุน นี่สมมติเนอะ แล้วก็ใบขนุนก็จะเป็นประโยชน์ให้กับมะม่วง อะไรอย่างนี้ ซึ่งแก่อธิบายความเข้มข้นของแสง ความชื้น การลดแรงปะทะของน้ำฝน การอนุรักษ์หน้าดิน จุลินทรีย์ในดิน อะไรอย่างนี้ เป็นวิชาการ แต่ทำให้ชาวบ้านเข้าใจได้

ผู้วิจัย : ลักษณะนี้เป็นความรู้ที่ผู้ใหญ่สรุปขึ้นมาเอง หรือเป็นลักษณะบอกผ่านคำরা ?

นิคม : ผู้ใหญ่วิบูลย์นี้ ความจริงแล้วแกเป็นคนอ่านหนังสือน้อยนะ แต่ว่าแกมสติปัญญาในการรับรู้ค่อนข้างสูง นี่คือข้อเด่นของแก คือแกไม่ใช่คนขี้ลืม เออ ! แล้วลักษณะเด่นอีกอย่าง วิธีคิดของแกที่ผมได้เรียนรู้นานะ คือการเชื่อมโยงเรื่องราวอะไรต่าง ๆ อย่างเช่นว่าการปลูกผักยังลึกแปลก มันจะแก้ปัญหาหนี้สินได้อย่างไร แกก็จะโยงให้เห็น แล้วการปลูกผักยังมันทำให้จิตใจสบายขึ้นได้อย่างไร แกก็จะโยงให้เห็นทั้งร่างกายและจิตใจ คือจริง ๆ แล้วแกจะโยงทุก ๆ เรื่องเข้ามาวนเกษตรหมดเลยนะ เรื่องศาสนา เรื่องการศึกษา เรื่องสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง เรื่องสภาพจิตใจที่ดี แกบอกว่า "ถ้าคนเราปลูกต้นไม้ รักต้นไม้ การเบียดเบียนหรือว่าความก้าวร้าวอะไรต่าง ๆ มันจะค่อย ๆ ลดลง" ซึ่งมันก็สอดคล้องกับพุทธศาสนา

ผู้วิจัย : เท่าที่ได้คุยมาหลายคน ก็จะสะท้อนว่า แกจะเป็นนักคิด คิดเก่ง สติปัญญาดี ความจำดีมาก เรียนรู้จากคนรอบ ๆ ข้างได้ดีมาก ผมเลยขอถามในแง่การปฏิบัติตัวกับสิ่งที่ผู้ใหญ่นำเสนอ อย่างเช่นเรื่องของการอนุรักษ์ธรรมชาตินี้ โดยความเป็นเนื้อเป็นตัวจริง ๆ แกก็เป็นอย่างนั้นหรือไม่ หรือในแง่ของการพูดถึงศาสนาก็เป็นสิ่งที่อยู่ในตัวผู้ใหญ่อยู่แล้ว ?

นิคม : ใช่ ผู้ใหญ่วิบูลย์นั้น ถ้าพูดถึงความรักธรรมชาติ แกจะมีนะ แล้วก็เรื่องของศาสนาแกก็มี หลายครั้งที่เราร้องงาน พระสงฆ์เพื่อการอนุรักษ์ แล้วเราก็ตกลงไปใช้ในหมู่บ้านแก เรื่องอาหารการกินแกก็จะควักเงินส่วนตัวบ้างเพื่อที่จะให้งานลุล่วงไปด้วยดี

ผู้ใหญ่วิบูลย์ : ถ้าเราคุยกับแก บางเรื่องแกจะมีความก้าวร้าวในตัวอยู่เหมือนกัน อาจจะเห็นเพราะว่านิสัยเก่า แกอาจจะเคยเป็นนักเลงที่ไม่ค่อยยอมใคร แต่ว่าถ้าไม่มีเรื่องอะไรที่รุนแรงนี้ แกจะเป็นคนที่มีเมตตา ให้โอกาสกับคนอื่น แล้วก็งานอันไหนก็ตามที่ยากและเสี่ยง แกมักจะทำเอง

ผู้วิจัย : เช่นงานอะไร ?

นิคม : คือช่วงก่อนหน้านี้ แกเล่าให้ฟังว่า แกต้องเจรจาทอรองกับนักการเมืองมากในเรื่องการเรียกร้องราคาพืชผลทางการเกษตร แล้วช่วงนั้นแกก็มีฝ่ายตรงข้ามเยอะ หมายถึงกลุ่มพ่อค้าในท้องถิ่น ซึ่งมีข่าวว่าแกจะโดนเก็บ คื่องานไหนที่เสี่ยง ๆ แกก็จะทำเอง แต่ว่าเนื่องจากชุมชนของผู้ใหญ่วิบูลย์นี้ เป็นชุมชนภาคกลาง ค่อนข้างเป็นชุมชนที่แตกสลาย การพึ่งพาภายในชุมชนจะไม่แน่นเหมือนกับชุมชนทางภาคอีสานหรือภาคเหนือหรือในชนบทภาคใต้ ซึ่งจะมีการพึ่งพาตัวเองสูงมาก เพราะฉะนั้นบทบาทในการเป็นผู้นำชุมชนของแกตอนนั้นมันก็เลยไม่ชัด ชาวบ้านมีปัญหาเดือดร้อนก็ไปพึ่งพากับคนอื่น จะพึ่งพาแกก็เฉพาะเรื่องทะเลาะเบาะแว้ง ไข่เกิดไข่ตาย แจ้งเข้าแจ้งออก ซึ่งเป็นงานจุกจิกมาก แต่ว่าตัวแกเองจะมีบทบาทในการขึ้นำกับบุคคลภายนอกมากกว่า เข้าลักษณะที่ว่า "ใกล้เกลือกินด่าง" เราก็เคยมองตรงนี้เหมือนกันว่า "ทำไมคนรอบ ๆ ข้างไม่ศรัทธาผู้ใหญ่วิบูลย์" ช่วงนั้นปี 31-32 มีการซื้อขายที่ดินกันมาก ผู้ใหญ่แกไม่เห็นด้วยกับการซื้อขายที่ดิน แกพยายามพูดกับชาวบ้านว่าไม่อยากให้มีการขายที่ดิน แต่ก็ห้ามไม่ได้ มีการซื้อขายที่ดินกันมาก

ผู้วิจัย : มีเสียงสะท้อนเอ่ยว่า ผู้ใหญ่ไม่ค่อยประสบความสำเร็จเกี่ยวกับงานชุมชน ทั้ง ๆ ที่มีภาพเปรียบเทียบกับสมัยก่อน ก่อนที่แกจะมาทำวนเกษตร แกลยกับเรื่องชาวบ้านเยอะมาก แต่ว่าช่วงหลังเหมือนกับผู้ใหญ่ไม่ค่อยเอาชาวบ้านแล้ว

นิคม : ใช่ ตรงนี้เรามองว่า บางทีการคิดการอ่านของแกมันไปไกลมาก จนกระทั่งบางทีชาวบ้านที่มาหาแก คอยกับแกไม่รู้เรื่อง คือผู้ใหญ่อาจจะมองว่าทำไมเอ็งไม่ทำอย่างโน้น ในขณะที่ชาวบ้านตามความคิดผู้ใหญ่ไม่ทัน หรือบางทีผู้ใหญ่อาจจะลืมไปว่า ข้อจำกัดของชาวบ้านคืออะไร

ผู้วิจัย : ผู้ใหญ่เคยสะท้อนความคิดเรื่องชาวบ้านให้ฟังไหม ?

นิคม : ไม่เป็นทางการนะ หมายถึงว่าไม่ได้วิเคราะห์กันอย่างจริงจัง มีชาวบ้านเพียงไม่กี่คนที่เริ่มปลูกต้นไม้อย่างแก ส่วนใหญ่ก็ยังผลิตเฟลนกับการปลูกพืชเศรษฐกิจหรือปลูกเพื่อขาย แล้วก็ใช้สารเคมีแบบรุนแรง มีเพียงไม่กี่คน ถ้าคิดเป็นเปอร์เซ็นต์อาจจะประมาณสัก 5 เปอร์เซ็นต์เท่านั้นเอง ก็ถามว่าทำไมชาวบ้านส่วนใหญ่ในหมู่บ้านไม่เห็นด้วยกับแกมากกว่านี้ แกก็บอกว่า คงต้องใช้เวลา แล้วก็ส่วนหนึ่งเรามองว่า อิทธิพลภายนอกก็มีผลต่อชาวบ้านมาก กับการใช้ชีวิตแบบบริโภค เพราะว่าชาวบ้านเองไม่ได้มาถึงขั้นโคชแบบผู้ใหญ่วิบูลย์ และเรามองว่า การที่ผู้ใหญ่ไม่ได้รองเท้า เดินไปเดินมาตามไร่นาตามสวน นั้นไม่ใช่ทางเลือกของชาวบ้าน ชาวบ้านต้องการขี่มอเตอร์ไซด์ ขับรถยนต์

ผู้วิจัย : ในเรื่อง "สันโคช" ของผู้ใหญ่ กับในเรื่องของครอบครัวนี้ ไปด้วยกันมั๊ย เพราะมีเสียงสะท้อนว่า ในบ้านของผู้ใหญ่ก็มีเครื่องใช้ไม้สอยทันสมัยเออแยะ แต่ผู้ใหญ่พูดถึงเรื่องสันโคช ทำไมไม่ของใช้เออแยะ

นิคม : ดูเหมือนว่าจะมีปัญหาสำหรับครอบครัวแกอยู่เหมือนกัน แกพยายามจะชี้ให้ลูก

ให้เมื่อยเห็นคุณค่าความสำคัญของสันติชนนะ แต่ว่าลูกก็รับกระแสจากข้างนอกมาก
หลายครั้งที่ผมลงไปอยู่ที่นี่ ลูกเขาอยากได้มอเตอร์ไซด์ อยากได้อะไรต่าง ๆ เยอะแยะ
แกก็จะบอกว่า เอามาทำไมวะ ซึ่งบางทีภายในครอบครัวแกเอง แกไม่ค่อยได้อธิบาย
เท่าไร อาจจะเป็นเพราะว่าใกล้ชิดกัน แต่ถ้าเป็นกลุ่มคนข้างนอก แกจะอธิบายว่า
มอเตอร์ไซด์มันได้มายังไง เราจะต้องเสียอะไรในการจะได้อะไรมาสักคัน แต่ใน
ครอบครัวแกจะไม่ค่อยได้ทำเท่าไร (เทพหมด)

ผู้วิจัย : ตอนที่แกรับเป็นที่ปรึกษานายกฯ คุณนิคมได้มีโอกาสคุยกับแกไหม ?

นิคม : ไม่ได้คุย แต่เราคุยกันเองนะ กลุ่มหนึ่งก็มองว่านั่นคือโอกาสของแกที่จะเข้าไป
ผดขี้ถูกได้

ผู้วิจัย : คิดว่าแกมีเหตุผลอื่นไหม ?

นิคม : คิดว่าคงไม่มีนะ แต่ว่าอย่างที่เขาบอกว่า แกเป็นคนเปิดกว้าง แล้วก็ไม่ค่อยปฏิเสธใคร

ผู้วิจัย : ตรงนี้จะใช้คำว่า "ประนีประนอม" ได้ไหม ?

นิคม : ใช่ คือ ระยะเวลาหลังแกมีความคิดในการประนีประนอมสูงมาก ความขัดแย้งอะไร
ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น แกมีความเชื่อมั่นว่าคุยกันได้ จริง ๆ แกก็มีจุดยืนในทุกเรื่องนะ แต่ว่า
การที่ไปผ่อนปรนตามเขา เป็นไปตามจังหวัดตามสถานการณ์มากกว่า ช่วงหลังนี้แกไม่ค่อย
อยากทะเลาะมีเรื่องมีราวกับใคร แกจะประนีประนอมสูง

ผู้วิจัย : ในสายตาของคุณนิคม ที่เป็นคนรุ่นใหม่ ประเมินคุณค่าของผู้ใหญ่ต่อสังคมส่วนรวม
ในลักษณะไหน เห็นประโยชน์ที่แกได้ทำแก่ส่วนรวมในแง่ไหนบ้าง ?

นิคม : ในสายตาของผม ผมมองว่าแกเป็นคนที่มีประโยชน์มากต่อสังคมไทย สังเกตได้ว่าช่วงปี 30 ขึ้นมานี้ เป็นช่วงที่มีการตื่นตัวในเรื่องการอนุรักษ์มาก และผู้ใหญ่วิบูลย์ได้ชี้ให้เห็นถึงการแก้ไขปัญา โดยการทำวนเกษตร ซึ่งวนเกษตรมันได้ให้คำตอบอยู่ 2 อย่างเป็นหลัก ก็คือว่า หนึ่ง ตอบสนองความต้องการภายในครอบครัวในเรื่องของอาหาร ยา ที่อยู่อาศัย แต่ว่านี่คือแนวคิดของแกน ส่วนรูปแบบของแกที่นั่นมันก็ยังไม้ขัด อาหารก็ยังพึ่งพาภายนอก อีกตัวหนึ่งซึ่งตอบสนองความล้มเหลวของสิ่งแวดล้อม ก็คือ การฟื้นฟูธรรมชาติ แกจะพยายามบอกว่า ขอให้ปลูกต้นไม้ลงไปเถอะ ซึ่งช่วงหลังแกมีประโยชน์มาก เพราะว่าแกได้พูดมาก ได้ไปออกรายการอะไรต่ออะไร แล้วแกก็จะโยงเรื่องความยากจน ปัญหาความขัดแย้งอะไรต่าง ๆ มาลงที่การปลูกต้นไม้ ซึ่งตรงนี้เป็นช่วงที่ได้กระแสมาก เราจะเห็นว่า ทั้งพระ ทั้งนักคิด นักแสวงหา นักพัฒนาชนบท นักอนุรักษ์ ทั้งชาวบ้าน นักศึกษา ครู อาจารย์ จะลงไปพบปะแลกเปลี่ยนกับผู้ใหญ่วิบูลย์ ส่วนหนึ่งก็ไปดึงความรู้จากแก ส่วนหนึ่งก็ไปเสริมแกให้มีความเข้าใจมากยิ่งขึ้น อย่างที่ผมบอกว่า แกมีความสามารถพิเศษอย่างหนึ่ง คือการเชื่อมโยงความคิด เพราะฉะนั้นที่แกก็เลยเป็นเหมือนคลังความรู้ ผมมองว่าช่วงนี้กระแสความต้องการของแกจะตกลงบ้าง เพราะว่ากระแสเรื่องวนเกษตรหรือเกษตรทางเลือกเกษตรผสมผสานนั้นมันตกไป ก่อนปี 30 มันเป็นกระแสของนิชเศรษฐกิจ พอมาตอนหลังปรากฏว่า แนวคิดและวิถีการของแกไปสอดคล้องกับกระแสอนุรักษ์ ซึ่งมันเติบโตขึ้นมาอย่างรวดเร็ว ขณะเดียวกันในตะวันออกของเราก็มียุคของ ฟลุคโอเค ก็เลยเชื่อมโยงกันได้เป็นปีเป็นขลุ่ย แล้วเกษตรอย่างนั้นมันเป็นการให้คำตอบกับความต้องการภายในครอบครัว ภายในชุมชน ให้คำตอบกับสิ่งแวดล้อมได้ แต่ว่าข้อเสียของผู้ใหญ่วิบูลย์คือว่า แกไม่ได้มีรูปแบบ เช่น ทำนา หรือเลี้ยงวัวเลี้ยงควาย ขุดบ่อเลี้ยงปลา ปลูกพืชผักผลไม้ ให้ชาวบ้านเห็นชัด ส่วนใหญ่ของแกก็เป็นด้านสมุนไพร แล้วผมค่อนข้างติผู้ใหญ่ออยู่อย่างหนึ่ง เรื่องบุคลิกส่วนตัวแก บางทีแกเป็นขี้กลากเต็มตัวเลย คือคนข้างนอกที่เข้าไปเขาคาดหวัง หรือบางทีแกก็ไม่ได้แปร่งฟัน แล้วก็ไปคุยกับคนอื่น อะไรอย่างนี้ ซึ่งมันเล็ก ๆ น้อย ๆ นะ

ผู้วิจัย : ในเรื่องของอนาคต เคยคุยกับผู้ใหญ่ไหมว่า อยากจะทำอะไรในอนาคต ?

นิคม : แกเคยคิดว่า ถ้าลูกแกเป็นฝั่งเป็นฝาหมดแล้ว หมายถึงว่าลูกเมียแกสามารถพึ่งตัวเองได้ แกจะบวช แต่ว่าช่วงนี้ที่แกอยากจะทำก็คือ การเก็บสะสมพันธุ์ไม้ โดยเฉพาะพันธุ์ไม้ที่เป็นสมุนไพร แกอยากจะทำเข้าไปเก็บไม้ทุก ๆ ไร่ แล้วก็เอามาเพาะปลูกไว้ แกอยากจะทำให้มีการศึกษาเรื่องพันธุ์ไม้อย่างจริงจัง คุณค่าทางสมุนไพรอย่างจริงจัง แกเคยพูดถึงพิพิธภัณฑ์พันธุ์ไม้ ซึ่งแกอยากจะทำในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติหลายสิบไร่ อาจจะเป็นร้อยไร่ เข้าไปดำเนินการปลูก

ผู้วิจัย : ในแง่ส่วนตัวของคุณนิคมเอง เท่าที่รู้จักผู้ใหญ่มา มีความคาดหวัง ไม่ใช่ในเชิงเรียกร้องนะครับ ในแง่ของการวาดภาพว่า อยากจะให้ผู้ใหญ่เป็น ผู้ใหญ่ทำ ตรงกับที่แกพูดว่าแกจะทำไหม หรือเห็นด้วยกับแกไหม ?

นิคม : จริง ๆ แล้วเห็นด้วยกับแกน่ะ คือช่วงปี 31-33 เป็นช่วงที่แกเหนื่อยมาก แกเดินทางตลอด แล้วข้างที่แกเดินทางโดยรถเมล์ หลายครั้งที่ผมต้องขับรถไปส่งแกตรงนั้น ตรงนี้ เพราะว่าเราส่งสารแก เพราะแกถูกใช้มาก ถูกเรียกร้องมาก เดี่ยวอีสาน เดี่ยวใต้ เดี่ยวเหนือ ก็เคยพูดกันว่าอยากจะทำที่ดินสักแปลง แล้วก็บวชก็ได้ ผมก็บอกแกน่ะว่าบวชแล้วก็มีข้อจำกัดเยอะ ถ้าเราไม่บวชเราก็ใช้ชีวิตเป็นชาวบ้านแบบไม่ต้องบวชได้ แล้วก็ดูแลเพาะปลูกกล้าไม้ ให้การศึกษาคน เราเคยพูดถึงสถานที่ที่ผู้ใหญ่วิบูลย์อยากทำ คือเป็นวนเกษตร แต่ว่าให้คำตอบกับทุกเรื่องได้ เช่น เป็นที่แลกเปลี่ยนความรู้ เป็นที่ค้นคว้าความรู้ เป็นสถานที่ที่จะพักผ่อนทางจิตใจ เป็นที่ที่คนในเมืองจะมากินอาหารธรรมชาติ เคยพูดถึงการหาสถานที่ที่จะมาปรับความสัมพันธ์ระหว่างจิตใจกับร่างกาย เพราะว่าคนเราทุกวันนี้ข้างที่ร่างกายกับจิตใจมันไม่ balance กัน คนนั้นก็มีความขัดแย้งภายในตัว ถ้าเราให้เวลากับร่างกายและจิตใจสักพักหนึ่งเป็นช่วง ๆ ให้มีการปรับความสัมพันธ์ตรงนี้ แกบอกว่ามันจะทำให้การดำเนินชีวิตหรือว่าการทำงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ผู้วิจัย : ถ้าเทียบแล้ว ผู้ใหญ่วิบูลย์นี่ดูเหมือนชาวบ้านโดยทั่ว ๆ ไป คุณก็จะเห็น
ปัญญาชนเสียมากกว่า

นิคม : ใช่ แล้วแก็ให้โอกาสมากเลขนะ สำหรับคนชั้นกลาง แก็บอกว่า มันต้องสร้าง
กระแสกับคนชั้นกลาง เคยคิดจะทำที่นั่น ทำกระต๊อบไว้เป็นหลัง ๆ เป็นวนเกษตรริสอร์ท
คนไปที่นั่นจะได้กินอาหารธรรมชาติ กินข้าวดำ กินพืชผักผลไม้ แล้วยังได้พูดคุยกัน ได้
ปฏิบัติธรรมด้วย นั่งสมาธิด้วย

ผู้วิจัย : อันนี้ยังเป็นแค่โครงการอยู่ในความคิดใช่ไหม ยังทำไม่ได้ ?

นิคม : ยังทำไม่ได้ เพราะว่าถ้าตัวแก็คนเดียวคงทำไม่ได้หรอก มันต้องใช้เงิน ใช้
สถานที่ อะไรต่าง ๆ แต่มีหลายคนนะที่เห็นด้วยกับแก็ ผู้หลักผู้ใหญ่ อาจารย์หมอปรี
เวศ อาจารย์ส. ศิวรักษ์ พวกนี้ก็เห็นด้วย เคยลงไปพูดคุยกับแก็

ผู้วิจัย : ช่วงหลังนี้ดูเหมือนว่า ผู้ใหญ่มามีความสนใจกับการทำงานระดับบน ระดับนโยบาย
หรือว่ามาให้ความสนใจกับชนชั้นกลางมาก ?

นิคม : แต่ว่าวิธีการทำงานของแก็ไม่ได้ทำตามที่เคยวางแผน แก็จะใช้วิธีพูดกับคนนั้นคนนี้
เป็นน้ำซึมบ่อทรายนะ อย่างบางคนในระดับนโยบายของรัฐนะ ผมเชื่อว่าเมื่อก่อนเขาไม่
มีความรู้ และก็มองไม่เห็นศักยภาพของชุมชนนะ เดี่ยวนี้เขาเริ่มพูดถึงเรื่องการมีส่วนร่วม
ของประชาชนระดับล่างมากยิ่งขึ้น ซึ่งตรงนี้นี่ไม่ได้เป็นการ... แต่เป็นสิ่งที่แก็พยายามพูด
เป็นน้ำซึมบ่อทราย นายอำเภอ ป่าไม้ ครู ตำรวจ อะไรต่าง ๆ ที่เข้าไปหาแก็ บางทีพอ
คำตันไม้้นะ ที่เล่นกล่าไม้เล่นปาล์มอะไรต่าง ๆ แก็จะให้โอกาส และถ้ามีจังหวัดแก็ก็จะ
สวดไล่ แล้วข้อดีของผู้ใหญ่วิบูลย์ส่วนหนึ่งที่ผู้ใหญ่หรือว่าคนอื่น ๆ ไม่ค่อยมี คือ เวลาฟัง
คนอื่นแก็จะมีสมาธิ แก็จะตั้งใจฟัง คือแก็ให้ความสนใจ

ผู้วิจัย : ในแง่ของการทำตรงนี้ คิดว่ามันจะส่งผลจริง ๆ หรือไม่ เพราะหลาย ๆ คน
ไม่เชื่อว่าคนบางประเภทจะจริงจัง อย่างพวกข้าราชการเข้าไปส่วนใหญ่ จะเข้าไปเอา
ประโยชน์จากผู้ใหญ่เสียมากกว่า

นิคม : มันเป็นอย่างนั้น สมมติข้าราชการมาจากทางภาคอีสาน 10 คน ลงมาแลก
เปลี่ยนกับผู้ใหญ่วิบูลย์ คงได้ประมาณสัก 3 คน หรืออาจจะได้สัก 5 คนที่ติดใจอยากจะ
คุยต่อ พอเปิดวงคุยก็จะหายไปทีละคน ๆ ในที่สุดก็จะเหลือสองคน สามคนเต็มที หรือ
บางทีอาจจะได้คนเดียว ฉะนั้น คน ๆ นั้นก็จะรู้สึกมีความสุขกับการได้แลกเปลี่ยน แล้วก็
พยายามชักถามเพื่อนำไปเปรียบเทียบกับ คือ ในขณะที่ตั้งคำถาม คนที่พูดก็จะมีภาพของตัวเอง
เองตลอดเวลา เพื่อที่จะเปรียบเทียบกับ เพราะฉะนั้น ถ้าจะว่าไม่ได้คงไม่ใช่ ได้บ้าง
เหมือนกัน

ผู้วิจัย : ถ้าจะขอให้คุณนิคมให้คำแนะนำผู้ใหญ่วิบูลย์สั้น ๆ ว่าเป็นคนยังไง คุณนิคมจะให้คำ
นิยามอย่างไร ?

นิคม : เป็น "ผู้รู้" ใครอยากรู้อะไรก็คุยกับแกได้ แกรู้มาก ๆ รู้ทุกเรื่อง

ผู้วิจัย : ขอบคุณมากครับ

.....

แบบบันทึกการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลวิจัย

"คุณลักษณะทางจิตใจของปราชญ์ชาวบ้าน"

วันที่... / ... / 35...

เริ่มสัมภาษณ์เวลา... 17.00.....น.

นามผู้ให้สัมภาษณ์... น.ดร. พุทธา..... เพศ... ช..... อายุ... 32 ปี

อาชีพ... นักอนุรักษ์ธรรมชาติ..... รู้จักกับกรณีตัวอย่างมา... 5....ปี

สถานะความสัมพันธ์กับกรณีตัวอย่าง... เริ่มจากครอบครัว... ในครอบครัว...

> ความคิดอนุรักษ์ แก่ชาวบ้าน รอบ ๆ เขาใหม่... (ซึ่งเงินได้ครอบครัวคนในครอบครัวอยู่)

> ...ได้ร่วมกิจกรรมด้านอนุรักษ์ธรรมชาติกันไว้... ได้รับคำแนะนำให้เข้า...

> ...มีความเข้าใจถึงกรณีตัวอย่างมาก... มีความรู้เฉพาะพอสมควร.....

> *หมายเหตุ: ไม่เกี่ยวข้องกับกรณีตัวอย่างทุกส่วน เช่น เรื่องนี้...

สรุปใจความสำคัญ ๑. เงินคนเร่ร่อน - ไม่ปฏิเสธคน... นอกเหนือไป

> ...คนเร่ร่อนจะเงินถุงแดงที่ชัดเจน... แต่ที่นี้ไม่มีเงินถุงแดง... ใน

> ...ส่วนของทางครอบครัว - ความเงินอยู่... ก็ไม่ได้มีตัวตัวอย่างที่...

> ๑. ...มีความเข้าใจกับกรณีตัวอย่างมาก.....

> ๒. ...เงินคนเร่ร่อนไม่.....

> ๓. ...มีสติปัญญาในกรณีตัวอย่าง.....

> ๔. ...รู้ดีเรื่องเรื่องราวต่าง ๆ... เช่นมาก.....

> ๕. ...มีสติ... น่าจะก้าวร้าวอยู่เหมือนกัน.....

> ๖. ...ทั้งนี้ทั้งนั้นกรณีตัวอย่างไม่เด่น... เงินคนเร่ร่อนคนกลาง... หาก...

> ...มีความสนใจเรื่อง...

> ๗. ...มีความดีใจในกรณีตัวอย่าง.....

> ๘. ...มีความดีใจในกรณีตัวอย่าง.....

> ...เงินคนเร่ร่อนคนกลาง.....

> ๙. ...คน... - ... / ... / ... / ...

เลิกการสัมภาษณ์เวลา... 18.00.....น. ผู้สัมภาษณ์... ๑ คน

บทสัมภาษณ์ ศุภลักษณ์ อัครพันธ์กุล วันอังคารที่ 8 ธันวาคม 2535

๓ คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา

ผู้วิจัย : ศุภลักษณ์รู้จักผู้ใหญ่ได้อย่างไร ?

ศุภลักษณ์ : ตอนนั้นมันมีการประชุมกันของกลุ่ม NGOs ว่าจะทำอะไรกันในปี 2521 พี่ก็ไปเจอพี่เป๊ยก-บำรุง บุญปัญญา ที่นั่น พี่ก็บอกแกว่าพี่กำลังสนใจสมุนไพร กำลังอยากจะหาที่ปลูกสมุนไพร ให้แกแนะนำ ตอนนั้นพี่ยังไม่ได้ทำโครงการสมุนไพร พี่เป๊ยกแกก็แนะนำผู้ใหญ่ แกก็เขียนแผนที่อะไรต่ออะไรให้ พี่ก็ตรงดิ่งไปหาเลย แกก็อยู่ นั่งถอดเลื่อยอยู่ ก็ไม่เคยรู้จักกันมาก่อน แกก็สอบถามพี่ว่ามาทำไม ก็ต้อนรับขับสู้

มันเป็นช่วงที่ตรงกันพอดี คือ พ่อของแกเพิ่งเสียชีวิต ซึ่งเป็นหมอยาโบราณ ตั้งแต่เล็กแกก็เคยช่วยพ่อหาต้นไม้ แกก็มีพื้นความรู้ อยู่ พ่อพี่ไปในฐานะผู้สนใจสมุนไพร มันก็เป็นตัวจุดความรู้สึกที่ตัวแกอยากจะส่งเสริมอันนี้ ก็เหมือนกับเจอคนที่...แล้วเกิดกำลังใจขึ้นมา

ผู้วิจัย : สถานะตอนนั้นผู้ใหญ่แกกำลังทำอะไรอยู่ ?

ศุภลักษณ์ : รู้สึกแกจะเพิ่งล้มมาจากพวกไร่ต่าง ๆ ที่แกทำ พวกไร่ขนาดใหญ่ของแก

ผู้วิจัย : แล้วแกก็หันมาสนใจการรณรงค์ชาวบ้าน ?

ศุภลักษณ์ : ตอนนั้นแกก็จับเรื่องชาวบ้านอยู่แล้ว แกก็เป็นคน ๆ หนึ่งที่ส่งเสริมชาวบ้านในเรื่องการทำเกษตรขนาดใหญ่ แกมีความรู้ในด้านนี้สูงมากนะ คือความรู้ในด้านเกษตรแบบวิทยาศาสตร์นี้ แกมีหมด ฝ่ายจะต้องปลูกยังไง ใช้ปุ๋ยอะไร ใช้ยาฆ่าแมลงอะไร แกมีชื่อเสียงในด้านนี้ว่า เอ๊ย ! แกเป็นชาวบ้าน เป็นผู้ใหญ่ธรรมดา แต่ทำไมความรู้ในด้าน

เกษตรแบบวิทยาศาสตร์แก่มาก

ผู้วิจัย : แล้วแกไปรู้มาจากไหน ?

สุพจน์ : แกเป็นคนรักความรู้ แกทำอะไรได้มันมาก แล้วแกศึกษา แกเป็นคนที่มีความรู้เยอะ

ผู้วิจัย : ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน แล้วก็ความที่แกเป็นเผ่าแกด้วย ทำให้แกเป็นคนคอยส่งเสริมให้ชาวบ้านทำ เพราะฉะนั้นความรู้นี้ต้องมาผ่านที่แกด้วยส่วนหนึ่ง ?

สุพจน์ : ใช่ แล้วไม่ใช่เฉพาะตัวแกเองนะ กลุ่มชาวบ้านตอนนั้น ก็เป็นกลุ่มชาวบ้านที่มีความรู้สูง ตอนนั้นหนังสือมหาราชฎ เป็นหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ ที่ชัย ราชวัตร เป็นคนเขียนการ์ตูน มีอิทธิพลสูง ชาวบ้านพวกนี้อ่านหนังสือมหาราชฎ คือมีความคิดทางการเมืองสูง และก็ถูกทางการเมืองมาไว้ว่า ชาวบ้านกลุ่มนี้เป็น "สีชมพู" มีความคิดความอ่านก้าวหน้าเกินไป

ผู้วิจัย : แปลว่าส่วนหนึ่งชาวบ้านก็มีศักยภาพอยู่แล้ว ส่วนหนึ่งก็มี NGO มีคนนอกเข้าไปหนุนด้วยใช่ไหม อย่างคุณบำรุง บุญปัญญา ?

สุพจน์ : พี่ไม่รู้เลยว่าเขาไปในฐานะอะไร

ผู้วิจัย : พูดถึงความสัมพันธ์ระหว่างพี่สุพจน์กับผู้ใหญ่ ก็มีความสัมพันธ์ที่ดีมาตลอด ?

สุพจน์ : ใช่ ช่วงนั้นต่างฝ่ายก็ต่างให้กำลังใจกัน แกก็ได้ช่วยเหลือเพิ่มเติมในเรื่องสมุนไพร อย่างเรื่องหาที่ ก็พยายามจะหาที่ พาไปรู้จักหมอแผนโบราณต่าง ๆ

แล้วก็คุยกันเรื่องสมุนไพรนี้ได้ตลอดเวลา แยกก็เอาตำรายาโบราณของพ่อแกมา พักก็เอามาคัดลอก มาพิมพ์หนังสือ ความรู้ต่าง ๆ แยกก็ถ่ายทอดมาให้พี่เขยเออ แกรู้ต้นไม้หมด ต้นนี้ชื่ออะไร ๆ เพราะแยกเก็บใบไม้มาให้พ่อตั้งแต่เด็ก ไปถึงนั้นพี่ก็เด็ดต้นไม้ไปถาม นี่ต้นอะไร

ผู้วิจัย : เพราะฉะนั้นเรื่องความสนใจต้นไม้แยกก็มีมาตั้งแต่ไหนแต่ไรแล้ว ?

สุพจน์ : ใช่ แยกเป็นคนรักต้นไม้มาก แล้วก็เป็นคนละเอียดอ่อนมากในเรื่องต้นไม้ คือเวลาแยกเห็นต้นไม้ถูกกระทบ หรือว่าถูกฉีกขาด แยกจะรู้สึกเลย เพราะฉะนั้นแยกจะทะนุถนอมต้นไม้มาก

ผู้วิจัย : แยกแสดงความรู้สึกออกมาอย่างไร ?

สุพจน์ : อย่างเช่นว่า เวลาแยกเดินไปไหนต่อไหนนั้น แยกจะมีตะไกรติดมืออยู่ อันถ้าต้นไม้ต้นไหนมีเถาวัลย์นั้น แยกก็จะไปตัดเถาวัลย์ทิ้งให้ แล้วแยกจะคอยตัดแต่งกิ่งต้นไม้ ต้นไม้ที่มันโคนมันล้ม แยกก็จะเอามาให้อยู่ในที่เดิม เวลาแยกเห็นต้นไม้ แยกจะต้องช่วยเหลือต้นไม้ตลอด

ผู้วิจัย : ตรงนี้เป็นจุดที่เด่นมาก ?

สุพจน์ : ใช่ เป็นจุดที่เด่นมากของแยก แล้วจากความละเอียดในเรื่องความรู้ต้นไม้ของแยกนี้ เวลาแยกปลูกต้นไม้ ส่วนใหญ่จะเป็น แยกปลูกต้นไม้ส่วนใหญ่จะไม่ตาย แกรู้จิตใจต้นไม้ว่าต้นไม้ต้นนี้มันชอบอะไร ยังไง แบบไหน

ผู้วิจัย : แล้วแนวคิด "วนเกษตร" นี้มีความเป็นมาอย่างไร ?

สุพจน์ : แนวคิดเรื่องวนเกษตรนี้ มันเป็นแนวคิดของการพึ่งตนเอง คือแนวหลัก เป็นแกนของมัน จากการที่ถล่มมาจากเกษตรแบบวิทยาศาสตร์ แก่ก็เห็นว่าเป็นเพราะว่า แก่ต้องพึ่งทางอื่นมากเกินไป พึ่งพ่อค้า พึ่งสิ่งต่าง ๆ ทำให้แกอยู่ไม่ได้ ก็เลยคิดถึงเรื่องการพึ่งตนเองให้ได้ พอแกคิดเรื่องพึ่งตนเองให้ได้ปั๊บ แก่ก็คิดว่าทำยังไงถึงจะปลูกต้นไม้แล้วสามารถกินเองได้ ซึ่งช่วงแรกที่นำเสนอความคิดออกมานี้ NGOs รับไม่ได้เลยนะ และเกษตรแบบที่นำเสนอมานี้ NGOs ตีเลยนะว่า ผันเกินไป คล้าย ๆ กับทำนองว่า จะเป็นไปได้ยังไง ในแง่ที่ว่าชาวบ้านยังต้องใช้เงินอยู่ แล้วจะมาทำอย่างนี้ได้ยังไง

ผู้วิจัย : ตอนนั้นแนว NGOs เน้นไปทางด้านไหน ?

สุพจน์ : แนวเกษตรผสมผสาน คือ มันหลักคิดคนละหลักคิด เกษตรผสมผสานมีหลักว่า ทำอย่างไรจะให้ชาวบ้านมีเงินมากขึ้น เพราะว่าชาวบ้านเป็นหนี้ ฉะนั้นต้องพยายามหาเงินมา ไม่งั้นชาวบ้านอยู่ไม่ได้ ผู้ใหญ่บอกว่าทำเกษตรไม่ใช่คิดว่าหาเงินให้มากขึ้น แต่ว่าทำอย่างไรจึงจะใช้เงินให้น้อยลง มันมองคนละแบบ ยิ่งใช้เงินน้อยลงเท่าไร โอกาสที่จะปลดหนี้ยิ่งมีมากขึ้นเท่านั้น

ผู้วิจัย : ตอนนั้นคือตอนที่ผู้ใหญ่เริ่มทำด้วย แล้วก็เริ่มเสนอความคิด ?

สุพจน์ : ใช่ ตอนที่เสนอความคิดรู้สึกจะเป็นการประชุม NGOs ตอนนั้นแกถูกติดอยู่ 2 ปี มั้ง หว่า ผันเกินไป

ผู้วิจัย : ซึ่งจริง ๆ แก่ก็สามารถประสบความสำเร็จได้ ?

สุพจน์ : ในด้านความคิดนะ แก่ผลักดันมาได้ จนกระทั่งเป็นที่ยอมรับ แก่ผลักดันในด้านนโยบาย แก่มีหลักคิดว่า แนวความคิดนี้ มันต้องผลักดันออกไปให้เป็นนโยบายถึงระ

คืบที่มีการยอมรับกันกว้างขวาง คนทำมันถึงจะทำได้ เพราะว่าเวลาคนทำ แล้วคนเข้าไปรู้ว่าเอ็งทำอะไร แล้วรับได้ คนทำมันถึงจะทำได้ แต่ตราบไตที่ทำ แล้วคนเข้ามาสงสัย เอ๊ย ! เอ็งทำอะไร บ้าหรือเปล่า คนทำทำไม่รอดหรอก แกเลยผลักดันทางด้านนี้ก่อน เพราะฉะนั้นช่วงที่ผ่านมา แกจะเน้นในเรื่องนี้ การผลักดันให้เกิดความคิดออกมาให้เป็นที่ยอมรับ เพื่อที่ว่าใครก็ตามที่จะมาทำด้านนี้จะได้สะดวก

ผู้วิจัย : แล้วแกคิดว่าจะทำในส่วนของแกเพื่อพิสูจน์แนวคิดนี้ ?

สุพจน์ : แกก็ทำในลักษณะว่าให้เห็น ว่ามันเป็นอย่างนี้ที่แกคิด

ผู้วิจัย : ซึ่งมันดูเหมือนไม่มีภาพที่ออกมาเป็นกิจกรรมที่ชัดเจน ?

สุพจน์ : ใช่ คือ บทบาทของแก แกเล่นเรื่องแนวคิดเรื่องนโยบาย เพราะฉะนั้นส่วนของแกมันไม่ใช่ตัวอย่างที่เป็นจริงหรือว่าที่สมบูรณ์ แต่ว่ามันเป็นลักษณะว่า นี่เป็นแบบขั้นต้น คุณต้องไปประยุกต์เอาเอง

ผู้วิจัย : นี่สุพจน์มีความคิดอย่างไรที่มีคนกล่าวว่า ผู้ใหญ่เป็นนักคิดมากกว่านักปฏิบัติ คือในแง่ความคิดชัดเจน แต่ในทางปฏิบัติจะไม่ชัดเจนเท่าใดนัก ซึ่งทำให้การนำเสนอแนวคิดของแกขาดน้ำหนักไป ?

สุพจน์ : คือผมมองว่าคนเราทำสองอย่างพร้อมกันไม่ได้ ในแง่ของการเป็นนักปฏิบัติ พี่เห็นว่าแกเป็นนักปฏิบัติ คือ แกรู้อะไรแกรู้จริง แล้วแกปฏิบัติได้จริง อย่างเรื่องการผลักดันมัน แกผลักดันไปแล้วรอด แล้วเวลาแกทำอะไร แกทำเป็น คือแกไม่ใช่คนที่ปฏิบัติไม่เป็นนะ แม้กระทั่งเรื่องทำกับข้าวแกก็ทำกับข้าวได้อร่อย การทำสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นลักษณะงานใช้ฝีมือนี้ แกทำเป็นหมดเลย

ที่นี้ศักยภาพของแก คือด้านความคิดความอ่าน แกมีศักยภาพในเรื่องการผลักดันนโยบาย พี่ชอบล้อแกเรื่อยว่า แกเป็นไฮเครติส คือ แกเป็นครู แกชอบสอนคน ใครมาใกล้แก แกก็จะถ่ายทอดความรู้ คุชตลอด แกไม่เลือกคนเลยนะ ใครมาเข้าใกล้แก แกถ่ายทอดความรู้หมด มีเท่าไร ใครทนได้ทนไป

ผู้วิจัย : ที่นี้ในส่วนหลักหลาย ๆ หลักที่แกเสนออยู่ในแนวคิดนี้ มีอยู่ในตัวแกหรือเปล่า ยกตัวอย่างเช่น สันติสุข ?

สุพจน์ : มี ในตัวผู้ใหญ่เองแกมีลักษณะของการสันติสุข เดิมแกติดบุหรีนัย แล้วแกก็เลิกเพราะแกรู้สึกว่ามันเปลือง เรื่องอาหารการกินแกก็กินง่ายมาก แล้วก็พี่เห็นก็มีสองสามครั้งที่แกต้องไปล้างส้วมเอง เวลาแขกกลับไปแล้ว แกก็มีแปรงอันหนึ่ง แล้วก็เดินไปล้างส้วม

ผู้วิจัย : แล้วพูดถึงความอยากมีอยากได้ในชีวิตละ ?

สุพจน์ : พี่ว่าแกไม่มีอย่างนั้น

ผู้วิจัย : ในแง่ของการทำงาน มีคนวิจารณ์ว่า แกไม่ค่อยเป็นระบบ หรือว่าเวลาทำงานด้วยแล้ว คนที่ร่วมงานจะไม่ค่อยสบายใจ อัดอัด ?

สุพจน์ : เรื่องนั้นเป็นเรื่องการบริหาร คือแกมีลักษณะของความเป็นครู มีลักษณะของการถ่ายทอดความรู้ แต่แกไม่มีลักษณะการเป็นนักบริหาร

ผู้วิจัย : เหมือนกับแกขาดศิลป์ในการบริหารคน ?

สุพจน์ : ใช้ ๆ แล้วเป็นสิ่งที่ต้องการมากที่สุดเลย คือคนที่ผู้บริหาร ที่จะมาสอดคล้องกับแก แกพยายามเผื่อหาอยู่ตลอดเวลาเลย แต่หาไม่ได้

ผู้วิจัย : ที่เขาวิจารณ์กัน คือ แกไม่มีวิธีการจัดการที่ดี เวลาทำงานกับคน วิธีการที่แกใช้ ก็เหมือนกับเป็นครู ก็สอน ดู ค่า ทำให้คนหลาย ๆ ที่เข้าไป ก็รู้สึกว่าทำงานกับแกแล้วไม่ค่อยสบายใจ อึดอัด และจะเป็นลักษณะของการโดนใช้อย่างเดียว ไม่มีลักษณะของการจัดการร่วมกัน การวางแผนร่วมกัน

สุพจน์ : จุดนี้มันเป็นเรื่องของบุคลิกด้วยนะ คือแกเป็นคนที่มีความมั่นใจในตัวเองสูง แล้วแกเป็นคนที่มีอำนาจอยู่ในตัว ทีนี้เวลาคนเข้าไปสัมพันธ์กับแก จะสูญเสียอันนี้ คือ ถ้าเข้าไปเกี่ยวข้องกับแก แล้วตัวเราเองคิดว่า อันนี้ทำได้ อันไหนทำไม่ได้ การเกี่ยวข้องกับแกจะสะดวกขึ้น แต่ถ้าเรารู้สึกว่าทำไม่ได้ แล้วแกออกมาเราก็มองไปเพราะว่ากลัวในบุคลิกของแก อันนี้ปัญหาจะเกิดขึ้น

ผู้วิจัย : ทีนี้ในแง่ของการมุ่งมั่นที่จะทำอะไร แกมีมีย เช่นในแง่ที่คิดจะทำอะไร ก็มุ่งมั่นจะทำ ไม่ใช่คิด ๆ แล้วก็ปล่อยผ่านไป ?

สุพจน์ : คือมันต้องแยกออกเป็น 2 แบบ คือเวลาแกคิดอะไรแล้วนี้ ความมุ่งมั่นแกสูงมาก แล้วแรงผลักดันแกสูง ทีนี้มันขึ้นอยู่กับว่า ความคิดของแกอันนั้นมันอยู่ตลอดหรือเปล่า ถ้าแกเปลี่ยนความคิดปุ๊บ ความคิดเดิมก็หายไปเลยนะ แกก็มาใช้สติกำลังกับความคิดใหม่ ทีนี้มันขึ้นอยู่กับว่า ความคิดอันนั้นแกจับอยู่นานแค่ไหน ซึ่งตัวแกเองนี้ แกมีความคิดหลายอย่างนะ แล้วความคิดของแกก็จะเปลี่ยนไปตามประสบการณ์ที่แกกระทบ พอมีประสบการณ์ปุ๊บ แกก็จะคิดอันหนึ่งขึ้นมา ก็มุ่งไป พอเจอประสบการณ์อีกปุ๊บแกก็เปลี่ยนอีก แล้ว ก็มุ่งไป ตรงจุดนี้คนที่เข้าไปใกล้แกจะเจอปัญหา แต่อันไหนที่แกจับอยู่ ก็จะอยู่อย่างวนเวียนนี้ ที่แกจับเต็มที่เลย อย่างเรื่องการศึกษาตอนนั้นแกก็จับอยู่ แล้วก็ยังไม่

เปลี่ยน ในช่วงที่ผ่านมามีการเปลี่ยนแปลงน้อย

ผู้วิจัย : เป็นลักษณะอย่างนี้หรือเปล่า คือ จริง ๆ จุดหลักไม่ได้เปลี่ยน คือ จุดมุ่งหมายที่จะพัฒนาชีวิตของเกษตรกรไม่ได้เปลี่ยน แต่จะเปลี่ยนในแง่ของวิธีการ คือ พอสรุปประสบการณ์ได้แล้วว่ามันไม่สำเร็จ ก็จะเปลี่ยน อย่างเช่นตอนที่กลุ่มนักทอทำเกษตรแผนใหม่ ที่เริ่มจากลงทุนเอง แล้วก็มารณรงค์จับกลุ่มชาวบ้าน พอไม่ประสบความสำเร็จด้วยวิธีนี้ ก็เปลี่ยน เป็นต้น ?

สุพจน์ : ใช่

ผู้วิจัย : แยกเคยพูดถึงประสบการณ์ในกรุงเทพมหานคร รู้สึกแถมจะให้คุณค่ากับมันมาก ?

สุพจน์ : ใช่ แล้วก็แถมมากที่ลืมนั่นก็คือว่า ชีวิตกรุงเทพไม่ใช่ชีวิตที่เหมาะสมสำหรับมนุษย์เลย แกละจะต้องกลับไปหาบ้านนอก

ผู้วิจัย : ทั้ง ๆ ที่จริง ๆ ในช่วงหลังแกก็ค่อนข้างจะมีฐานะการงานที่ดี ?

สุพจน์ : แกไม่ชอบ แกเห็นการเอาวัดเอาเปรียบกันสูง การข่มเหงรังแกต่าง ๆ

ผู้วิจัย : ผมนึกว่าเพราะไปเห็นทางรวยทางโน้น คือ กระแสการพัฒนาเศรษฐกิจมันมีสูง แกกับเพื่อนก็คุยกันว่า เออ มันไปลงทุนที่ต่างจังหวัดได้

สุพจน์ : อาจจะเป็นทั้งสองอย่าง ช่วงที่แกหันกลับจากกรุงเทพไปอาจจะเป็นเพราะมีช่องทาง แต่ประสบการณ์ในกรุงเทพทำให้แกเห็นชัด ว่าการอยู่ในกรุงเทพจะเจออะไร

ผู้วิจัย : ในฐานะมุมมองของผู้สัพจน์ ถ้าให้ประเมินคุณค่าของผู้ใหญ่วิบูลย์ต่อวงการ
กิจกรรม หรือว่าต่อสังคมโดยรวม ผู้ประเมินอย่างไร ?

สัพจน์ : พี่ถือว่าตำแหน่งของแกน ถ้าให้พี่จัด ก็เป็นอธิบดีกรม คือ ถ้าสมมติว่ามารับ
ราชการ แกก็จะอยู่ในตำแหน่งของอธิบดี คือ เหมือนกับว่าแทนที่มันจะเป็นกรมที่ต้องใช้เงิน
ทางราชการ มีพนักงาน มีอะไรต่ออะไร พี่ถือว่า ที่ดินของแก ๑ ไร่ นั่นละคือกรม ๆ หนึ่ง
แกก็นั่งทำงานของแก ถ้าแกกินเงินเดือนก็คือ แกเป็นอธิบดีแล้ว เพราะภาวะของ
แกตอนนี้ แกเป็นเหมือนอธิบดี แต่มันเป็นนอกกรอบ

ผู้วิจัย : หมายความว่าถึงบทบาทของแก ? จากการที่มีคนเข้าไปเยอ ๆ และจากการที่แก
เสนอแนวคิดอะไรต่าง ๆ

สัพจน์ : ซึ่งแกเป็นอธิบดีที่กินเงินเดือนน้อยมาก เทียบกับพวกที่จับต็อกเตอร์หรือปริญญา
โทจากเมืองนอกมา แล้วจะต้องมาทำงานแบบแกนี้ ต้องกินเงินเดือนเท่าไร ต้องใช้ค่า
ใช้จ่ายเท่าไร

ผู้วิจัย : การนำเสนอแนวคิดของแกถือว่าประสบความสำเร็จ ?

สัพจน์ : โอ ! มาก เพราะวณเกษตรก็เป็นคำที่เขาใช้อยู่ในแผนพัฒนา

ผู้วิจัย : ตรงนั้นในสายตาของผู้สัพจน์ถือว่าเป็นการเล่นบทบาทที่ถูกหรือไม่ ?

สัพจน์ : เป็นบทบาทที่กดดันมาก ไม่ใช่ของง่ายนะ คนจบม.๖ ไปคุยกับคนระดับนั้นนะ

ผู้วิจัย : อันนี้แล้วแต่ผู้สัพจน์ว่าจะตอบหรือไม่ตอบ ตรงจุดที่มารับเป็นที่ปรึกษานายกฯ ...

พี่คิดว่าแกตัดสินใจถูกมั๊ย ?

สุพจน์ : คือ เรื่องนี้ใช้คำว่าถูกผิดไม่ได้ มันอยู่ที่มุมมอง คือในมุมมองของแกนี่ แกถือว่า คนในระดับนักการเมืองหรือผู้บริหารนี่ เหมือนกันหมด ไม่มีใครดีกว่าใคร หรือเลวกว่าใคร ไม่ว่าใครจะขึ้นมา เหมือนกันหมดละพวกนี้ เพราะฉะนั้นแกไม่ได้แยกว่า เออ คนนี้ทำงานด้วย คนนี้ไม่ทำงานด้วย เพราะแกมองว่า มันอยู่ในระบบนั้นอยู่แล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือว่า แกอิงระบบแล้วสามารถทำงานได้หรือไม่

ผู้วิจัย : คือตอนหลังเป้าหมายของแกอยู่ที่การเล่นโยบาย แล้วตรงนี้เป็นโอกาสที่จะเล่นโยบายได้มากขึ้น ?

สุพจน์ : ใช่

ผู้วิจัย : ที่นี้ ในแง่บทบาทของแกในอนาคต พี่สุพจน์มองว่าแกจะมีบทบาทอย่างไร ?

สุพจน์ : พี่ว่าต่อไปถ้าการผลักดันโยบายเกี่ยวกับวณเกษตรของแกเสร็จแล้ว พี่ว่าแกก็คิดที่จะทำอะไรให้มันเป็นจริงเป็นจังขึ้นมา ทั้งวณเกษตรของตัวเอง หรือว่าผลักดันให้เกิดวณเกษตรขึ้นมาในรูปที่มันเป็นจริงมากขึ้น สามารถเลี้ยงตัวเองได้จริง

ผู้วิจัย : มีเสียงแว่ว ๆ ว่า แกอยากทำทำนองคล้าย ๆ รีสอร์ทแต่ไม่ใช่รีสอร์ทแบบที่เข้าใจกัน

สุพจน์ : แกก็คุยให้ฟัง

ผู้วิจัย : ขอย้อนกลับไปตอนที่สุพจน์เริ่มรู้จักผู้ใหญ่ สภาการใช้ชีวิตในตอนนั้นแตกต่างกัน

กับตอนใหม่ ?

สุพจน์ : ตอนนั้นแกกำลังเป็นหนี้อยู่ สำหรับตัวแกเองนะ สภาพการใช้ชีวิตไม่แตกต่างกับตอนนี้เป็นอย่างไรก็อย่างนั้น

ผู้วิจัย : แล้วกิจกรรมที่เลี้ยงชีพ ?

สุพจน์ : ตอนนั้นแกก็ปลูกผัก ปลูกถั่วฝักยาว ช่วงนั้นไปบ้านแกที่ไร้กินถั่วฝักยาวผิดทุกที ไม่มีอะไรอย่างอื่น

ผู้วิจัย : หลังจากนั้นก็มาถึงช่วงที่ขายที่ ตอนนั้นภาวะจิตใจแกเป็นอย่างไร ?

สุพจน์ : แกไม่แสดงออกมาให้เห็นนะ ก็ยังคุยเรื่องสังคม เรื่องอะไรของแกไปเรื่อย ตอนนั้นพี่ไปก็มีหมายจากธนาคารมา แกก็หน้าเครียดไปหน่อยหนึ่ง แล้วก็เก็บ ก็มาคุยเรื่องอื่นต่อ

ผู้วิจัย : มีคนวิจารณ์ว่าผู้ใหญ่ไม่ค่อยลงมือทำงานเอง งานในบ้าน หรืองานในส่วนเกี่ยวกับเรื่องการทำมาหากินต่าง ๆ มักจะเป็นภรรยาแก้ทำ ?

สุพจน์ : มันในช่วง ๆ นะ คือ ช่วงที่พี่ไปรู้จักกับแกใหม่ ๆ นี่ ช่วงนั้นพี่ก็เห็นแกรดน้ำต้นไม้ รดผัก กวาดพื้นแกก็ทำ ซ้ำต้นไม้แกก็ทำ แกก็ทำกับมือ มาช่วงหลัง ๆ ที่แกทำน้อยลง ซึ่งก็มีลูกชายแก้ทำมากขึ้น

เรื่องคำถามเกี่ยวกับว่าแกไม่ค่อยทำอะไรนี้ อย่างที่พี่บอกว่า แกก็คือ โสเครติส แกรักที่จะคุย รักที่จะเผยแพร่ความรู้

ผู้วิจัย : คือ คนรักที่จะทำงานความคิด บางทีงานพวกนี้ในช่วงที่ต้องคุย ก็จะไม่อยู่ในความสนใจ แต่ถ้าในช่วงเวลาที่ไม่ต้องคุย ก็ไม่ใช่ว่าจะปฏิเสธงานพวกนี้ ?

สุพจน์ : ใช่

ผู้วิจัย : มีลักษณะเด่นอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้พูดถึงไหม ?

สุพจน์ : คือการต้อนรับคน แยกต้อนรับคนไม่เลือกเลขนะ คนที่ไปเยี่ยมแกหรือไปหาแก ไม่ว่าจะมีความสำคัญหรือไม่มีความสำคัญ แยกให้ความต้อนรับเท่ากัน

ผู้วิจัย : ลักษณะการรับความรู้ของแกนี้ อย่างเรื่องสมุนไพร ผู้ใหญ่มีลักษณะการเรียนรู้หรือไม่ จะต้องมาทดลองก่อนแบบ เป็นนักทดลองมัย ?

สุพจน์ : แกก็เหมือนชาวบ้านทั่ว ๆ ไป คือไม่มีลักษณะแบบที่ถาม ก็คือชาวบ้าน ได้ความรู้อะไรมาก็ใช้

ผู้วิจัย : แล้วในเรื่องของความคิดทางศาสนา เป็นสิ่งที่เป็นตัวเป็นตนของแกเองไหม ?

สุพจน์ : เป็นตัวเป็นตนของแกเองละ เช่น อย่างแกเลี้ยงปลาไว้ในบ่อปลา แกก็ไม่กล้าจับมากิน

ผู้วิจัย : แล้วทำไมแกถึงเลี้ยง ?

สุพจน์ : ไม่รู้เหมือนกันนะ อาจจะเพื่อให้เกิดความชุ่มชื้นขึ้นมา

พูดถึงในแง่การใช้ชีวิตของแก การใช้ชีวิตสันโดษของแกนะ การที่แกมีวัตถุน้อย

การที่แกมีชีวิตผูกพันอยู่กับต้นไม้ มีความละเอียดในเรื่องต้นไม้ มันแสดงออกมาที่แกดูแจ่มใส และในแง่ของความรู้ทางด้านศาสนานี้ แกรู้เยอะ คือ ถ้าคนที่ไม่สนใจจริง ๆ แล้ว จะไม่รู้ขนาดนี้

อีกอันหนึ่งที่เป็นจุดเด่นในตัวแก คือ แกเป็นคนที่มีสุนทรียะ การจัดสวนการจัดสถานที่อะไรของแกนี้ ถ้าแกบริหารจัดการ แกทำได้สบายเลย อย่างที่แกมีสายน้ำไหลผ่านในที่ของแก พื้ก็ไม้ออกเลยว่าแกทำได้ยังไง เดิมมันไม่มีอะไรเลยนะ เป็นที่รกแบบสวนเก่า เดิมมีชาวบ้านมาเช่าทำสวน ลำน้ำในบ้านนี้แกเป็นคนสร้างขึ้นมาเองนะ หักลำน้ำเข้ามา หรืออย่างแถวสะพานที่แกทำขึ้นมา สวยมาก แกเป็นคนละเอียดอ่อนในเรื่องแบบนี้

ผู้วิจัย : พี่สพจน์คิดว่า คนที่จะทำสวนเกษตรจะต้องมีคุณสมบัติอะไรในตัวบ้าง ถึงจะมาทำอย่างแกได้ ?

สพจน์ : พี่ว่ามีอันเดียวก็คือ ต้องสามารถลดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ลงไปให้ได้หมด

ผู้วิจัย : ก็คือในเรื่องของ "สันโดษ" แล้วในเรื่องของทางด้านจิตใจ อารมณ์ความรู้สึก เช่น ต้องรักต้นไม้ ?

สพจน์ : ใช่ ต้องรักต้นไม้

ผู้วิจัย : ต้องมีอารมณ์สุนทรีย์ คือ ถ้าเป็นคนร้อนอยู่ข้างใน จะมาทำอย่างนี้ไม่ได้

สพจน์ : คือถ้ารักต้นไม้แล้วนี้ ต้นไม้มันขัดเกลามาเอง ขอให้รักต้นไม้เถอะ

ผู้วิจัย : เอาละครับ คงจะหมดคำถามแล้ว ขอบคุนมากครับ

แบบบันทึกการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลวิจัย

"คุณลักษณะทางจิตใจของปราชญ์ชาวบ้าน"

วันที่... 8... / 12... / 35...

เริ่มสัมภาษณ์เวลา..... 13.00..... น.

นามผู้ให้สัมภาษณ์... สิบอน... ๕๗... ๖๖... เพศ... ๖... อายุ... 41... ปี

อาชีพ... ไร่... รู้จักกับกรณีตัวอย่างมา... 15... ปี

สถานะความสัมพันธ์กับกรณีตัวอย่าง... สามี... เงินเดือน... ๖๖... บาท... ๖๖...

> ชื่นชม... เริ่มรู้จักเพราะ... คนเงิน... ๖๖... บาท... ๖๖...

> กระนั้น... ๖๖... บาท... ๖๖... บาท... ๖๖...

> ผลักดัน... ๖๖... บาท... ๖๖... บาท... ๖๖...

> คิดเรื่อง... ๖๖... บาท... ๖๖... บาท... ๖๖...

สรุปใจความสำคัญ... ๖๖... บาท... ๖๖... บาท... ๖๖...

> รักความรู้... ๖๖... บาท... ๖๖... บาท... ๖๖...

> รักความรู้... ๖๖... บาท... ๖๖... บาท... ๖๖...

> ๖๖... บาท... ๖๖... บาท... ๖๖...

> ๖๖... บาท... ๖๖... บาท... ๖๖...

> ๖๖... บาท... ๖๖... บาท... ๖๖...

> ๖๖... บาท... ๖๖... บาท... ๖๖...

> ๖๖... บาท... ๖๖... บาท... ๖๖...

> ๖๖... บาท... ๖๖... บาท... ๖๖...

> ๖๖... บาท... ๖๖... บาท... ๖๖...

> ๖๖... บาท... ๖๖... บาท... ๖๖...

> ๖๖... บาท... ๖๖... บาท... ๖๖...

> ๖๖... บาท... ๖๖... บาท... ๖๖...

> ๖๖... บาท... ๖๖... บาท... ๖๖...

> ๖๖... บาท... ๖๖... บาท... ๖๖...

เลิกการสัมภาษณ์เวลา... 13.50..... น. ผู้สัมภาษณ์... ๖๖...

บทสัมภาษณ์ ศุภวิชิต นันทสุวรรณ วันพุธที่ 9 ธันวาคม 2535

ณ มูลนิธิหมู่บ้าน

ผู้วิจัย : พี่วิชิตรู้จักผู้ใหญ่มานานหรือยังครับ ?

วิชิต : ตั้งแต่ปี 24

ผู้วิจัย : เข้าไปรู้จักได้อย่างไร ?

วิชิต : จุดแรกที่ไป ตอนนั้นผมไปโครงการห้วยน้ำใส ห้วยน้ำใสเป็นโครงการที่องค์กรเอกชนเข้าไปจัดชุมชนใหม่ มีคนเขาบริจาคให้ ก็มีการสอยล้มผาญชาวบ้านที่จะเข้าไปอยู่ที่นั่น 18 ครอบครัว เราก็ไปดูงานที่นั่น ชาวบ้านเขาก็ชวนกันไปคุยกับผู้ใหญ่วิบูลย์ ก็เลยได้ไปนั่งคุยกับแกที่บ้าน นั่นคือจุดเริ่มต้น เพราะว่าห้วยน้ำใสเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่แกเป็นผู้ใหญ่บ้านอยู่ แล้วที่นั่นมีกลุ่มคนที่เกาะเกี่ยวทางความคิดกับผู้ใหญ่อยู่

ผู้วิจัย : ภาพแรกที่พี่วิชิตเจอผู้ใหญ่วิบูลย์ รู้สึกอย่างไร ?

วิชิต : จุดแรกสุด คือ ก็ชัดเจนว่าแกเป็นผู้นำของพื้นที่แถบนั้น เพราะว่าหนึ่ง เข้าไปก็รู้จักกันในนามที่แกเป็นที่ปรึกษาของโครงการห้วยน้ำใส แล้วก็ไปคุยกับชาวบ้าน ชาวบ้านก็ชวนไปคุยกับผู้ใหญ่ การยอมรับมันมีอยู่

ผู้วิจัย : ทำไมชาวบ้านเขาถึงชวนไปคุยกับผู้ใหญ่ ?

วิชิต : พอคุยกับชาวบ้านเรื่องงานแล้ว ก็คุยถึงกลุ่มที่บ้านผู้ใหญ่ ก็ชวนกันไปดู ตอนนั้นมัน

ก็มีกลุ่มผัก ก็ไปกันตอนกลางคืน ไปนอนที่นั่นเลย ก็ไปเจอผู้ใหญ่กำลังประชุมกลุ่มผักอยู่ที่นั่นขลุ่ยก็มันแสดงออกชัดเจน ชาวบ้านฟังแกมากอยู่ ซึ่งก็มารู้ทีหลังว่าแกเคยบุกถึงทำเนียบมา ก็ไม่แปลกใจ แต่เห็นอยู่ว่าชาวบ้านก็ยอมรับ เขานั่งคุยกันว่าทำยังไงเรื่องการตลาด ผู้ใหญ่ก็เรียกมานั่งคุยกัน ไม่เอาแล้วนะต่างคนต่างขาย ไปตัดราคาอยู่หน้าตลาดกันเอง มันต้องรวมกลุ่มกันขาย จัดเวรกันวันนี้ใครไป ตอนเย็นกลับมาก็เคลียร์เงิน ช่วงนั้นเป็นช่วงบุกเบิกของกลุ่มผัก ก็ไปเจอพอดี

แกก็สไลด์แบบผู้นำภาคกลาง คือผู้นำภาคอีสานจะมีขลุ่ยอีกแบบหนึ่ง ผู้นำภาคกลางก็จะมีขลุ่ยอีกแบบหนึ่ง ผู้ใหญ่นั้นข้างจังหวัดก็เห็นภาพว่า แกคิดจะนั่งเลงเหมือนกัน ตอนหลังก็มาเข้าใจว่า แกเป็นคนกลุ่มแรก ๆ ที่เข้าไปอยู่ในพื้นที่แถบนั้น คือถ้าไม่นั่งเลงไม่ได้ แต่ก็ต้องมีทั้งพระเดชพระคุณ แต่พัฒนาการในช่วงหลัง ๆ ด้านพระคุณมันขึ้นมากกว่าพระเดช แต่ก็จะมีให้เห็น นี่คือลักษณะผู้นำภาคกลาง

ผู้วิจัย : ตอนนั้นคุณแล้วฐานะความเป็นอยู่ของแกเป็นอย่างไร ?

วิจิต : ไปถึงเราก็ประหม่อมไม่ออก ก็ไม่ใช่ชาวนาจากจน ถ้าข้อมูลตรงนั้นก็บอกได้แค่นี้ ในช่วงแรก ๆ ที่รู้จัก แต่ถ้าข้อมูลหลังจากนั้นมาที่เราได้รู้ก็คือว่า อย่างที่แกบอก คือเป็นหนี้เป็นสิน แล้วก็ใช้เงินมือเติบ ก็เงินมาทำทั้งนั้น นั่นคือภาพภายนอกที่เราเห็นก็ไม่ใช่ ชาวนาที่จากจน ก็มารู้ทีหลังว่ามีหนี้เป็นแสน ช่วงขายที่แกก็เล่าให้ฟัง ว่าขายที่แล้วเหลือเท่าไร ๆ แต่แกไม่ค่อยเล่าให้ฟังถึงชีวิตช่วงหลัง ช่วงที่มาทำ อ ไร่ ต้องถามจากเมียแก ซึ่งแกก็เล่าให้ฟังว่าช่วงนั้นแกไม่ได้ทำครัว ผู้ใหญ่เป็นคนทำ ไม่รู้ทำอะไรต่ออะไรเอามาต้มกิน เพราะผู้ใหญ่วิบูลย์รู้จักกันไม่เยอะ ก็เอาความรู้เก่ามาใช้ นั่นคือช่วงต่อกับบุกเบิกที่ดินแปลงนั้นทำสวนวนเกษตร ตอนนั้นยังไม่มีคำว่า "วนเกษตร" เป็นเพียงการผลิตเพื่อยังชีพ ก็อยู่อย่างนั้นเป็นปี

แล้วช่วงนั้นแกก็ไม่รับเชิญ เราอยู่อุบล แกไม่รับเชิญเราก็ไม่เชิญแก ถ้าใครจะติดต่อเข้าไปเชิญแก เราก็บอกว่าแกไม่ว่าง คิดโน่นคิดนี่ แต่ลึก ๆ จริง ๆ แล้ว ถ้าเชิญไป

แล้วไม่ส่งคำรถให้แกก่อน แกมาไม่ได้ ไม่ใช่ว่าอยากจะทำอะไร แต่แกไม่มีเงิน

ผู้วิจัย : พูดถึงความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับผู้ใหญ่ จะสัมพันธ์กันในลักษณะของการร่วมงานกัน หรือผูกพันกันในลักษณะอื่นมากกว่า ?

วิจิต : มันมีทั้งสององค์ประกอบ ทั้งเรื่องงานและเรื่องผูกพัน คือ หลาย ๆ ครั้งที่คนอื่นไม่เข้าใจแก เราเข้าใจ ซึ่งตรงนี้อาจงานอย่างเดียวอาจไม่ได้ อย่างเช่นกรณีที่คุณโฆสิตเขาเข้าร่วมเป็นเลขาธิการนายกฯ ตอนนั้น แล้วขอให้แกเป็นที่ปรึกษา จริง ๆ เรารู้ก่อนแล้ว และก็เข้าไปคุยกับแกก่อนแล้ว ว่าผู้ใหญ่จะเอาอย่างไร ถ้าเขามาเชิญไปจริง ๆ แกก็ถามเราว่าคิดอย่างไร ผมก็บอกว่าไม่น่าเล่นงานนี้ แต่ว่าผู้ใหญ่ก็เกรงใจคุณโฆสิต ซึ่งมีความสัมพันธ์กันมาตลอด เมื่อคุณโฆสิตเล่นงานนี้แกก็ลำบากใจ เราก็บอกว่าเราไม่มีปัญหา เราเข้าใจ สุดท้ายแกก็ตัดสินใจ เอาที่เอา เวลาแกเข้ามาแกก็นั่งคุยว่า จะเอาเรื่องอะไรดี ต้องเอาเป็นเรื่องที่ชัดเจน ไม่งั้นก็ไม่มีประโยชน์ ไหน ๆ ปฏิเสธไม่ได้ ต้องเข้ามาแล้ว จะต้องทำอะไรสักอย่างที่ดี ๆ แกก็บอกว่าจะต้องผลักดันให้กองทุนพัฒนาชนบทที่หน่วยงานราชการทอดเอาไว้ ต้องผลักดันให้เรื่องกองทุนนี้ไปเป็นของชาวบ้าน ที่นี้ก็ต้องมาคิดว่ารูปแบบอย่างไรที่จะได้ผล ผมก็มานั่งสรุปให้ว่ากองทุนที่ทำได้ผลมีกี่รูปแบบ ผู้ใหญ่สองเอาไปดูละกัน

ซึ่งตรงนั้นมันไม่ใช่โดยองค์ประกอบเพียงเรื่องงาน มันคบกันมานานจนมีความเข้าใจพื้นฐานบางอย่างที่เราทำความเข้าใจกัน ในทำนองอย่างนี้ละ คงไม่ใช่แค่เรื่องงานอย่างเดียว หรือบางทีแกจัดงานต้องการเงินสักสี่ห้าพัน ผมก็บอกเดี๋ยวผมต่อก่อน พอจะเจียดให้ได้ไหม ถ้ามีก็ได้ คือไม่ต้องมาดูหรอกว่าโครงการจะโอเคหรือไม่โอเค โอเคเนอะโอเค แต่เงินมีหรือเปล่า ถ้าไม่มีก็บอกว่าไม่มี หรือบางทีเรากำลังนั่งคิดหาทางออกให้กับชาวบ้านหลาย ๆ ที่ บางทีเอาชาวบ้านไป บอกว่าผู้ใหญ่ช่วยอัดเรื่องนี้ให้หน่อยนะ เพื่อให้ชาวบ้านเขาสรุปประสบการณ์ของตนเองในพื้นที่ตัวเองได้ แค่นี้มันไปสั้น ๆ แกก็เข้าใจ ก็พยายามเน้นประเด็นนั้นให้

ผู้วิจัย : ตรงนี้สะท้อนลักษณะที่แกเป็น "นักพูด" หรือเปล่า ?

วิจิต : ขางที่อาจจะไม่ใช่การเป็นคนพูดเก่ง ถึงจะเป็นที่ยอมรับนะ การเสนอความคิดที่คมและก็สอดคล้องมากกว่า ถึงแม้ว่าอาจจะมาจากสถานการณ์ที่แตกต่างกัน เพราะความคิดเรื่องพึ่งตัวเองนี้ หลายคนก็ไปตู่แกชักจนแกมาบ่นกับเราว่า "อ๊ะไรวะ มันจะให้เรากลับไปนั่งไบไม้หรือวะ" เราก็ถามว่าแล้วผู้ใหญ่ตอบไปว่ายังไง แกก็บอกว่า "ผมก็ตอบไปอย่างนี้ว่า การพึ่งตัวเองของผมไม่ได้หมายความว่าเราต้องกลับไปนั่งไบไม้" ตัวความคิดนี้สำคัญ อย่างเอาชาวบ้านไป หลายกลุ่มที่ต่อไม่ได้ หลายกลุ่มต่อได้ บางกลุ่มไม่มีพื้นฐานที่จะสื่อสารความคิดโดยมีการชวนการวิเคราะห์ภายในของตัวเอง ที่จะเอาความคิดนั้นวิเคราะห์กับสถานการณ์ในพื้นที่ ขางที่มีคนโผล่ออกมาในสวนของผู้ใหญ่เลยว่าจะเอาใจแล้วว่ากลับไปต้องทำอะไร ผมก็เลยให้พูดเลยว่าจะทำอะไร แกก็บอกว่า ก็จะทำวนเกษตร แต่เนื่องจากผมไม่ได้เป็นหมอยาเหมือนผู้ใหญ่วิบูลย์ เพราะฉะนั้นวนเกษตรของผมจะมีไม้อะไรบ้าง แกก็ร้าย แกก็ออกหมดแล้ว กลับไปนี่อยากทำ

ตรงจุดนี้ก็จะชี้ว่า มันมีองค์ประกอบหลายอย่าง มันไม่ใช่เพียงการเป็นนักพูด ผู้ใหญ่วิบูลย์ไม่ใช่เด่นเรื่องการพูด แต่เด่นเรื่องความคิดที่คม ที่เสนอออกมาสอดคล้องกับสถานการณ์ แล้วก็การที่เป็นนักอ่านด้วย ทำให้แกมีความรอบรู้มากที่จะเชื่อมโยงแล้วยิ่งมีคนไปหาแกมาก แกยังมีข้อมูล องค์ประกอบพวกนี้มันสะท้อนว่า การมีข้อมูลทำให้ความคิดยิ่งชัดยิ่งคมขึ้น

ผู้วิจัย : มีคนใช้คำว่า ผู้ใหญ่วิบูลย์เป็น "นักคิด" และก็สามารรถเรียนรู้จากคนรอบ ๆ ข้างได้ดีมาก สามารถเชื่อมโยงออกมาเป็นความคิดของตัวเองได้ วิจิตเห็นด้วยมั๊ย ?

วิจิต : รอบรู้ แต่จะต่างจากช่วงแรกนะ จุดเปลี่ยนที่สำคัญก็คือ แกสรุปชีวิตที่แกเป็นหนี้ จากการทำไร่มันไร่ฝ้าย แล้วมันขาดทุน แล้วเป็นหนี้ แกสรุปแล้วแกก็พลิกกลับ ขายที่ดินใช้หนี้ แล้วมาทำแบบนี้ การมาพัฒนาสวนของแก อันนั้นเป็นภาคปฏิบัติที่คมชัด และ

ตอบคำถามให้ตัวเองได้ หลายเรื่องแกไม่พูด คนก็สงสัยว่าแกจะไปฟังตัวเองได้อย่างไร
 บางทีเรานั่งคุยกันก็หัวเราะ แกบอกว่าขี้เกียจพูด ผมก็ว่า ถามจริง ๆ เอะผู้ใหญ่ มะ
 ม่วงปีหนึ่งได้ก็ตั้ง แกบอกแจกข้างกินข้าง กวนขายข้าง ปีหนึ่งได้หลายหมื่น แล้วก็ขายอีก
 แกบอกอย่างคุณเลย หลัง ๆ ผมไม่ได้คำนวณแล้ว ช่างเขา ถ้าเขาสงสัยก็ปล่อยเขา
 บางทีคำถามของคนที่ถาม มันก็สะท้อนว่าเขาไม่ได้ต้องการคำตอบ แต่มันสะท้อนมาว่าเขา
 แฉง ไม่เห็นด้วยกับความคิด แกก็เลยไม่ตอบ ต้นไม้บางพันธุ์ในสวนของแกนะ ถ้าแก
 ขุดขายเมื่อไร ซื้อมาก็คุ้มได้ แกก็บอกยังไม่อยากจะมี ถ้าอยากมีผมก็เอาได้
 แต่ที่ผมพูดนี้ไม่ใช่ผมอยากจะมีนะ ไม่ใช่ขอคนนะ ก็เข้าใจกัน คือถ้าจำเป็นขึ้นมา แกก็
 หาเงินได้

ผู้วิจัย : ถ้าพูดถึงตอนนี้ ฐานะความเป็นอยู่ของครอบครัวแกก็ไม่มีปัญหา สามารถหาอะไร
 มาจุนเจืออยู่ได้เรื่อย ๆ ?

วิจิต : ไม่มีปัญหา แต่ก็มีภาระอยู่บ้าง อย่างเช่นข้างนอกเชิญแกออกมาประชุมวันนี้
 พรุ่งนี้เข้ามีอีกคณะหนึ่งจะไปดูงานที่บ้าน ประชุมเสร็จเย็น ไม่มีรถกลับ จะกลับแกก็ต้อง
 เหมารถ เพื่อให้พรุ่งนี้เข้าต้องอยู่ที่บ้าน แต่แกก็ไม่เคยขอให้ใครฟัง

ผู้วิจัย : เท่าที่วิจิตรู้จักผู้ใหญ่มา 10 กว่าปีนั้นแนวคิดในการพัฒนาชนบทของแกเปลี่ยนไหม ?

วิจิต : มันเป็นพัฒนาการนะ ช่วงหลังนี้เป็นระบบขึ้นมา จริง ๆ แล้วมาจากฐานเดียว
 ฐานที่เป็นจุดเปลี่ยน จากการไปวิ่งตามการพัฒนาสมัยใหม่ แล้วกลับมาหาจุดลงตัวของ
 ชีวิตตัวเอง นี่เป็นจุดแรกว่า ชีวิตตัวเองต้องการความสุขมากกว่าต้องการความหรูหราฟุ้ง
 เพื่อ ถ้าอย่างนั้นแล้วเราจะต้องทำแบบไหน ก็มาคิดว่าเมื่อก่อนเขาทำกันมาอย่างไร
 แล้วสถานการณ์ปัจจุบันเป็นอย่างไร ก็ลงมาเรื่องฟังตนเอง บทสัมภาษณ์แรกที่แกพูด
 เรื่อง "เดี๋ยวนี้ชาวนาปลูกข้าวให้คนอื่นเขากิน" ลงในสิ่งพิมพ์นั้น พวกเราไปสัมภาษณ์

จากจุดนั้นนั่นละคือฐาน เมื่อตัดสินใจว่าชีวิตตัวเองต้องการอะไรแล้ว มันก็นำมา แล้วมันก็พัฒนาต่อมา จากตรงนั้นมันก็พัฒนาความคิดเรื่อง "วนเกษตร" ขึ้นมา ซึ่งมันเกิดจาก หนึ่ง ประสบการณ์ วิธีการผลิตของแกในแปลง 9 ไร่ครึ่ง องค์กรประกอบที่สอง คือ เรื่องของปัญหาป่าไม้และสิ่งแวดล้อม ซึ่งสิ่งที่แกทำมันให้คำตอบปัญหานี้ได้ สองอันนี้มารวมกัน จากความคิดเรื่องพึ่งตัวเอง พัฒนาขึ้นมาเป็น "วนเกษตร"

ทีนี้ จากตรงนี้ คนที่ไปหาแกนี้มาจากชุมชนที่แตกต่างกัน วิธีการผลิตที่ไม่เหมือนกัน และก็จากอาชีพที่หลากหลายด้วย คนชั้นกลางก็เยอะ เพราะฉะนั้นแกก็อาศัยการแลกเปลี่ยนกับคนเหล่านี้ พัฒนาจากฐานตรงนี้อีกชั้นหนึ่ง พัฒนาเฉพาะประเด็น อย่างเคียวนี้แกจะเพิ่มเรื่องการศึกษาเข้าไปเยอะ แกจะมองเรื่องการศึกษาชุมชน เมื่อสมัยรัฐบาลอานันท์ 1 แกก็เป็นหนึ่งในคณะอนุกรรมการร่างนโยบายการศึกษาในระดับเขาวชน ซึ่งคณะอนุกรรมการยกพวกไปประชุมที่บ้านแก มันก็พัฒนามาจากฐานความคิดนั้น สมัยหนึ่งแกเคยคิดว่า มันน่าจะมียุทธศาสตร์ในแนวใหม่ ฐานการผลิตพึ่งตนเองเหลือขาย ส่วนเกินคือส่วนที่เหลือขายนี้ ทำอย่างไรจะมีองค์กรของชาวบ้านไปจัดการตรงนี้ มันก็ไม่ชัด จากจุดนั้นพอเรื่องการศึกษาเข้าไปเยอะ แกก็พูดเรื่องการศึกษา แต่ก็มาจากรากเดิมนะ

ผู้วิจัย : นี่เป็นความคิดหลังจากที่แกประสบความสำเร็จเรื่องพึ่งตัวเองแล้ว แล้วความคิดก่อนหน้านี้ในเรื่องชนบทนี้เป็นอย่างไร พี่ชีวิตพอทราบไหม ?

วิจิต : จริง ๆ แล้วแกถูกติดตามมา แม้กระทั่งมาทำเรื่องนี้แล้วตอนปี 27-28 ก็ยังมี เพราะแกเป็นผู้นำชาวบ้านที่ไปเรียกร้องอยู่หน้าทำเนียบด้วยในยุคนั้น ซึ่งผู้นำชาวบ้านโดนตามยิง ตอนหลังเพิ่งจะมาคลายออก เนื่องจากแกก็ไม่ไปสู้รบปรบมือกับใคร เวลาแกเล่นอ แกไม่เล่นวิธีแกกับปัญหาโดยการปะทะหรือใช้ความรุนแรงหรือวิธีการที่ทำให้เกิดความขัดแย้งในสังคม เพราะฉะนั้นวิธีการก็คือ เกษตรกรต้องกลับมาตั้งหลัก ตัดสินใจคิดกับตัวเอง จัดการกับตัวเองให้ได้ว่า จะใช้ชีวิตอย่างไร ทำการผลิตอย่างไร เพื่อตัวเองจะได้ไม่เป็นหนี้ ตัวเองจะได้มีกินตลอด ไม่อด เมื่อออกมาเป็นอย่างนี้แล้วการปะทะ

จึงไม่มี แล้วก่อนหน้านี้เป็นอย่างไรจริง ๆ แถยังเล่าให้ฟัง ว่าเข้าไปนั่งคุยกับนายกฯ เกรียงศักดิ์ สมัยปีชวาวาขาวไว้ ปี 21 เกรียงศักดิ์โทรสั่งกรังกร้างให้อดก. เข้าไปจัดการ เรียบร้อยกลับไปรอที่บ้านได้ ซึ่งตอนนั้นบางทีผมนั่งแซวแก เป็นใจเขามาซื้อหรือยัง ข้าว ราคาประกัน หั้วเราขกัน ซึ่งไม่มีใครโผล่ไป

ผู้วิจัย : จากประสบการณ์ที่ผู้ใหญ่เคยเข้าไปสัมพันธ์กับการเมืองระดับบนนี้ ทำให้แกมองว่า จะเป็นตัวบุคคลคนไหนขึ้นมา ระบบมันก็ยังเป็นอย่างนี้อยู่หรือเปล่า ?

วิจิต : เห็นด้วย ที่มันมีรายละเอียด ตรงนี้ที่คุยกันจะพูดกันสองส่วน ตัวระบบกับตัวบุคคล เพราะประสบการณ์ช่วงหลังนี้ เราก็พบเหมือนกัน คือตัวบุคคลดี ๆ มีเยอะ ตัวระบบที่เราไม่สามารถจะทำอะไรมันได้มาก ที่นี้ระบบราชการ หลายต่อหลายเรื่องมันอยู่ที่เจ้านาย ถ้าเจ้านายสั่งแล้ว ลูกน้องวิ่งฉิบหายเลย แถก็เข้าใจตัวระบบ เข้าใจเรื่องคน เพราะแถคุยกับคนเยอะ พวกข้าราชการก็เยอะ เพราะฉะนั้นแถก็เข้าใจว่า หนึ่ง ระบบ สอง ตัวบุคคล สาม วิธีการภายในระบบ วิถีของระบบมันเป็นอย่างไร บางทีเราเข้าไปเคาะป๊อก มันก็สะท้อนหมดเลยทั้งระบบ แถก็มองตรงนี้ออก

ผู้วิจัย : มีคนวิจารณ์ว่า ช่วงหลังผู้ใหญ่มาเล่นตรงนี้เยอะ คือมาเล่นกับระดับบน แล้วละเลยระดับล่าง ในชุมชนของตัวเอง วิจิตคิดอย่างไร ?

วิจิต : มันต้องดูว่า ในชุมชนของแกมันมีพัฒนาการของการทำงานมานาน ร่ายตั้งแต่มาหน้าทำเนียบ ตลอดจนกลุ่มผัก เป็นกลุ่มเครดิตยูเนียน แล้วก็มีเกาะกลุ่มอยู่กลุ่มหนึ่งที่ใกล้ชิดผู้ใหญ่วิบูลย์ สิบกว่าคน แล้วจะมีอีกส่วนหนึ่งที่ไม่เอาด้วย ซึ่งใหญ่กว่า แถเคยจัดงานรื้อฟื้นงานประเพณี งานสงกรานต์ งานอะไรต่ออะไร คนหาว่าแกเหิน ก็เคยมานั่งถกกันว่า เอ๊ะ เรื่องปัญหาชาวภาคกลาง บางทีต้องเอาเจ้าแม่โพสพมาแกะขะ แล้วมั่ง มีอยู่ช่วงหนึ่งนะแกพยายามจัดงานอะไรต่าง ๆ แล้วชุมชนภาคกลางมันจะต่าง

กับภาคอีสาน เห็นหรือได้ จะตั้งกลุ่มแม่บ้านไว้ ไม่มีทางทำได้ ทำอย่างไรก็คือ จะเอาความคิดบางอย่างไปเผยแพร่ให้เขา คือไม่มีทางที่คนจะประชุมบอกใครได้ ไม่มีทางที่เขาจะมาบอกว่า แล้วแต่ผู้ใหญ่ ไม่มีหรอก ถ้าไม่เห็นด้วยก็ขัดเลย เพราะฉะนั้นมันก็ต้องเริ่มจากการเกาะกลุ่มที่เห็นด้วย พยายามหาคนเข้ามาร่วม คือคนในหัวหินไม่มีเท่าไร แต่คนที่หัวน้ำใส พวกข้างนอก ผู้ใหญ่วิบูลย์เลยเป็นที่ยอมรับของวงกว้างมากกว่าภายในชุมชน แต่ในชุมชนตอนหลังก็ยอมรับมากขึ้น อย่างแกต่อต้านเรื่องยุคาฯ ต้องใช้เวลาตั้ง 5 ปีกว่าที่ชาวบ้านจะเห็นด้วยว่าแกถูกต้อง เพราะที่ใช้เงินที่ได้จากการขายไม้ยูคาฯ มาจ้างรถมาขุดยุคาฯ เพื่อจะเปลี่ยนไปปลูกอย่างอื่น ไม่พอจ้าง ขุดเองก็ไม่ไหว เขาก็พบว่า 5 ปีที่ขายไม้ยูคาฯ ได้ สู้ปลูกมันซึ่งได้ทุกปีไม่ได้ บางครั้งมันต้องใช้เวลาในการที่จะยอมรับ ขณะที่กระแสน้ำไปอีกทางหนึ่ง แล้ววิธีการที่ต้องป้อนเข้าไป ไม่ได้บังคับให้ต้องร่วม ต้องเชื่อ ต้องเห็นด้วย ต้องมาทำตามแก ซึ่งคนในพื้นที่ ทำอย่างนั้นไม่ได้ ผมเข้าไปหลายครั้งก็เห็นว่า มันเป็นจุดอ่อนในการทำงานมากกว่า แกละเลยที่จะดึงคนเข้ามาร่วม แกจะดึงเอาพวกเราเข้าไปช่วย เพราะว่ามันได้อย่างที่แกคิด แต่จะไม่ได้การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน แล้วในช่วงหลัง ๆ ผมว่าไม่ใช่เรื่องแปลก ที่ต้องไปวิพากษ์วิจารณ์ว่าแกละเลยชาวบ้าน คือมันไม่ใช่การใช้ จะใช้ผู้ใหญ่วิบูลย์ให้ถูกบทบาทอย่างไร มันไม่ใช่อย่างนั้น เราจะเชื่อมประสบการณ์ ความคิด และเงื่อนไขที่ดีหลายอย่าง เช่น แกรู้จักคนเยอะ มีคนไปหาแกเยอะ บางที่เป็นระดับอธิบดี ปลัดกระทรวงที่รู้จักแก ยอมรับแก ตรงนี้มันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาของชาวบ้านไม่รู้ตั้งเท่าไร คือให้เรา รู้จุดว่าเมื่อผู้ใหญ่วิบูลย์พัฒนาตนเองมาถึงขั้นนี้แล้ว เราก็น่าจะยอมรับได้ว่า ผู้นำชาวบ้านคนหนึ่งพัฒนาขึ้นมาเล่นในระดับชาติได้ ซึ่งเราต้องการไม่ใช่หรือ ปัญหาคือว่า ผู้ใหญ่วิบูลย์โด่งมาคนเดียว แล้วโด่งมาจากฐานชุมชนภาคกลาง ซึ่งจะต่างจากผู้นำทางอีสานที่ขึ้นมาในระดับชาติ ซึ่งเวลาแกพูดนี้ ชาวบ้านว่า "พ่อใหญ่สั่งให้ทำอย่างนั้น" ก็ทำได้ แต่ผู้ใหญ่วิบูลย์ทำไม่ได้ จึงต้องดึงพวกเราเข้าไปช่วยจัดงาน

ผู้วิจัย : มันมีข้อสังเกตอยู่นิดหนึ่งว่า ในช่วงที่กลุ่มผักบุ้งนี้ มีคนเอาตัวกับผู้ใหญ่เยอ

แต่ทำไมตอนนี้ถึงห่างหายไป ?

วิจิต : ผู้ใหญ่วิบูลย์ไม่ได้เล่นตรงนั้น กลุ่มผักเขาก็ทำอยู่ กลุ่มเครดิตยูเนียนเขาก็ทำอยู่นะ แต่คนไม่ได้สนใจ สนใจแต่ตัวผู้ใหญ่วิบูลย์ คนที่เข้าไปตอนนี้เคยตั้งใจเข้าไปคุยกับกลุ่มเครดิตยูเนียน กลุ่มผักบ้างไหม ไม่เคย

ผู้วิจัย : เท่าที่ผมอ่านหนังสือของแก แกพูดว่าอยากจะปล่อยให้ชาวบ้านทำเอง ในขณะที่ยุ่ที่ชาวบ้านเรียกห้องขบหาทตรงนั้นอยู่

วิจิต : มันไม่มีคนอื่นขึ้นมาทำแทนได้ ทำแทนแบบเป็นผู้ใหญ่วิบูลย์2 แต่เมื่อผู้ใหญ่วิบูลย์ตัดสินใจไม่ไปอยู่ที่นี่ ตามว่าเขาทำกันได้ไหม ได้ โดยไม่มีผู้ใหญ่เขาก็ทำได้ แต่มันธรรมดาคนที่ใกล้ชิดก็อยากให้แกไปเล่น เพราะถ้าแกไปเล่นคงจะดีกว่านี้ ส่วนผู้ใหญ่ก็มองไกลว่ามันมีข้อจำกัดในตัวมันเองอยู่ ไอ้กิจกรรมเหล่านี้ ถ้าหากมันไม่มีการแก้ปัญหาในอีกระดับหนึ่งที่ไม่ใช่ระดับหมู่บ้านแล้ว มันก็ทำได้แค่นั้น กลุ่มผักมันก็แก้ปัญหาดตรงนั้นได้ ในระดับนั้นโดยวิธีการนั้น แต่ถ้ากว้างกว่านั้น ในระดับใหญ่กว่านั้น มันก็ใช้ไม่ได้ นี่ผู้ใหญ่วิบูลย์เข้าใจความรับรู้มันพัฒนามาอีกระดับหนึ่งแล้ว แล้วตอนหลังการยอมรับในบทบาทที่ผู้ใหญ่มาเล่นในอีกระดับหนึ่ง ผมว่าโอเคนะ เราต้องการอย่างนั้น

ผู้วิจัย : ถ้าให้วิจิตประเมินบทบาทของผู้ใหญ่วิบูลย์ที่จะดำเนินต่อไปในอนาคตนี้ วิจิตประเมินว่าบทบาทของแกจะเป็นอย่างไรต่อไป จะหยุดอยู่ตรงนี้ไหมหรือว่าจะถอยกลับลงไปทำของตัวเองให้มากขึ้น หรืออะไรอย่างไรร ?

วิจิต : มันก็ต้องเป็นจังหวะ ๆ เหมือนกัน บางทีที่นั่นอาจจะไม่ต้องการบทบาทของแกในแง่ให้กลับไป ถ้าเพื่อว่าองค์กรหรือกิจกรรมการแก้ปัญหาของชุมชนอื่น ๆ เขาก็ทำได้ อยู่ที่ผู้ใหญ่เอง ตอนนี้มาเล่นเรื่องต่าง ๆ ในระดับชาติ เรื่องใหญ่ ๆ เยอะ ซึ่งต้องถาม

แก เราจะเชิญแกมาสัมภาษณ์หน้าชาวบ้าน วันที่ 15-16 นี้ ผมก็ขอให้แกพูดเรื่องนี้ ให้แกตั้งสมาธิแล้วคิดถึงเรื่องชีวิต ทำอย่างไรจะให้ได้ทั้งในส่วน *micro* และ *macro* โดยเฉพาะในส่วนของชีวิตในระดับ *micro* นี้ มันจะได้คำตอบของพัฒนาการทางความคิดด้วย ถ้าอ่านความคิดแกถ้าแกจะพูด มันคงจะโยงกับเรื่องของยุคนิสส์ กับสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม

ผู้วิจัย : โดยระบบวิธีคิดของผู้ใหญ่ต่อการมองปัญหาใด ๆ หนึ่ง ๆ นี้ พี่ชีวิตน่าจะสะท้อนระบบวิธีคิดของแกได้มั๊ย ว่ามีวิธีคิดเชื่อมโยงอย่างไร ?

ชีวิต : เออ ! ผมยังไม่เคยลองเชื่อมตรงนี้ดู แต่ผมเคยสรุปกับแกนะ ผมถามว่าคนที่แสวงหาอำนาจนี้ อำนาจมันจับต้องได้มั๊ย แต่สิ่งที่เราคิดเราทำอยู่นี้ เราจะเรียกได้มั๊ยว่า เราไม่ได้แสวงหาอำนาจ เราไม่คิดเรื่องอำนาจเลยที่เราจะมีอำนาจอะไร อำนาจต่อรองหรืออะไร แต่กลับมีอำนาจหรือว่าไร้อำนาจแต่มีพลัง พอสรุปได้ไหม คือผมพูดถึงฐานะจริง ๆ เลยนะ ที่เราคิดกันว่า มันต้องมีสภาพการผลิตแบบนี้ เหลือขายต้องมีองค์กรจัดการในเรื่องส่วนเกิน ชุมชนต้องมาพัฒนาในเรื่องการศึกษาภายในชุมชน แล้วก็ประสานกับข้างบนอย่างเข้าใจตัวระบบมัน บุคคลในระบบเป็นอย่างนี้ วิธีการในระบบเป็นอย่างนี้ กลไกในระบบมันมีขั้นตอนของมันอย่างนี้อยู่ เราไปกดปุ่มอำนาจ เปิดก๊อกข้างบน แล้วเอาถังรองข้างล่าง ถ้าก๊อกข้างบนไหล น้ำมันก็ไหลลงถึง เราก็เก็บได้ แต่ถ้าเราไม่มีถังอยู่ จะเก็บน้ำฝนอะไรก็ได้อยู่ แต่มันคงต้องไปเปิดก๊อกข้างบนบ้าง ให้ข้างบนถ่ายลงมามาก ๆ คุยกันทำนองนี้

คือแกไม่ได้ต้องการจะไปอยู่ข้างบนนะ แต่มันจะทำให้ไอ้คนที่ไปเป็นตรงนั้น มันตระหนักว่า คนเขามองอยู่ เขารู้เขาเข้าใจ เพราะฉะนั้นต้องทำตรงนั้นให้ดีที่สุด ให้มันสอดคล้องกับสภาพของคนส่วนใหญ่ ไม่ใช่แค่ลัทธิลัทธิเดียว เกษตรกรพึ่งตัวเองได้ ชาวบ้านพึ่งตัวเองได้ มันจึงจะกลับไป *support* ได้ มันจึงจะเปิดก๊อกแล้วก็มียะไรไหลลงไปถึงชาวบ้านได้ ไม่งั้นสิ่งที่เราทำอยู่ในหมู่บ้าน มีแค่ถึงเปล่า ๆ ไอ้ข้างบนมันปิดก๊อกอยู่ ไม่มีน้ำไหลลง ถึงสร้างมาทำไม สร้างมาแล้วไม่ได้ใช้ ถึงนี้ไม่ได้หมายถึงอำนาจ เพียง

แต่ว่าชาวบ้านต้องมีเศรษฐกิจของตัวเองได้ ถึงจะกำหนดการเมืองของตัวเองได้ มันอยู่บนฐานเศรษฐกิจ แต่ไม่ได้หมายความว่าชาวบ้านจะต้องรวย ถึงจะเข้าไปคุยการเมือง ฟังตัวเองได้ มีเหลือ สามารถจัดการ ไม่ว่าจะแปรรูปหรือขายผลผลิต ตรงนี้แหละที่ชาวบ้านจะเรียนรู้ มันไม่ใช่จุด ๆ คว้าจอบไปด้ายหญ้าอย่างเดียว ชาวบ้านจะต้องทำของตัวเองเล็ก มีฐานการผลิตเพื่อการพึ่งตัวเองเป็นหลัก เหลือขาย เริ่มจากฐานนี้ จึงมีเวลาพอที่จะไปคิดว่า ถ้าขายไม่ได้ราคาจะแปรรูปไปเป็นอะไร ไปพัฒนาตรงนั้นขึ้นมา แล้วชาวบ้านจะมีเวลาทำตรงนั้น แล้วมีเวลาที่จะรับรู้ ความเข้าใจตรงนั้นแหละ ที่จะทำให้ศูนย์อำนาจในระดับต่าง ๆ มันไม่สามารถผูกขาดและควบคุมทุกอย่างตามความต้องการได้ แต่ไม่ใช่ที่เราพัฒนาขึ้นมาเพื่อเข้าไปตรงนั้น ไปเป็นเสียเอง

ผู้วิจัย : เท่าที่พิธีชดฐักผู้ใหญ่มาก 10 กว่าปีนี้ เห็นว่าแกมีลักษณะนิสัยอะไรเด่น ๆ บ้าง ?

วิจิต : อาจจะเรียกว่าเป็น "นักค้นคว้า" ได้ แกเป็นคนอ่าน อ่านเยอะ แล้วแกเรียนรู้จากคน จากการคุยกับคน มีศักยภาพตรงนี้อยู่ แล้วแกคุยเป็น รู้ว่าจะคุยอย่างไร จะบอกอะไรกับใคร

อีกอย่างแกเป็นคนสู้คน ไม่ใช่คนกลัวคน เพียงแต่ว่าบุคลิกด้านนั้นมีพัฒนาการลดลง ยังคงมีอยู่ มันไม่มีทางหายไป เพียงแต่ว่าเงื่อนไขอะไรต่าง ๆ รอบ ๆ ตัวมันเปลี่ยนไป แล้วก็ภายในของแกด้วย

ผู้วิจัย : คือรู้จักประนีประนอมหรือพูดเป็นมากขึ้น ?

วิจิต : ไม่เชิงประนีประนอม คือมันเกิดจากความเข้าใจ อย่างข้าราชการมาบางที่แกด่าขะ แกไม่รับด้วยนะ แต่ตอนหลังแกเข้าใจคนมากขึ้น เข้าใจว่าคนอยู่ในระบบ อ้อ ! เป็นอย่างนี้เอง ไม่ได้หมายความว่า คุณเป็นคนดี ระบบไม่ดี คนไม่ดีก็มีอยู่ แต่คนเขาก็อาจจะมิดีในบางจุดในบางเรื่อง และเขาอยากคุยกับเราในเรื่องเหล่านี้ ก็

ควรเปิดโอกาสให้คนได้พัฒนาด้านที่ดีของตนขึ้นมา ผมว่ามันเกิดจากการที่แก่รู้ว่าตัวเอง
เองมีโอกาสนพัฒนามาได้

ผู้วิจัย : คำถามสุดท้าย ถ้าจะให้พี่วิชิตประเมินคุณค่าของผู้ใหญ่วิบูลย์ต่อสังคม พี่
วิชิตมองอย่างไร ?

วิชิต : ถ้าในสายตาผม คิดว่าคนอย่างผู้ใหญ่วิบูลย์ยังมีไม่พอ ถ้าจะประเมินหนึ่ง
บทบาทในระดับชาวบ้าน ผู้ใหญ่วิบูลย์กระตุ้นให้เกิดการหารูปแบบของการพึ่งตัวเองใน
ชุมชนประมง ชาวสวนยางในภาคใต้ ชาวนา พวกครู พวกนี้ถือว่าเป็นกลุ่มพื้นฐานนะ
ตรงนี้เอออะนะ ตรงนี้เป็นคนปลูก แต่มันระดับเล็ก ที่นี้ในระดับปัญญาชนหรือว่าใน
ระดับนโยบาย ช่วงหลังนี้ผู้ใหญ่วิบูลย์มีโอกาสดตรงนี้มาก แต่มันก็อันตรายนะ เพราะ
สังคมคาดหวัง ในขณะที่แกมิได้วิเศษมาจากไหน คนที่จะเข้าไปหาต้องเข้าใจว่า มันจะ
ต้องมีกระบวนการคิด การเรียนรู้ไปด้วย อย่าประเมินว่าแก่รู้หมด แต่คนปลูกการตรงนี้
คือว่า ผู้ใหญ่วิบูลย์เกาะเกี่ยวอยู่กับคนหลายฝ่าย ต่อไปก็คือว่าจะร่วมกันแสวงหา
ทางออกอย่างไรต่อปัญหาแต่ละอย่าง ๆ ในระดับนโยบายหรือในด้านวิชาการ ซึ่งก็คือ
คนปลูกที่สามัญชนคนหนึ่งได้เล่นบทบาทของตัวเองตามศักยภาพและความรับรู้

ผู้วิจัย : ขอบคุณพี่วิชิตมากครับ

แบบบันทึกการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลวิจัย

"คุณลักษณะทางจิตใจของปราชญ์ชาวบ้าน"

วันที่... ๑... / ๑๒... / ๓๕...

เริ่มสัมภาษณ์เวลา... ๑๓.๐๐..... น.

นามผู้ให้สัมภาษณ์... รัชิต นันทสุวรรณ... เพศ... ๕..... อายุ... ๓๕... ปี

อาชีพ... นักพัฒนาชุมชน..... รู้จักกับกรณีตัวอย่างมา... ๑๒... ปี

สถานะความสัมพันธ์กับกรณีตัวอย่าง... เข้าไปตัว ๖ รอบ: ครวณ... แล้วชวนกันไปดู ๖

> สืบกรรไกรตัว ๖... ฟังบทกวีรับฟังกันมา หัวใจจากกรณีตัวอย่าง + ส่วนตัว

> ๑๖ ปี ดูจน ตัว ๖ กันตัว ๖ ใน ปท. + ๗ ปท. มีมุมมองใหม่ นักพัฒนาชุมชน

> ๙ เดือน มอ. ในแนว ปท. ๖๐๐... ตัว ๖ ความรู้ รู้จัก รู้ ใจ + เข้าใจ กัน

>.....

สรุปใจความสำคัญ ๑. มีความคิดที่คม + เจน ได้ สอดคล้อง กับ ความจริง หรือ ไม่ใช้

> ว่า เสนอ เรื่อง พุทธ เก่า / เงิน ผู้ ร้อง - > ด้าน ๖๐๐:

> ๑. ฟังบทกวีบทกวีคิด... ๕ รอบ ที่ ๖ กัน... มาจาก... ที่... ไป... มา... แล้ว... เสนอ

> ชี้แจง ปท. ๖ รอบ จาก ความล้มเหลว ในระบบ เกษตร ๖ รอบ... + ๑๕ ปี คร...

> เสริม จาก บุคคล นอก... ที่... ไป... เช่น... คน... ที่... กับ... กับ... ๖ รอบ คร...

> ๒. เห็น + เข้าใจ ระบบ... ว่า... ๖ รอบ... ตัว ๖... - ระบบ - ๖ รอบ... ๖ รอบ

> ๓. มี... ใน... ๖ รอบ... - ไม่... ๖ รอบ... มา... ๖ รอบ... ๖ รอบ

> ๔. ๖ รอบ - นัก... - นัก... / เห็น... ๖ รอบ... ๖ รอบ... ๖ รอบ

>..... -... (๖ รอบ) ๖ รอบ... คน... ๖ รอบ... ๖ รอบ

> ๕. ๖ รอบ - ๖ รอบ... ๖ รอบ... ๖ รอบ... ๖ รอบ... ๖ รอบ

>..... - ๖ รอบ... ๖ รอบ... ๖ รอบ... ๖ รอบ... ๖ รอบ

>..... ๖ รอบ... ๖ รอบ... ๖ รอบ... ๖ รอบ... ๖ รอบ

>.....

>.....

เลิกการสัมภาษณ์เวลา... ๑๔.๓๐..... น. ผู้สัมภาษณ์... ๑๖.๓๐.....

บทสัมภาษณ์ ศุภรสนา โคลิตรรกกุล วันศุกร์ที่ 11 ธันวาคม 2535

๓ โครงการสมุนไพรมะนาวเพื่อการพึ่งตนเอง

ผู้วิจัย : พี่สรู้จักผู้ใหญ่มานานหรือยัง แล้วรู้จักได้อย่างไร ?

รสนา : ก็รู้จักเมื่อสักประมาณ 12-13 ปีที่แล้ว ตอนเริ่มโครงการสมุนไพรมะนาว ตอนนั้นเราเริ่มโดยการลงไปทำสวนสมุนไพรมะนาวในชุมชนก่อน ไปทำที่ระยอง หลังจากนั้นเราก็เห็นว่าที่ระยองมันเป็นไปได้ เพราะว่ามันไม่เหมาะกับคุณลักษณะของพวกเราที่เป็นคนเมืองก็เลยถอยออกมา ก็เลยคิดว่าน่าจะลองเริ่มต้นวิธีใหม่ โดยการหาข้อมูลมาทำหนังสือ ซึ่งที่.....นี่เป็นหมู่บ้านแรกที่พวกเราลงไป โดยไปต่อกับผู้ใหญ่วิบูลย์

ผู้วิจัย : ช่วงนั้นแกทำอะไรอยู่ ?

รสนา : ช่วงนั้นแกก็ยังปลูกมันสำปะหลัง ทำพืชเศรษฐกิจไปตามเรื่อง ซึ่งสมัยนั้นก็ถกเถียงกันบ่อยในเรื่องการพึ่งตนเอง แต่ผู้ใหญ่วิบูลย์ต้องถือว่าแกเป็นปัญญาชนระดับชาวบ้าน คือแกจะเป็นคนที่ติดตามข่าวสารข้อมูลมาก แล้วก็อ่านหนังสือเยอะ คือเป็นคนที่ไม่แสวงหาความรู้ทางวิชาการ เมื่อก่อนก็เคยเถียงกัน แกก็เชื่อว่า ชาวบ้านที่จนนี่ ก็เพราะขาดความรู้ คือตามความรู้ทางวิชาการไม่ทัน แต่ถ้าเชื่อว่าชาวบ้านมีความรู้หรือตามเรื่องนั้นมากขึ้น เข้าใจว่าชีวิตความเป็นอยู่จะดีขึ้น และแกก็ยังเชื่อว่าแกสามารถที่จะรวบรวมได้จากวิธีการทำการผลิตพืชเศรษฐกิจ แกก็ยังเชื่อแบบนั้น และแกก็บอกว่าแกอยากจะมีผลงานในแง่ที่ สมัยนั้นแกก็ทำกิจกรรมเยอะนะ ไปต่อรองราคากับรัฐบาล รวมกลุ่มชาวบ้าน แล้วก็ตั้งกลุ่มผักที่จะมารวมกันเพื่อขาย มีลักษณะการทำเพื่อที่จะต่อรองราคา แกเชื่อว่าถ้าชาวบ้านมีการรับรู้มากขึ้นและก็รวมกลุ่มกันมากขึ้น การต่อรองจะมีโอกาสเป็นไปได้มากขึ้น และก็จะต้องติดตามความรู้ข่าวสารต่าง ๆ เพื่อที่จะมาพัฒนาปรับปรุงเรื่องไว้

อะไรให้มากขึ้น

ผู้วิจัย : แล้วแกมาเปลี่ยนตอนไหน ?

รสนา : คือส่วนหนึ่งแกคงค่อย ๆ สรุปรบเรียนจากตัวแกเองด้วย ในแง่ที่แกทำแต่ละปี หันสินแกก็เพิ่มขึ้นอยู่เรื่อย ๆ และแกคงเห็นว่ามันไปไม่รอด แต่ไม่รู้เหมือนกันนะว่า การที่พวกเราไปติดต่อกับแกส่วนหนึ่งด้วย ไม่รู้มีผลกระทบกับแกบ้างหรือเปล่า เพราะว่า เคยคุยกันบ่อยเรื่องการพึ่งตนเอง หรืออย่างเมื่อก่อนพ่อของแกเป็นหมอโบราณมาก่อน และ แกก็เคยมีความรู้มาตั้งแต่เด็ก ๆ ช่วยพ่อเก็บยา ปลูกต้นไม้ รู้จักต้นไม้เยอะ แต่แกทั้ง ความรู้ด้านนี้ ไม่ได้สนใจ ในขณะที่พอพวกเราเข้าไป แกก็คงทิ้ง ออกซื้อจักรยานทุกวัน เลยนะ ไปโน่นไปนี่ออกเก็บต้นไม้ ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นตรงนั้นด้วยที่เป็นปัจจัยหลาย ๆ อย่างที่เข้ามาในชีวิตแก ทำให้แกสนใจเรื่องการพึ่งตนเองแบบชาวบ้าน สนใจเรื่องยา สมุนไพร และมันก็มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันเยอะ ซึ่งสมัยแรกก็เถียงกัน แกก็ยังเชื่อว่าเป็นไปไม่ได้ ซึ่งหลังจากที่แกเริ่มสรุปรบเรียนหลาย ๆ อย่างจากสภาพความเป็นจริง คงไม่ใช่เป็นเพราะว่า แกมาฟังพวกเราพูดแล้วแกมาคิด คงไม่ใช่แบบนั้น แต่ว่าสิ่งที่มัน เกิดขึ้นมันเกิดจากความเป็นจริงของชีวิตแกด้วย เช่น แกมีหนี้เยอะ และตอนหลังแกก็เริ่ม สรุปลแล้วว่า มันไม่จริงแล้ว ไอ้ประเภทที่ชาวบ้านมีความรู้ แล้วมีโอกาสที่จะร่ำรวยได้ มัน ไม่ใช่ อย่างระยะหลังที่แกเริ่มมาพูดว่า การผลิตขนาดใหญ่มันไม่ทำให้ชาวบ้านรวยขึ้น มัน ทำให้ชาวบ้านจนลง เพราะว่าการผลิตของมาก ๆ มันต้องการทำให้ของถูกลง มันไม่ได้ทำให้ของแพงขึ้น ซึ่งไอ้ตรงนั้นแกคงสรุปมาจากการที่แกทำ ขนาดแกสนใจความรู้ขนาดนี้ แล้วแกเหนือกว่าชาวบ้านตั้งเยอะแยะ แกก็ยังเป็นหนี้เป็นสิน แล้วแกมีที่ดินร่วม 200 ไร่ ก็ปรากฏว่าแกก็ไม่สามารถ... ซึ่งหลัง ๆ แกก็เห็น สมมติแกตามความรู้ตัวนั้น อย่าง สารเคมีหรือยาปราบศัตรูพืชตัวไหน พอแกเริ่มที่จะ *edopt* มาใช้ปี๊ อีกปีสองปีมัน เปลี่ยนแล้ว แกบอกความรู้นี้ใช้ไม่ได้แล้ว ต้องกระโดดไปอีกแล้ว แล้วแกก็ทำอย่างนี้ มาหลายครั้ง จนแกเริ่มสรุปเป็นบทเรียนของแกเองว่า มันไปไม่ได้

ผู้วิจัย : ลักษณะพฤติกรรมติดตามข่าวสารของแกนี่เป็นอย่างไร ?

รสนา : อย่างเด่น ๆ นี้ หมายถึงว่าแกติดตามทั้งในเรื่องข่าวสารการเมืองอะไรทั้งหมดเลย แกจะเป็นคนที่สนใจอ่านหนังสือพิมพ์มาก อาจจะมากกว่าชาวบ้านโดยทั่ว ๆ ไป ซึ่งเขาอาจจะสนใจพวกข่าวชาวบ้าน แต่แกจะเป็นคนที่สนใจข่าวสารการเมือง แล้วก็ความรู้ทางวิชาการแกก็สนใจ ความรู้ในทางการเกษตร แกก็จะตาม อย่างครึ่งหนึ่งแกพยายามจะจัดการกับแมลงชนิดหนึ่งที่กินฝ้าย แกก็จะตามว่าจะมีสารอะไรที่จะกำจัดไ้ตัวนี้ได้ แกก็จะตาม แล้วมันก็จะเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ กระโดดไปเรื่อย ๆ ซึ่งแกก็เริ่มเห็นว่า เอ๊ะ ! ความรู้แบบนั้นมันไม่ไหว มันเปลี่ยนไปเรื่อย แล้วแกก็ต้องมาไล่ตาม พอตามไปพอตัวเองเริ่มจะเข้าใจตัวนี้ปั๊บ มันเปลี่ยนไปอีกแล้ว

ผู้วิจัย : ถ้าพูดถึงลักษณะเด่น ๆ โดยรวมของแกนี่ พี่สเห็นเป็นอย่างไร ?

รสนา : อย่างในช่วงต้นก็คือว่า แกเป็นปัญญาชน แกไม่ใช่ชาวบ้าน คือแกสามารถพูดคุยกับเรารู้เรื่อง ซึ่งกับชาวบ้านจะต้องคุยอีกระดับหนึ่ง แล้วแกเป็นคนที่มีการสรุปบทเรียน คือการสรุปบทเรียนนี้ชาวบ้านมี ไม่ใช่ว่าเฉพาะแก แต่คนที่จะก้าวกระโดดมาสู่การเปลี่ยนแปลง มันเป็นไปได้ยาก แต่ในขณะที่ผู้ใหญ่วิบูลย์นี้ ตรงนี้ถือว่าเป็นความสำเร็จ แกไหวตัวทัน คือเมื่อก่อนแกก็คิดว่า ฉันจะต้องรวย แบบคนทั่ว ๆ ไป แล้วแกก็ทำ ก็ตามมาตลอด เพราะเชื่อว่าความร่ำรวยกับแกนี่ จะต้องเหนือกว่าชาวบ้านทั่วไป แต่พอมาถึงจุดหนึ่งนี้แกพลิกตัวได้ ซึ่งถ้าเกิดแกพลิกตัวไม่ทัน ก็ไม่รู้เหมือนกันว่าจะมีวันนี้ หรือเปล่า

ผู้วิจัย : ซึ่งก็หลังจากที่แกต้องลำบากอยู่ระยะหนึ่ง

รสนา : แต่หมายถึงการพลิกตัวของแกตรงช่วงที่แกเปลี่ยน มีการขายที่เพื่อจะใช้หนี้ แล้วก็ทำวิถีชีวิตของแก พี่ว่าเป็นจุดหัวเลี้ยวที่สำคัญมาก เป็นจุดที่มันเป็นการพัฒนาในเชิง

คุณภาพด้วย เพราะว่าผมมองว่าชาวบ้านทั่วไปเขาก็สรุปบทเรียนได้ว่า การพัฒนาแบบนี้ไปไม่รอด แต่ว่าคนส่วนใหญ่จะถูกระบบขังไป ซึ่งเขาก็พูดในปาฐกถาฯ ว่ามันเหมือนสายพาน สายพานโรงงานที่ของทุกอย่างอยู่บนสายพาน ไม่สามารถหลุดจากสายพานมาได้ ต้องเคลื่อนไป เพราะฉะนั้น การที่แกสามารถหลุดออกมาจากสายพานได้ พื้ถิอว่านี่เป็นความพิเศษของแก เป็น *intellectual* ของแก และอาจจะไม่ใช่ *intellectual* ส่วนเดียว แต่ว่าแกมีรากอะไรบางอย่าง ซึ่งสามารถทำให้แกกระโดดออกจากจุดที่แกยืนอยู่เป็นสิบปี เพราะว่าในสมัยนั้นที่คุยกับแก แกก็ยังเชื่ออยู่ว่า แกอาจจะรวย ความคิดที่อยากจะรวยมีอยู่ ซึ่งเป็นความคิดของคนทั่วไป และก็เชื่อว่าวิถีทางเช่นนี้สามารถรวยได้ แล้วคนส่วนใหญ่ถึงแม้จะเห็นว่า มันไปไม่รอด แต่คนที่จะหลุดออกมา เพื่อเปลี่ยนวิถีชีวิต คิดแบบใหม่นี้ มันยาก ซึ่งการที่แกเปลี่ยน จากคำพูดของแกที่ว่า เดียวนี้แกเริ่มจะคิดได้แล้วว่า การเพิ่มรายได้ไม่ใช่ทางออก คือคนส่วนใหญ่จะมองในแง่ว่า เพิ่มรายได้ แต่แกเห็นว่าการเพิ่มรายได้ที่แกเคยทำมา มันไปไม่รอด แกเปลี่ยนวิถีคิดใหม่มาเป็นการลดรายจ่าย ซึ่งมันยาก

ผู้วิจัย : ผมมองเห็นมั้ยว่า แกมีรากอะไร ?

รสนา : พื้ว่าแกมีรากในแง่ที่ว่า แกอาจจะเคยอยู่กับพ่อ แล้วพื้เห็นว่าแกเป็นคนที่มีความรู้เรื่องต้นไม้ เรื่องธรรมชาติดีมาก ซึ่งความรู้เหล่านั้นเป็นฐานมาตั้งแต่เล็กแล้ว แล้วพอแกโตเป็นวัยรุ่นหน่อย แกก็ทิ้งไป แกมาอยู่กรุงเทพ ซึ่งวิถีชีวิตมันคนละแบบแล้ว แล้วพอแกกลับเข้ามาเป็นชาวนาเต็มตัว แกก็หวังในแง่ที่จะรวย ผลิตเพื่อขายตามนโยบายรัฐบาล แต่รากบางอย่างที่เป็นพื้นฐานมันยังอยู่ แล้วแกไม่เคยเห็น แกไม่สนใจด้วยซ้ำ อย่างในสมัยที่เราไปทำสมุนไพรร แกไม่ได้สนใจ แกก็ช่วยบ้าง คุยบ้าง พอหลังจากที่พวกเราเข้าไป แกเริ่มมารื้อฟื้นตรงนี้ แกมารื้อเริ่มที่อยากจะให้พิมพ์ตำหรับยาของพ่อแก คือความรู้เหล่านั้นเมื่อก่อนถูกเก็บเข้าหังเลณะ ซึ่งมันกลับมา พื้ถึงคิดว่าถ้าคนมันมีราก พอมันไปถึงจุดหนึ่ง ซึ่งคนมันเห็นแล้วว่าสุดทางแล้ว มันไปไม่ได้ มันจะมีทางหวนกลับ

แต่สำหรับตัวอย่างพวกเรานี้ มันเป็นคนที่ไม่มีราก เรา follow ไปถึงจุดหนึ่ง พอเรา
เห็นว่ามันไปไม่รอดแล้วเราจะกลับมานี้ มันกลับยากนะ มันไม่มีฐาน พี่ถึงบอกว่า
อย่างผู้ใหญ่วิบูลย์แกเป็นคนมีราก แล้วแกเป็นคนที่มีความรู้ดีมาก ความรู้สิ้นเพรช
อย่างเรื่องประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านนี้ แกมีความรู้หมดนะ

ผู้วิจัย : คือจริง ๆ มันน่าสงสัย เพราะจากประวัติชีวิตแกนี้ แกอยู่ชนบทเพียง
แค่ช่วงวัยเด็ก 10 กว่าปีเท่านั้น แล้วก็ขาดหายไปโตอยู่ในเมือง แล้วแกไม่ได้พูดถึงประ
สพการณ์ในวัยเด็กเลย กลับไปให้ความสำคัญกับประสบการณ์ในชีวิตเมือง ?

รสนา : แต่พี่ว่ามันมี พี่ยังเชื่อว่าประสบการณ์วัยเด็กนี้สำคัญมาก มันอาจจะฝังอยู่ใจ
เราอาจจะไม่รู้ หรืออาจจะไม่คิดว่ามันเป็นที่น่าสนใจ แต่ว่าประสบการณ์ตรงช่วงนั้น มัน
ฝัง imprinted ลงไปในชีวิตของเรา มันเป็นลักษณะการรับที่ไม่ได้มีการวินิจฉัย รับ
ในลักษณะเป็นข้อมูลดิบ เป็นวัตถุดิบบางอย่าง เราก็เก็บไว้เฉย ๆ ใจ อยู่ที่ว่ามันถูกนำ
มาใช้หรือเปล่า พอช่วงหนึ่งเราก็ขาดหายไป ซึ่งพอแกกลับมาพี่ว่า แกมีฐาน แกเห็นต้น
ไม้แกรู้ แกชิมรสได้ บอกได้ว่าเป็นต้นอะไร ซึ่งความรู้เหล่านี้อาจจะมาในภายหลัง
แต่มันมีความรู้สึกที่คุ้นเคยกับต้นไม้ มันเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต โดยที่เราอาจจะไม่รู้ตัวก็ได้

ผู้วิจัย : คือนอกจากนี้แล้ว มันต้องมีความรักด้วย

รสนา : ใช่ ซึ่งมันกลับมาง่าย พอคนมันตกในเรื่องของความคิดแบบนี้ มันกลับมา
พอมันกลับมา มันมีฐานรองรับ ฐานตรงนั้นมันจะเป็นจุดเริ่มต้นใหม่ของการพัฒนาได้

ผู้วิจัย : ที่นี้ในเรื่องของสิ่งที่แกทำ ถือได้ว่าแกทำ เกษตรทางเลือก ใช่ไหม ?

รสนา : ต้องว่าอย่างนั้น ถ้าเราถือว่าเกษตรทางเลือก คือเกษตรอื่น ๆ ที่นอกเหนือ

จากเกษตรกรรมแบบเคมีแล้ว ก็ถือได้ทุกอย่างเลย

ผู้วิจัย : คือมันไม่ใช่เป็นเพียงคำพูดว่าแกลทำ แต่แกลทำจริง ๆ แต่เพียงแต่ว่ามันไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนเท่านั้น ?

รสนา : คือคนส่วนใหญ่จะไปตีควิศึกษา วิชิตัดแบบตะวันตกมากเกินไป เราพยายามจะศึกษาความคิดอะไรที่มันเป็นรูปแบบ ซึ่งสมัยแรกที่แกลเริ่มต้นขายที่ แกลก็หันมาทางนี้ ก็มีคณวิพากษ์วิจารณ์เยอะ ว่าผู้ใหญ่นำอย่างนั้นมา มันไม่สามารถที่จะเป็น model สำหรับคนอื่นได้ แกลบอกเลยว่า แกลไม่สนใจหรอก แกลเห็นว่าแกลก็ต้องเอาตัวรอด คือแกลทำอย่างนี้เพื่อตัวแกลเอง แกลไม่ได้ต้องการทำให้คนอื่นมาเอาอย่าง คือเห็นว่าในจุดแรกสุดที่แกลคิด แกลคงไม่ได้คิดวางแผนว่าจะมาเป็นสถานที่ที่ใครจะมาดูเป็นรูปแบบ แกลก็เห็นว่ามันไม่ไหวแล้ว ถ้าแกลยืนอยู่อย่างนี้แกลก็หมด พันล้านก็ท่วมตัว แกลก็แก้ปัญหา เพราะฉะนั้นตรงจุดหัวเลี้ยวนี้ แกลก็พูดว่า แกลทำเพื่อตัวแกลเอง แกลไม่สนใจความเห็นคัดค้านอะไร แกลเห็นว่าแกลต้องทำ ที่นี้เมื่อทำแบบนี้มาแล้ว หลายอย่างพอมันเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา ความคิดตรงนี้ของแกลก็จะเริ่มแตกขยายออกไปแล้วว่าจะทำในระดับนโยบาย ในระดับอะไรให้เป็น model แต่คนส่วนใหญ่เวลาไปดู ก็อยากจะได้อะไรที่มันสำเร็จรูป ที่แบบคุณพูดมาเลย หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า เพื่อเราจะได้เอามาทำ ซึ่งจริง ๆ ภาพทั้งหมดนี้มันแล้วแต่ใคร ที่จะเข้ามาแล้วจับได้ คุณได้เรียนรู้อะไรไป

พื้ถือว่า contribution ของแกล ที่แกลสามารถทำตัวอย่างแก่ชาวบ้านแบบหนึ่ง ซึ่งใครจะมาบอกว่า ให้อ้วนเกษตรของแกลไม่เห็นจะมี model อะไรเลย ไม่มี หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า ก็แล้วแต่ แต่อย่างน้อยที่สุดคนเข้าไปดู ก็จะมี นี่ ! ต้นไม้มันไม่ได้ปลูกอย่างเดียว แล้วก็ความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติมันเห็นได้ เห็นมียุงก็มันไม่เคมีเลย มันเริ่มมีมากขึ้น แล้วก็แกลอาจจะยังเลี้ยงตัวเองไม่ได้หรอก หลาย ๆ คนเลยวิพากษ์วิจารณ์ไปว่า แกลอยู่ได้ไม่ได้อยู่ได้ในพื้นที่ของแกลเล็กน้อย แกลก็อาศัยเงินจากข้างนอก กลุ่มโน้นกลุ่มนี้เข้าไปช่วย จะมองอย่างนั้นก็ได้อะ หรือว่าบ้านแกลไม่เห็นจะเป็น

แบบอย่างเลย เมื่อก็ก็นั่งแบบ... ครอบครัวนั้นก็ไม่ได้จะมาช่วยอะไรกับแกเลย ก็จะมีคนวิพากษ์วิจารณ์ไปต่าง ๆ ซึ่งพี่ก็มองว่า ผู้ใหญ่วิบูลย์แกก็คือคน ๆ หนึ่ง แกก็เป็นมนุษย์ธรรมดา มีข้อดีข้ออ่อนหลายอย่างในชีวิตของเขา แต่จุดที่ต้องถือว่า เป็นสิ่งที่ต้องให้เครดิตแกก็คือว่า หนึ่ง แกสามารถเปลี่ยนวิถีชีวิตได้ ซึ่งคนธรรมดาสามัญ ทำไม่ใช่ง่าย ถ้าเรากวาดตาไปทั่วในเมืองไทย มีอยู่ไม่กี่รายที่สามารถจะเปลี่ยนวิถีชีวิต ถึงแม้คุณอาจจะรู้ได้ว่า ไอ้ระบบนั้นมันไปไม่ไหวแล้ว แล้วมีใครสักคนที่เคยรู้สึกว่ายากจะรวย แล้วเปลี่ยนมาเป็นความคิดที่ว่า ไม่รวยก็ได้วะ คืออยู่แบบพึ่งตนเองก็อาจจะไม่ค่อยได้นะ แกก็ต้อง *struggle* นะ แกก็ต้องสู้ของแก อย่างช่วงหลังที่ไป เราก็ถาม เอ๊ะ ! ต้นไม้หายไปในไหนเออะ แกก็บอกว่าช่วงนี้ไม่ค่อยมีเงิน เลยต้องขุดต้นไม้ขาย คือแกก็ต้องต่อสู้เหมือนกัน แล้วจะไปบอกว่า โอ๊ย ! เครื่องใช้ไม้สอยบ้านแกเออะแยไปหมด ด้านหนึ่งจะพูดอย่างนั้นก็ได้ แต่ก็ไม่ใช่ว่าแกมีชีวิตอยู่สบาย ๆ แกก็อยู่แบบไม่ใช่ว่าร่ำรวย ถ้าแกอยากจะได้เงิน แกก็ต้องหาของอะไรไปขายเหมือนกัน ซึ่งตรงจุดของคนที่เคยอยากรวยที่มายอมรับสภาพวิถีชีวิตแบบนี้ได้ ก็ต้องถือว่า โอเค เราจะไปหวังว่า แกจะเป็นผู้พิเศษ *perfect* แล้วก็ได้ให้ใครมาใช้เป็น *model* ก็เกินไป เราก็ยังทำไม่ได้เลย

ผู้วิจัย : แกมีลักษณะนิสัยพื้นฐานบางอย่างที่เป็นฐานให้แกมาเป็นอย่างนี้ได้ไหม ?

รสนา : พี่ว่าแกมองหลายอย่างกว้างนะ อย่างแกมองเรื่องสมุนไพรวะไม่ใช่แค่เรื่องยา แต่สมุนไพรมันเป็นระบบนิเวศทั้งหมด ไพร์คือป่า มันจะมีสมุนไพรมันต้องมีปาก่อน ไม่ใช่ว่าคุณพูดเรื่องสมุนไพร์ในลักษณะแคบ ๆ ว่าเป็นเรื่องของยาเท่านั้น แต่ถ้าพูดถึงสมุนไพร์แล้ว มันคือระบบของชีวิตทั้งหมด เป็นระบบชีวิตของชุมชน ระบบชีวิตของระบบนิเวศ แล้วถ้าคุณมีปากันมาได้แล้วนี่ สิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตก็สามารถที่จะได้มา อาหาร เครื่องนุ่งห่มหรือว่าทุกอย่าง เพราะฉะนั้นคุณต้องมีอะไรบางอย่างที่ใหญ่กว่า แล้วเราเป็นเพียงองค์ประกอบที่จะอาศัยป่าในการดำรงชีพให้อยู่รอดได้ พี่ว่าแกมองสมุนไพรวะไม่ใช่แค่

เรื่องยา เพียงแต่ว่าแกอาจจะไม่สามารถที่จะไปทำให้ความคิดของแกกลายเป็นภาคปฏิบัติ สำหรับชาวบ้านที่อยู่รอบตัว หรือแม้แต่ใครต่อใครที่เข้ามาดู แต่แกมีความคิดที่อยากจะ *push* วิธีการนี้เข้าไปเป็นนโยบายระดับชาติ อย่างที่แกพยายามต่อไปยังคนที่มีความใหญ่ขึ้น ซึ่งโดยในระดับของปัจเจกบุคคลแก่เห็นตรงนี้ ไม่ใช่เพียงแค่ว่า คุณทำอย่างนั้นเพื่อจะได้เลี้ยงชีพ พี่มองว่าแกมองหลาย ๆ อย่างค่อนข้าง *wholistic* อย่างเรื่องชุมชน บางสิ่งบางอย่างมันได้ขาดหายไปแล้ว วัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตบางอย่าง มันหายไปแล้ว แต่แกยังอยากจะกลับเข้าไปหา คือในแง่ของ *vision* ในแง่ของความเข้าใจ แกมี เพียงแต่ว่าแกจะสามารถ *push* ตรงนี้ให้กลายเป็นภาคปฏิบัติได้หรือเปล่าเท่านั้น

ผู้วิจัย : หลาย ๆ คนพูดว่า แกมีความสามารถเชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ ได้เก่ง พี่รสนพจะมองเห็นจุดเชื่อมโยงของแกมั้ยว่า แกมองเชื่อมจากไหนถึงไหน อย่างไร ?

รสนพ : อย่างพี่มองเรื่องแกมองเรื่องการสร้างธรรมชาติให้ขึ้นมาใหม่ คือหนึ่ง คุณจะต้องสร้างป่าขึ้นมาใหม่ แล้วก็ทำให้วิถีชีวิตของคุณสามารถที่จะอยู่ได้โดยอาศัยป่า หรืออย่างที่แกพยายามเชื่อมโยงว่าเรื่องสมุนไพรมันต้องไม่ใช่เรื่องยาอย่างเดียว มันต้องเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพ คุณไม่สามารถจะปลูกสมุนไพรเพียงแค่ฟ้าทะลายโจรหรือขมิ้นชัน แต่หมายถึงว่าสิ่งที่แกจะทำได้ ควรจะให้มันมียารักษาต่าง ๆ คุณจะต้องคิดถึงสิ่งที่มากกว่านั้น อย่างการฟื้นฟูป่า พี่ว่าแกก็มีไอเดียที่ไปไกล ถ้าเทียบกับชาวนาหรือเกษตรกรรายเด่น ๆ อื่น ๆ คือมันไม่มีคนที่มองอะไรในลักษณะที่เป็นระดับใหญ่ อย่างพวก พ่อมหาอยู่ แกจะเน้นเรื่องตัวแกเอง ว่าแกจะทำยังไงจะกำจัดความจนได้ยังไง จะอยู่ได้ยังไง ก็จะคิดในแง่ นั้น ซึ่งอย่างผู้ใหญ่นี้ แกจะมองในระดับใหญ่ขึ้น ทำยังไงถึงจะผลักดันนโยบาย จะเป็นจริงหรือไม่จริง นั้นมันอีกเรื่องหนึ่ง แต่หมายถึงแกเห็นความสำคัญ

ผู้วิจัย : ในแง่บทบาทในอนาคต พี่รสนพเห็นว่าภาพในอนาคตของแกจะเป็นอย่างไร ?

รสนา : ช่วงหลังเราก็ได้รับการยอมรับจากคนระดับสูงค่อนข้างมาก มีทั้งพรรคระดับข้าราชการทั้งหลายที่มาหาเรา หรือมาใช้สถานที่ของเราก็เป็นที่ดูงาน ก็มีเยอะ แต่การที่จะให้พรรคระบบราชการมาเปลี่ยนแปลงตามความคิดของเราก็ พี่ก็ไม่ค่อยเห็นว่าจะเป็นไปได้ เพราะโดยระบบของวิธีการพัฒนาหรือ *Trend* ของสังคมนี้ เราไม่ได้เชื่อวิธีแบบนั้น พี่มองในแง่ว่า *Trend* ใหญ่ของสังคมมันต่างออกไป มันไม่ได้หวังจะให้ชาวบ้านพึ่งตัวเอง พี่ไม่เชื่อ หรือแม้แต่เวลาที่ต่างประเทศเริ่มจะพูดถึงเรื่อง *sustainable development* พี่ก็ไม่เชื่อ พี่ว่ามันเป็นเพียงเรื่องนโยบายหรู ๆ ที่คนพยายามคิดต่อไปเรื่อย ๆ คือมันเหมือนอย่างที่เราเคยพูดว่า "คนมันซื้อบ้านหลังคนอื่น แล้วก็บอกว่า ฉันจะพยายามช่วยคุณทุกอย่างนะ จะพยายามที่จะลดน้ำหนักรถนะ จะพยายามไม่ให้ตัวเราเป็นภาระกับคุณมาก ฉันจะทำทุกอย่างที่จะช่วยให้คุณเดินทางได้อย่างสบาย แต่สิ่งหนึ่งที่ฉันไม่ยอมทำ ก็คือลงจากหลังคุณ" คือระบบการพัฒนาทั้งหมดมันเป็นแบบนั้น เพราะฉะนั้นถ้าจะมาหวัง อย่างที่แกหวัง คืออย่างน้อยก็แกพูดบ่อย ๆ แล้วส่วนราชการมารับไปเป็นไอเดีย อย่างน้อยก็สรุปไปเป็นไอเดีย ถึงแม้ไม่ทำ ให้มันมีเป็นนโยบาย เป็นสิ่งที่พูดกันอยู่ มันก็จะเปิดโอกาสให้คนในระดับล่าง ๆ สามารถทำขึ้นมาได้บ้าง พี่ว่าอย่างดีแกก็คงทำได้แค่นั้น คือหมายถึงให้พวกนั้นมันยอมรับ เออ ค่ะนะ น่าจะเอามาเป็นนโยบาย แต่ทำอย่างจริง ๆ จัง ๆ พรรคราชการมันไม่ทำหรอก แต่ถ้ามันมีเป็นนโยบายแล้ว มันจะเอื้อให้กับกลุ่มอื่นที่อยู่นอกพรรคสามารถทำมันได้มากขึ้น พี่ก็มองว่านี่คือ *contribution* ของแก แต่จะถึงขนาดที่แกจะไปเปลี่ยนระบบรัฐ คงเป็นไปได้ยาก

ผู้วิจัย : คำถามสุดท้าย ในฐานะที่พี่รสนาใจเกษตรกรรมทางเลือกอยู่ พี่รสนามองว่าคนที่จะมาทำต้องมีคุณสมบัติอย่างไร แล้วผู้ใหญ่มีคุณสมบัติอย่างนั้นหรือไม่ ?

รสนา : พี่ว่าเกษตรทางเลือกนั้นะ พูดได้หลายแบบ มันต้อง *define* ลงไปว่าจะพูดถึงแบบไหน เพราะอย่างเกษตรทางเลือกอย่าง *organic farm* หรืออย่างพวก *คิวเรเกียว* ที่ทำ *organic farming* แต่ทำขนาดใหญ่ ซึ่งก็ยิ่งทำลายธรรมชาติ

เหมือนเดิม เป็นเกษตรทางเลือกที่ทำเพื่อมนุษย์อย่างเดียว อย่างนี้ก็มี ต่างประเทศก็เป็น
 อย่างนี้ คือเห็นว่าสารเคมีเป็นพิษเป็นภัยต่อชีวิตของคน เพราะฉะนั้นเราต้องการจะ
 เปลี่ยน แต่เปลี่ยนจากฐานว่าเราต้องการบริโภคสิ่งที่ปลอดภัย เราไม่ได้สนใจธรรมชาติ
 เลยนะ แต่ขอให้เราได้อาหารที่ปลอดภัย ซึ่งที่ขณะแบบนี้มันไม่ได้เป็นประโยชน์ต่อภาพรวม
 แต่เราอาจจะบอกได้นั่นก็เป็นเกษตรทางเลือก แต่ถ้าเราจะมองเกษตรทางเลือกใน
 แห่งของ *sustainability* หรือว่า *sustainable development* จริง ๆ
 คุณต้องมองทั้งในเรื่องของ ตัวเรา ทั้ง สังคม และก็ธรรมชาติ คือมันต้องมองทั้งสาม
 มิติ ไม่ใช่มองเพียงแค่ว่าเฉพาะตัวเรา ตรงนั้นก็คือ *criteria* ที่จะมาวัดว่า
 เกษตรทางเลือกแบบไหนที่เราต้องการ ซึ่งในแบบที่ต้องการให้คนพึ่งตัวเองได้ ให้
 สังคมมัน *decentralized* มากกว่านี้ ให้มันมีประชาธิปไตยขึ้นพื้นฐานขึ้นมา แล้วก็วิถี
 ชีวิตของคนส่วนใหญ่สามารถเลี้ยงตัวเองได้ มีอำนาจในการดูแลเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ
 เองพอสมควร แล้วก็สิ่งแวดล้อมได้รับการรักษา นี่มันเป็นเรื่องที่ไม่ง่าย แล้วก็ยังมีไม่
 มากนักหรอก คนที่จะมองเห็น ซึ่งก็อยู่ที่ว่าเราเนี่ยจะมองอย่างไร ถ้าสมมติเรามองว่า
 คนที่จะมาถึงจุดนี้ ต้องมีทัศนคติที่ค่อนข้างกว้าง รวมถึงในแง่ของชีวิตในฐานะปัจเจก และ
 ก็ชีวิตในฐานะที่เป็นสังคมและสิ่งแวดล้อม เกษตรกรหรือใครก็ตามที่จะเข้ามาอยู่ในแนวนี้นี้
 ถ้าว่าไปแล้วยังมีน้อย แล้วมันเข้ามายากมาก มันเป็นเรื่องของความเข้าใจชีวิตทั้งหมด
 ว่าจุดมุ่งหมายในชีวิตต้องการอะไร เพราะคนส่วนใหญ่เวลาเปลี่ยนมาทำเกษตร มันยัง
 อยากรวย เพียงแต่มองว่า *distribution* ทางสังคม มันควรจะเป็นธรรมมากขึ้น
 มันควรจะเฉลี่ยความรวยให้มันเท่า ๆ กัน แต่คนที่จะยอมอยู่อย่างยากจนแต่ไม่อยากไ้มัน
 ยาก คือในเวลานี้เรามีแต่ ถ้าไม่รวยก็เป็นพวกยากไ้ คือเรารังเกียจความยากจน
 แล้วเราแสวงหาความร่ำรวย บางทีมันไม่ใช่ยากจน มันยากไ้ทั้งเรื่องจิตใจและวัตถุ
 ด้วย ที่คนที่จะสามารถเข้าใจตรงนี้ได้ว่า ความยากจนอาจจะเป็นอย่างอื่นก็ได้ ความ
 ยากจนที่ไม่ใช่ความอดอยากหรือความยากไ้ แต่คือการมีชีวิตที่อยู่อย่าง *simple* อยู่
 อย่างเรียบง่าย แล้วก็เอื้อเอื้อให้แก่ตัวเราเอง สังคมและสิ่งแวดล้อมด้วย คนที่จะเข้ามา
 ถึงตรงจุดนี้ มันยาก แล้วความคิดจิตใจแบบนี้ ต้องเป็นคนที่ได้ผ่านชีวิตมาพอสมควร แล้ว

เห็นและสามารถสรุปได้ว่า ชีวิตของเรานั้นเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทั้งหมด มันไม่สามารถจะอยู่โดด ๆ เพียงแค่เราตัวเราคนเดียว หรือคนที่จะสามารถเข้าใจว่า ความเขี้ยวต่าง ๆ ของวัฒนธรรมข้างนอก ก็เป็นอันตรายต่อวิถีชีวิต คุณจะทำอย่างไรที่จะมีชีวิตอยู่ที่นั่นเรียบง่ายพอสมควร ไม่อยากแต่ไม่ใช่แบบฟุ่มเฟือย และในขณะที่เดียวกันสิ่งแวดล้อมก็ได้รับการปกป้อง มันไม่ใช่ง่าย มันคือบทสรุปว่าชีวิตคุณต้องการอะไร คุณก็ต้องทบทวนว่าชีวิตคุณต้องการอะไร พี่ยังมองไม่เห็นเลยว่าจะมีเกษตรกรคนไหนที่สามารถจะทำอย่างนี้ได้

ตัวผู้ใหญ่นี้ แก่ก็คงพยายามนะ แต่มันยากที่จะให้มันสมบูรณ์ คือถ้าไปแล้ว แก่ก็ไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมรอบ ๆ แก่อาจจะทำได้ในส่วนของคนข้างนอกที่ไกลออกไป แก่ก็พยายามทำ แต่หมายถึงโดยจิตใจของผู้ใหญ่ มันก็มีโอกาสที่จะเป็นไปได้ ถ้าแกไม่ไปติดหลงในเรื่องอำนาจเสียก่อน เพราะว่าบางทีคนเราไม่ไปติดหลงในเรื่องของเงินทองความร่ำรวย แต่กลับไปติดหลงในเรื่องของอำนาจ ก็คงต้องคุ้แกไป เพราะว่าคนเรามันจะไปสรุปอะไรเพียงง่าย ๆ แค่นี้คงจะยาก ตราบใดที่คนเรายังมีชีวิตอยู่ ความเปลี่ยนแปลงมีตลอดเวลา เพียงแต่จะเปลี่ยนไปในทางที่ดี หรือเลวลง แต่เท่าที่มาถึงตรงจุดนี้ แก่ก็ได้ contribute บางอย่างที่เป็นประโยชน์และที่สำคัญ ในระดับซึ่งมองในฐานะบุคคล ต้องถือว่า แก่ก็มีคุณูปการ แต่ส่วนพัฒนาการต่อไปของแก่นี้ว่า คุณภาพด้านในของแกจะได้มีการพัฒนาหรือไม่ ถ้าไปแล้วพัฒนาการของคนมันเหมือนยืนอยู่บนปลายดาบอย่างที่คุณเห็นว่า ที่เราจะไม่ตกไปชักโคชักหนึ่ง คุณอาจจะเลิกหวังเรื่องความร่ำรวย แต่ไปหวังในเรื่องของอำนาจ ซึ่งอันนี้เป็นเรื่องของแต่ละคนจะต้องดูแลตัวเอง

ผู้วิจัย : ขอบคุณมากครับ

แบบบันทึกการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลวิจัย

"คุณลักษณะทางจิตใจของปราชญ์ชาวบ้าน"

วันที่ 11 / 12 / 35

เริ่มสัมภาษณ์เวลา..... น.๐๐

นามผู้ให้สัมภาษณ์..... รสนา ไชยศิริกุล..... เพศ..... น..... อายุ 40 ปี

อาชีพ..... นักคิด- นักกิจกรรมทางวัฒนธรรม.....
รู้จักกับกรณีตัวอย่างมา.....15 ปี.....

สถานะความสัมพันธ์กับกรณีตัวอย่าง... รู้จักจากอะไร ไปทำอะไรอยู่ ชื่ออะไร...

[illegible]

1. พจนานุกรมศัพท์คำไทย พจนานุกรมศัพท์คำไทย ๖๕ คำศัพท์ คำไทย ๖๕ คำ

๒. การ.....ในระหว่างวันที่.....ถึงวันที่.....

>.....

สรุปใจความสำคัญ ๑. เงินปันผลจะจ่ายให้ : เงินต้นคิดตามชำระหุ้น

จาก ส่วนที่ 20140. $\Rightarrow$ เงินต้นและดอกเบี้ยรวม

② เงินต้นรวมที่จ่าย - เงินค่ามรดก + ดอกเบี้ย = สามารถผลิตได้

→ เงินอุดหนุนฯ ใช้งบประมาณ 3 เดือนแรก

②. Intellectual & ทรัพย์สินทางปัญญา ⇒ ทำให้อำนาจผูกขาดได้

๑๕.๖๑๐ - ๑๖๖๑ - ๑๖๖๑ - ๑๖๖๑ → Imprinted ๑๖๖๑๑๑๑

4. จำแนกหน่วยย่อยของระบบ 12 ได้จนครบ 98.5% model $\therefore$ 12.8

ส่วนกำไรต่อหน่วย $\Rightarrow$ กำไรต่อหน่วย $\times$ จำนวน contribution $\therefore$ เงินที่ขอ

.....
 & credit

② 350000 31.12.2016 → 30.12.2017 Strasse 01

[illegible]

Q. How many times did you have sex with her?

๑. ขอบเขต : ๑.๐๐๐ ไร่

> (๑)

.....

เลิกการสัมภาษณ์เวลา.....น. ผู้สัมภาษณ์.....

บทสัมภาษณ์ คุณขวัญชัย รักษาพันธุ์ วันอาทิตย์ที่ 13 ธันวาคม 2535

๓ บ้านพัก ๓.เทพราช อ.บ้านโพธิ์ จ.ฉะเชิงเทรา

ผู้วิจัย : พี่ขวัญชัยรู้จักผู้ใหญ่วิบูลย์ได้อย่างไร ?

คุณขวัญชัย : คือปี 2517 ผมเริ่มมาทำเกษตร และในปี 2518 ก็มีการตั้งกลุ่มเกษตรกรขึ้น โดยตอนนั้นกรมส่งเสริมการเกษตรเข้ามาส่งเสริมให้เกษตรกรรวมกลุ่มกันจากแต่ละตำบล ๆ แล้วก็มีการไปประชุมกันที่จังหวัด ก็เลยไปรู้จักผู้ใหญ่วิบูลย์ ซึ่งก็เป็นตัวแทนจากอำเภอสนามชัยฯ ไปร่วมประชุมด้วย แล้วพอตอนนั้นมีการส่งเสริมการปลูกข้าวโพดหวาน ผมก็หาที่ปลูก ก็เลยไปทำที่บ้านห้วยหิน จากนั้นก็เลยสนิทสนมกัน ก็ได้วิชาการเกษตรใหม่ ๆ เมล็ดพันธุ์พืชใหม่ ๆ ตอนนั้นผู้ใหญ่ฯ เขาก็ดึงคนโน้นคนนั้นมา ก็สนุกกันใหญ่ สนุกกันมากเลย (หัวเราะ)

ส่วนที่ไม่ไปประชุมกันที่จังหวัดก็เพื่อที่จะแก้ปัญหาเรื่องข้าวถูก มันถูก อะไรต่าง ๆ ก็ประชุมกันทุกวันที่ 10 ของเดือน ที่นั่นปัญหามันเยอะ ก็ต้องร้องเรียนกันบ้าง เพื่อให้เห็นว่ารัฐบาลพูดอะไรไม่เป็นความจริง ก็ต้องร้องเรียน ร้องอำเภอไม่ได้เรื่องก็ต้องร้องจังหวัด ร้องจังหวัดไม่ได้เรื่องก็ต้องร้องเข้าประเทศเลย ร้องด้วยหนังสือก่อน ได้ผลมัย เราก็ทำตามขั้นตอน ไม่ได้ข้ามขั้น ถ้าร้องด้วยหนังสือไม่ได้ผลก็ต้องไปกัน ตอนแรกไป 15 คน ก่อน ไม่ได้เรื่องก็กลับมาไปใหม่ ไปกันทีละสองพันสามพันคน ซึ่งตอนแรกผู้ใหญ่วิบูลย์นั้นก็ร่วมอยู่ด้วย มาร่วมในแง่ความคิดอะไรต่าง ๆ แต่ช่วงหลังแกมีปัญหากับทางอำเภอของแก เขาห้ามแกมาร่วมกิจกรรมกับทางจังหวัด แกก็ต้องหยุดไป ก็มาสนใจในกลุ่มของแกเอง ตั้งกลุ่มปลูกพืชทดแทน ปลูกพืชผสมผสาน แล้วก็ธนาคารยา ตอนนั้นสมุนไพรแกก็ยังไม่มี

ผู้วิจัย : ตอนนั้นแนวคิดที่ผู้ใหญ่ฯ แกเสนอ แกเสนอทางออกแก่เกษตรกรอย่างไร ?

คุณขวัญชัย : แกก็เสนอว่าทำอย่างไรเกษตรกรถึงจะมีอิสระของตัวเอง ไม่ต้องเป็นเบี้ยล่างให้ใครมาขูดรีดราคา แกก็เสนอให้ปลูกพืชหลายอย่างทดแทนของเดิมที่ขายไม่ได้ราคา ส่วนตัวแกก็เป็นหนี้เขา แกก็ไม่มีไอเดีย ได้แต่คิดว่าทำอย่างไรถึงจะใช้หนี้ได้ ตอนหลังแกก็มาคิดว่าต้องขายที่ใช้หนี้เขา เอาแต่ส่วนน้อยไว้ แล้วก็ทำพอกิน คือ ทำไม่ขาย ทำเพื่อใช้ก่อน

ผู้วิจัย : แต่ก่อนหน้านี้ไม่ได้คิดอย่างนี้ใช่ไหม ยังคิดทำเพื่อรวยอยู่ ?

คุณขวัญชัย : ทำเพื่อรวย ใช่ คือว่าทำอย่างไรจะใช้หนี้หมด ก็ต้องทำเพิ่ม เราทำมันขะ รวยไร่ ก็ต้องทำสองร้อยไร่ เราจึงจะใช้หนี้หมด คราวนี้นั้นเพิ่มเลย ประมาณราวปี 24-25 แกถึงจะคิดเรื่องทำพอกิน อะไรแกก็ไม่ชอบขาย แกจะเก็บไว้กินหรือว่าให้เขามันเป็นทางเดียวที่จะสู้ได้ คือเราสู้มาหลายอย่าง ตอนแรกเรามาคิดเสนอรัฐบาลให้ราคาข้าวแพงตอนช่วงฤดูเก็บเกี่ยว ให้รับส่งข้าวออก จะซื้อข้าวสต็อกก็ให้ซื้อตอนนี้ เพราะมีทางทำได้ แต่เขาไม่ทำ ไอ้ตอนที่ข้าวยังอยู่ในมือชาวนา ไม่ทำ พอข้าวหมดมือชาวนาแล้ว ก็เริ่มทำโครงการโน้นโครงการนี้ โรงสี ผู้รับซื้อ ผู้ส่งออกอะไรนี้ ยิ่งไปหมดเลย แต่ข้าวไม่อยู่ในมือชาวนาแล้ว ราคามันก็ไม่เกี่ยวกับชาวนา ตอนนั้นมันก็เป็นแบบนี้ อันที่สองก็คือว่า ชาวนาต้องสร้างโรงสีเอง อันนี้ยากมาก คิดได้แต่ทำไม่ได้ คือมันเป็นจิตวิทยาของเกษตรกรเหมือนกัน คือไม่ค่อยจะรวมกัน ถ้าจะไปวัดไปวารวมกันได้ แต่รวมกันในแง่ธุรกิจไม่ได้ ไม่เหมือนคนจีน อันที่สามนี้แกก็ได้เด็ดขาดเลย แต่ชาวนาไม่ทำ คือความคิดของผู้ใหญ่วิบูลย์เขา คือทำพอกิน ไม่ต้องมาก อันนี้จะแกได้หมดเลย ถ้าทุกคนทำ จะแก้เรื่องราคาได้เลย

ผู้วิจัย : ลักษณะเด่น ๆ ของผู้ใหญ่วิบูลย์ในสายตาของพี่ขวัญชัย มีอะไรบ้าง ?

คุณขวัญชัย : แกเป็น "นักคิด" มีลักษณะที่ก้าวไกล แล้วแกเป็นคนเด็ดเดี่ยว แกเชื่อมั่น

ในความคิดของแกเอง

ผู้วิจัย : แล้วในเรื่องการใช้ชีวิตของแกละ ?

คุณขวัญชัย : ก็เรียบง่ายมาตลอด ไม่มีอะไรยุ่งยาก ไม่เที่ยวเตร่ ตั้งแต่ผมรู้จักผู้ใหญ่วิบูลย์
มารวม 20 ปีนี้

หมายเหตุ เครื่องบันทึกเสียงขัดข้อง ไม่สามารถจะถอดข้อความต่อจากนี้ได้

แบบบันทึกการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลวิจัย

"คุณลักษณะทางจิตใจของปราชญ์ชาวบ้าน"

วันที่ 13 / 12 / 35

เริ่มสัมภาษณ์เวลา..... 12.30 น.

นามผู้ให้สัมภาษณ์.....วันชัย ภิชาพันธุ์.....เพศ.....ช.....อายุ.....50 ปี

อาชีพ.....เกษตรกร.....
รู้จักกับกรณีตัวอย่างมา.....10.....ปี

สถานะความสัมพันธ์กับกรณีตัวอย่าง...เคส.อวทุน นำ เคสธก แทนโพม่งมาไว้หน้า ๕

> เงินกู้ยืมจากสถาบันการเงิน - จำนวนเงินที่กู้ยืมมาเพื่อใช้ในการดำเนินงาน เงินที่ใช้ 500,000 บาท

.....
 > ฐานันดรศักดิ์ของพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10 ๗๐๐ คน

Santunoy'ndu (max. 8000) Nuruşduktu

.....

สรุปใจความสำคัญ. ๑. เงินต้น เงินต้นเดิม เดือน ในเดือนถัดมา

②. ဒီဇင်ဘာလ ၁၆ ရက်

————— (ကံ့ကဲသ်၊ ကံ့ကဲသ်၊ ကံ့ကဲသ်) —————

2. multivariate : ใช้สมการสมการเดียว:

๕. ผ่านการตรวจมา มีประวัติการฉีกรักษา มีประวัติการรับประทานยาอยู่ตลอดเวลา.

๕. ฐานข้อมูล :- แผนภาพด้านล่าง

>

>

>

>

>

>

>.....

.....

เลิกการสัมภาษณ์เวลา.....น. ผู้สัมภาษณ์.....คน

บทสัมภาษณ์ "พิน้ำค้าง" วันอาทิตย์ที่ 13 ธันวาคม 2535

ณ หมู่บ้านห้วยน้ำใส ต.ลาดกระบัง อ.สนามชัยเขต จ.ฉะเชิงเทรา

ผู้วิจัย : พิน้ำค้างรู้จักผู้ใหญ่มานานหรือยัง ? แล้วรู้จักได้อย่างไร ?

พิน้ำค้าง : คงจะเท่า ๆ อายุของหมู่บ้านนี้ ประมาณ 10 กว่าปี ก่อนนั้นผมก็อยู่ลาดกระบังนั้นแหละ แต่ไม่เคยสัมพันธ์กับผู้ใหญ่วิบูลย์ จนกระทั่งมาเป็นหมู่บ้านนี้ ผู้ใหญ่เองก็มีส่วนผลักดันให้หมู่บ้านนี้เกิดด้วย ก็มันพัฒนา เช่น พืชเศรษฐกิจ พืชไร่ คือกลุ่มนักพัฒนากลุ่มเก่านี้ก็สัมพันธ์กับผู้ใหญ่อยู่ แล้วก็กลุ่มนี้ที่ผลักดันให้เกิดโครงการหมู่บ้านห้วยน้ำใสขึ้นมา ก็เมื่อมาอยู่ก็เริ่มรู้จักแกเลย ช่วงแรกเขาก็มาให้ความรู้เกี่ยวกับพืชผัก เรื่องโรค เรื่องแมลง นิสัยของแมลง การกำจัดเป็นอย่างไร

ผู้วิจัย : ตอนนั้นผู้ใหญ่ฯ ยังปลูกมันฯ ขายอยู่หรือเปล่า

พิน้ำค้าง : ช่วงที่ผมรู้จัก ไม่แล้ว กำลังจะหยุด คือมันล้าปะหลังนี้สิ้นเชิงแล้ว จะเหลือก็ปลูกผัก ปลูกถั่วฝักยาวนี่ เมียแกยังปลูกขายอยู่

ผู้วิจัย : ก็ใกล้ช่วงที่จะขายที่แล้ว ?

พิน้ำค้าง : ใกล้แล้ว คือผมมารู้ทีหลังว่าในช่วงนั้นเป็นช่วงที่ปรับความคิด ปรับตัวเองอย่างสูงเลย ลดการคุดๆหรืออะไรต่ออะไร คือช่วงแรกที่รู้จักผมยังคุดๆหรืออยู่ ผมจำได้ว่าสักไม่ถึงปีผู้ใหญ่ก็เลิกคุดๆหรือ แก่เริ่มปรับตัวมากเลย

ผู้วิจัย : แก่ต้องปรับวิถีชีวิตแก่มากไหม ?

น้ำค้าง : ที่แกเล่าให้ฟังนะ แกบอกว่ามันต้องมีความรู้สึกมาก จากคนที่เคยมีเงินใช้จ่ายพอสมควร กลับต้องมาใช้จ่ายน้อย จากคนที่อยู่ในวงสังคมคนกลุ่มหนึ่ง เกือบจะต้องตัดขาดกับคนกลุ่มนี้ เนื่องจากว่าไม่สามารถจะไปกับเขาได้ เพราะตัวเองไม่มีอะไรแล้ว ลูกกำลังอยู่ในวัยเรียนทั้งคู่ อีกคนหนึ่งก็ยังเล็กอยู่ จากที่ค่อนข้างจะฟุ่มเฟือย กลับต้องมาลดทุกอย่างเลย แม้กระทั่งสายยางที่จะใช้กับเครื่องสูบน้ำนี้ ต้องต่อจนไม่รู้จะต่ออย่างไร เพราะไม่มีเงินจะซื้อ แกก็บอกว่ามันก็ลำบากน่าดู บางวันนั่งนึกเลย ไม่รู้จะเอาเงินที่ไหนมาใช้ แล้วก็ตัดสินใจช่วงสุดท้ายก็คือ จะคงที่ไว้หรือจะคงหนี้ไว้ ในที่สุดก็ตัดสินใจว่า คงต้องขายที่ เพราะคงหนี้ไว้มันไม่มีประโยชน์ มันไม่สามารถที่จะตีคืนมาได้แล้ว ก็ตัดสินใจไปจัดการกับธนาคาร

ผู้วิจัย : ความรู้สึกที่พี่น้ำค้างมีต่อแกในช่วงที่รู้จักใหม่ ๆ นี้ เป็นอย่างไร ?

น้ำค้าง : คือผมมองว่าแกอยู่ในกลุ่มของคนที่ทำให้ความรู้เรา อยู่ในกลุ่มของพวกนักพัฒนา ผมก็นับถือแก ก็เรียกเขาว่าพี่ คือนิสัยของแก แกก็เรื่อย ๆ อย่างนั้นนะ แกไม่ถือว่าแกเป็นผู้ใหญ่ มีอะไรแกก็เอื้อเฟื้อคนเท่าที่เอื้อเฟื้อได้ มีอะไรที่แกให้ได้แกก็ให้ แล้วแกชอบคนที่อาจจะไปกับแก เราก็ไป ก็คุยกัน ถ้าพูดเรื่องอื่นแกจะพูดน้อย แต่ถ้าพูดเรื่องจะทำอะไร เรื่องงานแกจะพูดมาก คุยเก่ง ซึ่งผมกับแกคุยกันทุกครั้งก็ถูกคอยต้อน บางครั้งก็ขัดคอยกันเหมือนกัน เราก็เคารพนับถือแกอยู่ตลอดเวลา เพราะว่าคุยกับแกแล้วได้ความรู้ มันได้สติ ได้อะไรหลาย ๆ อย่างซึ่งบางทีเราไม่รู้ เราก็รู้ แล้วผมก็เชื่อว่า ผู้ใหญ่เป็นคนหนึ่งที่ทำให้ผมได้หลุดขึ้นมาจากจุดเก่า ทำให้ผมได้มองเห็นอะไรได้กว้างขึ้น จากที่เป็นชาวบ้านธรรมดา จบป.4 จากที่ได้คุยได้สัมผัสกับแก แกชวนไปนั่นไปนี่ ก็ทำให้เรากว้างขึ้น ผมก็เชื่อว่าแกเป็นคนหนึ่งที่ได้สร้างผมขึ้นมาพอสมควร

ผู้วิจัย : ทีนี้หลังจากผ่านช่วงชีวิตที่ต้องจำกัดตัวเองมาอย่างมาก จากตรงนั้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ พี่น้ำค้างเห็นว่า แกมีการใช้ชีวิตที่ฟุ่มเฟือยมี ?

น้ำค้าง : คือตรงนี้เราต้องมองให้เห็นเป็น 2 ภาพ คือถ้ามองบ้านแทน ถ้าภาพผู้ใหญ่
ผู้ใหญ่ยังเป็นคนเก่า ยังมีความสมถะอย่างเก่า ยังเจียมเนื้อเจียมตัวอย่างรู้สขของความ
เจ็บปวดอย่างเก่า ตรงนี้ผู้ใหญ่ยังมีอยู่ตลอดเวลา แยกใช้เงินค่อนข้างเป็นประโยชน์สูง
ผมเห็นใจแทน ตอนนั้นแกซื้อหนังสือพิมพ์มติชนให้ผมอ่าน คือแกรู้ว่าผมชอบอ่าน แกก็
เจียดเงินเดือนผู้ใหญ่บ้านมาซื้อให้ผม ผมก็มองว่าแกจะไม่ไหวเพราะแกยังต้องไปรับภาระ
อย่างอื่นอีก ลำพังเงินเดือนผู้ใหญ่บ้านก็ต้องโดนสภาพตำบล โดนชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้านตัดอีก
ผมก็บอกว่า ผู้ใหญ่หยุดเถอะ ไม่ต้องซื้อให้ผมนะ เคี้ยวผมหาทางใหม่ ตั้งที่อ่านหนังสือพิมพ์
แล้วหาหนังสือพิมพ์รายวันมาดีกว่า คือความฟุ่มเฟือยในตัวแกแทบจะไม่มี แกก็ใช้เท่าที่มี
ความจำเป็น

ที่อีกภาพหนึ่ง ภาพทางครอบครัว เมียแก ก็นิสัยของผู้หญิงนะ เราต้องยอมรับว่า
ถ้าพ่อมีหนทาง เขาก็ต้องเอา แล้วเขาก็กลัวลูกเขาจะลำบาก เพราะเขารู้สขตรงนี้
แล้วเขาก็เอาในส่วนที่เขาจะมีสิทธิได้ เพราะฉะนั้นถ้าไปเห็นบ้านผู้ใหญ่แล้ว คนที่วิเคราะห์
จะเห็นสองภาพ ผู้ใหญ่ก็บอกว่าสมถะ ทำไมมีทีวี มีทั้งตู้เย็นสารพัด แต่ตรงนี้ผู้ใหญ่ก็
ปฏิเสธเมียไม่ได้ แต่เขาก็ได้ตามสิทธิของเขา อย่างใครจะให้เขาขายที่ดินให้ เป็น
นายหน้าขายที่ดิน เขาก็ได้มา นี่เป็นสิทธิของเขา แต่ถ้าผู้ใหญ่มอง ๆ ว่า นี่เป็นการเอา
เปรียบคนอื่น ไปฉวยโอกาสคนอื่น นี่ถ้าจะมองให้ยุติธรรมต้องมองเป็นสองภาพอย่างนี้
แต่พอเมียทำ ก็คือผู้ใหญ่ทำ ชาวบ้านเขาก็ตำ ว่าทำไมผู้ใหญ่ทำอย่างทำอย่าง แต่ผมรู้ว่า
ผู้ใหญ่ไม่ทำ กระทั่งให้แกยังไม่เอาเลย อย่างนี้มันเรื่องธรรมดา หน้าบ้านหลังบ้านเป็น
เรื่องปกติ เมียแกเอา เพราะเมียแกสมถะไม่ได้ แกเป็นห่วงว่าลูกแกจะลำบาก

ผู้วิจัย : เท่าที่พี่น้ำค้างรู้จักผู้ใหญ่มาสิบกว่าปี มีลักษณะนิสัยอะไรที่เด่น ๆ บ้าง ?

น้ำค้าง : นิสัยเด่น ๆ ของแก ก่อนนั้นเท่าที่ผมทราบ ผู้ใหญ่ก็เป็นนักขุดคนหนึ่งเหมือนกัน
เท่าที่เขาเล่าว่า เคยปราบขโมยอะไรมา ตอนนั้นก็ยังมี 357 อยู่ที่บ้าน เป็นกระบอกสุดท้าย
มาหลัง ๆ นี้ ผู้ใหญ่เป็นคนค่อนข้างจะประณีตระนอม เวลาพูดถึงปัญหา บางทีเราขัดใจ

กับใคร แกจะไม่ตามเรา แกจะพูดเป็นกลาง พยายามชี้เหตุชี้ผล แล้วอีกอย่างหนึ่ง ถ้ามองโดยทั่ว ๆ ไป แกจะมองเป็นคนจ้อง ๆ เจียมตัวตลอดเวลา แต่เวลาแกพูด แกมีความเกลียดชัง ภาษาทางใต้เขาเรียก เลือดยบ คือ เลือเวลาหมอบอย่าไปข้ามมัน

ผู้วิจัย : ตอนแรกเริ่มที่ตั้งหมู่บ้านนี้ บทบาทของผู้ใหญ่ที่เข้ามาส่งเสริม แกมีแนวคิดที่ส่งเสริมให้ทำอะไร ?

น้ำค้าง : แรกทีเดียวก็เป็นการจำลองภาพพื้นฐานการดำรงชีวิตมาจากบ้านห้วยหินโดยตรง คือบ้านห้วยหินปลูกผัก จากที่ปลูกมันสำปะหลังมาจนไม่มีทางออก จากการนำของผู้ใหญ่ที่หันมาปลูกผักขายกัน แล้วก็ต้องมีการบริหารจัดการขายผัก เขาเรียกกลุ่มผัก แล้วก็กลุ่มเครดิตชุมชน ผู้ใหญ่ก็มีส่วนทำให้เกิด ก็จากตรงนั้นพอมีโครงการหมู่บ้านห้วยน้ำใส ก็จำลองมาลงกันทั้งหมด มีการปลูกผัก มีกลุ่มจัดการขายผัก มีกลุ่มผู้นำหมู่บ้าน นั่นคือความคิดแรกที่ลงมา แต่หลังสุดความคิดนั้นก็เริ่มเปลี่ยน ว่าตรงนั้นมันไม่ใช่วิถีแก้ปัญหาจริง มันก็ยังจมอยู่กับยาฆ่าแมลง จมอยู่กับการต่อรอง ซึ่งมันเป็นเรื่องของอำนาจ ต้องไปสร้างอำนาจอยู่ตลอดเวลา ซึ่งชาวบ้านเองมันไม่ใช่กลุ่มที่จะไปสร้างอำนาจต่อรองเหมือนกับพ่อค้าเขาได้ ตรงนี้คือจุดที่ผู้ใหญ่มองว่าเป็นไปไม่ได้ พอเป็นไปไม่ได้ผู้ใหญ่ก็เริ่มเปลี่ยนความคิด คือแกมองว่าแก้ปัญหาต้องแก้ตัวเอง ไปแก้ที่ระบบแก้ไม่ได้แล้ว ระบบไม่มีทางแก้ แกบอกแกชนมาตั้งแต่กระทรวงพาณิชย์ ลงมาถึงสภาดำบลแก้กันมาแล้ว

ผู้วิจัย : ซึ่งแกก็เปลี่ยนมาเป็น วงเกษตร ?

น้ำค้าง : แกเริ่มเปลี่ยนมาตั้งแต่แกปลูกผักแล้ว แกเริ่มสะสมพันธุ์ไม้ต่าง ๆ

ผู้วิจัย : ลักษณะของความสนใจต้นไม้ของแก ตรงนี้เป็นลักษณะที่เด่นมี ?

น้ำค้าง : เดี๋ยว ผู้ใหญ่ชอบต้นไม้มากเกินไป คือไปไหนก็ตามสิ่งแรกที่เข้าไปหา คือหาต้นไม้ก่อน ไม่ว่าต้นไม้ไหนขอให้ได้เก็บ ไม่ได้ต้นก็ขอให้ได้เมล็ด ไม่ได้เมล็ดก็ขอให้ได้ยอด ไม่ได้ยอด ขุดตอก็เอา นี่เป็นลักษณะนิสัยที่เห็นนะ คือผมไปแม่ฮ่องสอนเชียงใหม่กับแก เราได้พันธุ์ไม้ทั้งหมด 4 ลังด้วยกัน

ผู้วิจัย : พี่น้ำค้างเคยเห็นช่วงที่ผู้ใหญ่มีปัญหาหนักใจมาก ๆ บ้างไหม ?

น้ำค้าง : คือแกมีปัญหาอะไร แกไม่ค่อยเล่าให้ใครฟังหรอก แล้วพอแกแก่ได้แล้ว แกถึงจะเล่าให้ฟัง ผู้ใหญ่หลัง ๆ แกจะไม่มีปัญหาเรื่องเงิน แกจะมีแต่ปัญหาเรื่องงาน แล้วแกก็จะใช้ 2 วิธี หนึ่งคือเฉยเสีย ปล่อยให้เกิดการผ่านไป อีกวิธีคือลงมือแก้ ถ้าแกไม่ได้แกก็เฉยอีก อย่างเช่นเรื่องความไม่เข้าใจของชาวบ้านในตัวแก ผมก็เคยปรารภให้แกฟัง คือจริง ๆ แล้วถ้าเรามองภาพผู้ใหญ่บ้านทั่วประเทศนั้นๆ ต้องทำอะไรให้ชาวบ้านของบประมาณอะไร ชาวบ้านมีปัญหาต้องเข้าไปแก้ ผู้ใหญ่วิบูลย์ไม่ทำอย่างนั้น จะมีก็แต่ใครเจ็ชใช้ได้ป่วย แกก็จะช่วยไปให้หรือเขียนจดหมายหรือให้ผมโทรศัพท์ไปบอกโรงพยาบาลที่แกรู้จัก อย่างเรื่องกลส.นี้ แกจะไม่เข้าค้อยเอา แกก็เจ็ชเข้าไปขวาง นี่คือปัญหาหนัก ที่ชาวบ้านไม่เข้าใจ เขาก็มองว่าผู้ใหญ่คอยตักตวงผลประโยชน์จากกลุ่มคน แล้วก็สร้างความร่ำรวย แล้วก็ไม่เอาลูกบ้าน ซึ่งผมก็เคยปรารภให้แกฟัง แกก็บอกว่าช่างมันเถอะ ปัญหาทุกอย่างมันก็จะลงไปเองละ เราไม่ไปต่อมันก็แล้วกัน แกก็วางเฉยได้ แกก็บอกว่า ไม่เป็นไร ถ้าเขาเข้ามาหาเรา เราก็ช่วยเขาแก้ปัญหา

ผู้วิจัย : ช่วงหลังนี้แกให้ความสำคัญกับเด็กเยอใช่ไหม ?

น้ำค้าง : คือช่วงหลังนี้แกพูดถึงเรื่องการศึกษามาก ซึ่งผมเองก็ยอมรับเลย อย่างผมเป็นผู้นำหมู่บ้านนี้มาร่วมสิบปี เราไม่สามารถแก้ปัญหาคนโตได้เพราะคนโตนี้เราพูดแล้วเขาฟังไม่รู้เรื่อง อย่างผู้ใหญ่แกพูดว่า ถ้าเราสามารถผลักดันนโยบายตรงนี้ได้ แล้วก็

สร้างคนรุ่นใหม่ขึ้นมาได้ เขาก็เชื่อว่าในอนาคตถ้าทำอย่างนี้ได้ทั่วทั้งประเทศ มันจะทำให้
สถานการณ์ของเมืองไทยดีขึ้น แกมองจุดนี้แกก็พยายามเล่นเรื่องการศึกษา ตั้งแต่ในบ้าน
แกก็ทำเป็นค่าย เขื่อบนแกก็เข้าไปผลักดันระบบการศึกษาลงมา เพื่อจะให้มันสอดคล้อง
เพราะถ้าหากข้างบนสั่งลงมาอย่างเดียว โอ้ไปโรงเรียน วนเกษตรในโรงเรียน ก็เป็นไปได้
การศึกษาเรื่องสิ่งแวดล้อมนั้นะ เด็กก็จะค่อย ๆ ลำบากขึ้นมา ผู้ใหญ่แกก็ไปเล่นกับระบบ
เลย

ผู้วิจัย : แกเคยพูดถึงตรงนั้นมัยว่าทำไมแกถึงต้องไปเล่นกับข้างบน ?

น้ำค้าง : แกบอกว่าถ้าทำข้างล่าง แต่ข้างบนไม่สั่งลงมา ไม่มีผลหรอก เพราะข้าราชการ
การนี้เขาฟังแต่ข้างบน เขาไม่ได้ฟังเรา เขาฟังแต่ว่าเจ้านายเขาจะว่ายังไง

ผู้วิจัย : โอเคครับ หมดคำถามแล้ว ขอบคุณพี่น้ำค้างมากครับ

แบบบันทึกการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลวิจัย

"คุณลักษณะทางจิตใจของปราชญ์ชาวบ้าน"

วันที่ 13 / 01 / 55

เริ่มสัมภาษณ์เวลา 14.10

นามผู้ให้สัมภาษณ์ เพ็ญใจ

เพศ

อายุ 40 ปี (๔๐)

อาชีพ

รู้จักกับกรณีตัวอย่างมา 12 ปี

สถานะความสัมพันธ์กับกรณีตัวอย่าง

> ร่วมสับปะรดผมนานๆ ไป ส่วเริ่ม

> ได้ตามไปดูงาน + รับมอบ ในงาน

> ที่ควร ส่วเริ่ม

>

สรุปใจความสำคัญ ๑. ช่วงที่ ๑ ถึง ๕

> จากคนที่เคย

> ๒. เงิน

> ๓.

> ๔.

> ๕.

>

>

>

>

>

>

>

>

>

เลิกการสัมภาษณ์เวลา 20.00

ผู้สัมภาษณ์

บทสัมภาษณ์ คุณสุพล - "เลี้ยเถร" วันจันทร์ที่ 14 ธันวาคม 2535

ณ ร้านทองแม่สมบูรณ์ อ.บางคล้า จ.ฉะเชิงเทรา

ผู้วิจัย : คุณสุพลไปรู้จักผู้ใหญ่วิบูลย์ได้อย่างไร ?

สุพล : ผมเข้าไปทำอะไรในนามชัยฯ ตอนนั้นรู้สึกว่าจะปี 18 ในความรู้สึกของผม คือผมเป็นคนทำธุรกิจ แกเป็นผู้ใหญ่บ้านคนเดียวที่ไม่พกปืน แต่ถามว่ามีมีย มี แล้วก็ไม่มีเต็มเหล้า แต่สมัยนั้นยังสุขขหรืออยู่ และนอกนั้นเท่าที่ผมสัมผัสมา ในจำนวนผู้ใหญ่บ้านทั้งหมด เขาก็จะมีพฤติกรรมแตกต่างออกไป

เท่าที่ทราบมาแกเข้าไปที่นั่นเป็นกลุ่มแรก ๆ เผอิญไรที่ผมไปทำอยู่ใกล้บ้านแก ช่วงที่บุกเบิกนั้นเส้นทางคมนาคมยังไม่สะดวก ตอนนั้นการทำธุรกิจของผมนี่จำเป็นต้องรู้จักกับพวกผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งส่วนมากจะเป็นผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น แต่ที่ผมสนิทกับแกมาก ก็ด้วยสาเหตุว่า ผมไม่ชอบคนที่มียอิทธิพล แต่ว่าถ้าจำเป็นต้องรู้จัก จะมากหรือน้อยก็อยู่ที่ตรงนี้

ผู้วิจัย : ซึ่งช่วงนั้นผู้ใหญ่ก็มีปัญหาขัดแย้งกับพวกราชการด้วยใช่ไหม ?

สุพล : ใช่ ที่มีปัญหารุนแรงมาก ก็เกี่ยวกับการตั้งกลุ่มเกษตรกร คือมันขัดแย้งกันเรื่องผลประโยชน์ เรื่องนี้ถึงแม้ผมจะเป็นพ่อค้านะ แต่ว่าทัศนคติของผมกับผู้ใหญ่วิบูลย์คล้าย ๆ กัน ตรงที่ว่าเราไม่ชอบให้ใครมาเอาเปรียบ คือส่วนหนึ่งถึงจะเป็นธุรกิจ ก็ไม่จำเป็นต้องเอาเปรียบเสมอไป แต่ว่าในระบบราชการในเรื่องกลุ่มนี้ ผมเคยคุยกับแก แกคิดว่าจะรวมกลุ่มเพื่อให้มีอำนาจต่อรอง ผมบอกว่าในเรื่องกลไกตลาด ผมเชื่อว่าทำไม่ได้หรอก เพราะว่ากลุ่มจะไม่มีพลังพอที่จะไปสามารถต่อรองกับกลไกตลาดได้ ถ้าจะทำได้ควรจะไปตามกลไกของมันดีกว่า เราอมรับสภาพมัน เพียงแต่เราขายของได้ แต่

สาเหตุที่ขัดแย้งกับราชการ เพราะว่าเรื่องผลประโยชน์ในเรื่องของงบประมาณต่าง ๆ ซึ่งเราพยายามขอมมา แต่หน่วยราชการเขาพยายามจะตัด คือดึงงบอันนี้ไปซื้ออย่างอื่น คือจัดซื้อของให้ แทนที่จะให้เป็นเงิน ซึ่งมูลค่าของสินค้านี้ ปริมาณมันไม่เท่ากัน ทั้งที่ของอย่างเดียวกัน ก็เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรง

ผู้วิจัย : เท่าที่รู้มา ผู้ใหญ่วิบูลย์ก็อดตรง ๆ เลยกับพวกข้าราชการ ไม่ไว้หน้าเลย ?

สุรพล : กลุ่มที่ค่อนข้างแข็งกร้าวขณะตอนนั้น และมาในที่สุดกลุ่มก็ล้มไป เพราะว่าความแข็งกร้าวของทุกคน เรื่องที่รุนแรงที่สุดเกี่ยวกับเรื่องการปลุกฝ่าย ผมมีส่วนอยู่ในนั้นมาก ผมเป็นคนจัดซื้อยา ติดต่อยาที่โหดที่สุดที่สุดในชนิดเดียวกัน มีบางแห่งเสนอถูกที่สุด เราก็ได้ปริมาณยามาก ตอนนั้นรู้สึกจะได้เงินจาก สปก. เสร็จแล้วทางจังหวัดก็บอกว่างบประมาณยาก่อนนี้จะจัดซื้อให้ แต่เราเช็คปริมาณแล้ว ยามันน้อยลงไป เราก็ไม่ยอมในที่ที่สุดเราก็ตีโครงการนั้นกลับ ก็เลยเกิดเหตุใหญ่โต สมัยนั้น กอธมน. ก็เพิ่งเล็งว่าที่นั่นหัวรุนแรงฝ่ายซ้าย แต่จริง ๆ เราไม่ได้มีนโยบายทางการเมืองนะ เราไม่ได้สนใจเพียงแต่รู้ว่ากลุ่มของเรา กำลังถูกตัดทวงผลประโยชน์ เท่านั้นเองที่เราต่อสู้

ผู้วิจัย : ตอนนั้นโดยบทบาท ผู้ใหญ่วิบูลย์เป็นผู้นำหรือเปล่า ?

สุรพล : ใช่ เพราะว่าในส่วนที่จะประสานงานขอเงินงบประมาณมา ผู้ใหญ่วิบูลย์ก็รู้จักตัวบุคคลในสปก.

ผู้วิจัย : ในสายตาของคุณสุรพล เห็นผู้ใหญ่วิบูลย์มีลักษณะนิสัยเด่น ๆ อะไรบ้าง ?

สุรพล : ตอนหลังนี้แกจะเปลี่ยนนะ ผมคิดว่าประสบการณ์... คือช่วงแรกนั้นก็เป็นคนค่อนข้างแข็งกร้าว ไม่ยอมในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ผมคิดว่าคงจะทำตามหลักวิชาการมากกว่า

ซึ่งช่วงนั้นผมก็คิดว่าในจุด ๆ หนึ่ง มันเป็นไปได้ แกก็พยายามฝืนสิ่งเหล่านั้น แต่
ถ้าในปัจจุบันแล้ว ผมคิดว่าทริเอนต่าง ๆ ประสบการณ์ต่าง ๆ คือช่วงแรกผม
คิดว่าเป็นลักษณะไฟแรง เหมือนกับหลาย ๆ คน ในที่สุดมันก็ประสบความล้มเหลว คือ
ช่วงแรกชาวบ้านเขาเริ่มตีตัวออกห่าง เพราะว่างบต่าง ๆ ก็จะไม่เข้ามา เข้าไม่ได้ ถูกดึง
ไปที่อื่นหมด ที่หมู่บ้านนี้จะได้รับประโยชน์น้อยที่สุด คือชาวบ้านส่วนมากจะเห็นแก่ผล
ประโยชน์ แต่ผู้ใหญ่วิบูลย์ทำเพราะเห็นแก่ความถูกต้อง ถ้าไม่ได้ก็ไม่เอา

ผู้วิจัย : ผู้ใหญ่เล่าว่าตอนนั้นไปกู้เงินจากอกล. เขาก็ไม่ให้ในนามกลุ่ม แต่จะให้
ชาวบ้านรายย่อย ๆ ทำให้ชาวบ้านตีตัวออกห่างหมด

สรุปผล : ก็มีส่วน คือชาวบ้านต้องการเงินมากกว่าที่จะรวมกลุ่ม เราก็เคยคุยกัน คือ
ผู้ใหญ่ไม่เชื่อ ผมก็บอกว่าอย่าตั้งเลย ถ้าตั้งด้วยวัตถุประสงค์นี้ แต่ถ้าเรามาตั้งด้วย
วัตถุประสงค์ให้ชาวบ้านกู้เงิน ในที่สุดกลุ่มก็จะล้มเหมือนกัน หรือเราก็ต้องตกเป็นเครื่องมือ
ของคนอื่นเหมือนกัน แล้วเราจะลองดูก็ได้ ลองประกาศว่าเราไม่มโนโยบายให้ชาวบ้านกู้
เงิน รับรองต้องมีชาวบ้านมาตอน แต่ตอนนั้นเขาก็งงไม่เชื่อ ในที่สุดก็ล้มเหลว

ผู้วิจัย : ผู้ใหญ่วิบูลย์มีลักษณะของคนที่มีมโนมัย ?

สรุปผล : ก็มี เป็นจุดหนึ่งที่ทำให้สิ่งต่าง ๆ มันล้มเหลว แต่ก็คิดว่ามันเป็นเรื่องของประ
สพการณ์นะ เพราะว่าคนที่อยู่อย่างโดดเดี่ยวมาตลอด ไม่ว่าจะเป็นใครก็คงจะต้องมีนิสัย
อย่างนี้ เข้ากับพื้นที่ ต้องมุ่นมั่งต้องโดดเดี่ยว แต่ถ้ามาถึงในปัจจุบันนี้จะเปลี่ยนไป เป็น
ลักษณะที่ยืดหยุ่น

ผู้วิจัย : แกเป็นคนเครียดไหม ?

สุรพล : ถ้าพูดถึงนิสัยจริง ๆ แล้วแกไม่ใช่คนเครียด ถึงแม้จะมีปัญหาอะไรก็ตาม เป็นคนเก็บความรู้สึกค่อนข้างดี

ผู้วิจัย : ถ้าพูดถึงช่วงชีวิต ในช่วงแรกเรียกได้ว่าผู้ใหญ่ยังทำเพื่อหวังรวยอยู่ แล้วช่วงหลังมาเปลี่ยน ในช่วงเปลี่ยนนี้ คุณสุรพลได้คุยกับแกมัย ?

สุรพล : ช่วงเปลี่ยนนี้ ผมคิดว่าทุกคนอยู่ในสภาพที่หมดหวังแล้ว เพราะผมเองก็ขาดทุนจากที่นั่นมา คือเราอาจจะมองเห็นว่า ถ้าเราชินทำอยู่อย่างเดิม เราคงจะไปไม่รอดในเศรษฐกิจส่วนตัว แล้วเราจะไปทำส่วนรวมได้อย่างไร แต่ผู้ใหญ่เขาก็เป็นคนดีอย่าง คือเป็นคนทำใจได้ ไม่ด้นรน คือหยุด ไม่เดิน แล้วก็พยายาม ทำอย่างไรจะให้หนี้สินมันหมดก่อน

ผู้วิจัย : ในช่วงที่ผู้ใหญ่ทำงานเคลื่อนไหวชุมชน ผู้ใหญ่มีความคิดอย่างไร พอทราบมัย ?

สุรพล : ผมว่ามันเป็นจุดเริ่มต้นใหม่ เป็นเหตุการณ์ที่ต่อเนื่องกัน คือแนวคิดของแกมีอยู่ตลอดเวลาอยู่แล้ว แต่แกเพียงแต่เปลี่ยนวิธีการ เพราะว่าผมเชื่อว่าในแนวคิดคงจะเปลี่ยนกันไม่ได้ เพียงแต่วิธีการต่างหากที่ต้องเปลี่ยน เพราะว่าส่วนหนึ่งที่แกออกมาทำธุรกิจเพื่อที่จะสร้างปีกแผ่น ผมว่าก็มีส่วนเอื้อให้ชุมชนเห็นว่า เราก็สามารถทำได้ และทำอย่างไรแต่ในเมื่อมันไม่ประสบความสำเร็จ ผมคิดว่าเขาคงจะเปลี่ยนวิธีการใหม่ว่า ทำอย่างไรถึงจะให้ชุมชนยอมรับ และทำอย่างไรถึงจะหมดหนี้สิน นี่คือวิธีการมากกว่าที่เปลี่ยนไป เพราะตั้งแต่ผมรู้จักแกตั้งแต่ปี 18 ผมว่าแนวคิดแกยังเหมือนเดิม

ผู้วิจัย : ถ้าพูดถึงแนวคิดตรงนี้ พอจะสะท้อนได้ใหม่ว่า แนวคิดของแกคืออะไร ?

สุรพล : ผมว่าแนวคิดส่วนหนึ่งของแก แกทำเพื่อสังคมนะ ส่วนที่ทำเพื่อส่วนตัวผมว่ามี

ค่อนข้างน้อยมาก แต่ก็ต้องมีบ้าง

ผู้วิจัย : แล้วโดยการใช้ชีวิต ผู้ใหญ่วิบูลย์ใช้ชีวิตฟุ่มเฟือยไหม ตั้งแต่ไหนแต่ไรมา ?

สุรพล : ไม่นะ เพราะว่าเท่าที่รู้จักกัน ผมอยู่ที่นั่น 10 ปี แล้วก็คลุกคลีกันทุกวันนะ เรื่องทั้งหลายที่ฟุ่มเฟือย แก่ไม่มี แล้วก็ส่วนมากคนในกลุ่มตอนนั้นมีเรื่องนั้นน้อยมาก ผมว่ามันก็ไปอย่าง ที่ผู้นำมีลักษณะอย่างนั้น

ผู้วิจัย : ถ้าพูดถึงสภาพคนในกลุ่ม เท่าที่ทราบมาก็เป็นกลุ่มที่มีคุณภาพมาก คนในกลุ่มมีอิทธิพลแก่กันและกันมากน้อยแค่ไหน ?

สุรพล : คือจริง ๆ แล้วผมว่าในกลุ่มอาจจะโชคดีด้วย คือ ได้ผู้นำชุมชนที่มีจุดยืน แล้วก็ได้คนในกลุ่มที่ค่อนข้างจะตั้งใจทำมาหากิน ผมว่ามันอาจจะมียุทธศาสตร์หลายอย่างประกอบกัน เพราะจริง ๆ แล้วในกลุ่มครั้งแรกก็เริ่มแตกแยก ทุกคนเห็นผลประโยชน์ทั้งนั้น แต่ทุกคนรู้จักแสวงหาในสิ่งที่ถูกต้อง ช่วงแรกผู้ใหญ่วิบูลย์ก็อยู่อย่างโดดเดี่ยว หลังจากกลุ่มล้มเหลว เริ่มตั้งแต่นั้นมา ไร้วี่แวว แล้วก็กลุ่มปลุกผึก ในที่สุดก็ล้มเหลว เพราะกลไกทางตลาด ซึ่งชาวบ้านก็ทอดทิ้ง แล้วผู้ใหญ่ก็อยู่อย่างโดดเดี่ยวอีก

ผู้วิจัย : คุณสุรพลเคยคุยกับผู้ใหญ่เรื่องอนาคตใหม่ว่าอยากจะทำอะไร ?

สุรพล : คงจะหยุดเดินสาย แก่กว่าเขื่อ บางทีผมไปก็ไม่เจอกัน คนเราถึงจุด ๆ หนึ่งก็จะถึงจุดเขื่อ ผมว่าแนวคิดของคนกลุ่มนั้นนะ เขามี limit อยู่ในตัวเอง พอทุกอย่างมันเริ่มเต็มแล้วเขาน่าจะพอ ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่วิบูลย์ ขวัญชัย หรือว่าพี่บำรุง คือมี limit อยู่ในตัวเองว่าเท่าไรพอ ผู้ใหญ่วิบูลย์ก็เหมือนกันเท่าที่คุย ๆ กัน ก็ว่าสักวันคงต้องหยุด ซึ่งอย่างถามว่าหยุดแล้วจะทำอะไร ก็คิดว่าน่าจะบวช

ผู้วิจัย : ในการใช้ชีวิตของแกนี้มีหลักศาสนาเข้ามากำกับไหม ?

สุรพล : ผมว่ามีมากทีเดียว คือ รู้จักพอ พอใจในสิ่งที่ตัวเองมี และอันนี้ก็สร้างแนวคิดให้อีกหลาย ๆ คนว่า ให้คนเรารู้จักว่าพออยู่ตรงไหน

ผู้วิจัย : แล้วแนวคิดเรื่องเมตตา ?

สุรพล : แกมีอยู่ในตัวมาแต่ไหนแต่ไรแล้ว ผมไม่เคยสัมผัสกับสิ่งเหล่านี้ จนกระทั่งผมไปอยู่ในห้วยหิน ผมมารู้จักกับพี่ใหญ่ ขวัญชัย บำรุง ทองแท่ง ผมคิดว่าแนวคิดของพวกนี้น่าจะถูกถ่ายทอดกันไป คือมีแต่การให้

ผู้วิจัย : คงจะหมดคำถามแล้วครับ ขอขอบคุณครับ

แบบบันทึกการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลวิจัย

"คุณลักษณะทางจิตใจของปราชญ์ชาวบ้าน"

วันที่... 14 / 12 / 35...

เริ่มสัมภาษณ์เวลา... 9.00 น. น.

นามผู้ให้สัมภาษณ์... เสือสวัสดิ์ พงษ์...

เพศ... จ. อายุ... 50 ปี

อาชีพ... นักธุรกิจ...

รู้จักกับกรณีตัวอย่างมา... 19 ปี

สถานะความสัมพันธ์กับกรณีตัวอย่าง... เคยเข้าไปร่วมงานทำไร่ไม่มากนัก ทั้งงานกรณีตัวอย่าง

> จิตใจดี ค่อนข้างดี ทั้งงานกรณีตัวอย่าง... มีคนรักและครอบครัว... จิตใจดี

> ชอบพอ... ชอบอยู่ในกลุ่มผู้นำชุมชนค่อนข้างดี... ชอบเล่นกีฬา

> มาทำธุรกิจส่วนตัว... เคยทำธุรกิจในต่างประเทศ (แล้วจากต่างประเทศไปทำธุรกิจในไทย)

> (เพื่อชีวิต) ไปมาหาสู่กับกรณีตัวอย่างอยู่เป็นประจำ...

สรุปใจความสำคัญ... ๑. แยกตัวออกจากสังคมคนอื่น - ไม่ใช่อิสระ...

> ๒. เดิม = เขียว...

> ๓. เงินคนทำได้... ไม่อยากมีเงินจากเกษตร... ไม่อยาก...

> ... ไม่อยากมีเงินจากเกษตร... ไม่อยาก...

> ๔. ตัวดำเป็นทุนเดิม... เปลี่ยนไป...

> ... ตัวดำเป็นทุนเดิม... เปลี่ยนไป...

> ... ตัวดำเป็นทุนเดิม... เปลี่ยนไป...

> ๕. ไม่ชอบพูดเรื่อง...

> ... ไม่ชอบพูดเรื่อง...

> ... ไม่ชอบพูดเรื่อง...

> ... ไม่ชอบพูดเรื่อง...

> ... ไม่ชอบพูดเรื่อง...

> ... ไม่ชอบพูดเรื่อง...

> ... ไม่ชอบพูดเรื่อง...

> ... ไม่ชอบพูดเรื่อง...

เลิกการสัมภาษณ์เวลา... 9.30 ... น. ผู้สัมภาษณ์... คุณสวัสดิ์

ภาคผนวก ข

ปาฐกถาของศุภินันท์ เข้มแข็ง ในการประชุมสัมมนาเครือข่ายทางวัฒนธรรม

กลุ่มเครือข่ายชาวบ้าน วันที่ 15 ธันวาคม 2535

ณ ศูนย์เยาวชนกรุงเทพมหานคร จัดโดย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

ขอบคุณครับ แม้สภาราชวงศ์เจ้า ท่านผู้มีเกียรติ

คิดว่าจริง ๆ ผมคงไม่ได้เตรียมตัวได้พูดถึงเรื่องที่ผมเคยพูดไว้เมื่อ 5-6 ปีที่แล้ว อาจจะเป็เพราะเมื่อ 5-6 ปีที่แล้ว ที่ผมเลือกพูดถึงเรื่อง "สายพานชีวิต" ในครั้งนั้น จะเป็นเพราะว่ามีทั้งปัญหาที่เป็นตัวกระทบ มีทั้งแรงบันดาลใจที่เห็นชีวิตที่ผูกพันกับระบบอุตสาหกรรม และอีกหลาย ๆ อย่าง ทำให้เกิดความรู้สึกว่าชีวิตคนมันไม่มีทางเลือก ถ้าหากว่าเราอยู่บนเส้นทางที่ถูกผู้อื่นกำหนดให้ แต่ครั้งนี้อาจจะผ่านเหตุการณ์มาหลายปี แล้วก็ผมเหมือนกำลังจะมีความรู้สึกว่า เราอาจจะยังมีความหวังอะไรเหลืออยู่บ้าง ถ้าหาก เราได้เริ่มต้น ได้ทำความเข้าใจกับตัวเองให้ได้ก่อนที่จะถูกสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่แวดล้อมลากจูงไป และจากระยะเวลาที่ผ่านมา 5-6 ปี ผมก็เห็นว่ามีคนจำนวนไม่น้อยที่ทำความเข้าใจตรงนี้ได้ไม่ยากนัก แล้วก็หลายคนก็ไม่จำเป็นต้องไปอยู่บนเส้นทางที่ถูกผู้อื่นกำหนดให้เหมือนในอดีต ก็เลยได้มีการพูดคุยกันในระยะเวลาสั้น ๆ เมื่อไม่กี่วันที่ผ่านมานี้กับอ. เสรี ก็เลยไม่ได้เตรียมเรื่องที่จะคิดว่าจะนำมาพูดคุยกันว่าจะคุยกันเรื่องอะไรบ้าง แต่ในขณะเดียวกันก็สนใจว่า เมื่อ 5-6 ปีที่แล้วที่ผมพูดถึงเรื่องสายพานชีวิต ผมได้พูดถึงเรื่องอะไรไว้บ้าง ก็กลับไปค้นหิกเก่า ๆ ก็รู้ว่ามันเป็นเรื่องที่ออกมาจากความรู้สึกถูกกดดัน มันเป็นเรื่องที่เกิดมาจากตลอดระยะเวลาว่า 20 ปีที่ผมเข้าไปทำไร่ ที่อำเภอสนมชัยเขต มันทำด้วยความโหด และก็ปล่อยให้กระแสดความอยากได้หรือความโสด ที่คิดจะร่ำรวยด้านเดียวนี้ ทำให้เราหลงทางได้ง่ายหรือผิดพลาดตลอดเวลา คนเราเวลาเกิดความต้องการอะไรขึ้นมาแล้ว พอรู้สึกว่าทำไปสักระยะหนึ่ง พอเริ่มที่จะสิ้นหวัง แต่เราแทนที่จะสรุปสิ่งที่เรากำลังทำตั้งแต่ต้นมาถึงตอนมีปัญหานั้น เราไม่หยุดสรุป แต่เรากลับไปแสวงหาทางใหม่ หรือใครเสนอความหวังใหม่อีก ก็ยอมรับเอาสิ่งใหม่ที่ตัวเองไม่ได้เข้าใจเหมือน

เดิมมาทำต่อ เหตุการณ์มันก็เกิดขึ้นอย่างนี้ โดยที่ทำไมคนไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาให้กับชีวิตตัวเองได้ คือ คนไม่หยุดคิด คิดอย่างเดียวว่า ทำอย่างไรจึงจะได้อย่างที่อยากได้เมื่อเริ่มต้น ฉะนั้นพอมาถึงตรงนี้ก็เลยทำให้ได้มีการพูดคุยกัน ผมเห็นว่ามีคนหลายคนพอเริ่มหยุดมาทบทวนตัวเอง มาคิดถึงความจริง ก็เห็นข้อบกพร่องอะไรหลายอย่าง ก็เลยมีหลายคนก็เริ่มปรับ และก็สมารถทำให้สิ่งต่าง ๆ ที่เคยคิดว่าจะไม่มีความหวังนั้น เริ่มพอจะมีความหวังขึ้นมาได้บ้าง

ผมคิดว่าจริง ๆ เรื่องของชีวิตคนนี่ ถ้าปล่อยให้ชีวิตมันลื่นไหลไปตามกระแสส่งเสริมอย่างเดียว จะเป็นการส่งเสริมโดยเจตนาดีของใครก็ตาม คนเหล่านั้นจะยากมากที่จะทำให้ชีวิตประสบความสำเร็จได้ เพราะว่าเขาไม่รู้ว่าเขาได้ถูกชักจูงและปล่อยให้ลื่นไหลไปที่ไหน การที่วันนี้มาพูดถึงตรงนี้นะ ผมอาจจะพูดจากความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ระยะ 5-6 ปีที่ผ่านมา หลังจากที่ผมได้มีส่วนนำเสนอเรื่อง "สายพานชีวิต" เมื่อปี 2529 หลังจากนั้นผมได้พบความจริงอันหนึ่งว่า การทำงานถ้าเราทำให้รายจ่ายลดลงได้ ปัญหาเฉพาะหน้าจะเกิดขึ้นน้อย เพราะปัญหาไม่มีกินจะลดลง เพราะว่ารายจ่ายค่อนข้างจะยืดหยุ่น ฉะนั้นถ้าเราเริ่มมีของกินก่อน ปัญหาที่เราจะต้องดิ้นรนแก้ปัญหาเฉพาะหน้าจากการไม่มีกินก็เบาลงหรือไม่มี ในขณะที่เดียวกันพอเราเริ่มมีรายได้เล็กน้อยมันก็จะเหลือง่าย อันที่สองเราเริ่มพบว่าการทำงานที่จะสามารถนำไปสู่การแก้ปัญหาได้นั้นจะต้องเริ่มต้นตามขั้นตอนซึ่งมันมี หนึ่ง สอง สาม ไม่ใช่เริ่มทีเดียวเราก็จะทำในจุดที่เขาได้ประสบผลสำเร็จหมดแล้ว ฉะนั้นการทำงานของชาวบ้านที่ผ่านมา ทั้งระบบที่คิดว่ามันไม่เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของคนในชนบทมากนัก แต่ในแง่ของความเป็นจริงทุกอย่างไม่มีอะไรเลวหมด ก็มีดี แต่ว่าทุกอย่างที่ดี ๆ ถ้าไม่เข้าใจก็จะไม่ส่งผลที่จะทำให้นักประสบผลที่ควรได้รับ ฉะนั้นถ้าเราเริ่มงานจาก หนึ่ง สอง สาม ก็จะช่วยให้งานนั้นเกิดความสามารถที่จะนำไปใช้ ทั้งในแง่ของทำจริง และในแง่แก้ปัญหาเวลาเกิดปัญหาขึ้นมา ทั้งสองอันนี้ ทั้งในส่วนที่เป็นเรื่องของการนำเอาข้อเท็จจริงนี้มาใช้กับชีวิตก็เห็นว่าปัญหาสำคัญที่คนโดยส่วนรวม ทั้งในชนบท เช่น ชาวไร่ชาวนา ทั้งที่อยู่ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชาวไร่ชาวนา เช่น พ่อค้า นักวิชาการ หรือบุคคลอื่น ๆ ส่วนใหญ่จะไม่ค่อย

ได้คำนึงถึงตรงนั้น เพราะหลายคนมีอิทธิพลมากในการผลักดันให้เปลี่ยนในทางความคิด คนที่หันไปจากชาวนาความจริงก็คือ ตัวสิ่งแวดล้อมของชาวนา เพราะอิทธิพลของคนที่ได้รับผล ได้รับจากสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นตัวกระทบ ฉะนั้นชาวไร่ชาวนาจึงถูกอิทธิพลของคนที่ไม่เข้าใจชีวิตชาวนานี้ไปกระตุ้นหลายรูปแบบ แม้กระทั่งแสดงความต้องการ เช่น พอใจที่จะรับซื้อของบางอย่างในราคาที่สูงขึ้น ก็ทำให้เกิดการส่งเสริมชาวนา หากว่าการพอใจที่จะซื้อนั้น ไม่ใช่ความต้องการที่ถาวร ชาวนาหรือชาวไร่ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้ เขาผิดหวังมาตลอด พอเห็นว่าอะไรจะสมหวังก็ไม่ได้คิดถึงระยะถาวรหรือระยะสั้น ก็จะทำให้เกิดการลงทุน พอลงทุนแล้วไม่มีความต้องการ ชาวนาก็ไปเจอปัญหาอีก

เมื่อปัญหาเป็นอย่างนี้ ทำให้ผมเห็นสิ่งที่มีผลสำคัญมากต่อชาวนา คือ ทำอย่างไรให้ชาวนาเริ่มรู้จักคิด แล้วก็เข้าสู่ขั้นตอนของการทำงานที่ผมพูดถึงตอนแรก ก็คือ หนึ่ง สอง สาม เราจะต้องเริ่มจากขั้นตอนเบื้องต้นเลย เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ให้ได้

สัก 3-4 ปีที่ผ่านมาได้ ผมก็เริ่มคิดว่า ชาวนาที่เป็นเกษตรกรจะต้องมีงานที่ทำอยู่ประจำ เป็นตัวที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ ตัวงานที่จะทำให้การเรียนรู้ประจำนั้น ลักษณะของงานคงจะไม่เหมือนกัน เพราะชาวนาก็อยู่ในที่ราบลุ่มต้องปลูกข้าว ชาวไร่ก็มีที่ดอนต้องปลูกพืชที่น้ำขังและไม่ได้ ลักษณะกิจกรรมนี้ จริง ๆ แล้ววิธีคิดมันเหมือนกัน แต่ลักษณะการเพาะปลูกต้องต่างกัน ยังเออ ผมก็เริ่มต้นคิดที่จะใช้กิจกรรมบนที่ดอน เพราะที่ดินที่ผมมี อยู่บนที่ดอนน้ำไม่ท่วม ก็เริ่มมีการสะสมพืชพันธุ์ขึ้นมา แล้วใช้ตัวนี้เป็นตัวศึกษาการเรียนรู้ ที่นี้การที่ได้มีพืชมากขึ้นนี้ ผมได้ความจริงอันหนึ่งว่า การที่มีต้นไม้นั้น ยิ่งมีต้นไม้มันเกี่ยวข้อมากเท่าไร เราจะรู้เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับต้นไม้นั้น และเกี่ยวข้องกับชีวิตเรามากขึ้น โดยเฉพาะถ้าเราหยิบตัวคุณค่าของต้นไม้ออกมา ต้นไม้นั้นมีคุณค่าที่สำคัญที่สุดกับคนอยู่ 2 ด้าน ด้านหนึ่งเกี่ยวกับอาหาร อย่างพวกผลไม้ เป็นต้น ด้านหนึ่งก็เกี่ยวกับยา ที่ใช้ทั้งเมล็ด ทั้งใบ ทั้งเนื้อไม้หรือว่ารากเป็นยา เพราะฉะนั้น ถ้าเรารู้คุณค่าทั้งสองด้าน ก็จะทำให้เรารู้ว่า ต้นไม้มีความสัมพันธ์กับชีวิตคน และถ้าเราเริ่มเข้าใจความสัมพันธ์นี้ ก็จะเห็นตัวที่จะทำให้นักสามารถนำเอามาสร้างการเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง

3-4 ปีที่ผมได้ทำตรงนี้ ผมก็เรียกสิ่งที่ผมได้ทำว่า วนเกษตร เพราะว่าทำ

แล้วมันมีสภาพคล้ายกับเป็นป่า แล้วก็เข้าใจการใช้สอยสิ่งที่มันเกิดขึ้นมาทั้งหมด และสิ่งที่มันเกิดขึ้นมาที่เขาก็นำไปสู่การใช้สอยได้นี้ ผมเริ่มต้นจากไปรวบรวมพืชมาชนิดเดียว ไม่ใช่ไปนำมาทีเดียว ซึ่งผมมีตอนนี้อยู่ประมาณสี่ห้าร้อยชนิด ซึ่งผมไม่ได้นำมาเลยสี่ห้าร้อยชนิด จะเริ่มจากชนิดเดียว แล้วเกิดความเข้าใจจากการเรียนรู้จากทีละชนิด หลายชนิดนำไปสู่การแปรรูปหรือการใช้สอยอื่น ๆ เมื่อมันถึงจุดหนึ่งของการมีตรงนั้น ผมก็เห็นว่าเวลามันเป็นอาหาร เราจะแปรรูปมันเป็นอาหารสำหรับใช้บริโภคได้เลยได้อย่างไร ถ้าจะเป็นยา ก็จะมีกระบวนการวิธีทำอย่างไร ทำให้ผมเห็นความจริงว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา 20 ปีที่ผมเป็นชาวไร่ และผมก็เห็นเพื่อน ๆ ชาวไร่ที่ยังเป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ จะเป็นโดยผมหรือเพื่อนชาวไร่เหล่านั้นก็ตาม เขาซึ่งมีความคิดอยู่เพียงแค่ว่า การปลูกพืชขึ้นมาต้องการขายเป็นเพียงวัตถุดิบ ชาวไร่มันสำปะหลังปลูกมันเพื่อต้องการขายเพียงแค่ว่ามันๆ พอเจอปัญหาาราคาหัวมันๆ ตกต่ำ เขาก็เจอปัญหาทั้งหมด นอกจากปัญหาเรื่องขาดทุน ปัญหาหนี้สิน ปัญหาไม่มีจะกิน มันตามมาหมดเป็นกระบวนการ ชาวไร่อื่นก็เช่นเดียวกัน ผมปลูกมะม่วง บังเอิญปีที่ผมเริ่มมีผลมะม่วงดก ปีแรกที่ผมเริ่มเก็บผลมะม่วงได้ เป็นปีที่มะม่วงถูกพอดี ผมตัดสินใจไม่ขายเพราะความจำเป็นเฉพาะหน้าที่ผมมีอยู่ไม่สูง เพราะว่าอย่างน้อยเราก็กินอาหารด้านอื่นกินอยู่บ้างแล้ว ผมซื้ออาหารจากภายนอกไม่มากจนเกินไป แรก ๆ ที่ผลมะม่วงร่วงลงมานี้ จะเรียกว่าเหมือนบังคับเด็กก็เหมือน เราเก็บมาก็มาผ่าแช่น้ำเกลือเอามาตากแห้ง แล้วก็มาลองกินดูก็กินได้รสชาติก็เค็ม ๆ เปรี้ยวอ่อน ๆ ลองไปคลุกน้ำตาลก็กินได้อีกก็คล้าย ๆ ข้าว การที่ทำอย่างนั้นมาก ๆ เข้า ก็ลองไล่ดู มันก็ขายได้อีก เพราะว่าคนเห็นไล่ดูเรียบร้อย มันก็เกิดความคิดว่าถ้าเราจะกินเราก็แก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ ถ้าไม่มีตังหรือต้องการจะกินของอื่นที่มีรสชาติอย่างนี้ เราก็ไม่ต้องซื้อกิน หรือถ้าเกิดต้องการดอง ทำให้มันมองดูน่ากิน มันก็ขายได้ เราก็เลยคิดว่าไม่จำเป็นที่จะต้องเร่งเก็บมะม่วงอ่อนนั้นไปขายในราคาถูก ๆ ที่ไม่คุ้มค่าขนส่ง เราก็เอามาแปรรูป หรือพอมะม่วงมันสุกเราก็เจอปัญหาเดียวกันอีก เราก็เอามาถนอม ก็ทำให้ดีหน่อย ก็มีคนไปซื้อ ไม่พอขายอีก ก็ทำให้ขายได้ เมื่อมาถึงตรงนั้นเมื่อใดไม่ต้องทิ้งอีก ก็มาเพาะเป็นกล้า ก็ขายได้อีก เบ็ดเสร็จขนาดขายถูกแล้ว ราคา

สูงกว่าที่เราขายมะม่วงดิบในราคาสูง ก็ทำให้เห็นว่ามันน่าจะมีทางออก ผมก็คิดถึงตรงนี้ว่า ถ้าเกษตรกรเริ่มคิดถึงตรงนี้ได้ เขาก็จะต้องไม่ขึ้นอยู่กับระบบตลาดทั้งหมด ฉะนั้น ถ้าเขาไม่ต้องขึ้นอยู่กับระบบตลาดทั้งหมด เขายังมีทางออกได้บ้าง อย่างน้อยก็ช่วยให้พอมีกินในช่วงของปัญหาเฉพาะหน้า เขาไม่จำเป็นต้องรีบร้อนนำผลผลิต ซึ่งมันอาจจะเกิดการเสียหายได้ง่าย เพื่อเข้าสู่ตลาด ก็จะทำให้เขามีอำนาจต่อรอง เพราะถ้าของที่เป็นอาหารไม่เข้าตลาดนี้ คือผู้ผลิตไม่ได้เดือดร้อน เพราะมีอาหารนั้นอยู่ในมือก็สามารถกินมันได้ ในขณะที่เดียวกันคนที่บริโภคซึ่งอยู่ในเมือง อันนี้เป็นความจำเป็นผมคิดว่าผมเป็นคนชนบท คือคนกลุ่มไหนก็ต้องคิดมาจากคนกลุ่มนั้น คนชนบทที่จำเป็นนะ เรามีไร่นา มีอาหารทุกอย่างอยู่ในมือ แต่เราไม่มีอาหารที่จะพอกิน ซึ่งอาหารทุกอย่างกลับมาประดังมากองอยู่ในเมือง ทำให้คนในเมืองมีอาหารกินจนล้นเกิน ฉะนั้นตรงนี้ถ้าเราแปรรูปแล้วเก็บไว้ในมือได้ ราคา ก็จะยก ความเป็นธรรมจะสูงขึ้น ผมเห็นได้จากกรณีมะม่วงหรืออีกหลายชนิด ผมก็เริ่มคิดว่าชาวไร่เราที่ปลูกมันสำปะหลังนี้ ผมเองเป็นชาวไร่มันสำปะหลังมากกว่า 20 ปี ก็เจอปัญหามาตลอด จนกระทั่งผมเกิดปัญหาตัวเอง ปัญหาครอบครัว เกิดการสูญเสียที่ดิน จนเกิดสลายงานชีวิต ก็เพราะจากการทำไร่ ฉะนั้นเราจะทำอย่างไรดี เมื่อเหตุการณ์มันถึงตรงนี้ ซึ่งในขณะที่เดียวกันที่ผมคิดถึงมันสำปะหลังที่ไร่ ผมก็เจอปัญหาเช่นเดียวกันทุกครั้ง ก็เจอปัญหาเรื่องมันฯราคาตกต่ำหรือจะขายไม่ได้ มาปีนี้เราก็มีกระแสข่าวต่อเนื่องเลยว่า มันฯจะขายไม่ได้อีกแล้ว เพราะว่า EC อาจจะลดการรับซื้อมันฯ ถึงอาจจะเลิกซื้อด้วยซ้ำไป ผมก็คิดว่าทุกวันนี้ชาวไร่มันสำปะหลัง ปลูกแล้วกินมันฯไม่ได้ เพราะมันไม่ใช่เป็นอาหารหลักสำหรับคน แต่ในขณะที่เดียวกันชาวไร่ที่ปลูกมันสำปะหลัง ถ้าจะเลิกปลูกมันสำปะหลังก็จะเลิกไม่ได้อีกเพราะจะไม่มีข้าวกิน เพราะคนที่ปลูกมันสำปะหลังอย่างต่อเนื่องมาหลายปี มันมีความผูกพันกับพ่อค้าในเมืองที่รับซื้อมันฯ ที่เขากลับให้สินเชื่อ โดยเฉพาะอาหาร เช่น ข้าวสาร ปลาเค็ม หรือเล็ก ๆ น้อย ๆ นี้กับลูกไร่ที่ปลูกมันฯ เพราะฉะนั้นพวกที่ปลูกมันฯ ถ้าจะเลิกปลูกก็จะมีปัญหาเรื่องจะทำอย่างไรถึงจะมีอาหารกิน เพราะไปเชื่อเขา เขาไม่ให้เชื่อ ที่นี้พ่อค้าเกิดจะส่งมันฯออกไม่ได้ ก็อาจจะเจอปัญหาใหม่ คือพ่อค้ายังไม่รู้จะส่งเสริมตัวไหน ชาวไร่ก็จะเจอปัญหาว่าถ้าปลูก

ของอื่นที่ไม่รู้จะทำอย่างไร ถ้าปลุกมันต่อก็อาจจะขายได้ในราคาที่ต่ำเกินไป หรือถ้าไม่ปลุกอะไรเลย จะยิ่งหนักเข้าไปอีก ผมก็คิดว่ามันล้าปะหลังเป็นเรื่องที่ยังมีทางออก ถ้าหากชาวบ้านเข้าใจตามกระบวนการที่ผมพูดถึงว่าการทำงานจะต้องเริ่มจาก หนึ่ง สอง สาม ที่ผ่านมามีเราปลุกมันฯ แล้วเพิ่งแค่คิดที่จะขายแต่หัวมันฯ ซึ่งเป็นวัตถุดิบ แล้วทำให้เราเคยคิดว่ามันง่าย ตอนนี้อาจจะเจอปัญหาที่ทำให้ชีวิตลำบากขึ้นไปอีก แต่ในขณะเดียวกันถ้าเราเข้าใจกระบวนการของมันฯ มันล้าปะหลังมันก็มีกระบวนการที่จะทำให้เราไปสู่การแปรรูปได้ด้วยตัวของชาวบ้านเอง ซึ่งไม่จำเป็นต้องไปพึ่งอุตสาหกรรมใหญ่ แล้วก็จะทำให้เกิดอำนาจต่อรอง ความจริงมันล้าปะหลังนั้นยังเป็นอาหารสำคัญ ยังมีความต้องการผมเชื่อว่าไม่น้อยเลย เพียงแต่ว่าชาวบ้านนั้นไปขายเป็นวัตถุดิบ จึงทำให้เกิดการล้นเกิน แล้วก็ไปทำให้ปัญหานั้นถูกโยนไปอยู่ที่โรงงานอุตสาหกรรม ฉะนั้นถ้าชาวบ้านเริ่มแปรรูปด้วยตัวของเขาเอง ผมมีประสบการณ์ เมื่อเด็ก ๆ นี้เรากินข้าวกับมันล้าปะหลังนะ เอามาผนกับสังกะสีที่เจาะรู แล้วก็กรองเอาน้ำแบ่งมานอนให้ตกตะกอน เราก็จะได้น้ำแบ่งแบ่งที่ตากแห้งแล้วก็กลายเป็นแบ่งมันล้าปะหลังสำหรับใช้บริโภคได้แล้ว เพราะน้ำเมาได้ถูกหมักตัวไปหมดแล้ว กากมันล้าปะหลังก็เป็นอาหาร เสร็ดตัว หมูหรือปลาก็ได้ ในขณะเดียวกันแบ่งมันล้าปะหลังก็ใช้บริโภคเป็นอาหาร ตั้งแต่ใช้ผสมอาหารหวานทั่วไป พวกเค้ก ส่วน หรือทำขนมพวกที่ต้องการให้มันใส มีคนเอาไปทำเม็ดยาลูก ในขณะเดียวกันแบ่งมันล้าปะหลังก็สามารถทำเป็นอาหารว่างพวกข้าวเกรียบกุ้ง ทำเป็นเส้นก๋วยเตี๋ยวได้ ฉะนั้นถ้าเราทำให้ชาวบ้านเริ่มต้นได้เข้าใจ แล้วก็เข้าไปในกระบวนการเหล่านี้ ก็จะไม่เจอปัญหาที่ว่า ถ้าเขาหยุดรับซื้อมันเส้น เราก็เจอปัญหาเรื่องมันหัว ชาวบ้านก็ยังมีทางออก

มาถึงตรงนี้ของผม จากเงื่อนไขของที่ผมได้ท้าวเนกษตรมาจนถึงปัจจุบันนี้ ใช้เวลาประมาณสิบปี การเรียนรู้หรือกระบวนการเรียนรู้จากพืช น่าจะมีทางออก น่าจะต้องไม่ติดไปบนสายพานอย่างที่ผมเคยพูดเมื่อ 6 ปีที่แล้วว่าไม่มีทางเลือก สมัยนั้นเราติดอยู่บนสายพานนะ ผมเคยไปดูโรงงานอุตสาหกรรมหลายแห่ง แล้วหลายแห่งที่เป็นโรงงานอุตสาหกรรมที่ผลิตอาหาร อาหารที่ยังไม่ได้บรรจุเสร็จ มันอยู่บนสายพาน ถ้ามันร่วงลงมาจากสายพานเมื่อไร มันจะถูกเขี่ยลงถังขยะไปเลย ผมคิดถึงชีวิตของคนสมัยหนึ่ง

อย่างกรณีตัวของผมเอง ผมเริ่มรู้สึกว่าผมน่าจะไปกับใครไม่ได้แล้ว เพราะว่าวิถีคิดของ
 ผมน่าจะไม่สอดคล้องกับคนที่จะมาเกี่ยวข้องกับผม โดยเฉพาะในสมัยนั้นส่วนใหญ่จะเป็นข้าราชการ
 เป็นนักส่งเสริม ผมก็เริ่มไม่เห็นด้วย พอเริ่มไม่เห็นด้วยกับความคิดของท่าน
 เหล่านั้น ผมก็นึกถึงชิ้นอาหารที่มันตกจากสายพาน ซึ่งมันจะต้องถูกเขี่ยทิ้ง ผมเริ่ม
 ถูกปฏิเสธจากสังคม สังคมเริ่มมองว่าผมเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ แล้วหลายคนที่ไม่เข้าใจผม
 แต่อยากจะคบหา ก็ไม่กล้าคบหา เพราะฉะนั้นชีวิตของคนเวลาเจอปัญหาแล้วถูกโคตเดี่ยว
 นี่ ผมเชื่อว่าคนที่ไม่เคยถูกโคตเดี่ยวจะไม่รู้สึกว่า เวลาถูกโคตเดี่ยวนั้นมีความรู้สึกอย่างไร
 แต่ผมเคยถูกโคตเดี่ยว แล้วก็เคยมีความรู้สึกมาแล้วว่า ถ้าเราถูกโคตเดี่ยว โลกนี้มันไม่
 ได้มีความหมายจริง ๆ เลย แล้วก็รู้สึกเหมือนมีเราคนเดียวเท่านั้นในโลกนี้ ฉะนั้น
 การที่คนเราถูกกำหนดทิศทางให้มันเลื่อนไหลไปตามแนวทางจนไม่มีทางเลือกนี้ กระแส
 สำคัญที่สุดที่ทำให้คนรู้อย่างไรกับเส้นทางที่มันไป แล้วไปทางไหนไม่ได้แล้ว ต้องไป
 ทางเดียวกันอย่างนั้นแล้ว ผมคิดว่าสิ่งสำคัญที่สุดที่ผมเห็นว่าจำเป็นมากก็คือ การสร้างความ
 เข้าใจ ที่ผมเรียกมันว่ากระบวนการเรียนรู้หรือตัวการศึกษา ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญมาก
 อาจจะเป็นเพราะเหตุที่ผมได้อาศัยเงื่อนไขของวณเกษตร ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้
 แล้วก็ทำให้เห็นกระบวนการส่งเสริมหรือกระบวนการพัฒนา จนทำให้ผมเกิดความคิดว่า
 ผมอยากจะทำงานกับชาวบ้าน แล้วก็อยากจะทำงานกับคนที่ยังไม่มีคนเข้าไปส่งเสริม
 เพราะคิดว่าการทำอย่างนั้น ขางที่อาจจะทำให้เราได้ลองไปเริ่มต้นตามวิธีที่เราคิด ฉะนั้น
 ถ้าหากว่ายังเอื้อชีวิตของคนเหมือนกับอยู่บนเส้นทางที่ไม่มีทางเลือก หรือบนสายพานชีวิตแล้ว
 ผมว่ามันจำเป็นแล้ว เพราะว่าถ้าเราขึ้นไปอยู่บนนั้นแล้ว ถ้าเราจะปล่อยให้เขากำหนดวิถี
 ชีวิตของเราทั้งหมดโดยที่เราไม่มีสิทธิ์ที่จะปรับตัวให้มันสอดคล้องอะไรได้เลย มันก็คงเหมือน
 กับสวะที่ไหลตามน้ำนั่นเอง ซึ่งมันแล้วแต่ว่าเขาจะพาไปที่ไหน ที่นี้ผมคิดว่าสิ่งที่มันไม่มีทาง
 เลือกตรงนั้น มันจำเป็นต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้รู้อย่างไรมันจึงจะ
 อยู่ได้ มันอาจจะเหนื่อย เหมือนกับที่ผู้หญิงใหญ่ในบ้านเมืองเราหลายคนเขาพูดนะว่า
 การปรับตัวนั้นมันเหมือนกับการว่ายน้ำทวนน้ำ ก็ต้องเหนื่อย การที่จะว่ายไปถึงจุดหมายได้หรือไม่
 ไม่ ก็คงจะบอกไม่ได้ เพราะว่าการว่ายน้ำทวนน้ำมันบอกไม่ได้ว่าจะว่ายถึงหรือไม่ถึง มัน

ต้องขึ้นอยู่กับกำลังของผู้ว่าฯ ฉะนั้นผมมีความมั่นใจอยู่บ้าง ถ้าเราไม่ไปคาดหวังอะไรเร็วไม่ได้ไปมองที่ตัวที่ทำให้คนที่เคยสำเร็จอยู่แล้ว แล้วเราจะต้องเอาตัวนั้นมาเป็นตัวตั้ง แล้วก็ต้องทำตัวนั้นในวันนั้น แทนที่จะมาเริ่มจาก หนึ่ง สอง สาม อย่างที่ผมพูดตั้งแต่ต้นว่า มันจะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้

ฉะนั้นการที่ได้มาพูดในวันนี้ ผมอาจจะพูดได้ไม่ตรงอย่างที่. เสรีคิดเมื่อตอนแรก แต่ทว่าในขณะเดียวกันแล้วผมว่า ผมเองผมก็ไม่ได้เตรียมอะไรมา นอกจากอาจจะเล่าถึงช่วง 5-6 ปีที่ผ่านมาให้ฟังว่า มันทำให้ผมได้อะไรขึ้นมาบ้างจากการที่ผมได้เคยนำเสนอเรื่องสายพานชีวิตในครั้งแรก แล้วสิ่งหนึ่งที่ผมไม่อยากจะพูดทุกวันนี้ คือผมไม่อยากจะพูดด้วยเหตุผลที่มันเกิดขึ้นมาใน 5-6 ปีนี้ ส่วนหนึ่งก็ผมว่ามันเป็นเรื่องที่ดีมาก ในกรณีที่ผมทำวนเกษตรขึ้นมาจากเหตุผลที่ผมได้นำเสนอในเรื่องสายพานชีวิตนั่นเอง แล้วก็ในขณะเดียวกัน มันก็ว่าเป็นเรื่องที่ผมอธิบายไม่ได้ด้วยว่าเพราะอะไรว่า การที่ผมได้ทำวนเกษตรแล้วผมได้เข้าใจกระบวนการเรียนรู้บางอย่างอันจากการทำกิจกรรมลักษณะอย่างนั้น มันช่วยให้ผมเข้าใจสถานการณ์อะไรที่มันเกิดขึ้นในปัจจุบันได้ง่าย แล้วสิ่งที่ผมประหลาดก็คือ บางเรื่องเราสามารถวิเคราะห์ได้ เพราะจริง ๆ แล้วผมอธิบายไม่ได้ว่าเพราะอะไร เพราะฉะนั้นบางทีเวลาผมพูดคุยกับหลายคนที่คุ้นเคยกันนี้ ผมอาจจะพูด ๆ แล้วก็อดวิเคราะห์ไม่ได้ หลาย ๆ คนก็สงสัยว่า เหมือนผมได้ไปรับรู้ตัวข้อมูลอะไรเหล่านั้นมาอย่างไร ซึ่งจริง ๆ ผมก็ไม่ได้รู้ เพียงแต่ว่าสถานการณ์มันบอกให้เหมือนกับเราจะต้องบอกว่ามันจะต้องเป็นอย่างนั้น ฉะนั้นการทำให้เราเข้าใจอะไรได้ง่ายนี้ ผมมองว่าตัวกิจกรรมที่ทำนี้มันเป็นตัวที่ทำให้คนเกิดการสะสมความเข้าใจ เพราะฉะนั้นผมยังมีความเชื่อว่า ความเข้าใจที่มันจะเกิดขึ้นได้ มันคงไม่มีอะไรซับซ้อนถ้าหากว่ากิจกรรมตัวนั้นถ้าเราทำ มันสอดคล้องตรงตามความเป็นจริง มันจะเข้าใจอะไรได้ไม่ยากเกินไป ในขณะที่อะไรเกิดเราจะเข้าใจได้ไม่ยากนัก

ผมคิดว่าผมอาจจะใช้เวลาตรงนี้ เล่าเรื่องนี้ให้ฟังเพียงแค่นี้ก่อน และใช้เวลาที่มีอยู่ในโอกาสนี้และโอกาสต่อไปเพื่อการแลกเปลี่ยน ขอบคณมากครับ

ข้อเสนอของผู้ใหญ่วิบูลย์ เติมเต็มในการสัมมนากลุ่มย่อย "กลุ่มเกษตรยั่งยืน"

ในการสัมมนาเครือข่ายทางวัฒนธรรม 15 ธันวาคม 2535

ณ ศูนย์เยาวชนกรุงเทพมหานคร

* เนื่องจากผู้ใหญ่วิบูลย์จะต้องเดินทางกลับก่อน ที่ประชุมจึงเสนอให้ท่านเสนอประสบการณ์ของท่านแรก ดังนี้

ผู้ใหญ่วิบูลย์ : ผมเสนอให้มีการแลกเปลี่ยนกัน 2 ประเด็น ประเด็นแรก การขยายความคิดสู่ชาวบ้าน ซึ่งมักจะมีความขัดแย้งกัน ปัญหาของการขยายความคิดสู่ชาวบ้านตอนนี้ ในปัจจุบันคนที่ทำงานที่ไม่สอดคล้องกับกระแสหลักซึ่งเป็นกระแสส่งเสริมโดยรัฐบาล ซึ่งสื่อมวลชนพยายามจะเผยแพร่ มันเป็นกระแสที่ถูกบุคคลส่วนหนึ่งปิดกั้นและไม่ยอมรับฟัง การที่จะทำให้คนอื่นหยุดฟัง หรือทบทวนช่วยกันคิดได้นี้ เป็นเรื่องใหญ่ที่ควรเอาประสบการณ์มาแลกเปลี่ยน กับอีกประเด็นเป็นเทคนิคการทำงานที่สำคัญที่อยากจะให้ทุกคน เห็นเป็นเรื่องสำคัญมาก คือการประสานกับระบบราชการ ไม่ใช่ตัวคนนะ ตัวระบบ แม้กระทั่งเราจะอยู่ในท้องถิ่นอย่างเช่นอำเภอ เราก็ต้องเจอกับระบบแล้ว แต่ในอำเภอในท้องที่ในตำบลหมู่บ้านที่มีตัวข้าราชการอยู่นั้น อาจจะมีบางคนที่จะเข้าใจร่วมกันได้ แต่ความเป็นจริงแล้ว เรายังไม่สามารถเข้ากับระบบได้ ผมว่าประสบการณ์ตรงนี้น่าจะได้เอามาคุยกัน

ที่ผมหยิบยกปัญหานี้ขึ้นมา ก็อาจจะมาจากปัญหาของตัวเอง อย่างผมเคยเรียนให้ทราบอยู่เสมอ ๆ ว่า ถ้าเราทำงานอะไรแล้ว ถ้าเราไม่ได้หยุดคิดนี้ มันก็จะหยุดไม่ได้ เราก็จะไปเรื่อย แล้วก็เร็ว ในที่สุดก็ไม่รู้จะแก้อยู่ตรงไหน ผมเองจริง ๆ แล้วมีความตั้งใจที่จะทำอะไรมาแล้วหลายอย่าง แล้วก็หลายอย่างที่เปลี่ยนไป หลายอย่างที่ต้องเลิกล้มความตั้งใจ หรือปรับความเพียรพยายามที่จะทำไป ก็เพราะว่าเวลาทำแล้วไป

เจอปัญหาขัดแย้งที่มันเกิดขึ้นที่ตัวเราก่อน โดยเฉพาะระบบราชการ ก็ทำให้เราหมดกำลังใจ เลยไม่ทำ มาถึงตรงนั้นผมเห็นว่ามันเป็นเรื่องที่ต้องมาทบทวนกันแล้วว่าจริง ๆ ถ้าเราจะต้องต่อสู้กันเพื่อจะให้ได้ โดยที่ไม่คำนึงถึงระบบที่มันมีอยู่ เราจะเอาซึ่งใจก็ข้างมัน เราจะต้องทำ แล้วก็อาศัยความร่วมมือของคนเท่าที่พอมีอยู่ ผมคิดว่าทำยาก และก็อาจจะทำอะไรไม่ได้ด้วย ในขณะที่เดียวกัน ตอนที่ผมคิดก็มีอยู่ 2 วิธีที่จำเป็น วิธีหนึ่งที่ผมเกริ่นแล้วก็คือ เราจะต้องสร้างเครือข่าย ซึ่งตัวเครือข่ายนี้จะเป็นตัวเสริม และมันจะเป็นตัวที่เราสามารถเอามาจัด.. คือใช้คำว่า "จัดฉาก" เลยว่ากันง่าย ๆ เพราะว่าจริง ๆ แล้วนั่นคือ เทคนิคตัวหนึ่ง มันต้องมีการจัดฉาก เพราะระบบราชการเขาชอบการจัดฉาก ตัวจัดฉากคือตัวอำนาจต่อรองที่สำคัญ ซึ่งก็อาจจะเป็นตัวหนึ่งที่ผมอาศัยตัวนี้ผ่านมาจนถึงจุดนี้ได้บ้าง และก็ลดความขัดแย้งได้ อันที่สอง เครือข่ายก็จะทำให้เราได้ข้อมูลอะไรได้เร็ว เพราะเครือข่ายนี้คงไม่ได้หมายถึงเฉพาะพวกเราที่เป็นชาวบ้าน เป็นผู้นำ หรือเป็นคนที่กำลังทำงาน แต่กำลังจะมองว่า ตอนที่ถ้าจำเป็นที่จะทำงาน ต้องสร้างเครือข่ายกับข้าราชการด้วย ซึ่งข้าราชการที่จะสร้างเครือข่ายด้วยนี้ไม่ใช่ระบบ เป็นตัวบุคคล เหมือนที่ผมพยายามประสานกับคุณสมภาร หรืออีกหลาย ๆ คนในหน่วยงานของรัฐ นี่คือตัวบุคคลนะ ไม่ใช่ระบบ คือขณะนี้ถ้ามีตัวบุคคลนี้ ถ้าตัวบุคคลเห็นด้วยกับความคิดนี้ ลดไปได้ครึ่งหนึ่งของความขัดแย้ง เพราะมันมีลักษณะประนีประนอม มีทางออกเพิ่มขึ้น เพราะฉะนั้นผมถึงเห็นความจำเป็นในการสร้างเครือข่ายตัวนี้

ทีนี้ ผมมีความรู้สึกอย่างนี้ว่า จริง ๆ แล้วช่วงหลังนี้ผมอาจจะค่อนข้างจะสนใจเรื่องระบบราชการนะ เพราะเหตุว่าระบบราชการนั้นคุมงานทั้งหมดไว้เลย แล้วก็เนื่องจากระบบราชการนั้น ต่อเนื่องมาหลายสิบปีนั้นเขาอาจจะโตขึ้นมาก และก็ไม่ได้เน้นที่จะทำอะไรให้มันทันกับปัญหา มันจึงทำให้ระบบราชการนี้ไม่ทันปัญหา เวลาชาวบ้านเกิดมีปัญหา ต้องคิดเรื่องนี้ มันเป็นเรื่องที่ข้าราชการยังตั้งรับไม่ทัน แต่ผมก็มองว่าเดี๋ยวนี้ข้างบนเขาก็ปรับเยอะ แต่ในขณะที่ข้างบนปรับเยอะ ข้างล่างก็รับไม่ทัน เมื่อรับไม่ทัน คนกลุ่มหนึ่งที่รับไม่ทันกลับไปผูกพันติดอยู่กับผลประโยชน์ด้วย ก็เลยยิ่งทำให้คนที่คิดแล้วไม่ไปสอดคล้องกับที่เขาคิด กลายเป็นปัญหาขัดแย้ง ตรงนี้เราต้องปรับที่ตัวเราเองก่อน อย่างกรณีผม

ช่วงหนึ่งผมเริ่มมีความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่หลายฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเกษตรอำเภอ เรื่องของเกษตรสมัยใหม่ ผมมหยุด กลับมาไม่สนใจ ไม่ใช้สารเคมีนี้ เราต้องหยุด... วิธีที่เราได้ก็คือหยุดไปวิพากษ์วิจารณ์เขาเลย แล้วก็ไม่ได้พูดกับเขาเลยในเรื่องนี้ เราจะ ต้องฟังคำพูดเรื่องสารเคมีต่อไป ทั้ง ๆ ที่เรารู้ก็ต้องอดทน เพราะว่าถ้าไปพูดตรงนั้น เพราะตัวสารเคมีคือตัวผลประโยชน์ของเจ้าหน้าที่รัฐ เพราะว่าตัวนั้นไปผูกพันอยู่กับพ่อค้า แล้วพ่อค้าก็ถือว่าเป็นเรื่องใหญ่มาก ถ้าเราไปต่อต้านการใช้ปุ๋ยใช้ยา นี่มันมีปัญหามาก เพราะว่ามันหมายถึงอาชีพเขา ไปทุบหม้อข้าวเขาเลย เพราะฉะนั้นเราจะต้องหยุด แต่ ในขณะเดียวกัน เราจะต้องกลับมาสร้างกระแสความคิดกับคนที่อยู่ใกล้กับเรา ให้เกิดความ เชื่อมั่นว่า ถ้าไม่ใช้สารเคมีจะต้องทำได้ ต้องอยู่ได้ แล้วถึงงานประชาสัมพันธ์ที่สำคัญใน ช่วงแรก เราจะต้องไม่เน้น ต้องเน้นเรื่องการทำความสำเร็จ ก็คือการสร้างเครือข่ายที่ ไม่ใช้สารเคมีให้เกิดขึ้นในระดับใกล้ อันนี้จำเป็นมาก ฉะนั้นถ้าตรงนี้ขึ้นมารดับหนึ่งแล้ว แล้วก็เรื่องของการทำงานเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมีนี้ สิ่งที่ผมใช้ในตอนเริ่มต้นเลยที่ทำให้เกิด เครือข่ายกับราชการได้ คือผมทำเรื่องสิ่งแวดล้อม แทนที่เราจะไปวิพากษ์วิจารณ์เขาอื่น เราก็ไปพูดเรื่องสิ่งแวดล้อม พูดถึงผลกระทบที่มันเกิดขึ้นจากปัญหาที่มาถึงตรงนี้ จริง ๆ แล้วมันก็จำเป็นนะ ทำอย่างไรเราจะทำตรงนี้ให้มันเป็นเรื่องเดียวกันได้ เราต้องหาข้อ มูลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ให้มันมากนั่นเอง ถ้าเราสะสมข้อมูลมา อย่างกรณีตอนนี้เรากำลัง พูดถึงน้ำใต้ดิน กำลังพูดถึงแหล่งน้ำธรรมชาติ กำลังพูดถึงพืชพื้นบ้าน ในขณะที่พูดตรงนี้ จริง ๆ เป้าหมายคือ เกษตรธรรมชาติ แต่เราจะพยายามไม่พูดเรื่องเกษตรธรรมชาติ ก่อน เพราะว่าถ้าไปพูดก่อนแล้วนี้ กลุ่มคนที่ทำเรื่องอื่นอยู่ เขาก็บอกว่าเรากำลังไปต่อต้าน การใช้สารเคมี นี่คือวิธี เราต้องคิดเรื่องนี้บ้าง เสร็จแล้วก็ทำเรื่องใหม่ต่อไป และ พอเราพูดถึงเรื่องแหล่งน้ำธรรมชาติ เราก็จะโยงไปถึงปัญหาน้ำที่เกิดจากการสะสมของ สารเคมีได้ แล้วก็จะเริ่มพูดไปถึงระบบการผลิต เราพูดจากปลายแล้วย้อนกลับไปหาต้น ตอนนีที่กำลังพูดกันก็คือเรื่องน้ำในแม่น้ำกำลังจะแห้ง น้ำใต้ดินลดลง เราก็พูดถึงระบบวิธี การ การขาดไถดัดตลอดเวลา เป็นตัวกันไม่ให้ น้ำไหลผ่านลงไปในดิน ระบบชลประทาน ใหม่ ซึ่งหมายถึงการทำเขื่อนด้วย เพราะก็เป็นวิธีกันไม่ให้เกิดระบบน้ำซึมในดินด้วย และก็

ทำให้เกิดการสูญเสียป่าที่เป็นตัวทำให้เกิดน้ำซึมด้วย เราไปจัดระบบส่งน้ำใหม่ ซึ่งก็กินไม่ให้น้ำซึมไปอีก โดยการทำคลองคอนกรีต นึกภาพออกใช่ไหม เคียวน้ำขังถึงแห้งมาก เพราะน้ำซึมใต้ดินมันหายไป โดยระบบการจัดการชลประทานใหม่ เพราะฉะนั้นพอเราพูดถึงตรงนี้ แล้วคนก็เริ่มคิด มันโง่งไปเอง โง่งตามกลับมา เขาก็เห็นความต่อนองมันเอง เพราะฉะนั้นตรงนี้นี่ ไม่ค่อยขัดแย้ง เพราะเราไม่เป็นตัวไปตีเชือก ใครจะไปว่าเชือก เรื่องของเขาไม่ใช่เรื่องของเรา แต่ถ้าใครเขาเอาด้วยเราก็เอาด้วย ถ้าเราเห็นว่ามีเครือข่ายมากพอก็เอา

ผมก็มองอย่างนั้น ก็ทำให้มองว่างานสร้างเครือข่ายก็คืองานการศึกษา ที่เราต้องทำความเข้าใจตรงนี้ โดยไม่ไปปะทะชน แต่ว่าเราจะเริ่มหยิบเอางานที่ เราเข้าใจแล้วว่ามันจะส่งผลอย่างไร และในขณะเดียวกันเราก็พยายามสร้างเครือข่ายกับเจ้าหน้าที่ที่เข้าใจ คือจริง ๆ แล้วผมก็เห็นว่า เจ้าหน้าที่ที่เข้าใจ ที่เขาสนใจจะทำงานในระดับล่างก็มีทั่วไป เพียงแต่ทำแล้วระบบโครงสร้างรัฐไม่ค่อยเอื้อ ผมเคยทำเรื่องเด็กกับธรรมชาติหลายคราว แล้วก็รู้ว่าครูส่วนหนึ่งอยากทำงาน แต่ผู้บริหารไม่อำนวยความสะดวก ก็อาศัยพยายามที่จะเอาเรื่องนี้ไปเสนอข้างบน ด้วยวิธีการต่าง ๆ พยายามหาช่องทางเสนอไปเรื่อย จนกระทั่งทำให้เกิดได้เสนอโดยตรง พอเสนอโดยตรงได้ เราก็พยายามจัดกิจกรรม แล้วก็เชิญข้างบนลงไปเยี่ยม ก็ทำให้ผู้บริหารเข้ามา เราก็หาคนไปพยายามนำเสนอเรื่องนี้ มันก็เกิดการขานรับได้ระดับหนึ่ง เพราะไม่มีความขัดแย้ง แต่มันเป็นการเปิดโอกาสให้คนในระดับล่างสามารถเสนอผลงาน และข้างบนก็เห็นว่ามันเป็นเรื่องที่ดี แล้วเขาไม่เสียหน้า และตรงนี้นี่ต้องไม่ทำเอง แต่ต้องพยายามไปให้ข้อมูล ก็ป็นผมก็ทำเรื่องการศึกษาเด็กตรงนี้ แล้วก็เชิญปลัดกระทรวงลงไป แล้วก็ให้ครูเขารับไปก็ไม่เสีย ก็เกิดการปรับพฤติกรรม ตรงนี้เราก็ทำเครือข่ายครูได้ ขึ้นมา 2-3 คน แล้วครูเขาก็ดีขึ้นในแง่ผลงาน ก็เป็นตัวอย่างที่เราให้ฟัง

* ช่วงนี้มีชาวบ้านรายหนึ่งแลกเปลี่ยนประสบการณ์ว่า ข้าราชการในพื้นที่มักจะเข้ามาในลักษณะเพื่อมาเอาผลงาน อันเป็นปัญหาที่ประสบอยู่ จึงขอปรึกษาผู้ใหญ่วิบูลย์

ผู้พิทักษ์ : ผมอยากจะเรียงตรงนี้ว่า ความแน่นอนในส่วนคนที่เข้าราชการ เขาจะไม่มี โดยเฉพาะกรมส่งเสริมฯ จะไม่เคยมีความคิดอย่างนี้ แต่มันก็พอมันกระสอกระยุ่ง เพราะว่าตอนนั้นปัญหาเรื่องสารเคมีมันแรง แต่เขาจะไปพูดเรื่องเล็กใช้สารเคมี เลิกอะไร เขาพูดไม่ได้ เพราะว่ากรมส่งเสริมฯนี้เคยรับโครงการของบริษัทธุรกิจเกี่ยวกับเรื่องน้ำมันตั้งแต่ต้น เขาเคยทำหน้าที่แปลงทดลองปุ๋ย ทดลองยาให้บริษัทเหล่านั้นมานานแล้ว เพราะฉะนั้นเขาคำตรงนี้ไม่ได้ ถ้าเขาคำก็เหมือนเขาไปต่อต้านบริษัท ซึ่งหลายคนโตได้เพราะบริษัทช่วยเขามา แต่เดี๋ยวนี้กระแสรื่องสิ่งแวดล้อมมันสูง กระแสเรื่องสารเคมีมันมากแล้วจริง ๆ ยาเคมีบ้านเราที่ใช้อยู่ ผมก็มีข้อมูลบ้างนะ อย่าไปถือว่าเป็นข้อมูลถูกต้องทั้งหมด แต่มันก็มีส่วนถูกต้องอยู่บ้าง คือยาฆ่าแมลงส่วนใหญ่ที่เราใช้อยู่ตอนนี้ มีสารพิษตัวที่เขาห้ามไม่ให้ใช้ สูงกว่าปกติ จริง ๆ ทั่วโลกเขาเลิกกันหมดแล้ว เขาไม่ให้ใช้แต่มันเอามาใช้ในเมืองไทยได้ แล้วตรงนั้นมันเป็นความละเลยของหน่วยงานของรัฐที่ไม่ได้ตรวจสอบ จริง ๆ แล้วเจตนาเขาต้องการให้มันหมดไป เพื่อต้องการช่วยบริษัทให้มันขายหมด จะได้ไม่ต้องนำเข้ามาอีก ที่นี้ว่ามันจะหมดคนที่ใช้มันก็แน่ นี่คือปัญหา ที่นี้เขาไม่ได้สนใจ

พอมาถึงตรงนี้ ตอนนั้นมันเป็นตัวขึ้นกับของกรมวิชาการ อาจจะเป็นเพราะกระแสหลายอย่างมันเข้ามา แต่กระแสนั้นมันก็ยังไม่ชัดเจน ตอนนั้นกรมวิชาการเกิดมาสนใจเรื่องอินทรี เกษตรอินทรี คือกระแสนั้นมันเกิดไปผูกพันกับผลประโยชน์อีกเหมือนกันซึ่งมันเป็นเกษตรอินทรี แต่มาในนามของเชื้อจุลินทรีย์ที่ใส่ลงไปในดิน ซึ่งญี่ปุ่นเป็นคนนำเข้ามา อันนี้กรมวิชาการเห็นด้วย เพราะมันเป็นเรื่องของธุรกิจได้ กับอีกอันหนึ่ง กระแสสิ่งแวดล้อมทำให้เขาเริ่มที่จะมาคิดเรื่องอินทรีวัตถุ เพราะถูกเสนอมามาก เดียวนี้เกษตรธรรมชาติเกิดขึ้นเยอะแยะ มีคนค้าเตี๊ยะ มีใครมากมาย เป็นเครือข่ายได้ตรงนี้เป็นเครือข่ายให้เขากลับมาทบทวน เพราะมันมีเครือข่ายประกาศความสำเร็จเกิดขึ้น ตัวนี้ก็กระจายไปทั่วประเทศ ไม่ว่าจะเป็นภาคไหนของเมืองไทย รายเล็กรายใหญ่ก็แล้วแต่มียุ่ทั่วไป ตัวนี้ก็เป็นตัวทำให้เกิดการทบทวน กระแสนี้ก็ลดลง ส่วนหนึ่งเกษตรตำบล ที่อยู่กรมส่งเสริมลงมาเกี่ยวข้องกับชาวบ้าน ถ้าเขาคำตรงนี้ผลงานเขาก็ไม่เสีย ก็ถือว่าผลงานของเขาก็เข้ามาได้ในแง่ความสนใจชาวบ้าน แต่พูดถึงงานตรงจริง ๆ ไม่ใช่ ก็

ยังไม่ได้ทำอยู่ เพราะว่างานส่งเสริมมันยังค้างอยู่ เพราะว่าแผน 5 ปีมันเขียนไว้ก่อนแล้ว มันยังทำตามแผน 5 ปีที่เขาเขียนไว้ก่อน เพราะว่าแผน 5 ปี ผมเองเป็นกรรมการสภาตำบล เราก็รู้ว่าในสภาตำบลไม่มีใครเขียน มีแต่เกษตรเขียนแล้วมาให้สภาตำบลลงนาม ฉะนั้นแผน 5 ปีมันเป็นงานตกค้าง หลายอย่างก็ต้องเร่งไล่ เพราะว่างบประมาณมันเกินออกมาแล้ว หลายอย่างก็ยังไม่ทำ ก็ต้องเร่งทำ ฉะนั้นถ้าใครไปทำอะไรขัดแย้งตรงนี้ จะเหมือนเบรคไม่ให้เขาทำงานเลย ซึ่งเขาก็จะหาวิธีไล่ลงไปได้ กลมกลืนกับเราเลย คือเขาก็ลดความขัดแย้งลงเยอะ ในแง่เขายอมรับเรื่องธรรมชาติ แต่พอใส่ในแผนต้องเป็นเรื่องของเขา นั่นคือเขาลดความขัดแย้งกับเรา เพื่อจะทำงานของเขาให้เสร็จเหมือนกัน ตรงนั้นมันก็เกิดขึ้น ฉะนั้นวิธีตรงนี้ผมว่า เรื่องของการมีพวกแยกก็ช่วยได้ เพราะพวกแยกทำให้เขาต้องระมัดระวังมากขึ้น เวลาที่จะต้องทำอะไรกับเรา อันที่สองนี้ผมว่า ถ้าเรามีความมั่นใจอย่างกรณีงานทดลอง โดยเฉพาะการทดลองเกี่ยวกับเรื่องพลังงานธรรมชาติ เป็นงานทดลองที่น่าสนใจ ซึ่งตัวนี้หลายฝ่ายเขาจะร่วมกับเราได้มากขึ้น ผมว่าน่าจะต้องมีการประสานกันแล้วมีเครือข่ายในท้องถิ่น มีคนที่พอมีพลัง ทำเป็นโครงการเลย ทดลองพลังงานธรรมชาติขนาด 5 ไร่ ตอนนี้ผมว่าตัวนี้น่าจะลองอาศัยเงื่อนไขกรมวิชาการ หรือหน่วยงานอื่น ลองเสนอโครงการผ่านเข้าไป แล้วดึงเอาเจ้าหน้าที่เขาออกมาร่วมทำ เราก็พยายามผ่านให้อำเภอได้รู้โครงการของเรา เพราะว่าถ้าอำเภอได้รู้ว่าเรามีโครงการ ประเด็นแรกอำเภอก็ยังมีส่วนอยู่ อันที่สองนี้ งานเริ่มเป็นระบบ เพราะมันเป็นข้าราชการ แต่จริง ๆ แล้วเขาก็ไม่ได้มาทำอะไรเท่าไร เพียงแต่เราพยายามจะขอความคิดของเราให้กับหน่วยงานราชการทำ มันจะเป็นตัวลดความขัดแย้ง

เมื่อตะกี้นี้ผมฟังถึงเรื่องการทำนาธรรมชาตินี้ ผมกำลังสนใจตัวนี้อันหนึ่ง ผมตามคุณคำเตื่องมาตลอด แต่สิ่งที่ผมรู้ว่ามันจะขยายเต็มที่ยาก เพราะคนที่จะทำนา 10 ไร่ต้องใช้ฟางกั้นคันลุม เราจะทำฟางที่ไหน นี่เป็นปัญหา ถ้าทำเป็นร้อยไร่พันไร่ไม่มีฟางแล้วหมดกันเลย เพราะตอนนี้คุณคำเตื่องมีเปรียบเพราะคนอื่นไม่ยอมทำ คุณคำเตื่องก็สหายหน่อย ไปเก็บฟางที่ไหนก็ได้ถ้าจะทำ ที่นี้พอทำหมดทุกคน ไม่มีฟาง ปัญหาใหญ่เหมือนกัน คือถ้าใครทำนานแล้ว สปีห้าปีนี้ ดินมันฟื้นตัวเองมีอินทรีย์วัตถุมากแล้วนี้ ไม่ต้องใช้

ฟางมันก็ขึ้น ที่นี้ก็จะถึงตรงนั้นไม่ใช่ของง่าย มันเริ่มทั้งหมดไม่ได้ ตรงที่เราไม่มีฟาง
ผมก็คิดว่าถ้ามันลุ่ม หมายถึงว่ามันสามารถขึงน้ำได้นั้น เมื่อคุยกับคุณคำเตื่องว่า ถ้าเราจะ
ใช้ถั่วแระ หอยดัก ๆ ช่วงที่ฝนตกแรก ๆ ลักเตือนมินา-เมซา หอยดักไปเลยเพราะตัวมัน
ขึ้นแล้วมันทนแล้ง พอมันสูงมาลักแค่หัวเข้าแค่เอวนี้ ลักเตือนมิถุนา ฝนตกลงมาหว่านข้าว
เลย แล้วถั่วถั่วนี้ออกไปเลย ซึ่งมันไม่ตายนะ ตอมันแตกอีก แต่พอฝนตกจริง ๆ พอ
ข้าวงอก บิดน้ำไม่กี่วันมันก็ตาย อาจจะเป็นการลดการนำฟาง ง่ายกว่าการขนฟาง
ง่ายกว่าการไถนาอีก แล้วพอมันรากแน่นแล้ว เป็นปุ๋ยหมดเลยเพราะเป็นพืชตระกูลถั่วและ
ก็ได้อินทรีย์วัตถุเหมือนกัน นี่เป็นวิธีหนึ่ง ผมกำลังสนใจอยู่ ผมยังไม่ได้ทำนะ แต่ผม
คิดอยู่ อย่างปีนี้ผมใช้ถั่วแระนี้คุมหญ้าคา คุมอยู่ หญ้าคาไถหมดเลย ฉะนั้นผมชักมันใจ
ผมก็มองอย่างนั้น ในแง่ของข้อเสนอที่ต้องช่วยกันคิดว่า เป็นไปได้แค่ไหน

....(พูดถึงธรรมชาติ) ตัวเทคนิคนี้เป็นตัวจำเป็น ทำอย่างไรจะให้คนผ่านขั้น
ตอนนี้ไปได้ (ขั้นตอนผลประโยชน์เฉพาะหน้า) ผมถึงช่วยกันมองหาเทคนิค เพราะว่า
เทคนิคมันเป็นจุดเริ่มต้นของกิจกรรม เพราะถ้าเขามั่นใจกิจกรรมแล้ว เขาเริ่มทำแล้วนี้
ที่เขาจะเข้าถึง เพราะเกษตรกรรมกับธรรมชาติมันมีประสบการณ์เรียนรู้เรื่องกระบวนการ
การธรรมชาติ และถ้าคนเข้าใจธรรมชาติแล้ว มันจะเห็นหมดเลย ตั้งแต่ตัวเอง และ
ถ้าคนเข้าใจตัวเองเมื่อไร ก็มันจบไป ทุกวันนี้ที่แก้ปัญหายากที่สุด คือแก้ตัวเอง มันแก้
ไม่ได้ แล้วเรากำลังอยากจะทำให้คนอื่นดีหมดเลย แต่ตัวเองไม่ได้ดี มันทำยากเหลือ
เกินตัวเอง

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ	นายจุลพงศ์ คมกฤส
เกิดวันที่	8 มิถุนายน 2504
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	21/27 ถนนชัยพฤกษ์ ตำบลตลิ่งชัน อำเภอตลิ่งชัน กทม.10170
ตำแหน่งงานปัจจุบัน	อาจารย์ประจำคณะบริหารธุรกิจ
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	มหาวิทยาลัยสยาม ถนนเพชรเกษม บางหว้า กทม.10160
ประวัติการศึกษา	พ.ศ.2521 มัธยมศึกษาตอนปลายจากโรงเรียนเซนต์คาเบรียล พ.ศ.2526 เศรษฐศาสตร์บัณฑิตจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ.2536 การศึกษามหาบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประลักษ์มิตร์

คุณลักษณะทางจิตใจของปราชญ์ชาวบ้าน :
การศึกษารายการณิเกษตรกรที่ดำเนินเกษตรกรรมทางเลือก

บทคัดย่อ
ของ
จุลพงศ์ คมกฤส

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกจิตวิทยาพัฒนาการ

กุมภาพันธ์ 2536

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงบรรยาย มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาคุณลักษณะทางจิตใจของเกษตรกรที่ดำเนินเกษตรกรรมทางเลือก 2) เพื่อศึกษากระบวนการเคลื่อนเปลี่ยนจากเกษตรกรรมสมัยใหม่มาสู่เกษตรกรรมทางเลือกของเกษตรกรที่ดำเนินเกษตรกรรมทางเลือก 3) เพื่อเสนอภาพรวมของเกษตรกรที่ดำเนินเกษตรกรรมทางเลือก จากอดีต สู่ปัจจุบันและอนาคต

กรณีศึกษาของการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ผู้ใหญ่บ้านแห่งบ้านหัวหิน ตำบลลาดกระบัง อำเภอสนาบชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นเกษตรกรท่านหนึ่งที่ดำเนินเกษตรกรรมทางเลือกมาเป็นเวลาประมาณ 10 ปี โดยในการศึกษาได้กำหนดคุณลักษณะทางจิตใจที่ใช้เป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาไว้ 8 ประการ คือ กระบวนการคิด แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ความกล้าเสี่ยง ความเชื่ออำนาจภายในตน การควบคุมตนเอง ความสันโดษ ความรักธรรมชาติ และความร่วมมือร่วมใจ เริ่มเก็บข้อมูลจากเอกสาร และการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่วิบูลย์และบุคคลใกล้ชิด และตรวจสอบข้อมูลโดยการสัมภาษณ์บุคคลภายนอกที่รู้จักผู้ใหญ่วิบูลย์ดี ตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป ทั้งหมด 9 ราย

ผลการศึกษพบว่า 1) กระบวนการคิดที่เด่นชัดของผู้ใหญ่วิบูลย์ คือ กระบวนการคิดแบบ "อิทัปปัจจยตา" ที่โยงปัจจัยต่าง ๆ ที่เข้ามาสัมพันธ์กันอันเป็นเหตุให้เกิดผลประการหนึ่งขึ้น 2) ความรักธรรมชาติเป็นคุณลักษณะทางจิตใจที่สำคัญมากประการหนึ่งของผู้ใหญ่วิบูลย์ ซึ่งสะท้อนออกมาตั้งแต่ชีวิตในวัยเด็กมาจนปัจจุบัน 3) คุณลักษณะทางจิตใจด้านการควบคุมตนเองของผู้ใหญ่วิบูลย์ ปรากฏชัดในช่วงที่ตัดสินใจเปลี่ยนวิถีชีวิตมาสู่เกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งต้องใช้ความอดทนอย่างมาก ในการเปลี่ยนลักษณะการดำเนินชีวิตใหม่ 4) คุณลักษณะทางจิตใจด้านความสันโดษ เป็นหลักการประการสำคัญประการแรกในการดำเนินชีวิตในแนวทางวนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ 5) ผู้ใหญ่วิบูลย์มีคุณลักษณะทางจิตใจด้านความร่วมมือร่วมใจที่เห็นได้ชัดในอดีต และในปัจจุบันก็ยังมีอยู่ เพียงแต่ได้เปลี่ยนแนวทางของการกระทำเพื่อส่วนรวมไป 6) คุณลักษณะทางจิตใจด้านแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้ใหญ่วิบูลย์ ส่วนหนึ่งแสดงออกมาในลักษณะของการมุ่งมั่นที่จะหาทางออกจากปัญหาของเกษตรกรที่ท่านดำเนินมาตลอดในระยะเวลากว่า 20 ปีที่ผ่านมา 7) ความกล้าเสี่ยงอย่างมีเหตุผล

ของผู้ใหญ่วิบูลย์ พิจารณาจากช่วงที่ได้เกิดการเรียนรู้ในการแก้ปัญหาชีวิตเฉพาะหน้า มีผลทำให้ท่านกล้าตัดสินใจที่จะดำเนินชีวิตในแนวทางนี้ต่อ แม้จะไม่สามารถยืนยันผลที่แน่นอนได้

8) ความเชื่ออำนาจภายในตนของผู้ใหญ่วิบูลย์ สะท้อนออกมาในแนวคิด "วนเกษตร" ในลักษณะของการพยายามพึ่งตนเอง 9) กระบวนการเคลื่อนเปลี่ยนจากเกษตรกรรมสมัยใหม่ มาสู่เกษตรกรรมทางเลือกของผู้ใหญ่วิบูลย์มี 4 ขั้นตอน คือ ขั้นแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ขั้นเห็นขั้นเชื่อมั่น และขั้นพัฒนา โดยมีปัจจัยอื่น ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องอีกอย่างน้อย 2 ปัจจัย คือ พฤติกรรมติดตามข่าวสารข้อมูลและความสัมพันธ์ทางสังคม กับความสามารถในการคิด

PSYCHOLOGICAL TRAITS OF A LOCAL WISEMAN :
A CASE STUDY OF A FARMER WHO IS ENGAGED IN ALTERNATIVE AGRICULTURE

AN ABSTRACT

BY

CHULAPHONG KOMKRIS

Presented in partial fulfillment of the requirements for the
Master of Education degree in Developmental Psychology
at Srinakharinwirot University

February 1993

The purposes of this descriptive study were 1) to examine the psychological traits of a farmer engaged in alternative agriculture 2) to examine his transition process from conventional agriculture to alternative agriculture and 3) to present the wholistic view of his past, present and future.

In this study, the case was Mr.Vibul Khemchalerm - Village Head of Huey Hin, Lad Krating Subdistrict, District of Sanamchaikhat, Chachoengsao Province, who had been engaged in agroforestry - a pattern of alternative agriculture, for more than 10 years. Eight psychological traits that were used as guidelines of the study were - cognitive process, achievement motivation, risk taking, locus of control, self-control, self-content, love in nature and cooperation. The data were collected from documents, interviews with Mr.Vibul and his closely related persons. Collected data were verified by 9 persons who knew Mr.Vibul well for at least 5 years.

The results showed that 1) The significant cognitive process of Mr.Vibul was "Idappaccaya" - a Bhuddist cognitive style that linked all factors involved conditionally. 2) Love in nature was an outstanding psychological traits of Mr.Vibul since his boyhood till present time. 3) Self-control was the significant trait that supported Mr.Vibul's endeavor to alter his lifestyle in direction of alternative agriculture. 4) Self-content was the first principle of Mr.Vibul to engage in agroforestry. 5) Mr.Vibul's cooperation was clearly be seen from past till present time, even though he had changed his activities. 6) For the past 20 years, Mr.Vibul tried so hard, in many ways, to solve the farmers'

problems which showed his achievement motivation so well. 7) Mr.Vibul's risk taking was exhibited after he had learned that he could survive in this pattern of production, so he insisted to engage in this way, though he could not be sure of the consequences. 8) His locus of control was his confidence in the usefulness of agroforestry that he could rely on. 9) The transition process from conventional agriculture to agroforestry of Mr.Vibul consisted of 4 stages - urgent-problem solving stage, comprehension stage, confirmation stage and development stage. In this process, there were other 3 specific traits - being open to information, social relationship and mental ability.